

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด
หนองคาย

Development and design of environmental conservation plans and
archaeological sites in Nong Khai province

โดย

พระเทพปวรเมธี,รศ.ดร.

ดร.อริเทพ ผาธา

ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง

ดร.ญาศุภินท์ อินทร์รุงเก่า

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800764007

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด
หนองคาย

Development and design of environmental conservation plans and
archaeological sites in Nong Khai province

โดย

พระเทพปวรเมธี,รศ.ดร.

ดร.อริเทพ ผาธา

ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง

ดร.ญาศุภินท์ อินทร์กรุงเก่า

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800764007

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Project Report

Development and design of environmental conservation plans and
archaeological sites in Nong Khai province

By

Phratheppavamedhi Assoc.Prof.Dr.

Dr.Athithep Phatha

Assist.Prof.Sombat Mangmeesuksiri

Dr.Sirisarn Muanphotong

Dr.Yasumin Inkrungkao

Buddhist Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E 2021

Research Project Funded

by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800764007

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย
ผู้วิจัย	: พระเทพปวรเมธี รศ.ดร. ดร.อติเทพ ผาทา ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง ดร.ญาศุภินันท์ อินทร์กรุงเก่า
ส่วนงาน	: คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๔
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษารูปแบบการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี (๒) เพื่อพัฒนาการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อศึกษาประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาคြေးหาข้อเท็จจริงในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบของการนำเอาทฤษฎีพื้นฐานของการสำรวจแหล่งโบราณคดี ทฤษฎีการพัฒนาสังคมมนุษย์และทฤษฎีการสร้างสรรควัฒนธรรม นอกจากนั้นก็เป็นทฤษฎีการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีภายใต้กรอบของการออกแบบผังที่มุ่งถึงความเป็นสัดส่วนความสงบและการจัดวางพื้นที่ ทฤษฎีการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ และทฤษฎีการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ ทฤษฎีการเผยแพร่วัฒนธรรม เป็นต้น โดยทฤษฎีเหล่านี้เป็นทฤษฎีพื้นฐานที่นำมาใช้ในการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์นั้น

(๒) การลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่าสามารถจัดแบ่งประเภทของแหล่งโบราณคดีที่พบได้เป็น ๔ ประเภท ก็คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ชุมชนบ้านโคกคอนซึ่งมีการขุดค้นและพบว่าชุมชนนี้

เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยเดียวกับยุคบ้านเชียง (๒) แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คือสมัยทวารวดี ได้แก่ บริเวณบ้านโคกคอน และชุมชนเมืองเวียงคุก และสมัยขอมโบราณ ได้แก่ชุมชนเวียงคุก ปะโค (๓) แหล่งโบราณคดีสมัยล้านช้าง ได้แก่พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอโพธิ์ชัย และอำเภอท่าบ่อบางส่วน (๔) แหล่งโบราณคดีสมัยราชอาณาจักรสยาม ได้แก่พื้นที่เมืองหนองคายปัจจุบันที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในสมัยราชอาณาจักรสยาม

(๓) คณะผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลจากผลการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีมาเป็นกรอบในการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีโดยหลักการออกแบบผังบริเวณได้เน้นความสงบ ความเป็นสัดส่วนและความสะดวกในการเข้าถึง และเน้นการบ่งบอกเส้นทางการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้น โดยกระบวนการออกแบบนั้นเริ่มจากการสำรวจพื้นที่จริงจากนั้นได้ดำเนินการนำเอากรอบของสถานที่จริงมาออกแบบทำการทดสอบและนำไปใช้กับประชาชนเพื่อให้แน่ใจว่าผังบริเวณนั้นเข้าได้กับพื้นที่จริงและมีความเที่ยงตรงของพื้นที่

(๔) ภายหลังจากการได้ออกแบบผังแล้วคณะผู้วิจัยได้นำเอาความรู้เรื่องผังแหล่งโบราณคดีนี้มาจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนได้ ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ใน ๓ ลักษณะ ดังนี้ คือ (๑) กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์ โดยนำนักเรียนยุวชนภายในพื้นที่มาอบรมหลักการเป็นมัคคุเทศก์และสอนการอ่านประวัติศาสตร์รวมถึงผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีจากนั้นได้นำยุวมัคคุเทศก์ลงพื้นที่จริง (๒) กิจกรรมการคัดลอกจารึก มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านจารึก และ (๓) กิจกรรมการเรียนรู้ “เด็กวัดร่วมใจส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีจิตสาธารณะและมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง

Research Title : Development and design of environmental conservation plans and archaeological sites in Nong Khai province

Researchers : Phratheppavamedhi Assoc.Prof.Dr.
 Dr.Athithep Phatha
 Assist.Prof.Sombat Mangmeesuksiri
 Dr.Sirisarn Muanphotong
 Dr.Yasumin Inkrungkao

Department : Buddhist Faculty Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Fiscal Year : 2564/2021

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has four objectives: (1) to conduct an environmental and archaeological survey in Nong Khai Province; (2) to design an environmental and archaeological site plan in Nong Khai Province; (3) to develop a model of learning activities on environment and archaeological sites. In Nong Khai Province (4) to develop applications (Application) in learning management and environmental management and archeological sites in Nong Khai Province. This research is a qualitative research by using the action research process as part of the research operation. Emphasis on analytical studies both in the area and the target groups. The research process was organized by extracting lessons and integrating information obtained from interviews, observations, and collaborative actions in the study area and defined target audience using the Deming Cycle Based Process (PDCA) as a tool. Conducting participatory action research at every stage

The results showed that

(1) The research team conducted research under the framework of applying the basic theory of explore archaeological sites human society development theory and cultural creation theory In addition, it is a theory of layout design of archaeological sites within the framework of layout design that focuses on proportionality. Peace and space learning activity development theory learning

management Cultural propagation theories, etc. These theories are the fundamental theories used in conducting research for that purpose.

(2) Visiting the area to survey the environment and archaeological sites in Nong Khai Province found that Archaeological sites can be classified into four types, namely (1) archaeological sites of prehistoric human communities. This is Ban Khok Khon community, which has been excavated and found that this community is a dwelling place for people in the prehistoric era in the same period as Ban Chiang era.(2) historical archaeological sites This is in the Dvaravati period, in the area of Ban Khok Khon. and Wiang Kuk community and the ancient Khmer period, including Wiang Kuk Pako community; (๓) Lan Xang archaeological sites. including Muang District Phon Phisai District and some districts of Tha Bo; (๔) archaeological sites in the Kingdom of Siam including the area of the present city of Nong Khai that was redeveloped during the Kingdom of Siam

(3) The research team has used the information from the survey results of ancient crooked sites as a framework for the design of the archaeological site planning. Proportion and ease of access and highlighting the path to access that archaeological site The design process starts from surveying the actual site and then proceeds to bring the framework of the real place to design. It is tested and applied to the public to ensure that the site layout is compatible with the actual site and the accuracy of the site.

(4) After having designed the layout, the research team has applied the knowledge of this ancient site map to organize learning activities to make it accessible to the people. by organizing activities to promote learning in ๓ types as follows: (1) youth tour guide training activities By bringing the youth students in the area to train on the principles of being a guide and teach them to read the history as well as the site planning of the archaeological site. (2) Inscription copying activities with the aim of learning history through inscriptions; and (๓) learning activities. “Wat children join together to promote the conservation of archaeological sites. It is an activity that aims to encourage participants to have a public mind and strive to conserve archaeological sites in their own communities.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในครั้งนี้ถือว่าเป็นการวิจัยที่มุ่งสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับผู้ที่มีความสนใจในเรื่องของ”การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” โดยคณะผู้วิจัยต้องการที่จะทราบถึงความจริงในเรื่องของ (๑) สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่มีอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดหนองคาย (๒) การออกแบบผังแหล่งโบราณคดี (๓) กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี และ (๔) การใช้แอปพลิเคชันเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดี

โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ดร.) ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้คำตอบและแนวทางในการทำวิจัยเริ่มต้นตั้งแต่การดำเนินการวิจัยมาตั้งแต่ต้น โดยท่านผู้อำนวยการได้เมตตาเสนอแนะแนวทางในการดำเนินการวิจัยให้เป็นไปตามรูปแบบของการวิจัยของสถาบันและมุมมองในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นที่ต้องการวิจัยให้มีมุมมองที่กว้างและลึกมากขึ้น ทำให้ผู้วิจัยมีมุมมองในการทำงานวิจัยครั้งนี้ได้ละเอียดมากขึ้น

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะผู้วิจัย ,ผู้ช่วยนักวิจัยทุกคนที่ได้ร่วมกันลงพื้นที่ศึกษาและนำเอาความรู้มาช่วยถ่ายทอดเกร็ดความรู้อันทรงคุณค่ายิ่ง และแบ่งปันประสบการณ์ที่มีประโยชน์เพื่อช่วยให้งานวิจัยนี้ได้รับการยอมรับมากขึ้น หากประโยชน์อันใดที่งานวิจัยนี้พึงมี ขออนุโมทนาบุญให้กับ บิดา มารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อนสหธรรมิก และผู้ที่ได้รับประโยชน์จากองค์ความรู้ของงานวิจัยนี้ ขอให้ทุกท่านจงเจริญในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปด้วยเทอญ

พระเทพปวรเมธี รศ.ดร.และคณะ

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนผัง.....	ต
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ถ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย.....	๕
๑.๖ กรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อม.....	๙
๒.๑.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม.....	๙
๒.๑.๒ ประเภทของสิ่งแวดล้อม.....	๑๑
๒.๑.๓ สมบัติเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อม.....	๑๑
๒.๑.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.....	๑๒
๒.๑.๕ ปัญหาสิ่งแวดล้อม.....	๑๓
๒.๑.๕.๑ ความหมายของปัญหาสิ่งแวดล้อม.....	๑๓
๒.๑.๕.๒ สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม.....	๑๕
๒.๑.๖ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.....	๑๖
๒.๑.๗ การประยุกต์ใช้.....	๑๙

๒.๒ แนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดี.....	๒๑
๒.๒.๑ ความหมายของแหล่งโบราณคดี (Archaeological Site).....	๒๑
๒.๒.๒ ที่มาของแหล่งโบราณคดี.....	๒๑
๒.๒.๓ การจัดการแหล่งโบราณคดี.....	๒๗
๒.๒.๔ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางโบราณคดี.....	๒๘
๒.๒.๕ การประยุกต์ใช้.....	๒๘
๒.๓ แนวคิดเรื่องโบราณสถาน (Ancient Structures).....	๓๐
๒.๓.๑ ความหมายของโบราณสถาน.....	๓๐
๒.๓.๒ ความสำคัญของโบราณสถาน.....	๓๑
๒.๓.๓ ประเภทโบราณสถาน.....	๓๓
๒.๓.๔ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน.....	๓๖
๒.๓.๕ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณคดีและโบราณสถาน.....	๕๒
๒.๓.๖ การประยุกต์ใช้.....	๕๓
๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบผัง.....	๕๔
๒.๔.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบ.....	๕๔
๒.๔.๒ องค์ประกอบการออกแบบ.....	๕๙
๒.๔.๓ การออกแบบผังบริเวณในวัด.....	๖๓
๒.๔.๓.๑ ความสำคัญของการวางผังบริเวณ.....	๖๓
๒.๔.๓.๒ การออกแบบผังบริเวณภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดี.....	๖๔
๒.๔.๓.๓ หลักการออกแบบผังบริเวณและการปรับปรุงภูมิทัศน์ตามหลักภูมิฯ.....	๖๙
๒.๔.๔ แนวคิดเรื่องการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี.....	๗๐
๒.๔.๔.๑ ความหมายของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี.....	๗๑
๒.๔.๔.๒ หลักการสำคัญของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี.....	๗๑
๒.๔.๔.๓ ประเภท/องค์ประกอบของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณฯ.....	๗๖
๒.๔.๔.๔ กระบวนการของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี.....	๗๗
๒.๔.๕ การประยุกต์ใช้.....	๗๙
๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้.....	๘๐
๒.๕.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตะวันตก.....	๘๐
๒.๕.๑.๑ ความหมายของการเรียนรู้.....	๘๐
๒.๕.๑.๒ วิวัฒนาการของทฤษฎีการเรียนรู้.....	๘๒
๒.๕.๑.๓ หลักการสำคัญของการเรียนรู้.....	๘๓

๒.๕.๑.๔	กระบวนการของการเรียนรู้.....	๘๔
๒.๕.๒	แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา.....	๘๗
๒.๕.๒.๑	ที่มาของแนวคิด.....	๘๗
๒.๕.๒.๒	ความหมายของการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา.....	๘๗
๒.๕.๒.๓	หลักการสำคัญของเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา.....	๙๐
๒.๕.๒.๔	หลักการศึกษในทางพระพุทธศาสนา: ไตรสิกขา.....	๙๒
๒.๕.๒.๕	ประเภทการเรียนรู้หรือประเภทความรู้.....	๙๓
๒.๕.๒.๖	กระบวนการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา.....	๙๗
๒.๕.๓	การประยุกต์ใช้.....	๑๐๒
๒.๖	แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับแอปพลิเคชัน (Application).....	๑๐๓
๒.๖.๑	ความหมายของแอปพลิเคชัน.....	๑๐๓
๒.๖.๒	ที่มาของแอปพลิเคชัน.....	๑๐๓
๒.๖.๓	ประเภทของแอปพลิเคชัน.....	๑๐๕
๒.๖.๔	แอปพลิเคชันที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ใช้.....	๑๐๕
๒.๖.๕	แอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา.....	๑๐๖
๒.๖.๖	การประยุกต์ใช้.....	๑๐๘
๒.๖	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐๙
บทที่ ๓	วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๑๔
๓.๑	รูปแบบการวิจัย.....	๑๑๔
๓.๒	พื้นที่การวิจัย.....	๑๑๖
๓.๓	ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๑๗
๓.๔	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๑๘
๓.๕	การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๙
๓.๖	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๒๐
๓.๗	สรุปกระบวนการวิจัย.....	๑๒๑
บทที่ ๔	ผลการวิจัย.....	๑๒๒
๔.๑	การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย.....	๑๒๒
๔.๑.๑	พระธาตุเมืองลาหนอง.....	๑๒๒
๔.๑.๒	หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย.....	๑๒๙
๔.๑.๓	วัดหอก่อง (จารึก).....	๑๔๓
๔.๑.๔	วัดศรีบุญเรือง (จารึก).....	๑๔๔

๔.๑.๕ วัดศรีเมือง หรือวัดเมืองหนอง (จารึก).....	๑๔๕
๔.๑.๖ วัดศรีคุณเมือง (จารึก).....	๑๔๖
๔.๑.๗ จารึกวัดจอมมณี.....	๑๔๗
๔.๑.๘ วัดหลวงพ่อพระสุก ศูนย์เรียนรู้หม่อนไหมหนองคาย.....	๑๔๘
๔.๑.๙ จารึกอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ.....	๑๔๙
๔.๑.๑๐ วัดพระไชยเชษฐา กวนวัน.....	๑๕๑
๔.๑.๑๑ วัดพระธาตุบังพวน.....	๑๕๒
๔.๑.๑๒ วัดอุดมสรรพผล.....	๑๗๕
๔.๑.๑๓ วัดดอนสวรรค์.....	๑๗๗
๔.๑.๑๔ วัดส้มป่อย (หลวงพ่อใหญ่ข้างทาง).....	๑๗๗
๔.๑.๑๕ วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๑๗๘
๔.๑.๑๖ วัดมะกอก (ร้าง) บ้านปะโค หมู่ที่ ๑.....	๑๘๖
๔.๑.๑๗ วัดสถานีอนามัย-ตลาดสดปะโค.....	๑๘๗
๔.๑.๑๘ วัดยอดแก้ว.....	๑๘๗
๔.๑.๑๙ วัดสาวสุวรรณ.....	๑๙๐
๔.๑.๒๐ วัดบัวโฮม (โรงเรียนบ้านเวียงคุก).....	๑๙๓
๔.๑.๒๑ วัดหลวงพ่อคุดำ (วัดร้าง) บ้านเวียงคุกหมู่ที่ ๔.....	๑๙๔
๔.๑.๒๒ วัดร้างข้างมินิมาร์ท (พระธาตุร้าง).....	๑๙๕
๔.๑.๒๓ หลวงพ่อทองอินทร์ข้างทาง.....	๑๙๘
๔.๑.๒๔ วัดเทพพลประดิษฐาราม.....	๑๙๘
๔.๑.๒๕ วัดเวียงชัย (ตลาดสดเวียงคุก).....	๒๐๑
๔.๑.๒๖ วัดปุมังขันธ์ไร่ยาสูบ เวียงคุก.....	๒๐๓
๔.๑.๒๗ พระธาตุยาพ่อแก้ว.....	๒๐๕
๔.๑.๒๘ เจดีย์ร้างข้างทาง (ธาตุยายคำ).....	๒๐๖
๔.๑.๒๙ วัดป่าดอนช้างเผือก.....	๒๐๙
๔.๑.๓๐ วัดจอมทอง (ร้าง).....	๒๑๐
๔.๑.๓๑ แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน.....	๒๑๒
๔.๑.๓๒ วัดกัศสปมรุโรม (โพนหนองกก).....	๒๑๕
๔.๑.๓๓ วัดศิลาเล็ก.....	๒๑๘
๔.๑.๓๔ วัดชุมช้าง (วัดร้าง).....	๒๒๓
๔.๑.๓๕ วัดจันทาราม (วัดร้าง) ริมแม่น้ำโขง ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ.....	๒๒๗

๔.๑.๓๖	วัดมณีโคตร (จารึก, พระพุทธรูป, พระธาตุ).....	๒๒๙
๔.๑.๓๗	วัดคงกระพันชาตรี (จารึก/เจดีย์).....	๒๓๑
๔.๑.๓๘	วัดแดนเมือง (จารึก).....	๒๓๔
๔.๑.๓๙	วัดหลวงพิสัยเจติยาราม (จารึก).....	๒๔๐
๔.๑.๔๐	วัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง (จารึก).....	๒๔๓
๔.๑.๔๑	คุณค่าของสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย.....	๒๔๘
๔.๑.๔๑.๑	คุณค่าด้านประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย.....	๒๔๘
๔.๑.๔๑.๒	คุณค่าด้านพุทธศิลปะจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีใน จ.หนองคาย.....	๒๗๓
๔.๑.๔๑.๓	คุณค่าด้านพุทธศิลปะประเภทพระธาตุหรือเจดีย์.....	๒๙๕
๔.๑.๔๑.๔	คุณค่าด้านอื่นๆจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย.....	๓๐๕
๔.๒	การออกแบบผังสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย.....	๓๑๑
๔.๒.๑	การออกแบบผังวัดพระธาตุเมืองลาหนอง.....	๓๑๑
๔.๒.๒	การออกแบบผัง วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย.....	๓๑๓
๔.๒.๓	การออกแบบผังวัดพระธาตุบังพวน.....	๓๒๕
๔.๒.๔	การออกแบบผังวัดพระธาตุโพนจิกเวียงงัว.....	๓๓๓
๔.๒.๕	การออกแบบผังวัดยอดแก้ว.....	๓๔๓
๔.๒.๖	ออกแบบผังวัดสาวสุวรรณ.....	๓๔๘
๔.๒.๗	ออกแบบผังวัดเทพพลประดิษฐาราม.....	๓๔๙
๔.๒.๘	ออกแบบผังวัดป่าโรงบ่มข้าวไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปู่มั่ง ตำบลเวียงคุก.....	๓๕๒
๔.๒.๙	การออกแบบผังพระธาตุยาพ่อแก้ว.....	๓๕๕
๔.๒.๑๐	การออกแบบผังเจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ).....	๓๕๗
๔.๒.๑๑	การออกแบบผังวัดชุมช้าง (วัดร้าง).....	๓๖๐
๔.๒.๑๒	การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน.....	๓๖๓
๔.๒.๑๓	การออกแบบผังวัดกัสสปมรุโรม (โพนหนองกก).....	๓๖๕
๔.๒.๑๔	การออกแบบผังวัดศิลาเหล็ก.....	๓๖๗
๔.๒.๑๕	การออกแบบผังวัดจันทาราม (ร้าง).....	๓๖๙
๔.๒.๑๖	การออกแบบผังวัดมณีโคตร.....	๓๗๑
๔.๒.๑๗	การออกแบบผังวัดคงกระพันชาตรี.....	๓๗๔
๔.๒.๑๘	การออกแบบผังวัดแดนเมือง.....	๓๗๘
๔.๒.๑๙	การออกแบบผังวัดหลวงพิสัยเจติยาราม.....	๓๘๒
๔.๒.๒๐	การออกแบบผังวัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง.....	๓๘๗

๔.๓ รูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจ.หนองคาย.....	๓๙๓
๔.๓.๑ กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์ฝั่งสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีฯ.....	๓๙๓
๔.๓.๒ รูปแบบกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึก.....	๔๓๘
๔.๓.๓ กิจกรรมเต็กวัดร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใจจังหวัดหนองคาย.....	๔๔๔
๔.๓.๔ คุณค่าของรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีฯ.....	๔๕๒
๔.๔ การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมฯ.....	๔๕๕
๔.๔.๑ แนวทางในการพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application).....	๔๕๕
๔.๔.๒ การใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” เพื่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมฯ.....	๔๖๑
๔.๔.๓ คุณค่าจากการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้.....	๔๖๕
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๔๖๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๔๗๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๔๗๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๔๘๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๔๙๑
บรรณานุกรม.....	๔๙๒
ภาคผนวก.....	๕๐๔
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๕๐๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๕๓๑
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค้กิจกรรมที่วางแผนไว้ฯ.....	๕๓๓
ภาคผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๕๓๕
ภาคผนวก จ หนังสือเชิญประชุมกลุ่มย่อย.....	๕๕๖
ภาคผนวก ฉ การลงพื้นที่เขตเทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย.....	๕๕๘
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๕๖๓

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย (Theoretical Framework).....	๗
ภาพที่ ๒.๑ แสดงการวางผังบริเวณวัดในประเทศไทย.....	๖๔
ภาพที่ ๒.๒ แสดงแผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร.....	๖๗
ภาพที่ ๒.๓ แสดงการเกิดขึ้นของความรู้สึกรู้สึกจากการรับสัมผัส.....	๘๕
ภาพที่ ๒.๔ แสดงกระบวนการรับรู้ตามแนวตะวันตก.....	๘๖
ภาพที่ ๒.๕ แสดงความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะ.....	๙๙
ภาพที่ ๒.๖ แสดงกระบวนการของการรับรู้ในพระพุทธศาสนา.....	๑๐๐
ภาพที่ ๒.๗ แสดงการทำหน้าที่ของอายตนะ.....	๑๐๒
ภาพที่ ๔.๑ แสดงพระธาตุหล้าหนององค์เดิมและองค์ใหม่.....	๑๒๕
ภาพที่ ๔.๒ แสดงแสดงสถานที่ตั้งองค์พระธาตุเมืองลาหนอง.....	๑๒๖
ภาพที่ ๔.๓ แสดงคณะผู้วิจัยลงสำรวจพระธาตุเมืองลาหนองหรือพระธาตุกลางน้ำ.....	๑๒๘
ภาพที่ ๔.๔ แสดงพระธาตุอรหันต์ วัดโพธิ์ชัย พระอำมหลวง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๒
ภาพที่ ๔.๕ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดโพธิ์ชัย พระอำมหลวง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๓
ภาพที่ ๔.๖ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดหอก่อง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๔
ภาพที่ ๔.๗ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๕
ภาพที่ ๔.๘ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๖
ภาพที่ ๔.๙ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๗
ภาพที่ ๔.๑๐ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดจอมมณี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๘
ภาพที่ ๔.๑๑ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดหลวงพ่อพระสุก (ร้าง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๔๙
ภาพที่ ๔.๑๒ คณะผู้วิจัยลงสำรวจจารึกอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๕๑
ภาพที่ ๔.๑๓ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดพระไชยเชษฐาธิราช อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๕๒
ภาพที่ ๔.๑๔ แสดงพระธาตุบังพวน ทั้งที่เป็นองค์เดิมและองค์ใหม่.....	๑๖๘
ภาพที่ ๔.๑๕ แสดงพระพุทธรูปในวิหารวัดพระธาตุบังพวน.....	๑๖๙
ภาพที่ ๔.๑๖ แสดงกลุ่มโบราณสถานสัตตมหาสถาน ๗ สัปดาห์ของวัดพระธาตุบังพวน.....	๑๖๙
ภาพที่ ๔.๑๗ แสดงเจดีย์รายในบริเวณวัดพระธาตุบังพวน.....	๑๗๐

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๔.๑๘ แสดงโบสถ์ของวัดพระธาตุบังพวน.....	๑๗๐
ภาพที่ ๔.๑๙ แสดงใบเสมาทวารวดีพบที่วัดพระธาตุบังพวน.....	๑๗๑
ภาพที่ ๔.๒๐ เปรียบเทียบประสาทหินจำลองประสาทหินพิมายและวัดพระธาตุบังพวน.....	๑๗๒
ภาพที่ ๔.๒๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๗๔
ภาพที่ ๔.๒๒ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดอุดมสรพรผล อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๗๖
ภาพที่ ๔.๒๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดสัมป๋อย (ร้าง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๗๘
ภาพที่ ๔.๒๔ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุโพนจิกเวียงงัว อำเภอเมือง จ.หนองคาย.....	๑๘๑
ภาพที่ ๔.๒๕ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๘๒
ภาพที่ ๔.๒๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุหัวงัว อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๘๓
ภาพที่ ๔.๒๗ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเขตโบราณสถานปู่กาอย่าก อำเภอเมือง จ.หนองคาย....	๑๘๔
ภาพที่ ๔.๒๘ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจรอยเท้าพระโคคุสุภราช อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.	๑๘๕
ภาพที่ ๔.๒๙ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวิหารพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๘๖
ภาพที่ ๔.๓๐ แสดงพระพุทธรูป วัดมะกอก (ร้าง) บ้านปะโค หมู่ที่ ๑ อำเภอเมือง จ.หนองคาย	๑๘๗
ภาพที่ ๔.๓๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่วัดยอดแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๘๙
ภาพที่ ๔.๓๒ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่วัดสาวสุวรรณ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๙๒
ภาพที่ ๔.๓๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดบัวโฮม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๙๓
ภาพที่ ๔.๓๔ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดหลวงพ่อคูกคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๑๙๔
ภาพที่ ๔.๓๕ แสดงเส้นทางไปสู่พระธาตุร้างจากวัดยอดแก้ว.....	๑๙๕
ภาพที่ ๔.๓๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัด (เจดีย์) ร้างข้างมินิมาร์ท.....	๑๙๗
ภาพที่ ๔.๓๗ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดเทพพลประดิษฐาราม เวียงคุก.....	๒๐๑
ภาพที่ ๔.๓๘ แสดงเจดีย์ร้าง (วัดเวียงชัย) ข้างตลาดเวียงคุก.....	๒๐๒
ภาพที่ ๔.๓๙ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ร้างที่วัดปุมัง ข้างไร่ยาสูบ.....	๒๐๔
ภาพที่ ๔.๔๐ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ยาพ่อแก่ เวียงคุก.....	๒๐๖
ภาพที่ ๔.๔๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ร้าง (วัดยายคำ) เวียงคุก.....	๒๐๘
ภาพที่ ๔.๔๒ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดป่าดอนช้างเผือก เวียงคุก.....	๒๑๐
ภาพที่ ๔.๔๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดจอมทอง เวียงคุก.....	๒๑๑
ภาพที่ ๔.๔๔ แสดงพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย.....	๒๑๒

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๔.๔๕ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน.....	๒๑๔
ภาพที่ ๔.๔๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดกัสสปมธุโรรม ตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ.....	๒๑๘
ภาพที่ ๔.๔๗ แสดงภาพที่ตั้งวัดตามจารึกวัดศรีสุพรรณอาราม (ศิลาเลข) จากข้อสันนิษฐานฯ...	๒๒๑
ภาพที่ ๔.๔๘ แสดงภาพที่ตั้งและเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดศิลาเลข.....	๒๒๒
ภาพที่ ๔.๔๙ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดศิลาเลข ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ จ.หนองคาย.....	๒๒๓
ภาพที่ ๔.๕๐ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ.....	๒๒๖
ภาพที่ ๔.๕๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดจันทอาราม (วัดร้าง) ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ.....	๒๒๘
ภาพที่ ๔.๕๒ แสดงเส้นทางไปวัดมณีโคตร.....	๒๒๙
ภาพที่ ๔.๕๓ แสดงเส้นทางจากวัดมณีโคตร-วัดคงกระพันชาตรี.....	๒๓๒
ภาพที่ ๔.๕๔ แสดงซากอิฐศิลาแลง - จารึกวัดคงกระพันชาตรี อำเภอโพธิ์ชัย.....	๒๓๓
ภาพที่ ๔.๕๕ แสดงเส้นทางการเดินทางไปยังวัดปัจจันตบุรี (แดนเมือง).....	๒๓๔
ภาพที่ ๔.๕๖ แสดงจารึกวัดแดนเมือง พ.ศ. ๒๐๗๘.....	๒๓๙
ภาพที่ ๔.๕๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศของวัดหลวงเจติยาราม.....	๒๔๑
ภาพที่ ๔.๕๘ แสดงพระประธานและจารึกวัดหลวง.....	๒๔๒
ภาพที่ ๔.๕๙ แสดงการกำหนดพื้นที่ของวัดผดุงสุขตามปรากฏในจารึก.....	๒๔๓
ภาพที่ ๔.๖๐ แสดงพระพุทธรูปพระประธาน และจารึกวัดผดุงสุข.....	๒๔๖
ภาพที่ ๔.๖๑ แสดงสิมหรือโบสถ์หลังเก่าของวัดศรีสุวรรณหรือวัดผดุงสุข.....	๒๔๖
ภาพที่ ๔.๖๒ แสดงพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะขอมและปราสาทหินจำลองที่ถูกทำลายฯ.....	๒๕๗
ภาพที่ ๔.๖๓ แสดงพระพุทธรูปศิลปะขอมแบบบายัน.....	๒๗๗
ภาพที่ ๔.๖๔ แสดงพื้นที่องค์พระธาตุหล้าหนององค์เดิมและพระธาตุหล้าหนอง (จำลอง).....	๓๑๒
ภาพที่ ๔.๖๕ แสดงพื้นที่ของวัดพระธาตุหล้าหนอง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.....	๓๑๒
ภาพที่ ๔.๖๖ แสดงรายละเอียดของพื้นที่-สิ่งแวดล้อมของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง).....	๓๑๗
ภาพที่ ๔.๖๗ แสดงแผนผังสิ่งแวดล้อมของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย.....	๓๑๗
ภาพที่ ๔.๖๘ แสดงแผนภาพเขตพุทธาวาสวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย.....	๓๒๑
ภาพที่ ๔.๖๙ แสดงแผนภาพพื้นที่รอบเขตพุทธาวาสวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จ.หนองคาย.....	๓๒๒
ภาพที่ ๔.๗๐ แสดงพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จ.หนองคาย.....	๓๒๓
ภาพที่ ๔.๗๑ แสดงเส้นทางการเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย จ.หนองคาย.....	๓๒๔

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๔.๗๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย	๓๒๗
ภาพที่ ๔.๗๓ แสดงพื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนจากภาพถ่ายทางอากาศ.....	๓๒๘
ภาพที่ ๔.๗๔ แสดงแผนภาพสองจุดเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย.....	๓๒๙
ภาพที่ ๔.๗๕ แสดงพื้นที่เขตพุทธาวาสวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย.....	๓๓๐
ภาพที่ ๔.๗๖ แสดงพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของวัดพระธาตุบังพวน.....	๓๓๑
ภาพที่ ๔.๗๗ แสดงแผนผังของวัดพระธาตุบังพวน.....	๓๓๑
ภาพที่ ๔.๗๘ แสดงเส้นทางการเดินทางไปวัดพระธาตุบังพวน.....	๓๓๒
ภาพที่ ๔.๗๙ แสดงพื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๓๓๓
ภาพที่ ๔.๘๐ แสดงแผนภาพพระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๓๓๘
ภาพที่ ๔.๘๑ แสดงแผนภาพโบราณสถานตู้ย้าวก.....	๓๓๙
ภาพที่ ๔.๘๒ แสดงแผนภาพโบราณสถานตู้พระนอนใหญ่.....	๓๔๐
ภาพที่ ๔.๘๓ แสดงแผนภาพผังของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๓๔๐
ภาพที่ ๔.๘๔ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงจุดต่างๆ แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกฯ.....	๓๔๑
ภาพที่ ๔.๘๕ แสดงเส้นทางที่จะเดินทางไปวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวหรือพระธาตุบุ.....	๓๔๒
ภาพที่ ๔.๘๖ แสดงเส้นทางแบบขยายเพื่อเดินทางไปวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว.....	๓๔๓
ภาพที่ ๔.๘๗ แสดงที่ตั้งของวัดยอดแก้ว บ.เวียงคุก ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย.....	๓๔๔
ภาพที่ ๔.๘๘ แสดงพื้นที่วัดยอดแก้ว บ.เวียงคุก ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย.....	๓๔๔
ภาพที่ ๔.๘๙ แสดงแผนผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว.....	๓๔๕
ภาพที่ ๔.๙๐ แสดงแผนผังพื้นที่ของวัดยอดแก้ว.....	๓๔๖
ภาพที่ ๔.๙๑ แสดงเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดยอดแก้ว ตำบลเวียงคุก.....	๓๔๗
ภาพที่ ๔.๙๒ แสดงแผนผังวัดสาวสุวรรณ ตำบลเวียงคุก.....	๓๔๘
ภาพที่ ๔.๙๓ แสดงสภาพสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ของวัดเทพพลประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก.....	๓๕๐
ภาพที่ ๔.๙๔ แสดงผังพื้นที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัดเทพพลประดิษฐาราม.....	๓๕๑
ภาพที่ ๔.๙๕ แสดงภาพเส้นทางการเดินทางไปวัดพระธาตุปุมัง.....	๓๕๒
ภาพที่ ๔.๙๖ แสดงภาพสิ่งแวดล้อมของวัดปุมังและพระธาตุสวนปาล์ม.....	๓๕๓
ภาพที่ ๔.๙๗ แสดงแผนผังของพระธาตุที่วัดปุมัง บ้านเวียงแก้ว ตำบลเวียงคุก.....	๓๕๕
ภาพที่ ๔.๙๘ แสดงพระธาตุสวนปาล์ม (วัดร้าง) ข้างพระธาตุที่วัดปุมัง.....	๓๕๕

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๔.๙๙ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถานที่ตั้งของพระธาตุยาพ่อแก้ว.....	๓๕๖
ภาพที่ ๔.๑๐๐ แสดงผังสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีของพระธาตุยาพ่อแก้ว.....	๓๕๖
ภาพที่ ๔.๑๐๑ แสดงผังขององค์พระธาตุยาพ่อแก้ว.....	๓๕๗
ภาพที่ ๔.๑๐๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถานที่ตั้งของพระธาตุยายคำ.....	๓๕๘
ภาพที่ ๔.๑๐๓ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสิ่งแวดลอมของพระธาตุยายคำ.....	๓๕๙
ภาพที่ ๔.๑๐๔ แสดงแผนผังแสดงสถานที่ตั้งและบริเวณโดยรอบของพระธาตุยายคำ.....	๓๕๙
ภาพที่ ๔.๑๐๕ แสดงเส้นทางการเข้าถึงวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคุก.....	๓๖๐
ภาพที่ ๔.๑๐๖ แสดงภาพรวมของสิ่งแวดลอมภายในบริเวณวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคุก.....	๓๖๑
ภาพที่ ๔.๑๐๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสิ่งแวดลอมของวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคุก..	๓๖๒
ภาพที่ ๔.๑๐๘ แสดงแผนผังของแหล่งโบราณคดีวัดชุมช้าง (ร้าง).....	๓๖๒
ภาพที่ ๔.๑๐๙ แสดงเขตเมืองและแหล่งน้ำสำคัญของเมืองโบราณโคกคอน.....	๓๖๓
ภาพที่ ๔.๑๑๐ แสดงที่ตั้งและจุดจัดแสดงวัตถุโบราณพิพิธภัณฑฑ์ชุมชนบ้านโคกคอน.....	๓๖๔
ภาพที่ ๔.๑๑๑ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงวัตถุโบราณพิพิธภัณฑฑ์ชุมชนบ้านโคกคอน.....	๓๖๕
ภาพที่ ๔.๑๑๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงเส้นทางและพื้นที่ของวัดกัศสปรุมโรม.....	๓๖๖
ภาพที่ ๔.๑๑๓ แสดงผังพื้นที่และสิ่งแวดลอมภายในวัดกัศสปรุมโรม.....	๓๖๖
ภาพที่ ๔.๑๑๔ แสดงภาพที่ตั้งและเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดศิลาเลข.....	๓๖๘
ภาพที่ ๔.๑๑๕ แสดงพื้นที่และที่ตั้งของพระธาตุและสถานที่สำคัญภายในวัดศิลาเลข.....	๓๖๘
ภาพที่ ๔.๑๑๖ แสดงแผนผังวัดจันทาราม (ร้าง) ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ จ.หนองคาย.....	๓๗๐
ภาพที่ ๔.๑๑๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศวัดจันทาราม (ร้าง) ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ.....	๓๗๐
ภาพที่ ๔.๑๑๘ แสดงเส้นทางไปวัดมณีโคตร.....	๓๗๑
ภาพที่ ๔.๑๑๙ แสดงสภาพแวดลอมของวัดมณีโคตร.....	๓๗๒
ภาพที่ ๔.๑๒๐ แสดงแผนผังรายละเอียดของวัดมณีโคตร.....	๓๗๓
ภาพที่ ๔.๑๒๑ แสดงเส้นทางของวัดคงกระพันชาตรีเทียบจากการเดินทางมาจากวัดมณีโคตร..	๓๗๕
ภาพที่ ๔.๑๒๒ แสดงสภาพแวดลอมของวัดคงกระพันชาตรี.....	๓๗๕
ภาพที่ ๔.๑๒๓ แสดงแผนผังรายละเอียดของวัดคงกระพันชาตรี.....	๓๗๖
ภาพที่ ๔.๑๒๔ แสดงภาพลิมวัดคงกระพันชาตรียุคปัจจุบัน กับลิมสมัยโบราณ.....	๓๗๗
ภาพที่ ๔.๑๒๕ แสดงเส้นทางการเดินทางไปยังวัดปัจจันตบุรี (แดนเมือง).....	๓๗๙

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
ภาพที่ ๔.๑๒๖ แสดงสภาพสิ่งแวดล้อมของวัดป่าจันทบุรีหรือวัดแดนเมือง.....	๓๘๐
ภาพที่ ๔.๑๒๗ แสดงแผนผังของวัดป่าจันทบุรีหรือวัดแดนเมือง.....	๓๘๑
ภาพที่ ๔.๑๒๘ แสดงเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดหลวงเจติยาราม.....	๓๘๓
ภาพที่ ๔.๑๒๙ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดหลวงเจติยาราม.....	๓๘๔
ภาพที่ ๔.๑๓๐ แสดงแผนผังของวัดหลวงพิสัยเจติยาราม.....	๓๘๕
ภาพที่ ๔.๑๓๑ แสดงผังเส้นทางการเดินทางมาที่วัดผดุงสุข.....	๓๘๗
ภาพที่ ๔.๑๓๒ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดผดุงสุขหรือวัดถีนดุง.....	๓๙๐
ภาพที่ ๔.๑๓๓ แสดงแผนผังของวัดผดุงสุขหรือวัดถีนดุง.....	๓๙๐
ภาพที่ ๔.๑๓๔ แสดงตัวเขียนและคำจารึกวัดศรีอุบลเขต.....	๔๔๓
ภาพที่ ๔.๑๓๕ แสดงภาพถ่ายทางอากาศของวัดเทพพลประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก.....	๔๗๐
ภาพที่ ๔.๑๓๖ แสดงผังพื้นที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัดเทพพลประดิษฐาราม.....	๔๗๐

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่	หน้า
แผนผังที่ ๔.๑ แสดงบริเวณพื้นที่โบราณสถานพระธาตุหาล้าหนอง อำเภอมือง จ.หนองคาย.....	๓๑๓
แผนผังที่ ๔.๒ แสดงที่ตั้งของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย.....	๓๑๕
แผนผังที่ ๔.๓ แสดงพื้นที่วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย.....	๓๑๖
แผนผังที่ ๔.๔ แสดงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร.....	๓๒๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในรายงานการวิจัยนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยได้กล่าวถึงที่มา เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐ / ๒๐๕ / ๑๕๒ = ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๒๐๕ หน้า ๑๕๒

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา เล่ม / หน้า เช่น ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๑ / ๓๐๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา (ภาษาไทย) เล่ม ๑ หน้า ๓๐๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังปาฐี	(ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาฐี	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาฐี	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิปาตปาฐี	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาฐี	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทสปาฐี	(ภาษาบาลี)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี		(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)
อภิ.ก.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ		(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.อุ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	อุทยานอรรถกถา	(ภาษาไทย)
สํ.ส.อ.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	สคาถวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ปัญจ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ปัญจปกรณ์	อรรถกถา	(ภาษาไทย)
-------------	-------	---	-------------	-----------	---------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘ หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๙ สายนั้น พระโสณะ และพระอุตตระเป็นสายหนึ่ง (คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถา แห่งพระวินัยปิฎกนับเป็นสายที่ ๘ แต่คัมภีร์ศาสนวงศันย๋อนเป็นสายที่ นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมโดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ (พม่าว่า สุวรรณภูมิได้แก่ เมืองสะเทิมในพม่าตอนใต้)

หลังจากพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิแล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้มีการเผยแผ่หรือแพร่ขยายตัวไปยังอาณาจักรโบราณต่างๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิทั้งที่รู้จักกันในนามของอาณาจักรโบราณหลายอาณาจักรทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ยุคทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรกัมพูชา และล่วงเลยมาถึงอาณาจักรในยุคประวัติศาสตร์ของไทย เช่น อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา เป็นต้น ในส่วนของอาณาจักรที่เกิดขึ้นในยุคประวัติศาสตร์นั้นอาณาจักรสุโขทัยถือว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่ดินแดนต่างๆ หลายแห่ง ซึ่งมีระบุไว้ชัดเจนในศิลาจารึกว่าอาณาจักรสุโขทัยนั้นได้แผ่ขยายอาณาเขตจนถึงดินแดนทางภาคอีสานของไทยก็คือเมืองเวียงจันทน์ เวียงคุก และเวียงคำ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือบริเวณจังหวัดหนองคายในปัจจุบันและผลการแผ่ขยายอำนาจมานั้นก็ทำให้เมืองที่มีชื่อและมีตัวตนตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ได้มีปรากฏร่องรอยของพระพุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนนั้นๆ

จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอันเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นทีเคารพนับถือศรัทธา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวหนองคายและประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งโขง ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีที่อยู่เป็นจำนวนมากอันแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายนั้นเป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโบราณมาตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคก่อสร้างอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันทำให้หนองคายกลายเป็นเมืองที่พบแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยแหล่งโบราณคดีที่พบนั้นก็มี

สามารถที่จะจัดแบ่งเป็นประเภทได้ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอน อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุรุ่นเดียวกับเมืองโบราณบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยขอมเมืองพระนคร สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแหล่งโบราณคดีซึ่งมีพัฒนาการของเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบันก็ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณ ปะโค เวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย (๓) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุและวัดเก่าโบราณที่เมือง ปะโค เวียงคุก ได้แก่ พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม พระธาตุวัดสาวสุวรรณ พระธาตุบังพวน เป็นต้น (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทพระพุทธรูปโบราณ ได้แก่พระใส วัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง)จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อองค์ต่อวัดศรีชมพูนาคือ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อวัดกุ่มประดิษฐ์ เป็นต้นและยังมีพระพุทธรูปในยุคต่างๆที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดในเขตเมืองปะโค เวียงคุกอีกจำนวนมาก (๕) แหล่งโบราณคดีประเภทศิลาจารึก ซึ่งเป็นจารึกที่เกิดขึ้นในยุคล้านช้างซึ่งมีกระจายอยู่ตามวัดต่างๆริมฝั่งแม่น้ำโขงเริ่มมาจากอ.ศรีเชียงใหม่ อำเภอท่าบ่อ อำเภอเมือง อำเภอโพนพิสัย ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีมากกว่า ๒๐ หลักนับอายุตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพนสีลราชกุมาร แห่งอาณาจักรล้านช้างเป็นต้นมา (๖) แหล่งโบราณคดีประเภทบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบจำนวนมากที่เมืองปะโค เวียงคุก และในตัวเมืองหนองคาย โดยบ่อน้ำเหล่านี้มีอายุค่อนข้างยาวนาน และมีความเป็นมาพร้อมกับเมืองและคติความเชื่อของท้องถิ่นเกี่ยวกับพญานาคในตำนานอุรังคธาตุนิทานด้วย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าจะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจากว่า ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีชุมชนที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคายนั้นได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่หรือในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งในจังหวัดโดยเฉพาะที่เมืองปะโค เวียงคุกนั้นถูกทำลาย หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณคดีชุมชนในจังหวัดหนองคายที่ไม่ได้รับความสนใจและการดูแลหรือการศึกษาที่ดีนั้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนได้” ทั้งในส่วนของคุณข้อมูลและแผนผังของแหล่งโบราณคดีชุมชน เนื่องจากขาดการศึกษาและวิจัยอย่างเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงมีความเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งพัฒนาเรื่องการพัฒนาและ ออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายให้ชัดเจนไปพร้อมๆ กับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและจัดการเรียนรู้หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีชุมชนให้กับคนในพื้นที่และโดยเฉพาะในส่วนของหน่วยงานการศึกษาและฝ่าย ปกครองของจังหวัดเพื่อให้แหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายนั้นได้รับการพัฒนาจนก้าวเข้า สู่การเป็น “Smart City” ด้วยการนำเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้าไปใช้เพื่อให้ผู้คนและสังคมสามารถที่ จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายได้ อันจะนำไปสู่การที่ผู้คนทั้งในจังหวัด หนองคายและจังหวัดใกล้เคียงสามารถที่จะเข้าถึงการศึกษาแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัด หนองคายได้โดยง่าย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบ ผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” เพื่อเกิดเอกภาพในการศึกษา เรื่องแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายอันจะเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวโน้มของ การพัฒนาของชาติในอันดับต่อไป

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยและคณะจึงมีความสนใจที่ทำการวิจัยเพื่อพัฒนาภายใต้ชื่อเรื่อง “การพัฒนา และออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิง ปฏิบัติการและเพื่อการพัฒนา ซึ่งแผนงานวิจัยนี้มีโครงการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย จำนวน ๔ โครงการ คือ (๑) การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) การ ออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการ เรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคาย โดยแผนวิจัยชุดนี้จะได้ใช้เป็นโมเดลในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการจัดการเรียนรู้และการ จัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- ๑.๒.๒ เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- ๑.๒.๓ เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัด หนองคาย
- ๑.๒.๔ เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๔ การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาเรื่องนี้จะครอบคลุมปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายโดยศึกษาสภาพบริบทของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคาย ทั้งในเรื่องการสำรวจ, การออกแบบผัง, การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคาย

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

สำหรับการเก็บข้อมูลพื้นที่วิจัย สำหรับสถานที่ทำการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยไว้ที่ จังหวัดหนองคาย โดยจังหวัดหนองคายนั้นประกอบไปด้วยอำเภอ ๙ อำเภอ และมีพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยจะต้องลงพื้นที่เพื่อศึกษาเพื่อการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ ๓ อำเภอของจังหวัดหนองคาย ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอท่าบ่อ อำเภอโพนพิสัย โดยมีรายละเอียดคือ

- ๑) อำเภอเมืองหนองคาย ๗ ตำบล คือ ตำบลในเมือง ตำบลพระธาตุบังพวน ตำบลจอมมณี ตำบลปะโค ตำบลเวียงคุก ตำบลบ้านถ่อน ตำบลวัดธาตุ
- ๒) อำเภอท่าบ่อ ๔ ตำบล คือ ตำบลโพนสา ตำบลน้ำโมง ตำบลในเมือง ตำบลโคกคอน
- ๓) อำเภอโพนพิสัย ๓ ตำบล คือ ตำบลวัดหลวง ตำบลในเมือง ตำบลจุมพล

๑.๔.๓ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และ ตัวแทนชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย (ตามอำเภอที่ระบุ) โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

๑) กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน ๑๐ รูป
๒) กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน ๑๐ คน
๓) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการ	จำนวน ๑๐ คน
๔) กลุ่มนักวิชาการด้านสถาปนิกการออกแบบหรือโยธาธิการ	จำนวน ๕ คน
๕) กลุ่มนักวิชาการด้านโบราณคดี	จำนวน ๕ คน
๖) กลุ่มผู้สนใจเข้าร่วมสัมมนา/กิจกรรม	จำนวน ๑๐ คน
	รวม ๕๐ รูป/คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สิ่งแวดล้อม หมายถึง พื้นที่หรือสิ่งต่างๆที่อยู่ในบริเวณแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่มีความเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม และไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางด้านพื้นที่หรือด้านบุคคลก็ตาม

แหล่งโบราณคดี หมายถึง สถานที่ที่ก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์หรือสถานที่ที่พบร่องรอยของกิจกรรมของมนุษย์ในอดีตที่มีคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์

แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา หมายถึง สถานที่ที่ก่อสร้างโดยฝีมือมนุษย์หรือสถานที่ที่พบร่องรอยของกิจกรรมของมนุษย์ในอดีตที่มีคุณค่าในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ซึ่งเกิดมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นวัด พระพุทธรูป จารึก หรือพระธาตุเจดีย์ เป็นต้น

การศึกษาเชิงสำรวจ หมายถึง การรวบรวมข้อมูล ณ ช่วงเวลาหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยายถึงสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ และความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในสภาพการณ์ที่เป็นจริง ณ สถานที่จริงและเวลาที่เป็นจริง

การออกแบบ หมายถึง การรู้จักวางแผน เพื่อที่จะได้ลงมือกระทำตามที่ต้องการและการรู้จักเลือกวัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และ คุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิดตามความคิดสร้างสรรค์สำหรับการออกแบบอีกความหมายหนึ่งที่ทำให้หมายถึงการปรับปรุงรูปแบบผลงานที่มีอยู่แล้วหรือสิ่งต่างที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมให้มีความแปลกความใหม่เพิ่มขึ้น

ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี หมายถึง แบบแปลนผังรายละเอียดของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายทั้งในส่วนของพื้นที่ และโบราณวัตถุ โบราณสถานอาคารสถานที่ต่างๆ

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความฉลาดและใช้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุด โดยหลีกเลี่ยงให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด กระบวนการดำเนินการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ต้องครอบคลุมทั้งปัญหาด้านการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดความเสื่อมโทรม รวมถึงปัญหาการก่อกมลพิษแก่สิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อกลับมาสู่มนุษย์เองด้วย

การออกแบบ หมายถึง การรู้จักวางแผน เพื่อที่จะได้ลงมือกระทำตามที่ต้องการและการรู้จักเลือกวัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และ คุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิดตามความคิดสร้างสรรค์สำหรับการออกแบบอีกความหมายหนึ่งที่ทำให้หมายถึงการปรับปรุงรูปแบบผลงานที่มีอยู่แล้วหรือสิ่งต่างที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมให้มีความแปลกความใหม่เพิ่มขึ้น

การจัดวางผัง (Layout) หมายถึง การจัดวางเครื่องจักร วัสดุอุปกรณ์คน สิ่งอำนวยความสะดวกและสนับสนุนการผลิตให้อยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสมเพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพมากที่สุด ตรงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ผังบริเวณ หมายถึง การวางผังบริเวณเป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์ เพื่อการจัดใช้สวนต่างๆ ของที่ดิน นักวางผังบริเวณเป็นผู้กำหนดรายละเอียดในการใช้ที่ดินสวนต่างๆ โดยการเลือกและวิเคราะห์ที่ดินนั้น แล้วทำการวางรูปผังการใช้ที่ดิน จัดรูปการสัญจรของยานพาหนะและทางคมนาคม วางแนวความคิดด้านทัศนศิลป์ (Visual form) และการใช้วัสดุ ทำการปรับปรุงรูปทรงของที่ดินเดิม ด้วยการออกแบบการปรับระดับ (Grading) จัดทำระบบการระบายน้ำที่ถูกต้อง และท้ายที่สุด นักวางผังบริเวณจะจัดทำรายละเอียดการก่อสร้างบริเวณที่จำเป็นเพื่องานก่อสร้าง

การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง กระบวนการที่บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การพัฒนาความคิดและความสามารถ โดยอาศัยประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง สถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้เกิดขึ้น ได้แก่ ๑.มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้น ระหว่างผู้สอนกับ ผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม และผู้สอนกับสิ่งแวดล้อม ๒.ความสัมพันธ์และการมีปฏิสัมพันธ์ก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ ๓.ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

การฝึกอบรม (Training) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างมีระบบ เพื่อให้บุคคลได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง กระทั่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด ตลอดจนพัฒนาความสามารถจนเกิดทักษะและความชำนาญ

มัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้ชี้แนะ ผู้ชี้ทาง ทำหน้าที่นำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีหน้าที่เป็นผู้นำนักท่องเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสถานที่หรือบุคคลใด โดยได้รับค่าตอบแทน รวมถึงเป็นผู้อำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ เช่น การเดินทาง ที่พัก อาหาร และเครื่องดื่ม การซื้อของที่ระลึก ตลอดจนความปลอดภัยทั้งร่างกายและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ซึ่งในภาษาอังกฤษที่ใช้กันจนติดปาก คือ ไกด์ ภาษาอังกฤษว่า Guide, Tourist Guide, Tour leader หรือ Courier

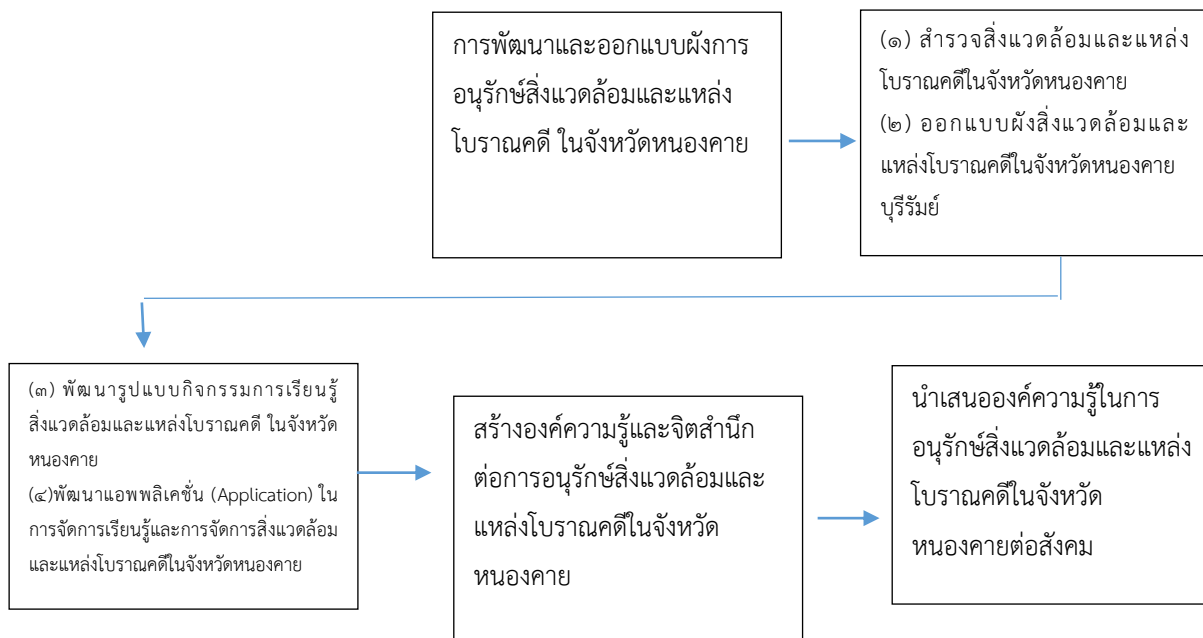
มัคคุเทศก์น้อย หมายถึง มัคคุเทศก์ที่เป็นเด็ก หรือผู้ที่ยังเป็นเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียนที่มีความรู้ความสามารถในการอธิบายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองได้

กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง การปฏิบัติต่างๆ ของผู้เรียนที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ ตามเป้าหมายวัตถุประสงค์ผลการเรียนรู้หรือมาตรฐานตัวชี้วัด ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง วิธีการ/กิจกรรมที่ผู้เกี่ยวข้อง นำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียน/ผู้เข้าอบรมเกิดการเรียนรู้

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย” คณะผู้วิจัยได้นำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยเพื่อศึกษาองค์ความรู้เรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายโดยการกำหนดแบบสัมภาษณ์และปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมายเพื่อนำมาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ได้ความจริงในเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- ๑.๗.๒ ได้แบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- ๑.๗.๓ ได้รูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย
- ๑.๗.๔ ได้แอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องสิ่งแวดล้อม
- ๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องแหล่งโบราณคดี
- ๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องแหล่งโบราณสถาน
- ๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการออกแบบผัง
- ๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องการเรียนรู้
- ๒.๖ แนวคิดและทฤษฎีเรื่องแอปพลิเคชัน
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๑ ความหมายของสิ่งแวดล้อม

คำว่าสิ่งแวดล้อม มาจากรากศัพท์เคมีภาษาฝรั่งเศสที่ว่า Environ ซึ่งแปลว่า Around รอบ ๆ Environment จึงหมายถึง Totality of man’s surroundings คือ หมายถึงทุกอย่างทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม^๑ ทั้งที่เป็น สสารและพลังงานรวมทั้งที่เกิดโดยธรรมชาติ และที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น^๒

^๑ ราตรี ภารา, **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิรุทธิ์, ๒๕๓๘), หน้า ๙.

^๒ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทขององค์การในท้องถิ่น**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔-๑๕.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ในมาตรา ๔ ได้ให้ความหมายได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันทั้งระบบ^๓

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ^๔ สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เกิดเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจเป็นสิ่งที่จับต้องหรือมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ อาคารบ้านเรือนหรือเป็นสิ่งแวดล้อมที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดู เช่น เชื้อจุลินทรีย์บางอย่างมองไม่เห็น แต่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น ความร้อน ความเย็น เสียงดัง กลิ่นเหม็นและสิ่งแวดล้อมยังรวมไปถึงสิ่งที่มองไม่เห็นไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสแต่ทราบได้ เมื่อเกิดผลเสียหายหรือเป็นอันตรายของมนุษย์ขึ้นเท่านั้น เช่น กัมมันตภาพรังสี รัังสีอุตราไวโอเลตและพิษของสารต่าง ๆ เป็นต้น^๕

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สรรพสิ่งทั้งหมดทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตปรากฏการต่าง ๆ กฎเกณฑ์ ธรรมชาติ การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติและผลที่เกิดมาจากการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ^๖

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่มีมองเห็นและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ตลอดจนสิ่งที่มีทั้งคุณและโทษ หรือสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา เป็นสิ่งซึ่งสามารถสัมผัสด้วยประสาททั้งห้า หรืออาจเป็นทรัพยากรหรือไม่ใช่ทรัพยากรก็ได้ สิ่งแวดล้อมที่เกิดโดยธรรมชาติเรียกว่า สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ ดิน อากาศ มนุษย์ หิน แร่ธาตุ และเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมา คือ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น อาทิ เมือง ถนน สังคม วัฒนธรรม ประเพณีกฎหมาย จารีต กฎระเบียบ

^๓ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^๔ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**, หน้า ๒๐.

^๕ ประกาย จิโรจน์กุล, **ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ**, (กรุงเทพมหานคร : ลดาวัลย์พรีนติ้ง, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^๖ มัณฑณี ขมจินดา, **มนุษย์กับธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒.

สิ่งแวดล้อมเหล่านี้รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งหมายถึง “สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์” และมนุษย์ได้ดัดแปลงทรัพยากรธรรมชาติดั้งเดิมเป็นทรัพยากรสำเร็จรูปตามความต้องการของมนุษย์นั่นเอง^๗

สิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง สภาพที่เป็นอยู่รอบตัวเรา ได้แก่ สิ่งที่มีชีวิต ที่ไม่มีชีวิต และรวมทั้งที่เป็นรูปธรรมคือ สิ่งที่มีมองเห็นจับต้องได้ และที่เป็นนามธรรมคือ สิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม^๘

ดังนั้น สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น และยังรวมถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา

๒.๑.๒ ประเภทของสิ่งแวดล้อม

สิ่งแวดล้อมแบ่งออกเป็นลักษณะกว้างๆ ได้ ๒ ส่วนคือ ๑. สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Environment) ได้แก่ ดินภูเขา ป่าไม้ น้ำอากาศ แสงแดด และทรัพยากรทุกประเภท ๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man-made Environment) ได้แก่ ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ศิลปกรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น

๒.๑.๓ สมบัติเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อม

เกษม จันทรแก้ว ได้ให้ความหมายสรุปไว้ดังนี้

สมบัติเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่มีอยู่ในตัวซึ่งมีศักยภาพในการแสดงออกของสิ่งนั้น การฝืนศักยภาพของสิ่งแวดล้อมนั้นแล้ว ย่อมก่อให้เกิดปัญหาขึ้นต่อสิ่งนั้นและสิ่งแวดล้อมอื่นในทางลบไม่มากนักน้อย การที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมยั่งยืน จำเป็นที่จะต้องเข้าใจสมบัติของสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ทั้งโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ดังนี้

(๑) คุณสมบัติแต่ละประเภทของสิ่งแวดล้อมมีเอกลักษณ์หรือคุณลักษณะเฉพาะตัว เช่น ต้นไม้ น้ำ ดิน มนุษย์ สัตว์ วัฒนธรรม ป่ามีกลไกครอบคลุมการเกิดขึ้น ซึ่งอาจเกิดขึ้นเฉพาะแห่งหรือเฉพาะที่ การเปลี่ยนแปลงจะไม่เกิดขึ้นในระดับมหภาคแต่อาจเปลี่ยนในระดับจุลภาค

(๒) สิ่งแวดล้อมนั้นจะไม่อยู่โดดเดี่ยวในธรรมชาติ แต่จะมีสิ่งแวดล้อมอื่นอยู่ด้วยเสมอ เช่น มนุษย์อยู่กับที่อยู่อาศัย ต้นไม้กับดิน ปลากับน้ำ เป็นต้น

^๗ เกษม จันทรแก้ว, สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

^๘ สมพงษ์ อรรถาธิบาย, สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ครอบคลุมและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บริษัทอัครีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒.

(๓) สิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่ง มีความต้องการสิ่งแวดล้อมอื่นเสมอ เช่น ปลาต้องการน้ำ ต้นไม้ต้องการน้ำ มนุษย์ต้องการที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เป็นจากสิ่งแวดล้อมทุกชนิดต้องการสิ่งอื่นเพื่อการอยู่รอด หรือรักษาสถานภาพของตนเอง หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อาจสูญสลายได้

(๔) สิ่งแวดล้อมจะอยู่กันเป็นกลุ่ม เรียกกลุ่มของสรรพสิ่ง (แวดล้อม) นี้ว่าระบบนิเวศ หรือระบบสิ่งแวดล้อม ซึ่งภายในระบบนิเวศนั้นมีองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมหลายชนิดแต่ละชนิดจะมีลักษณะและหน้าที่เฉพาะ โดยจะทำหน้าที่ตามที่ตนมีหน้าที่ในระบบนิเวศนั้น ๆ ซึ่งรวมกันเป็นกลไก สิ่งแวดล้อมกระบวนการต่าง ๆ ในกลุ่มแล้วแสดงออกเป็นพฤติกรรมร่วมกันหรือแสดงออกเป็นการทำงานร่วมกัน

(๕) สิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวพันกันแบบลูกโซ่ เมื่อมีการทำลายสิ่งแวดล้อมหนึ่งแล้ว ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ เป็นลูกโซ่เสมอทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ตัดต้นไม้การทำลายป่า จะส่งผลกระทบต่อสภาพพังทลายของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อากาศแปรปรวนเกิดอุทกภัยทำให้สูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน

(๖) สิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทมีลักษณะทนทานและเปราะบางต่อการถูกกระทำต่างกัน บางชนิดมีความคงทนได้ดี บางชนิดเปราะบาง เช่น ดินมักถูกชะล้างพังทลายได้ง่าย ทั้งนี้เป็นเพราะการอยู่ร่วมกันของสิ่งแวดล้อมเป็นกลุ่มระบบนั้น มีกลไกสิ่งแวดล้อมควบคุมให้เกิดกระบวนการภายในกลุ่มและระบบ ที่สำคัญคือแสงอาทิตย์และสิ่งมีชีวิต

(๗) สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป โดยการเปลี่ยนแปลงนั้น อาจมีการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ กลไกสิ่งแวดล้อม “มีชีวิต” เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติทั่วไป ดังมีกระบวนการเกิดภายในและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เช่น เมืองทุกเมืองค่อย ๆ เติบโต การทำลายป่าและหลังจากเกิดไฟป่าจะมีพืชค่อย ๆ ขึ้นมาทดแทน^๙

๒.๑.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

สิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะอาศัยอยู่ที่ใดก็ตาม จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ โดยไม่ปรากฏว่าสิ่งมีชีวิตใด ๆ ในธรรมชาติจะอยู่ได้โดยลำพังตัวเดียว สิ่งมีชีวิตต่างมีความเกี่ยวข้องกัน พึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกันมีการแลกเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมแก่กันและกัน^{๑๐} มนุษย์บนโลก นับว่าเป็นสิ่งมีชีวิต

^๙ เกษม จันทร์แก้ว, สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, หน้า ๒๑.

^{๑๐} สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือ, ๒๕๔๓), หน้า ๘.

ชนิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เพราะโลกเป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เรียกว่า ชีวภาพซึ่งมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เป็นระบบที่มีความสมดุล^{๑๑}

จากที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับสิ่งแวดล้อมมาช้านานอย่าง หลีกเลียงมิได้ โดยที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมตามระบบนิเวศ อีกทั้งมนุษย์ยังได้อาศัย ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับดำรงชีวิตด้วย^{๑๒} ได้กล่าวให้เห็นชัดเจนอีก ว่า มนุษย์จัดได้ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ซึ่งจำเป็นที่จะต้องใช้ธาตุอาหารและ พลังงานที่มีอยู่ในระบบนิเวศเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นมนุษย์มิได้จำกัดการใช้ธาตุและพลังงานจาก ระบบนิเวศเดียวเท่านั้น แต่มนุษย์สามารถใช้ธาตุอาหารและพลังงานจากระบบนิเวศทุกระบบที่มี อยู่ในโลกทั้งหมดได้ เช่น สามารถนำสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร นำน้ำจากใต้ดินมาใช้ดื่ม เป็นต้น นอกจากนี้ มนุษย์ยังได้วิวัฒนาการในการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติทั้งหลายที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น และมีได้ ใช้ทรัพยากรแต่เพียงเฉพาะความต้องการทางร่างกายตามปกติเท่านั้น แต่มนุษย์จะต้องมีบ้านที่อยู่ อาศัย มีเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับกาย ใช้น้ำมัน และก๊าซที่มีการสะสมอยู่ในโลกในหลาย กิจการ ในปัจจุบันประชากรมนุษย์เพิ่มขึ้นอย่างมากจึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศหรือต่อ สิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย และในที่สุดมนุษย์ก็จะได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นเดียวกัน

๒.๑.๕ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

๒.๑.๕.๑ ความหมายของปัญหาสิ่งแวดล้อม

จากการที่มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กัน การดำรงชีวิตของมนุษย์มีกิจกรรม ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมไม่เพียงเฉพาะการนำทรัพยากรในสิ่งแวดล้อมมา เพื่ออุปโภคบริโภคตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์เท่านั้น มนุษย์ยังได้มีการพัฒนาด้าน วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและเศรษฐกิจ เพื่อตอบสนองความต้องการด้านอื่น ๆ การที่ความเจริญ ทางด้านเทคโนโลยีเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมขยายตัวมากขึ้น มนุษย์ขวนขวายหาความสุขสบายมาก ขึ้น มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น แล้วปัญหาสิ่งแวดล้อมก็เกิดขึ้นตามมา^{๑๓} ซึ่งปัญหาความ เสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม กำลังเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่งบนโลกนี้ ความรุนแรงของปัญหา

^{๑๑} วินัย วีระวัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบัน พัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๙.

^{๑๒} วินัย วีระวัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑-๗.

^{๑๓} กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม, หน้า ๑๗.

แตกต่างกันออกไปตามระดับการพัฒนาความหนาแน่นของชุมชนและอุตสาหกรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่จำเป็นต้องให้ความสนใจในการแก้ไขเพราะถ้าปล่อยทิ้งไว้โดยไม่แก้ไขผลที่เกิดขึ้นจะกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ หรือสุขภาพอนามัยของมนุษย์ ชีวิตสัตว์และพืช ส่งผลถึงการใช้นโยบายของมนุษย์ตลอดจนการมีชีวิตรอดของมนุษย์ในระยะยาว

ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรของมนุษย์อย่างไม่ประหยัด และขาดความรับผิดชอบ ก่อให้เกิดปัญหามลภาวะและปัญหาอื่นๆ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่กระทบต่อบุคคลจำนวนมาก สถานการณ์ดังกล่าวไม่เป็นที่พึงปรารถนาและมีความรู้สึกที่ว่าควรมีการกระทำบางอย่าง เพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น^{๑๔} ในปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นปัญหา และยังได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางมากขึ้นซึ่งเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า สภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมหรือเป็นพิษ นอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศแล้ว ยังก่อให้เกิดการรบกวนความสุข เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนทั่วไป ในที่สุดก็เกิดอันตรายต่อชีวิตด้วย ปัญหาสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุกว้าง ๆ ๓ ประการได้แก่ การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร การขยายตัวของเมือง การใช้เทคโนโลยีกับสิ่งแวดล้อมนับวันจะรุนแรงมากขึ้น เช่น ปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูล มลพิษทางน้ำ อากาศและเสียง^{๑๕}

ปัญหาสิ่งแวดล้อม หมายถึง ปัญหาที่กระทบกระเทือนต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นและในที่สุด ทำให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อคุณภาพชีวิตและให้ตระหนักอยู่เสมอว่าการก่อปัญหา ณ ที่ใดที่หนึ่งจะส่งผลให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา หรือทำให้ปัญหาอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น^{๑๖}

ปัญหาสิ่งแวดล้อมอาจแบ่งออกได้ ๓ ประการด้วยกัน อันจะส่งผลกระทบต่อชีวิตและความ เป็นอยู่ ตลอดจนการพัฒนาสังคมมนุษย์ ดังนี้ คือ

(๑) ปัญหาความเสื่อมโทรมหรือความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการดำรงชีวิตของมนุษย์จะต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ เมื่อมนุษย์มีความ ต้องการทรัพยากรเพิ่มขึ้น จึงต้องมีความต้องการแสวงหาทรัพยากรเหล่านั้นให้ทันกับความต้องการ

^{๑๔} สมพงษ์ ทองใบ, ความรู้และความตระหนักของข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตรในจังหวัดระยองที่มี ต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด, วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒

^{๑๕} เกษม จันทรแก้ว, สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต, หน้า ๓๔-๓๘

^{๑๖} กนก จันทรทอง, สิ่งแวดล้อมศึกษา : ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม, (ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

ตราบไต่ที่ยังมีมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ความต้องการทรัพยากรก็คงดำเนินต่อไป และเพิ่มการใช้ทรัพยากรขึ้นในส่วนของคุณบุคคลและส่วนรวมปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น

(๒) ปัญหามลพิษ เกิดขึ้นจากการมีสิ่งแปลกปลอมเจือปนอยู่ในสิ่งแวดล้อมจนถึงระดับที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ เป็นอันตรายต่อทรัพยากรที่มีชีวิตและเป็นปัญหาต่อระบบนิเวศ ปัญหามลพิษที่เกิดขึ้น ได้แก่ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ มลพิษทางเสียง ปัญหา สารพิษ ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น ซึ่งเกิดจากกิจกรรม และกระบวนการดำรงชีวิตของมนุษย์ การแสวงหาทรัพยากรในกระบวนการผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ตลอดจนการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

(๓) ปัญหาของระบบนิเวศ กิจกรรมของมนุษย์ในการใช้ทรัพยากรและการก่อสร้างก่อให้เกิดสารพิษเกิดความไม่สมดุลขึ้นในระบบนิเวศ ซึ่งไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นกับระบบนิเวศ มนุษย์ก็ยังคงดำรงชีวิตอยู่ ณ โลกมนุษย์แห่งนี้ต่อไปและจะต้องได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยตรง^{๑๗}

ดังนั้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมอาจให้ความหมายว่า หมายถึง ปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ สัตว์ พืช ระบบนิเวศน์ธรรมชาติ ต่าง ๆ รวมถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาด้วย ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์

๒.๑.๕.๒ สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นพอสรุปได้ว่า สาเหตุหลักของปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากปัญหา ๒ อย่างคือ^{๑๘}

(๑) การเพิ่มขึ้นของประชากร (Population Growth) การเพิ่มของประชากรโลกเป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาสิ่งแวดล้อม ในสถานการณ์ปัจจุบันการเพิ่มของประชากรในลักษณะอัตราทวีคูณ (Exponential Growth) ส่งผลให้จำนวนผู้บริโภคและความต้องการบริโภคทรัพยากรอันเป็นปัจจัย ๔ เพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีจำกัดทรัพยากรบางชนิดต้องใช้เวลานานในการฟื้นตัวและทดแทนใหม่ ทำให้เกิดภาวะทรัพยากรร่อยหรอหรือเสื่อมโทรมอันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและกลายเป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

^{๑๗} วินัย วีระพัฒน์, วิฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๒-๔.

^{๑๘} กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม, หน้า ๑๘-๑๙.

(๒) การขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี (Economic Growth & Technological Progress) มนุษย์ต้องการปัจจัยพื้นฐานเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างกินดีอยู่ดี การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมาตรฐานชีวิตให้สูงขึ้น แต่ความต้องการบริโภคไม่มีขีดจำกัดนี้เกินกว่าความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิต ทำให้ความต้องการในการใช้พลังงานมากขึ้น และการใช้ทรัพยากรเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการช่วยส่งเสริมกระบวนการนำทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น นักวิชาการสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่มักจะมีความเห็นตรงกันในคำกล่าวที่ว่า มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญที่สุดในการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมีเทคโนโลยีเป็นตัวเร่ง^{๑๙}

๒.๑.๖ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วินัย วีระวัฒนานนท์^{๒๐} ได้อธิบายถึงการให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ว่า “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ อาจนำไปใช้ได้ในความหมายที่เหมือนกัน กล่าวคือ ทรัพยากรธรรมชาติล้วนเป็นองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอันจะทำให้สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศเกิดความสมดุล แต่การร่อยหรอของทรัพยากรอย่างรวดเร็วรวมทั้งกระบวนการผลิต การแปรรูป และการใช้ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นได้ก่อให้เกิดสารพิษในสิ่งแวดล้อม ทำให้สิ่งแวดล้อมขาดความสมดุล การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจึงมีความหมายเช่นเดียวกัน” ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาดโดยใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ใช้ได้อย่างยาวนานที่สุด เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด การอนุรักษ์ไม่ใช่การห้ามใช้ทรัพยากร แต่เป็นการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้ถูกต้องตามความจำเป็นของการดำรงชีวิตและได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การอนุรักษ์อย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาด้วย จึงให้ความหมายของการพัฒนาสิ่งแวดล้อมไว้ว่า การพัฒนาสิ่งแวดล้อมเป็นกระบวนการดูแลรักษาและปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ ให้อุดมสมบูรณ์และอยู่ในสภาวะสมดุลปลอดจากมลพิษ เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมเศรษฐกิจให้มั่นคง การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล ซึ่งเรียกว่าการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Development)^{๒๑}

^{๑๙} วินัย วีระวัฒนานนท์, วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา, หน้า ๒.

^{๒๐} วินัย วีระวัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาการสาธารณสุข อาเซียน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๑-๑๖๒

^{๒๑} วินัย วีระวัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๑.

โอเวน (Owen. ๑๙๘๕) กล่าวถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่าเป็น การนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและได้สรุปหลักปฏิบัติบางประการของนักอนุรักษ์ยุคใหม่ไว้ดังนี้

- (๑) การรักษา
- (๒) การบูรณะฟื้นฟู
- (๓) พัฒนาคุณภาพหรือคุณประโยชน์ให้สูงขึ้น
- (๔) การใช้ทดแทนกัน
- (๕) การใช้ให้คุ้มค่าที่สุด
- (๖) การนำมาใช้ใหม่ หรือ นำมาทำใช้ใหม่
- (๗) การใช้วิธีประสมประสาน^{๒๒}

เกษม จันทรแก้ว สรุปความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์” ไว้ว่าเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Using for Immediate Needs and Saving for Future Use” พร้อมกันนี้ได้เสนอหลักการเพิ่มเติมว่า “การที่จะให้บรรลุเป้าหมายในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีใช้ตลอดไป ในหลักการทางอนุรักษ์วิทยามีข้อเสนอแนะไว้ ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

(๑) ต้องใช้อย่างฉลาด กล่าวคือ ในการที่จะใช้ทรัพยากรแต่ละอย่างนั้นต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถึงผลได้ผลเสีย ความขาดแคลนหรือความหายากในอนาคตอีกทั้งต้องพิจารณาถึงหลักการทางเศรษฐศาสตร์อย่างถ่วงด้วย

(๒) ประหยัด คือ เก็บ รักษาหรือสงวนของที่หายาก หมายความว่า ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายาก ควรอย่างยิ่งที่จะเก็บรักษาเอาไว้มิให้สูญไป บางครั้งถ้ามีของบางชนิดที่พอจะใช้ได้ก็ต้องใช้อย่างประหยัดอย่าฟุ่มเฟือย

(๓) หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (ซ่อมแซม ปรับปรุง) กล่าวคือ การพัฒนานั่นเอง โดยที่ทรัพยากรใดก็ตามที่มีสภาพเสื่อมโทรมต่อการสูญเสียไปถ้าดำเนินการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ สมควรอย่างยิ่งที่จะหาทางปรับปรุงให้อยู่ในลักษณะที่ดีขึ้น

^{๒๒} Owen, S. Oliver. *Natural Resource Conservation*. ๔ th ed. (New York: Macmillan, ๑๙๘๕) p. ๑๑.

และเกษม จันทรแก้ว^{๒๓} ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เกิดผลนี้ควรมีแนวคิดทั้ง ๖ ประการ ต่อไปนี้

(๓.๑) ในการที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะให้ต่อมนุษย์ทุกมุม กล่าวคือ ต้องมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะมีผลต่อสิ่งแวดล้อม จะให้ประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ซึ่งอยู่ในแต่ละสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ อย่างน้อยต้องคำนึงถึงการสูญเสียเปล่าอันอาจเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้

(๓.๒) รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นและหายากด้วยความระมัดระวัง พร้อมทั้งประโยชน์และการทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มพูนทั้งด้านกายภาพและเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้ รวมทั้งจะต้องตระหนักเสมอว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไป ไม่เป็นการปลอดภัยต่อสภาวะแวดล้อม

(๓.๓) ต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้นั้นโดยให้มีอัตราผลิตเพิ่มพูนเท่ากับอัตราการใช้หรืออัตราเกิดเท่ากับอัตราตายเป็นอย่างน้อย

(๓.๔) ประชากร เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไปจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประมาณอัตราเกิดและการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองตลอดเวลา โดยพิจารณาจากความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

(๓.๕) หาทางปรับปรุงวิธีการใหม่ ๆ ในการที่จะผลิตและการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่ ๆ เพื่อให้ประชากรได้มีใช้อย่างพอเพียง

(๓.๖) ให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เข้าใจถึงความสำคัญในการรักษาความสมดุลตามธรรมชาติ ซึ่งจะมีผลต่อการทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่ดี การให้การศึกษาอาจเป็นทั้งในและนอกโรงเรียน ทั้งนี้และทั้งนั้นต้องอยู่ในสภาพที่เหมาะสมในการให้การศึกษาแก่บุคคล เฉพาะถิ่นวัย และคุณวุฒิ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจในหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการให้การศึกษา นี้ จะเป็นหนทางนำไปสู่ความหวังในอนาคตว่าสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่จะสวยงามและน่าอยู่ในอนาคตต่อไป^{๒๔}

^{๒๓} เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๐.

^{๒๔} กรมศิลปากร, ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๕), หน้า ๓๙.

๒.๑.๗ การประยุกต์ใช้

สำหรับการนำหลักหรือแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้ในการเป็นกรอบในการพัฒนาเมืองหนองคายได้โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี เนื่องจากว่าจังหวัดหนองคายได้มีการกำหนดแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ในแผนหลักของการดำเนินการพัฒนาจังหวัดให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เนื่องจากว่าจังหวัดหนองคายมีพื้นที่ลักษณะพิเศษโดยตลอดแนวจังหวัดทอดยาวตามลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตชายแดนกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นระยะทาง ๒๑๐.๖ กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง โดยพื้นที่เป็นภูเขาที่มีความสูงชันจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๒๐๐ เมตร มีป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในเขตอำเภอสังคม แหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายจึงมีลักษณะการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ประเพณีวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และศาสนา และแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ เป็นจังหวัดที่มีการขยายตัว ทางเศรษฐกิจและชุมชนเมืองสูงเป็นพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยจังหวัดหนองคายมีข้อมูลทางด้านการพัฒนาท่องเที่ยวที่สำคัญและน่าสนใจดังนี้

๑. หน่วยงานบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว ทั้งภาครัฐและเอกชน มีดังนี้

๑.๑ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา มีภารกิจเกี่ยวกับการเป็นศูนย์กลางการบริหารของกระทรวงในการพัฒนายุทธศาสตร์ แลกเปลี่ยนนโยบายของกระทรวงเป็นแผนปฏิบัติการจัดสรรทรัพยากรและบริหารราชการประจำทั่วไปของกระทรวง ให้บรรลุเป้าหมายและเกิดผลสัมฤทธิ์ตามภารกิจ

๑.๒ จังหวัดหนองคายเป็นศูนย์ปฏิบัติการของเขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยเขตท่องเที่ยวที่จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดนครพนม และจังหวัดมุกดาหาร โดยจังหวัดหนองคายเป็นหัวหน้าเขตพัฒนาการท่องเที่ยวและสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย เป็นฝ่ายเลขานุการโดยตำแหน่ง ภารกิจส่งเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานพัฒนาบูรณะและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ยกระดับและรักษามาตรฐานบริการ ผลักดันความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆส่งเสริมสนับสนุนตลาดนักท่องเที่ยว ส่งเสริมกิจกรรมและรูปแบบ และพัฒนาด้านการตลาดและประชาสัมพันธ์ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒

๑.๓ สำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเขต ๓ รับผิดชอบดูแล ๘ จังหวัด ประกอบด้วย อุดรธานี เลย หนองคาย กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม หนองบัวลำภู และบึงกาฬ โดยมีท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดหนองคาย เป็นนายทะเบียนโดยตำแหน่ง

๑.๔ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สาขาอุดรธานี จังหวัดหนองคาย มีภารกิจ ส่งเสริมการท่องเที่ยวและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ตลอดจนการประกอบอาชีพของคนไทยใน อุตสาหกรรมท่องเที่ยว เผยแพร่ประเทศไทยในด้านความงามของ ธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมการกีฬาและวิวัฒนาการของ เทคโนโลยี ตลอดจนกิจการอย่างอื่นอันจะเป็นการชักจูงให้มีการเดินทางท่องเที่ยวอำนวยความสะดวก และความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความเป็นมิตรไมตรีระหว่าง ประชาชนและระหว่างประเทศโดยอาศัยการท่องเที่ยว ริเริ่มให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยว และเพื่อ พัฒนาปัจจัยพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว

๑.๕ สมาคมส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวจังหวัดหนองคาย ภารกิจส่งเสริมการประกอบธุรกิจ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว หน่วยงานราชการและสถาบันเอกชน สร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์อัน ดีระหว่าง ผู้ประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ยกกระตือรือร้น ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายให้มีมาตรฐาน ส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม แหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงามของจังหวัด หนองคาย อำนวยความสะดวกและหามาตรการในการรักษา ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเป็นศูนย์ รวมของผู้ประกอบธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการที่มีความสนใจในการท่องเที่ยว

๑.๖ สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดหนองคาย มีภารกิจสร้างการมี ส่วนร่วม ของภาคเอกชนในกลไกด้านการตลาด และด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของภาครัฐ สะท้อนปัญหาในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจากภาคเอกชนในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด และระดับ ภูมิภาค สู่การแก้ปัญหาด้านการท่องเที่ยวบนพื้นฐานความยั่งยืนในระดับประเทศ ส่งเสริมความ ร่วมมือด้านการลงทุน การแลกเปลี่ยนเครือข่ายด้านการตลาด และการพัฒนาระหว่างองค์กรใน อุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ เพื่อมุ่งสู่การท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ

๑.๗ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย มีภารกิจสนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนาองค์ ความรู้ด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี และการท่องเที่ยวเชิงโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

๑.๘ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดหนองคาย มีภารกิจสนับสนุนข้อมูลด้านพุทธศาสนา

๑.๙ มหาวิทยาลัยขอนแก่น วิทยาเขตหนองคาย เป็นสถาบันการศึกษาที่มีบุคลากรที่มี คุณภาพและมีศักยภาพสามารถสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดหนองคายและภูมิภาคได้

จากข้อมูลดังกล่าวเราสามารถที่จะนำแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้ในงานวิจัยเรื่องนี้ ได้ในหลายมิติ

๒.๒ แนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดี

๒.๒.๑ ความหมายของแหล่งโบราณคดี (Archaeological Site)

สำหรับคำว่า แหล่งโบราณคดี หมายถึงสถานที่ที่เคยมีคนในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นถาวรหรือเป็นครั้งคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีก็ได้เช่นพื้นที่เพาะปลูกคอกสัตว์เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะบ่อเกลือเต้าต้มเกลือสุสาน โรงงานผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห เป็นต้น แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณเรือรบโบราณหรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมาน้ำท่วมจมอยู่ใต้น้ำเรียกว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำซึ่งมีอยู่ในทะเลแม่น้ำลำคลองหนองบึงทะเลสาบธรรมชาติ และที่เกิดจากการสร้างเขื่อนอ่างเก็บน้ำ^{๒๕}

แหล่งโบราณคดี หมายถึง อาคารสถานที่ทางประวัติศาสตร์อนุสาวรีย์ย่านประวัติศาสตร์เมืองประวัติศาสตร์ และแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีอายุยืนยาวประกอบด้วยคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และศิลปะจัดเป็นโบราณสถานอันควรแก่การนำมาพิจารณา เพื่อการอนุรักษ์และนำมาใช้ประโยชน์ให้ร่วมสมัยในสังคมปัจจุบัน

นอกจากนั้นแหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณหรือแหล่งที่พบหลักฐานผลงานการกระทำของมนุษย์หรือมนุษย์ร่วมกับธรรมชาติรวมทั้งที่อยู่ใต้ดินและใต้น้ำ อันมีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีศิลปะชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา รวมถึงซากของสิ่งก่อสร้างที่ข้อมูลยังไม่ปรากฏชัดเจน เนื่องจากยังมิได้มีการขุดค้นขุดแต่งหรือถูกทำลายไปและผลงานทางประติมากรรมจิตรกรรมจารึกบนแผ่นหินธรรมชาติติดที่หรือถ้ำที่อยู่อาศัยเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะทางโบราณคดีจำแนกเป็น (๑) แหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นแล้ว (๒) แหล่งโบราณคดีที่ยังไม่ได้ขุดค้น (๓) แหล่งศิลปะถ้ำ

๒.๒.๒ ที่มาของแหล่งโบราณคดี

สำหรับแหล่งโบราณคดีที่พบในสังคมมนุษย์เรานั้น เกิดมาจากการสร้างสรรค์วัฒนธรรมการเป็นอยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล โดยเราถือว่ามนุษย์ เป็นทั้ง “ชีวิต” และ “บุคคล” มนุษย์จึงเป็นผลผลิตของทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม มนุษย์ทุกรูปทุกนามจึงเป็นผลมาจากการสืบทอดสองทาง คือ ทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นทางในกาย อันหมายถึงเอาการสืบทอดทางชีววิทยาที่อาศัยยีนและโครโมโซม กับทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นทางนอกร่างกาย ที่หมายถึงเอาการสืบทอดทางวิถีชีวิตโดยการอบรมเลี้ยงดูและ การติดต่อสื่อสาร กล่าวคือมนุษย์มีสองลักษณะ ได้แก่ มนุษย์ในฐานะสัตว์โลก

^{๒๕}เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, หน้า ๑๐๕.

และมนุษย์ในฐานะเป็นผู้มีวัฒนธรรม^{๒๖} หรือมนุษย์ เป็นภาวะอย่างหนึ่ง ที่ประกอบด้วยรูปกับนามโดยเรียกรวมเป็นภาษาทั่วไปว่า “คน” หรือสัตว์โลกที่มีชีวิตชนิดหนึ่งโดยมีความแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นในเรื่องความคิด ความมีสติปัญญา รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง ด้านหลักแห่งเหตุผล ความมีสติสัมปชัญญะ มีจิตสำนึกรับผิดชอบชีวิต ซึ่งกล่าวโดยส่วนรวมก็คือ มีวัฒนธรรมแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น ๆ นั่นเอง เพราะฉะนั้นมนุษย์ตามรูปศัพท์ จึงแปลว่า ผู้มีจิตใจสูงมีคุณธรรม^{๒๗} และความมีวัฒนธรรมของมนุษย์นี้เองที่ได้มีผลต่อการสร้างสรรค์พัฒนาสังคมของมนุษย์ขึ้นมาให้มีศักยภาพที่เหนือไปกว่าสัตว์ประเภทอื่นทั้งนี้เนื่องจากสิ่งมีชีวิตทั้งหลายวิวัฒนาการมาจากจุดเริ่มต้นเดียวกัน แต่ทั้งนี้ก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน หรืออาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มีลักษณะพิเศษหลายประการที่สัตว์ต่างๆ ไม่มี ดังที่ ฌ็อง-ฌัก กูแซง ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของมนุษย์ไว้สรุปได้ ดังนี้

(๑) ลักษณะของมนุษย์และสัตว์มีอยู่ร่วมกันและเป็นที่ยอมรับกันนั้น มีดังนี้

(๑.๑) สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องการอาหาร น้ำ และอากาศ

(๑.๒) สิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องการมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพ

(๑.๓) สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีความสามารถในการสืบพันธุ์

(๑.๔) ถ้าสิ่งมีชีวิตขยายแพร่พันธุ์ไปเรื่อยๆ โดยไม่มีอะไรยับยั้ง ถึงจุดหนึ่งอาหารที่ใช้เลี้ยงชีวิตจะขาดแคลนลง

(๑.๕) เมื่ออาหารขาดแคลน สิ่งมีชีวิตทั้งหลายย่อมมีการต่อสู้แข่งขันเพื่อแย่งอาหาร

(๑.๖) สิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดเมื่อสืบพันธุ์มีลูกหลานจะมีลักษณะเหมือนพ่อแม่แต่บางครั้งจะมีกระบวนการผ่าเหล่า (Mutation) เนื่องจากการผสมพันธุ์ของยีน อาจจะทำให้ลูกหลานมีลักษณะแตกต่างกันออกไปยังมีประชากรมากก็ยังมีโอกาสเกิดความแตกต่างกันได้มากขึ้น

(๑.๗) การที่สิ่งมีชีวิตจำเป็นต้องแข่งขันแย่งอาหารกันย่อมทำให้เกิดกระบวนการคัดเลือกของธรรมชาติ สัตว์ที่ได้เปรียบคือสัตว์ที่ขยายพันธุ์ได้สูงมีกำลังกายแข็งแรงฉลาดและมีความอดทน สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี

^{๒๖} จารุณี วงศ์ละคร, **ปรัชญาวัฒนธรรมและวัฒนธรรมไทย**, (เชียงใหม่ : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๒., เบนด์ อาร์.เนลสัน, **ความคิดทางการเมืองตะวันตก** แปลโดย สมนึก ชูวีเชียร, (กรุงเทพมหานคร: เอ็มแอลครีเอชั่น, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕-๖๐.

^{๒๗} จำนง อติวัฒนสินธุ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐

(๑.๘) เมื่อมีการคัดเลือกของธรรมชาติจึงทำให้มีการวิวัฒนาการ ของอวัยวะต่างๆ และวิวัฒนาการของพฤติกรรมตามมา สัตว์ชนิดใดที่สามารถมีวิวัฒนาการของอวัยวะในทางที่ได้เปรียบจะก่อให้เกิดประโยชน์มากกว่า ก็อยู่รอดได้มากกว่า

(๒) ลักษณะของมนุษย์ต่างจากสัตว์ มีดังนี้

(๒.๑) มีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างมากมายผิดจากสัตว์ประเภทอื่นๆ ลักษณะนี้ทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมได้ดี สำหรับการเรียนรู้ของมนุษย์นั้น อาศัยระบบสัญลักษณ์

(๒.๒) มีสมองที่ใหญ่ และมีคุณภาพทำให้มีสติปัญญาในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิต สามารถบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ได้มากมาย

(๒.๓) สามารถเดินได้รวดเร็วมีร่างกายตั้งตรงกับพื้นโลกทำให้เคลื่อนไหว ร่างกายได้รอบตัวและรวดเร็ว

(๒.๔) มีนิ้วมือที่ช่วยให้ทำหรือประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ได้อย่างละเอียด

(๒.๕) มีตาที่สามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ดี โดยมองเห็นได้ในระยะไกลและมองเห็นได้อย่างชัดเจน นอกจากนั้นดวงตาที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม

(๒.๖) มีอายุที่ยืนยาวกว่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ จึงทำให้สามารถเรียนรู้สะสมประสบการณ์พร้อมที่จะถ่ายทอดกันได้มากกว่าและมีความสัมพันธ์กันหลายรุ่นหลายวัย

(๒.๗) โดยปกติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มทำให้โอกาสที่จะสะสมความรู้และประสบการณ์ดีกว่าอยู่เพียงคนเดียว

(๒.๘) ในวัยเยาว์ มีความจำเป็นจะต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการเลี้ยงดู เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย และการอบรมเลี้ยงดูจะใช้เวลายาวนานกว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้และการเลียนแบบ

(๒.๙) มนุษย์มีกิจกรรมทางเพศตั้งแต่วัยหนุ่มสาวจนถึงวัยชราและโดยตลอดไม่มีเว้นช่วงเวลา ทำให้การอยู่ร่วมกันระหว่างชายและหญิงมีเสถียรภาพ จึงสามารถทำการวางแผนประชากรได้ดี

(๒.๑๐) มนุษย์สามารถเรียนรู้และมีความเฉลียวฉลาดโดยรู้จักการใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาและพัฒนาวัฒนธรรม

(๒.๑๑) มนุษย์มีเครื่องมือในการสื่อความหมาย จึงทำให้เกิดติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมได้ดี

(๒.๑๒) มนุษย์ได้เปรียบกว่าสัตว์อื่นๆ เพราะกินอาหารได้มากชนิดทั้งพืชและสัตว์^{๒๘}

เมื่อมนุษย์มีวัฒนธรรมและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในเรื่องของการสร้างสรรค์สังคมขึ้นมา เนื่องจากว่ามนุษย์นั้นถือว่าเป็น “สัตว์สังคม” ตามแนวคิดของอริสโตเติลที่เชื่อว่า มนุษย์โดยสภาพธรรมชาติ จะต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นๆ ติดต่อกันสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างอิสระตามลำพังแต่ผู้เดียวได้ สังคมจึงเกิดขึ้น จะไม่มีมนุษย์อยู่โดดเดี่ยวในโลก เพราะคนเดียวไม่อาจสืบเชื้อสายวงศ์ตระกูลได้ ไม่สามารถป้องกันตนเองได้ และไม่สามารถเลี้ยงชีพอยู่ได้นาน ไม่อาจบำรุงสติปัญญา ความคิด และมีกำลังเพียงพอ^{๒๙} หรือแนวคิดของโทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เชื่อว่าก่อนที่มนุษย์จะมาอยู่รวมกันในสังคมนั้นมนุษย์มีชีวิตร่วมกันตามธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพที่ปราศจากสังคม รูปแบบการปกครองหรือรัฐบาล ไม่มีกฎหมายและความยุติธรรม เขามีความเห็นที่มนุษย์ตามธรรมชาติ มีความต้องการ (desire) และเหตุผล (reason) แต่มนุษย์มีความต้องการมากกว่าเหตุผล ดังนั้นการใช้พลังกำลัง จึงเป็นเครื่องมืออันเดียวที่จะควบคุมสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ มนุษย์ตามสภาพธรรมชาติ จึงมีแต่ความโหดร้ายและเห็นแก่ตัว เขาอธิบายว่า เพื่อจะจัดภาวะอันชั่วร้ายดังกล่าว มนุษย์จึงสัญญา เพื่อจะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม โดยละทิ้งสภาพธรรมชาติที่เลวร้ายเหล่านั้นเสีย ทั้งนี้โดยมีเหตุผลที่จะได้รับการพิทักษ์รักษาตน^{๓๐} หรือแนวคิดของจอห์น ล็อก (John Locke) เชื่อว่า “แต่เดิมมนุษย์มีชีวิตร่วมกันตามสภาพธรรมชาติที่ปราศจากสังคม แต่ในสภาพธรรมชาตินั้น ก็เต็มไปด้วยสันติภาพและเมตตาธรรม การอุปการะเอื้ออาทรต่อกันและกันและการอนุรักษ์สภาพธรรมชาตินั้น ไม่ได้ขาดกฎหมาย เพราะมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ (law of nature) อยู่แล้ว และย่อมมีสิทธิต่าง ๆ ตามธรรมชาติ (natural right) เนื่องจากความยุ่งยากสับสนในการตีความเกี่ยวกับมนุษย์จึงตกลงสัญญาที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความสงบเรียบร้อย^{๓๑}

นอกจากนั้นฌอง ฌาคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rous seau) มีความเห็นว่า สภาพธรรมชาตินั้นเต็มไปด้วยความสุขสูงสุด มนุษย์ตามธรรมชาติมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และ มีความสะดวกสบาย ไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ หรือเกิดความยุ่งยากใด ๆ เลย แต่มีปัจจัย สองประการ ที่กระตุ้นให้มนุษย์จำต้องมารวมกันอยู่ในสังคม คือมนุษย์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้นประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งคือ อารยธรรม หรือความเจริญสมัยใหม่ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้เกิดการกดขี่ข่ม

^{๒๘} ณรงค์ เสงี่ยมประสา, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๙-๑๑.

^{๒๙} อำไพ หมั่นสิทธิ์, **มนุษย์กับสังคม**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทริบพีล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า

๓๑-๓๓

^{๓๐} อำไพ หมั่นสิทธิ์, **มนุษย์กับสังคม**, หน้า ๓๑-๓๓

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑-๓๓.

heng และ การเปิดเปียนซึ่งกันและกัน ดังนั้นมนุษย์จึงถูกบังคับให้ละทิ้งสภาพอันสุขสมบูรณ์นั้น แล้วมาร่วมกันสัญญาสังคมขึ้น ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความยุติธรรม^{๓๒}

เมื่อมนุษย์มีพัฒนาการทางสังคมแล้วก็จะมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มจากนั้นก็จะมีพัฒนาการในแง่ของการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นภายในสังคมจากนั้นก็สืบทอดกันไปตามยุคสมัยโดยสังคมนมนุษย์นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาอายุหรือยุคสมัยที่เปลี่ยนผ่านมาของสังคมนมนุษย์จากยุคดึกดำบรรพ์มาจนถึงยุคปัจจุบันได้ดังต่อไปนี้

(๑) ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นยุคที่ยังไม่มีหลักฐานการบันทึกเรื่องราวไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากต้องการศึกษาเรื่องราว สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต้องอาศัยหลักฐานแวดล้อมอื่นประกอบ เช่น โครงกระดูก เครื่องมือ เครื่องใช้ ตลอดจนเครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งยังแบ่งย่อยเป็น ๒ ยุค ตามพัฒนาการ ของเครื่องมือ เครื่องใช้ คือ

ยุคหิน เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักใช้หินเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ แบ่งได้ดังนี้

ยุคหินเก่า มีอายุ ๑๐๐,๐๐๐ - ๕๐๐,๐๐๐ ปี

ยุคหินกลาง มีอายุ ๗,๐๐๐ - ๑๒,๐๐๐ ปี

ยุคหินใหม่ มีอายุ ๓,๐๐๐ - ๗,๐๐๐ ปี

ยุคโลหะ มีอายุระหว่าง ๕,๖๐๐ - ๗,๐๐๐ ปีเป็นยุคที่มนุษย์ รู้จักนำ โลหะมาเป็นเครื่องมือ เครื่องใช้แทนหิน แบ่งย่อยออกเป็น ๒ ยุคคือ

ยุคสำริด เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักนำทองแดงและดีบุกมาหลอม รวมกัน เป็นสำริด ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้

ยุคเหล็ก เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักการถลุงเหล็ก เพื่อเอาโลหะ เหล็กซึ่ง แข็งแกร่งกว่า สำริดมาทำเป็นเครื่องมือและอาวุธ

(๒) ยุคประวัติศาสตร์ เป็นสมัยที่มนุษย์รู้จักคิดตัวอักษรขึ้น และจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร จารึกลงบน แผ่นหิน ดินเหนียว อิฐ หรือเขียนลงบนแผ่นผ้า ยุคประวัติ ศาสตร์ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๔ ยุค เพื่อประโยชน์ในการบันทึกประวัติศาสตร์ ดังนี้คือ

ยุคโบราณ (Ancient Ages) เริ่มตั้งแต่มนุษย์ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นประเทศชาติ มีอักษรใช้ มีอารยธรรม โดยเริ่มจากกลุ่มแม่น้ำไนล์ ไทกริส-ยูเฟรติส ฮวงโห ลินฉู กรีซ เป็นแหล่ง กำเนิด ของอารยธรรมสำคัญ ๆ และสิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลายเพราะถูกชาวตัวตัน ทำลาย ล้างเมื่อปี ค.ศ. ๔๗๖

^{๓๒} อ่างแล้ว, หน้า ๓๑-๓๓.

ยุคกลาง (Middle Ages) หรือยุคมืด (Dark Ages) ยุโรปตกอยู่ภายใต้การปกครองของเผ่าต่าง ๆ ศิลปะวิทยาการที่เคยเจริญรุ่งเรืองหยุดชะงักลง จนถึงปี ค.ศ. ๑๔๕๓

ยุคสมัยใหม่ เริ่มต้นเมื่อมียุโรปฟื้นตัวจากการถูกรอบงำและเริ่มฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ของกรีก-โรมัน มีการสำรวจดินแดนและน่านน้ำใหม่ และโคลัมบัสค้นพบอเมริกาใน ค.ศ.๑๔๙๒ ไปจนถึง สงครามโลกครั้งที่ ๑

ยุคปัจจุบัน เริ่มต้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ยุติลง (ค.ศ.๑๙๑๘) มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีวิกฤต การณ์และเหตุการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เกิดขึ้นมากมาย

จากการพิจารณาสังคมมนุษย์ที่ได้กล่าวมานั้นจะพบว่ามนุษย์ได้มีการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาจำนวนมากและเมื่อเวลาผ่านไปวัฒนธรรมหรือสิ่งที่สร้างสรรค์ไว้นั้นก็ได้กลายมาเป็นแหล่งโบราณคดีให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้นที่การเกิดเป็นแหล่งโบราณคดีนั้นก็มาจากการผ่านกาลเวลาและการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมของคนที่มีอยู่ในอดีตนั่นเอง

นอกจากนั้นเราจะพบว่าจุดกำเนิดของโบราณคดีเมืองเริ่มต้นมาจากความสนใจใคร่รู้ในเรื่องราวซากปรักหักพังของเมืองโบราณสำคัญต่าง ๆ ของโลก ดังเช่น ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เฮนรี ลายาร์ด (Henry Layard (๑๘๑๗-๑๘๙๔) นักเดินทาง นักโบราณคดีชาวอังกฤษได้ออกสำรวจและขุดค้นพบเมืองนิเนเวห์(Nineveh) ในอัสซีเรีย เมโสโปเตเมียร่องรอยของพระราชวังของกษัตริย์เซนนาเคอริบ (Sennacherib) รวมไปถึงซากปรักหักพังอื่น ๆ ในช่วงเวลานี้ นักเดินทาง นักวิชาการชาวตะวันตกและอเมริกันได้เดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อสำรวจและขุดซากเมืองโบราณที่ยังหลงเหลืออยู่ นอกจากได้สำรวจและขุดร่องรอยซากเมืองโบราณเหล่านั้นแล้ว ยังได้นำโบราณวัตถุและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมกลับไปเก็บสะสมในพิพิธภัณฑสถานในประเทศของตน (Smith, Michael E. ๒๐๐๒ : ๖)

ความสนใจใคร่รู้ในเรื่องอดีตของเมืองต่าง ๆ ค่อย ๆ เกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปในระยะเวลาต่อมาในแต่ละสถานที่ของโลก ด้วยเหตุผลสำคัญ ๒ ประการ ประการแรก เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อเมืองโบราณ โบราณสถาน รวมไปถึงเมืองในปัจจุบันได้รับความเสียหายหรือถูกทำลายจากสงคราม เมื่อพ้นภาวะภัยสงคราม เมืองแต่ละเมืองได้สร้างและซ่อมแซมเมืองขึ้นมาใหม่ ส่งผลให้นักวิชาการต่างเกิดความสนใจในซากเมืองโบราณ โบราณสถานที่ถูกทำลาย และเรื่องราวในอดีตของเมืองในปัจจุบันที่เพิ่งถูกทำลายไปอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งแต่เดิม การศึกษาโบราณคดีในพื้นที่เมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่ยังไม่เป็นที่รู้จักหรือเป็นที่สนใจของนักโบราณคดีมากนัก ซึ่งนักโบราณคดีจะสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวในยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เสียมาก เนื่องจากเรื่องราวในยุคหลังคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นเรื่องที่เพิ่งผ่านพ้นมาไม่นาน ประกอบกับสาขาวิชาอื่น ๆ อย่างเช่น

ประวัติศาสตร์สามารถสร้างคำอธิบายต่าง ๆ ได้อย่างละเอียด รวมไปถึงสิทธิ์การเข้าถึงพื้นที่ชุกคั่นในพื้นที่เมืองไม่สามารถกระทำได้ง่าย ทำให้การศึกษาโบราณคดีในเมืองปัจจุบันยังไม่เป็นที่รู้จักนัก (Keeffe, Tadhg O'๒๐๑๔)

ประการที่สอง เนื่องมาจากการเจริญเติบโตของโครงสร้างพื้นฐานและการขยายตัวของประชากร ทำให้มีการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภค ที่อยู่อาศัย อาคารสำนักงานต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ในระหว่างการก่อสร้าง ได้พบซากอาคารเก่า รวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้โบราณที่อยู่ใต้ดิน นักวิชาการ รวมไปถึงผู้คนที่พบเห็นจึงเกิดความสงสัยและตั้งข้อคำถามถึงสิ่งต่าง ๆ ที่พบใต้ผืนเมืองคืออะไร อายุสมัยใด รวมไปถึงการค้นหาคคุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ความสงสัยเหล่านี้ล้วนทำทลายให้นักโบราณคดีพิจารณาและศึกษาวัตถุทางวัฒนธรรมที่อยู่ใต้เมืองเพิ่มมากขึ้น คำว่า “โบราณคดีเมือง” จึงเป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ในสภาวะการณ์ที่เมืองสำคัญต่าง ๆ ของโลกกำลังเผชิญหน้ากับการพัฒนาเมือง เพื่อรับใช้การดำรงชีพของคนในปัจจุบัน ดังเช่น เมืองโรม ประเทศอิตาลีในขณะที่กำลังดำเนินการก่อสร้างรถไฟใต้ดินสายใหม่ที่ตัดผ่านใจกลางกรุงโรม และมีสถานีรถไฟใต้ดินใกล้กับโคลอสเซียมลึกลงไปใต้ถนนกลับพบร่องรอยการอยู่อาศัย ซากอาคารหรือซากเมืองโรมดั้งเดิม (Tucci, Filippo Lamber, ๒๐๑๓)

๒.๒.๓ การจัดการแหล่งโบราณคดี

แนวคิดในการจัดการแหล่งโบราณคดีคือการกำหนดพื้นที่การจัดการในบริเวณของแหล่งโบราณคดีโดยมีการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อรักษาสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมรอบๆ โบราณสถานนั้นไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดีสงวนรักษาองค์ประกอบดั้งเดิมทั้งหมดของโบราณสถานนั้นไว้และรวมถึงรักษาข้อมูลและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้อยู่ต่อไปในอนาคตโดยใช้ทั้งเทคนิคและการจัดการเข้ามาช่วยอย่างเหมาะสม^{๓๓} จากการบริหารจัดการทางการเงินมีการจัดสรรงบประมาณที่เพียงพอจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการอนุรักษ์และการจัดการการบริหารจัดการทางการศึกษาโดยการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีเพื่อการคุ้มครองที่ถูกต้องและเหมาะสมและจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญสำหรับเยาวชนและผู้สนใจและการบริหารจัดการทางการตลาดให้มีแผนการตลาดเพื่อสนับสนุนให้แหล่งโบราณคดีเป็นแหล่งสร้างรายได้ตามนโยบายของรัฐและตามความต้องการของชุมชนในท้องถิ่นโดยใช้ทรัพยากรของแหล่งโบราณคดีไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานศิลปะวัฒนธรรม

^{๓๓} วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์ การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๓.

ชนบทธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตชุมชนเป็นองค์ประกอบสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่แหล่งโบราณคดี^{๓๔}

๒.๒.๔ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางโบราณคดี

การใช้ประโยชน์ของทรัพยากรทางโบราณคดีโดยส่วนใหญ่มักจะมองในด้านของเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะประโยชน์อันเกิดจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแต่ตามความจริงแล้วการพิจารณาในแง่ประโยชน์ดังกล่าวนั้นยังเป็นการมองที่ไม่ครอบคลุมนักคือการมองประโยชน์เพียงส่วนเดียว เพราะประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพยากรทางโบราณคดีคือการเป็นองค์ประกอบที่สร้างความมั่นคงทางจิตใจที่แสดงให้เห็นว่าสังคมที่ตนดำรงอยู่มิใช่สังคมหลักลอยทางวัฒนธรรมหรือไร้พื้นฐานทางวัฒนธรรมหากแต่มีการพัฒนาการอย่างต่อเนื่องกันมาในระยะยาวนานนับพันปีเมื่อมีหลักฐานทางโบราณคดีประจักษ์ชัดจะเป็นการช่วยสร้างเอกภาพทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาคและประเทศ

๒.๒.๕ การประยุกต์ใช้

เนื่องมาจากว่าจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากก่อนในอดีตที่ได้มีการสร้างบ้านแปงเมืองในพื้นที่นี้มาหลายยุคหลายสมัยและปรากฏมีแหล่งโบราณคดีในพื้นที่จังหวัดหนองคายหลายแหล่ง ดังจะพบว่าปัจจุบันได้มีการตรวจพบแหล่งโบราณคดี ในเขตตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ พบหม้อดินโบราณ เหยือกเงินพูนดิน (อายุสองพันปี) กระดุกมนุษย์ กระเจายอยู่ทั่วไป และเป็นแหล่งถลุงแร่โลหะขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังพบแหล่งถลุงโลหะสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บางพื้นที่ตอนเหนือของจังหวัด มีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาแต่สมัยโลหะพบในเขตภูโกลัน อำเภอสังคม ซึ่งเป็นแหล่งทำเหมืองแร่ทองแดงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ด้วย

ในยุคประวัติศาสตร์มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดหนองคายโดยปรากฏหลักฐานการติดต่อระหว่างอาณาจักรใกล้เคียงที่ได้มีการบันทึกเกี่ยวกับบ้านเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณจังหวัดหนองคายเมืองหนองคายในอดีตเป็นชุมชนเมืองที่ขึ้นกับอาณาจักรขอม เมื่ออาณาจักรขอมล่มสลายก็ได้ขึ้นกับอาณาจักรล้านช้าง หลวงพระบาง และเวียงจันทน์ ตามลำดับ จนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พุทธศักราช ๒๓๖๙ เจ้าอนุวงศ์ยกทัพผ่านเมืองรายทางถึงเมืองนครราชสีมา ทาง

^{๓๔} บริษัทชินครอนกรุ๊ปจำกัด, รายงานแนวความคิดเบื้องต้น “กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทเมืองลำพูนสู่ระดับโลก(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๒), หน้า๓-๑๐., วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๓.

กรุงเทพฯ ได้ให้พระยาราชสุภาวดี “สิง สิงหนเสนี” เป็นแม่ทัพปราบปราม โดยมีท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) ยกทัพจากเมืองยโสธร และพระยาเชียง สามารถช่วยเป็นกำลังสำคัญในการทำศึกจนได้รับชัยชนะ และได้รับพระราชทานบำเหน็จความดีความชอบพร้อมทั้งให้ท้าวสุวอธรรมมาเลือกทำเลสร้างเมือง ๔ แห่ง คือ เมืองพานพร้าว อยู่ตรงข้ามกับเวียงจันทน์ (ปัจจุบันคืออำเภอศรีเชียงใหม่), เมืองเวียงคุก, เมืองปะโค และบ้านไผ่ (บ้านบึงค่าย)

พุทธศักราช ๒๓๗๐ ท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) ได้เลือกเอาบ้านไผ่สร้างเป็นเมืองหนองคาย ขึ้น โดยได้โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองหนองคายคนแรก ให้เมืองเวียงจันทน์ขึ้นตรงต่อเมืองหนองคาย

พุทธศักราช ๒๔๓๔ ภายหลังกบฏฮ่อ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมเป็นสมุหเทศาภิบาล ประจํามณฑลลาวพวน ตั้งที่ทำการมณฑลอยู่ที่เมืองหนองคาย (ต่อมาเป็นมณฑลฝ่ายเหนือและมณฑลอุดรธานี)

การที่หนองคายเป็นจังหวัดที่มีทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมดังกล่าวทำให้จังหวัดหนองคาย มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ประเพณี และวัฒนธรรม ที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ และสามารถสร้างผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมให้แก่จังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยงระหว่างจังหวัดหนองคายและพื้นที่ใกล้เคียงให้มีคุณภาพที่เกิดประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว โดยจังหวัดหนองคายได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา ยุทธศาสตร์ที่ ๔ พัฒนาคน ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมให้เป็นเมืองน่าอยู่ กลยุทธ์ที่ ๒ ส่งเสริมการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีโครงการเสริมสร้างวินัย จิตสำนึก จิตอาสาในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๓๕} ซึ่งถือว่าประเด็นแนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดีนี้ สามารถที่จะนำมาเป็นแกนหลักของการจัดการหรือดำเนินการเพื่อให้เป็นประโยชน์กับสังคมและชุมชนจังหวัดหนองคายได้

^{๓๕} สำนักงานจังหวัดหนองคายกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด, **แผนพัฒนาจังหวัด พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๖๕ (รอบปี พ.ศ. ๒๕๖๔)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://๒๐๒.๒๘.๑๑๘.๘/nk๒๐๑๕/web/document/index?id=๒๐>

๒.๓ แนวคิดเรื่องโบราณสถาน (Ancient Structures)

๒.๓.๑ ความหมายของโบราณสถาน

โบราณสถานมีหลายรูปแบบซึ่งกรมศิลปากรให้ความหมายว่า โบราณสถาน หมายถึง “อาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นที่มีความเก่าแก่มีประวัติความเป็นมาที่เป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดีและยังรวมถึงสถานที่หรือเนินดินที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือมีร่องรอยกิจกรรมของมนุษย์ปรากฏอยู่”^{๓๖} และตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔ ระบุว่าโบราณสถานหมายถึงอสังหาริมทรัพย์โดยอายุหรือโครงการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะประวัติศาสตร์รวมถึงสถานที่ ๆ เป็นแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติศาสตร์^{๓๗}

ราชบัณฑิตยสถานระบุไว้ว่า โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้เช่นโบสถ์วิหารวังที่มีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป^{๓๘}

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล กล่าวถึงโบราณสถานว่า หมายถึงบรรดางานสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมที่ชุมชนสมัยต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ได้สร้างขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ทั้งในภาวะกายภาพและการดำรงเอกลักษณ์ทางจิตใจ ตามกรณีแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองวัฒนธรรมและจรรโลงใจที่มีอยู่ในขณะนั้น^{๓๙}

ปรีชา กาญจนาคม กล่าวว่า โบราณสถานหมายถึงสิ่งที่ติดแน่นอยู่กับพื้นดินและมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่จะนำเคลื่อนที่ได้เมื่อเวลาจะศึกษาหรือหาหลักฐานใด ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานก็ต้องไปศึกษายังสถานที่ซึ่งโบราณสถานนั้นตั้งอยู่โบราณสถานแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิดคือโบราณสถานที่ร้าง (Dead monuments) และโบราณสถานที่ยังไม่ร้าง (Living monuments)^{๔๐}

^{๓๖} กรมศิลปากร, แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

^{๓๗} กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สมาพันธ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๗.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๙๐.

^{๓๙} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “แนวความคิดในการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย,” เมืองโบราณ.๑๑ (๒) : ๘๐ ; เมษายน-มิถุนายน, ๒๕๒๘.

^{๔๐} ปรีชา กาญจนาคม, การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลายในจังหวัดนครราชสีมา, รายงานการวิจัยคณะโบราณคดีภาควิชาโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐.

กรมศิลปากร กล่าวว่า โบราณสถานคืออสังหาริมทรัพย์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ในอดีตและเห็นว่ามีคุณค่าที่พิจารณาได้จากสามประการคือการเป็นสถานที่ที่มีความเก่าแก่มีรูปลักษณะที่งดงามในทางศิลปะหรือมีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนหรือของส่วนรวมระดับชาติ^{๔๑}

สรุปได้ว่าโบราณสถานคืออสังหาริมทรัพย์ที่มนุษย์สร้างขึ้นมีอายุที่ยาวนานมีความงดงามทางด้านศิลปกรรมมีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงความเจริญของมนุษย์ตามยุคสมัยมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์

๒.๓.๒ ความสำคัญของโบราณสถาน

มีหน่วยงานและนักวิชาการได้แสดงทัศนะถึงความสำคัญของโบราณสถานไว้หลายประการดังนี้

องค์การยูเนสโก ได้ให้ความสำคัญของโบราณสถานว่าเป็นคุณค่าของแหล่งมรดก (Heritage site) สำหรับการอนุรักษ์และปกป้องแหล่งมรดกเหล่านั้นโดยพิจารณาถึงคุณค่าใน ๒ ประเด็นได้แก่

๑. คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural values) อันได้แก่

๑.๑ คุณค่าที่เป็นเอกลักษณ์ (Identity value) หมายถึง คุณค่าที่แหล่งมรดกนั้นมีลักษณะเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่

๑.๒ คุณค่าทางศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องหรือคุณค่าทางวิชาการ (Relative artistic or technical value) หมายถึง คุณค่าจากการที่แหล่งมรดกนั้นปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะสามารถใช้เป็นหลักฐานทางวิชาการ

๑.๓ คุณค่าของความหายาก (Rarity value) หมายถึง คุณค่าจากการที่แหล่งมรดกนั้นมีลักษณะเฉพาะอันมีความแตกต่างที่หาได้ยากจากแหล่งมรดกอื่น

๒. คุณค่าทางสังคม- เศรษฐกิจร่วมสมัย (Contemporary socio - economic value) ได้แก่

๒.๑ คุณค่าทางสังคม- เศรษฐกิจ (Economic value) หมายถึงคุณค่าจากการที่แหล่งมรดกนั้นเป็นที่ที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชนหรือหน่วยงานรับผิดชอบ

๒.๒ คุณค่าการใช้สอยหรือประโยชน์ใช้งาน (Functional value) หมายถึงคุณค่าจากการที่แหล่งมรดกนั้นยังมีสภาพการใช้งานเดิมที่ต่ออยู่หรือสามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานให้เกิดประโยชน์อื่นได้

^{๔๑} กรมศิลปากร, คำอธิบายในการกรอกแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานทั่วประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๑), หน้า ๒.

๒.๓ คุณค่าทางการศึกษา (Education value) หมายถึงการที่แหล่งมรดกนั้นเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่จะใช้ในการเผยแพร่ให้ความรู้แก่คนในท้องถิ่นหรือผู้ที่สนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น

๒.๔ คุณค่าทางสังคม (Social value) หมายถึงการที่แหล่งมรดกนั้นเป็นสถานที่พบปะทางสังคมหรือเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจของคนในชุมชนนั้น

๒.๕ คุณค่าทางการเมือง (Political value) หมายถึงการที่แหล่งมรดกนั้นเป็นสถานที่ที่ใช้ในกิจกรรมหรือการแสดงออกทางด้านการเมืองการปกครองหรือเป็นสัญลักษณ์ของการเมืองการปกครองของสถานที่นั้น^{๔๒}

จากความสำคัญของโบราณสถานตามที่องค์การยูเนสโกได้กล่าวไว้แล้วนั้นแฟร์คลอจ (Fairclough) ได้ให้ความสำคัญของโบราณสถานเพิ่มเติมดังนี้

๑. คุณค่าในฐานะเป็นสถานที่นันทนาการ (Recreation value) พื้นที่ทางประวัติศาสตร์สามารถใช้เป็นสถานที่นันทนาการสร้างความเพลิดเพลินสำหรับประชาชนโดยทั่วไปได้โดยมากแล้วความเป็นมาตั้งแต่อดีตที่สืบเนื่องมาจนปัจจุบันสามารถเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันและประสบการณ์ของประชาชนได้

๒. คุณค่าทางด้านความงาม (Aesthetic value) อาคารที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีมักจะเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพของภูมิทัศน์เมือง (Townscape) และส่งเสริมภูมิทัศน์โดยทั่วไป (landscape) เมื่อเราทราบถึงประวัติศาสตร์ของเมืองอย่างละเอียดจะช่วยให้เราทำความรู้จักพื้นที่ทางประวัติศาสตร์นั้นได้ดีมากยิ่งขึ้นและในการพิจารณาความสำคัญของโบราณสถานตามที่องค์การยูเนสโกและแฟร์คลอจ (Fairclough)^{๔๓} ได้ระบุไว้แล้วนั้นกรรมศิลปการยังกล่าวถึงความสำคัญของโบราณสถานในด้านสุนทรียศาสตร์ที่ให้คุณค่าความงามด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นลักษณะเด่นของช่างตามยุคสมัย^{๔๔}

สรุปว่าโบราณสถานมีความสำคัญโดยเป็นแหล่งคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมสังคมและเศรษฐกิจมีความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงความเจริญของอารยธรรมในยุคสมัยนั้นๆ

^{๔๒}วิศรุต เนาวสุวรรณ, แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒.

^{๔๓}Grenville, Jane. *Managing the Historic Rural Landscape*. London : Routledge. (๑๙๙๙).

^{๔๔}กรมศิลปากร, *แนวการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐-๑๑.

๒.๓.๓ ประเภทโบราณสถาน โบราณสถานในประเทศโดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน ได้แก่ พระราชวังวังป้อมค่ายกำแพงเมืองคูเมือง คลองสะพานบ่อสระบารายตระพังเขื่อนเจดีย์ปราสาทกู้อาตุพระธาตุถ้ำเพิงผาบ้านเรือนศาลากลาง จวนเก่าคุ้มหลวงแหล่งเตาเผา ฯลฯ ซึ่งบางแห่งอาจจะยังใช้ประโยชน์อยู่ ได้แก่ วัดในพระพุทธศาสนา พระราชวังพระธาตุดอยสุเทพพระบรมธาตุพระนครศรีธรรมราชพระธาตุพนมวังเจ้าเมืองเก่าพัทลุง ศาลาหลังเก่าจังหวัดน่านซึ่งเดิมเป็นหอคา (บ้าน/ที่ทำการ) เจ้าเมืองน่านและปัจจุบันปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฯลฯ เป็นต้น

๒) ซากโบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมที่เคยมีรูปทรงและได้ใช้ประโยชน์มาแต่ในอดีตแต่เนื่องจากชำรุดผุพังจนมองไม่เห็นรูปทรงชัดเจนโบราณสถานเหล่านี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์อีกต่อไปแล้วแต่ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญได้แก่

(๑) คูเมืองและกำแพงเมือง (คู-คันดิน) ส่วนมากเป็นสิ่งก่อสร้างที่พบเห็นบ่อยๆ ตามชุมชนหรือเมืองโบราณในภาคอีสานภาคเหนือภาคกลางและบางจังหวัดภาคใต้มีความสำคัญของคู-คันดินนี้เป็นแนวขอบเขตเมือง เป็นแนวป้องกันการโจมตีของศัตรูและอาจจะใช้ประโยชน์ในการกักเก็บน้ำไว้ใช้สอยหรือเป็นแนวป้องกันน้ำท่วมคู-คันดินโบราณสถานหลายแห่งสังเกตได้ยากเพราะต้นเขินและถูกทำลายเปลี่ยนแปลงสภาพไปหมดแล้วหมู่บ้านใดที่มีโบราณสถานประเภทนี้มักจะมีนิทานหรือตำนานเล่าสืบต่อกันมาหรือไม่ก็อาจจะสังเกตได้จากพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นแนวคันดินสูงมีความยาวติดต่อกันโดยมากจะขนานไปกับร่องคูมีทั้งรูปสี่เหลี่ยมและวงรี

(๒) ถนนโบราณ มักเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านหรือเมืองในอดีตหรือบางแห่งอาจจะเป็นแนวถนนภายในเมืองเช่นถนนในเมืองพระนครศรีอยุธยา

(๓) เนินดินที่ปกคลุมเจดีย์วิหารโบสถ์ปราสาทกู้อาตุเทวาลัยหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น การค้นพบซากโบราณสถานขนาดใหญ่ในเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมเราไม่ทราบว่าได้เนินดินที่มีกองอิฐทับถมอยู่นั้นมีอะไรบ้างแต่พอขุดแต่งศึกษาก็ พบว่ามีซากเจดีย์วิหารอุโบสถอยู่ใต้ดินเป็นจำนวนมากหรือที่เข้าคาอำเภอสหัสขันธ์นครศรีธรรมราชก็ขุดแต่งพบโบราณสถานที่เป็นซากเทวาลัยขนาดใหญ่โดยที่ก่อนการขุดแต่งพบเพียงแท่นฐานศิวิลิ่งควางอยู่บนกองหินขนาดเล็กเท่านั้น

(๔) เนินดินที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งฝังศพแหล่งกลิ้งโลหะ ฯลฯ หรือที่เรียกว่า “แหล่งโบราณคดี” เช่นเนินดินที่ตั้งหมู่บ้านบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เคยเป็นที่ตั้งหมู่บ้านของคนสมัยโบราณเมื่อประมาณ ๓,๖๐๐ปีมาแล้ว นอกจากนี้พบแหล่งโบราณคดีมีลักษณะคล้ายบ้านเชียงอีกมากมายในภาคอีสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีเรียกว่า “โคกพนมดี” เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนก่อนประวัติศาสตร์อายุกว่า ๓,๐๐๐-

๔,๐๐๐ปีมาแล้ว ซึ่งในบริเวณนี้พบโครงกระดูกคนภาชนะดินเผาและหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุอื่นเป็นจำนวนมาก

(๕) อนุสรณ์สถาน แหล่งประวัติศาสตร์ได้แก่ที่ดินหรือบริเวณที่เคยเกิดเหตุการณ์สำคัญในอดีตและเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ควรแก่การจดจำและรักษาไว้เช่นบริเวณทุ่งสัมฤทธิ์จังหวัดนครราชสีมาบริเวณค่ายโพธิ์สามต้นจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บริเวณค่ายบางระจันจังหวัดสิงห์บุรีบริเวณตำบลห้วยากอที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรสุริยุปราคาซึ่งบริเวณดังกล่าวทั้งหมดนี้เดิมไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ ให้เห็นแต่มีประวัติยืนยันชัดเจนก็ถือว่าเป็นโบราณสถานประเภทหนึ่ง

นอกจากนั้นเรายังสามารถที่จะแบ่งประเภทของโบราณสถานออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

๑. เมืองร้าง (Abandoned/Dead Ancient/Historic City) หมายถึงเมืองที่เจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งหรือหลายช่วงก่อนถูกทิ้งร้างไปจนปัจจุบัน ซึ่งสาเหตุอาจเนื่องมาจากภัยสงครามหรือภัยพิบัติอื่นๆ เช่น นครวัดสุโขทัย และพุกามเป็นต้นประโยชน์ของเมืองในลักษณะนี้ในสังคมปัจจุบันคือเป็นแหล่งศึกษาและท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

๒. เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้าง และนำกลับมาใช้ใหม่ ในปัจจุบันการตั้งถิ่นฐานในเมืองแบบนี้มักจะทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองอยุธยา เมืองลพบุรี

๓. เมืองที่มีพัฒนาการจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient/Historic City) หมายถึงเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ที่มีผู้อยู่อาศัยสืบเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยไม่ขาดสายแสดงถึงความรุ่งเรืองความตกต่ำและพัฒนาการของเมือง

๔. เมืองที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ มีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมือง ๒ แบบคือลักษณะเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไปต่อมากลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ทำให้เมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไปต่อมากลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ทำให้เมืองมีพัฒนาการจนถึงปัจจุบันการกลับไปตั้งถิ่นฐานใหม่อาจจะโดยชนกลุ่มใหม่หรืออารยธรรมใหม่ก็ได้

นอกจากนั้นยังสามารถที่จะแบ่งประเภทโบราณสถานได้อีกหลายประเภทดังต่อไปนี้

๑) โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ (National Historic Landmarks) หมายถึงโบราณสถานใดก็ตามที่มีความสำคัญสูงสุดหากชาติชาติซึ่งโบราณสถานนั้นจะเป็นการสูญเสียมากเนื่องจากโบราณสถานแห่งนั้นเป็นสัญลักษณ์ของชาติหรือเป็นเอกลักษณ์ของชาติเช่นวัดพระศรีรัตนศาสดารามวัดอรุณราชวราราม เป็นต้น

๒) อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historic Statues) หมายถึงอนุสรณ์สถานที่ได้สร้างขึ้นเพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่ประชาชนจะต้องรำลึกด้วยกันอนุสาวรีย์แห่งชาติอาจมีได้มีอายุเก่าแก่เนื่องจากมีการจัดสร้างขึ้นในสมัยหลังแต่เป็นตัวแทนของเรื่องราวของบุคคลที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ เช่น ศาลหลักเมืองพระบรมรูปทรงม้า เป็นต้น

๓) อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historic Building) หมายถึงอาคารและสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมอันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงในทางศิลปะสถาปัตยกรรมวิศวกรรมแสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ๆ ในยุคอดีตซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบันหรือเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญหรือเหตุการณ์ที่สำคัญของชาติเช่นพระที่นั่งอนันตสมาคมสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (สะพานพุทธฯ) เป็นต้น

๔) ย่านประวัติศาสตร์ (National Historic Districts) หมายถึงพื้นที่ที่กำหนดขอบเขตได้พื้นที่หนึ่งด้วยความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรมเรื่องราวทางประวัติศาสตร์การวางผังเมืองหรือสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยมีอาคารสิ่งก่อสร้างถนนหนทางและองค์ประกอบอื่นๆ ให้พื้นที่อยู่รวมกันทั้งสิ้นโดยรูปแบบหรือเนื้อหาเรื่องราวความสำคัญของพื้นที่นั้นทำให้พื้นที่นั้นจัดอยู่ในหนึ่งในลักษณะต่อไปนี้

- ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (Architectural or Historic District)
- ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ (Commercial District)
- ย่านประวัติศาสตร์การอุตสาหกรรม (Industrial District)
- ย่านประวัติศาสตร์พื้นถิ่น (Rural District)
- เขตพื้นที่ทางโบราณคดี (Archaeological District)^{๔๕}

ซึ่งย่านประวัติศาสตร์นั้นๆ จะต้องแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของพื้นที่โดดเด่นยิ่งกว่าย่านประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นทั่วไปเช่นย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ภูเก็ต เป็นต้น

๕) อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Parks) หมายถึงพื้นที่กำหนดขอบเขตให้พื้นที่หนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาประวัติศาสตร์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมวิศวกรรมรวมไปถึงสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น และโดยธรรมชาติที่มนุษย์ใช้งานอันทำให้สาระทางประวัติศาสตร์และการควบคุมพิทักษ์รักษาพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้ดำรงไว้ได้อุทยานประวัติศาสตร์ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์อยุธยา เป็นต้น

^{๔๕} ศิริชัย นฤมิตรเชกการ, การอนุรักษ์ศิลปกรรม, (เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

๖) นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historic Cities) หมายถึงเมืองและนครซึ่งย่อมกำหนดขอบเขตการตั้งถิ่นฐานได้จำกัดด้วยกำแพงเมืองคูน้ำคันดินอันแสดงถึงหลักฐานความเป็นเมืองหรือนครซึ่งมีแบบอย่างทางวัฒนธรรมอำนาจทางการผังเมืองสาระสำคัญทางประวัติศาสตร์และองค์ประกอบของเมืองสถาปัตยกรรมวิศวกรรมผังเมืองหรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งยังคงเห็นได้ในปัจจุบันอันโดดเด่นและมีคุณค่ามากกว่าเมืองอื่นใดเช่นเมืองสุโขทัยเมืองเชียงใหม่เมืองเชียงแสน เป็นต้น

๗) ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Trace of National Archaeology or National Historic Sites) หมายถึงแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์และซากโบราณสถานซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์อันสำคัญยิ่งของชาติในช่วงเวลานั้นในอดีตเช่น ซากปราสาทหินต่างๆซากเมืองสุโขทัยอยุธยา เป็นต้น^{๔๖}

๒.๓.๔ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อให้คงคุณค่าดำรงอยู่เป็นมรดกของชาตินั้นมีระเบียบและลักษณะของการอนุรักษ์ดังนี้

อาศัยอำนาจตามความในมาตราที่ ๑๐ และ ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ กรมศิลปากรได้ออกระเบียบว่า ด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ ข้อที่ ๓ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ว่า “การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแลรักษาเพื่อให้คงคุณค่าไว้และให้หมายรวมถึงการสงวนรักษาการปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วยซึ่งความหมายของกิจกรรมเหล่านี้ กรมศิลปากรได้ระบุไว้ดังนี้

๑. การสงวนรักษา หมายความว่า การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

๒. การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

๓. การบูรณะ หมายความว่า การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

^{๔๖} ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติและวิโรฒ ศรีสุโร, การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ลิมพินบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (สถาปัตยกรรม), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ถ่ายเอกสาร, ๒๕๕๑), หน้า ๕๘.

นอกจากนั้นพระราชบัญญัติโบราณสถานยังย้ำให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ไว้ว่าการอนุรักษ์โบราณสถานใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานนั้นด้วยสิ่งใดที่จะทำให้ลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมด้วย^{๔๗} (สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร)

เดชา บุญค้ำ ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ว่าที่แท้จริงแล้วการอนุรักษ์มีความหมายที่หลากหลายระดับปรับเปลี่ยนตามเหมาะสมดังนี้

๑. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง กระบวนการสงวนรักษาที่ไม่เข้มงวดและเป็นลักษณะผ่อนคลายเป็น เพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้ไม่ให้สูญหายหรือเปลี่ยนแปลงไป โดยการใช้อยู่หรือการบริโภคที่ไม่เหมาะสม หรือกล่าวโดยหลักการคือเป็นการพิทักษ์รักษาสภาพและเอกลักษณ์ไว้แต่ไม่หวงห้ามในการใช้

๒. การพิทักษ์รักษา (Preservation) หมายถึง กระบวนการปกป้องโดย

๒.๑ สร้างเสริมความมั่นคงถาวร

๒.๒ สร้างใหม่ด้วยวิธีการและวัสดุดั้งเดิม

๒.๓ รักษาสภาพเดิม

๒.๔ ปรับปรุงสภาพและส่งเสริมคุณภาพเฉพาะของสิ่งแวดล้อมภูมิทัศน์หรืออาคารสถานที่ให้คงอยู่ตลอดไปอย่างถาวร

๓. การบูรณะ (Restoration) หมายถึง บูรณะสิ่งแวดล้อมหรืออาคารสถานที่ที่เสื่อมโทรมหรือหมดสภาพขึ้นมาใหม่ให้มีรูปร่างลักษณะหน้าตาเหมือนเดิมโดยเลือกยุคที่เหมาะสมสภาพหรือรูปร่างลักษณะรวมทั้งสไตล์ที่จะบูรณะให้เป็นไปนั้นจะต้องมีความถูกต้องอย่างเข้มงวดโดยการค้นคว้าวิจัยอย่างจริงจังและถูกต้องที่สุด

๔. การฟื้นฟูการปฏิสังขรณ์ (Rehabilitation) หมายถึง การฟื้นฟูสภาพของภูมิทัศน์อาคารหรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ให้กลับอยู่ในสภาพที่ใช้ประโยชน์ได้ซึ่งปกติจะทำในระดับเพียงการซ่อมแซมให้มีสภาพดี และอาจรวมถึงการปรับสภาพเล็กน้อยเพื่อให้สะดวกในการใช้งานระดับของการรักษาความแท้ดั้งเดิมเป็นรอง

๕. การสร้างของเก่าขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) หมายถึง การสร้างภูมิทัศน์หรืออาคารแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่จากอาคารหรือสถานที่ที่เป็นประวัติศาสตร์เดิมที่เสื่อมสูญไปแล้วโดยสร้างขึ้น ณ ที่ใดก็ได้ไม่จำเป็นต้องเป็นที่เดิมแต่สร้างเหมือนเดิมทุกประการตั้งแต่ฐานตึกลงขึ้นไปรูปแบบที่สร้าง

^{๔๗} กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สมาพันธ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

จะต้องเก็บและค้นคว้าวิจัยจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ภาพถ่ายหรือภาพวาดเก่าความแท้ ขึ้นอยู่กับเอกสารหลักฐานและทุนทรัพย์เอื้ออำนวย เช่น อาคารพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทในเมืองโบราณเป็นต้น

๖. การแปลความหมาย (Interpretation) หมายถึงการรักษาลักษณะดั้งเดิมของสิ่งแวดล่อม ภูมิทัศน์และอาคารสถานที่เก่าแก่ไว้บ้างโดยสอดใส่การใช้สอยอย่างใหม่ๆ ตามสภาวะเศรษฐกิจยุคใหม่การค้นคว้าวิจัยถือเป็นองค์ประกอบหลักของการออกแบบซึ่งจะต้องนำลักษณะและการใช้สอยใหม่มาใช้

๗. การสงวนไว้ใช้ (Reservation) หมายถึงการสงวนไว้ใช้ประโยชน์ในภายหน้าซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิมเล็กน้อยหรือโดยสิ้นเชิงได้การอนุรักษ์โบราณสถานและศิลปวัตถุในประเทศไทยได้เริ่มดำเนินการนานมาแล้วตั้งแต่ที่^{๔๘}

ศิริชัย นฤมิตรราชากร (๒๕๔๑ : ๖๗-๘๑) ได้กล่าวไว้พอสรุปใจความได้ว่างานอนุรักษ์ศิลปกรรมเริ่มมีหลักฐานมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเช่นการบูรณะวัดมหาธาตุสุโขทัยโดยมหาเถรศรีศรีทวาราชจุฬามณีแต่การบันทึกเป็นประวัติการอนุรักษ์มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

พ.ศ. ๒๒๗๖ - ๒๓๐๑ สมัยรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเป็นครั้งแรกซึ่งได้บันทึกในพงศาวดารว่ามีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ภูเขาทองและมณฑปพระพุทธรูปพระบุรณะบุรีการบูรณะครั้งนี้เป็นการซ่อมแซมและเสริมความมั่นคงรวมถึงการเพิ่มเติมบางส่วน เช่น หน้ามุกหน้าบันซึ่งเป็นการบูรณะตามคติแบบตะวันออกและในราว พ.ศ. ๒๓๙๔ สมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ ๔ โปรดให้มีการบูรณะพระปฐมเจดีย์ โดยทำการสร้างเจดีย์ใหญ่ครอบเจดีย์องค์เดิมนอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทำการสำรวจและศึกษาเมืองเก่าสุโขทัย และทำการบูรณะบางส่วนทำให้มีการค้นพบหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงการเข้าไปสำรวจและบูรณะแต่ละครั้งพระองค์จะทรงจดบันทึกเพื่อเป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาต่อไปทุกครั้งจึงกล่าวได้ว่ารัชกาลที่ ๔ ท่านทรงเป็นผู้วางรากฐานของการอนุรักษ์แบบตะวันตกในไทยปัจจุบัน

ในรัชกาลที่ ๕ ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๗ พระองค์ได้ส่งเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธและสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพไปศึกษาต่างประเทศอังกฤษจึงรับแนวความคิดแบบตะวันตกเข้ามาหลายประการรวมไปถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมด้วยในส่วนพระองค์ของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธเองท่านทรงโปรดวิชาประวัติศาสตร์มากเมื่อกลับมาถึงไทยท่านได้ออกสำรวจศึกษา ตลอดจนเก็บข้อมูลตามโบราณสถานต่าง ๆ และทรงเขียนหนังสือและตำรามากมายเช่นเที่ยวเมืองพระร่วงเป็นต้นจึงถือได้ว่าช่วงนี้เป็นจุดสำคัญของการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในประเทศไทย

^{๔๘} เดชา บุญค้ำ, “การอนุรักษ์กับการพัฒนา,” อาษา. (๒๕๓๗, มีนาคม). ๓๑(๕๙) : ๖๘-๗๓.

พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรเพื่อเป็นการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีตในส่วนของ การอนุรักษ์ พระองค์ทรงโปรดกำหนดแนวทางใหม่เป็นครั้งแรกซึ่งเป็นพระราชกระแสฯ ในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณนับเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฉบับแรกของประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเป็นนักปราชญ์ด้านโบราณคดีวรรณคดีได้ทรงส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมมากขึ้นโปรดให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ และกรมช่างมหาดเล็ก (ช่างสิบหมู่) รวมถึงกรมพิพิธภัณฑ์อีกด้วยและในสมัยนั้นเองจอร์จเซเดส (George Coedes) นักวิชาการทางประวัติศาสตร์-โบราณคดีชาวฝรั่งเศสซึ่งทำงานอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับเชิญเข้ามาทำงานในประเทศไทย โดยได้ช่วยปรับปรุงกรมศิลปากรและกรมพิพิธภัณฑ์รวมถึงการศึกษาค้นคว้าทางด้านจารึกและโบราณคดีด้วย

พ.ศ. ๒๔๖๘ ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นเป็นองค์กรที่รวมนักปราชญ์หรือผู้รู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งด้านโบราณคดีและศิลปกรรม

พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบัณฑิตสภาและโปรดเกล้าฯ ให้มีเจ้าหน้าที่จัดการแผนกคือ

๑. แผนกศิลปากรสำหรับบำรุงวิชาช่าง
๒. แผนกวรรณคดีสำหรับบำรุงวิชาหนังสือ
๓. แผนกโบราณคดีสำหรับบำรุงความรู้เรื่องโบราณคดี

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ สมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีการบูรณะพระนครศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลได้สร้างและปรับปรุงโครงสร้างการดำเนินงานขององค์กรและโครงสร้างเดิมในการบริหารราชการแผ่นดินหลายประการโดยเฉพาะงานด้านการศึกษาค้นคว้าและสงวนรักษาบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้ยุบราชบัณฑิตยสถานออกเป็น ๒ หน่วยงานคือราชบัณฑิตยสถานทำหน้าที่ด้านการศึกษาค้นคว้าวิทยาการขั้นสูงสาขาต่าง ๆ และกรมศิลปากรทำหน้าที่ด้านการบำรุงวิชาการช่างต่าง ๆ โดยให้ทำแผนกโบราณคดีกับแผนกวรรณคดีขึ้นสังกัดกรมศิลปากรดำเนินงานต่าง ๆ ในการศึกษา ค้นคว้าโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณสถานและการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้โอนมาเป็นกองโบราณคดีกรมศิลปากรตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมากรมศิลปากรได้ปรับวิธีการอนุรักษ์ใหม่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๑๐ ให้การขุดแต่งบูรณะเป็นงานที่ทำติดต่อกันโดยนักโบราณคดีและช่างที่รับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการเพราะถือหลักการที่ว่าซากชิ้นส่วนโบราณสถานที่ยังไม่ได้เคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่สามารถซ่อมแซมรูปทรงสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนที่สุดจึงมอบหมายหน้าที่ให้ช่างเทคนิคดำเนินการคู่ไป

กับการชุดต่างๆ การชุดแต่งและบุรณะเช่นนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการทำงานที่ไม่ถูกต้อง เพราะเป็นการมอบอำนาจในคนเพียงกลุ่มเดียวหาได้เป็นตามกระบวนการอนุรักษ์ตามทฤษฎีและแนวปฏิบัติสากลที่นานาประเทศดำเนินการไปเป็นการทำลายโบราณสถาน ยิ่งกว่านั้นบทบาทของคำว่า โบราณสถานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงซากหลักฐานของโบราณคดีตามแหล่งอารยธรรมโบราณแต่แผ่ขยายไปสู่อาคารสถาปัตยกรรมประเภทอื่นๆ ซึ่งสถาปนิกและวิศวกรเป็นผู้ดำเนินการโดยตรง

พ.ศ. ๒๕๑๗ กรมศิลปากรได้ปรับปรุงโครงสร้างกองโบราณคดีใหม่จำแนกงานออกค่อนข้างชัดเจนขึ้นกล่าวคือมอบงานศึกษารูปแบบ ให้นักโบราณคดีนักประวัติศาสตร์ดำเนินการหากเป็นโครงการใหญ่ที่มีนักวิชาการสาขาอื่นๆ เข้ามาทำงานมากขึ้นความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงซากสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงอารยธรรมและประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของโบราณสถานแห่งนั้นด้วยส่วนการบุรณะโบราณสถานก็มอบให้งานบุรณะซึ่งเป็นกลุ่มช่างสาขาต่าง ๆ เช่น สถาปนิก วิศวกรและนายช่างศิลปกรรมนายช่างโยธาเป็นผู้ดำเนินการงานบุรณะไม่ได้หยุดอยู่แต่การรักษาหลักฐานทางโบราณคดีเท่านั้นแต่ได้ขยายขอบเขตไปสู่การตกแต่งภูมิทัศน์ และการอนุรักษ์เมืองด้วยกิจกรรมอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทยจึงได้ดำเนินการเช่นนี้สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน^{๔๔}

สรุปได้ว่าการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการป้องกันการเสื่อมสภาพ โดยการสงวนรักษาการเสริมความมั่นคงแข็งแรงการบุรณะการปฏิสังขรณ์การประกอบคืนสภาพและการประยุกต์การใช้สอย แต่ละแหล่งนั้นอาจมีวิธีการต่างๆ กันแล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยอื่นๆ ในแต่ละกรณีโดยอาจจะใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งหรือหลายวิธีร่วมกันและการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นการปฏิบัติที่ยอมรับกัน อย่างแพร่หลายโดยทั่วไป สำหรับในประเทศไทยนั้นการอนุรักษ์เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา เนื่องจากกิจกรรมการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นกิจกรรมที่ทำให้สิ่งที่มีคุณค่าของชาติดำรงอยู่สืบไป

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล นั้นเสนอว่าต้องพิจารณาประเมินค่าโบราณสถานให้ชัดเจนตั้งแต่แรก โดยพิจารณาในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

๑. พิจารณาในแง่ของประโยชน์ใช้สอย เช่น อาคารทางศาสนาอาคารที่อยู่อาศัยอาคาร ยุทธศาสตร์ยุทธวิธีและสาธารณูปการต่างๆ

๒. พิจารณาเนื้อหาทางวิชาการคือการพิจารณาตามเนื้อหาทางประวัติศาสตร์อารยธรรม โดย ถ้ามองในลักษณะกว้างและลึกโบราณสถานทั้งหมดก็เป็นเอกสารที่จะอำนวยประโยชน์โดยตรงกับการศึกษาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ศิลปะโบราณคดีประวัติศาสตร์สังคมในบางกรณีโบราณสถานเหล่านี้จึงเป็นสิ่งมีชีวิตสามารถโต้ตอบให้กับข้อเท็จจริงกับนักวิชาการได้ตลอดเวลา

^{๔๔}ศิริชัย นฤมิตรเรขการ, การอนุรักษ์ศิลปกรรม, (เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗-๘๑.

๓. การพิจารณาในแง่ประโยชน์หน้าที่ทางสังคมคือการพิจารณาประโยชน์ที่จะได้รับทางสังคมและเศรษฐกิจ เป็นส่วนร่วมจึงแบ่งโบราณสถานออกเป็นโบราณสถานร้างและโบราณสถานที่ยังดำรงประโยชน์ในปัจจุบัน^{๕๐}

สามารถ สิริเวชพันธุ์ ได้เสนอวิธีการรักษางานทางสถาปัตยกรรมไว้ ๕ แนวทาง ดังนี้

๑. การอนุรักษ์ (Preservation) คือกระบวนการในการใช้มาตรการที่เหมาะสมเพื่อจะดำรงรักษาสภาพให้คงรูปแบบเดิมได้ด้วยวัสดุก่อสร้างแบบเดิม และวิธีการสร้างแบบเดิมที่เคยทำมาในอดีต อาจมีการเสริมสร้างความมั่นคงในเบื้องต้นเท่าที่จำเป็น เพื่อให้มีความสมบูรณ์การอนุรักษ์จะต้องมีของเดิมร้อยละ ๗๐ - ๘๐ อาจเพิ่มเติมเพียงร้อยละ ๒๐ - ๓๐ เท่านั้น

๒. การปฏิสังขรณ์ (Restoration) คือกระบวนการที่ทำให้รูปทรงรายละเอียดส่วนปลีกย่อยและที่ตั้งซึ่งเคยมีอยู่ในประวัติศาสตร์กลับคืนมาสู่รูปเดิมที่เคยเป็นอาจต้องเอาส่วนที่ต่อเติมภายหลังออกหรือเสริมส่วนทดแทนเดิมที่หายไปตามบันทึกจดหมายเหตุข้อสันนิษฐานจากร่องรอยเดิมที่มีอยู่รูปถ่ายหรือรูปวาดจากเค้ามูลเดิมซึ่งของเดิมอาจมีเพียงร้อยละ ๒๐ - ๓๐ ส่วนที่จะปฏิสังขรณ์อาจมีมากถึงร้อยละ ๗๐ - ๘๐

๓. การฟื้นฟูสภาพสภาพ (Re-construction) คือกระบวนการในการใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมในการนำสถานที่สำคัญของประวัติศาสตร์กลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัยกับปัจจุบันเท่าที่จะเป็นไปได้โดยการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม แต่จะต้องมีการอนุรักษ์ส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเดิม ณ สถานที่นั้นเช่นมีของเดิมอยู่ร้อยละ ๕๐ - ๖๐ จะฟื้นฟูเพียงร้อยละ ๔๐ - ๕๐ เท่านั้น

๔. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) คือกระบวนการในการสร้างหรือทำโดยเลียนแบบขึ้นมาใหม่ทั้งหมดโดยมีรูปทรงรายละเอียดต่างๆ ของส่วนประณีตสถาปัตยกรรมเหมือนของเดิมที่เคยมีมาในอดีตแต่ได้สูญหายไปต้องมีเค้าของเดิมจากรูปถ่ายในอดีตแสดงที่ตั้งเดิมประกอบข้อสันนิษฐานแสดงความเป็นไปได้ของรูปแบบในอดีตจากประวัติศาสตร์การสร้างสถาปัตยกรรมนั้นมีความสำคัญทำให้รักษาแนวทางการถูกต้องของประวัติศาสตร์ไว้ได้และเป็นประโยชน์ต่อสังคมชุมชนนั้น

๕. การเสริมสร้างความมั่นคง (Stabilization) คือกระบวนการต่างๆ ในการใช้มาตรการที่เหมาะสมทำให้สถานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงหรือทำให้

^{๕๐}อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย,” เอกสารในการสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานมหาวิทยาลัยศิลปากร ๖-๗ สิงหาคม ๒๕๓๘, (อัสสัมชัญ), หน้า ๓๗.

โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงเสื่อมสภาพมีความปลอดภัยมั่นคงด้วยการใช้ค้ำยันตั้งให้ได้รูปทรงตามสภาพเดิม^{๕๑}

Bernard M. Feilden (อนุกุล ศิริพันธ์, ๒๕๔๓) ได้เสนอวิธีการปฏิบัติในโครงการอนุรักษ์สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์โดยแบ่งระดับของการอนุรักษ์ออกเป็น ๗ ระดับ ได้แก่

๑. การป้องกันการทรุดโทรมหรือการอนุรักษ์ทางอ้อม (Prevention of Deterioration or Indirect Conservation) หมายถึงการควบคุมสภาพแวดล้อมหรือการป้องกันสาเหตุของความเสื่อมโทรม โดยการบำรุงรักษาการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ เช่น การควบคุมความชื้นในอาคารอุณหภูมิและแสงลดอันตรายจากรังสีอัลตราไวโอเล็ตที่มีผลภาวะเป็นพิษการสั่นสะเทือนจากการจราจรการทรุดตัวของดิน การป้องกันอัคคีภัยการลอบวางเพลิงโจรกรรมและการดูแลรักษาความสะอาด

๒. การสงวนรักษา (Preservation) หมายถึงการรักษาสภาพวัตถุให้คงสภาพที่เป็นอยู่การซ่อมแซมจะกระทำเมื่อมีความจำเป็นป้องกันการทรุดโทรมที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเพื่อรักษาสภาพของโครงสร้าง

๓. การเสริมความมั่นคง (Consolidation) หรือการอนุรักษ์โดยตรง (Direct Conservation) หมายถึงการเพิ่มหรือใส่วัสดุเชื่อมประสานหรือรับน้ำหนักในโครงสร้างจริงของสิ่งที่ต้องการอนุรักษ์หรือโยงยึดให้โครงสร้างนั้นคงสภาพเป็นขึ้นเดียวกันอย่างไรก็ตามต้องรักษารูปทรงและโครงสร้างเดิมไว้โดยใช้ความชำนาญวัสดุที่ดีและวิธีการที่เหมาะสม

๔. การบูรณะ (Restoration) หมายถึงการฟื้นฟูแนวความคิดดั้งเดิมของวัตถุหรือทำให้วัตถุนั้นกลับคืนสู่ความชัดเจนการบูรณะต้องทำบนพื้นฐานของวัตถุดั้งเดิมอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดีสภาพโดยรวมดูกลมกลืนกับโครงสร้างทั้งหมดแต่ในการตกแต่งจะต้องแสดงให้เห็นความแตกต่างจากของเดิมไม่เป็นการปลอมแปลงหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

๕. การปรับปรุงใหม่เป็นที่ยุ่อาศัย (Rehabilitation) คือการนำอาคารนั้นมาใช้งานหรือทำให้ทันสมัยโดยปราศจากการเปลี่ยนแปลงโดยทั่วไปการใช้งานตามจุดประสงค์ดั้งเดิมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคารเพราะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุดคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสุนทรียภาพถูกรักษาได้อย่างมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

๖. การสร้างชิ้นส่วนใหม่ (Reproduction) หมายถึงหากทรัพย์สินทางวัฒนธรรมใดถูกทำลายโดยไม่สามารถนำกลับคืนมาได้หรือคุกคามจากสภาพแวดล้อมจำเป็นต้องเคลื่อนย้ายศิลปวัตถุชิ้นนั้นไปยังสถานที่ซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมชิ้นส่วนใหม่จะถูกนำไปแทนที่เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสถานที่

^{๕๑}สามารถ สิริเวชพันธ์, “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น,” ในเอกสารรวมบทความประกอบการประชุมสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์และการสืบสานสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ, ๒๕๔๐, หน้า ๑๒๐.

นั้นๆ เช่น ประติมากรรม “เดวิด” ของไมเคิลแองเจโลถูกเคลื่อนย้ายจาก Piazza della Signoria ฟลอเรนซ์ ไปยังพิพิธภัณฑสถานเพื่อป้องกันสภาพแวดล้อมแล้วทำรูปจำลองนำไปวางในตำแหน่งเดิม

๗. การสร้างขึ้นมาใหม่ (Reconstruction) หมายถึงการสร้างอาคารประวัติศาสตร์หรือเมืองเก่าขึ้นมาใหม่โดยใช้วัสดุใหม่เนื่องจากอาคารเหล่านั้นพังทลายไปโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักฐานเอกสารที่เที่ยงตรงตามความเป็นจริงที่เที่ยงตรงตามความเป็นจริง^{๕๒}

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เสนอแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไว้ดังนี้

๑. เร่งรัดและกระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐและประชาชนเอาใจใส่ควบคุมดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม

๒. แก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมและได้ผลในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง

๓. ป้องกันมิให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

๔. เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่บุคลากรในท้องถิ่นเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันในการคุ้มครองและรักษาสภาพแวดล้อมที่ดีแก่แหล่งศิลปกรรม

๕. ส่งเสริมให้มีการอบรมและสร้างสามัญสำนึกให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรักหวงแหนและเห็นคุณค่าของศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งศิลปกรรม

๖. พัฒนารูปแบบการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม^{๕๓}

นอกจากนี้แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Cultural Heritage Conservation) คือการควบคุมสภาพแวดล้อมที่อยู่ในเขตศิลปกรรมอย่างเหมาะสมมีระดับความเข้มงวดในการควบคุมโดยแบ่งออกเป็น

๑. บรรยากาศ (Atmosphere) หมายถึงตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมที่มีความสอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน

๒. แหล่งอันครวอนุรักษ์ (Nucleus) หมายถึงตัวศิลปกรรมซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ที่จะต้องอนุรักษ์

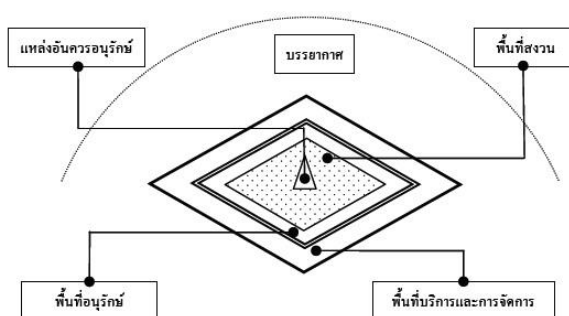
^{๕๒}อนุกุล ศิริพันธุ์, การจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุกอำเภอเมืองจังหวัดลำปาง. การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

^{๕๓}กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖ มกราคม, ๒๕๔๙.

๓. พื้นที่สงวน (Preservation Area) หมายถึงพื้นที่ที่มีคุณค่ามากทางวิชาการและมีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบที่ทำให้ถูกทำลายได้ง่ายในพื้นที่นี้ห้ามกระทำการใดๆที่เป็น การเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมของศิลปกรรมโดยเด็ดขาด

๔. พื้นที่อนุรักษ์ (Conservation Area) หมายถึงพื้นที่ใกล้เคียงหรือบริเวณโดยรอบตัวศิลปกรรมซึ่งเมื่อพื้นที่นี้ถูกทำลายย่อมมีผลกระทบต่อการคงอยู่ของศิลปกรรมด้วยในบริเวณนี้ยินยอมให้ทำกิจกรรมได้บางประการที่ไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่นี้มากนัก

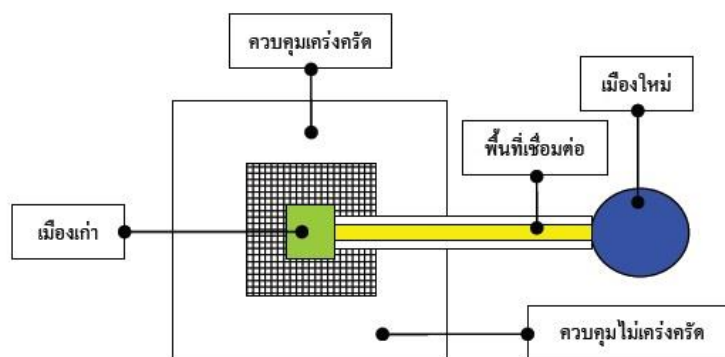
๕. พื้นที่บริการและการจัดการหรือพัฒนา (Service and Management Area) หมายถึงพื้นที่ข้างเคียงหรือโดยรอบแหล่งศิลปกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวศิลปกรรมน้อยมาก จึงยินยอมให้มีการพัฒนาได้แต่ต้องอยู่ในความควบคุมของหน่วยงานที่รับผิดชอบว่ากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นจะไม่ส่งผลกระทบต่อให้เกิดการทำลายคุณค่าของศิลปกรรมสามารถได้อธิบายดังภาพประกอบซึ่งประยุกต์มาจาก กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๕๔}

นอกเหนือจากแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมยังมีแนวทางอื่นที่ควรปฏิบัติควบคู่กันไปเช่นแนวความคิดในการพัฒนาเชิงอนุรักษ์โดยแบ่งพื้นที่ในการดำเนินการออกเป็นส่วนอธิบายดังภาพประกอบประยุกต์มาจากกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๕๕}

^{๕๔} กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖มกราคม, ๒๕๔๙.

^{๕๕} กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖มกราคม, ๒๕๔๙.

แนวทางการควบคุมการใช้ที่ดินการก่อสร้างอาคารและการใช้ต้นไม้ในบริเวณโบราณสถานประกอบไปด้วย

๑. ควบคุมการใช้ที่ดินไม่ให้มีกิจกรรมการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมในบริเวณใกล้เคียงโบราณสถาน

๒. จัดที่จอดรถให้เป็นระเบียบห่างจากโบราณสถานพอสมควรและจัดทางเท้าที่สะอาดร่มรื่นโดยรอบโบราณสถาน

๓. ควบคุมการก่อสร้างอาคารด้านหลังโบราณสถานและปลูกต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นฉากหลังของโบราณสถาน

๔. ควบคุมมวลของอาคารไม่ให้มีอาคารขนาดใหญ่บริเวณใกล้เคียงโบราณสถานหรือองค์ประกอบสำคัญของชุมชนโบราณ

๕. ควบคุมรูปร่างวัสดุและสีของอาคารไม่ให้มีอาคารรูปร่างประหลาดใช้วัสดุก่อสร้างผิดแปลกไปจากอาคารทั่วไปหรือมีสีสันทันแปลกๆ ในบริเวณใกล้เคียงโบราณสถานหรือองค์ประกอบสำคัญของชุมชนโบราณควรเลือกรูปแบบอาคารที่เรียบง่ายและเป็นแบบท้องถิ่น

๖. ควบคุมการติดตั้งป้ายโครงข่ายสาธารณูปโภคและสาธารณูปการไม่ให้บดบังหรือทำลายความสวยงามของโบราณสถานหรือองค์ประกอบสำคัญของชุมชนโบราณ

๗. ไม่นำต้นไม้แปลกปลอมจากถิ่นอื่นมาปลูกในเขตโบราณ

๘. ใช้ไม้ยืนต้นพื้นถิ่นสืบห้าเมตรขึ้นไปเมื่อโตเต็มทีสำหรับบริเวณสถานเพื่อภาพรวมที่เป็นธรรมชาติและให้ร่มเงา

ซึ่งสามารถอธิบายดังภาพประกอบ ประยุกต์มาจากกองทุนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๕๖}

การศึกษาข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศทำให้ทราบถึงร่องรอยที่มนุษย์สร้างขึ้นในอดีต เช่น คูคลองคันดินกำแพงถนนสระน้ำเขื่อนกันน้ำเป็นต้นการใช้ภาพถ่ายทางอากาศได้นำมาใช้สำรวจหาร่องรอยเหล่านี้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนและดำเนินการด้านการอนุรักษ์และศึกษาประวัติศาสตร์ด้านโบราณคดีข้อมูลจากแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ จึงเป็นประโยชน์ยิ่งในการสำรวจตรวจสอบสภาพแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งแสดงดังภาพประกอบที่นำเสนออาณาเขตบริเวณพื้นที่เมืองเก่าแห่งหนึ่ง^{๕๗}

^{๕๖}กองทุนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖มกราคม, ๒๕๔๙.

^{๕๗}กองทุนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม. ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖ มกราคม, ๒๕๔๙.

เมื่อมีการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างถูกต้องถูกวิธีสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของศิลปกรรมให้ดำรงอยู่และมีความหมายยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจะทำให้เกิดประโยชน์ที่จะได้รับจากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งแบ่งออกเป็นหลายด้านดังนี้

๑. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

๑.๑ ช่วยส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ให้เด่นชัดขึ้น

๑.๒ ช่วยให้เกิดความภาคภูมิใจในอารยธรรมอันเก่าแก่ของชาติ

๑.๓ ช่วยให้เกิดความสามัคคีในการร่วมมือร่วมใจดูแลปกป้องและรักษาแหล่งศิลปกรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ต่อไป

๑.๔ ช่วยเสริมสร้างชื่อเสียงที่โด่งดังทางศิลปวัฒนธรรมให้แก่ประเทศชาติ

๒. ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๒.๑ ช่วยเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีให้แก่ชุมชน

๒.๒ ช่วยเสริมสร้างให้ประชาชนในบริเวณนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒.๓ ช่วยให้ชุมชนมีแหล่งสันทนาการเพื่อประโยชน์ทางด้านสุขภาพอนามัยจิตใจ

๓. ด้านการศึกษาและวิจัย

๓.๑ ช่วยยกระดับคุณภาพทรัพยากรบุคคลให้มีมาตรฐานสูงขึ้นทั้งทางด้านวิชาการและทัศนคติ

๓.๒ ช่วยให้เยาวชนของชาติมีแหล่งความรู้ทางวิชาการที่จะนำไปสู่การศึกษาและวิจัยซึ่งจะมีประโยชน์มาสู่ท้องถิ่นในอนาคต

จากการศึกษา Ghent Historic and Cultural Conservation District Design Guidelines ได้แนะนำวิธีการอนุรักษ์ในแหล่งประวัติและวัฒนธรรมไว้ว่าจะต้องควบคุมสิ่งก่อสร้างที่จะกำเนิดขึ้นใหม่โดยสิ่งก่อสร้างนั้นต้องคำนึงถึงแหล่งประวัติและวัฒนธรรมให้มีทิศทางไปในแนวเดียวกันและ Torre, Marta de la และ Randy Mason ได้กล่าวถึงการใช้หลักทางเศรษฐศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมเช่นการเก็บภาษีการตั้งราคาเกี่ยวกับกิจกรรมในการควบคุมในแหล่งวัฒนธรรม^{๕๘}

^{๕๘}Torre, Marta de la and Randy Mason., Ghent Historic and Cultural Conservation District Design Guidelines. Norfolk : s.n.,๒๐๐๐ :๗๕

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอาจสรุปได้ว่า เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งคุณค่าและรูปธรรมนามธรรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีอยู่รวมถึงการบูรณปฏิสังขรณ์เพื่อให้เกิดการคงสภาพให้ยาวนานที่สุดโดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนในชุมชนและประชาชนในชาติโดยใช้วิธีการในการอนุรักษ์ที่ครอบคลุมเหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้น^{๕๙}

นอกจากนั้นยังมีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานเอาไว้ดังต่อไปนี้คือ

๑) กฎหมายและการป้องกัน (Act and Protection) คือการออกกฎหมายคุ้มครองโดยที่ยังมิได้แต่ต้องตัวสถาปัตยกรรมทางด้านโครงสร้างและพื้นที่ที่ตั้งโดยรอบเพียงแต่ป้องกันการบุกรุกทำลายประกอบด้วย

- (๑) กำหนดขอบเขตตามระนาบ
- (๒) กำหนดขอบเขตตามแนวตั้ง
- (๓) ลดความหนาแน่นของประชากรและยานพาหนะอันจะเกิดการสั่นสะเทือน

๒) ทางวิชาการ (Biochemical and Physical Conservation) คือการวิเคราะห์การคงสภาพของตัวโบราณสถานเพื่อชะลอการเสื่อมสลายอันเกิดจากธรรมชาติและส่งเสริมให้เห็นคุณค่าในสังคมซึ่งประกอบด้วย

- (๑) วิเคราะห์การคงสภาพทางด้านวิศวกรรมทางธรณีวิทยาและโครงสร้าง
- (๒) วิเคราะห์การสลายตัวของชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมด้านฟิสิกส์
- (๓) ปรอบและทำลายจุลชีวันทางด้านเคมี
- (๔) ส่งเสริมเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ทางด้านสังคม

๓) ปฏิบัติการอนุรักษ์ตัวอาคาร (Structural Conservation) คือการเข้าไปแต่ต้องตัวอาคารด้วยวิธีการผดุงไว้มิให้เสื่อมสลายต่อไปเท่าที่สามารถจะทำได้ดังนี้

(๑) คงสภาพไว้ (Preservation) เมื่อยังมีความมั่นคงอยู่ยังไม่เป็นอันตรายถึงขั้นวิกฤติเพื่อประวิงเวลารอการบูรณะโดยวิธี

- ค้ำยันหรือยึดรอบ
- ตัดหรือควบคุมความชื้นและเสริมเปลี่ยนวัสดุก่อสร้างที่ชำรุดเสียหายบางส่วน
- เสริมแรง (Reinforcement) ด้วยวิธีฉีดยึด (Consolidation) เข้าไปภายในตัวอาคารหรือฐานรากโดยแต่ต้องเปลือกนอกน้อยที่สุดเพื่อหยุดยั้งการแตกร้าวและยึดเหนี่ยวให้คง

^{๕๙}Torre, Marta de la and Randy Mason. *Economics and Heritage Conservation*. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, ๑๙๙๘.๑๙๙๘ : ๔)

สภาพต่อไปหรือกรณีที่มีการทรุดเอียงอาจจะต้องใช้ระบบเสาและคานช่วยพยุงหรือโดยวิธีฝังเข้าไปภายในหรือทาบส่วนบนของของตัวสถาปัตยกรรมถ้าใช้คอนกรีตเสริมเหล็กแต่วิธีนี้จะต้องสกัดทาลายผิวนอกของสถาปัตยกรรมออกบางส่วนแล้วปิดทับเพื่อป้องกันการยืดหดขยายตัว (Coefficient of Expansion) ของวัสดุต่างชนิดเมื่อถูกความร้อน

- เคลือบและครอบ (Covering) วิธีการนี้ใช้กับตัวโบราณสถานที่ไม่สามารถจะบูรณะได้เพราะวัสดุก่อสร้างตัวโบราณสถานผุเปื่อยเสื่อมสภาพแต่ยังมีร่องรอยลวดลายรูปแบบปรากฏวิธีเคลือบคือใช้สารเคมีชนิดใสประเภทแลคเกอร์ (Lacquer) เคลือบผิวนอกตัวอาคารในส่วนที่ถูกวัชพืชอากาศฝนและแสงแดดคุกคามแต่ต้องมีท่อระบายอากาศไว้เพื่อถ่ายเทความชื้นใต้ดินวิธีครอบก็คือการก่อสร้างอาคารครอบทั้งหมดมีช่องว่างไว้ภายในเช่นองค์พระปฐมเจดีย์และอนุสรณ์ดอนเจดีย์เป็นต้นการใช้ทองงักโกที่นิยมใช้ในปูชนียสถานภาคเหนือก็เป็นวิธีการครอบวิธีหนึ่งที่ใช้ป้องกันภัยธรรมชาติ

(๒) การบูรณะ (Restoration) เมื่อถึงขั้นวิกฤติดังนี้

- กลับสภาพเดิม (Reinstatement) คือนำชิ้นส่วนเดิมที่ชำรุดล่อนำขึ้นไปติดตั้งหรือซ่อมเปลี่ยนส่วนประกอบของตัวอาคารที่แตกร้าวบางส่วนและเสริมโครงสร้างเฉพาะจุด

- อนุรักษ์โลซีส (Anastylosis) รื้อแล้วประกอบสร้างไว้อย่างเก่าโดยไม่เสริมโครงสร้าง (ฐานรากแข็งแรง) หรือทำโครงสร้างใหม่โดยใช้กรรมวิธีก่อสร้างตามยุคสมัยเดิม

- รื้อแล้วเสริมโครงสร้าง (Reconstruction) ใช้กรรมวิธีอะนัสติโลอะนัสติโลซีสแต่เสริมโครงสร้างสมัยใหม่เช่นการใช้คอนกรีตเสริมเหล็กทดแทนเป็นต้น

- สร้างใหม่หมด (Rebuilt) ในกรณีที่อาคารพังทลายวัสดุก่อสร้างของเดิมเสื่อมสภาพเสียหายเกิน ๕๐% ไม่ปรากฏผังรูปแบบเต็มรูปเป็นหลักฐานหรือใช้รูปแบบจากภาพถ่ายการก่อสร้างใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ต่างชนิดกับของเดิมหรือใช้วัสดุชนิดเดียวกับของเดิมแต่เปลี่ยนขนาดให้เล็กลงแต่คงความกลมกลืนโดยระบบสีกับวัสดุของเดิม

๒) วิธีดำเนินการพัฒนาเชิงอนุรักษ์

(๑) ทำการศึกษาแล้วกำหนดกรอบการพัฒนาในเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

(๒) ทำการพัฒนาสาธารณูปโภคเช่นถนนทางเดินไฟฟ้าประปาโทรศัพท์เท่าที่จำเป็นโดยไม่ให้เกินกว่าที่กำหนดไว้เป็นกรอบการพัฒนา

(๓) ควบคุมการพัฒนาในบริเวณต่างๆ ตามกรอบการพัฒนาที่กำหนดไว้ตลอดจนบริเวณที่เชื่อมต่อการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจต้องควบคุมให้เกิดความกลมกลืนและการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาต้องเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป

(๔) ส่งเสริมให้เขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีความสง่างามและมีบรรยากาศที่เหมาะสมสอดคล้องกลมกลืนกับศิลปกรรมและแหล่งศิลปกรรมนั้นๆ

๓) ปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม

การอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อมในปัจจุบันขยายวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของวัฒนธรรมด้วยซึ่งตามปรกติกรมศิลปากรเป็นฝ่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่มีหน้าที่ดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อมรอบๆ โบราณสถานส่วนสภาพแวดล้อมที่อยู่ไกลออกไปก็เป็นหน้าที่ขององค์กรท้องถิ่นคือองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่และต้องได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและประชาชนในท้องถิ่นตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Government Organization) รวมทั้งนักวิชาการอิสระดังนั้นหน้าที่ของกรมศิลปากรจึงต้องมีความเข้าใจในวิธีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับหน้าที่ปกป้องคุ้มครองหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม ได้แก่

(๑) การพัฒนาสภาพแวดล้อมบริเวณพื้นที่โบราณสถานมากเกินไปจนเป็นการทำลายบรรยากาศของโบราณสถาน

(๒) การเร่งรัดการพัฒนาและอนุรักษ์โบราณสถานโดยละทิ้งขั้นตอนวิชาการที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้ได้ปริมาณงานมากและทันการใช้เงินงบประมาณประจำปี

(๓) การค้นหาหลักฐานทางวิชาการยังไม่เพียงพอแล้วตัดสินใจดำเนินการอนุรักษ์

(๔) การไม่เข้าใจหลักการและวิธีการอนุรักษ์แล้วตัดสินใจดำเนินการอนุรักษ์

(๕) การจ้างเหมาให้ผู้อื่นทำการอนุรักษ์อย่างไม่ถูกวิธีการกำหนดวิธีการตรวจงานไม่รัดกุมพอและการนำวิธีการตรวจงานก่อสร้างทั่วไปมาใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถานซึ่งไม่เหมือนกัน

(๖) ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดีทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการองค์กรท้องถิ่นและประชาชนเท่าที่ควร

(๗) การรวบรัดขั้นตอนการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมโบราณสถาน อาจทำให้ผู้เกี่ยวข้องซึ่งมีทั้งหน่วยงานราชการและเอกชนต้องเดือดร้อนและเผชิญปัญหาทันทีซึ่งอาจทำให้มีการขัดขวางการพัฒนาได้

๔) การควบคุมสภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมระยะใกล้ที่อยู่ในเขตโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรมอาจกำกับดูแลได้โดยการออกแบบผังบริเวณพร้อมจัดภูมิทัศน์ส่วนสภาพแวดล้อมระยะไกลที่อยู่นอกเขตโบราณสถานกับสภาพแวดล้อมระยะใกล้ นั้น ต้องใช้วิธีการควบคุมสภาพแวดล้อมโดยการสร้างความเข้าใจและใช้ข้อบังคับทางกฎหมายดังนั้นการควบคุมสภาพแวดล้อมควรเริ่มต้นดังนี้

(๑) การสร้างจิตสำนึก การอธิบายชี้ๆ เพื่อย้ำให้สอบถามและต้องการศึกษาเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังต้องมีการรณรงค์ให้เข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอย่างต่อเนื่องโดยใช้สื่ออย่างง่ายๆ ประหยัดวิธีที่เหมาะสมที่สุดได้แก่การจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มอายุอาชีพรายได้ของประชากรแต่

ละกลุ่มอย่างต่อเนื่องโดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันคือปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของโบราณสถานทุกประเภท

(๒) การใช้สิ่งแวดล้อมปกป้องคุ้มครองแหล่งศิลปกรรมและงานศิลปกรรม วิธีการนี้ใช้ได้กับการปฏิบัติงานออกแบบผังบริเวณหรือชุมชนเมืองเองผู้ออกแบบสามารถออกแบบสิ่งแวดล้อมมิให้ทำลายองค์ประกอบชุมชนเมืองได้แก่คูเมืองกำแพงเมืองป้อมประตูถนนอาคารสาธารณะและอาคารที่อยู่อาศัยทั้งนี้โดยต้องคำนึงขนาดของชุมชนเมือง (Size) ขนาดส่วนมนุษย์ (Human Scale) แบบแผนเมือง (Urban Pattern) เนื้อเมือง (Urban Fabric) ที่หมายตา (Landmark) สภาพแวดล้อมเมือง (Urban Environment) และจินตภาพของเมือง (Image of City) ด้วยการปกป้องคุ้มครองแหล่งศิลปกรรมระยะใกล้จะทำได้ง่าย หากมีผู้เข้าใจและมีความสามารถในการออกแบบเนื่องจากพื้นที่ที่ต้องคุ้มครองเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมขององค์กรเดียวอยู่แล้วเช่นพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชรพระนารายณ์ราชนิเวศน์ลพบุรีศูนย์ราชการจังหวัดสงขลา เป็นต้นส่วนการปกป้องคุ้มครองสภาพแวดล้อมรอบๆ แหล่งศิลปกรรมนั้นเป็นเรื่องที่ปฏิบัติยากเนื่องจากที่ดินเป็นของทั้งเอกชนต่างๆ และของเอกชนซึ่งอยู่นอกเหนือจากองค์กรใดองค์กรหนึ่ง โดยเฉพาะที่สามารถควบคุมได้การควบคุมก็ต้องใช้หลักเกณฑ์ที่มีมาตรการและวิธีการที่ชัดเจนทั้งนี้ต้องให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่นด้วย

๓) การเสริมสร้างความสง่างามให้แหล่งศิลปกรรม การจัดสภาพแวดล้อมมีหลักการจัดโดยทั่วไปได้แก่การสร้างความปลอดภัยและเป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งศิลปกรรมกับสภาพแวดล้อมภายนอกแต่ทั้งนี้ต้องให้แหล่งศิลปกรรมเด่นและภูมิฐานเหมาะสม

๔) การบำรุงรักษาและการกำกับดูแลเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ขั้นตอนนี้ใช้สำหรับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ได้ปรับปรุงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์แล้วเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมสำหรับศิลปกรรมเดียวจะมีปัญหาไม่มากนักส่วนเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของงานศิลปกรรมประเภทกลุ่มอาคารนั้นเขตแหล่งศิลปกรรมกับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมักซ้อนทับกันจึงอาจทำให้สับสนได้จึงต้องทำความเข้าใจก่อนว่าเขตไหนเป็นเขตอะไรสำหรับเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของงานศิลปกรรมประเภทพื้นที่เช่นบริเวณเก่าเมืองเก่าวิธีทำความเข้าใจเขตสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมก็คล้ายกันกับสิ่งแวดล้อมของงานศิลปกรรมประเภทกลุ่มอาคารซึ่งหากมีความเข้าใจถูกต้องแล้วก็สามารถกำกับดูแลให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ได้

๕) การประเมินการปฏิบัติงาน ในการปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนต้องมีการประเมินผลงานเป็นช่วงๆซึ่งอาจกำหนดได้ตามความเหมาะสมของประเภทของงานปริมาณงานและช่วงระยะเวลาปฏิบัติงานแต่ละขั้นตอนอีกทั้งเป็นการกระตุ้นเร่งรัดให้การปฏิบัติงานมีความต่อเนื่องโดยไม่ชะงักหรือ

หากมีปัญหาในการปฏิบัติตามแผนต่างๆแล้วก็ต้องมีการสรุปผลและประเมินผลการปฏิบัติงานไว้เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนและปฏิบัติครั้งต่อไป

๒.๓.๕ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณคดีและโบราณสถาน

ในการอนุรักษ์โบราณสถานสำนักโบราณคดีกรมศิลปากรกล่าวถึงกฎหมายและองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่รับผิดชอบสรุปได้ดังนี้^{๖๐}

๑) หน่วยงานราชการ

(๑) กรมศิลปากร สังกัดกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษางานศิลปกรรมโบราณสถานโบราณวัตถุศิลปวัตถุและส่วนของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทั่วประเทศมี พ.ร.บ. และกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานคือ พ.ร.บ. โบราณสถานโบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ และประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๐๘ เกี่ยวกับกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๑๕

(๒) กรมการศาสนา มีความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมต่าง ๆ มากเช่นกัน เพราะในประเทศไทยมีวัดจำนวนมากมายเจ้าอาวาสแต่ละวัดมีอำนาจบางครั้งก็ก่อให้เกิดการทำลายงานศิลปกรรมต่าง ๆ ในเขตวัดกรมการศาสนาอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการโดยมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ รวมถึงประกาศคณะสงฆ์เรื่องระเบียบควบคุมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุภายในวัด พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นกฎระเบียบข้อบังคับในการทำงาน

(๓) กรมธนารักษ์สังกัดกระทรวงการคลัง กรมธนารักษ์มีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์คือเป็นผู้ครอบครองที่ดินของหลวงหรือที่ราชพัสดุได้แก่ที่ดินในส่วนราชการที่ใช้อยู่รวมไปถึงที่ดินที่เคยเป็นของทางราชการเช่นคูเมืองกำแพงเมืองเก่าเป็นต้นกรมธนารักษ์ทำหน้าที่ควบคุมและดูแลที่ราชพัสดุในส่วนที่มีงานศิลปกรรมเหล่านี้โดยมี พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ พ.ศ. ๒๕๑๘และกฎกระทรวง พ.ศ. ๒๕๑๘

(๔) สำนักผังเมืองสังกัดกระทรวงมหาดไทย มีหน้าที่วางผังเมืองทั่วประเทศมีสิทธิ์มีบทบาทที่จะให้เกิดหรือไม่เกิดการอนุรักษ์ได้โดยการประกาศเขตอนุรักษ์เช่นการกำหนดเขตการอนุรักษ์ภายในกำแพงเมืองเก่าเชียงใหม่ลงในผังเมืองโดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ. การผังเมือง พ.ศ. ๒๕๑๘

(๕) สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นมาจากงานด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อมซึ่งทำหน้าที่ดูแลเรื่องมลพิษรวมไปถึงสิ่งแวดล้อม

^{๖๐}กรมศิลปากร, คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร : สมาพันธ์, ๒๕๕๐), หน้า ๘๕-๑๐๑.

ทางด้านศิลปกรรมด้วยโดยมีกฎข้อบังคับคือแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นเครื่องมือสำคัญ

๒) องค์กรหรือหน่วยงานเอกชน

(๑) **กรมการอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรม** สังกัดสมาคมสถาปนิกสยามฯ ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลเผยแพร่ข่าวสารงานอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมการดำเนินงานมีการศึกษาเก็บข้อมูลและพิจารณาให้รางวัลแก่งานสถาปัตยกรรมที่ดีเด่นส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปกรรมในทุกปี

(๒) **สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม** ทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลข่าวสารทำการศึกษาและเผยแพร่งานด้านการอนุรักษ์

(๓) **ศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและวิจิตรศิลป์** (Special Project on Archaeology and Fine Arts : SPAFA) เป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์การซีมีโอและยูเนสโก (SEAMEO/UNESCO) ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือประเทศในกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานอนุรักษ์ระดับภูมิภาคและจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

(๔) **สยามสมาคม** เป็นสมาคมทางวิชาการที่เก่าที่สุดในประเทศไทยตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีสมาชิกที่เป็นทั้งคนไทยและต่างชาติทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้การศึกษาและเผยแพร่งานศิลปกรรมโดยมีห้องสมุดในเรื่องศิลปกรรมเป็นของตนเอง

สรุปได้ว่า ในการอนุรักษ์โบราณสถานมีหน่วยงานทั้งของรัฐบาลและเอกชนทำหน้าที่ในด้านต่างๆ เพื่อให้การอนุรักษ์ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพหน่วยงานหลักของรัฐบาลคือกรมศิลปากร กรมการศาสนา กรมธนารักษ์ สำนักผังเมือง สังกัดกระทรวงมหาดไทย สำนักงานสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีกฎหมายที่ตราไว้เฉพาะการอนุรักษ์ส่วนภาคองค์กรและเอกชนอื่นๆ ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและเผยแพร่การอนุรักษ์

๒.๓.๖ การประยุกต์ใช้

๑) เป็นแหล่งวิชาการความรู้ในเรื่องศิลปะประวัติศาสตร์อารยธรรมการดำรงชีวิตและความเป็นมาของคนในสมัยโบราณ

๒) เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ

๓) ส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นจากนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมโบราณสถานเช่นอาชีพที่เกิดจากการบริการได้แก่มัคคุเทศก์ การโรงแรม การขนส่งร้านอาหารอาชีพที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านได้แก่การทอผ้าพื้นเมืองเครื่องจักสานภาชนะดินเผาการผลิตของที่ระลึกที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของโบราณสถาน เป็นต้น

๔) ก่อให้เกิดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการเช่นถนนไฟฟ้า น้ำประปาได้แก่ท้องถิ่นที่มีโบราณสถานตั้งอยู่

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบผัง

๒.๔.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการออกแบบ

๑. ความหมายของการออกแบบ

สำหรับคำว่า การออกแบบ หมายถึง การรู้จักวางแผนจัดตั้งขั้นตอน และรู้จักเลือกใช้วัสดุวิธีการเพื่อทำตามที่ต้องการนั้น โดยให้สอดคล้องกับลักษณะรูปแบบ และคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิด ตามความคิดสร้างสรรค์ และการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้นมา เช่น การจะทำโต๊ะขึ้นมาซักหนึ่งตัว เราจะต้องวางแผนไว้เป็นขั้นตอน โดยต้องเริ่มต้นจากการเลือกวัสดุที่จะใช้ในการทำโต๊ะนั้นว่าจะใช้วัสดุอะไรที่เหมาะสม ในการยึดต่อระหว่างจุดต่างๆ นั้นควรใช้ กาว ตะปู สกรู หรือใช้ข้อต่อแบบใด รู้ถึงวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้งาน ความแข็งแรง และการรองรับน้ำหนักของโต๊ะสามารถรองรับได้มากน้อยเพียงใด สีสนควรใช้สีอะไรจึงจะสวยงาม เป็นต้น

อนึ่ง จะพบว่า การออกแบบมีความหมายกว้างขวาง และแตกต่างกันไปตามบริบทของลักษณะงานนั้นๆ หรืออาชีพนั้นๆ เช่น จิตรกร ก็ให้ความหมายของการออกแบบ ที่เกี่ยวกับ การนำองค์ประกอบศิลปะมาสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อความงามเป็นหลัก ต่างจากสถาปนิก ซึ่งการออกแบบที่เกี่ยวกับโครงสร้าง เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก เป็นต้น มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการออกแบบมากมายพอสรุปได้ดังนี้

(๑) การออกแบบ คือการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือการปรับปรุงดัดแปลงของเก่าที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่ง มีรูปแบบที่แปลกไปจากเดิม โดยมีการวางแผนอย่างเป็นกระบวนการก่อนลงมือปฏิบัติเลือกวัสดุ โครงสร้างและวิธีการที่เหมาะสมตลอดจนคำนึงถึงความงามและประโยชน์ใช้สอย

(๒) การออกแบบ คือ การสร้างสรรค์ผลงานในรูป ๒ มิติ ๓ มิติ ให้เกิดความสวยงาม และสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสมกับสภาพต่างๆ

(๓) การออกแบบ คือการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่โดยไม่ลอกเลียนแบบของเดิมที่มีมาก่อน เพื่อสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยหรือความต้องการด้านอื่น

(๔) การออกแบบคือ การแก้ปัญหาและรู้หลักการในศิลปะ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ใช้สอยและความงาม

๒. ความเป็นมาของการออกแบบ

มนุษย์รู้จักการออกแบบมานานแล้ว จากหลักฐานที่นักโบราณคดีขุดค้นพบปรากฏเป็นที่ยืนยันว่ามนุษย์สามารถออกแบบสิ่งของเครื่องใช้มานานกว่า ๖,๐๐๐ ปี รู้จักใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ออกแบบลวดลายบนภาชนะ เช่น ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผา บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์รู้จักการออกแบบในภาพเขียนผนังถ้ำมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในถ้ำอัลตามิรา (Altamira) ในประเทศสเปน และถ้ำลาสโกซ์ (Lascaux) ในประเทศฝรั่งเศส สำหรับประเทศไทย มีการค้นพบศิลปะตามผนังถ้ำเป็นจำนวนมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น ที่ผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี และที่ผนังถ้ำเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา

สถาบันเบอาเฮาส์ ซึ่งเป็นสถาบันการออกแบบในประเทศเยอรมนี ได้เปิดสถาบันขึ้นใหม่ในมลรัฐชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้พัฒนาการออกแบบโดยเน้นการปฏิบัติด้วยมือและเครื่องจักร ทั้งงานไม้ โลหะ พลาสติก แก้ว การถักทอ งานโฆษณา สถาปัตยกรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย หุ่นจำลอง จิตรกรรมและการศึกษาทางด้านกรออกแบบทั้งหมด ต่อมาเน้นเกี่ยวกับด้านความบริสุทธิ์ ความรู้สึก ความงาม และอารมณ์ ส่วนในด้านเนื้อหาจะเน้นถึงความแตกต่างทางโครงสร้างผิว สภาพส่วนรวมและบริเวณว่าง ประเทศที่นำการออกแบบมาพัฒนาเป็นครั้งแรกในทวีปเอเชีย คือ ประเทศจีนและประเทศญี่ปุ่น คุณค่าของงานออกแบบจะเห็นได้ว่าสภาวะการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาสิ่งต่าง ๆ จากอดีตสืบจนถึงปัจจุบันและมุ่งสู่นาคตมีผลกระทบโดยตรงที่จะทำให้งานออกแบบมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่การสร้างสรรค์และจรรโลงสภาพสังคมให้เล็งเห็นถึงคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ งานออกแบบชั้นเยี่ยมที่แสดงให้เห็นถึงความคิดในการออกแบบเป็นเลิศ จะมีอิทธิพลโดยตรงที่ จะโน้มน้าวผู้รับข้อมูลให้เกิดความสนใจและการยอมรับในขณะเดียวกันก็ยังคงแสดงคุณค่าในด้านอื่นพร้อมกันไปด้วยคือ

(๑) เป็นสื่อกลางในการสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจตรงกันจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งได้อย่างชัดเจน

(๒) สามารถทำหน้าที่เป็นสื่อ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายได้อย่างดี

(๓) ช่วยให้เกิดความสนใจ และความเชื่อถือแก่ผู้บริโภค

(๔) ทำให้เกิดการกระตุ้นทางความคิดและการตัดสินใจอย่างรวดเร็วฉับพลัน

(๕) ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ข้อมูลที่ได้จากการออกแบบจะช่วยกระตุ้นให้ปฏิบัติตามหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางความคิดได้ด้วย^{๖๑}

^{๖๑} ธาณี ภู่นพคุณ, ประวัติความเป็นมาของการออกแบบ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://www.gotoknow.org/posts/๑๕๕๒๑๘> [๒๙ มี.ค. ๒๕๖๒].

๓. ความสำคัญของการออกแบบ

มนุษย์เริ่มสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอย และความงามควบคู่กันไป อันเป็นปัจจัยสำคัญที่พัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ดีขึ้น ดังนี้

(๑) การออกแบบเพื่อเสริมสร้างพัฒนาวิถีชีวิตให้ดีขึ้น เป็นการออกแบบโครงสร้างทางสังคมค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา สิ่งเหล่านี้มนุษย์จะต้องเป็นผู้กำหนดหรือออกแบบให้เหมาะสม ตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจ

(๒) การออกแบบเพื่อสนองความต้องการในเรื่องของความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต ทางด้านวัตถุ มนุษย์รู้จักคิดประดิษฐ์ดัดแปลงธรรมชาติ หรือสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ มีการปรับปรุงพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตสะดวกสบายยิ่งขึ้น และเป็นการตอบสนองทางด้านร่างกายของมนุษย์

งานออกแบบ เป็นศิลปะที่ให้คุณค่าทางด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ โดยมีความงามเป็นส่วนรอง การออกแบบจึงมีความสำคัญ มีความเป็นต่อชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคมมนุษย์เป็นอย่างดี เพราะจะเห็นว่าได้ว่า ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่สิ่งที่มีขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ล้วนต้องใช้กระบวนการออกแบบเป็นจุดเริ่มต้นทั้งสิ้น

๔. ประเภทของการออกแบบ

การแสดงออกทางด้านการออกแบบ เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมานั้น มีความแตกต่างกันตามกระบวนการคิด และสติปัญญาของแต่ละบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับความประทับใจที่จะช่วยสร้างแรงบันดาลใจต่อผู้ออกแบบ โดยคำนึงถึงความต้องการ ความสวยงาม ความกลมกลืนของรูปทรง สี รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมอันทันสมัย และความก้าวหน้า ในเรื่องนี้จะกล่าวถึงการออกแบบทางประยุกต์ศิลป์ ซึ่งสำคัญที่จะเน้นหน้าที่และประโยชน์ใช้สอยเป็นอันดับแรก ส่วนความงามจะตามมาเป็นอันดับรอง หรือถ้าได้ทั้งประโยชน์ใช้สอยและความสวยงามได้ก็จะเป็นการดีอย่างยิ่ง ดังนั้นงานออกแบบจึงเป็นการนำเอาองค์ประกอบต่างๆ และหลักการออกมาพิจารณาออกแบบขึ้นงานขึ้นตามประเภทของการใช้สอยต่างๆ กัน ซึ่งพอจะแยกเป็นประเภทได้ดังนี้

๔.๑ การออกแบบตกแต่ง (Decorative designs)

การออกแบบตกแต่ง เป็นการออกแบบเพื่อช่วยเสริมเติมแต่ง รูปลักษณ์ของ โครงสร้างให้งดงามน่าดูยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยโดยคำนึงถึง วัสดุรูปแบบ สัดส่วน และสีสันท เป็นสำคัญ เป็นงานตกแต่งที่มีขนาดเล็กๆ จนถึงมีโครงสร้างขนาดใหญ่ๆ ประเภทของงานออกแบบ ตกแต่งมีดังนี้

(๑) การออกแบบตกแต่งภายใน หมายถึง การสร้างสภาพแวดล้อมภายใน อาคาร บ้านเรือน หรือสถานที่ต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ให้เกิดความ สะดวกสบายเหมาะสมต่อการใช้สอย และความงามในรูปแบบ โดยการจัดวางกลุ่มของเครื่องเรือน เช่น โต๊ะ เก้าอี้ ชั้นวางของ ตู้ เตียง โคมไฟ ม่าน เป็นต้น

(๒) การตกแต่งภายนอก หมายถึง การจัดตกแต่งบริเวณภายนอกอาคาร สถานที่ เป็นการจัดสภาพแวดล้อมให้สัมพันธ์กับอาคารรวมทั้งการจัดถนน ทางเดินสัญจร กลุ่มของ ต้นไม้ และการดูแลรักษา รูปแบบของการจัดเช่นเดียวกันกับการตกแต่งภายใน

๔.๒ การออกแบบพาณิชย์ศิลป์ (Commercial designs)

การออกแบบพาณิชย์ศิลป์ เป็นการออกแบบที่มีลักษณะคล้ายกับการออกแบบ ผลิตภัณฑ์และการออกแบบตกแต่ง แต่เน้นหนักไปทางด้านการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ การจัดแสดง สินค้าในร้านค้าและตู้โชว์สินค้า และป้ายประกาศ การออกแบบลักษณะนี้ผู้ออกแบบจะต้องออกแบบ ให้ดูเด่นชัดสะดุดตา การออกแบบพาณิชย์ศิลป์ แบ่งออกเป็นลักษณะต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

(๑) การออกแบบเกี่ยวกับเครื่องแต่งกาย ได้แก่ เสื้อ กางเกง กระโปรง รองเท้า ถุงเท้า เครื่องประดับต่างๆ รวมทั้งแฟชั่นการแต่งกายทั้งหลาย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ผู้ออกแบบจะต้องออกแบบให้ทันสมัยตามความนิยมของสังคมเสมอ

(๒) การออกแบบตกแต่งหน้าร้านค้าและเวที เป็นการแสดงผลงานด้าน การค้า รวมถึงการจัดตู้โชว์ เพื่อให้ดึงดูดความสนใจผู้พบเห็น

(๓) การออกแบบโฆษณา เป็นการออกแบบเพื่อเรียกร้องความสนใจจากผู้ พบเห็น มีลักษณะที่สะดุดตา ทั้งภาพและตัวอักษร ให้เข้าใจได้ง่าย และจดจำได้รวดเร็ว เช่น การ โฆษณาทางโทรทัศน์ ทางหนังสือพิมพ์ โปสเตอร์ ป้ายประกาศ เป็นต้น

(๔) การออกแบบสิ่งพิมพ์ เป็นการออกแบบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการ พิมพ์ จะเป็นงานพิมพ์ด้วยวิธีใดก็ตาม ที่มีความชัดเจน ประณีต งดงาม ทั้งข้อความและเส้นขอบงาน เช่น งานออกแบบตัวอักษร งานออกแบบจัดหน้าหนังสือและปก การออกแบบบัตรชนิดต่างๆ เป็นต้น

(๕) การออกแบบสัญลักษณ์สื่อความหมาย เป็นการออกแบบที่สื่อความหมาย เป็นรูปแบบต่างๆ ให้ผู้พบเห็นได้ เข้าใจโดยไม่จำเป็นต้องมีคำบรรยายประกอบ เช่น เครื่องหมายจราจร เครื่องหมายสินค้าผลิตภัณฑ์ต่างๆ และรูปลักษณะของสิ่งต่างๆ เป็นต้น

๔.๓ การออกแบบผลิตภัณฑ์ (Productive designs)

การออกแบบผลิตภัณฑ์ หมายถึง การออกแบบอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม และผู้บริโภค เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในจำนวนมาก จึงผลิตโดยระบบอุตสาหกรรมซึ่งหลักของการออกแบบผลิตภัณฑ์นั้นจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ความสวยงาม ความปลอดภัย โครงสร้างความสะดวกสบายในการใช้งาน วัสดุ กรรมวิธีการผลิต การซ่อมบำรุงรักษา และราคาด้วย

หลักในการออกแบบผลิตภัณฑ์แต่ละประเภทอาจแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับลักษณะการใช้งานของผลิตภัณฑ์นั้นๆ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์นั้นเด่นขึ้นมาและน่าสนใจต่อผู้บริโภค โดยการออกแบบประเภทของผลิตภัณฑ์สามารถแยกได้ ๔ ประเภท ดังนี้

(๑) ผลิตภัณฑ์อุปโภค เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในบ้าน เช่น เฟอร์นิเจอร์ เครื่องใช้ไฟฟ้า และสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้าน งานหัตถกรรม เป็นต้น

(๒) ผลิตภัณฑ์บริการ เช่น เครื่องใช้สำนักงานเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ โทรศัพท์ หรือเครื่องใช้ที่มีลักษณะการให้บริการ เป็นต้น

(๓) ผลิตภัณฑ์เครื่องจักรกล เช่น เครื่องมือกล เครื่องยนต์ ลิฟต์ เครื่องจักร เป็นต้น

(๔) ผลิตภัณฑ์ขนส่ง เช่น รถยนต์ รถไฟ เรือ เครื่องบิน เป็นต้น

๔.๔ การออกแบบสื่อสาร (Communicative designs)

การออกแบบสื่อสาร เป็นการออกแบบที่มุ่งสร้างความเข้าใจระหว่างบุคคล ซึ่งอาจสื่อความเข้าใจกันด้วยตัวอักษรหรือสัญลักษณ์ การสื่อความหมายนี้จะปรับปรุงรูปแบบมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว นอกจากนี้การออกแบบสื่อสารยังเป็นการออกแบบที่มุ่งให้สื่อส่งไปนั้น เข้าใจง่ายจดจำง่าย ดึงดูดความสนใจด้วยวิธีการจัดทำเป็นตัวอักษร ภาพสัญลักษณ์ สื่อสิ่งพิมพ์ ป้ายโฆษณา แค็ตตาล็อก โบชัวร์ และการแพร่ภาพทางสื่อต่างๆ เป็นต้น

การสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ มีทั้งหลักการและกฎเกณฑ์ ดังนั้นหลักในการออกแบบแต่ละประเภทอาจจะไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับประเภทของงาน อย่างไรก็ตามการออกแบบ จะต้องไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ เนื่องจากความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุดและมักต้องการสิ่งที่ดีขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นการออกแบบประเภทต่างๆ จำเป็นต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ หรือไม่ก็ต้องถูกคิดค้นขึ้นใหม่ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์นั่นเอง

๒.๔.๒ องค์ประกอบการออกแบบ

องค์ประกอบการออกแบบเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอันเป็นพื้นฐาน ในการสร้างสรรค์งาน ศิลปะประเภทงานประยุกต์ศิลป์ ซึ่งมีส่วนประกอบดังนี้

๑. จุด (Point, Dot)

จุด เป็นทัศนธาตุ พื้นฐานในการออกแบบทุกแขนง อาจเกิดจากการกด การแต้ม หรือเกิดจากธรรมชาติ จุดเมื่อนำมาสร้างสรรค์ และวางในตำแหน่งที่เหมาะสมแล้วจะทำให้เกิด องค์ประกอบอื่นๆขององค์ประกอบศิลป์ตามมา ลักษณะของจุดแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

(๑) จุดที่เกิดขึ้นเองจากธรรมชาติ ได้แก่ จุดในส่วนของพืช เช่น ใบ ดอก ผล ลำต้น จุดในลายของสัตว์ เช่น แมว เสือ กวาง ผีเสื้อ เป็นต้น

(๒) จุดที่มนุษย์สร้างขึ้น ด้วยวิธีการกด แत्म จิ้ม ด้วยวัสดุอุปกรณ์ ต่างๆเช่น ดินสอ ปากกา พู่กัน วัสดุปลายแหลม หรือเครื่องมืออื่นๆ

๒. เส้น (Line)

เป็นทัศนธาตุ ที่อาจเกิดจากจุดมาต่อกัน หรือการขีดการขีด เส้นแบ่งตามลักษณะ ใหญ่ได้ ๕ ชนิด ได้แก่

(๑) เส้นตรง (Straight Lines) มี ๓ ลักษณะได้แก่

- เส้นตรงแนวตั้ง (ตั้ง) ให้ความรู้สึก มั่นคง แข็งแรง สง่างาม เป็นระเบียบ
- เส้นตรงแนวระนาบ, ระดับ (แนวนอน) ให้ความรู้สึก ราบเรียบ สงบ นิ่ง
- เส้นตรงแนวเฉียง (เส้นทแยง) ให้ความรู้สึก ไม่มั่นคง ไม่นั่นนอน

เคลื่อนไหว

(๒) เส้นโค้ง (Curve Lines) มี ๓ ลักษณะได้แก่

- เส้นโค้งของวงกลม ให้ความรู้สึก อ่อนโยน อ่อนช้อย นุ่มนวล
- เส้นโค้งอิสระ ให้ความรู้สึก เจริญก้าวหน้า เต็มโต งอกงาม
- เส้นโค้งก้นหอย ให้ความรู้สึก มีพลังหมุน รุนแรง มึนงง คลี่คลายขยายตัว

ต่อไป ไม่มีสิ้นสุด

(๓) เส้นคด (Winding Lines) ให้ความรู้สึกเคลื่อนไหว ต่อเนื่อง นุ่มนวล

(๔) เส้นสลับฟันปลาหรือเส้นซิกแซก (Zigzag Lines) ให้ความรู้สึก เคลื่อนไหว ตื่นเต้น แปลกใหม่ น่าสนใจ

(๕) เส้นประหรือเส้นจุดไขว่ปลา (Jagged Lines) ให้ความรู้สึก ไม่ราบเรียบ ไม่ราบรื่น ขวนให้น่าติดตาม

๓.รูปร่าง - รูปทรง (Shape – Form)

รูปร่าง – รูปทรงเป็นทัศนธาตุที่เกิดจากการนำเส้นลักษณะต่างๆ มาประกอบกัน รูปร่างมีลักษณะ ๒ มิติ คือ ประกอบด้วยส่วนกว้างและส่วนยาว ส่วนรูปทรงมีลักษณะ ๓ มิติ ประกอบด้วยส่วนกว้าง ส่วนยาว และส่วนหนาหรือลึก รูปร่าง - รูปทรงแบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

(๑) รูปร่าง - รูปทรงธรรมชาติ หมายถึงรูปร่าง- รูปทรงที่ถ่ายทอดรูปแบบมาจากธรรมชาติ เช่น คน สัตว์ สิ่งของ พืช แร่ธาตุ เป็นต้น มนุษย์นำมาดัดแปลง ต่อเติม ตัดทอน สร้างสรรค์เป็นงานทัศนศิลป์

(๒) รูปร่าง - รูปทรงเรขาคณิต เป็นรูปร่าง- รูปทรงที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เป็นพื้นฐานในการสร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ ได้หลากหลายรูปแบบ มีโครงสร้างที่แน่นอน ได้แก่ รูปสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม วงรี วงกลม เป็นต้น

(๓) รูปร่าง - รูปทรงอิสระเป็นรูปร่าง- รูปทรงที่มนุษย์ดัดแปลง ตัดทอนเพิ่มเติม มาจากรูปร่าง - รูปทรงธรรมชาติ และรูปร่าง - รูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ เปลวไฟ คลื่น น้ำไหล ก้อนเมฆ เป็นต้น ไม่มีโครงสร้างที่แน่นอน เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา มนุษย์นำมาเป็นสื่อในการสร้างสรรค์งานศิลปะ ตามความรู้สึกหรือความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง

๔. ขนาด – สัดส่วน (Size - Proportion)

(๑) ขนาด (Size) คือลักษณะของรูปที่สามารถสังเกตได้ว่า เล็ก ใหญ่ กว้าง ยาว หนัก เบา เท่าไหร่ ในการสร้างสรรค์งานศิลปะบางครั้ง หากขนาดเล็กเกินไป หรือใหญ่เกินไป ก็จะทำให้ภาพไม่สวยงามเท่าที่ควร

(๒) สัดส่วน (Proportion) คือความสัมพันธ์ ของขนาด ความกว้าง ยาว สูง ลึก ของสิ่งต่างๆที่เหมาะสมพอดี ด้วยการเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ของ สิ่งต่างๆ ได้แก่ คน สัตว์ สิ่งของ พืช เป็นต้น สัดส่วนนับว่ามีความสำคัญเท่า ๆ กับความเล็กใหญ่ของขนาด ทั้งสองส่วนต้องสัมพันธ์กัน อย่างลงตัว สัดส่วนแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะได้แก่

(๒.๑) สัดส่วนที่สมบูรณ์ด้วยตัวเอง เป็นสัดส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ คน สัตว์ ต้นไม้ เป็นต้น

(๒.๒) สัดส่วนที่สมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบอื่นๆ เป็นสัดส่วนที่มนุษย์สร้างสรรค์มา เพื่อความสวยงามหรือเพื่อประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ สัดส่วนของเก้าอี้ โต๊ะ ตู้เสื้อผ้า ความสูงความกว้างของประตูหน้าต่าง ต้องสัมพันธ์กับสัดส่วนมนุษย์ เป็นต้น

๕. แสง - เงา (Light - Shade)

(๑) แสง (Light) หมายถึงความสว่าง ที่เกิดจากธรรมชาติได้แก่ แสงจากดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หรือเกิดจากมนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ แสงจากไฟฟ้า เป็นต้น แสง แบ่งออกได้ ๓ ระดับได้แก่

- แสงสว่างที่สุด (High Light) คือจุดที่แสงส่องกระทบวัตถุมากที่สุด
- แสงกลาง (Light Tone) คือจุดที่แสงส่องกระทบวัตถุมาก แต่น้อยกว่าแสงสว่างที่สุด (High Light)
- แสงสะท้อน (Reflected Light) คือแสงส่องกระทบวัตถุชิ้นหนึ่งแล้วส่องสะท้อน ไปกระทบวัตถุอีกชิ้นหนึ่ง จะสังเกตเห็นได้ในด้านที่เป็นเงาของวัตถุ

(๒) เงา (Shade) หมายถึงส่วนที่มีมืดเนื่องจากแสงส่องกระทบวัตถุที่บดบังหรือยอมให้แสงผ่าน เงาแบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ

- เงาวัตถุ (Base Tone) คือส่วนที่มีเงาเข้มที่สุดบนวัตถุ
- เงาตกทอด (Cast Shadow) คือ เงาของวัตถุที่ตกกระทบกับวัตถุใกล้เคียง พื้น หรือผนังเงาตกทอดลักษณะจะเหมือนกับลักษณะของวัตถุ หากวัตถุทรงกลม เงาก็จะกลม หากวัตถุเป็นเหลี่ยม เงาก็จะเป็นเหลี่ยมด้วย

๖. สี (Color)

ตามความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง ลักษณะของแสงที่ปรากฏแก่สายตาเรา ให้เห็นเป็น สี ขาว แดง ดำ เขียว เหลือง เป็นต้น ส่วนนักวิชาการทางทฤษฎีสีได้ให้คำจำกัดความว่า สีคือคลื่นหรือความเข้มของแสงที่มากระทบตาเรา ทำให้เรามองเห็นสีได้

สีเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หลังจากแสงส่องกระทบวัตถุ แล้วทำให้เรามองเห็นสีต่างๆซึ่งเป็นปรากฏการณ์จากธรรมชาติ แหล่งกำเนิดแสงจะเป็นจากดวงอาทิตย์หรือไฟฟ้า สีแบ่งออกเป็น ๒ ชนิดใหญ่ๆ คือ

(๑) สีที่เป็นวัตถุ (Pigment) สีที่มีอยู่ในตัวตนของวัตถุหรือสิ่งมีชีวิตนั้นๆ ได้แก่ จากพืช สัตว์ แร่ธาตุ เป็นต้น เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้จากปฏิกิริยาทางเคมี

(๒) สีที่เป็นแสง (Spectrum) เป็นสีที่เกิดจากแสงส่องกระทบวัตถุ แล้วเกิดการดูดซับ การสะท้อน หรือการหักเหของแสง เช่น แสงรุ้ง ๗ สี เกิดจากแสงส่องกระทบละอองน้ำในอากาศ แล้วเกิดการหักเหของแสง ทำให้เรามองเห็น ๗ สี ได้แก่ แดง ส้ม เหลือง เขียว น้ำเงิน คราม ม่วง

๗. พื้นผิว (Texture)

คือลักษณะภายนอกของวัตถุ ที่มองเห็นและสัมผัสได้ เราอาจแยกพื้นผิวได้ ๒ ลักษณะดังนี้

(๑) ลักษณะผิวที่ลวงตา สามารถมองเห็นได้ด้วยตา แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกว่าเป็นพื้นผิวที่เรียบ หยาบ มัน ขรุขระแต่เมื่อได้สัมผัสก็จะเป็นพื้นระนาบเรียบธรรมดาเท่านั้น

(๒) ลักษณะผิวที่สัมผัสได้จริง เป็นลักษณะผิวที่มองเห็นได้ด้วยตาและสามารถสัมผัสได้จริงด้วยมือหรือร่างกาย ว่าเป็นพื้นผิว เรียบ ขรุขระ หยาบ เป็นต้น

การเกิดของพื้นผิวเกิดได้ จาก ๒ ลักษณะดังนี้

(๒.๑) พื้นผิวที่เกิดจากธรรมชาติ สามารถจับต้องได้ จากผิวของ คน สัตว์ พืช สิ่งของ แร่ธาตุ เป็นต้น

(๒.๒) พื้นผิวที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ สามารถจับต้องมองเห็นได้จริง หรือรับรู้ลักษณะด้วยตา แต่เมื่อจับต้องก็เป็นผิวเรียบธรรมดาเท่านั้น

๘. บริเวณว่าง (Space)

หมายถึง ช่องว่างหรือที่ว่างทั้งในรูปและนอกรูป สำหรับงานจิตรกรรม บริเวณว่างมี ๒ มิติ (บริเวณว่างลวงตา) งานประติมากรรมและสถาปัตยกรรม บริเวณว่างมี ๓ มิติ บริเวณว่างแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ

(๑) บริเวณว่าง ปิด - เปิด

(๒) บริเวณว่าง รูปและพื้น

๙. ลวดลาย (Pattern)

เป็นส่วนประกอบที่ปรากฏแก่สายตา มีลักษณะคล้ายกับพื้นผิว ลวดลายมีการออกแบบในการจัดวาง ตามลักษณะของงานนั้น ให้สวยงามเหมาะสม แบ่งออกได้ เป็น ๒ ประเภท ได้แก่

(๑) ลวดลายจากธรรมชาติ มนุษย์ได้รับแรงบันดาลใจจากธรรมชาติ มาสร้างสรรค์งานออกแบบ โดยการ เลียนแบบ ตัดทอน เพิ่มเติม ให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง

(๒) ลวดลายจากรูปร่าง - รูปทรงเรขาคณิต เป็นลวดลายที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ได้แก่ รูปวงกลม วงรี และรูปเหลี่ยมต่างๆ เป็นต้น มาใช้ในงานออกแบบ ตามความคิดสร้างสรรค์

๒.๔.๓ การออกแบบผังบริเวณในวัด

สำหรับคำว่า “ผังบริเวณ (site planning)” นั้นหมายถึง การดำเนินกิจกรรมในลักษณะหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการวางแผนการใช้ประโยชน์และการปกป้องรักษาบริเวณผืนดินที่ถือ กรรมสิทธิ์ครอบครองอยู่ (บริเวณพื้นที่ดังกล่าวนี้มักเรียกกันโดยทั่วไปว่า "site" หรือ “project area”) หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่า การวางแผนผังบริเวณนั้นเป็นกระบวนการ (process) ในการจัด (arrangement) องค์ประกอบต่างๆ ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องใน การพัฒนา (development) บริเวณพื้นที่โครงการ ให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องซึ่ง กันและกันอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงปัจจัยทางธรรมชาติ (natural factors) ปัจจัย ทางวัฒนธรรม (cultural factors) และปัจจัยทางสุนทรียภาพ (aesthetic factors) โดยทั่วไปแล้ว การ ดำเนินงานออกแบบวางแผนผังบริเวณอย่างเป็นทางการนี้เป็นกิจกรรมที่สำคัญ ประการหนึ่งของการปฏิบัติวิชาชีพในหลายสาขาด้วยกัน ซึ่งก็ได้แก่ สถาปัตยกรรม (architecture), ผังเมือง (city planning), ภูมิสถาปัตยกรรม (landscape architecture), และ วิศวกรรมโยธา

๒.๔.๓.๑ ความสำคัญของการวางแผนผังบริเวณ

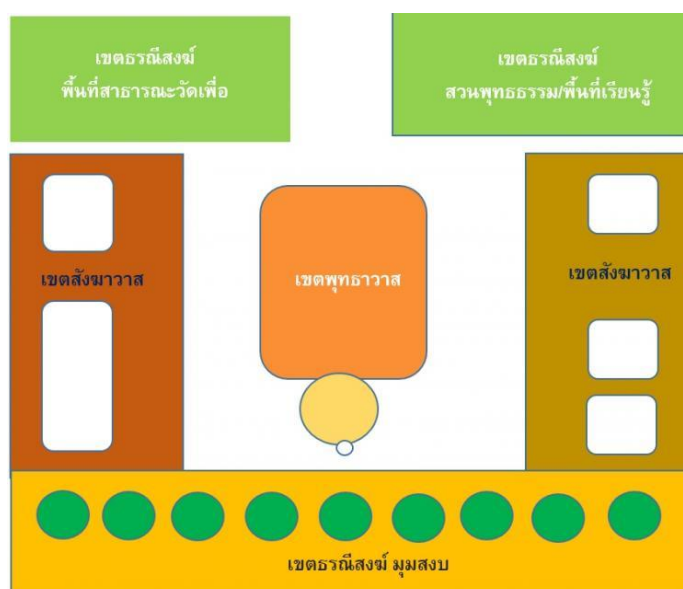
การวางแผนผังบริเวณเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง เหตุผลของความจำเป็นในการดำเนินการออกแบบวางแผนผังบริเวณนั้น สามารถ อธิบายได้ในประเด็นที่ว่า “ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนผังบริเวณนั้นมีความ สัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน” กล่าวคือ ในการดำเนินงานเพื่อ พัฒนาพื้นที่ดินหนึ่งๆ นั้น โดยทั่วไปแล้วมักจะต้องเกี่ยวพันกับปัจจัยต่างๆ อย่างมาก มาย อันได้แก่ ปัจจัยทางธรรมชาติ (สภาพทางธรณีวิทยา, ลักษณะรูปทรงของแผ่นดิน, สภาพภูมิอากาศ, สภาพดิน, น้ำ, พืชไม้, และ สัตว์ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการ) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (ประวัติศาสตร์, การใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน, กฎ หมายและระเบียบข้อบังคับต่างๆ, ความต้องการของตลาดและเจ้าของโครงการ ระบบสาธารณูปโภค, และระบบสาธารณูปการ, ฯลฯ) และปัจจัยทางสุนทรียภาพ (ลักษณะทางธรรมชาติของพื้นที่, มุมมอง, ช่องมอง, และลำดับทัศนนาการ ฯลฯ) ซึ่ง ปัจจัยมากมายเหล่านี้ต่างก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกันอย่างสลับซับซ้อน เช่น สภาพดินมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการออกแบบก่อสร้างอาคาร ระบบการระบายน้ำ และลักษณะประเภทของพืชไม้ที่ปรากฏภายในบริเวณพื้นที่ หรือ ลักษณะความสูงต่ำของผืนแผ่นดิน (topography) มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการกำหนดบริเวณพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ ตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร ระบบการสัญจร และระบบการระบายน้ำ เป็นต้น ซึ่งคงจะต้องยอมรับกันว่า ความสัมพันธ์เชื่อมโยง กันไปมาอย่างสลับซับซ้อนดังที่กล่าวนี้มีมากกว่าที่ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการ ออกแบบวางแผนผังบริเวณทั้งหมดจะสามารถประสานรวมเข้าด้วยกันได้เองอย่างมีคุณ ภาพโดยปราศจากการดำเนินงานวางแผนผังบริเวณ

สำหรับตัวอย่างของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น อันมีสาเหตุมาจากมิได้มีการออกแบบวางผังบริเวณพื้นที่โครงการเอาไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างเหมาะสมนั้น มีปรากฏให้เห็นอยู่อย่างมากมาย เช่น ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างพื้นที่โครง การกับบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง, การวางตำแหน่ง และทิศทางของอาคารไม่เหมาะสม ความไม่ต่อเนื่องระหว่างพื้นที่ใช้สอยส่วนต่างๆ ภายในบริเวณพื้นที่โครงการ, น้ำท่วมขัง, การพังทลายของพื้นดิน และการบดบังทัศนียภาพที่สวยงาม เป็นต้น ดังนั้น การออกแบบและการวางผังบริเวณเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก

๒.๔.๓.๒ การออกแบบผังบริเวณภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดี

การวางผังบริเวณเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการจัดการและการพัฒนาพื้นที่ภายในวัด เป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร สิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยด้านสุนทรียภาพ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยการใช้สอยที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ของอาคาร

สำหรับการวางผังบริเวณวัดในประเทศไทยนั้น วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ (๑) เขตพุทธาวาส (๒) เขตสังฆาวาส และ (๓) เขตธรณีสงฆ์

ภาพที่ ๒.๑ แสดงการวางผังบริเวณวัดในประเทศไทย

(๑) **เขตพุทธาวาส** หมายถึงพื้นที่สมมุติ ใช้เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของสงฆ์และฆราวาสเป็นที่ตั้งของ สถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง-หอรฆัง ชุ่มโขง และศาลาบาตร เป็นต้น ภายในเขตพุทธาวาส มักมี พระธาตุเจดีย์ หรือพระวิหาร เป็นประธานของวัด ซึ่งภายในวิหารจะ

ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ส่วนภายในองค์พระธาตุเจดีย์จะเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธรูปเจ้าหรือพระ สวาก ซึ่งอาคารสองหลังนี้ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า ในฐานะประธานของพุทธศาสนา ซึ่งจะรับรู้ในทุกกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นภายในวัด สอดคล้องกับความหมายของคำว่า พุทธาวาส ซึ่งมาจากคำว่า พุทธ + อาวาส อันหมายถึง สถานที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้านั่นเอง ผังวัดในล้านนาที่สมบูรณ์มักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลายแห่งมักสร้างอยู่บนที่สูง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและศาลาบาตร มีประตูทางเข้า ๔ ทาง ทางเข้าหลักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือเส้นทางสัญจรหลัก เช่นแม่น้ำ ประตูทางเข้าหลักทางทิศตะวันออกนี้มักจะทำซุ้มประตูประดับด้วยลวดลายพันธุ์ พฤษภหรือสัตว์ในเทพนิยาย เรียกว่า ซุ้มโขง โดยมีบันไดทางขึ้นเชื่อมต่อไปด้านล่าง พร้อมทั้งมีราวบันไดประดับด้วยรูปนาคทอดตัวยาวจากซุ้มประตูโขงลงสู่ด้านล่าง เช่นเดียวกัน เมื่อผ่านจากซุ้มประตูโขงเข้าไป จะเข้าสู่เขตพุทธาวาส ซึ่งมีพระวิหารและพระธาตุเจดีย์วางอาคารอยู่ในแนวเดียวกัน กับซุ้มโขงและบันไดทางขึ้น ในแนวแกนตะวันออกตะวันตก บริเวณโดยรอบจะประกอบไปด้วยอาคารอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น พระอุโบสถ หอไตร พระวิหารขนาดเล็ก เป็นต้น พื้นที่โดยรอบมักปูด้วยลานทราย ซึ่งมีประโยชน์ในการดูดซับความชื้น ช่วยป้องกันอาคารที่สร้างด้วยไม้ ไม้ให้เสื่อมสภาพได้ง่าย ลักษณะแผนผังของวัด ในเขตพุทธาวาส ที่กล่าวมาข้างต้นเชื่อว่า เป็นการออกแบบที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดที่มาจากคติความเชื่อเรื่องจักรวาล ซึ่งแนวคิดดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยเนื้อหาของหลักของแนวคิดนี้ เป็นคติในการสร้างความสมดุลระหว่างโลกมนุษย์กับจักรวาลโดยเชื่อว่าหาก จักรวาลเล็กซึ่งหมายถึงโลก เกิดความสมดุลกับจักรวาลใหญ่แล้ว จะเกิดความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขขึ้นในโลกมนุษย์ ดังนั้นจึงออกแบบให้ผังวัดหรือศาสนสถานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสอันเป็นตัว แทนของความสมดุลนั่นเอง แนวคิดเรื่องจักรวาลเชื่อว่าศูนย์กลางของจักรวาล จะประกอบไปด้วย เขาพระสุเมรุ ในศาสนสถานของเขมรจะแทนด้วย ปราสาทประธานซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพสูงสุด คือพระศิวะ ส่วนในพุทธศาสนาจะแทนด้วย พระธาตุเจดีย์หรือพระวิหาร ในแนวคิดเดียวกันแต่เปลี่ยนเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งศูนย์กลางจักรวาลนี้จะเป็นเสมือนตัวแทนอำนาจของพระมหากษัตริย์ไปด้วยใน เวลาเดียวกัน ในแนวคิดที่เชื่อว่ากษัตริย์คือสมมติเทพที่อวตารมาจากเทพสูงสุดส่วนทางพุทธ ศาสนาก็เปรียบพระมหากษัตริย์เสมือนธรรมราชาซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธรูปเจ้า นั่นเององค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่ในผัง ล้วนสร้างโดยมีแนวคิด สอดคล้องกับคติจักรวาลทั้งสิ้น อาทิเช่น กำแพงสี่เหลี่ยมเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล พื้นทรายเปรียบเสมือนทะเลศรีทันดร ซุ้มโขง คือทางเข้าของป่าหิมพานต์ ปราสาทเพ็ญบนสันหลังคาของพระวิหาร เปรียบเสมือนเขาสัตตบริภัณฑ์เจ็ดชั้น เป็นต้น ซึ่งการอุปมาอุปมัยดังกล่าวล้วนเป็นเรื่องราวที่จำลองแผนผังของจักรวาลตาม ความเชื่อทางพุทธศาสนา ลงไว้ในโลกมนุษย์เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์นั่นเอง และแผนผังของวัดตามคติจักรวาลดังกล่าวนี้ ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุด ที่ได้กลายมาเป็น

เสมือนสิ่งที่กำหนดบทบาทความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวล้านนา ไปด้วยในขณะเดียวกัน เนื่องจากเมื่อเขตพุทธาวาสหมายถึง พุทธภูมิ หรือที่อยู่พระพุทธเจ้าผู้ที่บริสุทธิ หรือผู้ที่รู้แจ้งแล้ว ดังนั้น ภายในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิหรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง สวรรค์ตามความเชื่อของโลกทัศน์ชาวล้านนา ดังนั้นชาวล้านนาจึงให้ความเคารพต่อ ศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาส เป็นการเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ เข้าใกล้สภาวะของการนิพพาน

สำหรับพื้นที่ในเขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมสำคัญๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

- ๑) พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท : อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด
- ๒) พระอุโบสถ : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม
- ๓) พระวิหาร : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
- ๔) เจดีย์ มณฑป ปราสาท : อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์
- ๕) ศาลา เช่น ศาลาราย : อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน
- ๖) ศาลาทิศ : อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก
- ๗) พระระเบียง : อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาส
- ๘) หอไตร : อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา
- ๙) พลับพลาเปลื้องเครื่อง : อาคารที่ใช้สำหรับเป็นที่พระมหากษัตริย์เปลี่ยนชุดฉลองพระองค์ในวาระที่ทรง เสด็จพระราชดำเนินเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล

พระเจดีย์ พระปราสาท และพระมณฑป ถือเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะหลักประธานของวัด จึงมักถูกวางตำแหน่งลงในผังตรงส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส เช่น บริเวณกึ่งกลางหรือศูนย์กลางหรือแกนกลางของผัง อาคารสำคัญรองลงมาคือ พระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง ๒ ประเภทนี้ มักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร

ภาพที่ ๒.๒ แสดงแผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

(๒) เขตสังฆาวาส คำว่า เขตสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์ + อาวาส หมายถึงพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของอาคารอันเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและ วัตรปฏิบัติของสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ หอฉันเวจกุฏิ (สุขา) ที่สงฆ์ โรงครัว ศาลา เป็นต้น ส่วนใหญ่มักแยกกันจากเขตพุทธาวาสอย่างเด็ดขาด แต่มักมีทางเชื่อมถึงกันได้โดยง่าย ในอดีตเขตสังฆาวาสอาจใช้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ สามเณร และเป็นที่ยืนของเด็กวัดไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยสรุปพื้นที่บริเวณนี้ประกอบไปด้วยอาคารสถานที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะ เช่น

- ๑) กุฏิ : อาคารที่ใช้สำหรับพักอาศัย
- ๒) กัปปียกุฏิ : โรงเก็บอาหาร
- ๓) หอฉัน/โรงครัว : อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
- ๔) ศาลาการเปรียญ : อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์
- ๕) ซันตาฆร : โรงรักษาไฟและต้มน้ำ
- ๖) ห้องสงฆ์/เว็จกุฏิ : อาคารสำหรับสงฆ์และใช้ขับถ่าย

ลักษณะการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตสังฆาวาส กุฏิ ถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัด ที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้

กล่าวคือ หากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลังๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่นๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ

(๓) **เขตธรณีสงฆ์** สำหรับคำว่า เขตธรณีสงฆ์ ได้แก่ ช่วงวัด ที่เผาศพ ป่าช้า สวนป่า และที่ว่างอื่นๆ หมายถึงพื้นที่สาธารณะ ที่สามารถใช้ได้ร่วมกันทั้งสงฆ์และฆราวาส ช่วงวัดหรือที่ว่างด้านหน้าวัดมีความสำคัญเป็นอย่างมาก วัดสำคัญๆ ในอดีต มักมีช่วงขนาดใหญ่ไว้ทางด้านทิศตะวันออก ใช้เป็นที่รวมพลและสร้างขวัญกำลังใจของทหารก่อนทำศึกสงคราม นอกจากนั้นยังเป็นจุดแวะพักของนักเดินทางหรือขบวนคาราวานสินค้าต่างๆ บริเวณนี้จึงมักมีบ่อน้ำใช้ รวมถึงมีต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นอารักษ์ของศาสนสถาน นอกจากนี้ในช่วงที่มีเทศกาล ช่วงหน้าวัดมักจะถูกใช้เป็นที่ทำกิจกรรมรื่นเริงประจำปีต่างๆ อีกด้วย สำหรับเขตสังฆาวาสซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ของวัด เช่น

- ๑) ธรรมศาลา : อาคารหรือโรงเทศนาธรรม
- ๒) หอระฆัง : อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์
- ๓) พื้นที่สีเขียว : พื้นที่เชื่อมระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส หรือบริเวณหลังวัด
- ๔) พิพิธภัณฑ : อาคารที่เก็บรักษาและแสดงวัตถุโบราณหรือสิ่งของสำคัญของวัด
- ๕) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน : อาคารที่ประชุมและสถานที่ทำกิจกรรมของวัดและชุมชน
- ๖) ศาลาอเนกประสงค์ : อาคารที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง แล้วแต่ความต้องการ
- ๗) เมรุ : อาคารที่ใช้ในการจัดการเผาศพ เป็นต้น

เขตธรณีสงฆ์ดังกล่าว ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหรือการตั้งโรงเรียน เพื่อให้การศึกษาแก่สังคม โดยเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เข้ามาเรียนรู้ พักผ่อน เป็นต้น

การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น ๓ ส่วนนี้ ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมมีความหมาย

ส่วนหนึ่ง คือ เขตพุทธาวาส ใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone)

ส่วนสอง คือ เขตสังฆาวาส ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์

ส่วนสาม คือ เขตธรณีสงฆ์ เป็นเสมือนเขตพื้นที่สาธารณะ (Public Zone) สำหรับประชาชนทั่วไป

การวางผังบริเวณภายในวัดดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการพัฒนาวัด การบูรณปฏิสังขรณ์ และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้มีความเหมาะสมกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมของสังคมไทย

๒.๔.๓.๓ หลักการออกแบบผังบริเวณและการปรับปรุงภูมิทัศน์ตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม

๑) การจัดทำผังแม่บท เป็นการกำหนดพื้นที่ใช้สอยให้เอื้อสำหรับการทำกิจกรรมในวัด ผสมผสาน เรื่องประโยชน์ใช้สอยและความงามเข้าด้วยกัน ภายใต้บริบทของสภาพที่ตั้ง ผู้ใช้และ กิจกรรม เพื่อทำให้เกิดสภาวะน่าสบาย น่าอยู่ น่าใช้งาน เป็นการวางแผนการใช้งานพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ปลอดภัย เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบถ้วนเพื่อรองรับการใช้งาน มีบรรยากาศที่ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรม

ผังแม่บทจะเป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผนและบริหารจัดการกายภาพของวัดให้สามารถใช้สอยพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นระบบ มีทิศทาง ทั้งการก่อสร้างอาคาร การวางระบบสาธารณูปโภค และการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ให้อยู่ในตำแหน่งและมีรูปแบบที่เหมาะสม นำไปสู่การจัดทำแผนการพัฒนาตามผังแม่บท โดยแบ่งเป็นช่วงเวลา (phasing) เพื่อประโยชน์ในการบริหารจัดการ จัดเตรียมพื้นที่ บุคลากร และงบประมาณได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการดูแลรักษา และซ่อมบำรุง

การวางผังแม่บทจะประกอบด้วยรายละเอียดการพัฒนาสภาพกายภาพในด้านต่างๆ ได้แก่ การจัดแบ่งเขตการใช้ที่ดิน (zoning) การจัดวางอาคารและสิ่งก่อสร้าง (Building) ระบบการสัญจร (Circulation) พื้นที่เปิดโล่ง (Open Space) พื้นที่สีเขียว (Green Area) ระบบสาธารณูปโภค (Utilities & Infrastructures) และการแบ่งระยะการพัฒนา (phasing)

๒) งานภูมิทัศน์ คือ สภาพทางธรรมชาติและสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น เฉพาะภายนอกอาคารหรือพื้นที่ใช้สอยภายนอกอาคาร ทั้งสิ่งก่อสร้าง องค์ประกอบภูมิทัศน์ และ บรรยากาศ เช่น สวน บริเวณพื้นที่เว้นว่างระหว่างอาคาร พื้นที่สีเขียว พืชพันธุ์ ก้อนหิน กรวด สระน้ำ น้ำพุ งานศิลปะ กลางแจ้ง ศาลา ผับ ม้านั่ง รั้ว ที่จอดรถ ที่นั่งวิปัสสนา ฯลฯ

งานออกแบบภูมิทัศน์ให้ความสำคัญกับการศึกษาทำความเข้าใจเพื่อรักษาสภาพธรรมชาติเดิม พยายามรบกวนหรือเปลี่ยนแปลงให้น้อยที่สุด และตอบสนองต่อการเข้าไปใช้สอยพื้นที่ของมนุษย์ เป็นกระบวนการออกแบบ การวางแผน การจัดการ การสร้างสรรค์การปรับใช้หรือพัฒนาพื้นที่ภายนอกอาคาร เพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอย มีความงามกลมกลืนกับสภาพธรรมชาติเดิม รักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

องค์ประกอบสำคัญของงานภูมิทัศน์คือพืชพันธุ์ ทั้งไม้ยืนต้น (Tree) ไม้พุ่ม (Shrub) ไม้คลุมดิน (Groundcover) ไม้หน้า (Aquatic plants) ไม้เลื้อย (Vines or climbers) ซึ่งมีการเจริญเติบโต ออกดอก ออกผล ผลัดใบ อาจมีความแตกต่างในแต่ละฤดูกาล พืชต้องการการดูแลรักษา จึงทำให้งานภูมิทัศน์เป็นงานที่ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และยังต้องทำความเข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อพืชพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็น สภาพอากาศ สภาพดิน สภาพน้ำ แสงแดด อากาศ ธาตุอาหาร อุณหภูมิ

และระบบนิเวศน์ ฯลฯ โดยหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรมและการวางผังให้กับวัดนั้น จะคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

๑) ส่งเสริมความเป็น “ศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ” ของชุมชนและสังคม

พัฒนากายภาพวัดให้ส่งเสริมความเป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ที่สงบ สบาย เพื่อเอื้อต่อการเรียนรู้ทางจิตวิญญาณของชุมชนและสังคมเอื้อต่อการเรียนรู้และพัฒนาทางจิตวิญญาณ ทั้งบุญกุศริยา ทาน ศีล ภาวนา และไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา โดยการออกแบบกายภาพ พื้นที่กิจกรรมและการบริหารจัดการที่เหมาะสมสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของวัดร่วมกันกับชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ที่เข้มแข็ง การเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่วัด และการร่วมดูแลรักษาพัฒนาวัดต่อไป โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาวัด

๒) การออกแบบด้วยความสมถะ สมประโยชน์ การนำปัจจัยมาใช้ถึงต้องคำนึงและยึดหลักที่ว่า “ประโยชน์สูง ประหยัดสุด”

ประโยชน์สูงสุด โดยการออกแบบกายภาพวัดให้ตอบสนองการใช้งานและดำเนินกิจกรรมต่างๆได้โดยสะดวก มีประสิทธิภาพ เป็นสัดส่วน

ประหยัดโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้ว หรือหามาได้เพื่อนำมาใช้ร่วมกับการออกแบบให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

๓) การออกแบบให้กลมกลืนกับประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพของวัด วิถีชีวิตชุมชน ทั้งรูปแบบและการใช้งาน ให้ผู้ใช้งานจริง เช่น คณะกรรมการวัด ญาติโยม ชุมชน หรือหน่วยงานในพื้นที่ทำงานใกล้ชิดกับวัด มีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบอาคารและการใช้งาน

- การเลือกวัสดุให้เหมาะสมกับพื้นที่
- ความเข้าใจในความงามและคุณค่าของแต่ละพื้นที่ที่มีความต่างกัน
- ความงามเกิดจากการใช้งานนำไปสู่รูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้อง
- นำหลักสัปปายะมาใช้ในการออกแบบ เพื่อส่งเสริมบทบาทหลัก คือ การเผยแผ่ธรรมะ
- อาจสอดแทรกภาพปริศนาธรรมในอาคารเพื่อการเรียนรู้ของเด็กนักเรียน ประชาชนในพื้นที่

๒.๔.๔ แนวคิดเรื่องการออกแบบผังแหล่งโบราณคดี

สำหรับแนวคิดการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ถือว่าเป็นแนวคิดเกี่ยวกับการออกแบบผังของโบราณสถานที่มีอยู่ตามที่ต่างๆ ในสังคมไทย ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องทำการออกแบบผังเนื่องมาจากว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในประเทศไทยนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองหรือแหล่งชุมชนมาก่อนภายหลังได้เกิดการรกร้างหรือทรุดโทรมไปตามกาลเวลา และหลายสถานที่ก็ยังขาดการทำบำรุงหรือการศึกษาให้มีความชัดเจน ดังนั้น พื้นที่ที่เป็นสิ่งแวดล้อมและแหล่ง

โบราณคดีในสังคมไทยหลายพื้นที่จึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการออกแบบผังเพื่อนำไปใช้ในการศึกษาหรือเพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ตั้งของวัตถุหรือโบราณสถานที่เคยเป็นแหล่งโบราณคดีนั้นว่าตั้งอยู่ที่ไหนบ้าง และมีความหมายในเชิงพื้นที่อย่างไร โดยหลักการในการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีมีรายละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๔.๔.๑ ความหมายของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี

สำหรับคำว่า การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี หมายถึง การออกแบบแปลนหรือภาพรวมของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่มีการค้นพบว่าพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี สิ่งแวดล้อม หรือพื้นที่โบราณสถานนั้นมืองค์ประกอบหรือที่ตั้งอย่างไร อยู่ที่ไหนบ้างโดยการใช่วิทยาการในการออกแบบทั้งที่เป็นแบบธรรมดา และการใช้เทคโนโลยีประกอบการออกแบบเพื่อให้เห็นภาพรวมของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีได้อย่างละเอียดและสามารถที่จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นหรือพิจารณาเห็นภาพรวมของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ได้โดยง่ายตายภายใต้หลักการออกแบบทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมหรือแผนที่หรือแผนผังของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี อนึ่ง สำหรับคำว่าแหล่งโบราณคดีนั้นอีกนัยหนึ่งก็คือ แหล่งโบราณสถานนั่นเอง โดยคำว่าโบราณสถานนั้นตามมาตราที่ ๔ ในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้ความหมายของ “โบราณสถาน” ไว้ว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึง สถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

๒.๔.๔.๒ หลักการสำคัญของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี

สำหรับหลักการสำคัญในการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีจะต้องมีหลักการที่สำคัญที่จะต้องตระหนักหรือต้องนำมาปรับใช้ในการออกแบบก็คือ

๑) การมีความคิดสร้างสรรค์

คือการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีจะต้องมีการผนวกส่วนของความคิดลึก ๆ ภายในใจประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหา แก้โจทย์และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่อยู่โดยมีรูปแบบค่อนข้างใหม่ไม่ซ้ำกับสิ่งที่มีอยู่แล้ว และคุณค่าในการตอบโจทย์เป้าหมาย หรือสิ่งที่ต้องการ พอคิดถึงเรื่องความคิดสร้างสรรค์ขึ้นมา หลายคนมักประสบปัญหาเรื่องตัวเองคิดอะไร ทำอะไร ก็ไม่ต่างจากสิ่งที่มี สิ่งให้เห็นกันอยู่ รู้สึกอยากจะทำอย่างไรตัวเองจึงจะคิดแบบสร้างสรรค์ ทำอย่างไรจึงจะมีวิธีการคิดให้สร้างสรรค์งานออกมาได้

ทางออกของการคิดสร้างสรรค์คือ การพยายามคิดออกนอกกรอบความคิดที่มีอยู่ (Think out of box) แต่ไม่ใช่คิดเลยออกทะเลแล้วไม่สามารถกลับมาตอบโจทย์ได้ จริงๆ เรื่องการออกแบบเรื่องความคิดสร้างสรรค์ เป็นเรื่องที่ยธิบายตายตัวได้ นอกจากนี้ในเรื่องของความคิดสร้างสรรค์ยังพอจะแบ่งเกณฑ์ระดับได้ ดังนี้

(๑) คิดแบบค้นพบ (Discovery) เป็นการคิดที่ได้ไอเดียใหม่ (Recovery) หรือทฤษฎีใหม่ เช่น การค้นพบทฤษฎีแรงดึงดูดของโลก เซอร์ไอแซค นิวตัน หรือทฤษฎีสมดุลยภาพของ จอห์น แนช ซึ่งเป็นเรื่องยากที่คนทั่วไปจะคิดได้

(๒) คิดเชิงนวัตกรรม (Innovative) เป็นการคิดประยุกต์ที่นำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาผนวกให้เกิดคุณค่าในการแก้ปัญหาที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น การประดิษฐ์ทีวีขึ้นมา โดยนำหลักการเดินทางของคลื่นมาประยุกต์เป็นสิ่งประดิษฐ์

(๓) คิดเชิงสังเคราะห์ใหม่ (Synthesis) เป็นความคิดที่นำสิ่งที่มีอยู่เดิมมารวบรวม หรือ “ยา” ให้เกิดความคิดที่สร้างเป็นสิ่งใหม่ขึ้นมา

(๔) คิดแบบดัดแปลง (Mutation) เป็นการนำปัญหาที่มีอยู่มาผนวกกับสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบัน แล้วเกิดการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นขนาด รูปร่าง รูปทรง เช่น ความคิดที่จะนำเครื่องคอมพิวเตอร์ที่บ้านมาพกติดตัว เลยปรับขนาด กลายมาเป็น พ็อกเก็ตพีซี (Pocket PC) ในปัจจุบันในขั้นตอนการออกแบบกราฟิกนั้น จะมักใช้ความคิดในข้อที่ ๓ และข้อที่ ๔ มากที่สุด โดยความคิดที่ว่าจะใช้ในการคิดผลิตงานออกแบบออกมาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

๒) การเคารพในแนวทางการอนุรักษ์

เป็นการยืนหยัดในเรื่องของการอนุรักษ์ คือการใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาด ตลอดจนมีการวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและให้หมายรวมถึงการป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ การสงวน และการปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย^{๒๒} หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ การสงวน (Preservation) หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันไม่ให้เสียหายต่อไป หรือการรักษาความสำคัญและหลักฐาน ในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปะวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ประชาชนใน

^{๒๒} กรมศิลปากร, คู่มือถวายนความรู้แต่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

สังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตได้^{๖๓} ซึ่งการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีจะต้องยึดแนวทางของการอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าดังนี้

(๑) การอนุรักษ์เป็นการสงวนรักษาไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นและศึกษาหาความรู้จากสิ่งเหล่านี้

(๒) โบราณสถานก็ดี งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมก็ดีแม้จะเรียนแบบสร้างขึ้นใหม่อย่างเหมือนของเก่าทุกประการ แต่ก็ไร้ซึ่งวิญญาณที่เคยมีอยู่ในของเก่านั้น

(๓) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างเอาไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

(๔) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชนิดได้กลายเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ก่อให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างกลุ่มชนในชาติเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

(๕) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นหลักฐานที่ดีในการศึกษาด้านศิลปะประวัติศาสตร์และโบราณคดีเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้

(๖) งานสถาปัตยกรรม ที่มีคุณค่าดังได้กล่าวมาแล้วเหล่านี้ ส่วนใหญ่ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งของการพักผ่อนหย่อนใจการท่องเที่ยว และทัศนศึกษาได้ ย่อมก่อให้เกิดผลดีทางด้านจิตใจแก่ผู้มาเยือน และผลดีทางด้านเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น ตลอดจนประเทศไทยอันเป็นส่วนรวมเราก็จำเป็นต้องอนุรักษ์ไว้เช่นกัน^{๖๔}

ดังนั้น หลักสำคัญประการหนึ่งของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่จะต้องมีการยึดแนวทางในการอนุรักษ์

๓) ยึดแนวทางกฎหมาย

สำหรับแนวทางในการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีอีกประการหนึ่งก็คือการยึดแนวทางกฎหมายขององค์กรที่เกี่ยวข้อง เช่น ยึดตามมาตรฐานเฉพาะสำหรับการสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เป็นมาตรฐานที่หลายประเทศนิยมใช้เป็นแนวทางปฏิบัติและกรมศิลปากรได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่อสนองตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘ และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยมีมาตรฐานการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

^{๖๓} สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

^{๖๔} ไชแสง ศุขะวัฒนะ, การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘), หน้า ๓๑.

มาตรฐาน ๑ การเข้าถึงกรรมสิทธิ์ ผู้รับผิดชอบต้องดำเนินการในเรื่องการเข้าถึงกรรมสิทธิ์ หรือให้ได้มาซึ่งสิทธิเฉพาะก่อนจึงสามารถเข้าปฏิบัติการอนุรักษ์ได้

มาตรฐาน ๒ การป้องกัน คือ การใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดผลในการปกป้อง หรือคุ้มครองสภาพทางกายภาพของสถานที่ให้พ้นจากการเสื่อมสภาพผุพัง การสูญหาย หรือการถูกทำอันตราย เช่น จากภาวะอากาศหรือภัยธรรมชาติ สัตว์หรือมนุษย์

มาตรฐาน ๓ การเสริมสร้างความมั่นคงหรือการอนุรักษ์ทางวิทยาศาสตร์ คือการใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อให้สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มีความสามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศได้สืบต่อไปหรือเป็นการทำให้โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ไม่แข็งแรงปลอดภัยหรือที่มีการเสื่อมสภาพให้มีความมั่นคงขึ้นโดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปทรงหรือเพิ่มเติม

มาตรฐาน ๔ การสงวนรักษา คือ การใช้มาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมเพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งรูปทรงของอาคาร บุรณภาพ และวัสดุก่อสร้างรวมถึงลักษณะและชนิดของพันธุ์ไม้ตกแต่งเดิมบนที่ตั้งให้คงอยู่ตามที่ปรากฏในปัจจุบันสืบไป

มาตรฐาน ๕ การฟื้นฟูสภาพ คือ การนำสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์กลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ร่วมสมัยเท่าที่จะเป็นไปได้หรือวิธีการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมทั้งนี้ ส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสถานที่นั้นต้องถูกอนุรักษ์ไว้ให้คงได้ เช่น อาคารสำคัญ ถนน สระน้ำ เป็นต้น

มาตรฐาน ๖ การบูรณะ คือการทำให้รูปทรงหรือรายละเอียดต่างๆ ของสถานที่นั้นปรากฏให้เห็นเช่นที่เคยเป็นในอดีตอาจจะเป็นการเอาส่วนต่อเติมที่สร้างขึ้นภายหลังออกหรือเป็นการเสริมทดแทนส่วนดั้งเดิมที่ขาดหายไป

มาตรฐาน ๗ การสร้างขึ้นใหม่ คือ การสร้างเลียนแบบขึ้นมาใหม่ โดยให้มีรูปทรงและรายละเอียดต่างๆ เหมือนกับสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุที่เคยมีอยู่ในอดีต การสร้างใหม่นี้กระทำได้ในกรณีที่มีความจำเป็นและวิธีการปฏิบัตินี้ยังหมายรวมถึงการสร้างเลียนแบบแม้เพียงบางส่วนของสิ่งเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้กรรมวิธีอะนัสติโลซิส หรือกรรมวิธีรี้อแล้วเสริมโครงสร้างโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่แล้วนำชิ้นส่วนกลับเข้าที่เดิมซึ่งโบราณสถานประเภทหินและศิลาแลงที่สำคัญในประเทศไทยนิยมปฏิบัติ นั้นมีขั้นตอนการดำเนินการอยู่ในมาตรฐานนี้

มาตรฐาน ๘ การอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนัง คือ การสงวนรักษาจิตรกรรมของเดิมไว้ให้มีสภาพดีรวมทั้งการป้องกันและบำรุงรักษาทั้งโดยทางกฎหมาย การปฏิบัติการทางเทคนิค การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมให้มีการพัฒนาประเทศไทยการใช้ประโยชน์จากคุณค่าต่างๆ ของจิตรกรรมฝาผนังให้กว้างขวางและได้ประโยชน์สูงสุด

มาตรฐาน ๙ การอนุรักษ์ประติมากรรมติดที่ประติมากรรมติดที่หมายถึงลวดลายเครื่องประดับปูนฉาบหรือปูนปั้นตกแต่งอาคารต่างๆ รวมทั้งวัสดุที่ได้จากการขุดค้นในสนามทั้งลักษณะลอยตัว นูนต่ำ นูนสูง โดยการปั้น หล่อ หรือสลักด้วยวัสดุต่างๆ เช่น หิน ดินเผา หรือปูนปั้น เป็นต้น การอนุรักษ์ประติมากรรมติดที่เป็นการปฏิบัติการทางเทคนิคและวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งประยุกต์เข้ากับเทคนิคประติมากรรม ผู้ปฏิบัติงานจะต้องหาการศึกษา วิเคราะห์ให้เข้าใจปัญหาของความชำรุด วิธีแก้ไขและป้องกันที่ดีที่สุดจะทำให้ประติมากรรมแห่งนั้นมีสภาพสะอาด สวยงาม และมั่นคง

มาตรฐาน ๑๐ ว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ในเมืองมีเกณฑ์มาตรฐานวิธีการและมาตรการในการอนุรักษ์ เช่น

(๑) การวางแผนการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ ควรดำเนินการภายใต้การศึกษาในหลายแง่มุม

(๒) การใช้ประโยชน์และประกอบกิจกรรมใหม่ๆ ต้องเข้ากับลักษณะของเมืองหรือย่านประวัติศาสตร์นั้น

(๓) ความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์และตัวเมืองต้องกลมกลืนกัน

(๔) การอนุรักษ์ได้รับความสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่

(๕) การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น

มาตรฐาน ๑๑ การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี - ประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่อันเป็นชุมชนหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างก่อนประวัติศาสตร์กับประวัติศาสตร์ซึ่งสภาพโดยทั่วไปไม่มีอาคารสถาปัตยกรรมที่เห็นรูปร่างเด่นชัด หลักฐานต่างๆ นั้นจมอยู่ใต้ดิน การอนุรักษ์ต้องพิจารณารักษาสภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมด้วยเพราะการอยู่อาศัยของคนในอดีตนั้นต้องมีพื้นฐาน ๑ ประการ คือที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานเพียงพอ ซึ่งสามารถนำอาหารมาบำรุงชีวิตได้ เกณฑ์มาตรฐานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น

(๑) ใช้มาตรการทางกฎหมายในการสงวนรักษาพื้นที่ไว้

(๒) เมื่อทำการขุดค้นในพื้นที่แล้วเสร็จให้ประกาศขอบเขตการขึ้นทะเบียน

(๓) วัตถุที่ได้จากการขุดค้นรัฐต้องจัดทำทะเบียนควบคุมไว้เป็นทรัพย์สินของชาติ

มาตรฐาน ๑๒ แนวทางการพัฒนาข้อมูลภูมิสถาปัตยกรรมคือ การพัฒนาสภาพแวดล้อมพื้นที่นั้นๆ เป็นการดำเนินการเพื่อจัดระบบ ระเบียบ สร้างความสวยงามและส่งเสริมความสำคัญของโบราณสถานหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์อันเป็นเนื้อหาหลักของพื้นที่นั้นๆ และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เพื่อการนันทนาการเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น

มาตรฐาน ๑๓ การสงวนรักษาสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภทจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคน การดำเนินงานของกรมศิลปากรในปัจจุบันได้กำหนดการสงวนรักษาที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ทุกประเภทว่าจำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการหลายคนการบูรณะโบราณแต่ละแห่งต้องขึ้นอยู่กับสภาพของโครงการ ผู้อำนวยการจะกำหนดขั้นตอนต่างๆ ที่จำเป็นนับตั้งแต่แบบการประมวลทำสัญญา การบูรณะไปจนถึงงานต่างๆ ของกลุ่มผู้ชำนาญการ

๒.๔.๔.๓ ประเภท/องค์ประกอบของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี

พุทธสถานในประเทศไทยก็อาศัยกฎเกณฑ์ของการวางแผนผังเช่นนี้มาใช้ในวิถี ปฏิบัตินับแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ ตรงกับสมัยทวารวดีเป็นต้นแบบสืบมาจนถึงปัจจุบัน บนความเปลี่ยนแปลงและคลี่คลาย แบบอย่างของแผนผังที่มีอาคารหลัก คือพระเจดีย์ (พระปราสาท, พระมณฑป) พระวิหาร และพระอุโบสถ ในลักษณะต่างๆ กัน ๑ แบบ ดังนี้

๑) ผังแบบแนวแกนเดียว หมายถึง การออกแบบผังพุทธาวาสที่มีพระเจดีย์ และพระวิหารหรือพระเจดีย์ และพระอุโบสถ หรือทั้งพระเจดีย์ พระอุโบสถและพระวิหารวางเรียงอยู่บนแนวแกนหลักประธานเพียงแนวเดียว เช่น วัดราชประดิษฐ์ กรุงเทพมหานคร (พระวิหารและพระเจดีย์), วัดกุฎีดาว จังหวัดอยุธยา (พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร)

๒) ผังแบบแนวแกนคู่ หมายถึง การออกแบบแผนผังพุทธาวาส โดยการสร้างแนวแกนประธาน ๒ แนวขนานคู่กัน ทั้งนี้เพื่อหมายให้แนวแกนทั้ง ๒ มีความสำคัญเท่าๆ กัน แล้วกำหนดวางอาคารหลักสำคัญลงบนแนวแกนทั้ง ๒ นั้น เช่น ผังวัดสุวรรณาราม ธนบุรี

๓) ผังแบบแนวขนาน ๓ แกน หมายถึง การออกแบบแผนผังพุทธาวาส โดยการสร้างแกนประธานขึ้น ๓ แนวขนานกัน หรือการสร้างแนวแกนหลักประธานขึ้นแกนหนึ่งแล้วสร้างแนวแกนย่อยหรือแกนรอง ประกอบขนานอีก ๒ ข้างแนวแกนนั้น ก่อนวางอาคารหลักสำคัญแต่ละแนวแกน เช่น ผังวัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร, ผังวัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี

๔) ผังแบบแนวแกนฉาก หมายถึง การออกแบบแผนผังพุทธาวาส โดยการสร้างแนวแกนประธานขึ้นแกนหนึ่งแล้วสร้างแนวแกนย่อยวางขวางในทิศทางที่ตั้งฉากกับแกนประธาน มีพระวิหารอยู่หน้าพระเจดีย์ประธาน พระอุโบสถวางขวางในทิศที่ตั้งฉากในตอนท้ายของพระเจดีย์ เช่น ผังวัดนางพญา จังหวัดสุโขทัย, ผังวัดมกุฏกษัตริย์าราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

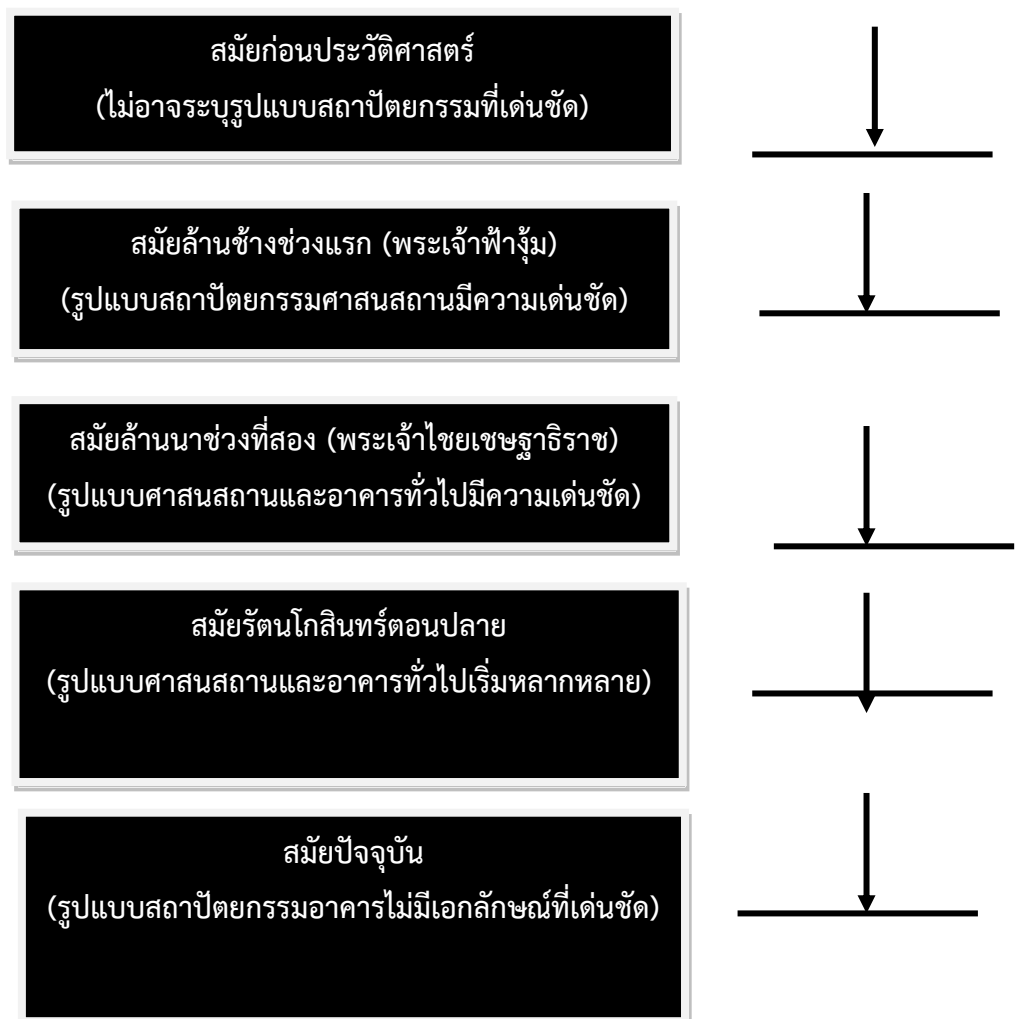
๕) ผังแบบกากบาท หมายถึง การออกแบบแผนผังพุทธาวาส โดยการสร้างแนวแกนประธานขึ้นแกนหนึ่งแล้วสร้างแนวแกนย่อยอีกแนว วางขวางในทิศทางที่ตั้งฉากตัดกับแกนประธาน ผังลักษณะนี้มักเป็นวัดที่มีพระวิหารหลวง พระวิหารทิศและพระระเบียงซีกเป็นวงล้อมพระเจดีย์หรือพระปราสาทประธาน เช่น ผังวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม จังหวัดกรุงเทพมหานคร

๒.๔.๔.๔ กระบวนการของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษาลักษณะทางกายภาพ

๑.๑ ประเมินสภาพของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในปัจจุบัน ว่าสภาพของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในปัจจุบัน โดยเฉพาะในจังหวัดหนองคายว่ามีรูปลักษณะที่น่าสนใจอย่างไร ซึ่งจากการสำรวจก็จะพบว่า

- สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในปัจจุบัน ถูกดบังด้วยกระแสการพัฒนาเมืองและวิถีการดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่
- โบราณสถานและสภาพความเป็นโบราณสถาน ถูกดบังและปิดล้อมด้วยอาคารสิ่งปลูกสร้างขนาดต่างๆ และแบบสถาปัตยกรรมหลากหลายรูปแบบ
- อาคารสิ่งปลูกสร้างสมัยปัจจุบันไม่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นจุดเด่นหรือได้แสดงเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งชี้ให้เห็นถึงลำดับชั้นทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

- รูปลักษณ์ของเมืองและสถาปัตยกรรมอาคารไม่ได้จัดอยู่ในลำดับชั้นทางประวัติศาสตร์ใดๆ ของอีสานตอนบนหรือตามแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง
- สภาพการดำรงอยู่ของโบราณสถานในปัจจุบัน มีสถานภาพการเป็นภาระและอุปสรรคการพัฒนาในความรู้สึกชาวชุมชนชาวหนองคายส่วนหนึ่ง
- การกระจายตัวของอาคารเป็นไปโดยธรรมชาติ ถูกควบคุมการก่อสร้างเฉพาะเกณฑ์ระยะการถอยร่น ความสูง สีของอาคารและหลังคา
- พบความพยายามอย่างมากจากผู้บริหารเทศบาลตำบลที่อยู่ในเขตโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในการพัฒนาเมืองหนองคายให้มีบรรยากาศและรูปลักษณ์ให้เป็นแบบเมืองโบราณ

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษาสภาพภูมิทัศน์หรือทัศนียภาพโดยรวมของเมือง

สำหรับประเด็นต่อไปของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็คือ การพิจารณาสภาพภูมิทัศน์หรือทัศนียภาพโดยรวมของแหล่งโบราณคดีจากภาพถ่ายทางอากาศโดยใช้โปรแกรม Google Map ในการสำรวจพื้นที่จริง ณ เวลาและสถานที่จริง ทำให้สามารถได้ภาพถ่านที่ตรงกับความเป็นจริง นอกจาก Google Map แล้ว บางพื้นที่ยังสามารถใช้ยานไร้คนขับ หรือโดรนติดกล้องถ่ายภาพทำการบินเหนือสถานที่ที่เป็นที่ตั้งของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเพื่อให้เห็นมุมมองหรือภาพถ่ายมุมสูงเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น การพิจารณาภาพถ่าย ณ สถานที่จริงนั้นย่อมเป็นการง่ายที่จะนำมากำหนดแปลนหรือแผนในการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ง่าย

ขั้นตอนที่ ๓ การรับฟังความคิดเห็นจากตัวแทนของชุมชน

ก่อนที่จะทำการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจะต้องผ่านกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนผ่าน “การทำประชาพิจารณ์” เพื่อขอความเห็นจากชุมชนเกี่ยวกับการออกแบบผัง

ขั้นตอนที่ ๔ การสรุปเนื้อหาหลักในการพัฒนา

ขั้นตอนที่ ๕ การกำหนดเกณฑ์การพัฒนา (สรุปจากขั้นตอนที่ ๔ รวมเข้ากับเกณฑ์มาตรฐานการพัฒนาเมืองโบราณตามแนวทางของวิชาชีพด้านโบราณคดี ผังเมืองและด้านภูมิสถาปัตยกรรมรวมทั้งสาขาอื่นๆ แล้วจึงสรุปเป็นเกณฑ์การพัฒนา)

ขั้นตอนที่ ๖ การนำเกณฑ์ที่ได้ใช้ไปออกแบบแนวความคิดการพัฒนาภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์

สำหรับการเลือกผัง หรือออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะเลือกรูปแบบของการออกแบบ (๑) ผังเมือง เนื่องจากกว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายบางแห่งเป็นสถานที่ที่มีความกว้างขวางและมีชุมชนอาศัยอยู่โดยรอบ

และมีความเป็นเมืองอย่างชัดเจน ดังนั้น การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย จึงต้องใช้กรอบของการออกแบบผังเมืองมาใช้เพื่อให้เห็นถึงสภาพที่เป็นจริงของผังเมืองและผังแหล่งโบราณคดีเพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์หรือศึกษาต่อไป (๒) ผังบริเวณโบราณสถานเนื่องจากว่าการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนั้นจะต้องเป็นการออกแบบเกี่ยวกับการจัดผังบริเวณในโบราณสถานด้วย เนื่องจากว่า การวางผังบริเวณเป็นศิลปะและวิทยาศาสตร์ เพื่อการจัดใช้ส่วนต่างๆ ของที่ดิน นักวางผังบริเวณเป็นผู้กำหนดรายละเอียดในการใช้ที่ดินส่วนต่างๆ โดยการเลือกและวิเคราะห์ที่ดินนั้น แล้วทำการวางรูปผังการใช้ที่ดิน จัดรูปการสัญจรของยานพาหนะและทางคมนาคม วางแนวความคิดด้านทัศนียภาพ (Visual form) และการใช้วัสดุ ทำการปรับปรุงรูปทรงของที่ดินเดิม ด้วยการออกแบบการปรับระดับ (Grading) จัดทำระบบการระบายน้ำที่ถูกต้อง และท้ายที่สุด นักวางผังบริเวณจะจัดทำรายละเอียดการก่อสร้างบริเวณที่จำเป็นเพื่องานก่อสร้างดังนั้นแนวคิดผังบริเวณก็จำเป็นต้องนำมาใช้ (๓) กรอบการออกแบบผังตามแนวคิดของการออกแบบทั่วไปที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะต้องนำมาปรับใช้

ขั้นตอนที่ ๗ การนำแบบแนวคิดการพัฒนาภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์รับฟังความคิดเห็นจากตัวแทนประชาชนในพื้นที่ (หรือตัวแทนของคณะผู้บริหารที่รับผิดชอบในพื้นที่) เป็นการสัมมนากลุ่มย่อย (Focus Group) เมื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วสิ่งที่จะต้องดำเนินการต่อไปก็คือ การจัดสัมมนาโดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้าน ผังเมืองและผังบริเวณ รวมถึงนักวิชาการด้านวิศวกรรมโยธา และรวมถึงประชาชนผู้สนใจเข้าฟังเพื่อรับฟังข้อคิดเห็นต่อการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เพื่อนำเอาข้อเสนอแนะไปปรับปรุงแก้ไขก่อนที่จะนำเสนอต่อประชาชนต่อไป

ขั้นตอนที่ ๘ การตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขตามแนวทาง PDCA

๒.๔.๕ การประยุกต์ใช้

แนวความคิดเรื่องการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีนี้สามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างมากโดยเฉพาะกรอบแนวคิดเรื่องของ “ผัง” ของแหล่งโบราณคดีว่าควรใช้ผังแบบไหน เพราะในแต่ละยุคสมัยของสถานที่หรือแหล่งโบราณคดีนั้นมีความผันผวนหรือเปลี่ยนแปลงค่อนข้างสูงดังนั้น การมีแบบแปลนของผังย่อมทำให้การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นไปได้ง่ายขึ้น

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

๒.๕.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ตะวันตก

๒.๕.๑.๑ ความหมายของการเรียนรู้

โจเซฟ ดี. โนวแวก (Joseph D. Novak) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการให้การศึกษา อันเป็นกระบวนการซึ่งแสวงหาเส้นทางโดยตรงที่จะเปลี่ยนความหมายแห่งประสบการณ์ไปสู่อิสรภาพ”^{๖๕}

เจมส์ ดรีเวอร์ (James Drever) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์”^{๖๖}

เจอโรม คาแกน (Jerome KaGan) และเออร์เนสต์ แฮฟแมนน์ (Ernest Havemann) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการแสดงพฤติกรรมที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยเรียนรู้จากการสังเกตและการเลียนแบบ”^{๖๗}

อับราฮัม พี. สเปอร์ลิง (Abraham P. Sperling) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรไม่มากนักน้อย ทำให้เกิดการตอบสนองจนเป็นนิสัย เกิดการคิดแก้ปัญหา อันเป็นผลจากประสบการณ์”^{๖๘}

เออร์เนสต์ อาร์. ฮิลการ์ด (Ernest R. Hilgard) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ แต่มิใช่การเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า หรือการไช้ยา”^{๖๙}

^{๖๕} โจเซฟ ดี. โนวแวก และ โกวิน ดี. บ็อบ, **ศิลปะการเรียนรู้**, แปลโดย ดร.สวณิต ยมาภัย และ ดร.สวัสดี ปทุมราช, งานแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับที่ ๑๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๖๖} J. Drever, **A Dictionary of Psychology**, (Great Britain : Penguin Books Ltd., ๑๙๘๕), p. ๑๕๒.

^{๖๗} J. KaGan and E. Havemann, **Psychology : An Introduction**, ๒nd edition, (United States of America : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., ๑๙๗๒), pp. ๖๘ - ๖๙.

^{๖๘} A. P. Sperling, **Psychology Made Simple**, (Great Britain : W. H. Allen & Company, Inc., ๑๙๖๗), p. ๒๕๒.

^{๖๙} E. R. Hilgard, **Introduction to Psychology**, (United States of America : Harcourt Brace & World, Inc., ๑๙๖๒), p. ๖๒๓.

คิมเบลและกามาซี (Kimble and Gemathy) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร โดยเป็นผลจากการฝึกฝน เมื่อได้รับการเสริมแรง มีใช้ผลจากวุฒิภาวะหรือการใช้ยา รวมถึงการตอบสนองตามธรรมชาติที่เรียกว่า ปฏิกริยาสะท้อน เช่น การกะพริบตาเมื่อผงเข้าตา”^{๗๐}

คลิฟฟอร์ด ที. มอร์แกน (Clifford T. Morgan) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ การเรียนรู้เป็นสถานการณ์ เป็นอุปกรณ์เพื่อใช้ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเป็นความเข้าใจหรือการรับรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง”^{๗๑}

สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และคณะ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (changing behavior) ของผู้เรียนไปในทางที่ดีขึ้น อันเนื่องมาจากอินทรีย์ (organism) ได้รับการปะทะกับสิ่งแวดล้อม”^{๗๒}

สุชา จันทน์เอม ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้คือกระบวนการเจริญงอกงามของอินทรีย์ ทำให้อินทรีย์สามารถแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ได้ดีขึ้น หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ดี”^{๗๓}

สถิต วงศ์สุวรรณ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้หมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงปฏิกริยาตอบสนองหรือพฤติกรรม อันเนื่องมาจากการได้มีประสบการณ์บางส่วนหรือทั้งหมด และพฤติกรรมนั้นค่อนข้างถาวร”^{๗๔}

^{๗๐} รศ. ดร.ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, *จิตวิทยาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^{๗๑} C. T. Morgan, *Introduction to Psychology*, (United States of America : McGRAW-Hill Book Company, Inc., ๑๙๕๖), p. ๖๓๕.

^{๗๒} สุวิทย์ หิรัญยกานต์ และคณะ, *พจนานุกรมศัพท์การศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ไอ. คิว. บุ๊คเซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๒.

^{๗๓} สุชา จันทน์เอม, *จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕๑.

^{๗๔} สถิต วงศ์สุวรรณ, *จิตวิทยาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บำรุงสาส์น, ๒๕๒๕), หน้า ๒๔๘.

จากความหมายหรือนิยามของการเรียนรู้ดังกล่าว สรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้สึก ความคิดเห็น และการกระทำของบุคคล ภายหลังจากการเรียนรู้ บางสิ่งบางอย่าง ทำให้การแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำ หรือการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์

๒.๕.๑.๒ วิวัฒนาการของทฤษฎีการเรียนรู้

ทิตินา แคมมณี^{๗๕}, ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์^{๗๖} ได้แบ่งทฤษฎีการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ช่วง คือ ทฤษฎีการเรียนรู้ในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มจิตนิยม หรือกลุ่มเน้นการฝึกจิต หรือสมอง (Mental Discipline) ทฤษฎีการเรียนรู้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้แก่ ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) กลุ่มพุทธินิยมหรือความรู้ความเข้าใจ (Cognitivism) กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) และกลุ่มผสมผสาน (Eclecticism) และทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนร่วมสมัย (ยุคปัจจุบัน) เช่น ทฤษฎีพหุปัญญา ทฤษฎีการสร้างความรู้ และทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นต้น

ในที่นี้ข้าพเจ้าขอแนะนำเสนอทฤษฎีการเรียนรู้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนร่วมสมัย เนื่องจากเห็นว่ายุคปัจจุบันมีความสอดคล้อง กับทฤษฎีดังกล่าว และสามารถนำแนวคิดไปสู่หลักการจัดการเรียนรู้ได้อย่างมีความหมายทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีดังกล่าวจากนักวิชาการหลายท่าน ได้แก่ ทิตินา แคมมณี,^{๗๗} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์,^{๗๘} วัชรพล วิบูลยศรีน,^{๗๙} และ ญัฐกร สงคราม^{๘๐}. สามารถสรุปรายละเอียดเกี่ยวกับทฤษฎีในแต่ละ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

^{๗๕} ทิตินา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔๕.

^{๗๖} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, ๘๐ นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : แดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตเซอร์วิส, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗.

^{๗๗} ทิตินา แคมมณี, ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, หน้า ๕๐-๗๘.

^{๗๘} ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, ๘๐ นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, หน้า ๑๘-๓๑.

^{๗๙} วัชรพล วิบูลยศรีน, นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๒-๗๑.

^{๘๐} ญัฐกร สงคราม, การออกแบบและพัฒนามัลติมีเดียเพื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕-๗๘.

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ นักวิชาการส่วนใหญ่เริ่มต้นสนใจทฤษฎีกลุ่มพฤติกรรมนิยม ต่อมาให้ความสนใจเกี่ยวกับกระบวนการความคิดหรือทางสมอง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการเรียนรู้ จึงเกิดทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม หรือปัญญานิยม โดยเป็นฐานสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ที่นิยมกันในปัจจุบัน ต่อมานักวิชาการเริ่มให้ความสนใจในเรื่องของจิตใจและความรู้สึกของมนุษย์ ทำให้เกิดเป็นทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปและแต่ละทฤษฎีต่างก็มีข้อดีและข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป ซึ่งทำให้นักวิชาการได้เริ่มผสมผสานแนวคิดหลายแนวเข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสานจะเห็นได้ว่าในแต่ละยุคได้มีการพัฒนาในส่วนที่ยังบกพร่องหรือส่วนที่ยังขาดอยู่ จนกระทั่งทำให้ได้ข้อความรู้ที่สมบูรณ์ขึ้น เพื่อใช้เป็นฐานของการพัฒนาการเรียนการสอนต่อไป

ช่วงของยุคปัจจุบันนี้ นักวิชาการมีการพัฒนาทฤษฎีการเรียนรู้ให้สามารถตอบโจทย์ของสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการให้คนมีทักษะในศตวรรษที่ ๒๑ ได้เป็นอย่างดี โดยเริ่มจากทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล ที่ได้กล่าวว่าการได้มาซึ่งความรู้ของผู้เรียนต้องมาจากสิ่งที่สนใจ และความรู้เดิมของผู้เรียน ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักในการจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียนได้อีกทั้งทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างองค์ความรู้จากสิ่งที่พบกับความรู้ที่มีอยู่เดิม มากกว่าการเป็นผู้รับจากครูเพียงอย่างเดียว ซึ่งสามารถช่วยให้ผู้เรียนมีการเรียนรู้ที่มีความหมายมากขึ้น นอกจากนี้ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถสร้างชิ้นงานจากแนวความคิดของตน โดยจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองของผู้เรียนให้เป็นผู้ที่สร้างสรรค์นวัตกรรมมากกว่าการเป็นผู้ใช้ในอนาคต และทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ ซึ่งเน้นให้ผู้เรียนช่วยกันสร้างองค์ความรู้ โดยจะเป็นพื้นฐานให้ผู้เรียนเกิดทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอีกด้วย

๒.๕.๑.๓ หลักการสำคัญของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต มนุษย์มีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงก่อนตาย จึงมีคำกล่าวเสมอว่า “No one too old to learn” หรือ ไม่มีใครแก่เกินที่จะเรียน การเรียนรู้จะช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้เป็นอย่างดี โดยธรรมชาติของการเรียนรู้ มี ๔ ขั้นตอน คือ

(๑) ความต้องการของผู้เรียน (Want) คือ ผู้เรียนอยากทราบอะไร เมื่อผู้เรียนมีความต้องการอยากรู้อยากเห็นในสิ่งใดก็ตาม จะเป็นสิ่งที่ยั่วยู่ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

(๒) สิ่งเร้าที่น่าสนใจ (Stimulus) ก่อนที่จะเรียนรู้ได้ จะต้องมียั่วยู่ที่น่าสนใจ และนำเสนอสัมผัสสำหรับมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตื่นนอนขวาว และใส่ใจที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่น่าสนใจนั้น ๆ

(๓) การตอบสนอง (Response) เมื่อมีสิ่งเร้าที่น่าสนใจและน่าสัมผัส มนุษย์จะทำการสัมผัสโดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น ตาหู ลิ้นชิม จมูกดม ผิวหนังสัมผัส และสัมผัสด้วยใจ เป็นต้น ทำให้มีการแปลความหมายจากการสัมผัสสิ่งเร้า เป็นการรับรู้ จำได้ ประสบการณ์รู้เข้าด้วยกัน มีการเปรียบเทียบ และคิดอย่างมีเหตุผล

(๔) การได้รับรางวัล (Reward) ภายหลังจากการตอบสนอง มนุษย์อาจเกิดความพึงพอใจ ซึ่งเป็นกำไรชีวิตอย่างหนึ่ง จะได้นำไปพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การได้เรียนรู้ ในวิชาชีพชั้นสูง จนสามารถออกไปประกอบอาชีพชั้นสูง (Professional) ได้ นอกจากจะได้รับรางวัลทางเศรษฐกิจเป็นเงินตราแล้ว ยังจะได้รับเกียรติยศจากสังคมเป็นศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจทางสังคมได้ประการหนึ่งด้วย

๒.๕.๑.๔ กระบวนการของการเรียนรู้

มนุษย์จะเรียนรู้ได้ดีหรือไม่เพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยประกอบต่าง ๆ เช่น อิทธิพลของพันธุกรรม สิ่งแวดล้อม วัย วุฒิภาวะ เพศ ประสบการณ์เดิม สิ่งเร้า ภูมิหลังหรือศักยภาพของตัวผู้เรียนเอง เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์เกิดความพร้อมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ^{๘๑} การเรียนรู้จะเริ่มต้นขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีความสนใจหรือมีความต้องการในบางสิ่งบางอย่าง และได้ลงมือปฏิบัติด้วยความสนใจเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการ นอกจากนี้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ (perception) ซึ่งเกี่ยวเนื่องควบคู่กันไป กล่าวคือ มีการรับรู้จึงเกิดการเรียนรู้ หรือมีประสบการณ์เดิมอยู่ก่อนแล้วจึงทำให้การเรียนรู้ง่ายและเร็วขึ้น การรับรู้จึงเป็นการเรียนรู้หนึ่งและเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้

การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองต่อสิ่งเร้ากล่าวคือ เมื่อมีสิ่งเร้ามาเร้าประสาทสัมผัส การรับรู้จะดำเนินต่อไปตามลำดับ ดังนี้

๑. เกิดความรู้สึกจากการรับสัมผัส (sensation) คือ การที่อวัยวะของร่างกายได้รับรู้ต่อสิ่งเร้าทำให้รู้สึกตื่นตัวและตอบสนองต่อสิ่งเร้า นั้น และถูกนำส่งไปสู่สมองและประสาทบอกความรู้สึก (sensory nerve) ซึ่งได้แก่ความรู้สึกในทางกลิ่น รส เสียง แสง ความร้อน ความเย็น ฯลฯ^{๘๒} แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

^{๘๑} สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม, หน้า ๑๕๒.

^{๘๒} สุวิทย์ หิรัณยกานนท์ และคณะ, พจนานุกรมศัพท์การศึกษา, หน้า ๒๓๗.

ภาพที่ ๒.๓ แสดงการเกิดขึ้นของความรู้สึกจากการสัมผัส

นอกจากนี้มนุษย์ยังมีสัมผัสภายในอีก ๓ ประเภท ได้แก่

๑) สัมผัสที่เกิดจากการเคลื่อนไหวหรือกล้ามเนื้อสัมผัส (kinesthetic sense) เช่น เอ็น ข้อต่อ ซึ่งทำให้เราทราบว่ากำลังอยู่ในตำแหน่งใดหรืออยู่ในสภาพใด รู้และเข้าใจขนาดรูปร่างของวัตถุ น้ำหนักของวัตถุ โดยการใช้มือลูบ จับ หรือคลำ และทำให้ทราบถึงลักษณะการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น หลับตาแล้วเตะเหยียงขา เราสามารถรู้ได้ว่าขา ที่เตะออกไปนั้นสูงเท่าใด ทั้ง ๆ ที่ยังหลับตาอยู่^{๘๓}

๒) สัมผัสการทรงตัว (vestibules sense or sense of balance) ทำให้เราทราบว่าการทรงตัวของเราอยู่ในลักษณะใด^{๘๔} เช่น เวลายืนเราทรงตัวได้ดีหรือไม่ หรือโอนเอน ไปมา

๓) สัมผัสจากอวัยวะภายในร่างกาย (organic sense)^{๘๕} เช่น ถ้ารู้สึกหิวจะมีอาการแสบท้อง เวลากระหายน้ำจะรู้สึกแห้งในลำคอ

๒. ทบทวนกับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม (previous experience)
ประสบการณ์เดิม คือ ความคิด ความรู้ และการกระทำที่เคยทำหรือได้พบเห็นมาบ่อย ๆ หรือกล่าวได้ว่าประสบการณ์เดิมเป็นผลของการปะทะ (interaction) ระหว่างระบบหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกายกับสิ่งเร้า ซึ่งมีความสำคัญมากสำหรับการแปลความหมายความรู้สึกจากการสัมผัสได้โดยแจ่มชัด^{๘๖}

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘.

^{๘๔} สถิต วงศ์สุวรรณ, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๗๖.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖.

^{๘๖} รศ. ดร.ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๑๕๓.

๓. แปลความหมายความรู้สึกรู้จักจากการรับสัมผัส (interpretation of sensation)

ในการแปลความหมายของความรู้สึกรู้จักจากการรับสัมผัสต้องมีเจตนาที่จะแปลสัมผัสนั้น ๆ โดยสามารถรู้ได้จากอาการสัมผัส ซึ่งดูได้จากพฤติกรรมที่แสดงออก และขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมหรือสิ่งที่เคยพบเห็นมาแล้ว เช่น เมื่อได้ยินเสียงตะโกนเรียกชื่อของตน สมองต้องแปลโดยเปรียบเทียบกับเสียงที่เคยได้ยินว่าเป็นเสียงของใคร เช่น เสียงของพ่อ เสียงของแม่ เสียงของพี่ชาย เพราะโดยปกติเมื่อมนุษย์ได้รับสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วมักจำแนกอาการสัมผัสนั้น ๆ ตามประสบการณ์ที่ตนมีอยู่เกือบทุกครั้ง ดังนั้น สิ่งที่เคยได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่นมาแล้ว เป็นต้น ย่อมประทับอยู่ในสมอง เมื่อได้รับสิ่งเร้าสมองก็จะทบทวนกับประสบการณ์เดิมว่าสิ่งนั้นคืออะไร การที่จะแปลความหมายได้ดีจึงขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังนี้

ก) เป็นความรู้ที่แน่นอน ถูกต้อง และชัดเจน

ข) ความรู้มีปริมาณมาก การรู้ที่หลากหลายจะช่วยแปลความหมายของสิ่งต่าง ๆ ได้สะดวกและถูกต้อง^{๘๗}

จึงสรุปได้ว่า การรับรู้เป็นกระบวนการที่เกิดจากองค์ประกอบดังนี้

๑. สิ่งเร้าที่จะรับรู้ (stimulus) ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง ความร้อน ความเย็น

๒. อวัยวะรับสัมผัส (sense organs) ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวหนัง

๓. การแปลความหมายจากความรู้สึกรู้จักที่ได้สัมผัส ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิม (previous experience) ซึ่งประทับอยู่ในสมอง เมื่อได้รับสิ่งเร้าสมองจะทบทวนประสบการณ์เดิมว่าความรู้สึกรู้จักจากการรับสัมผัสคืออะไร ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๒.๔ แสดงกระบวนการรับรู้ตามแนวตะวันตก

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

สรุปได้ว่าเมื่ออวัยวะรับสัมผัสรับสิ่งเร้าที่มากกระทบแล้ว ประสาทรับสัมผัสจะส่งกระแสประสาทไปยังสมอง เพื่อให้สมองแปลความหมายโดยอาศัยประสบการณ์ การแปลความหมาย ความรู้สึกจากการรับสัมผัส เรียกว่า การรับรู้ หรืออาจกล่าวได้ว่า การรับรู้เป็นผลของความรู้เดิมกับการรับสัมผัส เมื่อเกิดความรู้สึกจากการรับสัมผัสจะมีการรับรู้ควบคุมไปด้วย เมื่อมีความรู้ใหม่ซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน จะไม่สามารถบอกได้ว่าสิ่งที่สัมผัสนั้นคืออะไร จะเป็นเพียงความรู้สึกจากการรับสัมผัสเท่านั้น ไม่ถือว่าเป็นการรับรู้จนกว่าจะสามารถแปลความหมายของสิ่งเร้านั้น ๆ ได้ การรับรู้จึงเกิดขึ้น

๒.๕.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

๒.๕.๒.๑ ที่มาของแนวคิด

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีแนวคิดที่ว่ามนุษย์จะเป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการฝึก^{๘๘} เป็นการฝึกฝนพัฒนาตนจนประสบผลสำเร็จไปตามลำดับตามสติปัญญาและความพร้อมของแต่ละบุคคล^{๘๙} การฝึกฝนหรือการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต เพราะมนุษย์ต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับโลกในฐานะปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีการปรับตัวและพัฒนาตนเองตามสภาพแวดล้อม ตามยุค ตามสมัย ตามกาลเวลา เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เช่นเดียวกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางตะวันตกที่มีความคิดความมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเองไปในทางที่ดีขึ้นภายหลังจากการเรียนรู้

๒.๕.๒.๒ ความหมายของการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ “การเรียนรู้” ไว้ว่า เดิมเรามีแต่คำว่า เรียน เวลานี้เมื่อพูดถึงคำว่า เรียนรู้ ในฐานะวิชาการต่างๆ เรามักนิยมตามแนวคิดตะวันตกเราก็เทียบกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า learning แต่เดิมเราแปลว่าเรียน การศึกษาก็เท่ากับคำว่า เรียน เท่านั้น เพราะคำว่า เรียน เป็นคำไทยส่วนคำว่า ศึกษา เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต คือ ศึกษา และตรงกับภาษาบาลีว่า ลิกฺขา^{๙๐}

^{๘๘} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๒/๑๓๓.

^{๘๙} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๖๒/๒๒๗.

^{๙๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย”, ใน *สาระความรู้ที่ได้จากการสัมมนาทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย,ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการเรียนรู้*, (กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖-๓๗.

การเรียนรู้ต้องมีรู้เป็นแกน และไม่ใช่แค่รู้อย่างเดียว แต่เรียนเท่าที่รู้ หมายความว่าเรียน คือ รู้ แล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในความหมายนี้เรียนก็มาตรงกับคำว่า พัฒนา ด้วย แต่คำว่าเรียน ถ้าเอาตัวศัพท์แท้ก็คือ ศึกษา นั่นเอง^{๙๑}

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ในหนังสือปรัชญาการศึกษาไทยว่า “การเรียนรู้” iva “การศึกษา (สิกขา) ก็คือการพัฒนาชีวิตที่ดี (มรรค = พรหม จริยะ) ซึ่งมีปัญญาเป็นแกนนำโดยตลอด เริ่มด้วยใช้ปัญญาพัฒนาชีวิต ไปจนถึงชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๙๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า “ศึกษา” iva คำว่าศึกษาในภาษาไทยอาจจะแคบไป ภาษาบาลีว่า สิกขา ในภาษาสันสกฤตเรียกว่า ศึกษา คำ ๓ คำนี้ แม้จะแตกต่างกันโดยชื่อหรือโดยพยัญชนะแต่ก็เป็นคำ เดียวกัน สิกขา ในภาษาบาลี หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ การทำเพื่อให้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิงรวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้นความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน^{๙๓}

ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่าการเรียนรู้หรือหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนานั้นเรียกว่า สิกขา หรือ ศึกษา วิถีชีวิตคือการศึกษา วิถีชีวิตที่ดีประกอบด้วยระบบการอยู่ร่วมกันที่ดี คือ ศิล หมายถึง การอยู่ร่วมกันด้วยความปกติ ระบบการอยู่ร่วมกันของชีวิตควรจะต้องประกอบด้วยการพัฒนาจิตและพัฒนาปัญญาอิง ๆ ขึ้นไปด้วย ทำให้ระบบการอยู่ร่วมกันดียิ่ง ๆ ขึ้น ศิลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ที่เรียกว่าการศึกษาทั้ง ๓ หรือไตรสิกขานั้น เพราะเป็นวิถีชีวิตทั้งหมด วิถีชีวิตทั้งหมดคือการศึกษา การศึกษาจึงไม่การเรียนรู้วิชา^{๙๔}

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๙๒} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท, ๒๕๒๘), หน้า ๔๘.

^{๙๓} พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษาคืออะไร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๙-๑๒๐.

^{๙๔} ประเวศ วะสี, “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”, ใน **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ : ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒) : ๑๑๕-๑๑๖.

สุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นกระบวนการของ ผู้เรียนที่ประกอบด้วยองค์ความรู้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามของ สติปัญญา^{๙๕}

อนึ่ง คำว่าการเรียนรู้ ตรงกับคำว่าการศึกษาเป็นคำที่ใช้แทนกันได้ ซึ่งคำว่า การศึกษา นั้นใน พระพุทธศาสนามีคำที่ตรงกับการคำนี้อยู่ ๒ คำคือ (๑) คำว่า สิกขา การศึกษา, การสำเหนียก, การ เรียน, การฝึกฝนปฏิบัติ, การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ และฝึกหัดปฏิบัติให้เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตน หรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึงความสมบูรณ์หรือ ข้อที่ จะต้องศึกษาหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาบุคคล^{๙๖} (๒) คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ^{๙๗} ซึ่งในภาษาไทยตรงกับคำว่า “พัฒนา” เหตุที่ใช้ คำว่า การศึกษา ตรงกับคำว่า สิกขา และคำว่าภาวนา เพราะ คำว่าสิกขานั้นเป็นคำที่มีความหมาย โดยตรงคือ หมายถึง สิ่งที่ต้องศึกษา หรือข้อที่จะต้องศึกษา ส่วนที่ใช้คำว่า ภาวนาหรือพัฒนา นั้นใช้ เป็นคำที่มีความหมายอ้อม เป็นคำที่ไม่ได้มีความหมายตรง แต่ก็หมายถึงการศึกษา เพราะการศึกษา นั้นเป็นเครื่องมือหรือเป็นแนวทางของการพัฒนาให้เป็นบุคคลที่มีสติปัญญาดีขึ้น จึงสามารถใช้คำว่า ภาวนาได้

นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการชาวพุทธได้ให้ความหมายของคำว่าการศึกษาเอาไว้อีกหลาย ประการดังต่อไปนี้ คำว่าการศึกษา หมายถึง กระบวนการพัฒนาขั้น ๕ หรือการเรียนรู้ในเรื่องของ ตนเองเพื่อพัฒนาตนเอง^{๙๘} หรือการศึกษา คือการเพื่อพัฒนามนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ จะได้โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณสัตว์ และมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดย สมบูรณ์^{๙๙} หรือการศึกษาคือการพัฒนาคนให้รู้จักเป็นอยู่ได้อย่างดี โดยสอดคล้องกับความจริงของ

^{๙๕} สุมน อมรวิวัฒน์, “แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม”, ใน **วิธีการเรียนรู้ ของคนไทย : ประมวลสาระจากกาประชุมและรวมข้อเขียนจากนักคิด**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิธีการเรียนรู้ ของคนไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔๖.

^{๙๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๘๖-๒๘๗.

^{๙๘} สาโรช บัวศรี, **ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ในศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาค ๑ ปรัชญาการศึกษา**, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิก อาร์ต, ๒๕๒๖), หน้า ๗.

^{๙๙} พุทธทาสภิกขุ, **บรมธรรมภาคต้น**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒๑.

ชีวิตที่เป็นไปตามธรรมดานี้เอง เราเอาความจริงธรรมดานี้แหละมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนา มนุษย์^{๑๐๐}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นคำว่า เรียนรู้ เรียน สึกขา ศึกษา และพัฒนาจึงเป็นคำที่ใช้ แทนกันได้ โดยที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ สึกขา แปลว่า ธรรมชาติอันบุคคลพึงศึกษา ปฏิบัติอันบุคคลพึงศึกษา การพัฒนา การฝึก ฝึกปรือ ฝึกอบรม^{๑๐๑}

๒.๕.๒.๓ หลักการสำคัญของเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา

สำหรับหลักการสำคัญของเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนานั้นมีพื้นฐานอยู่ที่ตัวมนุษย์ และสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์ก็คือสิ่งแวดล้อมและกฎของธรรมชาติ โดยที่หลักการพื้นฐาน ดังกล่าวสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

๑. หลักที่เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ พุทธศาสนาเห็นว่า มนุษย์นั้นเกิดมาแล้วเต็มไปด้วย ความทุกข์ ถูกความทุกข์บีบคั้นโดยความทุกข์นั้นก็เกิดมาจาก กิเลสตัณหา ได้แก่ โภภ โภธ หลง ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดมาจากการรับรู้หรือกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ กิเลสทำให้เกิดอวิชชา คือความไม่รู้ เมื่อมีความไม่รู้อะไรก็จะก่อให้เกิดความทุกข์ได้ ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีกิเลสและก่อให้เกิดอวิชชานั้น ย่อม จะต้องมีความทุกข์เป็นธรรมดา เหตุเพราะพระพุทธศาสนานี้ยอมรับว่าสรรพสิ่งในโลกนั้นมีสภาพ เป็นทุกข์ คือเต็มไปด้วยปัญหา ดังนั้น เมื่อชีวิตมันมีทุกข์หรือปัญหาพระพุทธองค์จึงเสด็จออกบรรพชา เพื่อแสวงหาความดับทุกข์ทั้งที่เป็นทุกข์ของพระองค์เองและเมื่อตรัสรู้แล้วก็เสด็จไปเทศนาสั่งสอน ผู้อื่นเพื่อใช้หลักคำสอนในการบรรเทา หรือดับทุกข์ของคนเหล่านั้น ดังนั้น หลักคำสอนและสิ่งที่สอน พระพุทธองค์ก็ทรงย้ำว่าทรงสอนเพื่อการดับทุกข์เท่านั้นดังพระพุทธพจน์ว่า “ทั้งในกาลก่อนและใน บัดนี้เราสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”^{๑๐๒} เหตุที่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วย ทุกข์ทั้งๆ ที่ชีวิตก็มีความสุขอยู่ด้วย เหตุผลคือสุขที่ดีทุกข์ก็ดีมีสภาพที่ไม่คงที่เพราะความเปลี่ยนแปลง ที่มีอยู่ แต่ในระหว่างทุกข์และสุขทุกข์ดูเหมือนจะอยู่กับมนุษย์มากกว่าสุข ดังนั้น จึงทรงสอนในเรื่อง ของทุกข์หรือตัวปัญหามากกว่า

^{๑๐๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สู่การศึกษาแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖-๒๐.

^{๑๐๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๐๓.

^{๑๐๒} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๒๗๖.

๒. หลักการที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ พุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่ามนุษย์มีธรรมชาติอย่างหนึ่ง คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้^{๑๐๓} เพราะความที่มนุษย์เป็นผู้ที่มีธรรมชาติที่สามารถฝึกฝนได้ พัฒนาได้ การฝึกฝนและพัฒนาของมนุษย์ไม่ได้เกิดมาจากการบีบบังคับของใคร แต่เป็นความสามารถที่มนุษย์สามารถที่จะกำหนดการพัฒนาตนเองได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เรียกว่าการศึกษาแบบไตรสิกขา คือการศึกษาเรียนรู้ด้านระเบียบวินัยภายนอกคือศีล การเรียนรู้การพัฒนาจิตเรียกว่าสมาธิ และการเรียนรู้พัฒนาในระดับปัญญาซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ในระดับที่ลึกซึ้งกว่า หรือมนุษย์นั้นสามารถฝึกฝนพัฒนาให้เป็นคนที่ดีได้ มนุษย์ไม่ได้ถูกสร้างโดยใครหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น พระเจ้า เป็นต้น มนุษย์เกิดมาจากเหตุปัจจัยและมีทุกข์เพราะเหตุปัจจัย หากมนุษย์รู้หลักในการพัฒนาตนเองก็สามารถที่จะหลุดพ้นจากความไม่รู้หรืออวิชชาได้

๓. หลักที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาติ พุทธปรัชญาเห็นว่าจักรวาลหรือโลกนี้มีกฎธรรมชาติหลายๆประการที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปของโลก โดยที่กฎธรรมชาตินั้นก็ได้แก่ (๑) กฎอิทัปปัจจยตา (๒) กฎปฏิจจสมุปบาท (๓) กฎไตรลักษณ์ และ(๔) กฎแห่งกรรม ซึ่งกฎที่กล่าวมานั้นเป็นหลักแห่งความเป็นไปของโลกและจักรวาลและเป็นกฎที่มนุษย์เองจะต้องตกอยู่ภายใต้กฎเหล่านั้น และพุทธปรัชญาเห็นว่ามนุษย์สามารถที่จะเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับกฎเหล่านั้นได้

หลักการสำคัญของพุทธศาสนา การเรียนรู้ที่เรารู้จักกันว่าเป็นหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ คือ หลักไตรสิกขา ได้แก่^{๑๐๔} (๑) การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจาและอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา (๒) การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตสิกขา (๓) การฝึกอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ ดับกิเลสดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ได้ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่าอธิปัญญาสิกขา^{๑๐๕} โดยหลักการศึกษา ๓ ประการนี้จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหของอารยชน หรืออริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน ได้แก่ มรรค อ้นมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **นิติศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

^{๑๐๔} พระราชวรมุนี, **ปรัชญาการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๖-๑๖๘.

^{๑๐๕} อัง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘., ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

(ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (สมาธิชอบ)^{๑๐๖}

๒.๕.๒.๔ หลักการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา: ไตรสิกขา

สำหรับประเด็นที่จะกล่าวต่อไปก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของการศึกษาทางพระพุทธศาสนาว่าอะไรคือเนื้อหาหรือหลักของการศึกษาของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งคำตอบที่ชัดเจนที่สุดสำหรับคำถามนี้ซึ่งมีนักการศึกษาชาวพุทธหลายท่านได้ให้ทัศนะหรือลงความเห็นไว้ตรงกันก็คือ หลักไตรสิกขา คือหลักการหรือเนื้อหาของคำว่าการศึกษาของพระพุทธศาสนา

๑) คำสอนเรื่องไตรสิกขา

สำหรับคำว่าไตรสิกขานั้น คำสอนที่เป็นหลักการการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต และปัญญา ๓ ประการ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา^{๑๐๗} ซึ่งมีรายละเอียดเป็นคำอธิบายดังต่อไปนี้

(๑) อธิศีลสิกขา คือการฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ ได้แก่ ครอบครองกรรมกรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เข้ามา ว่าโดยสาระก็คือการดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะในทางสังคมให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือปฏิบัติตามมรรคได้ด้วยดี

(๒) อธิจิตตสิกขา คือการฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่ ครอบครองกรรมกรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใสเป็นสุข บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะสมแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

(๓) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่รวมเอา ครอบครองกรรมกรรคข้อสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ ความคิดความเข้าใจ ที่ถูกบิดเบือน อำ พราง หรือพรางมัว เพราะอิทธิพลของกิเลส มีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้นำ ที่ครอบงำจิตใจ

^{๑๐๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๑๐๗} อัง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒, ๒๐/๙๐/๓๑๘, ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙.

อยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้ผ่องแผ้วใสเป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามความเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแนบเนียนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิต ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^{๑๐๘}

ในองค์แห่งการศึกษานี้ถือได้ว่าเป็นแก่นคำสอนสำคัญของหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมด หรืออาจกล่าวได้ว่า คำสอนทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ล้วนออกมาจากไตรสิกขาทั้ง ๓ ประการนี้ทั้งนั้น ซึ่งหลักฐานยืนยันในเรื่องนี้ก็มาจากการณีของพระภิกษุชาววัชชีที่เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ว่าสิกขาบทมันเยอะมากไม่รู้จะศึกษาอย่างไรไหว พระพุทธองค์เลยตรัสสอนว่าหากไม่สะดวกในการศึกษาสิกขาบทที่มีมากมายอย่างนั้นก็ศึกษาแค่ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้นได้หรือไม่ ภิกษุชาววัชชีก็ตอบว่าได้แล้วนำเอาหลักไตรสิกขานี้ไปปฏิบัติที่สุตถ์ก็บรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน^{๑๐๙}

นอกจากนั้นแล้ว ในหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขานี้ยังสามารถที่จะอนุเคราะห์เข้ากับอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้^{๑๑๐} เนื่องจากว่าเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน เนื่องจากมรรคเป็นแนวทางวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ไตรสิกขาเป็นการฝึกฝนอบรมเมื่อรวมกันเข้าจึงเป็นการฝึกฝนอบรมตามแนวทางที่ดีงามและประเสริฐ ดังนั้น มรรค ๘ มุ่งให้มีวิถีชีวิตที่ดีงาม หรือการดำเนินชีวิตที่ดีงามตามแนวทาง ขณะที่ไตรสิกขามุ่งฝึกฝนอบรมให้มนุษย์หรือผู้เรียนได้รับการฝึกฝนอบรม มรรคและไตรสิกขา จึงเป็นการศึกษาที่มุ่งเป้าหมายเดียวกัน

๒.๕.๒.๕ ประเภทการเรียนรู้หรือประเภทความรู้

จากกระบวนการของการรับรู้ เมื่อมนุษย์เกิดการรับรู้ จะเกิดการเรียนรู้หรือเกิดเป็นความรู้ขึ้น เมื่อกล่าวถึงประเภทของความรู้ในพระพุทธศาสนา พบว่ามีการแบ่งประเภทของความรู้ ออกไปต่าง ๆ กันมากมายตามเหตุและผลแห่งธรรมนั้นเพื่อให้ครอบคลุมหลักธรรม ใน

^{๑๐๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๔๑๔-๔๑๖.

^{๑๐๙} ดังปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ วัชชีปุตตสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแล ท่านจงศึกษาในสิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา ๑ อธิจิตตสิกขา ๑ อธิปัญญาสิกขา ๑ เมื่อใด ท่านจักศึกษาอธิศีลสิกขาก็ดี จักศึกษาอธิจิตตสิกขาก็ดี จักศึกษาอธิปัญญาสิกขาก็ดี เมื่อนั้น เมื่อท่านนั้นศึกษาอธิศีลสิกขาอยู่ก็ดี ศึกษาอธิจิตตสิกขาอยู่ก็ดี ศึกษาอธิปัญญาสิกขาอยู่ก็ดี จักละระคะ โทสะ โมหะ เสียได้ เพราะละระคะ โทสะ โมหะ เสียได้ท่านนั้นจักไม่กระทำความ เป็นอกุศล จักไม่เสพกรรมที่เป็นบาป ดู อก.เอก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๒. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๘/๓๔๓.

^{๑๑๐} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๔/๑๘๖.

พระพุทธศาสนามากที่สุด ในที่นี้จึงแบ่งประเภทของความรู้ตามพัฒนาการทางปัญญาภายในขอบเขตของการรับรู้และการเรียนรู้ ดังนี้

๑) ความรู้ระดับวิญญาณหรือการรับรู้ (consciousness) คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในของมนุษย์อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบอารมณ์หรืออายตนะภายนอกได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เช่น ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นได้รับรส การสัมผัสถูกต้องกับกายหรือวัตถุ และใจได้รับอารมณ์ เกิดเป็นความรู้ขึ้น เรียกว่า วิญญาณ หมายถึงความรู้แจ้งอารมณ์ เช่น จักขุวิญญาณ คือการรู้แจ้งทางตา ความรู้ระดับวิญญาณมีลักษณะง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน เพียงแต่ตาเห็นรูปก็รู้ว่าเป็นรูป ยังไม่รู้ถึงรายละเอียดและความหมายใด ๆ ของรูปนั้น ๆ กล่าวคือ รู้เพียงว่าเป็นรูป แต่ไม่รู้ว่า เป็นรูป ของใคร รูปอะไร หรือแม้หูได้ฟังเสียงก็เช่นเดียวกัน เรารู้ว่าเป็นเพียงเสียงแต่ไม่รู้ชัดว่าเป็นเสียงของใครหรือเสียงอะไร เป็นต้น

๒) ความรู้ระดับสัญญา (perception) หมายถึง ความรู้ที่เกิดสืบเนื่องมาจากความรู้ระดับวิญญาณ กล่าวคือ การรู้ถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์หรือสิ่งเร้านั้น ๆ เช่น เมื่อตาเห็นรูปและเกิดเห็นว่าเป็นรูปแล้ว จะเกิดความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะและรายละเอียด ของรูปว่าเป็นรูปอะไร รูปใคร เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวนี้เรียกว่า ความกำหนดได้หมายรู้ รวมทั้งความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมาย หรือหมายรู้แล้วเก็บบันทึกรวบรวมไว้เป็นวัตถุดิบของความคิดต่อ ๆ ไป ทำให้มีการรู้จักจำได้ รู้ เข้าใจ และคิดได้ยิ่งๆ ขึ้นไป โดยอาศัยการเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์เดิมหรือความรู้เก่า กับความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิด สืบเนื่องมาจากความรู้ระดับวิญญาณ กล่าวคือ เป็นการรู้ถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์หรือสิ่งเร้านั้น ๆ ความรู้ระดับสัญญานี้แบ่งได้เป็น ๖ ชนิดตามทางแห่งการรับรู้ คือ รูปสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับรูป) สัทสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับเสียง) คันธสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับกลิ่น) รสสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับรส) โผฏฐัพพสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับสิ่งที่ต้องกาย) ธรรมสัญญา (สัญญาเกี่ยวกับเรื่องในใจหรือสิ่งที่ใจรู้และนึกคิด) เช่น เมื่อเราเห็นผู้หญิงคนหนึ่งเพื่อนแนะนำให้รู้จักว่าชื่อกัลยา ภาพผู้หญิงชื่อกัลยาและเสียงของเพื่อนว่ากัลยาจะไปเก็บไว้ที่จิตของเราหลายวันจากนั้นเราได้พบเห็นผู้หญิงที่ชื่ออีกก็กัลยาอีกก็จำหน้าและชื่อเขาได้ด้วย ความจำได้นี้เรียกว่าสัญญา หรือขณะที่ชะนีร้อง เสียงของชะนีจะไปเก็บอยู่ในจิตของเรา เมื่อเพื่อนขอให้ทำเสียงชะนีร้องให้ฟัง เราก็สามารถทำเสียงของชะนีได้ แสดงให้เห็นว่าเราสามารถถ่ายทอดเสียงที่เก็บอยู่ในจิตออกมาเป็นเสียงได้ สิ่งที่เก็บอยู่ในจิตของเราไม่ว่าจะเป็นภาพต่าง ๆ กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน^{๑๑๑}

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งสัญญาตามสภาพที่ปรุงแต่งว่ามี ๒ ระดับ ได้แก่

ก. สัญญาขั้นต้น ได้แก่ ความหมายรู้ลักษณะอาการตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ โดยตรง เช่น หมายรู้ว่าสีเขียว ขาว ดำ แดง แข็ง อ่อน รสเปรี้ยว หวาน รูปร่างกลม แบน ยาว สั้น ฯลฯ

ข. สัญญาซ้อนเสริม ได้แก่ ความหมายรู้ไปตามความคิดปรุงแต่ง หรือตามความรู้ความเข้าใจ ในระดับต่าง ๆ เช่น หมายรู้ว่าสวย น่าเกลียด น่าชิง ว่าไม่เที่ยง ว่าไม่ใช่ตัวตน ฯลฯ สัญญาซ้อนเสริมนี้ แบ่งได้เป็น ๒ ชนิด คือ

(๑) ปัญจสัญญา แปลว่า สัญญาที่เกิดจากความคิดปรุงแต่งที่เป็นอกุศล คือ สัญญาที่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้า คือ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ก่อให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ ทำให้ ความรู้บิดเบือนไป เช่น หมายรู้ลักษณะอาการที่เราหวงแหนเป็นเจ้าของ หมายรู้ลักษณะอาการหลง ในอำนาจของตน หมายรู้ลักษณะอาการในผู้อื่นที่ตนเห็นว่าด้อยกว่า ฯลฯ

(๒) วิชชาภาคิยสัญญา แปลว่า สัญญาที่เกิดจากความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง คือ สัญญาที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามในแนวทางของกุศลธรรม เช่น หมายรู้ลักษณะ อาการซึ่งแสดงภาวะที่เป็นเหตุปัจจัย ภาวะที่ไม่เที่ยง ภาวะที่ไม่มีตัวตน ฯลฯ^{๑๑๒}

๓) ความรู้ระดับทิฏฐิ (conception) หมายถึง ความเห็น ความเข้าใจโดยนัย เหตุผล ที่เกิดจากการพิจารณาเปรียบเทียบแล้วสรุปลงเป็นข้อสรุปอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ ทรรคนะ แนวคิด หรือทฤษฎีต่าง ๆ ที่เป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุผลมากหรือน้อย หรือไม่ประกอบด้วย เหตุผล หรืออาจเป็นความรู้ที่เกิดจากภายนอก เช่น การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การ สัมผัส ความรู้ในลักษณะนี้จึงมีลักษณะเป็นนามธรรมลึกซึ้งยิ่งกว่าความรู้ระดับวิญญาณ และสัญญา เช่น เมื่อสารีบุตรปริพาชกได้ฟังธรรมที่พระอัสสชิแสดงว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัส เหตุแห่งธรรมนั้น และความดับธรรมเหล่านั้น”^{๑๑๓} เป็นเหตุให้สารีบุตรปริพาชกพิจารณาธรรมที่ พระอัสสชิแสดง และสังเคราะห์ลงเป็นความคิดรวบยอดว่า ธรรมนั้นเป็นทางที่ทำให้พ้นจากความทุกข์ การรู้จักทางที่ทำให้พ้นจากความทุกข์ของสารีบุตรปริพาชกจึงเป็นความรู้ระดับทิฏฐิและความเห็น

ความเห็นความเข้าใจที่ผิดไปจากความเป็นจริง เป็นไปเพื่อสร้างกิเลส เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ มี ๓ อย่าง คือ

(๑) อกิริยาทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ เห็นว่าการกระทำไม่มีผล

(๒) อเหตุกทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นว่าไม่มีเหตุ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๑/๗๓.

(๓) นัตถิกทฤษฎี แปลว่า ความเห็นว่าไม่มี เห็นว่าไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้^{๑๑๔}

ส่วนความรู้ที่ตรงกับความเป็นจริง เช่น เห็นว่าทำดีมีผลดี ทำชั่วได้ผลชั่ว มารดาเป็นผู้มีคุณ เรียกว่า สัมมาทฤษฎี กล่าวถึงสัมมาทฤษฎีในกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ ๔^{๑๑๕}

๔) ความรู้ระดับญาณ (insight) เป็นความรู้ที่พัฒนามาจากความรู้ระดับทฤษฎี ซึ่งความรู้ระดับทฤษฎีเป็นความรู้ที่ยังคลุมเครือไม่แจ่มชัด แต่ความรู้ระดับญาณจะปรากฏแจ่มชัด ไม่ใช่รู้ส่วนใดส่วนหนึ่ง เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ เป็นความหยั่งรู้ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เป็นความรู้ตรงตามสภาวะ หรือกล่าวได้ว่า ญาณคือความรู้บริสุทธิ์ที่สว่างแจ่มขึ้น มองเห็นตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ

ญาณมีหลายระดับ บางที่เป็นความรู้ที่ผิด เพราะมีความรู้สึกลึกลับของตน บางที่เป็นความรู้บางส่วนไม่สมบูรณ์ แต่ก็ เป็นความรู้บริสุทธิ์ บางครั้งญาณเกิดขึ้นโดยอาศัยความคิดเหตุผล โดยไม่ขึ้นต่อเหตุผล แต่สัมพันธ์กับตัวสภาวะที่เป็นอยู่จริงในขณะนั้นหรือรู้อารมณ์ตามสภาวะ

ความรู้ระดับญาณเป็นความรู้ระดับสูงของมนุษย์ ความรู้ระดับญาณอาจเกิดขึ้นได้หลายวิธี เช่น บุคคลที่มีปัญญาเพียงแต่ได้ฟังคำบางคำหรือประโยคบางประโยค หรือเห็นเหตุการณ์ที่สะท้อนใจ บางอย่างก็อาจก่อให้เกิดญาณขึ้นมาได้ แต่สำหรับบุคคลทั่วไปญาณสามารถเกิดขึ้นได้โดยการกระทำจิตให้สงบเป็นสมาธิ

ความรู้ระดับญาณจึงเป็นความรู้กระจ่างชัดและลึกซึ้งที่สุด เป็นผลสำเร็จทางปัญญาสูงสุดของมนุษย์ เท่าที่มนุษย์จะพัฒนาไปให้ถึงได้ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากปุถุชนหรือบุคคลธรรมดาทั่วไปสู่อริยบุคคล

ความรู้ระดับวิญญาน สัญญา ทฤษฎี และญาณ จึงมีความสัมพันธ์กัน โดยสัญญาเป็นความรู้ที่สืบเนื่องมาจากวิญญาน ทำให้มีการรู้จัก จำได้ เกิดเป็นการกำหนดหมาย ทฤษฎีเกิดจากสัญญา^{๑๑๖} คือเมื่อกำหนดหมายสิ่งต่าง ๆ อย่างไรก็จะลงความเห็นสรุปเอาว่าเป็นอย่างนั้น ซึ่งสามารถนำมาใช้ให้สำเร็จประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์

ญาณจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสัญญา เช่น ชายคนหนึ่งมองเห็นคางคกถูกรถทับตาย เกิดวิปัสสนาญาณขึ้น มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ยั่งยืนในสิ่งทั้งหลาย ญาณที่เกิดขึ้นนั้นอาศัยสัญญา

^{๑๑๔} คุรยาละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๔-๑๐๒/๙๗-๑๐๙.

^{๑๑๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๑๖} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๗/๑๓๔.

มากมายเป็นเหตุ เช่น สัญญาเกี่ยวกับความตาย ความสิ้นสุดเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของ สิ่งทั้งหลาย ปัญญาที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาเหล่านั้นทำให้เกิดญาณดังกล่าว

ญาณทำให้เกิดทิวฏฐิได้ ดังตัวอย่างเรื่องของพกรพรมที่มีญาณระลึกชาติได้ยาวนานไม่มีที่สิ้นสุด มองเห็นสัตว์ทั้งหลายเกิดดับนับไม่ถ้วน แต่ตนเองคงอยู่อย่างเดิมตลอดจึงเกิดทิวฏฐิ หลงยึดว่า ภาวะแห่งพรมนั้นคงอยู่ตลอดไป ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่เคลื่อนจากภพหนึ่งไปสู่ภพอื่น ไม่มีเหตุให้เกิด ไม่มีทุกข์ พรมเป็นผู้สร้างและบันดาลสิ่งต่าง ๆ สภาวะแห่งพรมนั้น คงอยู่ตลอดไป^{๑๑๗} จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าทิวฏฐิระดับสูงมักเกิดจากการได้ญาณบางอย่างขึ้นก่อน

ทิวฏฐิเป็นเครื่องช่วยให้เกิดญาณได้ ดังจะเห็นได้ว่าทิวฏฐิเป็นผลจากความคิดและเป็นข้อยึดถือของผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญญามาก หรือเจ้าลัทธิทั้งหลาย^{๑๑๘} และเป็นทิวฏฐิที่มีเหตุผลมาก ถ้าไม่มีความยึดติดนั้นมากจนเกินไปและรู้จักใช้ปัญญาพิจารณา ก็ย่อมมีโอกาสที่จะเกิดญาณ ซึ่งช่วยให้ก้าวหน้าต่อไป

ดังนั้นเมื่อทิวฏฐิหรือญาณเกิดขึ้นก็ย่อมมีการกำหนดหมายตามทิวฏฐิหรือญาณนั้น เกิดเป็นสัญญาใหม่ขึ้นอีก ทิวฏฐิและญาณจึงทำให้เกิดสัญญาซึ่งเป็นเครื่องประกอบของความรู้และความคิดอื่นอีกต่อไป ทิวฏฐิโดยส่วนมากมักทำให้เกิดสัญญาใหม่ที่ผิดพลาด ส่วนญาณจะช่วยให้เกิดสัญญาที่ถูกต้องและแก้สัญญาที่ผิดพลาด

ความรู้ระดับวิญญาณ สัญญา ทิวฏฐิ และญาณ มีผลต่อการรับรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ กล่าวคือ ความรู้ระดับวิญญาณและสัญญามีอิทธิพลต่อการรับรู้ การมองเห็น และการเข้าใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว รวมถึงการที่จะสร้างความรู้อย่างอื่นอีกต่อไป แล้วสรุปลงความเห็นว่าเป็นอย่างนั้น ความเห็นหรือทิวฏฐิมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แต่มักกลายเป็นเครื่องปิดกั้นไม่ให้เห็นความจริงด้านอื่น ๆ ในสิ่งนั้น ๆ ส่วนความรู้ระดับญาณเป็นความรู้ที่ลึกซึ้ง กระจ่างชัดที่สุด เป็นปัญญาสูงสุดของมนุษย์ ความรู้ระดับนี้ทำให้มองเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวงอย่างทะลุปรุโปร่ง มีผลต่อพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของบุคคลอย่างแท้จริงและถาวร

๒.๕.๒.๖ กระบวนการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญของชีวิต トラบใดที่ยังดำรงชีวิตอยู่ก็ต้องมีการเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เพราะบุคคลจะมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร จะมีพฤติกรรมอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความรู้ และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการรับรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกายและจิตใจ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ของมนุษย์ โดยมีแนวคิดว่า

^{๑๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๑/๕๓๗.

^{๑๑๘} ข.อุ. (ไทย) ๒๕/๕๒/๒๘๔.

มนุษย์ประกอบขึ้นด้วยรูปขันธ์ (ร่างกาย) ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หรือธาตุ ๔ และนามขันธ์ (จิตใจ) ได้แก่ เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำ) สังขาร (การคิด) และวิญญาณ (จิตใจ)^{๑๑๙} ทั้งรูปขันธ์ (ร่างกาย) และนามขันธ์ (จิตใจ) ประกอบเข้าเป็นชีวิตและอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ร่างกายต้องอาศัยจิตใจจึงจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ และจิตใจต้องอาศัยร่างกายคอยรับรู้อารมณ์ภายนอก หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์เป็นผู้รับรู้อารมณ์โลก ส่วนโลกเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ดังพุทธพจน์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณมีอยู่ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณมีอยู่ในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ในที่นั้น

ส่วนจักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณไม่มีในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น ฯลฯ

ชีวหา ฯลฯ มโน ธรรมารมณฺ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณไม่มีในที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็ไม่มีในที่นั้น^{๑๒๐}

จากพุทธพจน์นี้ คำว่าโลกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาคือ อายตนะภายในหรืออินทรีย์ ๖ ได้แก่ จักขุ (ตา) โสต (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (กาย) และมโน (ใจ) กับอายตนะภายนอกหรืออารมณ์ ๖ ได้แก่ รูป (รูป) สัททะ (เสียง) คันธะ (กลิ่น) รส (รส) โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ต้องกาย) ธรรมารมณฺ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอกจะเกิดเป็นความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะขึ้น หรือเรียกว่า วิญญาณ แปลว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน เช่น ตากระทบวัตถุสิ่งหนึ่งเกิดการเห็นขึ้น เรียกว่า เกิดวิญญาณทางตา แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพได้ดังนี้

^{๑๑๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๘/๒๒๐.

^{๑๒๐} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๖๘/๕๘.

จักขุ (ตา) — กระทบ —> รูป (รูป) —————> เกิดความรู้ —> จักขุวิญญาณ (เห็น)
 โสตะ (หู) — กระทบ —> สัททะ (เสียง) —————> เกิดความรู้ —> โสตวิญญาณ (ได้ยิน)
 ฆานะ (จมูก) — กระทบ —> คันธะ (กลิ่น) —————> เกิดความรู้ —> ฆานวิญญาณ (ได้กลิ่น)
 ชิวหา (ลิ้น) — กระทบ —> รส (รส) —————> เกิดความรู้ —> ชิวหาวิญญาณ (รู้รส)
 กาย (กาย) — กระทบ —> โณภูฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) — เกิดความรู้ —> กายวิญญาณ (รู้สิ่งที่ถูกต้อง
 กาย)
 มโน (ใจ) — กระทบ —> ธรรมารมณ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ) — เกิดความรู้ —> มโนวิญญาณ (รู้สิ่งที่ใจนึกคิด)

ภาพที่ ๒.๕ แสดงความรู้เฉพาะด้านของแต่ละอายตนะ^{๑๒๑}

จากแผนภาพ ๒.๕ ตั้งแต่ตากระทบรูปจนถึงกายกระทบโณภูฐัพพะ เป็นการกระทบกันทาง
 วัตถุ สามารถเข้าใจได้ง่าย ส่วนใจกระทบธรรมารมณนั้น ใจเป็นสิ่งที่รับรู้เช่นกัน ยกตัวอย่าง เช่น ใน
 บางขณะเราไม่ได้สัมผัสสิ่งใดจากภายนอกเลย ไม่ว่าจะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่ใจเกิดการรับรู้ขึ้นมา
 จากการที่นึกถึงภาพผู้ชายคนหนึ่งที่เคยเห็น (ขณะนั้นไม่มีผู้ชายคนนั้นหรือรูปของผู้ชายคนนั้นให้เห็น
 ด้วยตา) ภาพของผู้ชายคนนั้นมาจากความจำ สิ่งที่ใจรับรู้ดังกล่าว เรียกว่า ธรรมารมณ ซึ่งสิ่งที่รับรู้
 ด้วยใจในเรื่องต่างๆ เกิดขึ้นเสมอ ๆ ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ และทำให้คิดปรุงแต่งได้มากมาย

ดังนั้น การรับรู้จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่าง คือ

๑. อายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒. อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภูฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้องกาย) ธรรมารมณ
 (อารมณ์ที่เกิดกับใจ)

๓. วิญญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน^{๑๒๒}

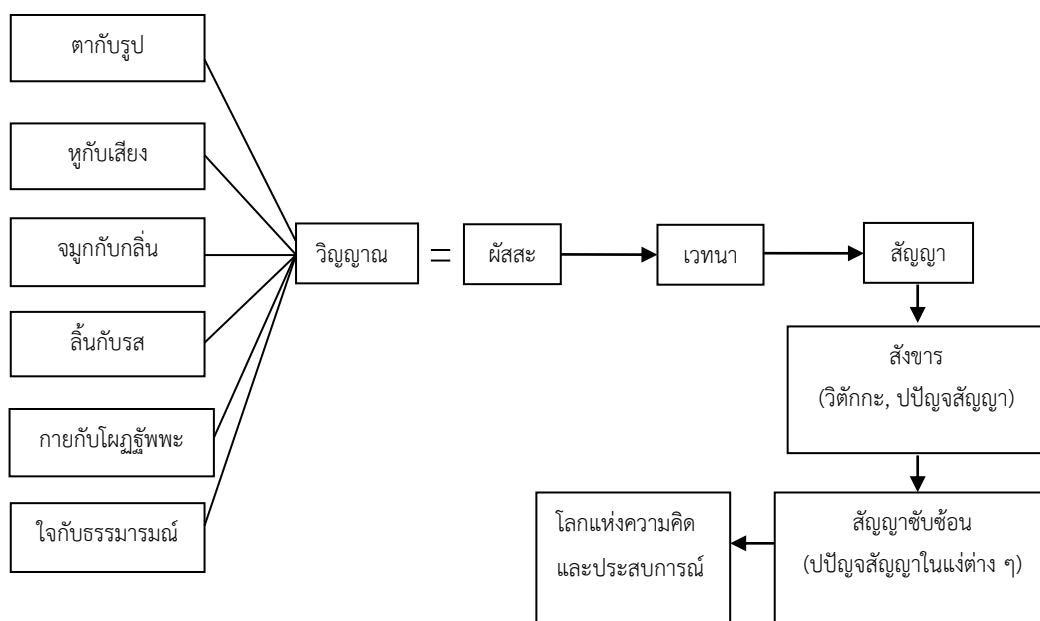
องค์ประกอบทั้งสามข้างต้นนี้เมื่อประจวบกันเข้าพร้อมกันจึงเกิดเป็นผัสสะ แปลว่า
 การกระทบ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญหรือจุดเริ่มต้นของการรับรู้และการเรียนรู้ ถ้าไม่มีผัสสะการรับรู้และ
 การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ หมายความว่า เมื่อผัสสะเกิดขึ้น กระบวนธรรมก็ดำเนินต่อไป คือ จาก
 ผัสสะนำไปสู่เวทนา เวทนา หมายถึงความรู้สึกที่มีต่ออารมณ์ที่รับรู้ นั้น ได้แก่ ความรู้สึกสุขสบาย (สุข
 เวทนา) ความรู้สึกไม่สบาย (ทุกข์เวทนา) หรือความรู้สึกไม่ทุกข์ไม่สุข (อทุกขมสุขเวทนา)^{๑๒๓} กล่าวคือ

^{๑๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๕-๓๖.

^{๑๒๒} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๐๔/๒๐๓.

^{๑๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖, ๓๕๓/๓๗๓, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๗๐/๓๐๓, อ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๖๓/

ถ้าสุขสบายหรือชอบใจก็ตื่นนอนปรารถนา (ตัณหา) ถ้าไม่สบายหรือไม่ชอบใจก็อยากให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ (วิภวตัณหา) ซึ่งความสุขสบายหรือความไม่สบายจากเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นประสบการณ์แต่ละอย่างที่ผ่านมาจิตจะจำไว้ (สัญญา) เช่น เมื่อเด็กเห็นเตารีดที่กำลังร้อนอยู่ ครั้งแรกที่เห็นยังไม่รู้ว่าคืออะไร เมื่อเอามือไปจับ (ผัสสะ) เกิดการรับรู้เป็นทุกขเวทนาขึ้นคือรู้สึกทุกข์เพราะความร้อน แล้วจิตเอาไปจำไว้ว่าถ้าจับเตารีดจะมีความทุกข์ เมื่อเด็กเห็นเตารีดอีกก็จะไม่จับเพราะรู้ว่าร้อน การรู้นี้มาจากความจำ และการที่เอามือไปจับหรือไม่จับนั้นต้องผ่านความคิดและเจตจำนงหรือความจงใจ เจตจำนงนี้ขึ้นอยู่กับเวทนาและสัญญา กล่าวคือ ก่อนที่จะรู้ว่าเตารีดร้อนเด็กต้องการจับ หลังจากรู้ว่าเตารีดร้อนและเมื่อเห็นอีกก็จำได้ จึงไม่ต้องการจับ การต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเกิดจากการคิดปรุงแต่ง (สังขาร) ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นเป็นแผนภาพกระบวนการของการรับรู้ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๖ แสดงกระบวนการของการรับรู้ในพระพุทธศาสนา

จากแผนภาพที่ ๒.๙ เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก ตากับรูป เป็นต้นจนถึงเวทนา จะเป็นการรับรู้บริสุทธิ์ตามธรรมชาติหรือกระบวนการรับรู้แบบวิวิฎฐิ^{๑๒๔} เวทนาเป็นเพียงองค์ประกอบที่ทำให้การรับรู้ถูกต้องสมบูรณ์ จึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ อย่างหนึ่ง โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้บอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอันตรายแก่ชีวิต (เช่น เด็กจับเตารีดแล้วร้อน) ควรหลีกเลี่ยง

^{๑๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๘.

หรือสิ่งใดที่เกื้อหนุนแก่ชีวิต ควรนำมาใช้ประโยชน์ เวทนาจึงช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ดำเนินต่อไป สามารถสร้างความรู้ความเข้าใจที่ครบถ้วนสมบูรณ์^{๑๒๕} แต่ถ้ากล่าวตามหลักการของกระบวนการรับรู้ บริสุทธิ การรับรู้เกิดขึ้นจากอายตนะแล้วเสร็จสิ้นที่ผัสสะ กล่าวคือ มีแต่องค์ธรรมที่เกิดขึ้นตาม ธรรมชาติ ยังไม่มีการคิดพิจารณาวิเคราะห์ตัดสินใด ๆ ยังไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เข้ามาเกี่ยวข้อง จาก เวทนา สัญญา สังขาร เป็นกระบวนการรับรู้แบบเสพเสวยโลกหรือกระบวนการรับรู้แบบ สังสารวัฏฏ์^{๑๒๖} กล่าวคือ มีความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนรับรู้เป็นความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ (เวทนา) และมีการจำ ได้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร (สัญญา) เมื่อเกิดการจำได้ก็มีการคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ให้เป็นไปตามที่ตน ต้องการปรารถนา (สังขาร) ด้วยแรงผลักดันของตัณหา มานะ ทิฏฐิ^{๑๒๗} ทำให้มองไม่เห็นสิ่งทั้งปวง ตามความเป็นจริง ติดอยู่ในทุกข์และไม่สามารถข้ามพ้นความทุกข์ไปได้

ดังนั้นมนุษย์คิดอย่างไรและแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างไร การรับรู้ของมนุษย์จะดำเนิน ไปตามความเป็นจริงหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงขึ้นอยู่กับเวทนา เช่นเดียวกันอายตนะย่อม มีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งที่ทำให้เวทนาเกิดขึ้น จากกระบวนการรับรู้ดังกล่าวอายตนะจึงเป็น กระบวนการที่ทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ

(๑) เป็นช่องทางรับรู้โลก กล่าวคือ เป็นเครื่องมือสื่อสารทำให้มนุษย์ได้รับข้อมูล แหล่งความรู้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้มนุษย์สามารถเกี่ยวข้องกับโลกได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชีวิตดำรง อยู่และเป็นไปด้วยดี

(๒) เป็นช่องทางเสพเสวยโลก หรือเป็นช่องทางที่มนุษย์รับอารมณ์ต่างๆ กล่าวคือ มีความรู้สึกต่อสิ่งที่ตนรับรู้ ด้วยการดู การฟัง การดม การลิ้มรส การสัมผัสสิ่งต่าง ๆ ความสนุกสนาน รื่นเริง ความเสียใจ ความหดหู่ท้อแท้ใจ ฯลฯ ตลอดจนจินตนาการต่าง ๆ^{๑๒๘}

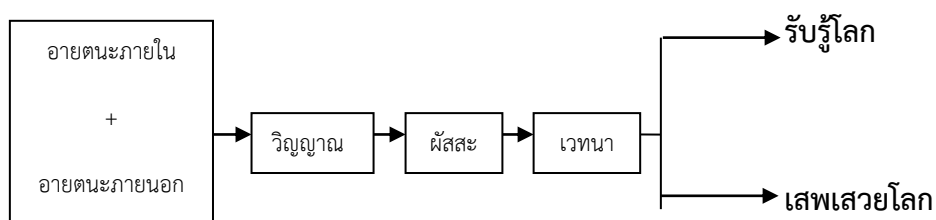
แสดงให้เห็นเป็นแผนภาพการทำหน้าที่ของอายตนะได้ดังนี้

^{๑๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

^{๑๒๗} คุรยละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๒-๔๑๘.

^{๑๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๘-๓๙.

แผนภาพที่ ๒.๗ แสดงการทำหน้าที่ของอายตนะ

จึงสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการรับรู้ ซึ่งการรับรู้เกิดจากองค์ประกอบ คือ อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอก เกิดเป็นวิญญานหรือเกิดเป็นความรู้แจ้งอารมณ์ในแต่ละอายตนะ เมื่อองค์ประกอบดังกล่าวประจวบเข้าพร้อมกันจะเกิดเป็นผัสสะหรือการรับรู้ ผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดผัสสะแล้วเวทนาจะเกิดขึ้นตามมา ถ้าจิตไม่มีกิเลสจะเป็นการรับรู้โลกตามธรรมชาติ คือ การรับรู้สิ่งทั้งหลายที่ปรากฏกับจิตตรงตามความเป็นจริง แต่ถ้าจิตประกอบด้วย ตัณหา มานะ ทิฏฐิ สัญญาจะปรุงแต่งให้เป็นบุคคล ตัวตน เราเขา สัญญาในขั้นนี้จะเป็นปัญจสัญญา เป็นสัญญาที่เนื่องจากสังขารซึ่งปรุงแต่งภาพอารมณ์ให้ออกในแง่มุมต่าง ๆ มากมายทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลตามโลกแห่งประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้ไม่สามารถมองเห็นสิ่งทั้งหลายตรงตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหามากมายในชีวิต เป็นช่องทางการรับรู้แบบเสพเสวยโลก

๒.๕.๓ การประยุกต์ใช้

สำหรับแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ของพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญเนื่องจากสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ของผู้ที่เข้าอบรมในโครงการพัฒนารูปแบบของการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของรูปแบบ หลักการหรือว่าความเข้าใจในเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่คณะผู้วิจัยสามารถที่จะปรับประยุกต์หลักการดังกล่าวนำมาใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้เรียนหรือผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้

๒.๖ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับแอปพลิเคชัน (Application)

๒.๖.๑ ความหมายของแอปพลิเคชัน

แอปพลิเคชัน (Application) หมายถึง โปรแกรม หรือชุดสิ่ง ที่ใช้ควบคุมการทำงานของคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่และอุปกรณ์ต่อพ่วงต่าง ๆ เพื่อให้ทำงานตามคำสั่ง และตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ โดยแอปพลิเคชัน (Application) จะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า ส่วนติดต่อกับผู้ใช้ (User Interface หรือ UI) เพื่อเป็นตัวกลางการใช้งานต่างๆ

แอปพลิเคชัน (application) คือ “โปรแกรมประเภทหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้งานบนมือถือหรือแท็บเล็ต” สามารถใช้งานบนระบบปฏิบัติการ Android และ iOS การติดตั้งโปรแกรมโดยทั่วไปทำได้โดยโหลดผ่านอินเทอร์เน็ตหรือติดตั้งผ่านแผ่นซีดี แต่สำหรับการติดตั้งแอปพลิเคชันนั้นสามารถทำได้ง่ายกว่า โดยสามารถดาวน์โหลดและติดตั้งแอปพลิเคชันผ่านทาง App store สำหรับผู้ที่ใช้งานในระบบ iOS ส่วนผู้ใช้งานมือถือหรือแท็บเล็ตที่ใช้ระบบปฏิบัติการ Android สามารถดาวน์โหลดและติดตั้งแอปพลิเคชันผ่านทาง Google Play Store อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในมือถือหรือแท็บเล็ตนั้นมีความสามารถในการใช้งานที่ต่ำกว่าอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้บนคอมพิวเตอร์ เนื่องจากแอปพลิเคชันถูกจำกัดด้วยขนาดและการประหยัดพลังงาน หากใช้โปรแกรมที่มีความซับซ้อนหรือใช้ทรัพยากร สูงอย่างคอมพิวเตอร์แล้วอาจจะทำให้มือถือหรือแท็บเล็ตค้าง หรือไม่สามารถทำงานได้ หากทำงานได้ก็จะช้ามากหรือใช้แบตเตอรี่มากเกินไป

๒.๖.๒ ที่มาของแอปพลิเคชัน

บริษัทแอนดรอยด์ ก่อตั้งขึ้นที่พาโลอัลโต รัฐแคลิฟอร์เนีย ในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยแอนดี รูบิน (ผู้ร่วมก่อตั้งบริษัทแดนเจอร์), ริช ไมเนอร์ (ผู้ร่วมก่อตั้งบริษัทไวด์ไฟร์คอมมูนิเคชัน) นิกเซียส (ซึ่งเคยเป็นรองผู้จัดการที่ทีโมบายล์) และ คริส ไวท์ (หัวหน้าฝ่ายออกแบบและการพัฒนาอินเทอร์เน็ตเฟซ ที่เว็บทีวี) สำหรับการพัฒนานั้นจากคำพูดของรูบิน “โทรศัพท์มือถือที่มีความฉลาดขึ้นและตระหนักถึงสถานที่ของเจ้าของมากขึ้น” จุดประสงค์แรกของบริษัทคือการพัฒนาระบบปฏิบัติการสำหรับกล้องดิจิทัลแต่เมื่อถูกตระหนักว่าไม่ใช่ตลาดที่กว้างพอและต่อมาได้เบี่ยงเบนความพยายามเพื่อที่จะทำระบบปฏิบัติการสำหรับสมาร์ทโฟน เพื่อแข่งกับซิมเบียน และ วินโดวส์โมเบิล (ในขณะนั้นไอโฟนยังไม่ได้วางขาย) แม้จะมีประวัติความสำเร็จของผู้ก่อตั้งและพนักงานของบริษัทในช่วงแรกบริษัทแอนดรอยด์ได้ดำเนินการอย่างเงียบ ๆ ให้เห็นเพียงว่าเป็นบริษัทที่ผลิตระบบปฏิบัติการสำหรับโทรศัพท์มือถือ

กูเกิลได้ซื้อกิจการบริษัทแอนดรอยด์ ในวันที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ เพื่อให้มาเป็นบริษัทย่อยในเครือของกูเกิล โดยบุคคลสำคัญของบริษัทแอนดรอยด์ ทั้ง รูบิน, ไมเนอร์ และ ไวท์ยังอยู่กับบริษัทหลังจากถูกซื้อกิจการมีผู้คนไม่มากนักที่รู้จักบริษัทแอนดรอยด์ในช่วงเวลานั้นแต่หลายคน

สันนิษฐานว่ากูเกิลกำลังวางแผนที่จะเข้ามาสู่ตลาดโทรศัพท์มือถือจากการซื้อกิจการครั้งนี้ที่กูเกิลรูบิน นำทีมที่จะพัฒนาระบบปฏิบัติการสำหรับโทรศัพท์มือถือซึ่งขับเคลื่อนโดยลินุกซ์ เคอร์เนล ในตลาดมือถือของกูเกิล จะมีสัญญากับผู้ให้บริการเครือข่ายต่อมากูเกิลได้เริ่มวางแผนในเรื่องของส่วนประกอบ ฮาร์ดแวร์, ซอฟต์แวร์ และผู้ให้บริการเครือข่ายความตั้งใจของกูเกิล ที่จะเข้าสู่ตลาดเครื่องมือสื่อสารอย่างโทรศัพท์มือถือได้มาถึงช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ตามรายงานของบีบีซี และ วอลล์สตรีตเจอร์นัลได้ตั้งข้อสังเกตว่ากูเกิลพยายามที่จะผลิตโทรศัพท์มือถือที่ใช้สำหรับค้นหา และ ใช้โปรแกรมประยุกต์ หรือ แอปพลิเคชันได้ และกูเกิลได้ทำงานอย่างหนักเพื่อสิ่งนี้ และมีข่าวลือว่ากูเกิลจะพัฒนาโทรศัพท์มือถือภายใต้ชื่อสินค้าของตนเองบางคนก็สันนิษฐานว่ากูเกิลจะกำหนดคุณสมบัติต่าง ๆ ของโทรศัพท์มือถือ และส่งให้กับผู้ผลิต และ ผู้ให้บริการเครือข่ายในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๐ อินฟอร์เมชันวีค (InformationWeek) ร่วมมือกับ เอแวลูเซิร์ฟ (Evalueserve) เพื่อที่จะศึกษารายงานของกูเกิลในการยื่นสิทธิบัตรเกี่ยวกับโทรศัพท์มือถือในวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๐ โอเพนแฮนด์ เซตอัลไลแอนซ์ ซึ่งเป็นกลุ่มพันธมิตรในด้านเทคโนโลยี ซึ่งรวมไปด้วยกูเกิล กับผู้ผลิตอุปกรณ์เช่น เอชทีซี, โซนี่ และซัมซุงรวมไปถึงผู้ให้บริการเครือข่ายเช่น สปรินต์ เน็กเทล และ ทีโมบายล์ และบริษัทผลิตฮาร์ดแวร์เช่น ควอลคอมม์ และ เท็กซัสอินสตรูเม้นส์ได้เปิดเผยในเป้าหมายเพื่อการพัฒนาโทรศัพท์มือถือที่มีมาตรฐานเปิด ในวันเดียวกัน แอนดรอยด์ได้เปิดตัวสินค้าชิ้นแรก ซึ่งเป็นแพลตฟอร์มโทรศัพท์มือถือ สร้างบนลินุกซ์ เคอร์เนล ๒.๖ ส่วนโทรศัพท์มือถือเครื่องแรกที่ใช้ระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์คือเอชทีซี ดริม เปิดตัวเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๑

ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ กูเกิลได้เปิดตัว กูเกิล เน็กซ์ ซึ่ง เป็นซีรีส์หรือตระกูลของอุปกรณ์ที่ใช้ระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์โดยไม่ปรับแต่งใด ๆ จากผู้ผลิต ซึ่งผลิตโดยผู้ผลิตที่เป็นพาร์ทเนอร์กับกูเกิลโดยเอชทีซี ร่วมมือกับกูเกิล ในการเปิดตัวสมาร์ตโฟนเน็กซ์รุ่นแรก มีชื่อว่า เน็กซ์สวีท โดยซีรีส์นี้ จะได้รับการอัปเดตรุ่นใหม่ก่อนอุปกรณ์อื่นๆ กูเกิลได้เปิดตัวโทรศัพท์และแท็บเล็ตซึ่งเป็นรุ่นเรือธงของแอนดรอยด์ โดยจะใช้ฮาร์ดแวร์และซอฟต์แวร์รุ่นล่าสุดของแอนดรอยด์ ต่อมาในวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ แอนดี รูบิน ได้ถูกย้ายจากฝ่ายแอนดรอยด์ไปยังฝ่ายการผลิตใหม่ของกูเกิล ซึ่งตำแหน่งของรูบิน ถูกแทนที่ด้วยซันดาร์ พิชัย ที่จะทำงานในตำแหน่งหัวหน้าของฝ่ายกูเกิล โครมด้วย ซึ่งเขาเป็นผู้พัฒนาโครมโอเอส

Android เป็นระบบปฏิบัติการสำหรับอุปกรณ์เคลื่อนที่ซึ่งประกอบไปด้วยระบบปฏิบัติการ (Operating System) มิดเดิลแวร์ (Middleware) และโปรแกรมประยุกต์หลัก (Key Application) โดย Android มีพื้นฐานอยู่บนระบบปฏิบัติการลินุกซ์ (Linux) ที่ได้รับความนิยมทั่วโลกในฐานะ Open Source ที่ถูกนำมาจำหน่ายหรือแจกฟรีในลักษณะเป็นแพ็คเกจ โดยผู้จัดทำซอฟต์แวร์จะรวมซอฟต์แวร์สำหรับใช้งานในด้านอื่น ๆ เป็นชุดเข้าด้วยกันส่วนในการพัฒนาซอฟต์แวร์บน Android นั้นจะใช้ภาษา

จาวา (JAVA) ในกระพัฒนาระบบงานต่าง ๆ โดยภาษา JAVA เป็นภาษาโปรแกรมเชิงวัตถุ (Object Oriented Programming Language หรือ OOP) ซึ่งข้อดีของภาษา JAVA คือการไม่ขึ้นกับแพลตฟอร์มใด ๆ ทำให้ภาษา JAVA มีอิสระในการใช้งานสูงนอกจากลักษณะต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น Androidยังมีลักษณะเป็นซอฟต์แวร์ Open Source เหมือนกับ Linux ซึ่งส่งผลดีที่ทำให้ Android ได้รับความนิยมนอย่างสูงและยังมีการรวมตัวกันของกลุ่มบริษัทพัฒนาอุปกรณ์เคลื่อนที่เพื่อสนับสนุน Android อีกด้วยทำให้ Android หรือ Google Android เป็นระบบปฏิบัติการได้รับความยอมรับสูง และมีการพัฒนา Smartphone และ Tablet ออกมารองรับเป็นจำนวนมาก เช่น HTC, LG, Motorola, Samsung และ Sony Ericsson เป็นต้นและเนื่องจาก Android เป็น Open Source ทำให้มีการพัฒนาและสร้าง Android ในฉบับของตนเองขึ้นอีก

๒.๖.๓ ประเภทของแอปพลิเคชัน

๑. แอปพลิเคชันระบบ เป็นส่วนซอฟต์แวร์ระบบหรือระบบปฏิบัติการ (Operating system) ที่ทำหน้าที่ควบคุมการทำงานของอุปกรณ์และรองรับการใช้งานของแอปพลิเคชัน หรือโปรแกรมต่าง ๆ ที่ติดตั้งอยู่ในคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่

๒. แอปพลิเคชันที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ใช้ เป็นซอฟต์แวร์ประยุกต์หรือโปรแกรมประยุกต์ ที่ทำงานภายใต้ระบบปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เนื่องจากผู้ใช้มีความต้องการใช้แอปพลิเคชันที่แตกต่างกันจำนวนของอุปกรณ์คอมพิวเตอร์เคลื่อนที่มีหลากหลายชนิด ขนาดหน้าจอที่แตกต่างกันจึงมีผู้ผลิตและพัฒนาแอปพลิเคชันใหม่ ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับการใช้งานในทุก ๆ ด้าน

๒.๖.๔ แอปพลิเคชันที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้ใช้

เป็นซอฟต์แวร์ประยุกต์หรือโปรแกรมประยุกต์ ที่ทำงานภายใต้ระบบปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง เนื่องจากผู้ใช้มีความต้องการใช้แอปพลิเคชันที่แตกต่างกัน จำนวนของอุปกรณ์คอมพิวเตอร์เคลื่อนที่มีหลากหลายชนิด ขนาดหน้าจอที่แตกต่างกัน จึงมีผู้ผลิตและพัฒนาแอปพลิเคชันใหม่ ๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับการใช้งานในทุก ๆ ด้าน

๑. แอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา

เพื่อการอ่านและการเรียนรู้ เช่น กลุ่ม education เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้รูปแบบต่างๆ เช่น Book & Reference เป็นแหล่งรวมของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หรือ อีบุ๊ก ที่สามารถนำมาประกอบการสอนได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา กำลังมีบทบาทและความสำคัญในการเรียนการสอนนักเรียน อีกทั้งรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการใช้สื่อสมัยใหม่ (New Media) ในการพัฒนาการเรียนรู้นักเรียนและนักศึกษา จึงมีการสร้างแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษาขึ้นมา มากมาย

๒. แอปพลิเคชันในกลุ่มเกม

เนื่องจากมีผู้นิยมเล่นเกมบนโทรศัพท์เป็นจำนวนมาก ผู้ผลิตเกมจึงคิดค้นเกมใหม่ ๆ ออกสู่ ตลาดมากขึ้นซึ่งผู้เล่นมักนิยมเล่นเกมออนไลน์ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงกันในกลุ่มเครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) เช่น เกมที่อยู่ใน Twitter หรือ Facebook เป็นต้น

๓. แอปพลิเคชันในกลุ่มเครือข่ายสังคมออนไลน์

เพื่อให้ผู้ใช้สามารถปรับข้อมูลให้ทันสมัยตลอดเวลา ทั้งข้อมูลของตนเอง หรือของกลุ่มเพื่อน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในกลุ่มวัยรุ่นอย่างสูง เช่น ใน Facebook, My Space หรือ Hi๕ เป็นต้น และแม้แต่ Blackberry ก็มีช่องทางเพื่อให้ลูกค้าได้สนทนากันผ่านทาง Blackberry Messenger โดยการแลก PIN กับเพื่อน ๆ ในกลุ่ม

๔. แอปพลิเคชันในกลุ่มมัลติมีเดีย

เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเรียกใช้ไฟล์ข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ เสียงที่เป็นไฟล์ในแบบ mp๓, wav หรือ midi เป็นต้น ภาพนิ่งในรูปแบบ gif, jpg หรือ bmp เป็นต้น หรือภาพเคลื่อนไหว คลิปวิดีโอในรูปแบบ mp๔ หรือ avi เป็นต้น

๒.๖.๕ แอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา

เพื่อการอ่านและการเรียนรู้ เช่น กลุ่ม education เป็นศูนย์รวมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ เช่น Book & Reference เป็นแหล่งรวมของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ หรือ อีบุ๊ก ที่สามารถนำมาประกอบการสอนได้เป็นอย่างดี ปัจจุบันแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษา กำลังมีบทบาทและความสำคัญ ในการเรียนการสอนนักเรียน อีกทั้งรัฐบาลไทยมีนโยบายส่งเสริมการใช้สื่อสมัยใหม่ (New Media) ในการพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนและนักศึกษา จึงมีการสร้างแอปพลิเคชันเพื่อการศึกษาขึ้นมา มากมาย เช่น

๑. innote

เป็นแอปพลิเคชันที่เราสามารถเขียนตัวอักษร พิมพ์ข้อความ และบันทึกเสียงลงในภาพเพื่อ สร้างข้อความต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ทำให้เวลาเราใช้งานมีความสะดวกสบาย เหมาะกับคนที่ชื่นชอบการ จดบันทึก เพราะเราสามารถจดบันทึกบนสมาร์ตโฟนได้ง่ายไม่ต้องยุ่งยากใด ๆ ทั้งสิ้น

๒. Learn English Grammar

เป็นแอปพลิเคชันที่จะช่วยให้เรามีความแม่นยำในภาษาอังกฤษมากขึ้นเพราะจะมีคำถามถึง ๑๐๐๐ ข้อ เพื่อให้เรานั้นสามารถฝึกฝนและพัฒนาภาษาอังกฤษ เหมาะมาก สำหรับคนที่ชื่นชอบการ เรียนภาษาและสนใจในการเรียนอยากจะเรียนภาษาเพิ่มแอปพลิเคชันนี้สามารถช่วยได้แน่นอน

๓. CamScanner

เป็นแอปพลิเคชันที่เปลี่ยนจากกล้องมือถือสมาร์ทโฟนให้มาเป็นเครื่องสแกนเนอร์แทน และสามารถถ่ายรูปเอกสารต่างๆจากกระดาษ เช่น เอกสาร ใบปลิว หรือไม่ก็เกี่ยวข้องกับการเรียนหนังสือก็สามารถสแกนได้ และสุดท้ายก็สามารถบันทึกลงคอมพิวเตอร์ได้ด้วย

๔. ToEic

เป็นแอปพลิเคชันที่ได้รับความนิยมอย่างมากสำหรับคนที่กำลังสอบ เพราะแอปนี้สามารถหัดให้เราทำข้อสอบก่อนที่จะเริ่มไปสอบจริง ถือว่าสะดวกสบายมาก เหมือนได้เรียนรู้และฝึกฝนก่อนสอบจริง เพราะเราจะรู้ได้ว่าเป็นแนวทางว่าข้อสอบจะออกประมาณไหน อีกอย่างนะยังมีการฝึกคำศัพท์ภาษาสำหรับคนที่อยากเก่งภาษามากขึ้นและสนใจในเรื่องของการใช้ภาษาที่จะช่วยให้เราได้ภาษาเพิ่มเติมยิ่งขึ้น

๕. Abby Animal Preschool

Abby Animal Preschool เป็น Apps สำหรับเด็ก ช่วงก่อนวัยเรียน ๔-๕ ปี เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้จากรูปภาพสัตว์และเสียงด้วยเกมสัประเภท puzzle การต่อชิ้นส่วนต่าง ๆ ของสัตว์ เป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับเด็กก่อนเข้าสู่วัยเรียน เมนูการใช้งานง่ายต่อการเล่นของเด็ก ๆ ภาพของสัตว์ที่ใช้เป็นการดู สีสันสดใส และเสียงคมชัด เหมาะสำหรับเด็กเล็ก

นอกจากนี้ Abby Animal Preschool ยังช่วยฝึก fine motor skill ฝึกกล้ามเนื้อมัดเล็ก การเคลื่อนไหวสำหรับเด็ก โดยการทัชสกรีน และยังเป็น App สำหรับเด็ก ที่เคยติดอันดับ Top ๑๐ ในหมวดการศึกษาของ App store

แนวโน้มการใช้งานแอปพลิเคชันด้านต่าง ๆ

(๑) โอนเงินผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Money Transfer) เป็นช่องทางที่สะดวก ประหยัด และรวดเร็ว

(๒) การสืบค้นผ่านอุปกรณ์สื่อสาร (Mobile Search) จุดประสงค์หลักของบริการนี้ก็เพื่อส่งเสริมการขายบนโทรศัพท์เคลื่อนที่มี การวิเคราะห์ว่า หากลูกค้าคุ้นเคยกับบริการค้นหาสินค้าหรือบริการของผู้ให้บริการรายใดแล้ว ก็มักจะกลับมาใช้บริการต่อไป

(๓) การใช้บริการเว็บไซต์ผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Mobile Browsing) การเข้าถึงอินเทอร์เน็ตถือเป็นฟังก์ชันพื้นฐานของ โทรศัพท์สมัยใหม่ และจะมีการพัฒนาแอปพลิเคชันเหล่านี้ต่อไปเรื่อย ๆ

(๔) การให้บริการที่อยู่บนพื้นฐานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ (Location-Based Services: LBS) ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ที่ อุปกรณ์มือถือนั้นอยู่ ผ่านทางระบบเครือข่ายไร้สาย กรณีที่เพื่อนโทรศัพท์เข้าหาเรา เพื่อนก็จะทราบได้ทันทีว่าโทรศัพท์เราอยู่ในพื้นที่ใด

(๕) การติดตามสุขภาพหรือการตรวจสุขภาพทางไกล (Mobile Health Monitoring) เป็นบริการเพื่อคอยเฝ้าดูผู้ป่วย โดยเฉพาะผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อรังที่ไม่จำเป็นต้องนอนที่โรงพยาบาล ผู้ป่วยจะอยู่บ้านโดยได้รับการดูแลอย่างต่อเนื่อง ช่วยให้หน่วยงานทางด้านสุขภาพประหยัดค่าใช้จ่ายลงจากเดิม เพราะสามารถ ติดตามอาการผู้ป่วยได้ตลอดผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ และยังช่วยเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีให้ผู้ป่วยอีกด้วย

(๖) การชำระเงินผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Mobile Payment) มีวัตถุประสงค์คล้ายข้อแรก แต่บริการนี้มีลักษณะเด่น ๓ ประการ คือ เป็นทางเลือกในการชำระเงินเมื่อช่องทางชำระเงินอื่นๆ ไม่สะดวก เพิ่มความสะดวกและรวดเร็วให้แก่ผู้ใช้บริการ และช่วยเพิ่มปัจจัยในการยืนยันตัวตนของลูกค้า เพื่อเพิ่มระดับของความปลอดภัยของข้อมูลได้อีกทางหนึ่ง

(๗) การเชื่อมต่อสัญญาณ และการโอนถ่ายข้อมูลระยะสั้น (Near Field Communication Services: NFC) เป็นการสื่อสารไร้สายระยะสั้น จะนำมาใช้กับการชำระเงินในจุดที่ต้องการความรวดเร็วและมียอดการชำระไม่มากนักหรือชำระค่าโดยสารยาน พาหนะต่างๆ หรือใช้ในการยืนยันหมายเลข ID ของลูกค้าก่อนเข้า ระบบต่างๆ เป็นต้น

(๘) การโฆษณาผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ (Mobile Advertising) ตลาดโฆษณาบนโทรศัพท์เคลื่อนที่ผ่านเครือข่าย สังคมออนไลน์จะเติบโตขึ้นไปอย่างต่อเนื่อง เพราะสามารถเข้าถึงลูกค้าจำนวนมากได้ในทำนองเดียวกับสื่อโฆษณาในทีวี วิทยุ หรือ แผ่นพับโฆษณา

(๙) การรับส่งข้อความหรือภาพ (Mobile Instant Messaging) บริการสนทนาผ่านโทรศัพท์เคลื่อนที่ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบัน

(๑๐) บริการเพลงประเภทต่างๆ (Mobile Music) บริการฟัง เพลง หรือโหลดเพลงมาไว้บนโทรศัพท์ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในยุคแห่งการสื่อสาร

๒.๖.๖ การประยุกต์ใช้

แนวคิดเรื่อง แอปพลิเคชัน Application ถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ในการนำมาสร้างเครื่องมือสื่อสารในโลกออนไลน์ที่สามารถนำเอาความรู้ที่มีอยู่กระจายไปยังผู้ที่อยู่ห่างไกลได้ผ่านกระบวนการของ แอปพลิเคชัน Application ซึ่งในโลกยุคปัจจุบันนี้ถือว่า แอปพลิเคชัน Application มีอิทธิพลต่อสังคมโลกเป็นอย่างสูง ดังนั้น การวิจัยในเรื่องนี้จึงสามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้เรื่องนี้มาปรับใช้ได้

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อนุกุล ศิริพันธ์ (๒๕๔๓) ศึกษาการจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชน กรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จากการศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก ซึ่งตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดลำปาง เมื่อมีการพัฒนาด้านต่าง ๆ จากภาครัฐ การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่ ความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความเป็นอยู่ จากการเป็นชุมชนท้องถิ่น กลายเป็นชุมชนเมือง พื้นที่โบราณสถานถูกรุกล้ำและขาดการดูแล เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติและที่มาของชุมชน ขาดจิตสำนึกในเรื่องความเป็นชุมชนโบราณ ไม่มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา คาดหมายให้หน่วยงานของรัฐจัดการ แต่หน่วยงานของรัฐก็ขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณซึ่งการขาดผู้รับผิดชอบที่มีความรู้ และตั้งใจในการดูแลรักษา เป็นเหตุให้โบราณสถานและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม^{๑๒๙}

ศิริวรรณ ทาปัญญา (๒๕๓๙) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถาน กรณีการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีความเข้าใจที่ดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานโดยให้ความเห็นว่าแหล่งโบราณสถานแต่ละแห่งเป็นสถานที่ควรแก่การรักษาไว้ให้เป็นมรดกแผ่นดิน ช่วยให้คนในชุมชนมีความภูมิใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตน เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของจังหวัด เป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยว และเห็นว่า การขยายตัวทางเศรษฐกิจ และสังคมทำให้สิ่งแวดล้อมโบราณสถานมีส่วนถูกทำลาย สภาพสิ่งแวดล้อมโบราณสถานในปัจจุบันไม่เป็นระเบียบ เพราะประชาชนให้ความร่วมมือน้อยและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานในท้องถิ่นของตน

ประชากรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน โดยประชากรที่ไม่รายได้ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ตำแหน่งทางสังคมต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน

ประชากรที่ได้รับข้อมูลข่าวสารและได้รับการอบรมแตกต่างกันมีส่วนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน โดยประชากรที่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และได้รับการอบรมมากกว่าจะมีส่วน

^{๑๒๙} อนุกุล ศิริพันธ์. การจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓ บทคัดย่อ

ร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานมากกว่าประชากรที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถานร้าง และประชากรที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถานที่ไม่ร้าง มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโบราณสถานไม่แตกต่างกัน^{๑๓๐} พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการในพระสูตรตันตปิฎก สรุปได้ว่า วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบ่งได้ เป็น ๑๐ วิธี ซึ่งครอบคลุมวิธีคิดทั้งสองของฝ่ายตะวันตก คือ วิธีคิดตามแนวทางวิทยาศาสตร์และวิธีคิดตามแนวตรรกศาสตร์ สามารถนำไปใช้ได้หลาย ๆ สถานการณ์รวมเป็นวิธีคิดที่มีความจำ เป็นต่อการปฏิบัติตามแนวทางในพระพุทธศาสนา เช่นการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ รวมทั้งการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม^{๑๓๑}

พระมหานรินทร์ ทวีสิทธิ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง การวิเคราะห์แนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ สรุปได้ว่าแนวคิดของสิ่งแวดล้อมศึกษามีพื้นฐานแนวคิดเช่นเดียวกันกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการสามารถนำแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง ๗ วิธี มาประยุกต์ใช้ในการสอนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมทั้ง ๕ ประการได้ คำสอนในพระพุทธศาสนาเรื่องโยนิโสมนสิการนี้มีความละเอียดลึกซึ้งและเข้าใจจิตวิทยาของมนุษย์ในการใช้ความคิดเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการนี้จะช่วยให้พุทธศาสนิกชนได้ฝึกฝนพัฒนาตนเอง ให้มีสติสัมปชัญญะในการคิดอย่างมีเหตุและผล รวมทั้งตระระสำคัญที่จะนำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อจัดการชีวิตตนเอง ชุมชนและสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้อง^{๑๓๒}

สุณีย์ บริสุทธิ์ ในงานวิจัยเรื่อง การส่งเสริมความตระหนักของชุมชนเชียงแสนต่อคุณค่าด้านโบราณสถานเมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พบว่า งานวิจัยมุ่งส่งเสริมให้ชาวเชียงแสนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถาน โดยมุ่งให้ผู้นำชุมชนและชาวบ้านได้เข้าใจแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานไว้อย่างยั่งยืนสืบไปถึงลูกหลาน อีกทั้งยังมีแนวทางให้ชาวเชียงแสนสามารถสร้างรายได้จากโบราณสถาน ในรูปแบบของการให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาอัน

^{๑๓๐} ศิริวรรณ ทาปัญญา. ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.บทคัดย่อ

^{๑๓๑} พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง, “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการใน พระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔).

^{๑๓๒} พระมหานรินทร์ ทวีสิทธิ์, “การวิเคราะห์แนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗).

ยาวนานของเชียงแสน และมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีได้ด้วยตนเอง และมีความเข้าใจอย่างถูกต้องว่าเงินรายได้จากการท่องเที่ยวมิได้เป็นเป้าหมายสูงสุดของคนชุมชน การท่องเที่ยวเป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างรายได้ เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์โบราณสถานให้คงอยู่ได้นานเท่านาน โดยมีการจัดการผลตอบแทนที่กระจายอย่างทั่วถึง ผลจากการวิจัยจะช่วยลดปัญหาการบุกรุกโบราณสถาน และก่อให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีแห่งใหม่ที่นำเสนอคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่มีอายุกว่า ๑,๐๐๐ ปี ประชากรที่ศึกษาจำนวน ๓,๗๕๙ คน เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย หมู่ ๒ และหมู่ ๓ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเลือกจากผู้นำชุมชนกลุ่มหลัก ๗ กลุ่มและจากกลุ่มอื่นๆ อีกกว่า ๙ กลุ่ม กระบวนการศึกษาวิจัยในการศึกษามี ๕ ด้านได้แก่ ๑) การสำรวจ ศึกษา และจัดเก็บข้อมูลบริบทของพื้นที่ ศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์เจาะลึกและประชุมกลุ่ม (Focus Group Discussion) ๒) การสำรวจปัญหาและค้นหาความต้องการของชุมชน จัดทำผัง Mind map ระดมความคิดเห็น และให้ชุมชนคัดเลือกแกนนำที่เป็นตัวแทน ๓) การอบรมตัวแทนชุมชน ใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม (Activity Based) ๔) ใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม (Activity Based) และ ๕) จัดเวทีเพื่อให้แกนนำได้นำเสนอกิจกรรมต่างๆ ต่อประชาคม ทั้งนี้การวิเคราะห์ และประเมินผลออกมาในเชิงพรรณนา

พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร.และคณะ ได้เสนองานวิจัยเรื่อง ศึกษาเชิงสำรวจและอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา ในจังหวัดหนองคาย พบว่า ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคาย ทั้ง ๕ กรณีได้แก่ (๑)ประวัติหลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๒)ประวัติพระธาตุหล้าหนอง วัดพระธาตุ จังหวัดหนองคาย (๓) ประวัติพระธาตุบังพวน วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย (๔)ประวัติพระองค์ตื้อ วัดศรีชมพูน้องค์ตื้อ จังหวัดหนองคาย (๕) ประวัติพระธาตุโพนจิกเวียงจัว จังหวัดหนองคาย สามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ประวัติของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายประเภทโบราณสถาน ได้แก่ พระธาตุหล้าหนอง วัดพระธาตุ พระธาตุบังพวน วัดพระธาตุบังพวน และพระธาตุโพนจิกเวียงจัว เป็นประวัติที่มีแหล่งที่มาเดียวกันก็คือ ตำนานอูร์งคธาตุว่าด้วยการสร้างพระธาตุทั้ง ๓ แห่งนั้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งมีอายุร่วมสมัยกับพระธาตุพนมที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์มาในหลายยุคสมัย (๒)ประวัติของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายประเภทโบราณวัตถุ ได้แก่ หลวงพ่อบุญเหลือ วัดโพธิ์ชัย พระองค์ตื้อ วัดศรีชมพูน้องค์ตื้อ ใน ๒ กรณีนี้ประวัติหลวงพ่อบุญเหลือ เป็นประวัติที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของ ๒ อาณาจักร คืออาณาจักรสยามและอาณาจักรล้านช้าง เริ่มตั้งแต่การสร้างจนถึงการอัญเชิญมาที่จังหวัดหนองคาย ส่วนประวัติพระองค์ตื้อ วัดศรีชมพูน้องค์ตื้อ เป็นประวัติที่มีที่มาจากนิทานปรัมปรา

แต่ก็เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างมาในสมัยพระมหากษัตริย์ในราชอาณาจักรล้านช้างทรงพระนามว่าพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า

นอกจากนี้ยังพบว่ามีความหมายของการพัฒนาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นเป็นการพิจารณาถึงกรอบแนวคิดที่จะทำให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายโดยการสร้างงานให้เกิดขึ้นกับคนท้องถิ่นโดยการจัดการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายให้มีคุณค่าและให้เป็นที่ปรากฏเป็นที่รู้จักของคนในสังคมมากขึ้นโดยการแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้คนมาเยี่ยมชมมากขึ้น

พระราชรัตนาลงกรณ์, รศ.ดร. ได้เสนองานวิจัยเรื่อง พุทธศิลปะเมืองปะโค เวียงคุก : ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และการสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม พบว่า เมืองปะโค เวียงคุกเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยทวารวดีเคียงคู่มากับเมืองเวียงจันทน์และเมืองปะโค เวียงคุกก็เป็นเมืองที่รับกระแสพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและสมัยขอมเรืองอำนาจ ดังนั้น จึงพบว่ามีโบราณวัตถุที่แสดงถึงพุทธศิลปกรรมในในสมัยนั้นเป็นจำนวนมาก เช่น ใบเสมาสมัยทวารวดี พระพุทธรูปนาคปรก เทวรูปหินดินเผา เป็นต้น ต่อมาเมืองปะโค เวียงคุกก็ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จากอิทธิพลของสุโขทัย ล้านนาและล้านช้างทำให้กลายมาเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา และต่อมาได้ถูกรวมเข้าเป็นหนึ่งในอาณาจักรของประเทศไทย และเมื่อเกิดศึกสงครามเมืองปะโค เวียงคุกก็ถูกทำลายไปด้วย

อดิศักดิ์ วงแก้ว (๒๕๕๑) ศึกษาวิจัยเรื่องการออกแบบและพัฒนาระบบควบคุมรถต้นแบบเดินตามเส้นอัตโนมัติหรือเอจิวีเพื่อใช้ขนส่งวัสดุและสินค้าในกระบวนการผลิตเมนบอร์ดคอมพิวเตอร์เพื่อช่วยลดระยะเวลาและแรงงานคนในการขนถ่ายวัสดุในกระบวนการผลิตเมนบอร์ดคอมพิวเตอร์ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของการใช้งานระบบขนถ่ายวัสดุอัตโนมัติกับการใช้แรงงานคนในกระบวนการผลิตเมนบอร์ดคอมพิวเตอร์จะเห็นได้ว่าระบบรถขับเคลื่อนอัตโนมัติต้นแบบที่พัฒนาขึ้นจะมีประสิทธิภาพในการขนถ่ายวัสดุที่ดีกว่าการใช้แรงงานคนโดยสามารถลดจนวน คนงานในการขนส่งวัสดุจากเดิม ๑๕ คนต่อวันเป็น ๖ คนต่อวันคิดเป็นจำนวนคนงานที่ลดลงคิดเป็น ๖๐ เปอร์เซ็นต์^{๑๓๓}

^{๑๓๓} อดิศักดิ์ วงแก้ว. (๒๕๕๙). การออกแบบและพัฒนาระบบควบคุมรถต้นแบบเดินตามเส้นอัตโนมัติหรือเอจิวีมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชา วิศวกรรมการจัดการ อุตสาหกรรมภาควิศวกรรมอุตสาหกรรมการผลิต.

ณัฐ ลี้มทอง (๒๕๔๖) ศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน ได้แก่ ความผูกพันของประชาชน ความตระหนัก ความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเอง และมีสิทธิในการดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน และดำเนินอย่างต่อเนื่อง โดยมีมาตรการส่งเสริมการจัดการดังกล่าว ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน การสร้างมาตรการการพึ่งพาตัวเอง และการส่งเสริมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้เป็นไปอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม^{๑๓๔}

Jia Tan, Kari Rönkkö และ Cigdem Gencel ศึกษางานวิจัย A Framework for Software Usability & User Experience Measurement in Mobile Industry โดยศึกษาทฤษฎี เรื่องการจัดหมวดหมู่ Usability สำหรับ และ UX และใช้วิธีแจกแบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการ วัดผลพบว่า ด้านการเข้าถึงข้อมูลและการแปลความหมายเช่นการใช้งานได้หลายภาษาอินเตอร์ เฟซและฟังก์ชันการใช้งานต่างๆ ไม่ได้มีผลต่อการออกแบบแอปพลิเคชันมากนักแต่การเรียนรู้ และความเข้าใจมีผลต่อการออกแบบแอปพลิเคชันจากการทดสอบปรากฏว่าการจัดกลุ่มและการ จัดลำดับของเมนูที่ทำให้เข้าใจยากจะส่งผลให้ผู้ใช้งานเกิดความสับสนได้นอกจากนี้สิ่งที่จำเป็นที่ควร ทำคือการจัดหมวดหมู่ของความสัมพันธ์ของข้อมูลและการตอบคำถามที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ใช้งาน^{๑๓๕}

^{๑๓๔} ณัฐ ลี้มทอง. การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.บทคัดย่อ

^{๑๓๕} Jia Tan, Kari Rönkkö. (๒๐๑๕). Cigdem Gencel A Framework for Software Usability & User Experience Measurement in Mobile Industry.

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษาวิจัยจึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย
- ๓.๓ ประชากร / กลุ่มตัวอย่าง / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีขั้นตอนใหญ่ ๆ ๒ ขั้นตอน ดังนี้

๓.๑.๑ ขั้นตอนเตรียมการ มีการดำเนินงาน ดังนี้

๑) การสร้างทีมวิจัยหลัก เป็นกระบวนการแสวงหาผู้สนใจและผู้มีประสบการณ์ในประเด็นเกี่ยวกับการวิจัย

๒) การเลือกประเด็นปฏิบัติการการวิจัย เป็นการสร้างความร่วมมือกับกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียเพื่อร่วมกันพิจารณาคัดเลือกประเด็นที่เป็นคำถามวิจัยหลัก คือเป็นการร่วมกันศึกษาวิจัยภายใต้สภาพปัญหาและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายจนนำไปสู่การตั้งคำถามและพัฒนาไปสู่การกำหนดเป้าหมายของการวิจัย

๓) การวางแผนการวิจัย โดยเริ่มดำเนินการจากการเก็บรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ในพื้นที่ ความต้องการในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย และเพื่อค้นหาทีมวิจัยหรือบุคคลที่จะเข้าร่วมเครือข่ายและทีมวิจัย หรือทีมดำเนินงานในพื้นที่

๔) การดำเนินการอื่น ๆ ที่จำเป็น เป็นการร่วมกันพิจารณาแผนการวิจัยหรือขั้นตอนของการวิจัยทั้งหมดว่ามีความเหมาะสม สอดคล้อง และสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายตามกรอบระยะเวลาที่กำหนดได้ เพื่อนำไปปรับปรุงแผนการดำเนินงานให้ชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓.๑.๒ ชั้นลงมือทำ มีการดำเนินงาน ดังนี้

ในกระบวนการดำเนินการวิจัยหรือระหว่างการจัดกิจกรรมของขั้นตอนนี้จะต้องมีการดำเนินการใน ๔ องค์ประกอบ คือ

๑) การเตรียมการ ทั้งในแง่การประสานงานกลุ่มคน การจัดเตรียมทีมงาน วัสดุอุปกรณ์ วางแผนขั้นตอนต่าง ๆ และการแบ่งหน้าที่ของทีมวิจัย ส่วนนี้จะมีความสำคัญในแง่ของความพร้อมในการจัดการกิจกรรมซึ่งจะส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมว่าจะได้ผลตามที่คาดหวังหรือตามเป้าหมายที่ตั้งไว้หรือไม่

๒) การปฏิบัติการ เป็นการดำเนินงานตามแผนงานที่วางไว้ และการปรับเปลี่ยนกิจกรรมดำเนินงานตามเงื่อนไขที่พบในขณะปฏิบัติการซึ่งอาจมีกิจกรรมที่หลากหลายมีรายละเอียดและขั้นตอนมาก

๓) การบันทึกกระบวนการ ถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งของการวิจัยเพราะต้องมีการบันทึกข้อมูลที่ได้พบเห็น ทั้งในการเขียนรายงาน การวิเคราะห์ และสรุปผลของกิจกรรมและของการวิจัย รวมทั้งข้อมูลการสรุปกิจกรรม การสังเกตการณ์ การบันทึกเทป การบันทึกภาพ และการสรุปกระบวนการทั้งหมด

๔) การสรุปทบทวน เพื่อจัดทำฐานข้อมูลและนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชนและหน่วยงาน เพื่อให้เกิดการประยุกต์ใช้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนหน่วยงาน และแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงบูรณาการแก่กัน

๓.๑.๓ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary study)

การศึกษาในเชิงเอกสาร ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐาน ที่เกี่ยวข้องจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ อรรถ กถา หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ ศึกษาการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี แนวคิดการออกแบบผัง แนวคิดการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และการพัฒนาแอปพลิเคชัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๒. การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี, การออกแบบผัง, การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการพัฒนาแอปพลิเคชัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓. ศึกษาการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปสู่สาธารณชน เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้และเข้าถึงแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ง่ายขึ้น

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

สำหรับการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เวิร์กช็อปความคิดเห็นและเวิร์กช็อปชุมชนผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พื้นที่ศึกษาการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ประกอบด้วย ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอรันทวาปี อำเภอท่าบ่อ, อำเภอโพธิ์ตาก อำเภอศรีเชียงใหม่ โดยมีรายละเอียดคือ

๑) อำเภอเมืองหนองคาย ๗ ตำบล คือ ตำบลในเมือง ตำบลพระธาตุบังพวน ตำบลจอมมณี ตำบลปะโค ตำบลเวียงคุก ตำบลบ้านถ่อน ตำบลวัดธาตุ

๒) อำเภอท่าบ่อ ๔ ตำบล คือ ตำบลโพนสา ตำบลน้ำโมง ตำบลในเมือง ตำบลโคกคอน

๓) อำเภอโพนพิสัย ๓ ตำบล คือ ตำบลวัดหลวง ตำบลในเมือง ตำบลจุมพล

โดยมีแนวทางในการดำเนินการในภาคสนาม ดังต่อไปนี้

๑. ทำการศึกษาข้อมูลพื้นที่ที่มีแหล่งโบราณคดี ในบริบทที่เป็นแหล่งโบราณคดีทางด้านพระพุทธศาสนาและแหล่งโบราณคดีในยุคก่อนประวัติศาสตร์ และยุคประวัติศาสตร์ ภายใต้กรอบของการแสวงหาข้อมูลในเชิงเอกสารและเชิงประจักษ์คือการลงพื้นที่ภาคสนามเน้นแบบมีส่วนร่วม

๒. ดำเนินการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยการพัฒนาการออกแบบในส่วนของผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้

๓. นำเอาองค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี, การออกแบบผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีมาเป็นข้อมูลหลักในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ภายใต้กิจกรรมหลัก ๓ ประการ คือ (๑) โครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” (๒) กิจกรรมการคัดลอกจารึกเพื่อชุมชน และ (๓) กิจกรรมเด็กวัดร่วมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีชุมชน จากนั้นจะประเมินความรู้ของผู้เข้าร่วมโครงการ และดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key-informant) ประกอบด้วยกลุ่มประชากร กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ

๓. ดำเนินการศึกษาวเคราะห์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่แหล่งโบราณคดีใน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ

๔. สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและการนำผู้ร่วมโครงการลงภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย จากนั้นนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ไปตรวจสอบตามวงจรเดมมิ่ง (PDCA) จากนั้นจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อระดมความเห็น จากนั้นนำการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปปรับปรุงก่อนที่จะนำเสนอต่อสาธารณะมาเผยแพร่ให้ภาครัฐ ชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับทราบต่อไป

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีใน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ, โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

๑) กลุ่มพระสงฆ์	จำนวน ๑๐ รูป
๒) กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน ๑๐ คน
๓) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการ	จำนวน ๑๐ คน
๔) กลุ่มนักเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม	จำนวน ๓๐ คน
รวมจำนวน	๖๐รูป/คน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาการมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี, การออกแบบผัง, การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการพัฒนาแอปพลิเคชันโดยมีการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมระหว่างชุมชนเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สำคัญ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญดังนี้

๑. ใช้แบบสัมภาษณ์ เพื่อศึกษาสภาพปัญหา เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการสภาพของการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในประเด็นต่างๆ ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมในสนามและดำเนินการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างนี้ จะทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นความจริงเพิ่มมากขึ้น โดยผู้วิจัยจะเตรียมแนวคำถามอย่างกว้าง ๆ มาล่วงหน้า

๒. การอภิปรายกลุ่มย่อย โดยนำสภาพปัญหาความขัดแย้งที่พบในการสัมภาษณ์มาทำการสนทนากลุ่มเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เป็นการสนทนาที่เกิดขึ้นได้โดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่เจาะจงเรื่องสถานที่

๓. ใช้ชุดกิจกรรมเพื่อการระดมความคิดการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งชุดกิจกรรมประกอบด้วย

๓.๑ การสนทนากลุ่มชุมชน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ, แต่ละชุมชนประกอบด้วย ๑) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาจำนวน ๑๐ รูป ๒) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๑๐ คน ๓) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน ๔) กลุ่มนักเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม ๓๐ คน รวมจำนวนทั้งสิ้น ๖๐ รูป/คน โดยมีรายละเอียดการสนทนากลุ่มย่อย ดังนี้

๑. ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๒. การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๔. การพัฒนาแอปพลิเคชันการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด

หนองคาย

๕. ปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓.๒ การจัดเวทีแสดงความคิดเห็นร่วมกัน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ, แต่ละชุมชนประกอบด้วย ๑) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาจำนวน ๑๐ รูป ๒) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๑๐ คน ๓) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการ

จำนวน ๑๐ คน ๔) กลุ่มนักเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม ๓๐ คน รวมจำนวนทั้งสิ้น ๖๐ รูป/คน เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีร่วมกัน

๓.๓ การจัดโครงการ “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” โดยการรับสมัครยุวชนหรือผู้ที่สนใจเข้าร่วมโครงการจากชุมชน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ เพื่อการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายร่วมกัน

๔. การใช้เครื่องมือการถ่ายภาพ โดยการใช้ภาพถ่ายเป็นภาพนิ่ง โดยการใช้ภาพถ่ายเป็นภาพนิ่งเพื่อมาประกอบเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๕. เทปบันทึกเสียง ใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเพื่อช่วยบันทึกการสนทนาที่เป็นประเด็นสำคัญๆ ตามวัตถุประสงค์ให้ได้ครบถ้วน

ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

๑. การกำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อมากำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์

๒. ร่างเครื่องมือการวิจัยตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกตอน

๓. นำเครื่องมือมาตรวจสอบ

๔. แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

๕. ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายโดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ รวมถึงการเก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย เป็นต้น

ในส่วนของการวิจัยในภาคสนามเพื่อการพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีและสิ่งแวดล้อม ในจังหวัดหนองคายรวมถึงสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขโดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิจัยใน ภาคสนาม (Field Study) โดยดำเนินการใน ๕ ลักษณะ คือ

(๑) ศึกษารวบรวมเอกสาร ชัดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิด ด้านประวัติศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของชุมชน

(๒) การศึกษาจากสถานที่จริงผ่านกระบวนการ ลงพื้นที่ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานราชการ และวัด โดยเน้นการเข้าถึงองค์ความรู้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

(๓) การบูรณาการองค์ความรู้ด้านพื้นที่ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายผ่านกระบวนการสังเคราะห์โดยเน้นกิจกรรมการสนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่

(๔) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง สนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่และชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็น ๓ อำเภอ

(๕) จัดทำการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายจากนั้นสรุปการวิจัยและประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

- ดำเนินการศึกษาบริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย

- สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน การจัดทำผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ,จัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” โดยตัวแทนเยาวชนจาก ๓ อำเภอ ชุมชน, จัดทำแอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ จากนั้นนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องจากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่าง ๆ

- วิเคราะห์ผลของการจัดกิจกรรมการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายผ่านการลงพื้นที่สำรวจโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย
- สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่าย และการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความเข้าใจในองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการสร้างทำความเข้าใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อให้เห็นรูปแบบ กระบวนการ เพื่อให้เกิดการความสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอย่างยั่งยืนต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” มีวัตถุประสงค์ ๓ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งมีการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ควบคู่กับการวิจัยภาคสนาม (Action Research) โดยเก็บข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยคณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลการวิจัยตามลำดับดังนี้

๔.๑ การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๔.๒ การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๔.๓ การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย

๔.๔ พัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๔.๑ การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

จากการที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการดำเนินการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายตามแผนการดำเนินงานนั้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยได้กำหนดพื้นที่ที่มีแหล่งโบราณคดีเอาไว้ในพื้นที่ ๓ อำเภอที่ค้นพบแหล่งโบราณคดีที่เด่นชัดมากที่สุดก็คือ (๑) อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย (๒) อำเภอท่าบ่อ (๓) อำเภอโพนนิสัย โดยแต่ละพื้นที่ก็จะมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ และเป็นแหล่งโบราณคดีที่ทางกรมศิลปากรได้ลงพื้นที่สำรวจและขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่สงวนของกรมศิลปากรแล้วดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ พระธาตุเมืองลาหนอง

สำหรับพระธาตุลาหนองหรือพระธาตุกลางน้ำนั้นมีประวัติในเชิงมุขปาฐะเล่าสืบๆกันมาดังปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานว่า ชื่อเดิมของพระธาตุล้าหนอง ตั้งหรือเรียกกันตามชื่อเมืองเดิมอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุคือเมือง “ลาหนองคาย” หมายถึงเมืองที่มีหนองชื่อว่าหนองคายคือหนอง

สุดท้าย เพราะคำว่าลา หรือหล้านั้น หมายถึงสุดท้าย เช่น ลูกสาวหล้าหรือหล่า ก็หมายถึง ลูกสาวคนสุดท้ายซึ่งเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว พระธาตุองค์นี้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนฝ่าพระบาทจำนวน ๙ องค์

จากการศึกษาประวัติพระธาตุเมืองหล้าหนองคายจากตำนานอุรังคธาตุนิทานพบว่าผู้ที่นำเอาพระธาตุฝ่าพระบาทมาจากอินเดียก็คือ พระสังขวิชชเถระ^๑ ลูกศิษย์ของพระสังฆรักขิตเถระ อาจารย์ผู้สอนกรรมฐานให้ที่เมืองหนองคายคือบริเวณวัดโพธิ์ชัย โดยมีผู้อุปถัมภ์ก็คือ น้ำเลี้ยงนางนมที่ดูแลท่านมาตั้งแต่คราวย้ายมาจากเมืองสาเกต(ร้อยเอ็ด)ซึ่งในครั้งที่ท่านสำเร็จพระอรหันต์แล้วได้เดินทางไปอินเดียแล้วนำเอาพระบรมสารีริกธาตุมา และท่านได้รับมอบหมายให้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุส่วนฝ่าพระบาทไปประดิษฐานไว้ที่เมืองลาหนองคาย ซึ่งมูลเหตุที่พระอาจารย์ทั้ง ๓ มอบหมายให้พระอรหันต์ลูกศิษย์ได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในที่ต่าง ๆ นั้นก็เพราะเป็นพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่ทรงทอดพระเนตร(ภาษาลาวในตำนานใช้คำว่าคลองแห่งจักขุ)ไปในที่ต่างๆแล้วพยากรณ์ไว้ในคราวที่เสด็จมาที่เมืองหนองคันทลือน้ำว่าเมืองลาหนองคายจะเป็นเมืองที่พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองในอนาคตและทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลว่า ณ จุดที่ทรงทอดพระเนตรไปนั้นจะมีบ้านเมืองเกิดขึ้นและจะมีผู้คนมาอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยที่พระธาตุองค์นี้พระพุทธรูปองค์ทรงพยากรณ์เอาไว้ดังปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานว่า

“...ส่วนพระยาไชยประเสริฐนั้น จักได้พำร้พลกลับคืนมา แล้วได้เป็นพระยาบุญชรรประเทศด้วยอัน หล้าชื่อเมืองเสีย พระยาบุญชรรประเทศสืบพระพุทธานุชาตบ้านเมือง จักได้ก่อเจดีย์รูปนาโลมฝ่าพระบาทเบื้องขวา อันพระอรหันต์นำมาธูปนาไว้ที่เมืองลาหนองคายที่นั่น ..”^๒

ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่ในการอุปถัมภ์การสร้างนั้นก็ได้แก่ (๑) พระยาจันทบุรีประระสิทธิศักดิ์กะเทวะ พร้อมด้วยพระนางอินทสว่างรัตนเกสิราชเทวี พระนางมิ่งคลทपालัง และพระนางมิ่งคลมมงคลกัตถุญ พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร (๒) หมื่นกลางโงงอยู่ที่ปากห้วยคุก ในการสร้างพระธาตุหล้าหนองนี้พระยาจันทบุรี (บุรีจันทน์อ้วยล้วย) เป็นประธานหรือเป็นหลักในการให้การอุปถัมภ์และมีนางน้ำเลี้ยงพอนนมผู้ดูแลพระสังขวิชชเถระตั้งแต่เป็นพระราชากุมารมาจากเมืองสาเกตเป็นผู้อุปถัมภ์หรือเป็นแม่งานในการสร้าง โดยมีผู้ช่วยที่เหลือนมีหมื่นกลางโงง เป็นต้นเป็นผู้จัดการและดำเนินการสร้าง นัยว่า การสร้างพระธาตุลาหนองนี้ พระสังขวิชชเถระได้สร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์และตอบแทนบุญคุณของนางน้ำเลี้ยง

^๑ อติตชาติของท่านนั้นคือพระยานันทเสน ผู้ครองมรุกขนคร หนึ่งในจำนวน ๕ พระยาหรือกษัตริย์ที่ร่วมกันสร้างพระธาตุพนมในปี พ.ศ. ๘.

^๒ ซึ่งในตำนานพระยาบุญชรรประเทศก็คือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระอรหันต์ในที่นี้ก็คือพระสังขวิชชเถระนั่นเอง

พอนมที่ดูแลตนเองมาตั้งแต่เด็ก เหตุเพราะท่านได้รับความปลอดภัยจากการสงครามก็เพราะทั้งนาง
น้ำเลี้ยงพอนมและหมื่นกลางโฮง เป็นต้น ดังนั้น เมื่อท่านได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วจึงได้สร้างพระธาตุ
องค์นี้เพื่อเป็นการตอบแทนและเพื่อเป็นการสืบทอดอายุพระศาสนา

สำหรับสถานะของพระธาตุห้าหนองในอดีตนั้นมีสถานะเป็นพระธาตุที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ
ของชาวพุทธในเมืองลาหนองคายเพราะสถานที่สร้างพระธาตุในสมัยก่อนนั้นมีพื้นที่กว่า ๑๐๐ ไร่
โดยรอบเพราะเป็นพื้นที่ของการสละข้าโอกาสให้เป็นลูกฝังลูกเทียนพระธาตุโดยพระมหากษัตริย์
จะต้องมีอาณาเขตไม่ต่ำกว่า ๑-๑๐ กิโลเมตรโดยรอบ แต่ต่อมาเกิดปัญหาน้ำโขงเปลี่ยนทิศทางทำให้
เกิดการกัดเซาะตลิ่งเนื้อที่ที่เคยมีแต่เดิมก็ถูกทำลายไป และที่สำคัญก็คือการที่พื้นที่พระธาตุถูก
อุทกภัยคือน้ำท่วมอยู่เป็นประจำทำให้พื้นที่ของพระธาตุลดจำนวนลงเรื่อยๆ

ปัญหาการกัดเซาะตลิ่งของแม่น้ำโขงนั้นมีเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๓๙๐ ทำให้พระธาตุพังทลาย
ลงมาและจมลงสู่แม่น้ำโขง เรื่องวัดพระธาตุห้าหนองนี้หากต้องการทราบข้อเท็จจริงจำเป็นจะต้องนำ
ประวัติของวัดพระสังกัจจายมาเล่าเพราะเดิมที่วัดสิริมหากัจจายนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของวัดพระธาตุ
ห้าหนองเมื่อถูกน้ำกัดเซาะตลิ่งพังลงมาเรื่อยๆ ชาวหนองคายก็ได้ช่วยกันเคลื่อนย้ายพระสังกัจจายมา
อยู่ให้ห่างจากริมโขงและมาตั้งวัดใหม่ขึ้น ชื่อว่าวัดสิริมหากัจจายน เรื่องนี้จะต้องเล่าให้มีความ
เชื่อมโยงกัน

ปัจจุบัน แม้ว่าพระธาตุห้าหนองจะจมลงสู่แม่น้ำโขงแล้ว แต่ทางเทศบาลเมืองหนองคายก็ได้
ระดมทุนเพื่อสร้างองค์พระธาตุขึ้นมาใหม่ แต่ก็เป็นที่ทราบกันว่าแม้เราจะได้องค์พระธาตุแต่เราก็ไม่ได้
วัดกลับมาเพราะสถานะของพระธาตุนั้นถูกดูแลด้วยคณะกรรมการชุมชน ทำให้พระธาตุห้าหนองจะ
ยังคงเหลือเพียงความเป็นสัญลักษณ์ของพระธาตุองค์เดิมเท่านั้น

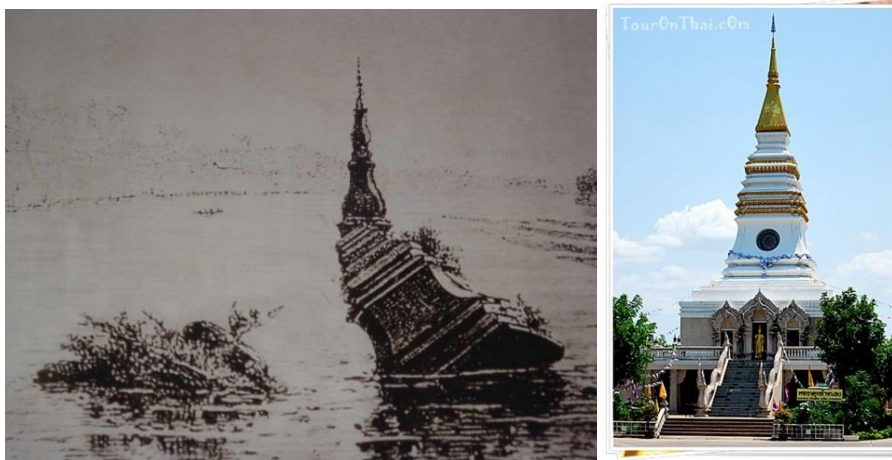
เนื่องจากองค์พระธาตุห้าหนองนั้นเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในเขตจังหวัด
หนองคายและประเทศเพื่อนบ้านเมื่อพังทลายลงไปแม่น้ำโขงผู้ที่ต้องการทำการสักการะนั้นจะต้อง
นำเรือลงไปทำสักการะในแม่น้ำโขงหรือบางคนไม่สามารถที่จะลงไปสักการะที่พระธาตุได้จึงได้นำ
เครื่องสักการะวางไว้ที่ริมตลิ่งบ้างโยนลงไปแม่น้ำโขงบ้าง^๓ และในเวลาน้ำหลากไม่สามารถที่จะลง
ไปสักการะหรือเป็นการลำบากในการสักการะเมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนจังหวัดหนองคายและเทศบาล
เมืองหนองคายจึงได้มีการสร้างองค์พระธาตุห้าหนองจำลองขึ้น

พระธาตุเมืองห้าหนองหรือพระธาตุกลางน้ำ (จำลอง)^๔ แห่งนี้ได้ก่อสร้างขึ้นเพื่อ
เทิดพระเกียรติแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถเนื่องในวาระมีมหามงคลที่ทรงเจริญ

^๓ สัมภาษณ์ สากร ปรีวัติ, วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

^๔ สัมภาษณ์ ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘
ตุลาคม ๒๕๖๓.

พระชนมพรรษา ๗๒ พรรษา ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๗ และเพื่อระลึกถึงความร่วมมือร่วมใจของประชาชนชาวไทยและชาวลาวในอดีตซึ่งพระธาตุเมืองหล้าหนององค์จริงได้ถูกกระแสน้ำกัดเซาะตลิ่งทำให้องค์พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่บนริมฝั่งแม่น้ำโขงเป็นอันต้องพังลงสู่แม่น้ำโขงเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๐ ดังนั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงความสัมพันธ์ของประชาชนสองฝั่งโขงที่สืบทอดมายาวนานองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคายร่วมมือกับเทศบาลเมืองหนองคายและประชาชนประชาชนจังหวัดหนองคายรวมทั้งผู้มีจิตศรัทธาจึงได้ริเริ่มโครงการก่อสร้างพระธาตุเมืองหล้าหนอง (จำลอง) ขึ้นพร้อมก่อสร้างเขื่อนป้องกันตลิ่งรวมทั้งปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยได้รับความร่วมมือในการออกแบบก่อสร้างจากกรมโยธาธิการและผังเมืองและได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบพิธีบวงสรวงวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ และทำการประดิษฐานพระธาตุรวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีจิตศรัทธานำมามอบให้โดยได้บรรจุไว้ในยอดพระธาตุองค์นี้เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ก่อสร้างแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙^๕

ภาพที่ ๔.๑ แสดงพระธาตุหล้าหนององค์เดิมและองค์ใหม่

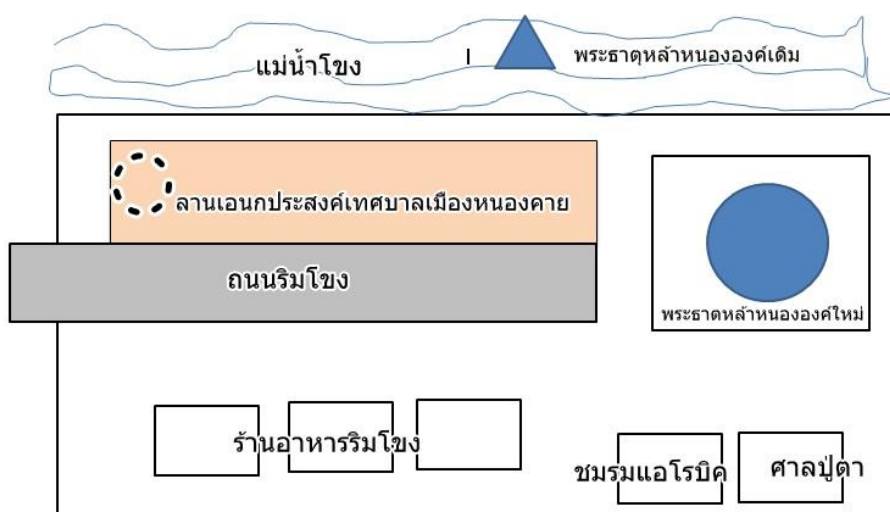
ลักษณะของพระธาตุได้จำลองแบบมาจากองค์พระธาตุหล้าหนององค์ที่ล่มลงในแม่น้ำโขงโดยได้นำภาพที่นายพรองชีวการ์นิเยร์ชาวฮอลันดา^๖ ได้วาดภาพลายเส้นขององค์พระธาตุหล้าหนองไว้ก่อนที่พระธาตุจะล่มลงไปรวมถึงการนำเอาศิลปะสมัยล้านช้างและแบบมาจากพระธาตุบั้งพวนในการสร้างแล้วบรรจุชิ้นส่วนพระธาตุองค์จริงเข้าไว้ข้างในองค์พระธาตุหล้าหนองมีส่วนสูงตั้งแต่ฐานถึงปลาย

^๕ สัมภาษณ์ ยุทธนา ศรีตะบุตร, อดีตนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๖ พินิจ จารุสมบัติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๙.

บวดยอดฉัตร ๑๕ เมตร ส่วนกว้าง ๑๐ x ๑๐ เมตร พร้อมทั้งการเสริมสร้างเสถียรภาพตลิ่งและป้องกันการกัดเซาะตลิ่งตลอดความยาว ๑๙๔ เมตร และงานตกแต่งปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์โดยรอบเนื้อที่ โดยรอบองค์พระธาตุหล้าหนองจำลองมีประมาณ ๔ ไร่ ๓ งาน ๒๙ วา สาเหตุในการสร้างองค์พระธาตุจำลองนั้นได้นิมนต์พระเกจิอาจารย์ชื่อดังมาทำการวางศิลาฤกษ์ในวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘^๗ และก่อสร้างแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๕๔๙

สำหรับสถานที่ตั้งของพระธาตุหล้าหนองนั้นสามารถพิจารณาได้จากผังคร่าวๆดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๒ แสดงสถานที่ตั้งของพระธาตุเมืองลาหนอง

พระธาตุหล้าหนองเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนจังหวัดหนองคายและชาวบ้านได้จัดงานประเพณีเกี่ยวกับพระธาตุในทุกปีคือประเพณีบุญบั้งไฟเดือน ๖ เพื่อจุดถวายองค์พระธาตุในวันแรม ๑ ค่ำเดือน ๖ พิธีบวงสรวงองค์พระธาตุวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ ถวายปราสาทผึ้งวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ และการแข่งเรือยาวรวมถึงการไหลเรือไฟในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปีส่วนการลอยอังคารนั้นไม่มีการกำหนดว่าจะมีการลอยเมื่อใดการลอยอังคารนั้นจะขึ้นอยู่กับญาติของผู้ที่ตายแล้วว่าจะกำหนดขึ้นวันใดแต่ถึงอย่างไรก็ตามการลอยอังคารจะต้องเวียนรอบองค์พระธาตุ ๓ รอบก่อนแล้วจึงลอยได้แต่ทุกอย่างที่กล่าวมานั้นล้วนทำขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาประเพณีดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าองค์พระธาตุหล้าหนองมีความสำคัญเป็นอย่างมาก

^๗ สัมภาษณ์ ทรงพล โกวิทศิริกุล, อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย, วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๓.

จากการลงพื้นที่สำรวจทั้งพระธาตุลาหนององค์เดิมที่จมอยู่ในแม่น้ำโขงและองค์จำลองที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณริมแม่น้ำโขงจะพบว่าประชาชนให้ความเคารพศรัทธาเดินทางมากราบไหว้พระธาตุลาหนองทั้งองค์จริงและองค์ปัจจุบันอย่างเนืองแน่น โดยองค์จริงต้องนั่งเรือจากท่าวัดหายโศกไปชม ส่วนองค์จำลองสามารถเดินทางโดยรถยนต์ไปกราบนมัสการได้ทุกวัน

สำหรับคณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจพบว่าการลงพื้นที่สำรวจองค์พระธาตุตกลงน้ำนั้นสามารถลงเรือสำรวจได้เป็น ๒ แนวทางก็คือ (๑) ลงเรือที่ทำหน้าห้องค์พระธาตุได้เลย โดยเสียค่าบริการคนละ ๒๐ บาท แต่หากเป็นคณะจะต้องเสียค่าเหมาลำ ๒๐๐ บาท เป็นการลงเรือระยะใกล้ๆ (๒) ลงเรือที่ทำเรือวัดหายโศก เป็นการลงเรือที่ผู้สำรวจต้องการที่จะชมบรรยากาศริมฝั่งแม่น้ำโขงสามารถลงเรือทำนี้ได้โดยต้องเสียค่าบริการเหมาลำละ ๑๐๐๐ บาท โดยคณะผู้วิจัยได้เลือกลงเรือสำรวจโดยอาศัยการลงเรือที่ท่าวัดหายโศก เพื่อจะได้เห็นบรรยากาศสองฝั่งแม่น้ำโขงได้

จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าองค์พระธาตุยังจมอยู่ในแม่น้ำโขงจะโผล่ให้เห็นเพียงฐานองค์พระธาตุด้านหนึ่งเท่านั้นโดยตัวพระธาตุจะล้มทอดไปตามแนวของแม่น้ำโขงซึ่งจากการสำรวจได้น้ำของหน่วยโบราณคดีภาค ๗ พบว่าองค์พระธาตุมีฐานกว้างด้านละ ๑๗.๒ เมตร ย่อมุมที่ฐาน และมีความสูงประมาณ ๒๘.๕ เมตร หักออกเป็น ๓ ท่อน สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒ เนื่องจากมีรูปร่างคล้ายพระธาตุบังพวน^๔ บริเวณที่พระธาตุโผล่เหนือน้ำนั้นจะมีประชาชนนำเอาผ้าแพรสีเหลืองมาพันรอบทำให้ไม่สามารถมองเห็นอิฐฐานพระธาตุได้สะดวกนัก แต่จากการพิจารณาพบว่ารูปแบบของการเรียงอิฐจะเป็นแบบเดียวกับพระธาตุสมัยล้านนาหรือล้านช้าง ซึ่งแม้ว่าจะมีการกัดเซาะของน้ำแต่ก็ไม่มีผลทำให้อิฐพังทลายแสดงให้เห็นว่าช่างสมัยนั้นได้มีการใช้ตัวเชื่อมที่มีความเหนียวและทนทานต่อสภาพแวดล้อมมาก

จากจุดที่พระธาตุล้มกลางแม่น้ำโขงนี้ไปจนถึงองค์พระธาตุองค์ใหม่มีระยะทางประมาณ ๑ กิโลเมตร ซึ่งสามารถมองเห็นองค์พระธาตุได้อย่างชัดเจน และมีประชาชนลงเรือมากราบไหว้อยู่ไม่ขาดสายแสดงให้เห็นว่าองค์พระธาตุนั้นยังเป็นที่เคารพสักการะของชาวพุทธท้องถิ่นและบริเวณใกล้เคียงอยู่มากเนื่องจากว่าองค์พระธาตุนั้นเป็นพระธาตุที่มีชื่อเสียงได้รับการเผยแพร่ไปในทางสื่อโซเชียลอยู่ตลอดเวลาทำให้ประชาชนได้เดินทางมากราบสักการะไม่ขาดสาย และสำหรับพระธาตุจำลองที่สร้างขึ้นใหม่บนฝั่งโขงทางด้านเมืองหนองคายนั้นก็มีพุทธศิลป์ที่งดงาม เป็นองค์แทนของพระธาตุที่จมอยู่ภายใต้แม่น้ำโขงได้เป็นอย่างดี

^๔ วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, วัดสิริมหากัจจายน์, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล;

ภาพที่ ๔.๓ คณะผู้วิจัยลงสำรวจพระธาตุเมืองลาหนองหรือพระธาตุกลางน้ำ
เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๖๔

๔.๑.๒ หลวงพ่อพระใส วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

สำหรับสถานที่สำคัญต่อมาของเมืองหนองคายหรือจังหวัดหนองคายที่เป็นแหล่งโบราณคดีหรือมีโบราณวัตถุหรือโบราณสถานอยู่นั้นก็คือ วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย ตามประวัติของวัดเท่าที่สืบค้นได้ซึ่งหลักฐานส่วนใหญ่เป็นการได้มาจากหลักฐานเชิงมุขปาฐะมากกว่าโดยชื่อของวัดนั้นได้รับการบอกเล่ากันต่อๆมาว่าเดิมชื่อ “วัดผีผิว” ซึ่งข้อสันนิษฐานของผู้เรียบเรียงประวัติวัดในยุคแรกๆ เกี่ยวกับชื่อของวัดนั้นว่าเหตุที่ชื่อว่าวัดผีผิวเพราะผู้คนกลัวผี เนื่องจากวัดอยู่กลางทุ่งนาและเป็นที่เปลี่ยวดังนั้นก็เรียกกันตามปะสาชาวบ้านว่าวัดผีผิวซึ่งคำว่าผีผิวนั้นอาจจะมาจากเสียงลมพัดต้นไม้ในวัดทำให้เกิดเสียงแปลกๆ ผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาได้ยินเสียงดังกล่าวก็เรียกกันตามความเข้าใจอย่างนั้นหรืออาจจะมีข้อมูลหรือที่มาของคำว่าผีผิวนอกจากนี้ที่สุดที่จะหาหลักฐานมาอ้างได้ดังนั้นในยุคแรกๆจึงพากันเรียกชื่อวัดอย่างนั้นมาตลอดหนึ่งหากเราจะสืบค้นข้อมูลเพื่อหาชื่อวัดหรือวัดที่มีอยู่ในบริเวณเมืองหนองคายนั้นในยุคสมัยที่อาณาจักรล้านช้างเจริญรุ่งเรืองนั้นเมืองหนองคายถือได้ว่าเป็นเมืองซึ่งมีความสำคัญอยู่ไม่น้อยในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านร่วมกับเมืองปะโค เวียงคุก ท่าบ่อทองนา หินโงม เป็นต้น สถานที่ดังกล่าวมาล้วนเป็นแหล่งชุมชนของคนโบราณซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาและมีการตั้งวัดในตัวเมืองหนองคายปัจจุบันก็มีวัดอยู่หลายวัดซึ่งสร้างในสมัยล้านช้างหรือก่อนที่จะย้ายเมืองจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์เท่าที่ปรากฏในเมืองหนองคายมีชื่อวัดปรากฏในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชอยู่หลายวัดคือ (๑) วัดจอมมณีซึ่งเป็นวัดที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงมาสร้างร่วมกับพระนางยอดคำทิพย์และสังฆราชมนโธรมย์ (น่าจะเป็นสังฆราชมาจากวัดมนโธรมย์หลวงพระบาง)^๙ (๒) วัดศรีคุณเมืองเป็นวัดที่ทรงเสด็จมาสร้างและทำบุญ (๓) วัดศรีเมืองเป็นวัดที่ทรงมาสร้างพระพุทธรูปซึ่งเป็นประธานภายในพระอุโบสถไว้โดยทรงดำริจะให้ฝั่งเมืองหนองคายนั้นมีวัดที่มีชื่อคล้ายๆกับวัดในเขตเมืองเวียงจันทน์เช่นวัดศรีเมืองวัดองค์ตั้งเป็นต้นวัดพระไชยเชษฐา ตำบลกวนวันวัดมฤคทายวัน(ดงแขม)วัดสาวสุวรรณเป็นต้นแต่อย่างไรก็ตามในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นก็ไม่ได้ปรากฏว่ามีวัดโพธิ์ชัยหรือชื่อวัดผีผิวเลยคงอาจเป็นเพราะวัดผีผิวหรือวัดโพธิ์ชัยเป็นวัดที่อยู่ลึกจากฝั่งแม่น้ำโขงเป็นที่ไม่มีคนพลุกพล่านนักประการหนึ่งอาจเป็นดังตำนานเชิงมุขปาฐะที่ว่าวัดผีผิวนั้นเป็นวัดที่เปลี่ยวเหมือนป่าช้าเวลาเดินผ่านแม้ในเวลากลางวันก็ยังไม่กล้าผ่านไป

วัดโพธิ์ชัยใช้ชื่อว่า ผีผิวนานเท่าใดไม่ปรากฏ แต่เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๗๐ คราวเกิดการปราบปรามกบฏเวียงจันทน์และได้ทำลายเมือง (โดยกองทัพไทย) พร้อมกับอัญเชิญพระพุทธรูปต่าง ๆ มีพระสุก พระเสริม พระใส เป็นต้น มาที่เมืองหนองคาย ระหว่างทางพระสุกได้จมลงในแม่น้ำโขง

^๙ พ.ท.สุพจน์ โปธิสว่าง, ประวัติหลวงพ่อพระใส, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓-๕.

เหลือแต่พระเสริมกับพระใสมาขึ้นฝั่งที่วัดหอก่องและได้อัญเชิญพระพุทธรูปทั้งหมดประดิษฐานไว้ที่วัดหอก่อง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ ได้เกิดอาเพศแผ่นดินแยกต่อหน้าพระเสริมที่วัดหอก่อง^{๑๐} เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุให้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันในกลุ่มประชาชนเป็นอย่างมากทำให้ทางคณะกรรมการเมืองหนองคายต้องนำเรื่องดังกล่าวเข้าปรึกษาหารือกับท่านพระครูหอพระแก้ว (ฝิ่งใน) ผู้มาเป็นพระครูหลักคำเมืองหนองคายเพื่อหาทางออกเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าว ในที่สุดก็ได้ข้อสรุปว่าสมควรที่จะต้องมีการหาสถานที่สร้างวัดเพื่อที่จะอัญเชิญพระเสริมไปประดิษฐานไว้เนื่องมาจากความที่ วัดหอก่องคับแคบและไม่เหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะนำพระพุทธรูปสำคัญของเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเจ้าฟ้ามหากษัตริย์เป็นผู้สร้างมาไว้ ณ สถานที่คับแคบเช่นนี้ ดังนั้น ทางคณะกรรมการเมืองหนองคายจึงค้นหาสถานที่และพบว่าวัดฝึฝิวซึ่งเป็นวัดร้างนั้นมีศาสนสถานที่สำคัญคือเจดีย์อรหันต์หรือพระธาตุยักษ์อยู่ ซึ่งเจดีย์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นวัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน สมควรที่จะทำการบูรณะและยกจากวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาเมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะสามารถอัญเชิญพระเสริมไปประดิษฐานได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าทางคณะกรรมการเมืองจะมีมติดังกล่าวแต่ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการยกวัดได้เนื่องจากสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นยังไม่เป็นที่ไว้วางใจเพราะมีสงครามกับเวียดนามอยู่ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๒ ทางคณะกรรมการเมืองหนองคายมีพระปทุมเทวาภิบาล (ท้าวสุวอ) เป็นประธานฝ่ายฆราวาส และมีท่านพระครูหอพระแก้ว(ฝิ่งใน)ผู้มาเป็นพระครูหลักคำเมืองหนองคายเป็นประธานฝ่ายสงฆ์พร้อมด้วยประชาชนชาวหนองคายก็ได้พากันประกอบพิธียกวัดโพธิ์ชัยขึ้นจากวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาเมื่อวันที่ ๒๑ เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๘๒ และจากข้อมูลดังกล่าวก็เป็นข้อยืนยันได้ว่า วัดฝึฝิวถูกเปลี่ยนมาเป็นวัดโพธิ์ชัยเป็นครั้งแรก ส่วนจะมีผู้ใดเป็นผู้ริเริ่มต้นคิดมณฑลนามนี้ให้กับวัดนั้นก็สุดจะหาหลักฐานมาอ้างอิงได้ ดังนั้น เราจึงอาจได้ข้อสรุปตรงกันว่า ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๐ นั้น อาจมีการใช้ชื่อวัดว่า “วัดฝึฝิว” อยู่ แต่พอมาถึง พ.ศ. ๒๓๘๒ มาก็ได้เปลี่ยนมาใช้ชื่อวัดใหม่ว่า “วัดโพธิ์ชัย” ซึ่งผู้ตั้งอาจตั้งตามภูมิประเทศของพื้นที่วัด ซึ่งมีต้นโพธิ์นั้นมาก ประกอบกับมี พระธาตุอรหันต์เป็นเจดีย์สำคัญที่ผู้คนให้ความเคารพศรัทธา โดยเฉพาะในพระพุทธศาสนาจึงได้ตั้งนามมงคลให้สอดคล้องต้องกันว่าวัดโพธิ์ชัย และเรียกชื่อนั้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้น

สำหรับสถานที่ตั้งของวัดนั้นอยู่ห่างจากน้ำโขงประมาณ ๑ กม. (น้อยหรือมากก็ไม่เกินนั้น) ในอดีตวัดเป็นสถานที่ซึ่งมีทางผ่านแควล้อมไปด้วยทุ่งนาของราษฎรเป็นวัดที่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีใครผ่านเพราะกลัวผีแต่สำหรับชาวบ้านในระแวกใกล้เคียงก็คงจะมาวัดตามปกติธรรมดาของชาวพุทธโดยทั่วไป

^{๑๐} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดาร รัชการที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๒), หน้า ๗๐.

ในปัจจุบันวัดโพธิ์ชัยตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเลขที่ ๘๗๓ ถนนประจักษ์หมู่ที่ ๑๐ ตำบลในเมืองอำเภอเมืองจังหวัดหนองคายวัดมีที่ดินทั้งหมด ๒๑ ไร่ ๓ งาน ๒๘ ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ ๑๕๓๗ โดยมีอาณาเขตรอบวัดติดกับที่ดินแปลงต่างๆดังนี้

๑. ทิศเหนือยาว ๑๖๖ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๓, ๑๐, ๑๒
๒. ทิศใต้ยาว ๒๑๓ เมตร จดถนนชลประทานหนองคาย-โพนพิสัย
๓. ทิศตะวันออกยาว ๘๙.๕๐ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๔๙ น.
๔. ทิศตะวันตกยาว ๑๐๙ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๑๑๓ ฎ

นอกจากนี้วัดยังมีที่ธรณีสงฆ์อีก ๑ แปลง เนื้อที่ ๘๔ ๑/๑๐๐ ตารางวาโฉนดเลขที่ ๑๑๐๗ ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่พอสมควร แต่เนื่องจากวัดโพธิ์ชัยเป็นวัดศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดพระใส จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปมากราบนมัสการอยู่เนือง ๆ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม-ศาสนพิธีหรืองานเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น ออกพรรษา สงกรานต์ ปีใหม่ เป็นต้น ดังนั้น ถ้านึกถึงแง่ของการบริหารจัดการวัดให้เป็นสถานที่รองรับประชาชนที่มาท่องเที่ยวหรือประกอบศาสนกิจที่วัดแล้ว ก็คงพบว่าวัดมีเนื้อที่ที่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการดังกล่าวอยู่เช่นเดิม ดังนั้น ในระยะต่อมาทางคณะกรรมการวัดจึงได้หาทางที่จะขยายที่ดินของวัดออกไปอีก ทั้งนี้ก็เพื่อมั่นคงสภาพของพระพุทธศาสนาสืบไป

สำหรับโบราณวัตถุที่พบที่วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายนั้นก็ได้แก่

ก. หลวงพ่อบุญรอด

สำหรับหลวงพ่อบุญรอด ถือว่าเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองหนองคาย เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระรูปลักษณะงดงามมาก ขนาดหน้าตัก กว้าง ๒ คืบ ๘ นิ้ว ส่วนสูงจากพระสงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเกศ ๔ คืบ ๑ นิ้ว ของช่างไม้ ปัจจุบันได้ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) เป็นพระพุทธรูปที่ชาวจังหวัดหนองคายนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มากและเป็น ที่เคารพสักการะอย่างยิ่ง

สำหรับประวัติยุคสมัยในการสร้างตำนานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์เชิงมุขปาฐะได้ระบุตรงกันว่าได้สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งตามตำนานระบุว่าในสมัยที่อาณาจักรศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระองค์ทรงครองราชย์อยู่ระหว่างปี พ.ศ.๒๐๙๓-๒๑๑๕ ในช่วงแรกของการก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์พระองค์ทรงได้รับการอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรล้านนาเชียงใหม่ แต่ด้วยเหตุที่พระราชบิดาของพระองค์คือ พระเจ้าโพนสีราชกุมารทรงเสด็จสวรรคตด้วยอุบัติเหตุอย่าง

กะทันหัน พระองค์จึงต้องเสด็จกลับมาครองราชย์สมบัติที่กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว (หลวงพระบาง)

ต่อมาทรงพิจารณาเห็นว่าอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง อยู่ในชัยภูมิที่ง่ายต่อการรุกรานของพม่า จึงทรงปรึกษากับบรรดาอำมาตย์และมุขมนตรีพร้อมด้วยพระสังฆราชจากนั้นก็ได้ทำการย้ายเมืองจากเมืองหลวงพระบางมาที่นครเวียงจันทน์ และทรงได้อพยพผู้คนจากเมืองหลวงพระบาง แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน และเชียงใหม่ บางส่วนมาไว้ที่เวียงจันทน์และเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองศรีเชียงใหม่ กองนาง ท่าบ่อ เวียงคุก หนองคาย ปากห้วยหลวง (โพนพิสัย) เป็นต้น

อนึ่ง ภายหลังจากที่ทรงย้ายเมืองหลวงและอพยพผู้คนลงมาที่เมืองเวียงจันทน์แล้วพระองค์ก็ให้สร้างเมืองเสร็จจากนั้นก็ทรงสร้างบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง ทั้งภายในเวียงจันทน์และฝั่งเมืองหนองคาย เช่น วัดพระธาตุหลวง วัดป่ามหาพุกธวงค์ วัดป่าฤกษ์สังฆรณ์ วัดโพนหนองกก (กัสสปมธุโรรม) วัดพระธาตุเมืองลาหนองคาย วัดพระธาตุบังพวน วัดพระธาตุโพนจิกเวียงวัว (วัดพระธาตุบุ) วัดศรีเมือง (วัดเมืองหนอง) วัดศรีคุณเมือง (วัดผ้าขาว) วัดพระธาตุหนองคาย วัดพังเพา (วัดศรีชะเกษ) วัดพระไชยเชษฐาบ้านกวนวัน วัดจอมมณี วัดโพธิ์ชัย (วัดหลวงพ่อพระใส) วัดถ้ำสุวรรณคูหา (จ.หนองบัวลำภู) วัดพระธาตุหนองสามหมื่น (จ.ชัยภูมิ) วัดพระธาตุเชิงชุม(จ.สกลนคร) วัดพระธาตุศรีโคตร (เมืองท่าแขก) และวัดพระธาตุพนม เป็นต้น

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเป็นอย่าง ยิ่งทั้งในด้านการศึกสงคราม ด้านการปกครองบ้านเมืองอีกทั้งยังทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์เดียวที่ทรงปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต (พุทธภูมิ) ทั้งยังทรงเป็นนักรบผู้กล้าหาญและเป็นราชาผู้ทรงธรรมในเวลาเดียวกัน ดังนั้น พระองค์จึงทรงเป็นที่เคารพยำเกรงของแคว้นแคว้นใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้มีผู้นำพระราชธิดามาถวายเป็นข้าบาทพาทจาริกามากมาย ในส่วนของพระมเหสีนั้นนอกจากทรงอภิเษกสมรสกับเจ้านางตนทิพย์ เจ้านางตนคำพระราชธิดากษัตริย์เชียงใหม่แล้ว พระองค์ทรงอภิเษกสมรสกับธิดาของ พระยาแสนสุรินทรคว่างฟ้า (จานจัน-ชาวเมืองหนองคาย) ผู้เป็นเสนาบดีคู่บารมีของพระองค์นามว่า พระนางจอมมณี โดยหลักฐานในทางตำนานระบุว่าพระนางเป็นพระราชมารดาของพระธิดาสุก พระธิดาเสิม พระธิดาใสผู้สร้างพระสุก พระเสริม และพระใส ส่วนหลักฐานในทางประวัติศาสตร์นั้นพบว่าพระนางทรงเป็นพระราชมารดาของพระธิดาทรงพระนามว่า “รัตนมณีเนตร” หรือ “พระธิดาแก้ว” ตามหลักฐานการบันทึกของกรุงศรีอยุธยาและพม่า และเป็นพระราชมารดาของพระหน่อแก้วหรือพระหน่อเมืองตามหลักฐานการบันทึกของสปป.ลาว ในตำนาน

ฝ่ายไทยและลาวระบุตรงกันว่า พระราชธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ๓ พระองค์ คือ พระธิดาสุก พระธิดาเสิม พระธิดาใส เป็นเจ้าศรัทธาในการสร้างพระพุทธรูปโดยทรงให้ช่างหล่อปั้นหุ่นพระพุทธรูปให้มีขนาดลดหลั่นกันตามลำดับก็คือ พระสุกเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประจำพระธิดาสุก พระเสิมเป็นพระพุทธรูปขนาดรองลงมาประจำพระธิดาเสิม และพระใสเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กประจำพระธิดาใส ซึ่งในเอกสารประวัติศาสตร์ระบุว่าพระธิดาใสผู้สร้างองค์หลวงพ่อพระใสนั้นมีชื่อว่า “รัตนมณีเนตร” หรือ “พระธิดาแก้ว” ซึ่งหลักฐานการระบุผู้สร้างนั้นเอกสารของฝั่ง สปป.ลาวและไทยระบุตรงกัน ส่วนในตำนานก่านปุ่นของพม่ากลับระบุแปลกออกไปว่าผู้เป็นผู้สร้างพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ก็คือ พระองค์ตื้อ พระสุก พระเสิม และพระใส ก็คือพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชโดยทรงให้รับสั่งให้ช่างปั้นหุ่นพระน้อยสามองค์ คือ พระสุก พระเสิม และพระใสไว้เพื่อรองรับทองที่เหลือจากการหล่อพระใหญ่ก็คือ พระองค์ตื้อ ซึ่งหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วเนื้อความในตำนานทั้งสองก็ไม่ได้ขัดกันเลยทีเดียว แต่อาจจะเป็นไปได้ว่าเมื่อครั้งพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงปรารถนาเรื่องการทำบุญใหญ่ด้วยการหล่อพระองค์ตื้อ ในขณะนั้น พระธิดาทั้งสามของพระองค์ก็คือ พระธิดาสุก พระธิดาเสิม และพระธิดาใสหรือพระธิดารัตนมณีเนตรได้เข้ากราบทูลพระองค์เพื่อขอพรที่จะเป็นเจ้าภาพสร้างพระองค์น้อยอีก ๓ องค์ร่วมบุญกับพระราชบิดาด้วย ซึ่งพระองค์ก็ทรงอนุญาตและทรงอนุโมทนาบุญในกุศลเจตนาของพระธิดาทั้งสามพระองค์ด้วย และเมื่อวันทำพิธีหล่อพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ พระองค์ก็ทรงเป็นประธานในการเททองหล่อด้วยพระองค์เองโดยมีบรรดาข้าราชการบริพารทั้งหลายเข้าร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน

ตำนานการหล่อ

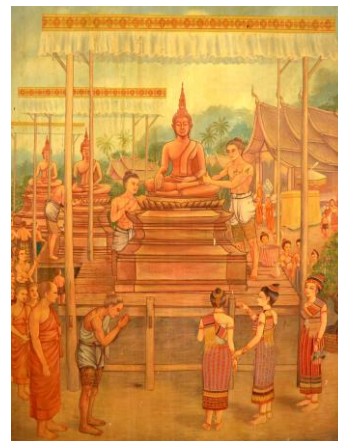
ในการหล่อหลวงพ่อพระสุก พระเสิม พระใส่นั้นมีตำนานการหล่ออยู่ ๒ เรื่องก็คือ (๑) ตำนานของวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย (๒) ตำนานก่านปุ่นของ พม่าฉบับของญาติท่านพระมหาผ่อง สมาถุภช อติตสมเด็จพะสังฆราช สปป.ลาว วัดองค์ต่อมหาสาร เวียงจันทน์ โดยในตำนานทั้งสองเรื่องนั้นได้กล่าวถึงพิธีกรรมการหล่อดังต่อไปนี้

(๑) ตำนานฉบับวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย สำหรับตำนานเรื่องนี้เป็นฉบับการเรียบเรียงของ พ.ท.สุพจน์ โพธิสว่าง อติตพระมหาสุพจน์ สุวีโร ป.ธ.๖ เผยแผ่จังหวัดหนองคาย โดยตำนานได้เล่าถึงการหล่อไว้ว่า

“..พระพุทธรูป ๓ องค์ คือ พระเสิม พระสุก พระใส หล่อโดยมีธิดา ๓ พระองค์แห่งกษัตริย์ลานช้างเป็นเจ้าศรัทธา ทั้งหมดเป็นพี่น้องร่วมพระวงศ์เดียวกัน (บางท่านว่าเป็นธิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช) มีพระนามตามลำดับว่า สุก เสิม ใส มีพระทัยร่วมกันเป็นเอกฉันทในอันที่จะหล่อพระพุทธรูปประจำองค์ จึงได้พร้อมกันของพรจากพระบิดา พระบิดาประทานพรให้จึงได้ให้ช่างหล่อพระพุทธรูปขึ้น ๓ องค์ ขนาดลดหลั่นกันตามลำดับ ครั้นแล้วจึงขนานนามพระพุทธรูปเหล่านั้นโดยขอฝากพระนามของตนเองไว้ด้วยว่าพระสุก (ประจำพี่ผู้ใหญ่)

พระเสียม (ประจำคนกลาง) พระใส (ประจำคนสุดท้อง) ทั้งหมดได้ประดิษฐ์รวมไว้ในแห่งเดียวกันในคราวแรก

ทางที่สอง มีเค้าความคล้ายกับที่เล่ามาแล้ว ซึ่งแปลกออกไปก็แต่ว่าเมื่อทำพิธีหล่อนั้นทั้งทางบ้านและทางวัดได้ช่วยกันเป็นการใหญ่โต มีคนทำการสุมเตาหลอมทองอยู่ไม่ขาดระยะ นับเป็นเวลา ๗ วันแล้ว ทองก็ยังไม่ละลาย จึงวันที่ ๘ เวลาเพล (๑๑.๐๐ น.) เหลือพระภิกษุแก่ (หลวงตา) กับสามเณรน้อยรูปหนึ่งทำการสุมเตาอยู่ในขณะนั้นปรากฏมีชีปะขาว (ตาผ้าขาว) คนหนึ่งมาอยู่ที่นั่นและขอทำการสุมเตาช่วย ซึ่งพระภิกษุแก่และสามเณรน้อยนั้นก็มิได้ขัดข้อง เมื่อชีปะขาวทำการสุมเตาแทนแล้ว พระภิกษุและสามเณรน้อยก็ขึ้นไปฉันทนเพลบน

กุฎิตามปกติธรรมดาทุกวัน เมื่อพระกำลังฉันทนเพลอยู่ญาติโยมที่มาส่งเพลย้อมลงมาทำการสุมแทนเสมอ แต่วันนั้นญาติโยมแลเห็นคนสุมเตามากกว่าปกติต่อเตาก็มีมากแต่ละคนเป็นชีปะขาวเหมือนกันหมด ด้วยความอัศจรรย์ใจจึงได้ถามพระภิกษุ ๆ แลไปเห็นเป็นคนเดียวเท่านั้น พอฉันทนเพลเสร็จ คนทั้งหมดก็พากันลงมาดู ครั้นถึงก็เกิดความอัศจรรย์ใจยิ่ง เพราะเหตุที่ได้เห็นทองทั้งหมดถูกเทลงในบา้ทั้ง ๓ บา้โดยเรียบร้อยแล้ว และไม่ปรากฏเห็นชีปะขาวนั้นเลยสักคนเดียว การหล่อนี้เป็นอันสำเร็จไปโดยง่ายตายในตอนหลังฉันทนเพลนี้...”

(๒) **ตำนานกำนปุนของพม่า** สำหรับตำนานกำนปุนนี้ต้นฉบับเป็นของพม่า แต่ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งญาติท่านพระมหาผ่อง สมาฤกษ์ อดีตสมเด็จพระสังฆราช สปป.ลาว วัดองค์ต่อมหาวิหาร เวียงจันทน์ สปป.ลาว ได้ฟังคำบอกเล่ามาจากสมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณโก) อดีตเจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร ครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระราชสุธี พระนักปราชญ์ชาวอีสาน โดยพระราชสุธีได้เล่าให้ท่านมหาผ่อง สมาฤกษ์ฟังว่าท่านไปพบตำนานนี้ในภาคภาษาอังกฤษเมื่อครั้งที่ท่านเดินทางไปร่วมพิธีฉันทนเพลสงคายนานาชาติประเทศพม่าจึงได้อ่านและจดจำเอาเรื่องราวในตำนานกำนปุนมาเล่าให้ท่านพระมหาผ่อง สมาฤกษ์ฟัง ภายหลังจากท่านพระมหาผ่องได้บันทึกเรื่องราวนี้ไว้ โดยในตำนานกำนปุนได้กล่าวถึงการหล่อลงพ้อพระใสเอาไว้ว่า

สำหรับมูลเหตุในการหล่อพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์คือ (๑) พระองค์ (๒) พระสุก (๓) พระเสิม (๔) พระใส ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นมาจากความปรารถนาของพระองค์ที่ต้องการจะเกิดเป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต (ปรารถนาพุทธภูมิดังปรากฏในจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหาหลักที่ ๑) จึงตั้งใจที่จะกระทำบุญอย่างใหญ่หลวงด้วยการหล่อพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ดังนั้น พระองค์จึงรับสั่งให้ช่างทำการปั้นหุ่นพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ขึ้นโดยมุ่งหวังที่จะทำการหล่อพระองค์ถือเป็นสำคัญ ส่วนพระสุก พระเสิม และพระใส ถือว่าเป็นพระน้อยจะใช้ทองที่เหลือจากการหล่อพระพุทธรูปใหญ่ คือ พระองค์ ต่อเทในภายหลัง

เมื่อทรงจัดเตรียมหรือปั้นหุ่นพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์เสร็จแล้วก็ได้รับสั่งให้บรรดาโหราจารย์ พราหมณ์ ผู้ประกอบพิธีและพระสงฆ์ผู้ใหญ่มารวมกันที่ประรำพิธีเพื่อประกอบพิธีมหาพุทธาภิเษกจนครบตามกระบวนการทุกอย่างแล้ว เมื่อได้เวลาตรงตามมหาฤกษ์มหาชัยพระองค์ก็ได้ทรงมอบภารกิจในการปกครองบ้านเมืองให้กับพระอัครมเหสี (คือพระนางเจ้าจอมมณี) เพราะพระองค์ต้องเข้าประกอบพิธีด้วยการนุ่งขาวห่มขาวสมาทานศีล ๘ อยู่ในท่ามกลางพิธีภายในวัดอินแปลง ซึ่งหากเกิดเหตุการณ์ใด ๆ ขึ้นในระหว่างนี้ก็ให้พระอัครมเหสีเป็นผู้ดำเนินการแทนได้

ในขณะนั้นก่อนที่จะถึงเวลามหาฤกษ์มหาชัย กษัตริย์พม่าได้ยกกองทัพเข้ามาประชิดเมืองทางประตูด้านทิศตะวันตกของนครเวียงจันทน์ แล้วได้ให้ทหารคนสำคัญ ๔ นายถือพระราชสาส์นมาแจ้งแก่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งประทับอยู่ภายในมณฑลพิธีหล่อพระพุทธรูป โดยถ้อยความในพระราชสาส์นมีคำขาดอันเป็นเงื่อนไขทางสงครามของกองทัพพม่าอยู่ ๒ ข้อ คือ

(๑) ให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นเมืองขึ้นของพม่า

(๒) ถ้าไม่ยอมก็ให้ออกมารบกันและต้องตอบเงื่อนไขและส่งผู้ถือหนังสือมาโดยเร็ว

ในระหว่างนั้นเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ก็กำลังสู้เพื่อเตรียมที่จะแทงเข้า ทหารพม่าทั้ง ๔ นายก็ได้ยืนดูอยู่ และได้แสดงฤทธิ์ (คาถา+วิชาอาคม) เพื่อเป็นการข่มขวัญพระมหากษัตริย์และประชาชนชาวล้านช้าง ด้วยการเอามือเปล่าจับเป้าหลอมทองซึ่งกำลังแดงฉานขึ้นมาดู โดยไม่มีอาการร้อนรนแต่ประการใด เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็ทรงตกพระทัยเช่นกัน พระองค์จึงรีบเสด็จออกจากประรำพิธีกลับไปยังพระราชวังโดยทันที พอไปถึงพระราชวังพระอัครมเหสีเห็นพระอาการผิดปกติจึงทูลถามว่า พระองค์เสด็จไปทำพิธีหล่อพระ เหตุไฉนจึงได้รับกลับมาที่พระราชวังก่อนที่พิธียังไม่เสร็จ พระองค์จึงได้ตรัสตอบพระมเหสีว่า ที่รับเข้ามาในพระราชวังก็เพราะมีเรื่องเกิดขึ้นที่ประรำพิธี โดยทรงได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดให้กับพระมเหสีฟัง เมื่อมเหสีได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ โดยละเอียดแล้ว ด้วยพระปรีชาของพระนางจึงได้ตรัสเตือนสติพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชว่าหากพระองค์ทรงกระทำบุญครั้งนี้เพื่อมุ่งหวังพุทธภูมิเป็นเบื้องหน้าแล้วก็ไม่ควรตกพระราชหฤทัย พระองค์ควรจะอธิษฐานต่อบุญกุศลในครั้งนี่ว่า ถ้าความปรารถนาที่ทรงปรารถนาแล้วไม่สำเร็จ และจะเสียชีวิตขณะแก่พม่าแล้วก็

ขอให้พระหัตถ์ของพระองค์ขาดไปกับเบ้าทองหล่อพระที่ร้อนจัดเกิด แต่ถ้าความปรารถนาที่พระองค์ทรงปรารถนาจะสำเร็จและจะได้ชัยชนะต่อพม่าแล้วก็ขอให้เบ้าหลอมทองที่จะเทหล่อพระใหญ่ จะมีอาการเย็นและไม่หนักเวลายกเททองหล่อพระก็ให้เบาเหมือนกับการจับหมวกมาสวมที่พระเศศ

เมื่อได้รับคำแนะนำจากพระอัครมเหสีเช่นนั้น พระองค์ก็ทรงได้สติจึงได้เสด็จเข้าสู่ห้องพระในพระบรมมหาราชวังแล้วได้กล่าวสัจเคเวทดาตั้งจิตอธิษฐานต่อหน้าพระพุทธรูปถึงเทวดาอารักษ์ที่รักษาเมืองเหล่าพญานาคและหลักเมืองต่าง ๆ ถึงความปรารถนาที่ทรงปรารถนาอย่างหนักแน่น เสร็จแล้วก็ทรงเสด็จออกจากพระราชวังเสด็จไปสู่ประรำพิธีอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นพอถึงเวลาที่จะเททองหล่อพระ พระองค์จึงได้ให้คำตอบแก่แม่ทัพพม่าทั้ง ๔ นาย ที่กำลังยื่นรอคำตอบอยู่ว่า คำขาดของพระมหากษัตริย์ของพวกท่านทั้ง ๒ ข้อ เรายินดีรับหมดทุกอย่าง แต่ว่าเวลานี้เรากำลังทำบุญใหญ่เพื่อปรารถนาความเป็นพระพุทธรูปเจ้าขอเชิญพวกท่านมาร่วมทำบุญกันก่อนแล้วจึงค่อยปฏิบัติตามคำขาดนั้นภายหลัง เมื่อได้ฤกษ์ยามที่เหมาะสมตามคติของโบราณอาจารย์แล้วพระองค์ก็ได้เสด็จขึ้นสู่หอพิธี (บันไดหรือห้างร้านที่เจ้าพนักงานทำขึ้นเพื่อให้พระองค์เสด็จขึ้นไปเททองหล่อ) ที่จะเททองจากเบ้าหล่อที่กำลังร้อนอยู่ ทรงจับพระขรรค์ด้วยพระหัตถ์ข้างซ้าย เอาพระหัตถ์เบื้องขวารับจับเอาเบ้าต้มทองซึ่งกำลังแดง ๆ ที่ข้างเอาเหล็กคีบส่งมาให้ด้วยพระหัตถ์เปล่า ๆ เมื่อรับแล้วก็ทรงเทลงในหุ่นที่เตรียมไว้ด้วยอาการเหมือนกับส่งหมวกมาสวมใส่พระเศศโดยไม่มีอาการว่าร้อนและหนักแก่ประการใด เมื่อช่างคืนให้เท่าไรพระองค์ก็รับเอาด้วยพระหัตถ์เปล่า ๆ แล้วเทใส่เบ้าหลอมด้วยพระองค์เองจนหมด เวลานั้นแม่ทัพพม่าทั้ง ๔ นายก็ยืนมองดูอยู่ด้วยความอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง คิดจะช่วยเหลือก็ไม่มีโอกาสเพราะพระองค์รับเทคนเดียวจนเต็มเบ้าหล่อจนทองนั้นเหลืออยู่ พระองค์จึงเสด็จไปยังหุ่นพระน้อยอีก ๓ องค์ที่เตรียมไว้เพื่อทองที่เหลือจากพระใหญ่ (พระองค์คือ) พระองค์ก็ทรงกระทำเช่นเดียวกันกับที่ทรงเททองพระใหญ่โดยลำพังเพียงพระองค์เดียวจนเสร็จทุกองค์โดยไม่ทรงแสดงอาการว่าร้อนและเมื่อยล้าแต่ประการใด โดยพระน้อยที่ทรงเททองหล่อภายหลังก็คือ พระสุก พระเสิม พระใส นั่นเอง

พอเสร็จพิธีเททองแล้วทหารพม่าทั้ง ๔ นายก็ได้ลากลับพร้อมกับนำหนังสือคำตอบของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในแจ้งแก่พระมหากษัตริย์ของตนพร้อมกับเล่าถึงรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่ตนเองได้ไปประสบมา พอถึงเวลาค่ำทหารพม่าทั้งหมดก็ได้เข้านอนแต่ก็มีการตั้งทหารรักษาการณ์ไว้ตามปกติ

ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเมื่อเสร็จพิธีการต่าง ๆ แล้วก็เสด็จนิวัติสู่พระราชวังทันทีพร้อมกับได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ให้กับพระมเหสีฟัง พอถึงเวลาตีสองของค่ำคืนนั้น พระองค์ก็ได้เสด็จเข้าไปสู่ห้องพระเพื่อตั้งจิตอธิษฐานเพื่อจะลอบเข้าไปในกองทัพพม่า โดยคำอธิษฐานของพระองค์มีดังนี้ (๑) ถ้าข้าพเจ้าจะได้เป็นหน่อพุทธางกูรแล้ว (๒) ถ้าจะมีชัยชนะต่อกองทัพพม่าในครั้งนี้ ขอให้เทพเจ้าเหล่า

เทวดาทั้งหลายจึงช่วยเป็นสักขีพยานบันดาลให้กองทัพพม่าพร้อมทั้งช้าง ม้า จงหลับไหลในขณะที่พระองค์ทรงเสด็จเข้าไปด้วยเทอญ

เมื่อทรงตั้งจิตอธิษฐานแล้วก็ได้ทรงฉลองพระองค์ในชุดนักรบพร้อมอาวุธครบครัน ได้เสด็จลอบเข้าไปภายในกองทัพพม่าพร้อมด้วยทหารคนสนิทเพียงคนเดียว ซึ่งในตอนดึกคืนนั้นทหารพม่าทั้งหมดได้พากันหลับไหลโดยไม่มีสติสมดังที่พระองค์ได้ทรงอธิษฐานไว้ เมื่อทรงเสด็จมาถึงที่ประทับของกษัตริย์และแม่ทัพนายกองพม่าแล้ว ครั้งแรกทรงถอดพระชรรค์ออกมาจากฝักเพื่อจะตัดพระศอกของกษัตริย์พม่าซึ่งกำลังบรรทมอยู่ แต่ด้วยทรงมีสติระลึกถึงความปรารถนาที่ทรงกระทำไว้ในวันนี้ว่าเป็นวันทำบุญทำกุศลเพื่อปรารถนาพุทธภูมิแล้วมาทำปาณาติบาตก็คงเป็นสิ่งที่ไม่ควร เมื่อทรงดำริเช่นนั้นก็ทรงเก็บพระชรรค์ไว้ตามเดิม ฝ่ายทหารคนสนิทได้กราบทูลทักท้วงขึ้นมาว่า “ธรรมดาตาบพระชรรค์ เมื่อถอดออกจากฝักแล้วต้องพันทันทีมิใช่หรือพระพุทธเจ้าข้า” พระองค์ทรงตรัสตอบทหารคนสนิทไปว่า ตามปกติก็จะเป็นเช่นเจ้าว่า แต่การที่เรามาคราวนี้เรามีได้มาเพื่อทำร้ายใคร เรามาด้วยอำนาจของบุญกุศลด้วยอำนาจของเหล่าเทวดาที่ได้ดลบันดาลให้เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ซึ่งเป็นไปตามความปรารถนาพุทธภูมิของเรา ดังนั้น วันนี้จึงอย่าได้คิดฆ่าฟันกันเลยจงช่วยกันคิดว่าทำอย่างไรจะทำให้เหล่าทหารของพม่า กษัตริย์ และแม่ทัพต่าง ๆ เหล่านี้พอตื่นมาแล้วรู้ว่าพวกเรามาหาพวกเขาที่นี้ทันใดนั้นทหารคนสนิทของพระองค์ก็เลื้อบเห็นกระบองปุนที่ทหารพม่าใช้เคียวหมากอยู่ในชั้นหมากใกล้ ๆ กับที่บรรทมของกษัตริย์พม่า แล้วจึงกราบทูลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชว่า ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าควรเอาปุนนี้ก้านคอมันไว้ พระพุทธเจ้าข้า” (หมายถึง เอาปุนคาคคอป็นเครื่องหมายไว้) พระองค์ก็ทรงเห็นดีด้วยจึงเอาปุนคาค (ก้าน) พระศอกของกษัตริย์พม่าและเหล่าแม่ทัพของพม่าทั้งหมดกองทัพจากนั้นก็เสด็จกลับพระราชวัง

ฝ่ายกษัตริย์พม่าเมื่อทรงตื่นบรรทมในเวลาเช้าก็เห็นรูปกากบาทที่คอของเหล่าแม่ทัพก็เกิดความสงสัยว่าแม่ทัพเหล่านี้พากันไปเรียนวิชาอะไรถึงได้พากันเอาปุนทำเครื่องหมายไว้ที่คอทั้งหมดทุกคน จึงถามว่าพวกท่านได้ไปเรียนวิชาดีอะไรกันมา จึงพากันเอาปุนคาคคอป็นเช่นนี้ ถ้าเป็นวิชาดีก็ช่วยบอกเราหน่อยได้ไหม ฝ่ายแม่ทัพ และเหล่าทหารเมื่อถูกพระเจ้าแผ่นดินถามเช่นนั้นก็ได้เลื้อบเห็นบริเวณพระศอกของพระองค์ว่ามีการคาคคอป็นไว้เช่นกันจึงกราบทูลว่า แล้วพระองค์ทรงคาคคอป็นไว้ที่พระศอกเพื่ออะไร กษัตริย์พม่าได้ฟังเช่นนั้นก็รู้สึกประหลาดใจ จึงได้นำกระจกขึ้นมาส่องดูก็พบว่ามียอดคาคคอป็นบริเวณพระศอกจริง ๆ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ทรงพิโรธขึ้นมาทันทีด้วยเหตุว่ามีคนบังอาจกล้าเข้ามาคาคคอป็นที่พระศอกของพระองค์ได้อย่างไร จึงได้สอบถามเหล่าแม่ทัพนายกองทั้งหลายแต่ก็ไม่มีใครสามารถให้คำตอบได้ว่าใครเป็นผู้กระทำ ที่สุดกษัตริย์พม่าก็ทรงสันนิษฐานว่าถ้าไม่มีใครทำก็คงไม่มีใครอื่นนอกจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเท่านั้น แสดงว่าเมื่อคืนนี้พระองค์ก็คงเสด็จมาดูพวกเรา พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพระองค์นี้ต้องเป็นหน่อพุทธางกูรสมดังคำปรารถนาที่ทรงได้กระทำไว้ในตอนค่ำเป็นแน่

เพราะถ้าเป็นกษัตริย์ธรรมดาปานนี้คือพวกเราคงขาดหมดแล้ว และถ้าพวกเราขึ้นรบกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชคราวนี้ก็ต้องพ่ายแพ้โดยไม่ต้องสงสัย แต่อย่างไรก็ไม่สายที่เราจะมาเปลี่ยนความคิดจากการเป็นศัตรูมาเป็นมิตรต่อกันกับพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชพอรุ่งเช้าก็ได้ส่งราชบุรุษมาเพื่อเชิญให้กษัตริย์พม่าเดินทางเข้าสู่กรุงศรีสัตนาคณหุต โดยในเนื้อหาของพระราชสาส์นระบุว่า “เมื่อคืนเราได้มาเยี่ยมท่านแต่เห็นพวกท่านกำลังนอนหลับครั้นจะปลุกให้ตื่นก็จะเป็นการรบกวนจึงได้กลับ บัดนี้เช้าแล้วขอถือเป็นเกียรติทูลเชิญพระองค์ให้เข้าสู่ภายในพระนครเพื่อจะได้ปรึกษากิจการบ้านเมืองต่อไป” เมื่อพระมหากษัตริย์ของพม่าได้รับพระราชสาส์นเชิญดังกล่าวก็ยิ่งแน่ใจว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้เสด็จมาเป็นแน่แท้เมื่อคืนนี้ จากนั้นจึงได้เสด็จเข้าสู่พระนครเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีระหว่าง ๒ รัฐต่อไป เมื่อเสด็จเข้าไปถึงพระนครก็ได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ จากนั้นก็ได้เริ่มสนทนาปราศรัยกันในเรื่องการเมือง การแสดงควมมีไมตรีต่อกันไม่รุกรานซึ่งกันและกัน โดยมีข้อตกลงว่าถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความขัดข้องขาดเงินในบางสิ่งบางอย่างแล้วก็สามารถขอต่อกันและจะต้องมีการตอบสนองระหว่างกันอย่างเต็มความสามารถเท่าที่จะทำได้ ซึ่งการเจรจาดังกล่าวได้เป็นไปอย่างราบรื่นจนถึงขนาดมีการตักน้ำสาบานเป็นที่นั่งต่อกัน

ลำดับต่อมา กษัตริย์พม่าก็ทรงขอในสิ่งที่พระองค์ต้องการ ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ทรงมีความยินดีโดยตรัสว่ายินดีตอบสนองทุกอย่างเท่าที่มีถ้าประสงค์สิ่งใดก็ขอให้บอกมาอย่าเกรงใจ ฝ่ายกษัตริย์พม่าก็บอกว่าสิ่งอื่นข้าพเจ้ามีหมดแล้วที่จะขอนั้นมีเพียงสิ่งเดียวก็คือ “วิชากานปุน” ตอนแรกพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ตรัสว่าขอสิ่งอื่นเถอะ เช่น พระมเหสี ราชสมบัติ ทร์พย์สมบัติอื่น ๆ เราจะจัดการให้ตามที่ท่านต้องการ ฝ่ายกษัตริย์พม่าก็ตอบว่าสิ่งที่ท่านพูดมานั้นเรามีหมดแล้ว แต่สิ่งที่เราไม่มีคือ “วิชากานปุน” เท่านั้น เมื่อได้ฟังเช่นนั้นพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงได้เล่าความจริงให้ฟังว่า ขออภัยพระสหายเป็นอย่างยิ่งเรื่องการกานปุนนั้นไม่ใช่วิชาอาคมแต่ประการใด แล้วพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงได้เล่าเรื่องราวทั้งหมดเริ่มต้นตั้งแต่ได้รับคำขาดจากกษัตริย์พม่าจนถึงการได้รับสติจากพระอัครมเหสีแล้วได้ลอบเสด็จเข้าไปเอาปุนคาตพระศอกกษัตริย์พม่า พอพระองค์เล่ามาถึงตอนนี้กษัตริย์พม่าจึงตรัสว่า “พอ ๆ ถ้าพวกเราไม่ได้พระมเหสีของพระองค์แล้ว พวกเราคงพากันตายหมดเป็นแน่ เป็นเพราะพระมเหสีพวกเราจึงได้ชีวิตพระนางข้างเป็นผู้ที่มีบุญคุณกับพวกเรา ยิ่งนัก อย่างไรก็ตามนั้นเลยพวกเราจึงได้พากันมาทำการตอบแทนพระคุณของพระมเหสีดีกว่าด้วยการสลักภาพเท่าตัวจริงของพระนางเจ้าเอาไว้เป็นอนุสรณ์ จากนั้นได้ขอร้องให้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชหาหินให้สักก้อนสองก้อน เมื่อได้หินแล้วก็สั่งให้ช่างของพระองค์ลงมือสลักภาพพระนางโดยทันที ฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ได้สั่งให้ช่างของพระองค์แกะสลักภาพของพระมเหสีกษัตริย์พม่าอีกรูปหนึ่งเพื่อไว้เป็นอนุสรณ์แห่งพระราชไมตรีของกษัตริย์ทั้งสองพระนคร และภาพสลักหินของพระมเหสีของทั้งสองนครก็ได้ประดิษฐานไว้ที่

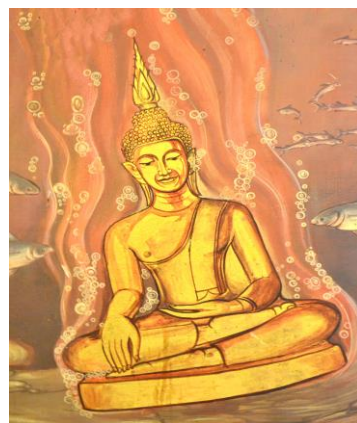
อุโบสถวัดอินแปงตั้งแต่บัดนั้นมา เมื่อพระมหาพอง สมาภุชฌ์ได้กลับมาที่เวียงจันทน์แล้วก็ได้พยายาม ค้นหารูปสลักของพระมหาเศวตทั้งสองก็เป็นที่ยอมรับว่าพบพระรูปแกะสลักของพระมหาเศวตสองนคร ตั้งอยู่ด้านหลังของฐานพระหลวงพ่องค์ต่อนั่นเอง

จากตำนานจะพบว่า ที่มาของการหล่อพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ คือ (๑) พระองค์ตื้อ (๒) พระสุก (๓) พระเสิม และ (๔) พระใส ล้วนมาจากความปรารถนาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ทรง ปรารถนาพุทธภูมิในอนาคต ซึ่งโบราณจารย์ท่านว่าความสำเร็จของความปรารถนาพุทธภูมินั้นจะมีได้ ก็ด้วยการทำบุญใหญ่ก็คือการหล่อพระองค์ตื้อนั่นเอง

สำหรับพระพุทธรูปทั้ง ๔ องค์ คือ (๑) พระองค์ตื้อ (๒) พระสุก (๓) พระเสิม (๔) พระใส หาก ว่ากันตามตำนานก่อนปูนของพม่าจะพบว่าพิธีการหล่อได้กระทำพิธีที่วัดอินแปงเมื่อหล่อเสร็จได้ อัญเชิญพระองค์ตื้อมาไว้ที่วัดศรีเมือง (ศรีพุม) และได้อัญเชิญพระพุทธรูปอีก ๓ องค์ คือ พระสุก พระเสิม พระใส ไปประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัย (ปัจจุบันก็คือวัดโพธิ์ไชยยะเซตถา เวียงจันทน์ สปป. ลาว)

ต่อมาเมื่ออาณาจักรล้านช้างได้มีเหตุสงครามกับไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) ได้ทำการค้นหาทรัพย์สินสมบัติและพระพุทธรูปที่เจ้าอนุวงศ์นำกลับมา โดยพระพุทธรูป และทรัพย์สินสมบัติบางส่วนที่พบที่เมืองเวียงจันทน์นั้นพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) สั่งให้นำเข้ามา มาไว้ที่ฝั่งเมืองพันพร้าวส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งที่ค้นพบบริเวณภูเขาควาย ได้แก่ หลวงพ่อพระสุก หลวง พ่พระเสิม และหลวงพ่พระใส และพระพุทธรูปสำคัญอื่น ๆ เช่น พระเสาร์ พระเสียง พระพุทธรูป เนื้อทองแดงล้วน พระอรุณ พระเจ้าอินแปง ๒ องค์ พระพุทธรูปไม้ปรากฏชื่ออีก ๒ องค์ ได้ มอบหมายให้ข้าพระและทหารอัญเชิญกลับมาไว้ที่เมืองหนองคายโดยทำการต่อแพไม้ไผ่และลำเลียง ล่องมาตามแม่น้ำโขงตั้งปรากฏในตำนานเดิมว่า

“ตอนที่อัญเชิญพระใสจากเวียงจันทน์ มาประดิษฐานที่วัดโพธิ์ชัย เมืองหนองคายนี้มีค่าเล่า ประกอบด้วยเหตุผลและหลักฐานที่น่าเชื่ออยู่อีกว่า คราวอัญเชิญมา ไม่ได้เชิญมาจากเวียงจันทน์ โดยตรงได้อัญเชิญมาจากภูเขาควาย ซึ่งชาวเมืองได้อัญเชิญไปซ่อนไว้แต่ครั้งเวียงจันทน์เกิดฉุกเฉิน การอัญเชิญมาได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนแพไม้ไผ่ซึ่งผูกติดกันอย่างมั่นคงล่องลงมาตามลำน้ำโขงเชิญมา คราวเดียวกันทั้ง ๓ องค์ เมื่อล่องมาโดยลำดับถึง ตรงบ้านเวินแท่นที่นั่นลำน้ำเป็นคู้กว้างกว่าธรรมดาในขณะนั้น ได้เกิดอัศจรรย์ คือ แท่นของ

พระสุกได้แหกแพจมลงในน้ำโดยเหตุที่มีพายุแรงจัดพัดแพจนเอนเอียง ชะเนาะที่ขึ้นพระแท่นติดกับแพไม่สามารถที่จะทนน้ำหนักของพระแท่นไว้ได้และคน ที่รักษาก็หมดความสามารถที่จะป้องกัน อาศัยเหตุที่แท่นของพระสุกได้จมลงที่ตรงนั้น นี้เอง ที่นั่นจึงพลอยได้นามว่า “เวินแท่น” มาจนบัดนี้

ครั้นเสียแท่นพระสุกแล้ว ก็ยังอัญเชิญล่องมาตามลำน้ำจึงมีนั้นโดยลำดับจนถึงแม่น้ำโขง (ปากงึม) เฉียงกับบ้านหนองกุง อำเภโพนพิสัย จังหวัดหนองคายเล็กน้อย พอถึงที่นั่น ได้บังเกิดพายุใหญ่เสียงฟ้าคะนองร้องลั่น ทำให้หัวใจของประชาชนผู้อัญเชิญมาหวาดหวั่นเกรงต่ออันตราย จนในที่สุดพระสุกได้แหกแพจมลงไปในน้ำ พอพระหายลงไปแล้วอาการวิปริตต่างๆ ก็สงบเงียบ อาศัยเหตุนี้ ที่นั่นจึงได้นามว่า “เวินสุก” จนบัดนี้ (พระสุกยังจมอยู่ในน้ำตรงนั้นเท่าทุกวันนี้) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงยังคงเหลืออยู่แต่พระเสิมกับพระใส”

หลังจากที่คณะผู้อัญเชิญได้สูญเสียพระแท่น พระเกศ และองค์พระสุกแล้วก็คงพากันอัญเชิญหลวงพ่พระเสิม และหลวงพ่พระใส ทวนน้ำขึ้นมาจรดถึงเมืองโพนพิสัยหรือเมืองปากห้วยหลวงเดิมก็ได้หยุดพักที่ทำน้ำวัดมณีโคตรจากนั้นคณะผู้อัญเชิญได้มีมติว่าจะอัญเชิญพระเสียงขึ้นประดิษฐานไว้ที่วัดมณีโคตรก่อนโดยอัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้บนหลังช้าง ในขณะที่กำลังอัญเชิญขึ้นบนหลังช้างนั้นพระเสียงก็ได้พลัดตกลงจากหลังช้าง เป็นเหตุให้พระกรรมทัก พระเกตุคุด เจ้าพนักงานจึงได้อัญเชิญพระเสียงประดิษฐานไว้ ณ วัดมณีโคตรตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เมื่อคณะผู้อัญเชิญพักหายเหนื่อยแล้วก็ได้เริ่มออกเดินทางจากเมืองปากห้วยหลวงมาจนถึงเมืองหนองคายโดยขบวนได้จอดพักที่บริเวณทำน้ำวัดหอก่องหรือวัดประดิษฐ์ธรรมคุณในปัจจุบัน หลังจากนั้นคณะผู้อัญเชิญจึงได้ประกอบพิธีอัญเชิญพระพุทธรูปทั้งหมดขึ้นฝั่งและนำไปประดิษฐานไว้ที่ศาลาและอุโบสถวัดหอก่องนับแต่นั้นมา

ข. พระธาตุอรหันต์

เนื่องจากวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภเมือง จังหวัดหนองคายนั้นเป็นวัดพระอารามหลวงวัดแรกของจังหวัดหนองคายและเป็นวัดที่มีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์มาเป็นระยะเวลานาน เนื่องจากมีเครื่องหมายบ่งชี้ความเป็นสถานที่เชิงประวัติศาสตร์ก็คือ มีพระธาตุอรหันต์เป็นโบราณสถานอายุกว่าพันปี และมีประวัติที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในดินแดนแคว้นสุวรรณภูมิโบราณแห่งนี้ คือมีประวัติร่วมกับพระธาตุพนม เนื่องจากพระธาตุอรหันต์เป็นพระธาตุที่เชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุพระอัฐิธาตุของพระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้แก่ พระมหาปราสาทเถระ พระจุลปราสาทเถระ พระมหารัตนเถระ พระจูลรัตนเถระ และพระสังขวิชัยเถระ ผู้เป็นลูกศิษย์ของพระอรหันต์ ๓ พระองค์ที่เดินทางมาจากเมืองราชคฤห์ อินเดีย คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ และพระสังฆรัตนเถระ โดยที่พระอรหันต์ทั้ง ๕ นี้ได้เป็นผู้เดินทางไปชักชวนพระยาสุมิตรธรรม เจ้าเมืองมรุก

ชนครให้เป็นเจ้าภาพหรือประธานในการบูรณะองค์พระธาตุพนมครั้งที่ ๑ นับจากคราวที่พระมหากัสสปเถระนำพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์และพระยาทั้ง ๕ คือ พระยาศรีโคตร พระยาสุวรรณภิงคาร พระยาหนองหานน้อย พระยาจุลณี และพระอินทรปัตถ์ร่วมกันก่ออุโมงค์เพื่อบรรจุพระอรุรังคะธาตุในครั้งแรกเมื่อพ.ศ.๘๘๓ที่ปรากฏในตำนานอรัญคธาตุนิทานนั้น

เชื่อกันว่าเมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๕ ได้ทำหน้าที่จนเสร็จภารกิจคือการบูรณะองค์พระธาตุพนมเสร็จแล้วก็ได้เดินทางไปโปรดประชาชนในแคว้นของตนเองและเมื่อถึงคราวนิพพานก็นำเอาพระอัฐิธาตุส่วนหนึ่งมาบรรจุรวมกันไว้ที่องค์พระธาตุแห่งเมืองหนองคายนี้ เพราะเหตุนี้พระธาตุองค์นี้จึงได้ชื่อว่าเป็น “พระธาตอรหันต์” ซึ่งได้ตั้งอยู่ด้านหน้าของพระอุโบสถของวัดโพธิ์ชัย จากระยะเวลาดังกล่าวมาจนถึงทุกวันนี้ก็มีระยะเวลากว่า ๑๐๐๐ ปี ซึ่งถือว่าเป็นโบราณสถานเก่าแก่มากที่สุดของเมืองหนองคายเท่าที่จะพอสืบข้อมูลได้

เชื่อกันว่าเดิมทีพระธาตอรหันต์นี้ถือว่าเป็นเจดีย์ทรงขอมคือเจดีย์ศิลาแลงก่ออิฐถือปูนแบบโบราณแต่ต่อมาได้ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา และมีผู้รู้ประวัติก็ได้มาบูรณะเรื่อยมา โดยเท่าที่สืบประวัติได้ก็ ได้แก่ พระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร กษัตริย์ล้านช้างร่มขาวหลวงพระบางที่ได้เดินทางมาบูรณะพระธาตุบังพวนแล้วก็ได้ทราบว่ามีเจดีย์ที่เป็นเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุของพระอรหันต์ผู้ร่วมบูรณะพระธาตุบังพวน คือพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้ให้บริวารมาบูรณะพระธาตอรหันต์คราวหนึ่ง ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชผู้เป็นพระราชโอรสก็ได้สืบแนวทางของพระราชบิดาก็ได้ให้พระยาแสนสุรินทร ฤาชัย หรือแสนสุรินทรคว่างฟ้า (จวนจัน)ชาวหนองคายได้ลงมาบูรณะ เนื่องจากเมืองหนองคายเป็นบ้านเกิดของท่านพระยาแสนสุรินทรฤาชัยมาก่อนดังนั้นการบูรณะในทั้ง ๒ สมัยนี้ก็น่าจะได้รับกราบหูลแนะนำจากท่านพระยาแสนสุรินทรฤาชัยหรือจวนจันทั้งหมด และต่อมาก็ได้รับการบูรณะในยุคของพระหน่อแก้วกุมารผู้เป็นหลานของพระยาแสนสุรินทรฤาชัย เพราะปรากฏว่าพระหน่อแก้วกุมารนั้นได้มาบูรณะวัดศรีบุญเรืองในเขตเทศบาลเมืองหนองคายด้วย จึงเชื่อกันว่าพระองค์ก็คงให้ช่างมาบูรณะพระธาตอรหันต์ในยุคนี้เช่นเดียวกัน^{๑๑}

^{๑๑} พระราชปรีชาญาณมุนี (นวนเฉลิมจารี ป.ธ.๖), พระธาตอรหันต์, (หนองคาย : โรงพิมพ์มิตรไทย ๒๕๓๐), หน้า ๑๐.

ภาพที่ ๔.๔ แสดงพระธาตุอรหันต์ วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย

ในการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคายนั้น เราได้พบทั้งโบราณวัตถุและโบราณสถาน โดยโบราณวัตถุชิ้นนี้ได้แก่ องค์หลวงพ่อพระใส ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของสองประเทศก็คือไทยและสปป.ลาว นับว่าได้อัญเชิญมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อดีษฐานอยู่ที่วัดหอก่องและได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดโพธิ์ชัยแห่งนี้เมื่อครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ก็ยังพบโบราณสถานที่เก่าและมีความสวยงามอีกแห่งหนึ่งในวัดก็คือ พระธาตุยักษ์หรือพระธาตุอรหันต์ ซึ่งมีประวัติเกี่ยวกับการสร้างองค์พระธาตุพนม โดยนักวิชาการท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นพระธาตุบรรจู้ “พระอรหันต์ธาตุของพระอรหันต์ผู้สร้างพระธาตุพนม” โดยพระธาตุองค์นี้ถือว่าเป็นพระธาตุที่มีความงดงามซึ่งสมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรัสชมว่า เป็นพระธาตุลาวที่สร้างได้งดงามนัก

สำหรับโบราณสถานและโบราณวัตถุของวัดโพธิ์ชัยนี้ได้รับการดูแลเป็นอย่างดีจากคณะสงฆ์ของวัด โดยทุกปีทางวัดจะมีงานสมโภชองค์หลวงพ่อพระใสในช่วงเทศกาลตรุษสงกรานต์ และในเทศกาลอื่นๆก็จะมีประชาชนมากราบนมัสการอยู่ไม่ขาดสาย โดยทั้งองค์หลวงพ่อพระใสและพระธาตุอรหันต์นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่มาทั้งวัดและทางวัดก็ให้การดูแลรักษาเป็นอย่างดีตลอดมา

ภาพที่ ๔.๕ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓ วัดหอก่อง (จารึก)

สำหรับวัดนี้เป็นวัดที่อยู่เคียงคู่กับวัดโพธิ์ชัยมานาน เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งโขงหากพิจารณาหลักฐานการสร้างจะพบว่าหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกว่าได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๐๘๒ สมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร กษัตริย์ผู้เป็นพระราชบิดาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ส่วนนามผู้สร้างไม่ชัดเจน^{๑๒} แต่ถือว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ของเมืองหนองคายวัดหนึ่งมีอายุตามศิลาจารึกมาถึงวันนี้ก็ร่วม ๔๐๐ กว่าปีมาแล้ว

^{๑๒} โดยจารึกนี้ได้อ่านโดยคณะนิสิตและอาจารย์ภาควิชาอักษรโบราณ ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๕๕ ต้นฉบับสำเนาจารึกอยู่ที่ พระราชรัตนาลงกรณ์ รศ.ดร. รักษาการเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง และเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย.

นอกจากนั้นที่วัดนี้ยังมีอุโบสถทรงล้านช้างฝีมือช่างท้องถิ่นที่มีความสวยงามและภายในอุโบสถก็จะมีพระพุทธรูปโบราณศิลปะล้านช้างหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ศิลปะล้านช้าง-เชียงรุ่ง มีผู้เป็นเจ้าของศรัทธาในการสร้างก็คือ พระยาสุนนทกษัตริย์เมืองเชียงรุ่งแสนหวี ราชวงศ์ปางคำ โดยพระเสาร์นั้นเป็นหนึ่งในพระพุทธรูปที่ได้รับการอัญเชิญมาในสมัยเกิดสงครามปราบเจ้าอนุวงศ์พร้อมๆ กับขบวนอัญเชิญหลวงพ่อบุญรอด พระเสริม และพระใส

ภาพที่ ๔.๖ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดหอก่อง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๔ วัดศรีบุญเรือง (จารึก)

สำหรับวัดนี้ได้รับการสร้างขึ้นมานานแล้ว (ไม่ระบุพ.ศ.) วัดศรีบุญเรืองเป็นวัดเดิมที่สร้างมานานแต่ได้รับการยกเป็นวัดหรือสร้างใหม่ในปี พ.ศ. ๒๑๕๑ ในสมัยพระวรวงศาธรรมิกราช โดยในจารึกที่ทรงสร้างไว้ที่วัดนี้ระบุว่าทรงเสด็จมาอุทิศข้าโอกาสแก่วัดศรีบุญเรือง และได้ทรงย้ายถึงเขตแดนไธนาที่ บุรพกษัตริย์แห่งล้านช้างได้อุทิศแก่วัดศรีบุญเรืองด้วย ซึ่งก็แสดงว่าวัดนี้สร้างมาก่อน พ.ศ. ๒๑๕๑ อย่างแน่นอน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ ได้รับการยกขึ้นเป็นวัดโดยเจ้าเมืองหนองคาย และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ คือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕

ภาพที่ ๔.๗ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๕ วัดศรีเมือง หรือวัดเมืองหนอง (จารึก)

เป็นวัดที่เชื่อกันว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๐ หรือ ๒๑๒๐ โดยพระไชยเชษฐาแห่งอาณาจักรล้านช้าง โดยสร้างขึ้น ณ บริเวณหนองน้ำตามที่ได้ทรงอธิษฐานให้จับนกเขาเผือกได้ พร้อมกันได้สร้างพระพุทธรูปยืนด้วย ๑ องค์ เรียกชื่อวัดว่า วัดเมืองหนอง ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีเมือง สำหรับวัดศรีเมืองในยุครัชกาลที่ ๕ นี้เจ้าอาวาสเดิมชื่อว่า หนู ซึ่งเดิมเป็นเจ้าคณะรองเมืองหนองคายถูกอาราธนาไปเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาสต่อจากพระครูธรรมวินยานุยุต (เพ็ญ) ที่ได้ขอลากลับไปอยู่ที่เมืองยโสธรในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ต่อมาอาจารย์หนู ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น “พระครูธรรมวินยานุยุตต์ สุทธิศักดิ์คณาภิบาล สังฆปาโมกข์”^{๑๓} ตำแหน่งเจ้าคณะเมืองหนองคาย ประชาชนนิยมเรียกท่านว่า “หลวงพ่อเมืองหนอง” ตามชื่อวัดเดิม โดยมีพระครูพุทธพจนประกาศ(บุญ ปุณฺณสิริ) เป็นรองเจ้าอาวาสและเป็นคณะรองเมืองหนองคาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ท่านพระครูธรรมวินยานุยุตต์ (หนู) ได้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโพธิสมภรณ์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ญาติโยมจากคุ้มวัดเมืองหนองหรือศรีเมืองได้มาอาราธนาให้ท่านกลับไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองหนองที่เมืองหนองคายเช่นเดิม

^{๑๓} พระปริยัติเวที ประวัตินวมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานี (พระนคร : กรุงเทพมหานคร ๒๕๑๔) หน้า

ภาพที่ ๒.๘ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๖ วัดศรีคุณเมือง (จารึก)

สำหรับวัดศรีคุณเมืองนี้ได้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๑๐๓ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้เสด็จมาอุทิศที่นาจ้งหันให้แก่วัด ตามที่ปรากฏในจารึกวัดศรีคุณเมือง (วัดผ้าขาว) ตรงกับ พ.ศ. ๒๑๐๓ อันเป็นสมัยที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๙๓ - ๒๑๑๕) วัดนี้เดิมชื่อว่า “วัดผ้าขาว หรือวัดตาผ้าขาว” เพราะมีเรื่องเล่าเป็นเกร็ดตำนานของวัดว่าวัดนี้ผู้ก่อสร้างคือตาผ้าขาวคือคนที่หนุ่มชาวหม่มชาวบวชมาเป็นผู้เริ่มก่อสร้างวัด แต่ความจริงแล้ววัดนี้เมื่อวันที่เริ่มสร้างมีชีปะขาวมาเข้าฝันคฤหบดีชาวเมืองหนองคาย (คฤหบดีท่านนั้นก็คือพระยาศรีสุวรรณปราการ) ให้มาสร้างวัดแล้วบอกว่าเมื่อสร้างวัดแล้วสมเด็จพระเจ้ามหาชีวิตจะเสด็จมาอุปถัมภ์ เมื่อสร้างวัดเสร็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้เสด็จมาและได้ให้ทำจารึกประกาศเขตนาจ้งหันพร้อมกับระบุว่าข้าโอกาสที่ค้าหรือดูแลวัดนี้ห้ามใครมาบิบบังคับให้ไปรับใช้หรือเป็นทหาร แต่ให้ทำการดูแลวัดเพียงอย่างเดียวเท่านั้นดังปรากฏในคำจารึกว่า “เจ้าบานเจ้าเมืองทาวมาลุนขุน (มาใหม่) อยาบอกเวียกบอกการ (แก่หาโอกาสฝูงนี้ให้) สรางคร้วทานนี้สิ่งเดียว”^{๑๔} โดยวัดนี้มีเจ้าอาวาสเป็นพระมหาเถระนามว่า “มหาสวามีเจ้า” ซึ่งถือว่าเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในสมัย พ.ศ. ๒๑๐๓ ต่อมาวัดได้ร้างไปตามกาลเวลา จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ มีตาผ้าขาว(ชายแก่ที่บวชเป็นชีปะขาว)ได้มาอาศัยอยู่ที่วัดนี้แล้วได้ทำการรวบรวมชาวมุขุมทำการ

^{๑๔} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จารึกวัดศรีคุณเมือง (วัดผ้าขาว)
<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๔๘๑>

ปฏิสังขรณ์วัดขึ้นมาใหม่เรียกชื่อตามนามผู้มาปฏิสังขรณ์นั้นว่า “วัดตาผ้าขาว” ต่อมาก็มีเจ้าอาวาสมาปกครองวัดหลายรูปและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ก็คือ พ.ศ. ๒๔๐๐

ภาพที่ ๔.๙ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดศรีคุณเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๗ จารึกวัดจอมมณี

สำหรับวัดจอมมณี ตั้งอยู่หมู่บ้านจอมมณี หมู่ที่ ๑ ตำบลมีชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ติดสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เดิมชื่อว่า วัดมณีเชษฐา ตามหลักศิลาจารึก ซึ่งมีรายชื่อในบัญชีสำรวจของหอสมุดวชิรญาณฯ กรมศิลปากร พิมพ์รวมอยู่ในประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นพระบรมราชโองการ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระอัครมเหสีเจ้าจอมมณี ให้พระยานครพระยาแสนสุนทรินทร์คว่างฟ้า จารย์จัน ท้าวพระยาคำสิงห์ พระชายาสายพิณ และขุนนางผู้ใหญ่สร้างวัดมณีเชษฐาราม เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีเถาะ ปีรับเหมา พ.ศ. ๒๐๙๘ รวมอายุการสร้างวัดนับถึงปัจจุบัน ๔๕๖ ปี จากหลักศิลาจารึกในเขตอุโบสถวัดจอมมณี พระนางจอมมณีซึ่งเป็นพระราชมารดาของพระราชธิดาสุก เสริม ใส ทั้งสามพระองค์ ผู้สร้างองค์หลวงพ่อดวงแก้วพระสุก พระเสริม พระใส วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย เป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์ ดังนั้นพระนางจอมมณีพร้อมด้วยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช จึงได้ทรงสร้างวัดจอมมณีและองค์หลวงพ่อดวงแก้วพระสุกไว้เป็นอนุสรณ์ประจำพระองค์

จากการสำรวจที่วัดจอมมณีพบพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เป็นพระพุทธรูปเก่าสร้างสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ชื่อว่าพระมณีเชษฐา หรือหลวงพ่ोजอมมณี เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง ปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปที่มีพระพักตร์กลมพระเกศเป็นเปลวเพลิง ปัจจุบันปิดทองคำเปลวทั้งองค์สีเหลืองอร่ามตา

ภาพที่ ๔.๑๐ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดจอมมณี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๘ วัดหลวงพ่พระสุก ศูนย์เรียนรู้หมอนไหมหนองคาย

สำหรับวัดพระสุก ที่ศูนย์เรียนรู้หมอนไหมนั้นเป็นวัดร้างไม่มีพระอยู่เพราะที่ดินถูกชาวบ้านรุกป่าเอาไปเป็นที่ปลูกบ้านปลูกหมอนหมดทำให้เหลือที่ที่เป็นพื้นที่วัดเพียงแค ๑-๒ งานเท่านั้น สภาพของวัดเหลือเฉพาะตัวอาคารที่เป็นโบสถ์เก่าก่อด้วยอิฐถือปูนอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ สมัยล้านช้าง ภายในวัดพบวัตถุโบราณ ๒ ชิ้น คือ

(๑) พระพุทธรูปศิลปะปะปะโคเวียงคุก เป็นศิลปะแบบชาวบ้าน หน้าตักประมาณ ๘๕ นิ้ว สูงประมาณ ๒ เมตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยศิลปะปะปะโค เวียงคุก

(๒) พระพุทธรูปหินทราย ศิลปะบายัน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ พระเศียรหักและแผงนาคปรกหักพระพุทธรูปประกอบไปด้วยส่วนประกอบ ๒ ชิ้น คือฐานกับองค์พระที่ช่างเจาะรูไว้ใส่เดือยสำหรับยึดพระไว้ด้วยกัน เป็นพระพุทธรูปหินทรายเดิมตกอยู่ข้างโบสถ์ปัจจุบันชุมชนได้นำมาวางไว้ข้างองค์พระและให้ผู้คนได้กราบไหว้สักการบูชา

จากการลงพื้นที่ศึกษาแหล่งโบราณคดีที่วัดหลวงพ่อพระสุก ศูนย์หม่อนไหมหนองคายนั้น แม้ว่าวัดแห่งนี้จะเป็นวัดในกระแสพระพุทธศาสนาเถรวาทตามคตินิยมของล้านช้างก็ตามแต่การพบพระพุทธรูปนาคนครกหินทรายก็ทำให้อนุมานได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้อาจจะเคยเป็นพุทธสถานแบบมหายานของขอมมาก่อน คือ ก่อนที่พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์จะเข้ามาพร้อมกับชาวล้านช้าง ดังนั้น เราจึงพบพระพุทธรูปศิลปะแบบเขมรดังกล่าวในพีรชนที่นี่

ภาพที่ ๔.๑๑ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดหลวงพ่อพระสุก (ร้าง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๙ จารึกอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

สำหรับอนุสาวรีย์ปราบฮ่อตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดหลังเก่า เป็นที่บรรจุอัฐิของผู้ที่เสียชีวิตในการปราบกบฏฮ่อเมื่อปี ร.ศ. ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๒๙) นอกจากจะเป็นจังหวัดที่มีสถานที่ท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและโบราณสถานมากมายแล้ว จังหวัดหนองคายยังเป็นจังหวัดที่สืบทอดเรื่องราวและประวัติศาสตร์อันยาวนานอีกด้วย ดังนั้นถ้าได้มาเยือนจังหวัดหนองคายแล้ว นอกจากจะมาเยือนสถานที่ติดดาวอันเป็นที่นิยมแล้วก็ต้องไม่ลืมที่จะแวะมาสถานที่อันจารึกชัยชนะทางประวัติศาสตร์ประจำจังหวัดหนองคายด้วย นั่นก็คืออนุสาวรีย์ปราบฮ่อ โดยอนุสาวรีย์ปราบฮ่อแห่งนี้ เป็นอนุสาวรีย์แห่งเดียวในจังหวัดหนองคายตั้งอยู่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดหลังเก่า เป็นที่บรรจุอัฐิของผู้ที่เสียชีวิตในการปราบกบฏฮ่อเมื่อปี ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๒๙) เสด็จในกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมซึ่งเป็นแม่ทัพปราบกบฏฮ่อในครั้งนั้นรับสั่งให้สร้างขึ้นเพื่อเทิดทูนความดีของผู้ของผู้ล่วงลับที่ได้เสียสละชีวิตเพื่อชาติบ้านเมือง ในการปราบฮ่อ สถานที่แต่เดิมนั้นตั้งอยู่บริเวณที่หลังสถานี

ตำรวจภูธร จังหวัดหนองคาย ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ทางจังหวัดหนองคายได้รับงบประมาณให้สร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อให้สง่างามสมกับเป็นอนุสาวรีย์ของผู้ที่ได้เสียสละเพื่อชาติบ้านเมืองให้เป็นศรีสง่าแก่เมืองหนองคายสืบไป จึงย้ายมาสร้างใหม่ที่บริเวณหน้าศาลากลางจังหวัด อนุสาวรีย์ทั้ง ๔ ทิศ มีคำจารึกภาษาไทย จีน ลาว และอังกฤษ มีการจัดงานบวงสรวงและฉลองอนุสาวรีย์ในวันที่ ๕ มีนาคมของทุกปี

ณ ที่ตั้งของอนุสาวรีย์ปราบฮ่อองค์เดิมตั้งอยู่ด้านหลังสถานีตำรวจเมืองหนองคายนั้น คณะผู้วิจัยได้ค้นพบ “จารึกอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ” ซึ่งเป็นจารึกหลักใหม่ที่ไม่เคยมีการอ่านมาก่อน จากการสำรวจเป็นเบื้องต้นพบว่าเป็นจารึกอักษรไทยน้อยสมัยล้านช้าง ซึ่งทางคณะผู้วิจัยจะได้ดำเนินการคัดลอกและอ่านจารึกหลักนี้ต่อไป

ภาพที่ ๔.๑๒ คณะผู้วิจัยลงสำรวจจารึกอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๐ วัดพระไชยเชษฐา กวนวัน

วัดพระไชยเชษฐาธิราชตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลกวนวัน อำเภอเมืองหนองคาย โดยหากมาจากตัวจังหวัดหนองคายบริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ ๑ ให้ใช้ถนนแก้ววรุฒิ (ทางหลวงหมายเลข ๒๔๒) ซึ่งเป็นถนนเลียบบนน้ำโขง มุ่งหน้าทางทิศตะวันตกหรือมุ่งหน้าตำบลกวนวัน ประมาณ ๔.๕ กิโลเมตร พบซอยเข้าสู่วัดทางซ้ายมือ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนอีกประมาณ ๘๐ เมตร ถึงวัดพระไชยเชษฐาธิราช ^{๑๕}

วัดนี้เป็นวัดที่เชื่อกันว่าสร้างมาครั้งสมัยก่อนพระไชยเชษฐาธิราชเป็นวัดเก่าแก่แต่ได้รับการบูรณะและสร้างใหม่ในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ตามศิลาจารึกที่พบที่วัดระบุว่าวัดนี้สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๘๗ โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พร้อมด้วยพระยาธรรมมาภินันท์ เจ้าเมืองปะโค เป็นประธานฝ่ายฆราวาส ส่วนประธานฝ่ายสงฆ์นั้นก็ได้แก่ สมเด็จพระสังฆราชมโนรมย์ เป็นประธานตั้งปรากฏในข้อความจารึกว่า

ภายในมีมหาสงฆราชาเจ้ามโนรมย์เป็นประธานกับทั้งพระยาธรรมมาภินันท์ เป็นประธาน

ภายนอกสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชเจ้าให้ที่เขตบ่อนสร้างวิหารแล ^{๑๖}

^{๑๕} ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, วัดพระไชยเชษฐาธิราช, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/archaeology/> [๑๖ ก.พ. ๒๕๖๔].

^{๑๖} ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดไชยเชษฐา ด้านที่ ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=๒๓๘๘ [๑๖ ก.พ. ๒๕๖๔].

ตามประวัติแล้ววัดนี้พระนางยอดคำทิพย์ พระราชมารดาของพระองค์เป็นผู้สร้างถวายพระเจ้าโพธิสารราชกุมาร พระสวามีที่ทรงสวรรคตไปเพราะถูกช้างพังนางกายลัมทับที่ป่าดอนเสด็จออกไปคล้องช้าง เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๕

คณะผู้วิจัยได้ลงสำรวจแล้วพบวัตถุโบราณหลายประเภทซึ่งเป็นประเภทเล็กๆน้อยๆ แต่ที่เป็นวัตถุโบราณประเภทที่จัดเป็นพุทธศิลปกรรมปะโค เวียงคุกก็คือ พระพุทธรูปชื่อว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปะโคเวียงคุก แม้ว่าจะเป็นช่างหลวงแต่น่าจะเป็นช่างที่เกิดกับท้องถิ่นเพราะพระพุทธรูปองค์นี้เป็นต้นแบบของช่างท้องถิ่น พระเศศเป็นรูปเปลวเพลิงพระพักตร์คุดัน พระกรรมย่อยาวลงมาแบบช่างชาวบ้านไม่ละเมียดละไมเหมือนช่างหลวง ส่วนกันหอยหรือขนดพระเมาลีนั้นเป็นหนามแหลม

สำหรับวัตถุโบราณนอกนั้นเป็นพระพุทธรูปหินทรายสมัยทวารวดี เป็นฝีมือช่างท้องถิ่น พบมากโดยทั่วไป ในพื้นที่เมืองปะโค เวียงคุกนี้ นอกนั้นก็ยังมีพระพุทธรูปฝีมือช่างชาวบ้าน

ภาพที่ ๔.๑๓ คณะผู้วิจัยลงสำรวจวัดพระไชยเชษฐาธิราช อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๑ วัดพระธาตุบังพวน

วัดพระธาตุบังพวน ถือว่าเป็นวัดที่เก่าแก่ที่สุดวัดหนึ่งในจังหวัดหนองคาย ประวัติความเป็นมาของวัดนี้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านช้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาของราชอาณาจักรไทย กษัตริย์องค์ล้านช้างหลายพระองค์ให้ความอุปถัมภ์การปฏิสังขรณ์วัดนี้มาตั้งแต่เริ่มสร้าง โบราณสถาน

ที่สำคัญในวัดพระธาตุบังพวน ได้แก่เจดีย์พระธาตุบังพวนซึ่งเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รูปลักษณะของเจดีย์พระธาตุบังพวนเป็นศิลปะแบบล้านนาในช่วงศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ที่มีอิทธิพลต่อเจดีย์ของล้านช้าง เจดีย์พระธาตุบังพวนจึงเป็นศิลปกรรมที่ผสมผสานวัฒนธรรมทั้งล้านช้างและล้านนา เจดีย์พระธาตุบังพวนก่อฐานทรงสี่เหลี่ยมแบบย่อมุมไม้สิบสอง ภายในบรรจุพระพุทธรูปบุเงินและบุทองกับโบราณวัตถุอื่น ๆ อีกหลายชิ้น ที่ฐานพระพุทธรูปมีข้อความจารึกของผู้สร้างซึ่งเป็นกษัตริย์ล้านช้างหลายองค์ที่ครองราชย์ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒

สำหรับวัดพระธาตุบังพวนนั้นเดิมชื่อบังพวนตามชื่อของลำห้วย คือห้วยบังพวนที่ไหลไปสู่แม่น้ำโขง หากจะเรียกชื่อตามลักษณะภูมิประเทศสถานที่ตั้งของวัดนี้มีชื่อว่าภูหลวง หรือลวง โดยคำว่าหลวงนั้นแปลว่าใหญ่, กว้าง ส่วนคำว่า ลวง นั้นเป็นชื่อของภูพานาค หมายความว่าภูหลวงนั้นเป็นชื่อสถานที่ที่มีผู้รักษาชื่อภูพานาคที่ชื่อว่าปัพพารนาค หรืออีกหลักฐานหนึ่งซึ่งเสนอว่าคำว่า บังพวน แผลงมาจากคำว่า “บังคน” (หรือชาวบ้านเรียกกันว่า “ชีโฝ่น” ซึ่งแปลว่ากระเพาะอาหาร ตามความเชื่อที่ว่าพระธาตุองค์นี้บรรจุพระบังคนหนักของพระพุทธองค์) โดยความเชื่อนี้อาจจะต้องไปตีความคำว่าหัวเหน่า หรือพระธาตุหัวเหน่าว่าเป็นพระธาตุส่วนใดกันแน่ แต่ที่สรุปได้ก็คือ คำว่าบังพวนนั้นมีมาตั้งแต่โบราณแล้วโดยเป็นชื่อของลำห้วยบังพวนที่เชื่อมต่อกันระหว่าง ภูหลวงหรือภูลวงกับแม่น้ำโขง วัดพระธาตุบังพวนตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๒ บ้านพระธาตุบังพวน หมู่ที่ ๓ ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๐๒ ไร่ โฉนดเลขที่ ๑๑๕๒๙, ๑๑๖๐๖ และ ๑๔๔๒๕

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับทุ่งนา
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธารณะสายหนองคาย – อำเภอท่าบ่อ
ทิศตะวันออก	ติดกับห้วยบังพวน
ทิศตะวันตก	ติดกับหมู่บ้านพระธาตุบังพวน ^{๑๗}

แผนที่ระวาง ๕๕๔๔ III มาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗
 พิกัดกริด ๔๘ QTE ๖๓๐๕๔๖ เส้นรุ้ง ๑๗ องศา ๔๔ ลิปดา ๓๐ พิลิปดาเหนือ
 เส้นแวง ๑๐๒ องศา ๔๑ ลิปดา ๑๐ พิลิปดาตะวันออก ^{๑๘}

^{๑๗} วัดพระธาตุบังพวน, ประวัติพระธาตุบังพวน, (อุตรธานี: บริษัทภาคอีสานการพิมพ์ (๙๙๙), ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๑๘} กรมศิลปากร, วัดพระธาตุบังพวน, http://www.finearts.go.th/olddata/files/Wat_Phra_That_Bang_Phuan.pdf, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔ เดือน เมษายน ๒๕๖๓.

ประวัติพระธาตุบังพวน

พระธาตุบังพวนก่อสร้างขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัดแต่พบว่าเป็นเจดีย์ที่มีประวัติความเป็นมา ร่วมกับพระธาตุพนม ซึ่งในแง่ของประวัติความเป็นมานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้เป็น ๒ ประเด็น คือ ก.ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในตำนาน และ ข.ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในหลักฐาน ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีรายละเอียดที่เราสามารถจะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

ก. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในตำนาน ตามหลักฐานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน : ตำนานพระธาตุพนมว่า สถานที่ก่อสร้างพระธาตุบังพวนนี้มีปรากฏในคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า ครั้งเมื่อพระองค์เสด็จมาโปรดสัตว์โลกที่สุวรรณภูมิว่า

เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่สำราญในเขตวันอารามยามใกล้รุ่ง พระอานนท์อุปัชฌาย์ ด้วยน้ำและไม้สีฟัน เมื่อพระพุทธเจ้าเมียนกิจชำระแล้ว หลังเห็นโบราณประเพณีแห่ง พระพุทธเจ้า ทั้งสามพระองค์ ที่เสด็จเข้าสู่พระนิพพานไปแล้ว ทรงไว้ยังธาตุในดอยกัปบน คิริอันมีในทิวไกลเมืองศรีโคตรบอง พระพุทธเจ้าทรงผ้ากัมพลผืนแดงงาม มีวรรณเหมือนแสง สุริยาอาทิตย์เมื่อแรกขึ้น และผ้ากัมพลผืนนี้ พระนางกิสาคโคตมีได้ถวายให้เป็นทาน เมื่อแรกปลูกฝ้ายนั้น พระนางได้เอาแห่งคำ มา ผนผสมกับน้ำรดต้นฝ้ายนั้นวันละแสนทุกๆวันเพื่อเหตุนั้น เมื่อต้นฝ้ายนั้นเป็นดอกออกมา จึงมีสีแดงงาม

พระพุทธเจ้าทรงบาตรบ้ายพระพักต์สู่ทิศตะวันออก มีพระอานนท์นำพุทธลีลามาทงอากาศลงที่ตอนก่อนเอนาที่นั่นก่อน แล้วจึงมาสถิตย์อยู่แคว้นหนองคันแทเสื่อน้ำ ทอดพระเนตรเห็นตะกวดสีทองตัวหนึ่งแลบลิ้นที่โพนจิกเวียงจัวได้ปากห้วยกู่คำ พระพุทธเจ้าทรงกระทำหสิตุการแยมพระโอษฐ์ พระอานนท์จึงไหว้วว่า พระองค์ทรงแยมพระโอษฐ์เพราะเหตุอะไร พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า

ดูราอานนท์ ตถาคตเห็นตะกวดสีทองแลบลิ้นให้เป็นเหตุ เมืองสุวรรณภูมินี้ เป็นที่อยู่แห่ง นาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นค้ำ แลผีเสื่อน้ำเสือบก ยักษ์ทั้งมวลภายในโพ้น คนฝูงอยู่ใน เมืองอันนี้ แม้นรู้ธรรมก็ดี จะเลือกหาผู้มีสัจจะไต่ยากนัก แลจะเจริญและล่มสลายกลับไป กลับมาอีกมาอีกหลายครั้ง เป็นหลายแห่งหลายชื่อ บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสิ้น บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามส่วนหนึ่ง และจักเชื่อมิจฉาภิภูฏิส่วนหนึ่ง บางพวกจักเชื่อ บุญคุณแก้วทั้งสามสองส่วนจักเชื่อมิจฉาภิภูฏิส่วนหนึ่ง บางพวกจักเชื่อบุญคุณแก้วทั้งสาม ส่วนหนึ่งจักเชื่อมิจฉาภิภูฏิส่วนสองส่วน บางพวกก็ไม่เชื่อบุญคุณแก้วทั้งสามสักอย่าง จักถือ มิจฉาภิภูฏิส่วนอันเป็นคลองแห่งอบายโดยส่วนเดียว เหตุว่าตถาคตเห็นตะกวดสีทองแลบลิ้นนั้นเป็นนิมิต เมื่อใดท้าวพระยาองค์เป็นเชื่อนอพุทธวงศาได้มาเสวยราชสมบัติ พุทธ ศาสนา บ้านเมืองจักรุ่งเรืองเหมือนดังเมื่อกุตถาคตยังธรรมานอยู่ เมืองอันนี้เป็นที่เที่ยวไปมา แห่งพระโพธิสัตว์แต่ก่อน เป็นเหตุจักนำมาส่งผลเวร เมื่อตถาคตเสวยพระชาติเป็นท้าวสุทนต์

ได้ มาพักในศาลายักษ์ที่นั่น จึงพลัดนางแก้วเจียรประภา เมื่อเป็นท้าวสุทนต์เสกก็ได้มาพัก ศาลายักษ์ที่นั่น มีฤาษีตนหนึ่งอยู่ในป่าที่นั่นมีเมตตาให้พ้นจากยักษ์กินในกาลครั้งนั้น

ดูรอาณนที เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว พระยานาคจักก่อก่อแรกเป็นเมือง ตั้งไว้ที่แคมน้ำเพียง๒ หาดทราย และยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อว่าสุमितถรรรม จักให้นำเครื่องปัญจราชกฤตภัณฑ์ มา รดสรงกะทาศายผู้หนึ่ง อันเป็นพ่อไร่พ่อนาพร้อมทั้งตระกูลวงศา มาเป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณ ภูมินั้น ให้เป็นพระยาจันทบุรี จักได้ตั้งไว้ยังพระพุทธศาสนาเป็นปฐม ก่อนท้าวพระยา ทั้งหลาย พระยาจันทบุรีองค์นั้น ก็คือพระยาปัสเสนมาเกิดใช้กรรมอันเศษใหญ่หนักเป็นต้น าลฯ

แต่นี้จักนำมาซึ่งเหตุ เมื่อพ่อนาผู้หนึ่งได้เป็นพระยา มีพระอรหันต์ ๔ องค์ อยู่ในเมืองสุวรรณ ภูมิ ๒ องค์ จักได้นำเอาธาตุพระอรหันต์ขึ้นมาสพอันเป็นเชืวงศ์ตถาคตทั้งหมด มาไว้ในป่าที่ रिมน้ำบึง พระยาองค์นั้น จักได้พร้อมกับพระอรหันต์สององค์ประดิษฐานไว้ณที่นั้น พระ อรหันต์อีก ๕ องค์จักได้เอาธาตุตถาคตมาไว้ที่ภูเขาหลวง แล้วพระยาองค์นั้นจักได้พร้อมกับ พระอรหันต์รูปนาไว้ทุกชั่ว พระยาจันทบุรีจุติมาได้มาบังเกิดเป็นพระยาจันทพานิช ตั้งเมือง ในดงหนองคันแทเสื่อน้ำนั้น

ดูรอาณนที พระอรหันต์สององค์จักได้มากำจัดผีเสื่อน้ำทั้งหลายเหล่านี้ แล้วพระยาองค์หนึ่ง ชื่อว่าศรีธรรมมาโศก จักเอาธาตุตถาคตมาประดิษฐานไว้ณที่นี้แห่งหนึ่ง และฤาษีตนหนึ่ง ชื่อว่า จิตตักป ปืออยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุถึงกัลป์หนึ่ง มาเอาพระยาสององค์ที่กินเมืองกรุงมณฑลนั้นไป บวชเป็นฤๅษี ตนหนึ่งชื่อว่าอมรฤๅษี ตนหนึ่งชื่อว่าโยธิกฤๅษี ส่วนพระยาสุमितถรรรมที่รดพ่อนา ให้เป็นพระยานั้น ก็จักได้บวชเป็นฤๅษีอยู่ที่เดียวกัน อมรฤๅษี โยธิกฤๅษี จักได้มาก่อแรกเมืองไว้ ที่ดอยนันทกักรี่ ชื่อว่าเมืองศรีสัตตนาคน ด้วยเหตุขนาดตัวหนึ่งมี๗หัวแต่นั้นมา บุญบ้านเมืองก็ จักเกิดมีสืบๆไป พระพุทธศาสนาก็จักตั้งอยู่ณที่นั้น โยธิกฤๅษีจักมาเกิดในเมืองอินทปัฐนคร แล้วออกบวชก็จักได้ถึงพระอรหันต์อยู่ ณที่แห่งหนึ่ง^{๑๙}

จากข้อความในอุรังคนิทานเราจะพบว่า มีคำว่า “ภูเขาหลวง” หรือ “หลวง” ปรากฏอยู่ซึ่งภูเขา ดังกล่าวนั้นเองที่เป็นสถานที่ตั้งของ “วัดพระธาตุบังพวน” อันเป็นที่อยู่ของ “ปีพพารนาค” ดังปรากฏ ในอุรังคธาตุนิทานว่า

ครั้นเมื่อ พระพุทธองค์เสด็จจากหนองคันแทเสื่อน้ำ ไปประทับอยู่ที่โพนจิกเวียงจัว ทอดพระเนตรเห็นแล่นคำแลบลิ้น และแล่นคำตัวนั้นก็คือปีพพารนาค ตัวที่อยู่ภูเขาหลวง रिมน้ำบางพวน เนรมิตให้เป็นเหตุ ขนาดตัวนั้นประดับสังวาลย์คอดด้วยแก้วปัพพา เหตุนั้นจึงได้

^{๑๙} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)** พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗), (กรุงเทพมหานคร: เรือน แก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

ชื่อว่าปัพพารนาค แล้วกลับเนรมิตเป็นมนุษย์นุ่งผ้าขาวเสื่อขาวเข้ามารับเอาบาตร และกราบ
ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าไปสู่ภูเขาลวงสถิตย์ในร่มไม้ป่าแปงต้นหนึ่ง ปัพพารนาคถวาย
ภัตตาหารพระพุทธองค์ทรงกระทำภัตตกิจเสร็จแล้ว จึงประทานผ้ากัมพลผืนหนึ่งแก่ปัพพาร
นาค แล้วเสด็จไปฉันทเพล ณ ที่ใกล้เวินตลอด คนทั้งหลายเรียกที่นั่นว่าเวินเพนมาเท่ากาลทุก
วันนี้^{๒๐}

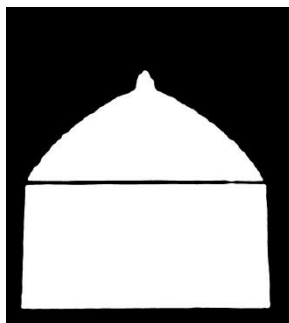
เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์เรื่องนี้แล้วก็ได้พยากรณ์ในเรื่องอื่นๆที่เกี่ยวข้องรวมถึงได้
เสด็จไปยังสถานที่ต่างที่เกี่ยวข้องกับการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมินี้หลายแห่ง
เช่นที่พระบาทโพชนัน ที่พระบาทเวินปลา หรือที่กปณคีรีหรือภูกำพร้าว และเลยไปถึงเมืองหนองหาน
น้อยหนองหานหลวงเพื่อเสด็จไปประทับรอยพระบาทที่พระธาตุเชิงชุมริมฝั่งหนองหานก่อนที่จะเสด็จ
กลับไปยังพระคันธกุฎีที่พระเชตวันโดยทรงมีพยากรณ์เกี่ยวกับเมืองหนองหานหลวง(สกลนคร)เอาไว้ว่า

ส่วนเมืองหนองหานหลวงนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มาสูมรอยพระพุทธบาทไว้ สมัยพระ
ยาองค์ใดเสวยราชสมบัติ พระยาองค์นั้นได้สร้างบุญสมภารมาแล้วตั้งแสนกลับทุกๆองค์ ถึง
เมืองหนองหานน้อยก็เช่นเดียวกัน และทั้งสองเมืองนี้ เมื่อตั้งก็เกิดพร้อมกัน ด้วยเหตุเป็นที่
เสด็จมาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นสิ้นชั่วพระยาทั้งสองเมืองนี้ เทวดาและนาคทั้งหลาย
ที่รักษาหนองหานหลวงและหนองหานน้อย ก็จักได้ให้น้ำไหลนองเข้ามาหากัน ท่วมรอยพระ
บาทและบ้านเมือง คนทั้งหลายจึงได้แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเล็กเมืองน้อยตามริมหนองนั้น
จักได้ไปรับเอาจารีตประเพณีและกิจการบ้านเมืองในราชธานีใหญ่ ที่พระพุทธศาสนาตั้ง
รุ่งเรืองอยู่ ณ ที่นั้น^{๒๑}

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงปรินิพพาน และพระมหากัสสปเถระได้อธิษฐานและนำเอาพระ
บรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานที่ภูกำพร้าวตามพุทธประสงค์โดยได้นำไปประดิษฐานไว้ที่ภูเพ็กและที่
พระธาตุเชิงชุมก่อนที่จะมีการอัญเชิญไปที่ภูกำพร้าวหรือพระธาตุพนมโดยในเนื้อหาเกี่ยวกับการ
ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ภูกำพร้านั้นไม่ได้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของภูหลวงหรือพระธาตุบัง
พวนเลย กล่าวเฉพาะถึงพญาทั้ง ๕ คือ พระยาศรีโคตร พญาสุวรรณภิงคาร พระยาหนองหานน้อย
พระยาจูลณี และพระยาอินทรปตต์ที่มีส่วนในการก่อสร้างพระธาตุพนมในยุคแรกๆเรียกว่าอูบมุงซึ่งมี
รูปร่างปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

^{๒๐} กรมศิลปากร, *อรัญคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๒๑} กรมศิลปากร, *อรัญคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๔๐.

จากนั้นพญาทั้ง ๕ ก็ได้สวรรคตตามกาลสมัยและต่อมาก็ได้ไปเกิดในเมืองต่างๆ ๔ เมือง ดังนี้
คือ

๑. พระยาสุวรรณภิงคาร(หนองหานหลวง) และพระยาคำแดง(หนองหานน้อย) ได้ไปเกิดที่กรุง
อินทรีปัตถ์ ทรงพระนามว่า มหารัตนกุมารและจูลรัตนกุมาร ^{๒๒}

๒. พระยาจูลนิพรมทัตต์ และพระยาอินทรีปัตถนคร ได้ไปเกิดที่เมืองจูลนิ ทรงพระนามว่า
มหาปราสาทและจูลปราสาทกุมาร ^{๒๓}

๓. พระยานนทเสน เจ้าเมืองมรุกขนคร ได้ไปเกิดที่เมืองสาเกต ทรงพระนามว่าสังขวิชชกุมาร
เหตุเพราะก่อนประสูติพระราชมารดาทรงพระสุบินว่าได้หอยสังข์ ^{๒๔}

ฝ่ายเมืองหนองหานหลวง หนองหานน้อย เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารและพระยาคำแดงได้
สวรรคตแล้วก็ถูกน้ำท่วมเมืองเฉพาะเมืองหนองหานหลวง ท้าวคำบาง นายชายของพระยาสุวรรณ
ภิงคารได้อพยพผู้คนไปตั้งบ้านเรือนที่เก่าคดเก่าเลี้ยวเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ (เวียงจันทน์) และใน
เมืองของท้าวคำบางนี่เองที่ได้เกิดการริเริ่มการก่อสร้างวัดพระธาตุบังพวนและพระธาตุบังพวน โดยใน
แผ่นดินของพ่อท้าวคำบางนี่ได้มีพ่อนา หรืออุบาสกผู้ใจบุญคนหนึ่งชื่อว่าบุรีจันอ้วยล้วย เหตุที่ชื่อว่าบุรี
จันอ้วยล้วยเพราะเป็นคนที่มรูปร่างอ้วนพุงพุย เคนไปไหนมาไหนก็ลำบากแต่เป็นคนที่มีจิตใจงดงาม
ทำบุญกับพระอรหันต์ ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่อมหาพุทธวงศาอยู่ที่ริมน้ำบึง องค์หนึ่งชื่อมหาสัชชชติอยู่ป่า
โพนเหนือน้ำบึง โดยบุรีจันอ้วยล้วยได้หมั่นทำบุญและเป็นผู้สอนการทำบุญแก่ชาวบ้านเรื่อยๆ และเมื่อ
ทำบุญแล้วก็จะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้พญานาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นต้นอยู่เป็นประจำ ดัง
ปรากฏในตำนานตอนหนึ่งว่า

“แล้วบุรีจันอ้วยล้วย ก็อุทิศส่วนบุญไปให้แก่พญานาคทุกๆวันมิได้ขาด” และในขณะนั้น
พญานาคทั้งหลายมีสุวรรณนาคเป็นต้นก็ได้รับส่วนบุญจากบุรีจันอยู่ทุกวันจึงได้คิดกันว่า
จะตอบแทนบุรีจันคือจะยกให้บุรีจันเป็นพระราชบิดา จึงดำเนินการแสดงตัวให้บุรีจันเห็นและ
บอกว่าเมื่อบุรีจันต้องการอะไรให้ไปพูดที่บ่อน้ำแล้วจะได้มาช่วย ดังปรากฏในตำนานว่า

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๒๓} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๗), หน้า ๙๓.

^{๒๔} กรมศิลปากร, *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๗), หน้า ๙๕.

ครั้งนั้น ยังมีนาค ๓ ตัวๆหนึ่งชื่อว่า “กายโลหะ” อยู่ที่ป่ามหาพทุทวงศา ตัวหนึ่งชื่อว่า “เอกจักขุ” อยู่ที่ปากห้องสะแกใกล้กับเรือนบุรีจันอ้วยล้วย ตัวหนึ่งชื่อ “สุคันธนาค” อยู่ที่หาดทรายกลางแม่น้ำของ นาค ๓ ตัวนี้ได้ยินคำอุทิศของบุรีจันอ้วยล้วยทุกวันมิได้ขาด จึงพร้อมกันไปไหว้สุวรรณ นาคและพุทโธธาปนาค พญานาคทั้ง ๒ ได้ทราบเหตุดังนั้นก็มีความยินดียิ่งนัก จึงกล่าวว่า สาธุ สาธุ ครั้งเมื่อพระตถาคตยังทรงพระมานอยู่ พระองค์ก็ได้เสด็จมาโปรดสั่งสอนเราที่ภูฏเวียนแล้วพระองค์เสด็จไปไว้รอยพระบาท และทรงตักเตือนให้เรารักษาพระพุทศาสนา

ทันใดนั้น พญานาคทั้ง ๒ จึงให้นาคบริวารไปทันมายังเสฏฐไชยนาคที่อยู่หนองคันแทเสื่อน้ำนั้นมานาคตัวนี้จะเจาะช่องออกมาอยู่หนองหอย แล้วเจาะแต่หนองหอยออกมาแม่น้ำของ เทียวมาอยู่ที่หาดทรายที่นั่นเสมอๆ แล้วจึงให้ไปทันมายังสหสพลนาค ตัวที่อยู่หนองยางคำ เจาะแปงออกมา แม่น้ำของที่ทำพันพร้าว นาค ๒ ตัวนี้ เทียวไปตามลำน้ำของเสมอๆ ครั้นถึงฤดูฝน จึงเข้าไปอยู่ในหนองคันธรรพ อยู่ที่ทานาเหนือตัวหนึ่ง สิทธิโภคอยู่ทานาใต้ สิทธิวัฒนอยู่กักคำ อินทจักกะอยู่ปาก ห้วยมงคล เมื่อนาคทั้งหลายเหล่านี้มาชุมนุมกันแล้ว พญาสุวรรณนาคจึงให้โอวาทคำสั่งสอนแก่นาคทั้งหลาย ตามที่พระศาสดาได้ทรงสั่งสอนตนไว้แต่ก่อนนั้นจบลงแล้ว พญาสุวรรณนาคจึงกล่าวขึ้นอีกครั้งหนึ่งว่า บัดนี้เราทั้งหลายจงช่วยกันทดแทนบุญคุณบุรีจันอ้วยล้วย ที่เธอได้ตรวจนำหมายทานแผ่ส่วนกุศลไปให้แก่เราทั้งหลายนั้น และท่านทั้งหลายเห็นว่าที่ใดพอจะเป็นที่ตั้งราชธานีและพระพุทศาสนาได้แล้ว

ทันใดนั้น กายโลหะนาคจึงกล่าวขึ้นว่า ข้าพเจ้าเห็นสมควรจะตั้งราชธานีและพระพุทศาสนาที่ริมน้ำของเสมอหาดทราย ที่สุคันธนาคอยู่นั้นแหละ ด้วยเหตุว่ามีพระอรหันต์อยู่ในที่นั้น ๒ องค์ พร้อมด้วยเทวดาตนหนึ่งอยู่ในที่นั้นมีนามว่า “อินทสิริ” เป็นที่ประเสริฐยิ่งนัก แล้วยังมีเทวดาอยู่รักษาในที่นั้นอีก ๒ ตนๆหนึ่งชื่อว่า “ปรสิทธิสักกเทวดา” อีกตนหนึ่งชื่อว่า “รัตนเกสี” อยู่ในห้วยมงคลข้างนอก เทวดาตนหนึ่งชื่อว่า “อินทผยอง” มีผมอันกุด๑อยู่ที่ริมน้ำบึงเสมอหาดทรายสุดข้างทิศใต้ และยังมีนางเทวดาอีกตนหนึ่งชื่อ “มัจฉนารี” มีฤทธิ์รู้ปริมาตรเป็นสัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ได้ทุกประการ เทียวไปในทางน้ำและทางบก นางเทวดาตนนี้ อยู่ในสระน้ำเล็กแห่งหนึ่ง อยู่ในระหว่างกลางข้าพเจ้าและสุคันธนาคอยู่นั้น และยังมีเทวดาตนหนึ่งชื่อว่า “สราสนิท” อยู่ในสระน้ำอันนั้นกำเหนื่อ

เมื่อสุวรรณนาคได้ยินถ้อยคำกายโลหะกล่าวดังนั้น มีความพอใจยิ่งนักจึงกล่าวขึ้นว่า สาธุ สาธุเจ้าทั้ง ๓ อยู่ในที่ใกล้พระอรหันต์และบุรีจันอ้วยล้วย จึงได้รู้ว่าสิ่งที่เป็นมงคลอันประเสริฐมีอยู่ในที่นั้น และเทวดาทั้งหลายเหล่านั้น เขามีใจประกอบด้วยการกุศลกับเราหรือ? ทันใดนั้นสุคันธนาคพร้อมด้วยเอกจักขุนาคจึงกล่าวขึ้นว่า เทวดาตนชื่ออินทสิรินั้นเป็นใหญ่กว่า

เทวดาทั้งหลาย เขาได้พาเทวดาเหล่านั้นเข้าไปสู่สำนักของพระอรหันต์ที่มีนามว่ามหาพุทธวงศาทุกๆวันพระ นาคทั้งหลายบอกความเป็นไปของเทวดาอินทสิริให้สุวรรณนาคทราบความดีแล้ว ก็พากันกลับไปสู่ที่อยู่แห่งตน

ต่อมาพญานาคทั้งหลายก็ได้ตั้งใจให้พ่อท้าวคำบางมีความปรารถนาจะเอาพระราชธิดาของตนคือพระนางอินทสว่างลงฮอด ไปถวายพระยาสุมิตตธรรมิกราชจึงให้ลงเรือเพื่อนำไปถวายที่เมืองมรุกขนคร แต่นางเกิดขัดใจไม่ยอมเป็นมเหสีของพระยาสุมิตตธรรม ท้าวคำบางจึงประชดว่าหากไม่ยอมไปเป็นมเหสีของพระยาสุมิตตธรรมจะให้แต่งงานกับบุรีจันอ้วยล้วยซึ่งเป็นชายขี้เหร่ จึงเอาเรือจอดพักใกล้หมู่บ้านของบุรีจันและมีรับสั่งให้บุรีจันเข้าเฝ้าเพื่อให้พระราชธิดาเลือกฝ่ายบุรีจันเมื่อได้รับข่าวเช่นนั้นก็เกิดความรักในนางอินทสว่างลงฮอดอยากได้เป็นภรรยาจึงได้ไปแจ้งความประสงค์กับพญานาค พญานาคจึงได้เนรมิตให้บุรีจันกลายเป็นชายหนุ่มรูปหล่อและสร้างเวียงวังให้ และที่สุดบุรีจันก็ได้นางอินทสว่างลงฮอดมาเป็นภรรยาและได้รับการอภิเษกเป็นพระราชินีในระยะเวลาต่อมา (นัยว่าคำว่าเวียงจันทน์นี้มาจากชื่อของเจ้าเมืองคือบุรีจันนั่นเอง)^{๒๕}

กล่าวถึงพระมหากัสสปเถระเมื่อเดินทางมาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ภูเก้าพร้าวเสร็จแล้วก็ได้กลับกรุงราชคฤห์ และได้บรรพชาเด็กสามคนให้เป็นสามเณรคือสามเณรพุทธรักขิต ธรรมรักขิต และสังฆรักขิตแล้วสอนกรรมฐานจนที่สุกก็บรรลुพระอรหันต์ทั้งหมดเมื่ออุปสมบทแล้วก็ได้ส่งมาที่แคว้นสุวรรณภูมิเพื่อช่วยเหลือท้าวพระยาทั้ง ๕ ที่ได้ปรารถนาการบรรลุพระอรหันต์ซึ่งได้กลับมาเกิดแล้วในชาตินี้ โดยพระอรหันต์ทั้ง ๓ ได้เดินทางมาที่เมืองของท้าวคำบางและพระยาจันทบุรี^{๒๖}

กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองสาเกตุที่พระยานนทเสนได้ไปเกิดเป็นพระโอรสของพระยาสุริยวงศา สิทธิเดชซึ่งเป็นพระราชามีบุญญาธิการมากมีประชากรในแคว้นสาเกตุทั้งหมดเกือบ ๕ ล้านคนโดยพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้ตั้งคนที่มาทำหน้าที่ในการดูแลเรื่องต่างๆในเมืองสาเกตุดังปรากฏในตำนานดังนี้

ครั้งนั้นพระองค์ทรงตั้งอำมาตย์ขึ้นหลายคน คนที่ ๑ มีนามว่าหมื่นพีชโลก ให้มีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน ครั้นถึงฤดูกาล พีชขาวกล้า สัมสุก ลูกไม้ บังเกิดขึ้น ให้หมื่นพีชโลกและบริวารเป็นผู้ดูแลแบ่งปันให้แก่พลเมืองทั้งหลาย เพื่อป้องกันมิให้บังเกิดการทะเลาะวิวาทซึ่งกันและกัน คนที่ ๒ ทรงตั้งนายอโนชิตให้เป็นหมื่นกลางโรง เป็นคนดูแลในพระราชฐานทั้งสิ้น คนที่ ๓ ทรงตั้งอำมาตย์อีกผู้หนึ่งสำหรับการบ้านเมืองให้ชื่อว่าหมื่นหลวงกลางเมือง คนที่ ๔ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นชุมนุมเมือง คนที่ ๕ ทรงตั้งให้เป็นหมื่นรามเมือง

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕.

^{๒๖} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗), หน้า ๙๙-๑๐๐.

นับตั้งแต่คนที่สามถึงคนที่ห้า ทั้ง ๓ คนนี้เป็นใหญ่กว่าเสนาทั้งหลาย ส่วนหมื่นแก่นั้น ให้เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนราษฎรชาวเมืองและสร้างรั้วเวียงกำแพงพระนครมีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน

นอกจากนั้นในตำนานยังบรรยายถึงสภาพของพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองของพระองค์ว่า มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังปรากฏว่า

พระองค์ทรงสร้างพระพุทธศาสนาวัดวาอาราม กระจิบ กระจุก วิหาร ก่อด้วยหินมุกด์เป็น ๖ ชั้น มีสัณฐานประดุจดั่งชั้นฟ้าทั้ง ๖ เจาะเป็นร้อยเอ็ดประตู รุ่งเรืองงามยิ่งนัก เหมือนเมื่อครั้งพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ คณนานับพระภิกษุสงฆ์ในพระนคร ๒๐๐,๐๐๐ รูป สามเณร ๑๓๐,๐๐๐ รูป ผ้าขาวดาบศ ๗๗,๙๐๐ คน และทรงตั้งบุคคลคนหนึ่งให้เป็นผู้ดูแลฝ่ายพระพุทธศาสนาให้ชื่อว่า ขุนปฏิบัติ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ส่วนพระพุทธศาสนานั้น ทรงสร้างไว้ให้ห่างจากคามนิคม มิให้เจือปนไปด้วยผู้คนทั้งหลาย เว้นแต่ผู้ชายที่เป็นผู้อุปฐาก ชาวไทยเมืองเชียงตุง ให้ส่งไม้เท้าและตักน้ำฉัน ชาวไทยบ้านเชียงแก้ว ให้อุปฐากพระรัตนตรัย ชาวไทยบ้านกระโดน ให้ฟันเปลือกกระโดนโตเท่าแข้งมาเป็นชุดสุ่มไฟไว้ เมื่อพระสงฆ์สามเณรต้องการไฟขึ้นเมื่อใดให้ได้เมื่อนั้น ชาวไทยเมืองกระท่างให้ดูแลรักษาหนทางสำหรับพระสงฆ์ไปบิณฑบาตร ชาวไทยบ้านบั้งจี๊สถาน ให้กระทำบังไฟดอกจตุบุชาเป็นปกติทุกวันสัปดาห์ ลำดับเมืองน้อยทั้งนี้มีคน ๑๕๐,๐๐๐ คน ให้หมื่นนันทาอารามเป็นใหญ่ ส่วนหมื่นพระนักรุ่นนั้นมีบริวาร ๑๕๐,๐๐๐ คน สำหรับตักน้ำถวายพระสงฆ์ชำระให้พอวันหนึ่งคืนหนึ่งทุกวันไป หมื่นเชียงสามมีบริวาร ๕๐,๐๐๐ คน สำหรับหาดอกไม้เครื่องบูชาในเวลาเย็นจงทุกวันไป

ส่วนกัฎฐิวิหารที่ใดสลักหักพัง ให้หมื่นนันทาอาราม หมื่นพระนักรุ่น หมื่นเชียงสา ทั้ง ๓ คนนี้พร้อมกันไปเรียนปฏิบัติ หมื่นหลวงกลางเมือง หมื่นชุนนุเมือง และหมื่นรามเมืองให้แจ้งและให้ท่านทั้ง ๓ ที่ออกนามมานี้ พร้อมกันไปเรียนปฏิบัติหมื่นกลางโรง เมื่อได้รับอนุญาตจากหมื่นกลางโรงแล้ว ให้พร้อมกันปฏิบัติตามอาชยานั้นให้ดีให้ชอบจงทุกประการ ^{๒๗}

แต่พอระยะต่อมาเมื่อพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชบ้านเมืองอื่นที่เข้มแข็งก็เข้ามารุกรานและเข้ายึดครองเมืองสาเกตแทน ทำให้บรรดาข้าราชการทั้งหลายของพระยาสุริยวงศาสิทธิเดชได้พากันอพยพผู้คนและดูแลรักษาพระสังขวิชัยกุมารหนีออกจากเมืองสาเกตมาพึ่งบรมโพธิสมภารของท้าวคำบาง

^{๒๗} กรมศิลปากร, อรรถาตุ (ตำนานพระธาตุนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ.๒๕๓๗, หน้า ๘๖.

ฝ่ายพระอรหันต์ทั้ง ๓ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต เมื่อมาถึง แคว้นสุวรรณภูมิก็ได้เริ่มภารกิจในการให้การศึกษาแก่พระยาทั้ง ๕ ผู้สร้างพระธาตุพนมที่กลับมาเกิดใหม่ในเมืองต่างๆโดยได้ไปนำมาบวชที่เมืองหนองคาย เวียงจันทน์จนบรรลอรหันต์ถัดจากนั้นก็พาทั้งหมดไปอินเดีย ดังนี้

พุทธรักขิต จึงไปนำเอามหารัตนกุมารพี่น้องแต่เมืองอินทปัฐนครมาบวชในพระพุทธรศาสนา แล้วไปอยู่ที่ริมเมืองปากฝั่งแม่น้ำของฝ่ายตะวันออก สอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในที่นั้น หมื่นกลางโรงจึงสร้างหอแพให้อยู่ที่นั่นจึงได้เรียกว่า “หอผา” มาแต่ครั้งนั้น

ส่วนเจ้าธรรมรักขิต ก็ไปนำเอามหาสุวรรณปราสาทกุมารพี่น้องแต่เมืองจุลณีพรหมทัตมาบวชแล้วสอนวิปัสสนาภาวนาอยู่ในเวียงจั่วใต้ปากห้วยคุดำ หมื่นกลางโรงสร้างวิหารให้อยู่ในที่นั้น พระสังฆรักขิตนั้น ไปนำเอาเจ้าสังขวิชกุมารมาบวชอยู่ที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยงพอนมสร้างวิหารให้อยู่ เจ้าทั้ง ๕ องค์นี้เมื่อได้เรียนวิปัสสนาภาวนากับด้วยพระอาจารย์ทั้ง ๓ ของตนๆ ครั้นบวชเป็นภิกษุก็ได้ถึงพระอรหันต์ทั้ง ๕ พระองค์โดยลำดับ

พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นี้มีนามว่า มหารัตนเถระหนึ่ง จุลรัตน์เถระหนึ่ง มหาสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง จุลสุวรรณปราสาทเถระหนึ่ง สังขวิชเถระหนึ่ง พระพุทธรักขิต, ธรรมรักขิต, สังฆรักขิตเถระ, ผู้อาจารย์จึงนำเอาสานุศิษย์ทั้ง ๕ นี้ไปสู่เมืองราชคฤห์^{๒๘}

ฝ่ายพระยาจันทบุรีผู้ครองเมืองเวียงจันทน์หรือหนองคันแทเสื่อน้ำก็ได้ปกครองบ้านเมืองให้ได้รับความร่มเย็นเป็นปกติสุขเรื่อยมา วันหนึ่งข้าราชการชาวเมืองสาเกตที่ได้อพยพมาอยู่ที่เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำของบุรีจันท์ได้นำเครื่องบรรณาการเข้าเฝ้าบุรีจันท์และกราบทูลว่าปัจจุบันมีพระอรหันต์ในเมืองนี้ ๘ องค์ ซึ่งทำให้พระยาจันทบุรีมีความแปลกใจมากและถามว่าตอนนี้ท่านอยู่ไหน ก็ได้รับคำตอบว่าท่านไปอินเดียไป ๓ วันแล้ว และจะกลับมาอีกไม่นาน เมื่อพระยาจันทบุรีได้ทราบเช่นนั้นก็อนุโมทนาและบอกว่าจะรอกกราบพระอรหันต์ทั้ง ๘ องค์นั้น จากนั้นหมื่นกลางโงง เป็นต้นก็เดินทางกลับสู่ที่อยู่ของตน

ฝ่ายพระยาสุมิตตวงศาธรรมิกราชาธิราช ผู้ครองนครมรุกขนครได้ข่าวว่าพระยาจันทบุรีขึ้นครองราชแล้วจึงได้ส่งเครื่องบรรณาการมาให้พร้อมกับ หญิงสาว ๒ คน คนหนึ่งชื่อมณฑลคตัญญู ชาวเมืองจุลณี อีกคนชื่อช่อมังคลทพาลัง เป็นเชื้อวงศ์ชาวราชคฤห์ พร้อมด้วยข้าทาสบริวารนางละ ๕๐๐ คน ช้างพัง ๒๐ เชือก ช้างพลาย ๒๐ เชือก ม้า ๒๐ ม้า พร้อมทั้งควาญและนายม้า เงิน ๑๐,๐๐๐ ตำลึง ทอง ๑๐,๐๐๐ ตำลึง เสื้อผ้าสิ่งละ ๑๐,๐๐๐ พร้อมทั้งเครื่องปัญจราชกกุธภัณฑ์ มอบให้พราหมณ์ทั้ง ๕ ที่รู้จักไตรเพทเป็นหัวหน้า มีมังคลพราหมณ์หนึ่ง จุลมังคลพราหมณ์หนึ่ง ไชย

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖-๘๗.

พราหมณ์หนึ่ง สิทธิพราหมณ์หนึ่ง จิตตวิฆ्नพราหมณ์หนึ่ง ทั้ง ๕ นี้ให้น้อมนำไปราชาภิเษกบุรีจัน
ครั้นถึงวันมหาพิไชยฤกษ์อันดี จึงตรัสสั่งให้ออกเรือขึ้นมาสู่เมืองบุรีจัน

เมื่อของนางแก้วมงคลทั้ง ๒ และพราหมณ์ทั้ง ๕ มาถึงเมืองของบุรีจันแล้วก็ได้เข้าแจ้งแก่
บุรีจันเพื่อทำพิธีราชาภิเษกให้ โดยถามหาน้ำที่จะมาทำพิธีซึ่งชาวเมืองบอกว่ามีน้ำตามที่เคยปฏิบัติมา
แต่พราหมณ์ทั้ง ๕ ได้ปฏิเสธว่าน้ำเหล่านั้นไม่ใช่หน้าที่พญานาคให้มา ต้องเป็นน้ำที่พญานาคบอกเท่านั้น
ตกเย็นพราหมณ์ทั้ง ๕ ก็ได้กลับไปพักผ่อน คือนั้นพญานาคก็ได้เข้าฝันเพื่อบอกจุดที่เป็นแหล่งน้ำที่จะ
มาทำราชาภิเษกได้ ตื่นเข้ามาจึงพาคนออกตามหาแหล่งน้ำที่จะนำมารดซึ่งพญานาคก็ให้น้ำตามที่
ต้องการจนครบแล้วนำมารดสรงราชาภิเษกทั้งพระยาจันทบุรีและพระนางอินทสว่างลงฮอด โดยได้ตั้ง
ชื่อพระยาจันทบุรีว่า “พระยาจันทบุรีประเสริฐสิทธิ์กะทะ” และตั้งชื่อพระนางอินทสว่างลงฮอดใหม่ว่า
“อินทสว่างรัตนเกสิราชเทวี” จากนั้นพราหมณ์ทั้ง ๕ จึงได้ทำการติดตาม “รอยพระพุทธรบาทที่พระ
พุทธองค์ได้ทรงประทับไว้ซึ่งก็พบดังต่อไปนี้

๑. พบที่ริมหนองคันแทเสื่อน้ำ (พระธาตุหลวง)
๒. พบที่ภูเขาลวง (พระธาตุบังพวน)
๓. พบที่ภูกุเวียน (น่าจะเป็นพระพุทธรบาทบัวบก)
๔. พบที่เวินเพล (พระบาทโพนฉัน) ^{๒๙}

เมื่อพบรายละเอียดของพระพุทธรบาทและสายพระเนตรของพระพุทธรองค์ที่ทรง
ทอดพระเนตรไปในที่ต่างๆ เช่นที่โพนจิกเวียงงัว ที่เมืองหนองหาน และที่เมืองมรุกขนครจึงได้เดินทาง
กลับสู่เมืองมรุกขนครเพื่อกราบทูลให้พระยาสุมิตธรรมวงศาได้ทราบต่อไป ^{๓๐}

ฝ่ายพระอรหันต์ศิษย์อาจารย์ทั้ง ๘ เมื่อไปอินเดียแล้วได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุกลับมา
ด้วย คือนำเอาพระบรมธาตุหัวหน้าพระพุทธเจ้าจำนวน ๒๙ พระองค์ ธาตุเขี้ยวฝางจำนวน ๑ องค์
พระธาตุฝ่าตีนขวาจำนวน ๙ องค์ โดยกลับมาพักที่เมืองคอนราชคิณหนึ่ง จากนั้นอาจารย์ทั้ง ๓ ก็สั่ง
ลูกศิษย์ว่าให้นำพระบรมธาตุที่ได้มานั้น คือพระธาตุหัวหน้า ให้เอาไปประดิษฐานไว้ที่ภูหลวงนั้น
ส่วนพระธาตุฝ่าตีนขวานั้น ให้นำไปประดิษฐานไว้เมืองลาหนองคาย พระธาตุเขี้ยวฝางนั้น ให้นำไป
ประดิษฐานไว้ที่เวียงงัว ๓ องค์ และที่หอแพ ๔ องค์ และทั้ง ๕ เดินทางกลับมาสู่แคว้นสุวรรณภูมิ
เพียงลำพัง ส่วนท่านจะต้องเดินทางกลับอินเดีย จากนั้นพระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงได้เดินทางกลับสู่เมือง
หนองคันแทเสื่อน้ำ

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

^{๓๐} กรมศิลปากร, อรรถาธิบาย (ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๘.

เมื่อพระอรหันต์ทั้ง ๕ กลับมาถึงเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ได้เข้าเฝ้าพระยาจันทบุรีและปรารภเรื่องการสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ สถานที่ต่างๆตามคำสั่งของพระอรหันต์ผู้เป็นอาจารย์ดังมีรายละเอียดปรากฏในตำนานดังนี้

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ จึงนำเอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่ริมไม้ป่าแป่งที่ ภูเขาหลวง ครั้งนั้น พระยาจันทบุรีพระองค์ได้ทรงทราบความจากหมื่นกลางโรงว่า พระอรหันต์ ๕ องค์กลับจากเมืองราชคฤห์ ได้นำเอาพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้ามา พระองค์ทรงชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงตรัสสั่งอำมาตย์ให้ไปรับนางอินทสว่างราชเทวีรัตนเกสี พระนางทรงทราบในการบุญ จึงได้ เอาทองคำหล่อเป็นรูปสิงห์ ๔ ตัว หนักตัวละ ๑๐,๐๐๐ ตำลึง แล้วพระนางให้นำสิงห์ ๔ ตัวมาตั้งรวมติดกันเข้า หันหน้าออกตัวละทิศ แล้วเอาทองคำ ๒๐,๐๐๐ ตำลึง หล่อเป็นรูปอุโมงค์ประดับด้วยแก้ว ครั้นเสร็จแล้ว พระนางจึงให้เอาสิงห์ ๔ ตัวนั้น พร้อมด้วยอุโมงค์ ลงสู่เรือพระที่นั่ง เสด็จยกตราไปสู่ที่ศาลจอดพระสวามี ขณะนั้น นางทั้ง ๒ จึงมาคอยคารวะไหว้นบอยู่ ณ ที่นั้น พระนางเห็นนางทั้ง ๒ มีพระทัยรักใคร่ยิ่งนัก พระนางจึงพระราชทานเครื่องยศเป็นต้นว่า ชัน กาทองคำ ม้าวทองคำประดับเพชร ปืนเกล้าทองคำประดับเพชร ต่างหูทองคำฝังเพชร พร้อมทั้งพระภูษาทุกสิ่งเสมอกันทั้ง ๒ นาง แล้วพระยาจันทบุรีจึงได้นำอัครมเหสีทั้ง ๓ ไปสู่ภูเขาหลวงเพื่อทำการสักการบูชา

ขณะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์จึงได้พร้อมกันอธิษฐานพระบรมธาตุว่า ฌีว่าพระบรมธาตุพระพุทธรูปเจ้าจะประดิษฐานตั้งอยู่ที่ภูเขาหลวงตลอด ๕,๐๐๐ พระพรรษา ในฐานันตรอันนี้ วิเศษแท้ขอให้แผ่นดินจงแยกออกเป็นหลุมลึก ๘ วา กว้างด้านละ ๑๐ วา ทั้ง ๔ ด้านเทอญ ทันใดนั้น แผ่นดินก็แยกออกตามคำอธิษฐานของพระอรหันต์แท้จริง พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นดังนั้น จึงตรัสสั่งให้เสนาอำมาตย์ก่อเป็นอุโมงค์หินเรียงกันขึ้น แต่เต้าฝ้าทั้ง ๔ ด้านๆละ ๕ วา หนา ๒ วา สูง ๔ วา ๓ คอก หินที่ก่อขึ้นหมด คนทั้งหลายไปเที่ยวหาหินมาได้แห่งละเล็กน้อยไม่พอ

ทันใดนั้น ปภพารนาคจึงเนรมิตเป็นผ้าขาว ถือไม้แทกค่าตัวเมื่อเป็นนาคนั้น มาบอกแก่คนทั้งหลายว่า หินของแกกองไว้เบื้องตะวันตกตรงนั้นมากหลาย ท่านทั้งหลายจงไปเอามาก่อให้แล้วเทอญ

คนทั้งหลายว่าไกลหรือใกล้จา ผ้าขาวว่าแทกไปแต่นี้ ๑,๐๐๐ ชั่วโมงอันนี้ คนทั้งหลายว่าไม่แทกยวนัก เราจะไป ผ้าขาวจึงทำให้ไม้สั้นลดลงมาได้เสมอวาด้าม๒ คนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ด้วยไม้นั้น เขาจึงเข้าไปไหว้พระอรหันต์และกราบทูลพระยาจันทบุรีว่า ผ้าขาวปะ๓ ไม้อันนั้นไว้ที่หินต่อหน้า พระอรหันต์จึงบอกแก่คนทั้งหลายว่า นั่นคือปภพารนาคที่อยู่ใต้พื้นภูเขานี้แหละมาช่วยเรา ท่านทั้งหลายจะหาแผ่นดินได้ง่ายไม่ยากแล้ว คนทั้งหลายผู้ได้แจ้ง

เหตุนี้จากพระอรหันต์ จึงเอาไม้วัดแต่นั้นไปได้ ๑,๐๐๐ ช่วไม้สุด พอพบหิน ๓ ก้อนงามนัก คนทั้งหลาย จึงพูดกันว่าไม่เอาๆ เราควรเอาไม้วัดไปให้แน่ก่อน พญานาคบอกว่าหินมีมากนัก คนที่วัดและคนที่นับว่าวัดมาได้ ๑,๐๐๐ ช่วไม้แล้วก็ไม่เห็นมีกองหิน ฝ่ายคนหนึ่งจึงว่า ได้เท่าใดก็เอาเท่านั้น อย่าให้เสียเวลาที่มา แล้วจึงพากันหามหิน ๓ ก้อนนั้นมา หินชำเกิดขึ้นมาอีกเป็น ๖ ก้อน

เขาทั้งหลายจึงพร้อมกันหาเอาหินนั้นชำเกิดมาอีกเป็นอันมาก ไม่รู้จักหมดจักสิ้น คนทั้งหลายที่ไปเอาหินนั้นจึงพูดกันว่า เราเห็นว่าสำเร็จแน่ เมื่อสำเร็จ เราทั้งหลายจงพร้อมกันสร้างแปลงรูปรอยเท้าพระอรหันต์ปากคิ้ว ๔ เป็น เครื่องหมายไว้ในที่นี้ และจารึกไว้ว่า “บาทลักษณะพระอรหันต์พันค่า” แต่นั้นมาคนทั้งหลายได้หินแล้วจึงได้ก่อขึ้นวันละ ๓ คืบ แล้วไป

ด้วยชะทาลายเงิน และมีกรรมทรสบูชาทุกวันทุกคืนมิได้ขาดจนสำเร็จ พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้ช่างแผ่แผ่นทองคำ ๓ แผ่น ขนาดกว้าง ๒ วา เป็น ๔ เหลี่ยม ขนาดเท่าใบลาน นางทั้ง ๒ ให้ช่างแผ่แผ่นเงินที่บริสุทธิ์คนละแผ่น ใหญ่และหนาเท่าแผ่นทองคำ พระยาจันทบุรีจึงตรัสสั่งให้เอาแผ่นเงินทั้ง ๓ นั้นรองพื้น เอาแผ่นทองคำทับลงไปทั้ง ๓ แผ่น แล้วจึงให้เอารูปสิงห์ทองคำเข้าบรรจุตั้งบนแผ่นทองคำ เอาอุโมงค์ทองคำตั้งบนหลังสิงห์นั้น อีกชั้นหนึ่ง แล้วพระองค์จึงเอาเสื้อที่เอกจกขุนาคและกายโลหนาคให้ขึ้น ถวายบูชาปอง๑หาง สิ่งไว้ พระยาจันทบุรีทอดพระเนตรเห็นนางอินทสว่างเอาปิ่นเกล้าใส่บูชาไว้ด้วย พระองค์ทรงคำนึงถึงเขตที่สหสนาคให้ จึงทรงบูชาไว้ในที่นั้นเหมือนกัน

ทันใดนั้น พระอรหันต์จึงนำเอาพระบรมธาตุหัวเหน่า ๒๙ องค์ ถวายพระยาจันทบุรี พระองค์ทรงรับเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุขวดไม้จันทน์ที่สุคันธนาคให้ขึ้น ๑๐ องค์ ขวดแก้ว ผลึกที่สุปรสิทธิสีกกเวตดาให้ขึ้น ๑๐ องค์ นางทั้ง ๓ รับเอาพระบรมธาตุที่เหลือนั้นเข้าบรรจุในผอบทองคำนางละ ๓ องค์ แล้วนำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์ทองคำที่ตั้งอยู่บนหลังสิงห์นั้น แล้วพระองค์จึงให้ช่างกระทำยันต์ง้าวกวัดแกว่งไว้ในที่นั้น ๔ ด้าน จึงกลบดินให้เสมอดังเก่า พระอรหันต์จึงให้คนทั้งหลาย เอาหินที่ปราหมณฝังไว้แต่ก่อน มาฝังหมายไว้เสมอยอดอุโมงค์ เมื่อเสร็จการบรรจุพระบรมธาตุแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับคืนมาสู่พระนคร

ครั้งนั้น พระรัตนเถระ และ จุฬรัตนเถระ จึงพร้อมกันนำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๔ องค์ มาประดิษฐานไว้ที่ท่าหอแพ ส่วนมหาสุวรรณปาสาทพี่น้องนั้น นำเอาพระบรมธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์มาประดิษฐานไว้ที่โพนจิกเวียงจัว ส่วนพระมหาสังขวิชเถระนั้น นำเอาพระบรมธาตุฝ่าเท้า ๙ องค์ไปประดิษฐานที่เมืองลาหนองคาย นำเลี้ยงพ่อนมพร้อมด้วยชาวเมือง สร้างอุโมงค์สำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุนั้นใต้พื้นแผ่นดิน ขนาดกว้างด้านละ ๒ วา ๒ ศอก

สูง ๓ วา แล้วไปด้วยชะทะลายเงิน จึงเอาแผ่นเงินบริสุทธิ์รองพื้น แล้วนำเอาพระบรมธาตุเข้าบรรจุในพระอบทองคำ นำไปประดิษฐานไว้ในอุโมงค์นั้น

ครั้งนั้น พระอรหันต์ ป่าไต้ ป่าเหนือ ก็เข้าสู่นิพพานเรียงวันคืนกัน มหาสังฆวิชเยระก็กลับคืนมาหา มหาสุวรรณปาสาทพี่น้องที่โพนจิกเวียงจัว แล้วพร้อมกันมาหาทหารตนเถระเจ้าพี่น้องที่หอแพ เพื่อจะได้พากันมาคารวะพระอรหันต์ทั้ง ๒ ที่เข้าสู่นิพพานนั้น^{๓๑}

เมื่อภารกิจในการสร้างเจดีย์เสร็จลงแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้ไปร่วมกันก่อเจดีย์บรรจุพระธาตุอรหันต์ที่วัดป่ามหาพุทธวงศา แล้วจากนั้นพญานาคก็ได้จัดหาที่พักให้กับพระอรหันต์ซึ่งอยู่ในเมืองของพระยาจันทบุรีเพื่อจะได้สั่งสอนธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่วัดป่ามหาพุทธวงศานั้น ต่อมาเมื่อออกพรรษาเสร็จแล้วพระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้ออกไปพักที่ปากห้วยบังพวน ๔ รูป มีพระมหาปราสาทเป็นประธาน ส่วนพระสังฆวิชเยระไปพักที่ปากห้วยบังพวนทางทิศใต้ พอเวลาใกล้รุ่งปีพพรรษาคเอาผ้าสาฎกผืนหนึ่งยาว ๑๐ วา มาถวายพระสังฆวิชเยระน้ำเลี้ยงพอนมจึงนำเอาผ้านั้นมาตัดเป็นพระยาผ้า๑หมดทั้ง ๑๐ วา ผ้านั้นก็เกิดเพิ่มขึ้นมาตามจำนวน น้ำเลี้ยงพอนมก็เอาผ้าที่เกิดใหม่นั้นมาตัดเป็นพระยาผ้าจนครบทั้ง ๕ ผืน เมื่อครบจำนวนแล้ว ผ้านั้นก็หาบังเกิดขึ้นอีกไม่และผ้าผืนที่หนึ่งนั้นนำเอาไปถวายมหาทหารตนเถระ ผืนที่ ๒ ถวายจุลรัตนเถระ ผืนที่ ๓ ถวายมหาสุวรรณปาสาท ผืนที่ ๔ ถวายจุลสุวรรณปาสาท ผืนที่ ๕ ถวายมหาสังฆวิชเยระฯ ได้ทรงผ้าแล้วก็มารวมกันอยู่ที่ป่าโพนภายนอก คินนั้นมีความสุขยิ่งนัก ด้วยเหตุที่ได้ทรงผ้าที่ปีพพรรษาคถวาย

จากนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๕ ก็ได้เดินทางไปที่พระธาตุพนมเพื่อแสดงธรรมแก่พระยาสุมิตตธรรมวงศาถึงอดีตชาติและเดินทางกลับบ้านเมืองของตนเพื่อโปรดชาวเมือง สุดท้ายก็กลับมาที่เมืองหนองคันแทเสื่อน้ำแล้วนิพพานที่เมืองนั้นนั่นเอง ^{๓๒}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การสร้างพระธาตุบังพวนตามตำนานอุรังคธาตุนิทานนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในยุคแรกของการสร้าง แต่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าการสร้างพระธาตุบังพวนนี้เป็น การสร้างภายหลังจากการสร้างพระธาตุพนม เพราะเป็นกลุ่มผู้สร้างที่เกิดมาอีกชาติหนึ่งถัดจากชาติที่ได้ไปบูชาพระธาตุพนมที่ภูเก้าพร้าวของพระยาทั้ง ๕ ส่วนพ.ศ. นั้นไม่เป็นที่ระบุแน่ชัดเพราะเป็นหลังช่วง พ.ศ. ๘ อย่างแน่นอน

ข. ประวัติความเป็นมาที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์

จากหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะนั้นจะพบว่าจากหลักฐานการขุดแต่งในคราวที่พระธาตุบังพวนล้ม เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓ พบว่า มีการก่อสร้าง ๓ สมัย คือ ฐานเดิมเป็นศิลาแลง ชั้นที่สองก่ออิฐครอบชั้นแรก และต่อมาระยะที่สาม ได้มีการสร้างขยายใหญ่ขึ้นเป็นเจดีย์ทรงปราสาทตาม

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๔.

^{๓๒} กรมศิลปากร, **อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)** พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๑-๑๓๕.

รูปแบบที่นิยมในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ดังปรากฏจากภาพถ่ายเก่าก่อนการล่มลงของพระธาตุ (ซึ่งตีพิมพ์อยู่ ณ ที่นี้) นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปบุเงินและบุทอง กับโบราณวัตถุอื่นๆ อีกหลายร้อยชิ้น ในจำนวนพระพุทธรูปที่พบ มี ๔ องค์ ที่มีจารึกและระบุดัศักราช คือ พ.ศ. ๒๑๑๘, ๒๑๕๐, ๒๑๕๘ และ ๒๑๖๗ โดยเฉพาะองค์ที่มีศักราช ๒๑๖๗ นั้นได้จารึกว่า “พระเจ้าตา เมื่อพระโพธิสารราช...มีราชอาณาใส่หัวพระยาอภัย เสนา นำมาไว้ในพระธาตุบังพวนพระเจดีย์ศรีสัตตมหาทาน พระราชวงศา...รับ ๘๘๖ (พุทธศักราช ๒๑๖๗) ในเดือน ๖ (เดือน ๔ ของไทยภาคกลาง) เพ็ง วันศุกร์ พุทธาภิเษกปราช” กล่าวถึง พระเจ้าตา และอ้างถึงพระโพธิสารราชมีพระราชโองการให้นำมาไว้ในพระธาตุบังพวนพระเจดีย์ศรีสัตตมหาสถาน และต่อมา พ.ศ. ๒๑๖๗ ตรงกับสมัยพระวรวงศา มหาธรรมิกราชได้มาบูรณะพระธาตุและบรรจุพระพุทธรูปเข้าไปใหม่ในชั้นหลัง อันบอกให้รู้ว่าการสร้างพระธาตุบังพวนคงสร้างในสมัยพระโพธิสารราช ประกอบกับยังพบศิลาจารึกวัดแดนเมือง ๒ สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ มีข้อความระบุถึงบรมราชโองการของพระโพธิสารราช ประกาศให้เจ้าพระยาทั้งปวงช่วยกันฟื้นฟูพุทธศาสนาตามวัดวาอารามต่างๆ ในเมืองจันทบุรี (นครเวียงจันทน์) และสอดส่องให้สมณชีพรามณ์เคร่งครัดในพระธรรมวินัย พร้อมทั้งให้ดูแลพืชสวนไร่นา ข้าวัดต่างๆ อีกทั้งยังกล่าวถึงพระนามเจ้าชายมยุ (เจ้าเมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๑๙๙๙-๒๐๒๑) และลุงพระยาจันทร์ (ครองเวียงจันทน์ต่อจากเจ้าชายมยุรุ่นเดียวกับพระเจ้าวิสุทธราช พระราชบิดาของพระโพธิสารราช) ว่า “ไร่นา บ้านเมือง หมากพลู พรวัวตาล ข้อยกับวัดกับพระ แต่ชายมยุและลุงพระยาจันทร์ได้หยาดน้ำไว้ว่า ไผ่ยังถอนออกไปหาเจ้าขุนให้เอาคืนตั้งเก่า...”

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพุทธศาสนาในพื้นที่บริเวณนี้ อีกทั้งยังสอดคล้องกับพระราชประวัติของพระโพธิสารราชที่ในยุคสมัยของพระองค์ได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ถึงกับทรงผนวชที่วัดวิสุล ทั้งยังให้หรือศาลเสื่อเมืองและสร้างวัดศรีสวรรค์เทวโลกขึ้นแทน และออกพระราชกำหนดให้เลิกนับถือผี โดยมีพระราชโองการไปยังหัวเมืองต่างๆ จากพระราชพงศาวดารล้านช้างได้กล่าวว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๗๘ ทรงโปรดให้พระยาสุรินทรราชย์ไกรเสนาบดีศรีราชสงคราม และพระยากลางกรุงรวมกับพระมหาสารสิทธิมังคลาเถระ ตรวจตราบรรดาพระภิกษุทั้งหลายในเมืองเวียงจันทน์ รูปใดที่ประพฤติไม่เหมาะสมให้สึก นอกจากนี้พระองค์ยังเสด็จลงมาเยี่ยมเมืองเวียงจันทน์ และทรงเดินทางไปยังพระธาตุพนม เพื่อสักการะและบูรณะปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. ๒๐๘๒ นักวิชาการบางท่านวิเคราะห์ว่าการสร้างสัตตมหาสถานและการเดินทางมาบูรณะพระธาตุพนมดังกล่าว น่าจะเป็นเหตุผลในการขยายอาณาจักรล้านช้างลงมาทางใต้ โดยใช้เมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) เป็นราชธานีแห่งใหม่ ซึ่งความคิดนี้ได้สืบเนื่องมาถึงสมัยพระราชโอรส คือ พระไชยเชษฐาธิราช ที่อาศัยพุทธศาสนาในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนชาติต่างๆ ตลอดจนการกัลปนาที่ดิน เพื่อแสดงสิทธิในการเข้าครอบครองพื้นที่ของพระมหากษัตริย์ เนื่องจากหลังจากที่พระองค์ทรงย้ายราช

ธานีจากหลวงพระบางมายังเวียงจันทน์ใน พ.ศ. ๒๑๐๓ แล้ว ได้ทรงทำนุบำรุงพระธาตุต่างๆ ในอาณาบริเวณนี้ เช่น พระธาตุหลวงเวียงจันทน์ พระธาตุอิงฮัง พระธาตุศรีโคตรบอง พระธาตุพนม รวมถึงพระธาตุบังพวน ดังพบจารึกในพระธาตุบังพวนที่กล่าวถึงการทำบุญที่พระธาตุแห่งนี้ใน พ.ศ. ๒๑๐๕ และยังพบหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปและกำแพงวัดของพระธาตุบังพวนที่กล่าวในศิลาจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหาว่า “...พระไชยเชษฐาธิราชตนประกอบด้วยทศพิธราชธรรมสิบประการ มีศรัทธาในพุทธศาสนาจึงประสิทธิ์อาญาให้เขตให้แดนไร่นากันวัดสุวรรณคูหาภายใน มีพระยาอินทรีสังวรเจ้าภายนอกมีราชเนต ราชบุโรหิตเป็นกรรมการ จึงรับใต้หมื่นมาลงประสิทธิ์อาญาใส่หัวหมื่นไต้ย้อยไธเมื่อพระเจ้าแผ่นดินแปงรูปพระสัพพัญญูเจ้าในธาตุบังพวน จึงแต่งให้หมื่นขวาแลฝั่งเพา มาพร้อมผู้ไพร่ทั้งหลายกว้านนาเรือเมืองนาขามเมืองหินชน เมืองขุมาแทก เขตทั้งสี่ด้านแลด้านแลพันวา...” ข้อความในจารึกแสดงถึงการอุทิศที่ดินให้เป็นเขตวัดและสร้างรั้วกำแพงต่างๆ ทั้งนี้อาจแสดงถึงการมอบวิสุงคามสีมา ให้สถาปนาขึ้นเป็นวัดพระธาตุบังพวน

ค.การบูรณะพระธาตุบังพวน

พระธาตุบังพวนสร้างในสมัยอาณาจักรล้านช้าง คงมีการบูรณะกันเสมอมา ครั้นต่อมาขาดการบูรณะจนองค์พระธาตุบังพวน ชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลาเอียงจากศูนย์ประมาณ ๘๐ องศา จนวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๓ เวลา ๐.๔.๓๐ น. ฝนตกหนักมา ๑๐ กว่าวันจึงพังทลายลง กรมศิลปากรได้บูรณะขึ้นใหม่ โดยสำรวจจุดเจาะลึกถึง ๖ เมตร พบแท่นหินหนาจึงหยุดขุด แล้วก่อสร้างโครงสร้างกรอบฐานก่อคอนกรีตเสริมใหม่ ฐานล่างเป็นศิลาแลงเมตรเศษ ต่อมาเป็นอิฐฐานทักษิณ ๓ ชั้น บัวคว่ำ ๒ ชั้น ต่อด้วยรูปรางค์สี่เหลี่ยมบังปากระฆัง ระฆังคว่ำ บัวสายรัด ๓ ชั้น รับดวงปลีบัวตูม ลำตั้งฉัตร ๕ ชั้น เนื้อทองแดงปิดทอง ช่วงบนมีซุ้มปฏิมา ฐานล่างกว้างด้านละ ๑๗.๒๐ เมตร สูงถึงยอดฉัตร ๓๔.๒๕ เมตร ศิลปะประยุกต์จากเชิงบัวคว่ำรับปรางซุ้มเหมือนพระธาตุพนม

วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๐ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนเถระ) เสด็จมาบรรจุพระอรุรงค์ธาตุ ซึ่งแบ่งมาจากพระธาตุพนมที่ล้มลง พ.ศ. ๒๕๑๘ ประดิษฐานไว้บนพระธาตุบังพวนปัจจุบัน

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ๒ พระองค์เสด็จมาเป็นองค์ประธานฯ และร่วมยกฉัตรสู่ยอดพระธาตุบังพวน ท่ามกลางพุทธบริษัทล้นหลามถึงกว่า ๓๐,๐๐๐ คน ^{๓๓}

วันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๔ กรมศิลปากรจึงเห็นความสำคัญประกาศเขตโบราณสถาน

^{๓๓} สิทธิพร ณ นครพนม และทะนงศักดิ์ หาญวงศ์ เรียบเรียง, พระธาตุบังพวน, ในการรวมบทความหนองคายเพื่อคนหนองคาย รวบรวมจัดพิมพ์โดย นางสาววนิดา ส่งเสริมสวัสดิ์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์กรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๔-๑๕๕.

ภูมิทัศน์ สถาปัตยกรรมโดยรอบบริเวณ ๑๘ ไร่ ๓ งาน จึงงดงามที่สุดจัดเป็นสุดยอดยุคทองของศิลปะล้านช้างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ที่สมบูรณ์ซึ่งยังคงเหลืออยู่ เพราะพระธาตุหลวงเวียงจันทน์นั้นถูกฮ่อทำลายถึง ๔ ครั้ง ฝรั่งเศสสถาปนาพุกใหม่ และลาวได้ตัดแปลงซ่อมอีกต่อมา

การสร้างพระธาตุบังพวน พระเจดีย์ศรีสัตตมหาสถานนี้ นับเป็นกลุ่มชนที่นับถือศาสนาแบบหินยานอย่างแท้จริง และคงมีนักปราชญ์และพระเถระที่มีความรู้แตกฉานเรื่องพระไตรปิฎกเป็นอันมาก จึงสามารถคัดรูปแบบจำลองมหาโพธิพุทธคยา ที่ถือได้ว่าเป็นสถานที่สำคัญสูงสุดทางพระพุทธศาสนา เนื่องด้วยพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และทรงประทับ ณ จุดต่างๆ เพื่อพิจารณาธรรมสูงสุดที่พระองค์ทรงรู้อัน จึงได้เกิดสถานที่ต่างๆ ขึ้น ดังกล่าวแล้ว

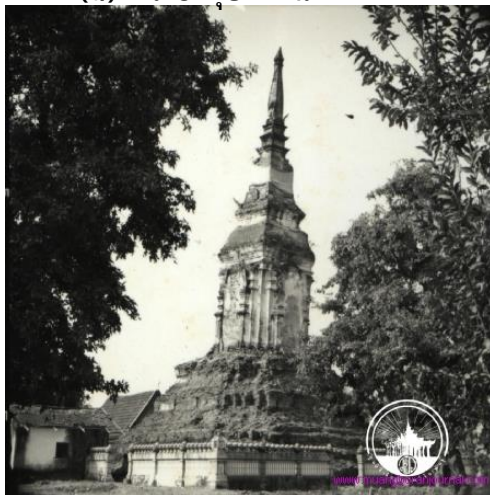
ดังนั้น สัตตมหาสถานที่พระธาตุบังพวนจึงเป็นตัวแทนโดยสมบูรณ์ สำหรับชาวพุทธที่รำลึกถึงพระพุทธองค์ อันเปรียบได้กับพุทธคยาที่อินเดีย ที่ชาวพุทธปรารถนาจะกราบไว้บูชา เพื่อแสวงหาความสุข และรำลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงนับเป็นสถานที่ที่มีความหมายมาแต่อดีตที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชดำริให้สร้างขึ้น เพื่อประชาชนเล็งมงายกับการนับถือผี ประกอบพิธีกรรมฆ่าสัตว์บูชาผี ซึ่งไม่ใช่แนวทางพ้นทุกข์อันแท้จริง อันเป็นกุศโลบายในการปกครองประชาชนให้พัฒนาและอยู่ในกฎเกณฑ์อีกวิธีหนึ่ง

สัตตมหาสถาน ณ พระธาตุบังพวนแห่งนี้ จึงนับได้ว่ามีความสำคัญทางศาสนา และสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย จึงสมควรช่วยกันรักษามรดกทางวัฒนธรรมนี้ไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

ง. ศาสนสถานที่สำคัญของวัด

กล่าวโดยสรุปวัดพระธาตุบังพวนนั้นมีศาสนสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญๆ อันเป็นองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติและความเชื่อท้องถิ่นดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุบังพวน

ภาพที่ ๔.๑๔ แสดงพระธาตุบังพวน ทั้งที่เป็นองค์เดิมและองค์ใหม่

(๒) วิหารพระพุทธปฎิมา

ภาพที่ ๔.๑๕ แสดงพระพุทธรูปในวิหารวัดพระธาตุบังพวน

(๓) สัตตมหาสถานหรือเจดีย์ศรีสัตตมหาทาน

ภาพที่ ๔.๑๖ แสดงกลุ่มโบราณสถานสัตตมหาสถาน ๗ สัปดาห์ของวัดพระธาตุบังพวน

(๔) เจดีย์ราย

ภาพที่ ๔.๑๗ แสดงเจดีย์รายในบริเวณวัดพระธาตุบังพวน

(๕) พระอุโบสถ

ภาพที่ ๔.๑๘ แสดงโบสถ์ของวัดพระธาตุบังพวน

จากการลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบังพวน พบว่า พื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนนี้จัดได้ว่าเป็น “ภูเขา” ลูกหนึ่งเพราะอยู่สูงจากพื้นที่โดยรอบมาก ซึ่งความเป็นลักษณะของภูเขานี้เองสถานที่แห่งนี้จึงได้ชื่อว่าเป็น “ภูหลวง” หรือ “ภูหลวง” แปลว่าเป็นภูเขาขนาดใหญ่ สูงกว่าพื้นที่อื่น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่จัดว่า

เป็นชัยภูมิที่เหมาะสมต่อการ “ทำให้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์” หรือเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือถูกกำหนดให้เป็น “พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์” ของคนในยุคโบราณโดยมีหลักฐานของโบราณวัตถุที่บ่งบอก ถึงยุคสมัยของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ที่มาตั้งแต่สมัยโบราณตามลำดับก็คือ

(๑) ยุคทวารวดี จากการสำรวจพบว่าพื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนนี้เป็นเขต ศักดิ์สิทธิ์หรือถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งอาจจะเป็นวัดหรือเทวาลัยก็ได้มาตั้งแต่สมัย “ทวาร วดี” ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕ หรือเมื่อ พันกว่าปีก่อน โดยหลักฐานที่ระบุถึงความเก่าแก่ของพื้นที่ และร่องรอยของการใช้พื้นที่ของคนยุคทวารวดีก็คือ “ใบเสมาหินสมัยทวารวดี” ที่ปักอยู่ทางทิศเหนือ ของพระธาตุเป็นใบเสมาทวารวดีแบบทวารวดีแท้คือเป็นใบเสมามาที่สลักรูปดอกบัวหงายไว้ได้หม้อปู รณฆฏะ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ของคนอินเดียโบราณ ซึ่งใบเสมาแบบนี้พบทั่วไปใน แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในภาคอีสานไม่ว่าจะเป็นที่กาฬสินธุ์ อุดรธานี หรือที่อำนาจเจริญและ อุบลราชธานี และในพื้นที่จังหวัดหนองคายนี้ก็พบเห็นทั่วไป เช่นที่วัดโคกคอน อำเภอท่าบ่อ หรือที่ วัดเวียงชัย ตลาดสดเวียงคุก หรือที่เมืองเปงจาน รัตนวาปี ก็พบได้เช่นกันอันแสดงให้เห็นว่าเมือง หนองคายหรือพื้นที่วัดพระธาตุบังพวนนี้เคยเป็นพื้นที่ที่ “คนอินเดีย มอญ เขมร” ได้เคยมาอาศัยอยู่ และได้กำหนดให้พื้นที่นี้เป็นเขตศักดิ์สิทธิ์มาก่อน

ภาพที่ ๔.๑๙ แสดงใบเสมาทวารวดีพบที่วัดพระธาตุบังพวน

(๒) ยุคเขมรเมืองพระนคร อิทธิพลเขมรเมืองพิมาย จากการลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบังพวนนั้นพบว่า มีวัตถุโบราณศิลปะเขมรเมืองพระนครศิลปะแบบเขมรพิมายภายใต้ราชวงศ์ “มหินธร” อยู่ที่วัดพระธาตุบังพวน สิ่งที่ค้นพบนั้นก็คือ “ปราสาทหินจำลอง” ซึ่งทางวัดเก็บไว้ภายในพิพิธภัณฑ์ของวัดมีเพียงชิ้นเดียว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลของเขมรสายพิมายได้อย่างชัดเจนมากเพราะคติการทำ “ปราสาทหินจำลอง” นี้พบเยอะมาที่ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทจำลองพบที่ปราสาทหินพิมาย

ปราสาทจำลองพบที่วัดพระธาตุบังพวน

ภาพที่ ๔.๒๐ เปรียบเทียบประสาทหินจำลองประสาทหินพิมายและวัดพระธาตุบังพวน

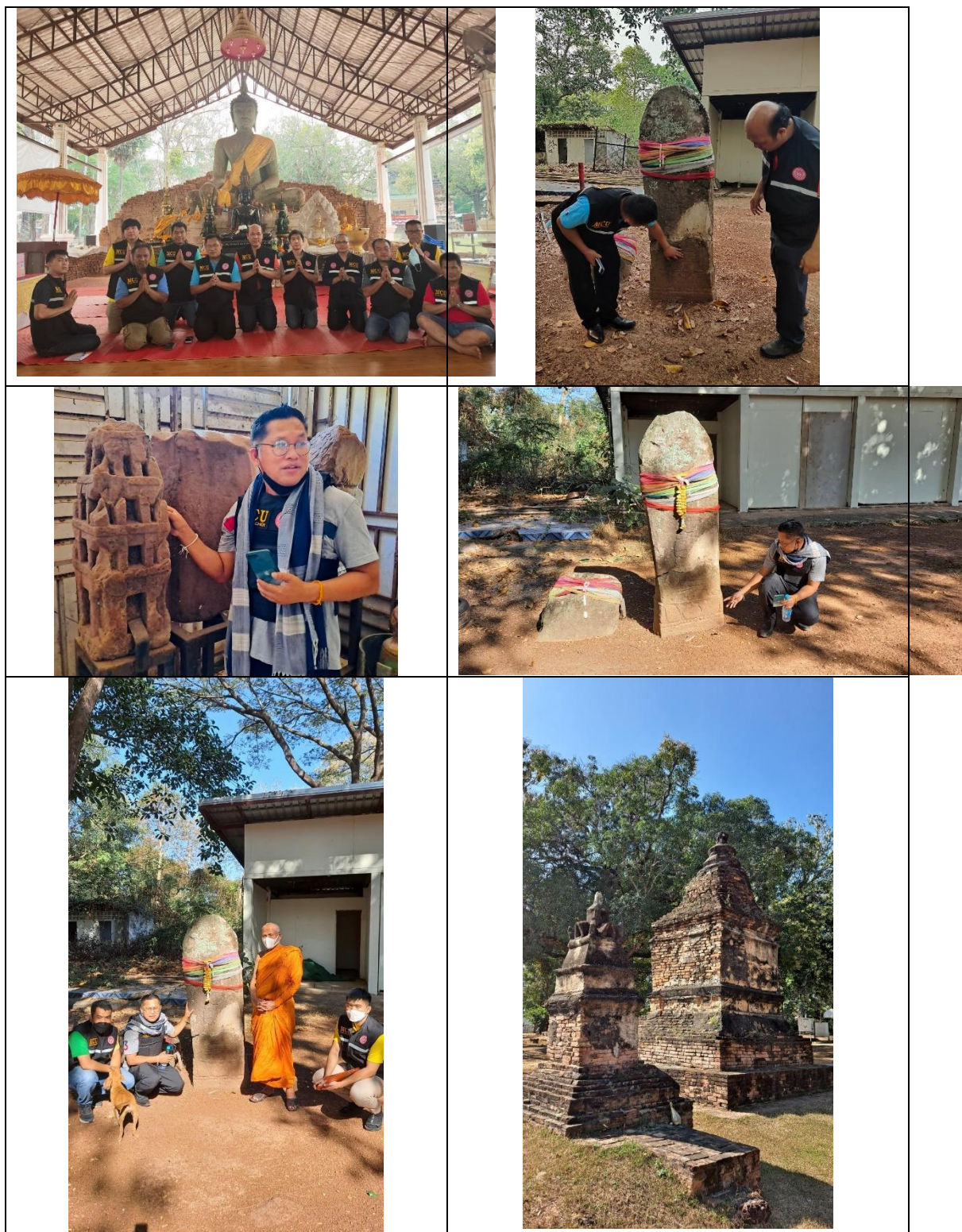
และเมื่อได้มาพบหลักฐานที่บ่งถึงอิทธิพลของเขมรเมืองพระนคร จากพิมายที่วัดพระธาตุบังพวนนี้ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายโดยเฉพาะที่วัดพระธาตุบังพวนสถานที่ตั้งของพระธาตุบังพวนนี้ย่อมเป็นไปได้ที่จะเคยเป็นที่ตั้งของ “ปราสาทหินขอมอิทธิพลเขมรพิมาย” มาก่อน ซึ่งข้อสันนิษฐานนี้คณะผู้วิจัยไม่ได้สรุปได้จากหลักฐานเพียงอย่างเดียว แต่คณะผู้วิจัยสรุปจากการรวบรวมหลักฐานที่เป็นวัตถุโบราณขอมสมัยเมืองพระนครศิลปะแบบพิมายได้ในตัวเมืองหนองคายหลายชิ้นได้แก่ (๑) กลุ่มใบเสมาศิลปะเขมรและพระพุทธรูปนาคปรกที่วัดสาวสุวรรณ (๒) กลุ่มบัวเถลและนาคปักศิลปะเขมรท้องถิ่นที่วัดเทพพลประดิษฐาราม หรือ พระพุทธรูปนาคปรกศิลปะเขมรท้องถิ่นที่วัดอุดมสรรพผลหรือวัดหลวงพ่อพระสุก(ร้าง)ที่ศูนย์หม่อนไหมหนองคาย หรือร่องรอบเทวสถานขอมที่วัดกัสสปมรุโรรม หรือพระพุทธรูปเขมรที่วัดมฤคทายวัน(ดงแถม) หรือพระพุทธรูปหรือเทวรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่วัดยอดแก้ว เป็นต้น ก็ล้วนเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า เมืองหนองคายในอดีตเคยเป็นเมืองหรือชุมชนของขอมหรือเขมรมาก่อน

(๓) **ยุคล้านนาหรือสุโขทัย** หลักฐานหนึ่ง que แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าวัดพระธาตุบังพวนได้รับอิทธิพลของศิลปะเมืองเหนือหรือศิลปะแบบสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย ก็คือเจดีย์กลุ่มของสถิตมหาสถาน หลายองค์ที่มีลักษณะแบบเดียวกันกับเจดีย์ของศิลปะสุโขทัย ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ว่าในยุคที่สุโขทัยรุ่งเรืองนั้นชาวเหนือได้เคยมาอาศัยอยู่ที่เมืองหนองคายนี้มาก่อนจากหลักฐานจารึกสุโขทัยที่มีเวียงจันทน์ เวียงคำเป็นที่แล้ว ซึ่งอิทธิพลในเรื่องของผู้คนและการอพยพย้ายถิ่นนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ได้มีการทำกันมาโดยตลอดในยุคสมัยโบราณ

(๔) **ยุคล้านช้าง** ซึ่งถือว่าเป็นยุคที่มีความชัดเจนมากที่ระบุว่าวัดพระธาตุบังพวนนี้เคยเป็นที่อยู่หรือเคยเป็นชุมชนของคนล้านช้างหรือเมืองล้านช้างมาก่อน เนื่องจากว่าวัดพระธาตุบังพวนนี้มีปรากฏในจารึกล้านช้างอยู่หลายหลัก และมีหลักฐานระบุชัดว่ากษัตริย์ในอดีตของล้านช้างหลายพระองค์ได้เสด็จมาประกอบกองการกุศลที่วัดพระธาตุบังพวนนี้ และหลักฐานที่ระบุชัดถึงความเป็นล้านช้างก็คือพระพุทธรูปที่ศาลา/วิหารของวัดที่ระบุว่าสร้างในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยพระองค์ทรงเป็นเจ้าภาพในการสร้างด้วยพระองค์เอง

จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าวัดพระธาตุบังพวนในสมัยปัจจุบันนี้ เป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญของผู้ที่ได้หลังไหลกันเข้ามากราบนมัสการองค์พระธาตุบังพวนและกราบพระเจดีย์พุทธสถาน “สถิตมหาสถาน” ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของเมืองไทยที่มีอยู่ แต่ถึงอย่างนั้นผลการลงพื้นที่สำรวจก็พบว่า การพัฒนาของวัดเพื่อต้อนรับกระแสการท่องเที่ยวยุคใหม่นั้นได้มีผลต่อการพัฒนาตัวโบราณสถานที่ไม่ค่อยเป็นไปตามหลักของการรักษาโครงสร้างของพุทธสถานเดิมก็คือ แนวกำแพงวัดซึ่งเป็นแนวกำแพงโบราณนั้นได้ถูกทำลายไปมากและหลายที่ได้ถูกขุดทำลายเพื่อทำที่จอดรถแทนทำให้ร่องรอยของวัดได้ถูกทำลายไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ภาพที่ ๔.๒๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๒ วัดอุดมสรพรพล

สำหรับวัดในเขตตำบลปะโคอีกวัดหนึ่งที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจก็คือ วัดอุดมสรพรพลซึ่งถือว่าเป็นอีกวัดหนึ่งที่มีความสำคัญมากเนื่องจากว่าเป็นวัดเดียวที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญจำนวนมาก โดยข้อมูลของวัดอุดมสรพรพลนั้นก็มติดังต่อไปนี้

ประวัติความเป็นมา : วัดอุดมสรพรพล สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ เดิมชื่อว่าวัดพระโคโพนบก ชาวบ้านเรียกว่าวัดใหญ่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ รูปที่ ๑ พระอธิกาพรมมา ยโสธโร พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๔ รูปที่ ๒ หลวงปู่เพชร เฉลิม พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๕๒๑ รูปที่ ๓ พระคำผา ฐิตจาโร พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๓๐ รูปที่ ๔ หลวงปู่ใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นต้นมา

ที่ตั้ง : วัดอุดมสรพรพล ตั้งอยู่เลขที่ ๓๓๔ บ้านปะโค หมู่ที่ ๒ ตำบลปะโค อำเภอเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินตั้งวัดมีเนื้อที่ ๒ ไร่ ๔๔ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๕๓๔๗ อาณาเขต ทิศเหนือประมาณ ๒ เส้น จดทางสาธารณะ ทิศใต้ประมาณ ๑ เส้น ๕ วา จดที่ดินนางตัน ทิศตะวันออกประมาณ ๒ เส้น ๑ ศอก จดที่ดินนายเผื่อยและนายจิ้น ทิศตะวันตกประมาณ ๑ เส้น ๑๘ วา จดแม่น้ำโขง มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๓ ไร่ ๓๐ ตารางวา อาคารเสนาสนะประกอบด้วยอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ ปูชนียวัตถุมีพระพุทธรูป และเจดีย์^{๓๔}

จากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่า ที่วัดอุดมสรพรพลหรือที่มีชื่อเรียกเดิมว่าวัดพระโคโพนบก ซึ่งคำว่าพระโคโพนบกนี้เป็นชื่อเรียกพระโคตามนัยของความเชื่อแบบขอมหรือเขมรโบราณก็คือ “โคอุสุภราชหรือโคนันทิ” เป็นพาหนะของพระศิวะเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งวัดนี้เชื่อกันว่าน่าจะเป็นอีกวัดหนึ่งซึ่งมีร่องรอยของการที่เคยเป็น “เทวสถานหรือพุทธสถานของขอม” มาก่อนเนื่องจากว่าในวิหารของวัดที่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่คือ พระหลวงปู่ใหญ่ เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างผสมเชียงแสนที่งดงามมาก และในวิหารก็จะพบกับพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะขอมท้องถิ่นอายุหรือวัสดุที่ทำสันนิษฐานว่าจะอยู่ในช่วงเขมรตอนปลาย แต่พุทธลักษณะนั้นไม่ได้เป็นเขมรแท้แต่เป็นเขมรที่ได้รับการปรับปรุงโดยช่างของท้องถิ่น ดังนั้น วัดนี้จึงถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญ ชาวปะโคเชื่อว่าวัดอุดมสรพรพลนี้เดิมเป็นวัดในเมืองขอมโบราณเป็นเมืองของ “บารส” ในตำนานนางอุษาบารสของเมืองพานหรือภูพานที่ภูพระบาทของอำเภอบ้านฝาง เป็นเมืองที่มีตำนานรักอมตะ ซึ่งปัจจุบันก็ยังคงมีความเชื่อกันเช่นนั้น

^{๓๔} สำนักวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยขอนแก่น วิทยาเขตหนองคาย, วัดอุดมสรพรพล, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: shorturl.asia/NmGVZ [๑๒ มี.ค. ๒๕๖๑].

ในภาพรวมของวัดพบว่าวัดมีพื้นที่ค่อนข้างน้อยเนื่องจากพื้นที่เดิมพังลงในแม่น้ำโขงไปแล้ว และชาวบ้านก็รุกที่วัดเก่ามานานจนปัจจุบันเหลือพื้นที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ด้วยความที่วัดแห่งนี้เคยเป็นวัดประจำเมืองปะโคมาก่อนจึงทำให้ยังมีชาวบ้านยังให้ความสำคัญและรักษาประเพณีต่างๆ เรื่อยมา โดยเฉพาะการรักษาพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เป็นพระประธานในพระวิหารนั้นชาวบ้านจะให้ความเคารพศรัทธามา อนึ่ง วัดนี้เคยมีจารึกหลักหนึ่งแต่ปัจจุบันจารึกได้ถูกย้ายไปไว้ที่พิพิธภัณฑ์บ้านเชียงแล้วเป็นจารึกที่กล่าวถึงวัดและการอุปถัมภ์บำรุงวัดโดยพระมหากษัตริย์ของล้านช้างแต่โบราณมา และในวัดนี้นอกจากจะมีจารึกที่เป็นอาชญาลายจุ่มแล้วก็ยังมีจารึกใต้ฐานพระพุทธรูปอีกหลายที่ซึ่งทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการแปลถอดความไว้แล้วเพื่อเป็นประโยชน์กับชุมชนและเพื่อการศึกษาต่อไป

ภาพที่ ๔.๔๕ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดอุดมสรรพผล อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๓ วัดดอนสวรรค์

สำหรับวัดดอนสวรรค์นั้นเดิมเป็นวัดร้างไม่มีพระมาดูแล ปัจจุบันมีพระมาจำพรรษาแล้ว วัดนี้อยู่ด้านหลังสำนักงานเทศบาลตำบลปะโค วัดดอนสวรรค์เป็นวัดเก่าแก่ที่มีศิลปวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่ามากแต่ถูกรื้อทิ้งร้างโดยไม่มีใครสนใจ

สำหรับวัดดอนสวรรค์นี้พบเนินดินที่เป็นที่ตั้งของโบสถ์ ข้างในโบสถ์มีซากอิฐในรูปแบบของ กรงนก หรือปราสาทในวิหารหรือโบสถ์ ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับ “กรงนกพระไชยเชษฐาธิราช” ที่วัดศรีเมือง โดยศิลปกรรมแบบกรงนกนี้ถือว่าเป็นเป็นอาคารทรงปราสาทขนาดเล็กที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่ในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ยอดเป็นหลังคาลาดซ้อนกันประดับด้วยปูนปั้นเป็นรูปนาคหรือมังกร มีซุ้มสี่ด้าน คล้ายคลึงกับปราสาทหรือคูของศิลปะล้านนาмаก รูปแบบนี้จึงน่าจะมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ จึงเป็นไปได้ว่าวัดนี้น่าจะเป็นวัดหลวงแห่งหนึ่งและเป็นวัดที่สร้างโดยเจ้านายที่นิยมศิลปะทางเหนือ ซึ่งก็ได้แก่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั่นเอง เพราะทรงสร้างวัดศรีเมืองหนองคายก็ทรงสร้างแบบศิลปะทางเหนือเช่นเดียวกัน

๔.๑.๑๔ วัดสัมป่อย (หลวงพ่อกิ่งใหญ่ข้างทาง)

สำหรับพระพุทธรูปโบราณอีกองค์หนึ่งในเขตตำบลปะโค โดยเฉพาะปากทางเข้าวัดพระธาตุบุหรือวัดโคกป่าฝางหรือวัดโพนจิกเวียงจัวเป็นพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ริมทางไม่มีพื้นที่วัดมีเฉพาะพื้นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปเท่านั้น บริเวณรอบๆ เต็มไปด้วยอิฐแสดงให้เห็นว่าพื้นที่เดิมเป็นวัดเก่าโบราณสมัยเมืองปะโค เวียงคุกเก่า เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงาม ลักษณะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่มีฝีมือในการทำ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดหน้าตัก ๑.๕๐ เมตร สูงจากพื้นประมาณ ๒ เมตร คาดว่าเป็นพระประธานในวัดใดวัดหนึ่งในบริเวณนั้น สอบถามชาวบ้านบอกว่าไม่ทราบว่าเป็นพระวัดใด แต่เกิดมาก็เห็นตั้งอยู่อย่างนี้ไม่มีข้อมูลอื่นใดประกอบเลย

สำหรับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้มีรูปร่างสมส่วน พระพักตร์อิมเอบ ชาวบ้านเล่าว่าเดิมชำรุด แต่ภายหลังชาวบ้านได้หาช่างมาซ่อมองค์พระจนเข้ารูปเข้ารอยดีไม่มีรอยซ่อมแซมให้เห็น ชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อดันโพธิ์เพราะตั้งอยู่ริมทางและด้านหลังมีต้นโพธิ์ เวลาวันพระก็มีชาวบ้านนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบมาไหว้เป็นประจำเพราะถือว่าเป็นพระที่มาตั้งอยู่ริมทาง ส่วนวัตถุอื่นๆในบริเวณรอบๆไม่มี

ภาพที่ ๔.๒๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดส้มป่อย (ร้าง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๕ วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุบุ) เป็นวัดที่มีชื่อยาวและซ้ำซ้อนมากที่สุดเพราะมีชื่อที่ค่อนข้างยาวคือพระธาตุโพนจิกต่อท้ายด้วยคำว่าเวียงจัว ซึ่งจริงๆ แล้วคำว่าโพนจิกนี้อาจจะหมายถึงเนินดินหรือภูเขาเล็กๆ ก็เป็นได้ ส่วนคำว่าเวียงจัวนั้นเป็นชื่อของเมืองโบราณสมัยขอมเวียงแปลว่าเมือง แต่เวียงในที่นี้หมายถึงเมืองโบราณที่มีศาสนสถานขอมปรากฏอยู่ คือสถานที่บูชาพระโคตมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพาหนะของพระอิศวร ซึ่งเป็นการวิเคราะห้จากวรรณกรรมฮินดูเรื่อง “พระอนุรุทธ” (อนุรุทธ) ซึ่งเป็นหลานพระฤๅษณะ (พระนารายณ์ปางหนึ่ง) ซึ่งสำเนียงในตำนานชาวอีสาน คือ “พระกีดนารายณ์” สอดรับกับเรื่องเล่าสืบต่อกันมาถึงตำนานสำคัญของชุมชนโบราณแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนหนองคาย รวมทั้งภูพระบาทในจังหวัดอุดรธานีด้วย ก็มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของชุมชนแถบนี้เช่นกัน แม้กระทั่งเค้าเรื่องจากนิทานเรื่องท้าวบารส - นางอุษา ก็มีว่า เมืองของท้าวบารสอยู่ “เมืองปะโค เวียงคูก”โค เป็นภาษาแขกที่เขมรรับมาใช้ แปลว่า “จัว” ของชาวอีสานและ “วัว” ของภาคกลาง ดังนั้น คำว่า โพนจิกเวียงจัวมาจากคำที่เป็นชื่อของเมืองโบราณคือ “เวียงจัว” หรือปะโค เพราะโคในภาษาเขมรนั้นตรงกับคำว่างัว ของภาคอีสาน เชื่อกันว่าบริเวณบ้านฝางหรือวัดโพนจิกนี้เป็นคอกวัวของพระนารายณ์และของท้าวบารส ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่จนถึงวันนี้

ซึ่งเมื่อหลายพันปีก่อนราว พ.ศ. ๖๐๐-๙๐๐ สถานที่นี้เคยเป็นเขตสะสมของวัฒนธรรมฮินดู ก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นเขตวัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ซึ่งความสำคัญของสถานที่เวียงจันทน์ได้ถูกสืบทอดโดยชาวพุทธยุคหลัง ราว พ.ศ. ๒๐๐๐ ที่เห็นว่าสถานที่ใดก็ตามที่เคยเป็นศาสนสถานของศาสนาฮินดู ชาวพุทธก็จะเข้าไปสร้างพุทธสถานตรงบริเวณนั้นเพื่อยังครุฑทำให้เกิดจะสังเกตุว่าระยะต่อมาชาวพุทธได้เข้าไปสร้างพระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปไว้แทนที่ศาสนสถานของศาสนาฮินดูและแตงนิทานหรือตำนานประกอบสถานที่นั้นให้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่า คำว่าเวียงจันทน์ นั้นเป็นคำภาษาลาวอีสานที่ปรับเปลี่ยนมาจากชื่อเดิมของขอมก็คือ “ปะโค” หรือสถานที่เลี้ยงวัวหรือคอกวัวของพระอิศวรตามความเชื่อของศาสนาฮินดู ซึ่งถือว่าวัดโคกป่าฝางหรือวัดเวียงจันทน์ถือว่าเป็นเขตพื้นที่เป็นศาสนสถานของศาสนาฮินดูมาก่อน เพราะเชื่อกันว่าสถานที่นี้ก็คือคอกวัวของพระอิศวร หรือเป็นสถานที่อยู่ของพระโคอุสุภราชนั่นเอง

นอกจากนั้นวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจันทน์ยังมีชื่ออีกว่า “วัดพระธาตุบุ” ซึ่งคำที่ใช้เรียกชื่อวัดนี้ก็มาจากการที่วัดมีศาสนสถานโบราณวัตถุอีกที่หนึ่งเป็นพระธาตุเก่าสมัยขอมที่เชื่อกันว่าองค์พระธาตุเก่านั้นพังทลายลงมาเหลือเพียงแค่ตัวผอบ หรืออุบุมุงที่เป็นสถานที่เก็บพระธาตุซึ่งคำว่าบุ นั้นหมายถึง ผุดเพราะชาวบ้านเชื่อว่าพระธาตุองค์นี้ผุดขึ้นมาจากดินตามความเชื่อที่ว่าเมื่อพญานาคจากเมืองบังพวน(ปีพพารนาค)ทราบว่ เมืองโพนจิกเวียงจันทน์มีพระบรมสารีริกธาตุและมีพระอรหันต์ประจำอยู่ จึงบุพื้นขึ้นมากกราบสักการะพระบรมสารีริกธาตุทำบุญและฟังธรรม บางครั้งพญานาคก็เปลือต่อการจำแลงกายทำให้ชาวบ้านเห็นเข้าก็เกิดความกลัว จึงได้ช่วยกันก่อพระธาตุปิดรูปพญานาคพระธาตุบุได้สร้างขึ้นก่อนที่จะสร้างพระมหาธาตุโพนจิกเวียงจันทน์ ๘ ปี ซึ่งมีทั้งเทพ เทวาอารักษ์ และพญายมทั้งหลายมาเคารพบูชา พระธาตุที่พบเห็นเรียกว่าพระธาตุบุนี้จึงเป็นพระธาตุที่สร้างขึ้นเพื่อปิดรูปพญานาค

ก.ประวัติความเป็นมาของวัด

จากประวัติที่พอสืบมาได้เชื่อว่าวัดสร้างนี้เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๐ มีสิ่งสำคัญคือ พระธาตุเจดีย์บรรจุพระธาตุเขี้ยวฝาง เรียกว่า พระธาตุโพนจิก และเนื่องจากบริเวณใกล้เคียงมีคอกวัวท้องถิ่นจึงเรียกว่า พระธาตุโพนจิกเวียงจันทน์อุซุพราช ต่อมาชาวบ้านพบพระธาตุบุขึ้นมาจากดิน (โผล่ขึ้นมา) จึงเรียกว่า วัดพระธาตุบุ และตามตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ได้มีข้อความกล่าวถึงไว้ว่า ในสมัยพระเจ้าจันทบุรีได้ตรัสสั่งให้หมื่นทางโองมาเป็นเจ้าเมืองเวียงคุก มีพระอรหันต์ซึ่งเป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะเข้ามาในแคว้นแคว้นนี้ ๓ องค์ ได้เผยแผ่ศาสนาอย่างกว้างขวาง ภายหลังได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากเมืองราชคฤห์ ประกอบด้วยพระบรมธาตุหัวหน่าว ๒๙ องค์ ประดิษฐานที่ภูเขาลวง (ธาตุบังพวน) พระธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ ไร่ที่เวียงจันทน์ ๓ องค์ (พระธาตุโพนจิกเวียงจันทน์) และหอแพ ๔ องค์ (เมืองชายฟอง สปป.ลาว) และพระบรมธาตุฝ่าพระบาท ๙ องค์ ไปไว้ที่เมืองหล้าหนอง (พระธาตุหล้าหนอง)

ข. ศาสนวัตถุและศาสนสถานที่สำคัญของวัด

ในวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุบุ) นั้นมีสถานที่สำคัญทั้งที่เป็นศาสนวัตถุและศาสนสถานอยู่หลายประการดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว

พระธาตุโพนจิก (พระธาตุโพนจิกเวียงจัว) เป็นธาตุเจดีย์มีฐานประทักษิณเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้าง ๑๗.๕๐ เมตร ฐานเชิงล่างทรงสี่เหลี่ยมทำเป็นเสาประดิษฐานข้างละ ๓ เสา ถัดขึ้นไปเป็นฐานเชิงแปดเหลี่ยม และฐานกลมซ้อนกัน ต่อด้วยฐานปัทมกลม องค์ระฆังทรงเรียวยาวต่อด้วยชั้นลูกแก้ว ๓ ชั้น ส่วนยอดเป็นปลียอดทรงแหลมสูง

จากรูปทรงสถาปัตยกรรมสันนิษฐานได้ว่า พระธาตุนี้สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยช่างฝีมือพื้นบ้าน เป็นพระมหาธาตุที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๓ บ้านโคกป่าฝาง ตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ห่างจากตัวเมืองออกไปทางทิศตะวันตกตามถนนเส้นหนองคาย-ท่าบ่อ ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ให้ พระมหาธาตุโพนจิกเวียงจัว เป็นโบราณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ปัจจุบันอยู่ระหว่างการบูรณปฏิสังขรณ์ เนื่องจากองค์พระมหาธาตุทรุดโทรมลงตามกาลเวลา

ในตำนานอูรังคะธาตุได้กล่าวไว้ว่า "ณ พระมหาธาตุแห่งนี้ สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์เคยเสด็จจากกรุงสวตถิมาประทับที่เมืองโพนจิกเวียงจัว เพื่อหมายให้ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางเป็นเมืองพระพุทธศาสนาและประทับฉันภัตตาหารเข้าอยู่ที่นี่"

เมื่อปี พ.ศ. ๘ พระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนหัวอกนำมาประดิษฐานไว้ในอุโมงค์พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม กาลต่อมาพระมหากัสสปเถระได้มอบหมายให้พระอรหันต์ ๓ องค์ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองหนองคาย และได้ตั้งสำนักพระอรหันต์สอนวิปัสสนากรรมฐานที่โพนปาจิกเวียงจัว วัดพระธาตุบุแห่งนี้

ต่อมาศิษย์ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๕ องค์ ซึ่งมีฉายาว่า พระมหาสุวรรณปราสาท พระจุลสุวรรณปราสาท พระมหารัตน์นะ พระจุลรัตน์นะ และพระมหาสังขวิชัย รวมพระอาจารย์อรหันต์อีก ๓ องค์ ได้เดินทางไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุจากพระมหากัสสปเถระแล้วอัญเชิญกลับมาเมื่อ พ.ศ. ๑๙ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในสถานที่ต่างๆ เช่น

๑. พระธาตุหัวเหน่า จำนวน ๒๙ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๒. พระธาตุพระบาทขวา จำนวน ๙ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุกลางน้ำเมืองหนองคาย (ปัจจุบันพระธาตุนี้จมอยู่กลางลำน้ำโขง และมีการสร้างพระธาตุจำลองขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙)

๓. พระธาตุเขี้ยวฝาง จำนวน ๓ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุโพนจิกเวียงจัว

๔. พระธาตุเขี้ยวฝาง จำนวน ๔ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุหอผ้าหอแพร บ้านสีฐาน ประเทศลาว (ตรงข้ามบ้านปะโค ปัจจุบันพระธาตุนี้ได้พังทลายไปแล้ว)

ปี พ.ศ.๒๐๕๙-๒๐๙๑ พระเจ้าโพธิสาร กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง พระราชบิดาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงสร้างพระมหาธาตุครอบพระอุโมงค์โพนจิกเวียงจัว โดยใช้แรงงานในการก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ แรงงาน แล้วตั้งชื่อตามเมืองว่า "พระธาตุโพนจิกเวียงจัว"

คัมภีร์พระบรมสารีริกธาตุ กล่าวไว้ว่า พระบรมสารีริกธาตุเป็นพระสรีระธาตุแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นปูชนียวัตถุอันวิเศษสุด มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัว สามารถบันดาลจิตใจทั้งมนุษย์และอมนุษย์ให้บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เมื่อพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐาน ณ ที่ใดแล้วมักแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ให้ปรากฏเป็นอัศจรรย์ต่างๆ โดยทั่วไปจะเห็นเป็นฉัพพรรณรังสี คือ มีพระรัศมีเป็นแสงสว่างพวยพุ่งขึ้นเป็นสี ๖ ประการ และพระบรมสารีริกธาตุยังมีอำนาจคำชูพระพุทธศาสนา ให้คงอยู่ควบคู่กับชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายมาโดยตลอด

ภาพที่ ๔.๒๔ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๒) พระธาตุบุ

สำหรับองค์พระธาตุบุ นั้น เป็นพระธาตุปิตุพญานาค ซึ่งพญานาคได้ “บุ” (ภาษาอีสาน แปลว่า โผล่พ่นต้นตื้นขึ้นมา) พ่นดินเป็นรูขึ้นมา (จากหนังสือประวัติหลวงปู่่มั่น ภูริทัตโต และหลวงปู่ชอบ ฐานสโม กล่าวไว้ว่า ท่านเคยเห็นพญานาคมาทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์กับท่าน พญานาคเป็นอมมนุษย์ มีอิทธิฤทธิ์มาก แสดงปาฏิหาริย์จำแลงร่างให้เป็นร่างต่างๆ ได้เช่น เป็นมานพ ซีปะขาว เสือ ช้าง ฯลฯ) พญานาคมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ชอบทำบุญและฟังธรรม เมื่อพญานาคจากเมืองบังพวนทราบว่า เมืองโพนจิกเวียงจันทน์มีพระบรมสารีริกธาตุและมีพระอรหันต์ประจำอยู่ จึงบุพื้นขึ้นมากราบสักการะพระบรมสารีริกธาตุทำบุญและฟังธรรม บางครั้งพญานาคก็ผลัดต่อการจำแลงกายทำให้ชาวบ้านเห็นเข้าก็เกิดความกลัว จึงได้ช่วยกันก่อพระธาตุปิตุพญานาคพระธาตุบุได้สร้างขึ้นก่อนที่จะสร้างพระมหาธาตุโพนจิกเวียงจันทน์ ๘ ปี ซึ่งมีทั้งเทพ เทวาอารักษ์ และพญายมทั้งหลายมาเคารพบูชา

ภาพที่ ๔.๒๕ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุบุ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๓) พระธาตุห้วยงัว

สำหรับพระธาตุห้วยงัว นี้เป็นพระธาตุที่อยู่บริเวณด้านหลังของวัด เป็นเหมือนวัดที่มีศาลาสำหรับแสดงธรรมหรือศาลาปฏิบัติธรรมเพราะมีร่องอิฐที่เป็นแนวยาว พระธาตุห้วยงัวนั้นเป็นพระธาตุทรงเหลี่ยมฐานย่อมุม ๔ ด้าน สันเกตจากส่วนยอดที่หักหล่นลงมามีการทำย่อมุม แสดงให้เห็นว่าพระธาตุห้วยงัวนี้ไม่ได้เป็นพระธาตุที่มีฐานกลมแบบพระธาตุโพนจิก แต่เป็นพระธาตุที่มีรูปลักษณะเดียวกับเจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังเพิ่มมุมซึ่ง เป็นเจดีย์ที่มีพบมากในเขตฝั่งไทย แต่จะไม่ค่อยพบในสปป.ลาวมากนัก นับว่าเจดีย์ประเภทนี้ได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยามากกว่าช่างของ ล้านช้าง พบที่พระธาตุเทพพล ต.ปะโค อ.เมืองจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมากที่ไม่พบในลาวแต่พบที่ฝั่งไทย และภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งใน สปป.ลาวพบที่พระธาตุวัดนากใหญ่ ในกำแพงนครเวียงจันทน์เท่านั้นแต่รูปแบบก็ไม่ได้ชัดเจนเหมือนกับที่พบในฝั่งไทย แต่ถึงอย่างนั้นก็พบบ้างที่หลวงพระบาง เช่นเจดีย์วัดหนองศรีคุณ หลวงพระบางที่เป็นเจดีย์ศิลปะประยุกต์อยุธยาหรือได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยาด้วย

ภาพที่ ๔.๒๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดพระธาตุห้วยงัว อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๔) เขตโบราณสถานป่าช้า

ภายในวัดโพธิ์จิกนั้นนอกจากจะมีเขตบริเวณที่เป็นแหล่งโบราณสถานที่เป็นเจดีย์หัวจั่วแล้ว ก็ยังมีเขตโบราณสถานที่ยกกันว่าเป็น “เขตเจดีย์ปู้ย่า” บริเวณนี้เป็นเขตที่เป็นเขตพุทธาวาส หรือเป็นเขตวัดที่มีโบสถ์หรือวัดอีกแห่ง เหตุที่ว่าเป็นเช่นนั้นก็เพราะมีร่องรอยของโบสถ์ที่เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์และมีซากเจดีย์เก่าๆที่เป็นยอดเจดีย์ด้วย แสดงให้เห็นว่าในเขตนี้ก็เป็นวัดๆหนึ่งเหมือนกันที่เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ นอกจากนี้จะมีซากเจดีย์แล้วยังมีซากพระพุทธรูปเก่าอยู่ด้วยแต่พังไป เพราะมีคนเข้ามาแอบขุดสมบัติ และได้เข้ามาทำลายแหล่งโบราณคดีไปในตัวจนแทบจะหาร่องรอยของรูปร่างของสถานที่เดิมไว้ไม่ได้

ภาพที่ ๔.๒๗ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเขตโบราณสถานป่าช้า อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย

(๗) หลวงพ่อใหญ่

ภายในอุโบสถของวัดพระธาตุบูนนั้นมีพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปศิลปะปะโค เวียงคุกอยู่ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามมากองค์หนึ่งพระพักตร์อิมเอิบเกศเป็นเปลวเพลิงแบบศิลปะปะโคเวียงคุกทั่วไป เป็นแบบปางมารวิชัย แต่พระประธานวัดนี้กลับหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งแนวคิดเรื่องการที่โบสถ์หันไปทางทิศตะวันตกนั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาที่หลายวัดซึ่งเป็นวัดหลวงนั้นได้หันโบสถ์ไปทางทิศตะวันตก นับว่าเป็นการหันไปตามทิศที่เป็นที่อยู่ของแหล่งน้ำ หรืออีกแนวคิดหนึ่งเห็นว่าโบสถ์ที่หันไปทางทิศตะวันตกเป็นโบสถ์มหาอุด หรือเป็นโบสถ์ที่สร้างตามคติของขอมโบราณที่ต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเพื่อบูชาพระไวโรจนะพระพุทธเจ้า แต่คติความเชื่อแบบนี้จะเป็นเพียงอิทธิพลที่ต่างกันตามหลักของมหายานเท่านั้น เหตุที่พระอุโบสถต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตกอาจจะมีสาเหตุหรือความจำเป็นอื่นๆ ก็ได้

สำหรับหลวงพ่โหวัดพระธาตุบุ๋นนั้นถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะของชาวลาวและไทยมาช้านานเพราะเป็นพระพุทธรูปประจำอารามมีพุทธลักษณะงดงามตามรูปแบบพุทธศิลป์แบบปะโค เวียงคุกอย่างแท้จริง

(๘) คอกวัวอุสุภราช

สำหรับคอกวัวอุสุภราช นี้ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ก่อนแล้วความจริงเป็นแค่ความเชื่อที่ว่าหินศิลาแลงก้อนที่มีรอบบุ่มลงไปคล้ายรอยวัวเหยียบนั้น ไม่แน่ว่าเป็นการกระทำของวัวหรือว่าเป็นการกระทำของมนุษย์ ซึ่งท่านเจ้าอาวาสบอกว่าไม่ทราบว่ามีผู้มาอธิษฐานแล้วประสบความสำเร็จไปหลายคน ซึ่งท่านก็เห็นว่าเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล ความจริงเรื่องของรอยเท้าวัวนี้เมื่อเป็นความเชื่อก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นจริงได้ โดยเฉพาะหากเชื่อว่าสถานที่แห่งนั้นเป็นคอกวัวของพระคิระในคติของฮินดูในครั้งเมื่อพันปีก่อนสมัยขอมก็อาจจะเชื่อกันไปได้ แต่ความเชื่อทุกอย่างนั้นจะต้องอิงหลักฐานที่สามารถจะพิสูจน์หรือเชื่อมโยงเข้าหาความจริงได้เท่านั้นเอง สำหรับก้อนหินที่เป็นรอยเท้าวัวนี้ในวัดโพนจิวเวียงวุ้นก็มีหลายก้อนแต่ละก้อนก็ใหญ่ๆทั้งนั้น ซึ่งก็อาจจะเป็นศิลาแลงที่หลงเหลือจากการนำไปสร้างพระธาตุโพนจิวหรือพระธาตุบุ๋นก็ได้ แต่บังเอิญว่าเป็นก้อนหินที่มีรอยบุ่มเหมือนรอยเท้าวัวก็เลยอาจจะเชื่อไปตามความเชื่อที่เชื่อมโยงกับสถานที่นั้นเอง

ภาพที่ ๔.๒๘ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจรอยเท้าพระโคอุสุภราช อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๙) เขตโบราณสถานพระนอน

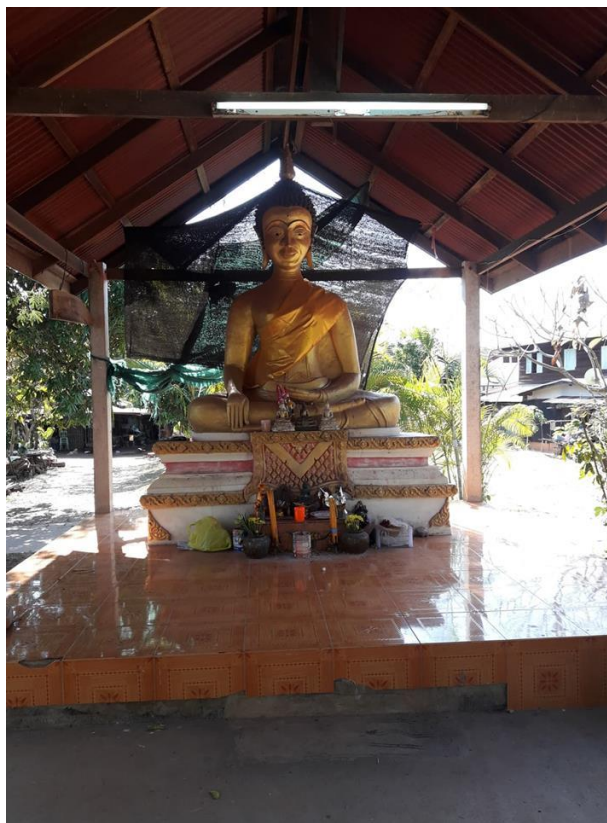
เป็นเขตหรือแหล่งโบราณคดีที่อยู่นอกตัววัดออกมามีโบราณสถานสำคัญก็คือวิหารพระนอน และมีซากอาคารโบราณเชื่อว่าเป็นสิมหรือโบสถ์เก่าซึ่งเป็นเขตโบราณคดีที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวมาก

ภาพที่ ๔.๒๙ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวิหารพระนอน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๖ วัดมะกอก (ร้าง) บ้านปะโค หมู่ที่ ๑

สำหรับ วัดร้างในหมู่บ้านปะโค หมู่ที่ ๑ เป็นวัดร้างที่มีพระพุทธรูปและรูปแบบของโบสถ์ที่แวดล้อมไปด้วยบ้านของชาวบ้าน เป็นวัดที่ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ไว้ โดยการปลูกบ้านรอบเว้นพื้นที่วัดโบราณเองไว้ และมีการสร้างอาคารครอบพระพุทธรูปเอาไว้ เดิมทีคงเป็นวัดๆหนึ่งของเมืองปะโค แต่ต่อมาเกิดล้มร้างไปภายหลังมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้นๆทำให้เหลือพื้นที่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น พระพุทธรูปที่วัดร้างแห่งนี้มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปะโค เวียงคุก มีขนาดหน้าตักราว ๗๐ นิ้ว สูง ๑.๕๐ เมตรจากพื้นที่เป็นฐาน ชาวบ้านนำสีทองมาทอเพื่อให้ดูสวยงาม เกศเป็นเปลวเพลิง จากการสอบถามประชาชนรอบพื้นที่นั้นทราบว่าวัดร้างนี้มีมาแต่เดิม แรกๆไม่มีผู้สนใจต่อมามีบุคคลหนึ่งชื่อ “เสี้ยแบ้ง” หรือเสี้ยขงแบ้งชาวหนองคายได้เข้ามาอาสาซ่อมแซมหรือบูรณะให้จนเป็นรูปร่างที่ดีกว่าเดิม ภายหลังชาวบ้านช่วยกันรักษาจึงมีรูปร่างมาอย่างที่เป็นอยู่

ภาพที่ ๔.๓๐ แสดงพระพุทธรูป วัดมะกอก (ร้าง) บ้านปะโค หมู่ที่ ๑
อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๑๗ วัดสถานีอนามัย-ตลาดสดปะโค

ที่ด้านหน้าสำนักงานเทศบาลตำบลปะโค นั้นปรากฏพบเนินดินที่เป็นซากของเจดีย์เก่าอยู่ด้านหน้าตลาดปะโค แต่ทางเทศบาลและชุมชนได้ทำการเอาปูนมาโบกทับไว้เป็นเนินเรียบร้อย เพื่อป้องกันการพังทลายหรือการคันของคนและสัตว์ จึงปรากฏอยู่ให้เห็นด้านหน้าตลาด และเลยตลาดมาก็เป็นพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่งที่สถานีอนามัยปะโค ซึ่งเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยก็ออกมาสักการะกันอยู่เป็นประจำโดยพระพุทธรูปองค์นี้ก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะปะโค เวียงคุกเช่นเดียวกัน

๔.๑.๑๘ วัดยอดแก้ว

วัดยอดแก้วตั้งอยู่ในพื้นที่เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เขมร และล้านช้าง วัดยอดแก้ว เดิมชื่อ วัดควงคี หรือ วัดหัวขวง ด้วยเหตุว่ามีบริเวณกว้างขวาง เวลามีงานบุญประเพณีสำคัญก็จะจัดงานกันที่วัดแห่งนี้ ตามประวัติวัดระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๑๒๓๘ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญภายในวัด ได้แก่ ซากอาคารวิหารขนาดใหญ่และประติมากรรมโบราณภายในศาลาการเปรียญ นอกจากนี้ วัดยอดแก้วยังอาจเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบางนานถึง ๑๒๖ ปี ตามตำนานที่กล่าวว่าพระเจ้าฟ้าจุ่มได้อัญเชิญพระบางมาประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดเวียงคำ (นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าคือวัดยอดแก้ว) ต่อมาจึงอัญเชิญไปเมืองเชียงใหม่ แล้วจึงเปลี่ยนชื่อจากเชียงใหม่เป็นหลวงพระบาง

หลักฐานทางโบราณคดีสำคัญที่ปรากฏอยู่ในวัด ได้แก่

(๑) ซากวิหารและพระพุทธรูปในวิหาร วิหารตั้งอยู่กลางวัด ลักษณะเป็นซากวิหารขนาดใหญ่ ก่อด้วยอิฐ ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาว ๗-๘ ห้อง (ยาวประมาณ ๓๕-๔๐ เมตร กว้างประมาณ ๑๕ เมตร) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปัจจุบันมีการก่อสร้างวิหารหลังใหม่ครอบทับด้านข้างทั้ง ๒ ข้าง (ด้านทิศเหนือและใต้) ของวิหารมีเสาศิลาแลงแปดเหลี่ยมเรียงเป็นแถว ปัจจุบันหลงเหลือเพียงด้านละ ๔ ต้น และในวิหารอีก ๑ ต้น จึงสันนิษฐานว่าวิหารเดิมมีเสาศิลาแลงข้างละ ๒ แถว ใต้เส้นผ่าศูนย์กลางเสาด้านนอกประมาณ ๑ เมตร เส้นผ่านศูนย์กลางเสาด้านในประมาณ ๐.๘๕ เมตร เสาแต่ละต้นมีช่องสำหรับเสียบองค์ประกอบเครื่องบนที่เป็นไม้ เสาบางต้นถูกผนังวิหารปัจจุบันก่อกับ นอกจากนี้ ที่ด้านหน้าวิหารยังปรากฏซากซุ้มประตูก่อด้วยอิฐ มีร่องรอยปูนฉาบและปูนปั้นประดับฐานซุ้มประตู สามารถกำหนดอายุวิหารหลังนี้ได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

(๒) พระประธานของวิหารเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ศิลปะแบบพื้นบ้าน ซึ่งน่าจะบูรณะขึ้นสมัยหลัง ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ เนื่องจากมีชิ้นส่วนพระพุทธรูปเดิมติดอยู่ด้านหลังพระประธาน ชิ้นส่วนปรักหักพังของพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นชิ้นส่วนพระเศียร พระอังสา และพระกร อยู่ในพื้นที่ในคล้ายบ่อสี่เหลี่ยม (ทำสมัยหลัง) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระประธานองค์เดิม

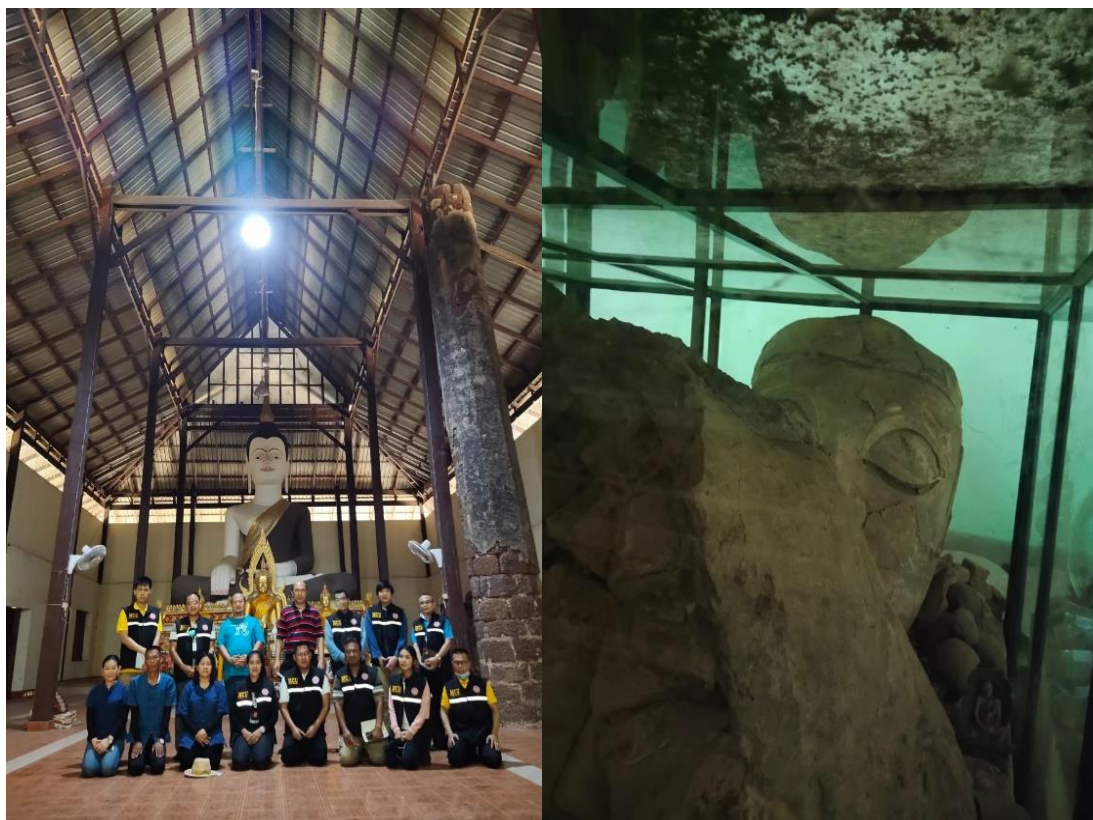
ประภัสสร ชูวิเชียร ระบุว่า เมื่อพิจารณาลักษณะพระเศียรที่มีพระขนงโค้ง หางพระเนตรปลายตัววัด พระนาสิกงุ้มมีฐานพระนาสิกเรียบ มีเส้นเชื่อมระหว่างพระนาสิกกับมุมพระโอษฐ์ทั้งสองข้างชัดเจน ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะล้านช้าง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓

(๓) ประติมากรรมโบราณ ประดิษฐานอยู่ภายในศาลาการเปรียญ ที่อยู่ติดกับวิหารด้านทิศใต้ (ขณะสำรวจทางวัดได้ปิดประตูศาลา และไม่พบพระสงฆ์ภายในวัด) ข้อมูลจากกรมศิลปากรระบุว่า มีอยู่ ๒ องค์ คือ

-องค์ที่ ๑ เป็นประติมากรรมรูปบุคคลนั่งขัดสมาธิราบ สูงประมาณ ๑ ฟุต ส่วนพระเศียรหายไป แต่ภายหลังมีการต่อพระเศียรของพระพุทธรูปเข้าไปและทาสีทองทับทั้งองค์ จากการศึกษาของนักวิชาการที่ผ่านมาพบว่า พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปหินขนาดใหญ่ที่ระเบียงวัดพระธาตุหลวง กำแพงนครเวียงจันทน์ เป็นอย่างมาก สันนิษฐานว่าเดิมอาจเป็นพระพุทธรูปหรือแทวารูปฉลองพระองค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สมัยบายนแห่งอาณาจักรขอม พุทธศตวรรษที่

๑๘ พบที่บ้านชายฟองหรือเมืองชายฟองในอดีต ประเทศลาว ตรงข้ามฝั่งแม่น้ำโขงกับเวียงคุก (เรียกศิลปะเขมรที่พบในลาวว่า ศิลปะแบบชายฟอง) และคาดว่าลาวได้ดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปในภายหลัง เช่นเดียวกับที่วัดยอดแก้ว โดยพระพุทธรูปหินที่วัดยอดแก้ว (ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าที่พบที่เมืองชายฟอง) อาจเป็นประติมากรรมต้นแบบจากเขมรเพื่อทำมาสลักเป็นองค์ใหญ่กว่าที่เมืองชายฟอง

-องค์ที่ ๒ เป็นประติมากรรมรูปบุคคลในท่าทางยืน สูงประมาณ ๑ เมตร นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าอาจเป็นเทวรูปพระศิวะสมัยเมืองพระนคร (นครวัด-นครธม) แต่ภายหลังทางวัดนำมาพอกทับด้วยปูนและดัดแปลงเป็นพระพุทธรูปปางประทานอภัย มีการต่อเศียรและฐาน แล้วพ่นสีทองทับ จากการสำรวจในครั้งนี้พบพระพุทธรูปลักษณะดังกล่าว ๒ องค์ จึงไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นองค์ใด แต่จากการลงพื้นที่สำรวจพบเฉพาะรูปปั้นของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แต่ไม่พบเทวรูปส่วนพระพุทธรูป และส่วนประกอบของอาคารนั้นยังอยู่ครบเหมือนเดิมที่เคยมีมา แต่มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดใหม่ทั้งหมด

ภาพที่ ๔.๓๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่วัดยอดแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

สำหรับสภาพของสิ่งแวดลอมภายในวัดนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าวัดยังไม่ได้มีการจัดสภาพสิ่งแวดลอมภายในวัดให้เป็นรูปแบบมากนักเนื่องจากว่าวัดกำลังทำการก่อสร้างหรือปรับปรุงภูมิทัศน์โดยเฉพาะตัวอาคารที่พบว่ามีอาคารก่อสร้างขึ้นมาใหม่ ส่วนบริเวณพื้นที่ของวัดนั้นยังอยู่ในสภาพเดิม ยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดทำป้ายเพื่อเข้าถึงสถานที่นั้น ยังไม่ได้มีการจัดทำแต่อย่างใด

๔.๑.๑๙ วัดสาวสุวรรณ

วัดสาวสุวรรณาราม ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดมหานิกาย ประวัติวัดระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๕๒๘ ตั้งอยู่ในพื้นที่เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เขมร และล้านช้าง

จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้สันนิษฐานได้ว่า แต่เดิมวัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าจันทบุรี หรือบุรีจันอ้วยล้วย แห่งเมืองเวียงจันทน์ ราว ต้นสมัยทวารวดี (พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐) โดยพระองค์ได้มอบให้หมื่นทางโงงนำบริวารอพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่ แล้วให้สร้างวัดขึ้น ๒ วัด โดยทรงอนุญาตให้ใช้พระนามพระราชธิดาทั้ง ๒ องค์เป็นชื่อวัด คือ วัดกุศลนารี สำหรับพระธิดาองค์ใหญ่ และวัดสาวสุวรรณาราม สำหรับพระธิดาองค์เล็ก เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระธิดาทั้ง ๒ ได้ทรงอุปถัมภ์มาโดยตลอด

ประวัติการสำรวจพบว่า เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๒ อ.สงวน บุญรอด ได้สำรวจวัดสาวสุวรรณารามพบพระธาตุ ฐานกว้าง ๖ เมตร เป็นศิลาแลง เสมอหินทรายแดง สูง ๑ เมตร กว้าง ๕๐ เซนติเมตร มีรูปสลักเทวดาหรือพระโพธิสัตว์และนางปัญญาบารมี นอกจากนั้นยังพบพระธาตุหรือเจดีย์เก่าอีก ๑ องค์ และมณฑป ๑ หลัง หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการสำรวจของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ในเดือนกันยายน ๒๕๕๗ ได้แก่

(๑) พระธาตุ ตั้งอยู่ด้านหน้าเบื้องซ้าย (ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ของอุโบสถ นอกกำแพงแก้ว สภาพสมบูรณ์ ลักษณะเป็นพระธาตุหรือเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูน ทรงบัวเหลี่ยมในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในล้านช้าง เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเขียงและฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่ไม่สูงมากนัก (ฐานเขียงชั้นล่างสุดกว้างด้านละประมาณ ๖ เมตร) ถัดขึ้นไปจึงเป็นองค์เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ยอดเรียวยอดสอบ ที่มุมล่างองค์ระฆังทั้งสี่มุมประดับด้วยกลีบบัวปากกระฆังมีปลายงอน ส่วนยอดพระธาตุเป็นบัวคว่ำ ลูกแก้วอกไก่ บัวหางและองค์ระฆังจำลองซ้อนลด ต่อด้วยส่วนปลียอด รวมความสูงประมาณ ๘.๒ เมตร ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ที่ไม่สูงนี้ เป็นที่นิยมในศิลปะล้านช้างราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔

(๒) เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม (แปดเหลี่ยม) ตั้งอยู่ด้านหน้าเบื้องขวา (ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้) ของอุโบสถ นอกกำแพงแก้ว สภาพสมบูรณ์ ลักษณะเป็นเจดีย์ก่ออิฐฉาบปูน ทรงบัวแปดเหลี่ยมแบบที่นิยมในล้านช้าง ลักษณะฐานชั้นล่างสุดทรงแปดเหลี่ยมซ้อน ๒ ชั้น ถัดขึ้นมาเป็นฐานปัทม์ บัวคว่ำ

องค์ระฆังทรงแปดเหลี่ยมส่วนปลายคอดเรียว ส่วนบนเป็นปัลลียอด รวมความสูงประมาณ ๕ เมตร ฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับยอดทรงคล้ายดอกบัวอยู่ในผังแปดเหลี่ยม กำหนดอายุได้ในสมัยล้านช้าง อยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔

บริเวณโดยรอบเจดีย์องค์นี้ มีชั้นส่วนเจดีย์เก่าอยู่ ๔ ชั้น โดยเป็นก้อนแลงลักษณะกลม ๒ ชั้น ชั้นส่วนก่ออิฐลักษณะกลม ๒ ชั้น โดยหนึ่งในนั้นปรากฏปูนปั้นด้านนอกเป็นรูปดอกบัว

(๓) มณฑปและเสมา มณฑปตั้งอยู่ด้านหน้าเบื้องซ้าย (ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) ของ อุโบสถ นอกกำแพงแก้ว ติดกับพระธาตุ (อยู่ด้านทิศตะวันตกของพระธาตุ) ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐ ขนาดเล็ก ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละประมาณ ๒.๕ เมตร สูงประมาณ ๒ เมตร มีทางเข้าอยู่ด้าน ทิศเหนือ โดยเจาะเป็นประตู ผังด้านทิศตะวันตกมีช่องแสงประดับลายปูนปั้นรูปพญานาคขมวดหาง ปัจจุบันมณฑปทาด้วยสีขาวออกเหลือง พญานาคทาสีส้ม

ภายในมณฑปมีชิ้นส่วนแตกหักของรูปเคารพสมัยปัจจุบันหนาแน่นมาก (ตามประวัติภายใน มณฑปมีชิ้นส่วนพระพุทธรูปขนาดปรกหลายชิ้น) และมีเสมาหินทรายแดง ๑ ชิ้น ลักษณะคล้ายใบเสมา สมัยทวารวดี สลักเป็นรูปบุคคลแต่งกายอย่างศิลปะเขมรคือนุ่งผ้าสมพตสัน มีชายผ้าแผ่เป็นรูปครึ่ง วงกลมด้านหน้า สวมศิราภรณ์เป็นกระบังหน้า อยู่ในอาการกำลังก้าวเดิน มีรูปนกบินอยู่ข้างหน้า ภายในซุ้มคดโค้ง อาจเป็นภาพเล่าเรื่องทางศาสนาตอนใดตอนหนึ่ง เทียบได้กับศิลปะเขมรสมัยนคร วัต-บายนกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘

จากการลงพื้นที่สำรวจของผู้วิจัยพบว่า พุทธศิลปกรรมที่พบในวัดสาวสุวรรณารามนั้นที่นัก สำรวจในอดีตมาสำรวจแล้วพบก็มี ยังสำรวจไม่พบก็มี ส่วนที่สำรวจพบก็ได้แก่ (๑) พระธาตุสี่เหลี่ยม (๒) ใบเสมาหินทรายแดงรูปบุคคล ศิลปะเขมร (ยังอยู่) (๓) พระพุทธรูปขนาดปรกหินทรายสมัยนครธรรม (บายน) ก็ยังอยู่ จำนวน ๒ องค์สภาพเศียรขาดองค์หนึ่งและยังมีเศียรอยู่แต่แตกหักองค์หนึ่ง (๔) พระพุทธรูปหินทรายขนาดปรก นาคปรกหักหายไปยังอยู่ นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปหรือรูปแกะสลัก ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่ยังมีสภาพสมบูรณ์อยู่อีกหนึ่งองค์ที่ทางคณะสำรวจชุดเก่าไม่ได้ระบุไว้มีอยู่ แต่ทางวัดนำเอาขึ้นไปไว้ที่บนพระประธาน นอกนั้นก็ยังมีพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอีกจำนวนหนึ่ง

ซึ่งจากการสำรวจของคณะผู้วิจัยในครั้งนี้เชื่อแน่ว่าวัดสาวสุวรรณารามนี้เป็นวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของ “ปราสาทขอมโบราณยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อย่างแน่นอนเพราะมีหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ค่อนข้างครบโดยเฉพาะพระปราสาทปรกที่ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ซึ่งมีเดือยสำหรับใส่ในฐานที่จั้งใน ปราสาทยังมีอยู่ จึงแสดงให้เห็นว่า ณ วัดนี้เป็นวัดที่เป็นที่ตั้งของปราสาทขอมหรือพุทธสถานหรือวัด ของพระพุทธรูปศาสนามหายานแบบขอมอย่างแน่นอน

ภาพที่ ๔.๓๒ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่วัดสาวสุวรรณ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๒๐ วัดบัวโฮม (โรงเรียนบ้านเวียงคุก)

สำหรับบริเวณที่ตั้งของวัดบัวโฮมนั้นก็คือที่ตั้งของโรงเรียนบ้านเวียงคุกปัจจุบันนี้ ซึ่งปัจจุบันโรงเรียนบ้านเวียงคุกมีนักเรียนเพียงแค่ ๗๐ คนเท่านั้นถือว่าเป็นโรงเรียนขนาดเล็ก จากการสอบถามครูในโรงเรียนพบว่า โรงเรียนนี้เดิมที่ไม่มีสถานที่เพราะเดิมเป็นที่วัดที่มีเนื้อที่ราวๆ ๑ ไร่เศษ ต่อมาชาวบ้านได้บริจาคที่ให้อีกร่วม ๑ ไร่ทำให้โรงเรียนสามารถที่จะสร้างอาคารเรียนได้ทำให้สามารถใช้พื้นที่วัดร่องก็คือวัดบัวโฮมนี้เป็นสถานที่สร้างอาคารเรียนให้นักเรียนได้เรียนได้ศึกษาได้

สำหรับวัดบัวโฮมนี้นี้ถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดเล็กสังเกตจากพระพุทธรูปองค์พระประธานที่ไม่ใหญ่นัก สำหรับพระพุทธรูปที่ชื่อว่าหลวงพ่อบัวโฮมนี้ตั้งชื่อตามชื่อวัดเดิม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะปะโค เวียงคุกที่มีพุทธลักษณะที่ชัดเจนมากคือเศสเปลวเพลิงองค์พระอวบนิดๆ พระเศียรกลม และมีพระเมาลีเป็นกันหอย ด้านหลังองค์พระมีซากเจดีย์เหลืออยู่แต่ติดกับโรงอาหารของเด็กนักเรียนทางโรงเรียนยังช่วยรักษาเศซซากเจดีย์เอาไว้อย่างดี นอกจากนี้ก็มีพระพุทธรูปหินทรายที่ทางโรงเรียนทาสีเหลืองทับไปหมดแล้วเพราะเห็นว่าต้องการให้เป็นพระทอง เดิมที่ไม่ทาสีเหลืองจะเห็นเนื้อทรายของพระได้อย่างชัดเจน หลวงพ่อบัวโฮมนี้นี้ถือว่าเป็นพระพุทธรูปศิลปะปะโคเวียงคุกอีกองค์หนึ่งที่มีพุทธลักษณะงดงามมาก

ภาพที่ ๔.๓๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดบัวโฮม อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๒๑ วัดหลวงพ่อกุคำ (วัดร้าง) บ้านเวียงคุกหมู่ที่ ๔

สำหรับพระพุทธรูปที่วัดร้างอยู่กลางหมู่บ้านเวียงคุกเลยวัดศรีมงคลธรรมารามมานิดหนึ่ง เป็นวัดที่ถูกรุกรด้วยบ้านเรือนชาวบ้านวัดนี้พิจารณาจากสภาพแล้วเป็นวัดเล็กๆฐานโบสถ์ก็ยังมีขนาดแคบๆ เชื่อว่าเป็นวัดที่สร้างสำหรับชุมชนเล็กๆซึ่งมีพระประธานศิลปะปะโค เวียงคุกอยู่องค์หนึ่ง พระพักตร์เคร่งขรึม และมีนัยน์ตาที่ค่อนข้างดุ สอบถามพระครูอุดมฐิติคุณ นักวิชาการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคายซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดชุมแพ ท่านให้ข้อมูลว่าวัดนี้ก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่ “เสียเบ้ง” หรือเสียขงเบ้งมาอาสาซ่อมแซมให้เพื่ออะไรไม่ทราบแต่ก็ทำจนออกมาเป็นรูปร่างอย่างที่เห็น

เมื่อพิจารณาพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้ที่ชาวบ้านตั้งชื่อตามที่ตั้งของวัดว่า “หลวงพ่อกุคำ” เป็นพระพุทธรูปองค์เดียวที่ปางมารวิชัย แต่นั่งขัดสมาธิเพชร ซึ่งเป็นรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปที่แปลกไปจากกลุ่มปะโค เวียงคุกอื่นๆเพราะโดยมากจะเป็นแบบสมาธิราบ จึงถือว่าเป็นเรื่องที่ค่อนข้างแปลก ற்பพุทธลักษณะของพระพุทธรูปองค์นี้

เมื่อสังเกตสภาพของพื้นที่วัดและโบสถ์ของวัดนี้ผู้วิจัยเชื่อว่าพื้นดินจริงๆน่าจะลึกลงไปอีกสักประมาณ ๒ เมตร เพราะเท่าที่พระโผล่ขึ้นมาเหนือพื้นดินนี้ก็เป็นส่วนยอดที่พระพุทธรูปประจำโบสถ์จะอยู่สูงเหนือพื้นดินแต่เท่าที่เห็นพระองค์นี้อยู่ต่ำมากแสดงให้เห็นว่าพื้นดินคบถูกลมมาไม่ต่ำกว่า ๒ เมตรเป็นแน่

ภาพที่ ๔.๓๔ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดหลวงพ่อกุคำ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๒๒ วัดร้างข้างมินิมาร์ท (พระธาตุร้าง)

สำหรับวัดร้าง หนทอพระธาตุเก่าข้างมินิมาร์ท เป็นพระธาตุร้างที่อยู่ติดถนนพวง
ชลประทานที่ไม่ค่อยมีใครรู้จัก เอกสารของกรมศิลปากรที่เข้าสำรวจพบว่ามีสภาพที่ทรุดโทรมมาก แม้
คณะผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจก็พบความทรุดโทรมของพระธาตุนี้เช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงควรที่จะต้องมี
การบูรณะพระธาตุองค์นี้โดยเร็ว โดยพระธาตุองค์นี้ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากหน่วยราชการมาก
นักเนื่องจากว่าสภาพขององค์พระธาตุนั้นทรุดโทรมไปมาก

ภาพที่ ๔.๓๕ แสดงเส้นทางไปสู่พระธาตุร้างจากวัดยอดแก้ว

จากการศึกษาภาพรวมของพระธาตุพบว่าพระธาตุองค์นี้น่าจะเป็นพระธาตุที่มีขนาดใหญ่
พอสมควรเนื่องจากว่าพบบนฐานของพระธาตุที่เป็นแนวการวางพระธาตุนั้นกินพื้นที่กว้างหลายเมตรและ
ตัวองค์พระธาตุที่ยังคงเหลืออยู่ก็มีขนาดใหญ่พอสมควร ดังนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าพระธาตุองค์นี้น่าจะ
มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญต่อชุมชนพอสมควร แต่เนื่องจากว่าทางราชการได้มีการตัดถนนพวง
ชลประทานสายหนองคาย-ท่าบ่อแล้วก็เป็นเหตุให้มีการถมที่และกินพื้นที่ของตัวพระธาตุไป ซึ่งอาจจะ
สันนิษฐานได้ว่าวัดหรือองค์พระธาตุนี้น่าจะเป็นวัดหนึ่งในบรรดาหลายวัดของชุมชนนี้โดยเฉพาะ
เป็นวัดที่อยู่ไม่ไกลจากวัด ”คงคี” หรือวัดยอดแก้วมากนัก หรืออาจจะเป็นไปได้ และที่สำคัญก็คือยังไม่
มีการขุดค้นหรือสำรวจในเชิงลึกมากนัก จึงทำให้เราไม่สามารถทราบได้เลยว่าวัดนี้มีความสำคัญ
อย่างไร ทราบเพียงจากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า องค์พระธาตุองค์นี้นั้นเป็นพระธาตุที่มีความ
ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากว่าทุกๆวันขึ้น ๑๕ ค่ำจะพบดวงไฟสีฟ้าๆกลมขนาดเท่าไข่เป็ดไข่ออกมาจาก

องค์พระธาตุอยู่เป็นประจำ โดยจากการบอกเล่าของนายคำ โคธิเสน อายุ ๗๒ ปี ซึ่งมีบ้านพักอาศัยอยู่ในเขตของพระธาตุได้เล่าว่าตนเองได้พบเห็นดวงไฟดังกล่าวมาตั้งแต่สมัยยังเป็นเด็กจึงไม่กลัวและเห็นว่าองค์พระธาตุนี้ น่าจะมีของโบราณอยู่มาก แต่ตนเองก็ไม่เคยคิดจะขุดค้นเอาเพราะกลัวว่าจะเกิดอาเภทขึ้นได้

ภาพที่ ๔.๓๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัด (เจตีย์) ร้างข้างมินิมาร์ท

จากการลงพื้นที่สำรวจก็จะพบว่าพระธาตุดวงนี้ก็เป็นพระธาตุที่มีความสำคัญมากสมควรที่จะต้องมีการขุดค้นหรือสำรวจในเชิงลึกเพื่อที่จะได้ทราบความเป็นจริงและที่สำคัญชุมชนก็ควรที่จะได้รับความรู้จากการขุดค้นสำรวจนั้นด้วยและที่สำคัญก็คือควรมีการปรับพื้นที่และทำให้องค์พระธาตุดวงนี้ได้รับการพัฒนามากกว่าที่เป็นอยู่ด้วย

๔.๑.๒๓ หลวงพ่อทองอินทร์ข้างทาง

ในบริเวณใกล้ ๆ เจดีย์ร้างข้างตลาดเวียงคุกนั้นเลยมานิดหนึ่งตรงทางเข้าสำนักงานเทศบาลเวียงคุก ตรงปากทางเข้าพอดีจะพบเรือนที่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลปะปะปะโค เวียงคุก อีกองค์หนึ่ง ซึ่งมีพุทธลักษณะงดงาม มีชื่อว่า “หลวงพ่ทองอินทร์” เป็นพระพุทธรูปที่ถูกทิ้งอยู่ริมทางที่ไร้คนดูแลต่อมาเสียเบงก็ได้มาทำการบูรณะและซ่อมแซมให้ใหม่จนกลายมาเป็นหลวงพ่ทองอินทร์ ชาวบ้านได้กราบไหว้บูชากันไป

สำหรับพุทธลักษณะ เป็นพระพุทธรูปศิลปะปะปะโค เวียงคุก ปางมารวิชัย องค์พระนั้นปรากฏชายจีวรชัดเจนติดกับองค์อื่นที่ไม่พบชายจีวร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์เดิมที่ชำรุดก็คงจะมีชายจีวรพอข้างมาซ่อมก็เลยทำชายหรือริ้วจีวรให้เป็นเหมือนดั้งเดิม เกศเป็นเปลวเพลิง และมีพระเมลาตีเป็นกันหอยตรงตามลักษณะของพุทธศิลป์แบบปะปะโค เวียงคุกอย่างแท้จริง

๔.๑.๒๔ วัดเทพพลประดิษฐาราม

ประวัติความเป็นมา : เดิมชื่อ วัดสิริเทพพล สร้างราว พ.ศ. ๒๔๖๐ จากการสืบค้นประวัติการสร้างเมืองเวียงคุกพบว่า สร้างในสมัยพระเจ้าอนุรุทธราชาธิบดีรัชองค์สุดท้ายที่ครองนครเวียงจันทน์ ต่อมาหมื่นกางโฮง เจ้าเมืองเวียงคุก ได้บูรณปฏิสังขรณ์ให้เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร และหลังจากเมืองเวียงคุกถูกยุบให้เป็นหมู่บ้านก็ไม่ได้มีการบูรณะอีกเลย จนกระทั่งชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันบูรณะขึ้นมาใหม่ และใช้ชื่อว่า “วัดเทพพลประดิษฐาราม” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดทุ่ง พุทธศิลป์ที่สำคัญคือ พระธาตุทรงปราสาทยอดเจดีย์ ก่ออิฐถือปูน ๒ องค์ นอกจากนั้นก็ยังมีบรรพตแล่ง และกลีบขุนุนนาค ซึ่งเป็นชิ้นส่วนประดับยอดปราสาทขอมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากราชวงศ์มหินธร แห่งเวียงจันทน์หรือเมืองพิมาย

วัดนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเวียงคุกใต้ หมู่ที่ ๒ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย หรือบริเวณรุ้ง ๑๒ ๔๒ ๔๕” เหนือ แวง ๑๐๒ ๔๐ ๒๕” ตะวันออก พิกัดกรด ๔๘ QTE ๕๓๕๖๕๐ (แผนที่ทหารมาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ ลำดับชุด L ๗๐๑๓ พิมพ์ครั้งที่ ๒ - RTSD ระวัง ๕๕๕๔ IV จังหวัดหนองคาย) สภาพทั่วไป เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน มีบ้านเรือนประชาชนอยู่โดยรอบ มีถนนแกว้วรุธอยู่ ทางด้านทิศเหนือ

บ้านเวียงคุกนั้น มีนิทานพื้นบ้านเล่าว่า บริเวณนี้แต่เดิมเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณ เจ้าเมืองมีธิดา องค์หนึ่งมีคู่ (ภาชนะตักน้ำ) ทำจากทองคำ จึงเรียกกันว่า “ นางอูคำ ” อยู่มาวันหนึ่ง นางอูคำ

ได้ไปตักน้ำที่ ห้วยแล้วทำคุตก์น้ำ จึงได้เรียกห้วยดังกล่าวซึ่งไหลมาจากเทือกเขาภูพานไปออกแม่น้ำโขง ตรงบริเวณด้าน ทิศตะวันตกของตัวบ้านเวียงคุกว่า “ ห้วยคุค้ำ ” แล้วเรียกบริเวณนี้ว่า “ บ้านเวียงคุก ” ด้วย^{๓๕}

จากการลงพื้นที่สำรวจพบพื้นที่ของวัดเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมเป็นที่ร่มรื่นมาก และเป็นวัดที่มีผังของวัดเป็นแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านทิศใต้ของวัดมีสระน้ำโบราณและมีบ่อน้ำที่ไม่ได้ใช้ ภายในมีพระธาตุคู่ศิลปะล้านนาผสมล้านช้าง และมีวิหารขนาดใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ สันนิษฐานว่าวัดนี้น่าจะเป็นวัดที่มีความสำคัญของเมืองรองมาจากวัดยอดแก้วหรือวัดควงคี่ เนื่องจากว่ามีพระธาตุและวัตถุโบราณที่แสดงถึงความสำคัญว่าเดิมทีวัดนี้น่าจะเป็น “ ปราสาทขอม หรืออยู่ในสมัยขอมมาก่อนเนื่องมาจากว่าได้พบวัตถุโบราณที่เป็นส่วนประดับศาสนสถานของขอม ๒-๓ ชิ้น ได้แก่ (๑) บัวแฉกทรงรูปเทวดาถือกระบอง ๒ ชิ้นซึ่งทางวัดเอามาทำเป็นใบเสมา (๒) นาคปัก และ (๓) หัวบันไดนาค ซึ่งทางวัดได้เก็บไว้ภายในวัดไม่ได้เอามาให้ชมแต่ก็มีเก็บรักษาเอาไว้อยู่ ซึ่งวัตถุโบราณที่พบนั้นแสดงให้เห็นว่าหากว่าวัดนี้เป็นกุหรือปราสาทหินมาก่อนก็แสดงว่าวัดนี้เป็นที่ตั้งของศาสนสถานขอมศิลปะอิทธิพลของขอมจากเมืองพิมาย เพราะวัตถุโบราณที่พบเป็นวัตถุโบราณส่วนประดับอาคารที่มีปรากฏเป็นแบบเดียวกันกับที่พบในปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา สอดรับกับการค้นพบปราสาทหินจำลองที่เป็นส่วนประดับประตูของปราสาทขอมที่พบที่วัดพระธาตุบังพวน และกำแพงศิลาแลงสูงราว ๑.๕ เมตรที่วัดกัศสพมรุโรรม อำเภอกำแพง หรือที่พบพระพุทธรูปขนาดปรกที่วัดสาวสุวรรณ ทั้งพบใบเสมาศิลปะขอมสมัยปาปนที่วัดนั้นด้วย ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้และตัวเมืองเวียงคุก หนองคายนั้นในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของชุมชนในวัฒนธรรมแบบขอมมาก่อน ซึ่งหากข้อสันนิษฐานเหล่านี้มีอยู่จริงก็แสดงให้เห็นว่า เมืองเวียงคุกและชุมชนนี้เคยรุ่งเรืองมาก่อนในสมัยขอม สอดรับกับตำนานเรื่องท้าวอุสาบารสีในตำนานโบราณที่มีเรื่องเล่าว่าเมืองปะโค เวียงคุกนั้นเป็นเมืองของชาวเขมรหรือขอมมาก่อน

ในบริเวณวัดเทพพล มีธาตุเจดีย์ ๒ องค์ ที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน หน่วยศิลปากรที่ ๓ ขอนแก่น ได้มีการ ขุดแต่งและบูรณะแล้ว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ - ๒๕๓๖^{๓๖} ซึ่งเจดีย์หรือธาตุคู่นี้ก็ได้แก่

๑.ธาตุเจดีย์หลังอุโบสถ มีฐานล่างเป็นฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างประมาณด้านละ ๕ เมตร ถัดขึ้นไป เป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนอีก ๒ ชั้น และฐานย่อมุม ๑ ชั้น จากนั้นจึงเป็นชั้นบัวคว่ำ ต่อ

^{๓๕} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากร ๙ ขอนแก่น, โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, (ขอนแก่น : เอกสารสำเนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

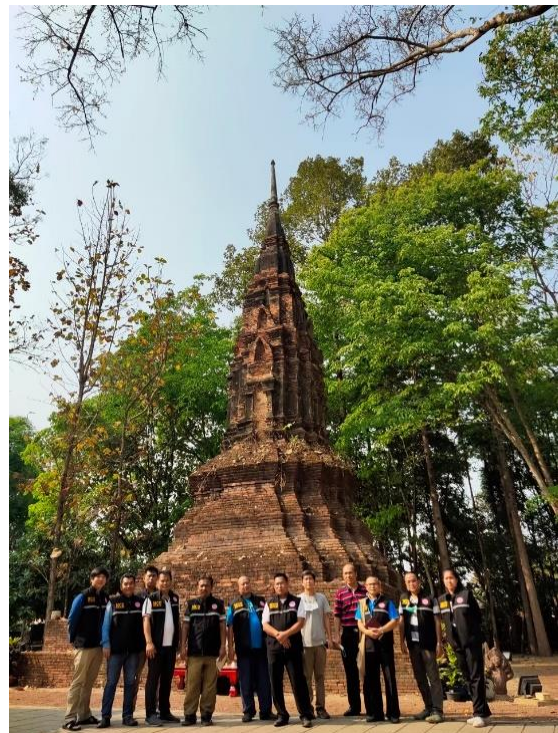
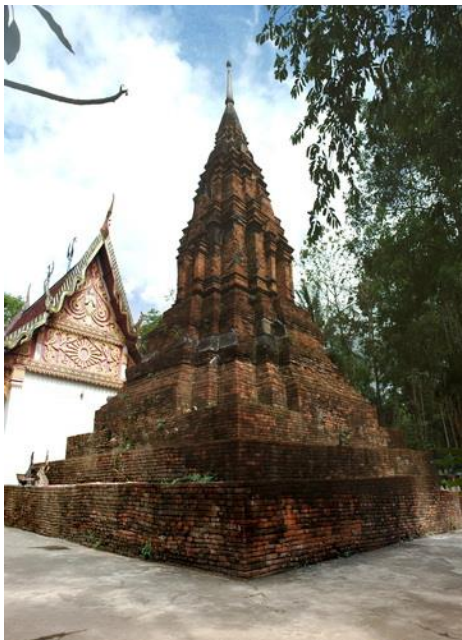
^{๓๖} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากร ๙ ขอนแก่น โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, หน้า ๑๑.

ด้วยเรือนธาตุย่อมุมไม้สิบสอง เรือนธาตุแต่ละด้าน เจาะช่องจรณะนำเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลก (เหลือเฉพาะ ด้านใต้) จากนั้นจึงเป็นเรือนธาตุจำลองซ้อนขึ้นไปอีก ๑ ชั้น เหนือเรือนธาตุขึ้นไปเป็นองค์ระฆังย่อมุมต่อ ด้วยบัลลังก์และปลียอดสอบเรียวขึ้นสู่ด้านบน

๒.ธาตุเจดีย์กลางลานข้างอุโบสถ มีฐานล่างกว้าง ๑๑ เมตร เริ่มต้นด้วยฐานเชิง ๓ ชั้น ต่อด้วยฐานบัวคว่ำย่อมุม และฐานปัทมย่อมุม ด้านบนเป็นเรือนธาตุย่อมุม มีจรณะถึงกลางซ้อน ๒ ชั้น ต่อด้วยองค์ระฆังและบัลลังก์ย่อมุม ด้านบนเป็นปลียอดปลายแหลมเรียว ลักษณะของเจดีย์ค่อนข้างสูงเรียกว่าเจดีย์ องค์แรก นอกจากนี้ยังมีการทำซุ้มขนาดเล็กประดับไว้ด้านบนของจรณะนำด้วย^{๓๗}

สำหรับธาตุคู่อหรือเจดีย์คู่นั้นถือว่าเป็นพัฒนาการของชุมชนเมืองนี้ที่ภายหลังชาวล้านช้างได้ขับไล่อำนาจขอมออกไปแล้วได้อพยพเข้ามาอยู่แทนแล้วได้สร้างวัฒนธรรมเฉพาะของตนเองขึ้น โดยชาวล้านช้างนั้นได้รับอิทธิพลทางศิลปะของชาวล้านนามาปรับใช้และมีการอพยพชาวล้านนาเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นเหตุให้มีหรือพบพุทธศิลปะแบบชาวล้านช้างผสมล้านนาเกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้

ส่วนอุโบสถ (ลิม) ก่อด้วยอิฐสอขาวหนึ่งและยางบง มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เขียนด้วยสีฝุ่นเขียนเรื่อง พระมาลัยเสด็จเมืองนรก ช่างเขียนเป็นช่างพื้นบ้าน อายุสมัยสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓หรือ ๒๑ - ๒๒ สมัยวัฒนธรรมล้านช้าง

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ภาพที่ ๔.๓๗ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดเทพพลประดิษฐาราม เวียงคุก

๔.๑.๒๕ วัดเวียงชัย (ตลาดสดเวียงคุก)

สำหรับวัดนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก เป็นที่ตั้งของตลาด ซึ่งพื้นที่ของตลาดชุมชนเวียงคุกนี้เดิมเป็นพื้นที่วัด โดยการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากรนั้นระบุพื้นที่ของวัดเวียงชัยหรือวัดเวียงชัยนี้ว่ามีพื้นที่ ๘๕.๕ ตารางวาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ค่อนข้างน้อยอันเนื่องมาจากการถูกบุกรุกโดยชาวบ้านที่อพยพเข้ามาอยู่และใช้พื้นที่วัดในการสร้างเป็นบ้านพักอาศัย โดยวัดเวียงชัยนี้มีโบราณสถานที่สำคัญก็คือ “เจดีย์ทรงล้านนาผสมล้านช้าง ชื่อว่าเจดีย์วัดเวียงชัย หรือวัดเวียงชัย

สำหรับเจดีย์องค์นี้กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถานแห่งนี้แล้ว โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๒๕ ง วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๔ และทางกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่ง โดยมีสภาพดังนี้

๑. พระธาตูก่อนการขุดแต่ง ส่วนฐานล่างอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างพังทลายอยู่บ้าง กว้างด้านละ ๖ เมตร ฐานล่างสุดสังเกตเห็นได้ไม่ชัดเจน แต่สันนิษฐานว่าคงประกอบด้วยฐานเชิงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่ต่ำกว่า ๓ ชั้น ซ้อนลดหลั่น ต่อด้วยเรือนธาตุย่อมุมไม้ยี่สิบ ส่วนบนเป็นทรงกรวยแหลมยอดบนสุดเป็นลูกแก้วกลม ตาม รูปทรงเจดีย์เข้าใจว่าคงได้มีการบูรณะมาก่อนหน้านี้บ้างแล้ว

๒.สภาพหลังการขุดแต่ง เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง ย่อมุมไม้ยี่สิบ มีขนาดประมาณ ๕.๕๐ X ๕.๕๐ x ๔ เมตร ก่ออิฐสอดิน ฉาบปูน มีร่องรอยการบูรณะอย่างน้อย ๑ ครั้ง ที่บริเวณส่วนของเรือนธาตุ และลูกแก้วที่อยู่บนสุดของยอดที่ยังเหลืออยู่ อายุสมัย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ ในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง^{๓๘}

นอกจากนั้นบริเวณด้านหน้าของพระธาตุพบใบเสมาสลักหินทรายเหลือเพียงส่วนฐานล่างเล็กน้อย ยังสังเกตเห็นรูปสลักสถูปจำลองรูปหม้อน้ำตามแบบใบเสมาในวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคอีสาน ซึ่งการพบใบเสมาทวารวดีอยู่ที่วัดนี้ก็แสดงให้เห็นว่า วัดนี้หรือชุมชนเมืองนี้เคยเป็นชุมชนของชาวทวารวดีหรือชาวมอญโบราณมาก่อน คือมีอายุมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๕ ซึ่งตรงกับสมัยทวารวดี ซึ่งก็เป็นเหตุหรือมีข้อสันนิษฐานได้เช่นนั้นเนื่องจากว่าในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายนี้มีการค้นพบโบราณวัตถุของคนในยุคสมัยทวารวดีหลายแห่ง เช่น ใบเสมาทวารวดีที่พบที่วัดอรุณญาหรือวัดป่าตุงนาคำในเขตอำเภอโพนพิสัย ใบเสมาที่เมืองเปงจันรัตนวาปี ใบเสมาที่วัดพระธาตุบังพวน เป็นต้น ซึ่งหากเมืองหรือชุมชนในพื้นที่จังหวัดหนองคายนี้เคยเจริญรุ่งเรืองมากตั้งแต่สมัยทวารวดีมาแล้วก็แสดงว่าชุมชนแห่งนี้มีอายุมากกว่า ๑๐๐๐ ปีที่ผ่านมาเลยทีเดียวอันแสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่ของเมืองนี้ได้

นอกจากนั้น ข้างๆเจดีย์จะมีศาลเจ้าหรือหอผีสร้างเป็นเรือนขนาดเล็กยกพื้นเสาสูงทาสีแดง ภายในมีเครื่องบูชาวางอยู่ ซึ่งเป็นความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับวิญญาณของเจ้าที่ซึ่งสถิตอยู่ตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัดวาอารามหรือต้นไม้ใหญ่

ภาพที่ ๔.๓๘ แสดงเจดีย์ร้าง (วัดเวียงชัย) ข้างตลาดเวียงคุก

^{๓๘} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น, โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, หน้า ๒๘.

๔.๑.๒๖ วัดปุมังขังไรรยาสูบ เวียงคุก

บนถนนสายเวียงคุก-บ้านถ่อน เส้นจะไปอำเภอท่าบ่อ เลยสถานีตำรวจเวียงคุกไปราว ๑ กิโลเมตรก็จะถึงทางแยกไปวัดป่าโรงบม ที่ชื่อว่าวัดป่าโรงบมก็เพราะเดิมที่บริเวณรอบๆวัดป่าที่มีซากเจดีย์นี้เป็นที่ตั้งของโรงบมยา เพราะชาวบ้านเข้าไปปลุกยาขายมาจนถึงปัจจุบันก็ยังปลุกอยู่ เมื่อมีวัดร้างในบริเวณนั้นจึงเรียกชื่อตามพื้นที่ว่าเป็นวัดป่าโรงบมหรืออีกชื่อหนึ่งก็คือ “วัดปุมัง”

สำหรับวัดร้างหรือวัดปุมังนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเวียงแก้ว หมู่ที่ ๖ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สภาพทั่วไป ตั้งอยู่กลางไรรยาสูบที่มีเนื้อที่ประมาณ ๑๘๔ ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตที่ดินของโรงงานยาสูบ จัดเป็นที่ราชพัสดุ มีคลองส่งน้ำอยู่ทางทิศใต้ บริเวณโดยรอบเป็นไรรยาสูบ

จากการสำรวจ พบเนินดินโบราณสถาน มีธาตุเก่าก่อด้วยอิฐขนาดประมาณ ๙๐ x ๑๐ เมตร สูงประมาณ ๖ - ๒ เมตร มีต้นไม้ยืนต้นขึ้นอยู่บนตัวธาตุจำนวนมาก จึงทำให้ไม่ทราบรูปทรงที่ชัดเจนทั้งหมดของธาตุ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นธาตุทรงแปดเหลี่ยม เพราะด้านบนยังคงมองเห็นส่วนที่ก่ออิฐเป็นทรงแปดเหลี่ยม มีฝาแพรผูกติดอยู่ มีก้อนศิลาแลงกระจายอยู่รอบฐานชาวบ้านเรียกเนินดินโบราณสถานนี้กันโดยทั่วไปว่า “ธาตุปุมัง” ทิศตะวันออกห่างออกไปประมาณ ๑๐ เมตร มีอาคารก่อด้วยอิฐ วางตามแนวทิศตะวันออก ทิศตะวันตก มีขนาดประมาณ ๑๕ x ๑๐ เมตร สูงประมาณ ๑ - ๑.๕ เมตร สภาพมีวัชพืชขึ้นหนาแน่น เหลือเพียงส่วน ฐานก่อด้วยอิฐ มีเศษอิฐกระจายอยู่บนเนินบริเวณพื้นที่รอบ ๆ พบเศษอิฐเพียงเล็กน้อย และมีเนินดินบน ฐานอาคารทางด้านทิศตะวันตกน่าจะเป็นฐานชุกชี มีใบไม้และวัชพืชขึ้นปกคลุม มีต้นข่อยขนาดใหญ่ขึ้น บนอาคาร ๒ - ๓ ต้น ขนาดก้อนอิฐ ๒๓ x ๑๐.๕ x ๕ เซนติเมตร อายุสมัยเนื่องจากธาตุอยู่ในสภาพทรุดโทรมและพังทลายมาก จึงไม่ทราบถึงรูปแบบทางศิลปะที่แน่นอนได้ แต่หากพิจารณาจากรูปแบบแผนผังโบราณสถานและโบราณสถานในเขตบ้านเวียงคุกแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่เป็น งานศิลปกรรมในศิลปะล้านช้างราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔

นอกจากนั้นระหว่างเส้นทางไปวัดป่าโรงบมก็จะมีซากเจดีย์อีกองค์หนึ่งซึ่งอยู่ในสวนปาล์มของชาวบ้าน ซึ่งเจดีย์องค์นี้ยังมีเค้าของความเป็นเจดีย์คือ มีฐานของเจดีย์อยู่ที่เป็นอิฐก่อเรียงกันอยู่ยังไม่มีความเสียหาย ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าเจดีย์องค์นี้มีความศักดิ์สิทธิ์มากองค์หนึ่ง

^{๓๙} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, หน้า ๘๒.

ภาพที่ ๔.๖๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ร้างที่วัดป่ามั่ง ข้างไร่ยาสูบ

๔.๑.๒๗ พระธาตุยาพ่อแก่

สำหรับเจดีย์องค์นี้ชื่อว่า “เจดีย์ยาพ่อแก่” ลักษณะรูปแบบศิลปกรรมเป็นพระธาตุ (เจดีย์) ร้างที่ทางกรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านโนนสมบูรณ์ หมู่ที่ ๕ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายสภาพทั่วไป อยู่ท่ามกลางบ้านเรือนประชาชน มีถนนไปบ้านเวียงคำอยู่ทางด้านทิศตะวันออกด้านหลัง เป็นโรงสีข้าวเก่า กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้แล้ว โดยประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๒๕ ง วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๔ พื้นที่ ๖๖.๕๓ ตารางวา หลักฐานทางโบราณคดี ธาตุยาพ่อแก่ สภาพก่อนการขุดแต่งและบูรณะ มีสภาพที่ทรุดโทรมและพังทลายมาก ฐานส่วนล่างถูกดินปกคลุมจนไม่สามารถสังเกตเห็นว่ามีฐานเป็นเช่นใด ส่วนที่ปรากฏชัดได้แก่เรือนธาตุย่อมุมไม้ยี่สิบ โดยมีมุม กลางใหญ่สุด และมีสันมุมเป็นเส้นอ่อนโค้งตรงกลางของเรือนธาตุมีจระนำขุ้มทั้ง ๔ ด้าน (โดยเฉพาะจระนำด้านทิศเหนือ ยังเห็นได้ชัดกว่าทิศอื่น) ส่วนบนชั้นซ้อนลดขึ้นไป (เห็นได้ชัด ๑ ชั้น) กว้างด้านละ ประมาณ ๘ เมตร

สภาพหลังการขุดแต่ง เป็นเจดีย์ทรงปราสาท ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๔x๖ เมตร ชั้น ฐานบัวขนาดประมาณ ๒.๕๐ x ๒.๕๐ เมตร และชั้นเรือนธาตุขนาดประมาณ ๒.๓๐ x ๒.๓๐ เมตร ส่วน ฐานที่รองรับเรือนธาตุอยู่ในสภาพชำรุด ไม่ปรากฏช่วงชั้นที่ชัดเจน เนื่องจากการก่อเรียงอิฐแบบสอดดินฉาบ ปูน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างก้อนมากและง่ายต่อการพังทลาย เมื่อปูนที่ฉาบปิดเกิดการแตกร้าว และ น้ำฝนไหลเข้าไปกัดเซาะดินที่สอไว้

ฐานล่างสุด (ฐานเขียงชั้นที่ ๑) เป็นฐานเขียง มีร่องรอยการฉาบปูนบริเวณกึ่งกลางด้านทิศตะวันตก ทิศเหนือ และทิศใต้ ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ที่ขอบฐานมีลักษณะทรุดเอียง ฐานราก มีการเตรียมฐานรากโดยการถมปรับพื้นที่ด้วยชั้นเม็ดแลงบดอัด ก่อนจะก่ออิฐเป็นฐาน รากในแนวเดียวกับฐานเขียง แบบสั้นสลัวยาว

เรือนธาตุ มีการย่อมุมหรือเพิ่มมุมไม้ยี่สิบ

ขุ้มจระนำ มีขนาด ๔๐ x ๒๒๐ เซนติเมตร เป็นขุ้มโค้งลักษณะคล้ายขุ้มของหลังคา มีตัวหงายอยู่ ตรงส่วนปลายของวงโค้งทั้งสองด้าน ข้างละ ๑ ตัว รองรับด้วยหัวเสาของกรอบขุ้มจระนำที่ทำเป็นบัว หงาย เสาของขุ้มทำล้อกับย่อหรือเพิ่มมุม โดยลดทอนช่วงบนของส่วนเรือนธาตุไม้หดสั้นลงเพื่อเหลือพื้นที่ ไว้สร้างหลังคาขุ้มให้เสมอกับชั้นบัวหงายของเรือนธาตุด้านบน

ชั้นวิมานหรือเรือนธาตุชั้นลด ทำล้อกับชั้นของเรือนธาตุ เพียงแต่ตัดขุ้มจระนำออกไป มีลักษณะ เป็นฐานบัวหรือฐานปัทม์ย่อหรือเพิ่มมุม

ส่วนยอดได้พังทลายลงมาหมดแล้ว อายุสมัย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓ ในสมัยวัฒนธรรมล้านช้าง^{๔๐}

สำหรับการลงพื้นที่สำรวจคณะผู้วิจัยได้พบว่าปัจจุบันนี้เจดีย์นี้อยู่ในการดูแลของชุมชน เนื่องจากว่ามีบ้านของชุมชนอยู่ในบริเวณรอบๆอย่างหนาแน่น ซึ่งชาวบ้านก็มีความรู้สึกว่าองค์พระธาตุนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและจะมีผู้มากราบไหว้เป็นระยะ และเมื่อกรมศิลปากรเข้ามาสำรวจและปรับปรุงแล้วก็ไม่ปรากฏมีการบูรณะหรือทำลายพื้นที่แต่อย่างใด

ภาพที่ ๔.๔๐ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ยาพ่อแก่ เวียงคุก

^{๔๐} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, หน้า ๓๑-๓๒.

๔.๑.๒๘ เจดีย์ร้างข้างทาง (ธาตุยายคำ)

สำหรับโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งของเมืองปะโค เวียงคุกก็คือ ซากเจดีย์ร้างข้างทาง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่าถนนได้ตัดผ่านองค์เจดีย์พอดีทำให้สามารถมองเห็นเส้นผ่าศูนย์กลางของเจดีย์ได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะกำหนดพุทธลักษณะของเจดีย์ได้ แต่เป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ จากการพิจารณาจากซากกองอิฐที่กองเป็นภูเขาอย่างมรกต ซึ่งทางกรมศิลปากรยังไม่ได้เข้ามาดูและหรือเข้ามาบูรณะแต่อย่างใด เชื่อว่าเจดีย์องค์นี้น่าจะมีอายุราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๓ อย่างแน่นอน และใกล้ๆ ซากเจดีย์ร้างนั้นก็จะมีซากเจดีย์ที่อยู่ภายในโรงซ่อมรถหรืออู่รถของชาวบ้าน และหลังอู่ซ่อมรถก็จะมีซากอาคารที่เรียกว่าโบสถ์อยู่และมีพระพุทธรูปหินทรายที่แตกหักอยู่จำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เป็นเขตวัดใหญ่วัดเดียวกันแต่ถูกชาวบ้านรื้อล้าเข้ามาปลูกบ้าน ทำให้เกิดความเสียหายในตัวของวัด และที่เสียหายไปมากกว่านั้นก็คือทารกการได้ตัดถนนผ่านบริเวณที่ตั้งวัดพอดีจึงทำให้วัดและพระเจดีย์ถูกทำลายไป

ภาพที่ ๔.๔๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเจดีย์ร้าง (วัดยายคำ) เวียงคุก

๔.๑.๒๙ วัดป่าดอนช้างเผือก

สำหรับแหล่งโบราณคดีวัดป่าดอนช้างเผือกนี้ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านเวียงชัย หมู่ที่ ๒ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สภาพทั่วไปของวัดป่าดอนช้างเผือก มีต้นไม้ยืนต้นและวัชพืชขึ้นปกคลุมอยู่ทั่วไป

จากการสำรวจ พบเนินดินโบราณสถาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดติดกับคลองส่งน้ำ เดิมบริเวณนี้เป็นซากโบราณสถาน ชาวบ้านเชื่อว่าสมัยก่อนน่าจะเป็นโรงเรียนช่างของกองทัพทหาร จึงได้สร้างรูปปั้นช้างขนาดใหญ่เอาไว้บริเวณตรงกลางของเนินโบราณสถาน ปัจจุบันเนินดินถูกไถเกรด เนินดิน ยาวประมาณ ๕๐ เมตร กว้างประมาณ ๓๐ เมตร ส่วนพื้นที่บริเวณนั้นมีการถม แล้วเทพื้นซีเมนต์ จากการสำรวจพบก้อนอิฐลูกกลมมากรวมกัน สูงประมาณ ๒๐ เซนติเมตร เศษอิฐบางส่วนถูกนำมาประดับ สวนห่อมภายในบริเวณวัด นอกจากนี้บริเวณใกล้เขตวัดมีบ่อน้ำเก่ากรูอิฐ จำนวน ๒ บ่อ คือ

บ่อน้ำที่ ๑ ขอบบ่อน้ำเก่า ก่อด้วยอิฐฉาบปูน เส้นผ่านศูนย์กลางขอบนอกประมาณ ๑๔๐ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางขอบในประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ขอบปากบ่อน้ำสูงจากพื้นประมาณ ๖๕ เมตร (ต่อเติมขึ้นใหม่) อยู่ใกล้คลองส่งน้ำ

บ่อน้ำที่ ๒ อยู่หน้าฟาร์มเลี้ยงไก่ และอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบ่อที่ ๑ บ่อน้ำนี้ อยู่ในที่นาของ นางสมัย โคทิสเน อายุ ๕๓ ปี บ้านเลขที่ ๕๓๖ หมู่ที่ ๒ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ขนาดของบ่อน้ำ เส้นผ่านศูนย์กลางขอบนอกประมาณ ๑๔๐ เซนติเมตร ขอบในประมาณ ๙๐ เซนติเมตร ขอบปากหนาประมาณ ๑๕ เซนติเมตร สูงจากพื้นประมาณ ๖๕ เซนติเมตร^{๔๑}

หากพิจารณาเรื่องของอายุสมัยเนื่องจากโบราณสถานอยู่ในสภาพทรุดโทรมและพังทลายมาก จึงไม่ทราบถึงรูปแบบทางกายภาพแน่นอนได้ แต่หากสันนิษฐานก็น่าจะอยู่ในช่วงสมัยล้านช้างราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๔

สำหรับสิ่งที่ค้นพบใหม่ในพื้นที่ของวัดป่าดอนช้างเผือกนี้ก็คือ บริเวณบ่อน้ำบ่อที่ ๑ นั้นถัดไปทางขวามือของบ่อประมาณ ๔-๕ เมตรจะพบกองอิฐที่เป็นฐานรากของสิมหรือโบสถ์โบราณขนาดใหญ่เหลี่ยมผืนผ้ามีซากอิฐอยู่จำนวนมากคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่เป็น (๑) พระธาตุเก่า และ (๒) เป็นโบสถ์เก่าของวัด ซึ่งจากการสอบถามนักวิชาการด้านโบราณคดีทราบว่า ในวัฒนธรรมล้านช้างจะนิยมขุดบ่อน้ำไว้ใกล้กับเขตสังฆาวาสหรือไม่ก็เป็นเขตพุทธาวาส จึงแสดงให้เห็นว่าบริเวณที่พบบ่อน้ำนั้นก็ถือเป็นเขตวัดหรือเขตของศาสนสถาน ส่วนอื่นนั้นถือว่าเป็นบริเวณวัดเท่านั้น ดังนั้นเมื่อพบบ่อน้ำจึง

^{๔๑} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากร ๙ ขอนแก่น, โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, (ขอนแก่น : เอกสารสำเนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

ถือว่าเป็นการพบ “ที่ตั้งของวัด” ซึ่งบริเวณของพื้นที่แหล่งโบราณคดีวัดป่าดอนช้างเผือกหรือบริเวณแหล่งโบราณคดีเมืองเวียงคุกนี้เราจึงจะพบว่า พื้นที่ของศาสนสถานจะเคียงคู่ไปกับบ่อน้ำซึ่งจะพบเห็นได้ทั่วไป

ภาพที่ ๔.๖๔ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดป่าดอนช้างเผือก เวียงคุก

๔.๑.๓๐ วัดจอมทอง (ร้าง)

สำหรับพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งแหล่งโบราณคดีอีกแห่งหนึ่งในเขตตำบลเวียงคุกก็คือ “วัดจอมทอง” ซึ่งวัดจอมทองนั้นเป็นวัดที่มีพื้นที่ติดกันกับวัดจอมเพชร ซึ่งเดิมเป็นวัดร้างแต่ได้ทำการบูรณะขึ้นมาใหม่แล้วจนไม่เหลือ ส่วนวัดจอมทองนั้นถือว่าเป็นวัดคู่แฝดของวัดจอมเพชร ปัจจุบันวัดจอมทองแห่งนี้เหลือเพียงฐานเจดีย์และฐานพระประธานของวัด และไม่ไกลจากฐานซากของโบสถ์นั้นก็จะพบยอดของเจดีย์หักอยู่แสดงให้เห็นว่าวัดจอมทองแห่งนี้ก็มีเจดีย์หรือพระธาตุอยู่เช่นเดียวกันแต่เท่าที่สำรวจก็ยังไม่พบฐานเจดีย์พบเฉพาะตัวของฐานของโบสถ์หรืออาคารศาสนสถานที่เป็นส่วนของวัดเท่านั้น จากการสอบถามชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นพบว่า วัดนี้เดิมอยู่ในที่นาของชาวบ้าน ไม่มีผู้อาศัยต่อมาชาวบ้านได้เข้ามาพัฒนาและอาศัยปลูกบ้านเรือนอยู่โดยรอบของวัดทำให้มีการถมที่บางส่วนที่เป็นบริเวณวัดเหลือเพียงฐานของโบสถ์และองค์พระพุทธรูปเท่านั้น ปัจจุบันการสร้างถนนเข้าไปที่บ้านของชาวบ้านทำให้ทับกับเขตของโบสถ์โบราณอยู่ ซึ่งหากเป็นไปได้ในอนาคตควรมีการกำหนดพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีนี้ให้ชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่ก็จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและการศึกษาอย่างมากทีเดียว

ภาพที่ ๔.๔๓ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดจอมทอง เวียงคุก

๔.๑.๓๑ แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน

ชุมชนเมืองโบราณยุคบ้านเชียงที่บ้านโคกคอน หมู่ที่ ๖ ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โดยจากการสำรวจพบว่าพื้นที่หมู่บ้านโคกคอนนั้นเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ล้อมรอบไปด้วยพื้นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของตะกอนน้ำพาในยุคควอเทอร์นารี ปัจจุบันพื้นที่โดยรอบนี้เป็นพื้นที่ทำนาปลูกข้าว มีห้วยวังทองซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของห้วยน้ำโมงไหลเลียบผ่านด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ส่วนด้านทิศใต้ติดกับเนินดินมีหนองน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า “หนองนาผาย” ทั้งนี้ แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ห่างจากห้วยน้ำโมงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๖ กิโลเมตร ห่างจากแม่น้ำโขงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ ๑๐.๕ กิโลเมตร และห่างจากเทือกเขาภูพระบาทมาทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๖ กิโลเมตร

สำหรับการกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอนนั้นจะพบว่าหากพิจารณาจากยุคสมัยทางโบราณคดีตรงกับยุคก่อนประวัติศาสตร์, ยุคประวัติศาสตร์ แต่ถ้าหากพิจารณาจากยุคสมัยทางวัฒนธรรมตรงกับสมัยเหล็ก, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย, สมัยทวารวดี, สมัยล้านประมาณ ซึ่งหากนับอายุแล้วจะพบว่าชุมชนบ้านโคกคอนนี้มีอายุมากกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วถึงปัจจุบัน ดังภาพ

ภาพที่ ๔.๔๔ แสดงพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

จากการขุดค้นของนักโบราณคดีพบหลักฐานสำคัญคือ ขวานหินขัด หัวธนูหิน กำไลหิน ลูกปัดหินทรงกระบอก (พบร่วมกับโครงกระดูกเด็ก) ตุ๊กตาหินรูปควาย (พบร่วมกับโครงกระดูกเด็ก) มีการเจาะรูที่กลางลำตัวและจากตำแหน่งที่พบสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเครื่องประดับห้อยคอ) แม่พิมพ์หล่อสำริด (ทำจากหินทราย) หินลับคม (ทำจากหินทราย) เบ้าหลอมสำริดดินเผา เครื่องมือขนาดเล็ก

ปลายแหลมทำจากกระดูกสัตว์ เขาสัตว์เจาะรู เชี่ยวสัตว์ เมล็ดข้าวสารดำในภาชนะดินเผาขนาดเล็ก กระดิ่งสำริด (ขนาดกว้าง ๘ ซม. ยาว ๑๑.๔๕ ซม. หนา ๔.๘๕ ซม.) เครื่องมือเหล็ก ลูกกระสุนดินเผา แวดินเผา ก้อนดินเผาที่มีรอยประทับเครื่องจักสาน เศษภาชนะดินเผา ภาชนะดินเผารูปทรงต่างๆ เช่น หม้อก้นกลมปากผายทรงชาม ทรงพาน ทรงแจกัน ตกแต่งด้วยลวดลายเขียนสี เชือกทาบ และลายปั้นเส้นดินพันรอบไหล่และตัวภาชนะ ภาชนะดินเผาที่พบเกือบทั้งหมดเป็นวัตถุอุทิศให้กับศพสมัยที่ ๑ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยเหล็ก อายุประมาณ ๒๕๐๐-๑๕๐๐ ปีมาแล้ว (อายุเชิงเทียบ และ C-๑๔ จากเปลือกหอย วิเคราะห์โดยสำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ)

สำหรับการขุดค้นนั้นนักโบราณคดีพบว่าเมืองโคกคอนนั้นเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีการอาศัยอยู่ของมนุษย์มาก่อนแล้วตั้งแต่ยุคบรรพกาลร่วมสมัยกับชุมชนบ้านเชียง หรือชุมชนบ้านโคกคอน อ.สว่างแดนดิน จ.สกลนคร โดยเฉพาะการขุดค้นพบที่มีการฝังศพหรือประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือพบหลักฐานการฝังศพ ๓ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ อยู่ในหลุมขุดค้นหมายเลข ๑ พบกลุ่มภาชนะดินเผา ๕ ใบ เป็นทรงชาม ๒ ใบ ทรงกระบอกปากผายออกเขียนสีแดง ๑ ใบ ทรงถ้วยขนาดเล็กมีสันนูนที่ไหล่ ๑ ใบ และทรงพาน ๑ ใบ ไม่พบโครงกระดูกมนุษย์ พบเพียงฟัน ๑ ซี่ ในภาชนะทรงพาน

กลุ่มที่ ๒ อยู่ในหลุมขุดค้นหมายเลข ๓ พบโครงกระดูกมนุษย์ ๒ โครง ไม่มีส่วนศีรษะ อยู่ในท่านอนหงายเหยียดยาว มือประสานไว้ที่ส่วนท้อง หันศีรษะไปทางทิศตะวันออก มีภาชนะฝังอยู่ร่วมด้วยหลายใบ ที่สำคัญคือ ภาชนะทรงพานลายเขียนสีแดง ภาชนะก้นกลมลายเชือกทาบ ภาชนะก้นกลมขนาดเล็กมีเส้นดินพันรอบลำตัว นอกจากนี้ยังพบโครงกระดูกเด็กและภาชนะดินเผาเขียนสีแดง บรรจุอยู่ในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ ตกแต่งภาชนะด้วยเส้นดินพันรอบลำตัว

กลุ่มที่ ๓ อยู่ในหลุมขุดค้นที่ ๓ พบโครงกระดูกมนุษย์ พบเฉพาะส่วนขา ส่วนเหนือขึ้นไปยังคงถูกฝังอยู่ในผนังหลุมขุดค้น วัตถุอุทิศได้แก่ ขวานหินขัด ภาชนะดินเผาทรงพานลายเขียนสีแดง และภาชนะดินเผาก้นกลมปากผายลายเชือกทาบ

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าในชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงนั้นมีชุมชนหรือเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์กระจายตัวอยู่ตามแหล่งต่างๆที่เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตอยู่ของผู้คนในช่วงอายุ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีนี้ก็มีความสอดคล้องกับข้อมูลในตำนานอุรังคธาตุ นิทานหรือตำนานพระธาตุพนมว่า ในยุค ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมาสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์เคยเสด็จมาที่เมืองปะโค (เวียงจัว) เวียงคูนนี้และในสถานที่นี้ก็มิได้มีผู้คนอาศัยอยู่มาก่อนแล้ว โดยชุมชนยุคสมัยพุทธกาลในตำนานพระธาตุพนมนั้นก็มีอยู่ ๕ เมืองใหญ่ๆก็คือ (๑) เมืองศรีโคตรบูรณ (๒) เมืองหนองหานหลวง (๓) เมืองหนองหานน้อย (๔) เมืองจูลี (เว้-ดานัง เวียดนาม) และ (๕) เมืองอินทปัตถนคร (เขมร) แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าเมืองทางแถบเวียงจันทน์ เวียงคูนนี้มีอยู่หรือไม่แต่ทรงเสด็จมาที่เมืองเวียงจัว

หรือปะโคนี้ก่อนเพื่อพยากรณ์เรื่องราวบ้านเมืองที่จะมีขึ้นภายในอนาคต แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีมนุษย์อยู่ในดินแดนของเมืองปะโคเวียงคูกนี้เลย เพราะจากหลักฐานทางโบราณคดีก็พบชุมชนเมือง ๒๕๐๐ ปีที่ผ่านมาที่เมืองหรือบ้านโคกคองนี้แสดงให้เห็นว่าผู้คนในดินแดนสองฝั่งโขงนั้นมีมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล

ภาพที่ ๔.๔๕ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอง
อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓๒ วัดกัศปมธุโรรม (โพนหนองกก)

สำหรับวัดกัศปมธุโรรม (โพนหนองกก) ตั้งอยู่ที่บ้านหนองกก หมู่ ๖ ตำบลบ้านถ่อน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายเป็นวัดที่ตั้งอยู่โพนหนองกก เพราะมีหนองน้ำสาธารณะชื่อว่าหนองกก อยู่ในบริเวณใกล้ๆ โดยวัดนี้มีชื่อและความสำคัญในทางพระพุทธศาสนามากเนื่องจากเป็นวัดที่มีชื่อปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ความตอนหนึ่งว่า

ครั้งเมื่อพระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ทั้งหลาย เมื่อเสร็จการก่ออุโมงค์ และประดิษฐานพระอุรังคธาตุที่ภูกำพร้าวแล้ว ก็กลับไปสู่เมืองราชคฤห์ พระมหากัสสปเถระเจ้ามองเห็นสามเณร ๓ องค์เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในการปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอน มีความเพียรในการกระทำสมณะวิปัสสนา สามเณรทั้ง ๓ องค์นี้ เมื่อบวชเป็นภิกษุก็ได้สำเร็จพระอรหันต์พร้อมกันทั้ง ๓ องค์ องค์หนึ่งมีนามว่าพุทธรักขิต องค์หนึ่งมีนามว่าธรรมรักขิต อีกองค์หนึ่งมีนามว่าสังฆรักขิต พระอรหันต์ทั้ง ๓ องค์นี้มาแต่เมืองราชคฤห์ มาอยู่ “หนองกก” ใกล้กับภูเขาหลวง^{๔๒}

เนื้อความในตำนานนี้แสดงให้เห็นว่าบริเวณ “หนองกกหรือโพนหนองกกนี้เป็นสถานที่ที่พระอรหันต์เลือกแล้วว่าเป็นสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการพักเพื่อการเตรียมการในการดำเนินการ (๑) รวบรวมผู้คน (๒) รวบรวมผู้มีบุญก็คือเจ้าชายทั้ง ๕ ที่เกิดมาใหม่อดีตเคยเป็นพระยาทั้ง ๕ (๓) เพื่อให้เป็นสถานที่เตรียมการในการก่อสร้างพระธาตุบังพวน และวัดนี้ก็เป็นสถานที่เก็บรวบรวมสิ่งของไว้เพื่อการก่อสร้างพระธาตุบังพวนอีกด้วย เนื่องจากว่าเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับแหล่งตัดหินศิลาแลง และเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ดี ดังนั้นท่านพระมหากัสสปะจึงแนะนำให้พระอรหันต์ทั้ง ๓ รูปได้เดินทางมาพักเตรียมผู้คนที่โพนหนองกกนี้ก่อน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่โพนหนองกกจะได้ชื่อว่า “กัศปมธุโรรม” คือวัดที่พระมหากัสสปเถระท่านได้ให้เป็นวัดรวบรวมจิตใจและผู้คนเพื่อทำการสร้างพระธาตุเจดีย์ ไม่ได้หมายความว่า เป็นวัดที่รมน้ำผึ้งหวานแต่คำว่ามธุระนั้นหมายถึงความหวานที่เกิดจากการมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังนั้น กัศปมธุโรรม จึงหมายถึงวัดที่พระมหากัสสปเถระท่านมุ่งหวังให้พระอรหันต์ทั้ง ๓ มารวมกันที่นี่เพื่อไปนำเอาอดีตห้าพระยาทั้ง ๕ มารวมกันที่เมืองหนองคายนี้ก็คือด้วยคำว่า “โรมหรือโฮม” ในภาษาลาวนั่นเอง ซึ่งผู้รู้บาลีไม่ควรแปลเอาความเฉพาะพยัญชนะแต่ต้องดูเนื้อความโดยอรรถด้วย

สำหรับโบราณสถานสำคัญภายในวัด ได้แก่ แนวกำแพง (แก้ว) ศิลาแลง (ซึ่งปัจจุบันภายในกำแพงมีการสร้างอุโบสถขึ้นใหม่) โดยแนวกำแพงศิลาแลงนี้ สร้างล้อมรอบเขตพื้นที่เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๒๗ เมตร ยาว ๓๖ เมตร มีความสูงจากพื้นดินประมาณ ๖๐ เซนติเมตร (

^{๔๒} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม, หน้า ๓๔.

ส่วนล่างจมอยู่ใต้ดิน) กำแพงดังกล่าวนี้เป็นแนวตั้งตรงด้านบนทำเป็นบัวหลังเจียด (แห่งหินทรงโค้ง เป็นกะเปาะยื่นออกมา ๒ ข้าง วางทับบนผนังกำแพง) กว้าง ๕๕ เซนติเมตร แนวกำแพงศิลาแลง ดังกล่าว วางตัวในแนวทิศ ตะวันออก / ตะวันตก โดยมีช่องกำแพงทางเข้าด้านทิศตะวันออก บริเวณ ใกล้ประตูทางเข้าพบชิ้นส่วนเสาศิลาแลงทรงกลม ๑ แห่ง มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๔๐ เซนติเมตร นอกจากนี้ ที่บริเวณมุมด้านทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างออกไปจากกำแพงแก้วประมาณ ๑๐ เมตร ในระหว่างการขุดบ่อบาดาลเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๕ ได้ขุดพบโบราณวัตถุหลายชิ้น ซึ่งปัจจุบัน เก็บรักษาไว้ในพระอุโบสถ ได้แก่

๑. กระโถนสำริด มีสภาพชำรุด ปากผาย ลำตัวกลมป้องกันตัดเรียบมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางปาก ๒๕ เซนติเมตร สูง ๒๐ เซนติเมตร

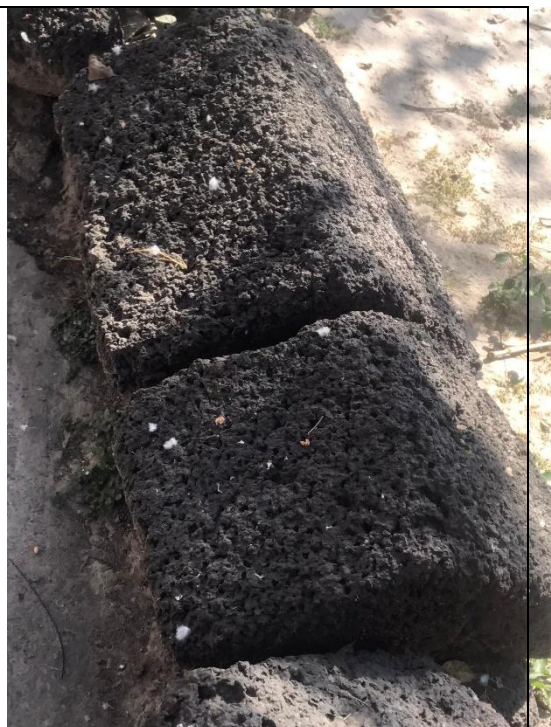
๒. ขามสำริด ปากบานตัดตรง ส่วนก้นสอบเข้าและตัดเรียบ มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางปาก ๙๙๒ เซนติเมตร สูง ๓ เซนติเมตร

๓. ไหแบบเนื้อแกร่ง ๑ ใบ สีน้ำตาลอมดำ เป็นภาชนะปากผาย ก้นสอบเข้าด้านล่างตัดเรียบ สูง ประมาณ ๒๘ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลางปาก ๑๖ เซนติเมตร สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นไหกลุ่ม ลุ่มน้ำสงคราม

อายุสมัยเนื่องจากสภาพของโบราณสถานและพังทลายมาก จึงไม่ทราบถึงรูปแบบทางศิลปะ แต่ จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายกับรูปแบบของอโรคยาศาลาซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงอาจ อนุมานอายุของโบราณสถานวัดกัสสปะมีรุโรม น่าจะอยู่ในช่วงสมัยดังกล่าวด้วย^{๔๓}

จากหลักฐานที่ได้ยกมาประกอบกับการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่า ความเป็นไปได้ที่ วัดแห่งนี้จะเป็นอโรคยาศาลาของขอมหรือเขมรนั้นมีความเป็นไปได้สูงเนื่องจากว่า หลักการสร้าง กำแพงตามแนวนี้ถือว่าการสร้างแนวกำแพง

^{๔๓} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, หน้า ๔๓๙.

ภาพที่ ๔.๔๖ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดกัสสปมรุโรรม ตำบลบ้านถ่อน อำเภอกำแพง
จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓๓ วัดศิลาเหล็ก

วัดศิลาเหล็กตั้งอยู่ในชุมชนโบราณที่เรียกว่า เวียงคุก ริมแม่น้ำโขงในเขต ตำบลโพธิ์นา
อำเภอกำแพง จังหวัดหนองคาย ซึ่งทำบ่อหรือตำบลโพธิ์นาในอดีตก็คือเมืองเวียงคุกซึ่งเป็นเมืองหน้า
ด่านสำคัญของนครเวียงจันทน์มาตั้งแต่อดีตราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ตามข้อมูลในจารึกซึ่งพบที่วัดนี้
ระบุว่าสมเด็จพระไชยเชษฐาทรงโปรดให้เจ้าพระยาพลศึกซ้ายสร้างวัดศรีสุพรรณอารามใน พ.ศ.
๒๑๐๙ อันเป็นระยะเวลาที่ล้านช้างได้ย้ายราชธานีมายังนครเวียงจันทน์แล้ว ปัจจุบันศิลาจารึกดังกล่าว
เคลื่อนย้ายไปรักษาไว้ที่วัดศรีเมือง อ.เมือง จ.หนองคายแล้ว

สำหรับวัดศิลาเหล็ก นั้นเดิมที่ชื่อว่าวัดศรีสุพรรณอารามตามจารึกสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่
ทรงได้มอบหมายให้ข้าราชการบริหารมาสร้างวัดแห่งนี้ขึ้นตามพระบรมราชโบายของพระองค์ที่จะทรง
สร้างวัดตลอดแนวสองฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อให้เป็นที่พักหรือที่ทำบุญของประชาชนที่ใช้การเดินทางผ่าน
แม่น้ำโขงจะได้เห็นแสงไฟริมฝั่งแม่น้ำจากวัดและได้แวะพักอาศัยหรือการแลกเปลี่ยนสินค้าของ
ประชาชน ดังเราจะพบว่าตลอดสองฝั่งแม่น้ำโขงจากเมืองเวียงจันทน์มาจะพบว่ามีการสร้างวัดริมฝั่ง

แม่น้ำโขงโดยตลอดซึ่งหลายวัดเมื่อเวลาผ่านไปก็ได้พังทลายไปเพราะเกิดการกัดเซาะของน้ำทำให้ตลิ่งพัง เมื่อตลิ่งพังวัดหรือบ้านเรือนของประชาชนก็พังลงแม่น้ำโขงตามไปด้วย ซึ่งก็เป็นที่น่าเสียดายว่าหลายวัดที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นปัจจุบันนี้ไม่พบแล้ว เนื่องจากได้ถูกทำลายไปเพราะการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาตินั่นเอง

กล่าวถึงถ้อยคำที่ปรากฏในจารึกวัดศรีสุพรรณอาราม (หรือวัดศิลาเลข) โดยเจ้าศรัทธาในการสร้างก็คือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์โดยทรงระบุงการสร้างวัดนี้เมื่อปี พ.ศ.๒๑๐๙ อันเป็นปีเดียวกันกับการสร้างวัดพระธาตุหลวงภายหลังจากที่ทรงย้ายเมืองมาจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์แล้ว โดยทรงมอบหน้าที่ในการสร้างให้กับ “พระยาพลเสิกซ้าย” และให้พระยาพลเสิกซ้ายนี้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุไปถวายสมเด็จพระสังฆราชโพธิอารามบางพวน และสมเด็จพระสังฆราชโพธิอารามบางพวนก็เป็นพระมหาเถระผู้เป็นประธานในการกำหนดเขตให้กับวัดศรีสุพรรณอารามคือเขตวัด ๔๐ วา เขตบ้านอีก ๖๐ วารวมทั้งหมดเป็น ๑๐๐วา และพระยาพลเสิกซ้ายนั้นก็ได้อวย “ทาส” และคนผู้เป็นบริวารอีก จำนวน ๑๐ ครวเรือนไว้เป็นคนวัดดูแลรักษาวัดหรือพระอารามถวายญาติอีก ๒๐ ครวเรือนไว้สำหรับเป็นผู้อุปถัมภ์วัดคือส่งข้าวส่งน้ำถวายวัด นอกจากนี้ จารึกได้กล่าวถึงข้าราชการบริพารของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชอีก ๔ ท่านที่ได้ร่วมเป็นเจ้าของในการสร้างวัดแห่งนี้ก็คือ (๑) พญาสัทธัมมราชศรีสิทธิินายก (๒) พญาสัทธัมมาพระมหามนตรี (๓) พญาพลเสิกซ้าย (๔) พญานับล้าน โดยที่ ๒ คนแรกน่าจะมีตำแหน่งเป็นข้าราชการระดับสูงด้านพระศาสนา และอีก ๒ คนหลังนี้น่าจะเป็นฝ่ายทหารหรือนักการเมือง โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงมอบให้คฤหัสถ์และพระมหาเถระ คือ (๑) เจ้าพญาสัทธัมมราชศรีสิทธิินายก (๒) พญาคำหมื่นมามนตรี (๓) มหาสังฆราชเจ้าโพธิอาราม เป็นผู้ลงนามในพระสุพรรณบัฏในการตั้งวัดนี้ นอกจากนั้น ในจารึกยังระบุถึงวัดโพธิ์ศรีสุพรรณอารามและวัดจันทอาราม (น่าจะเป็นอีกวัดหนึ่งถัดมาจากวัดศิลาเลข) ซึ่งวัดนี้พญาพลเสิกซ้ายได้สร้างถวาย(๑) สมเด็จพระพิมพานาคะ (๒) สมเด็จพระเจ้าศรีสิทธิินาราม ซึ่งสองชื่อนี้น่าจะเป็นพระมหาเถระที่อยู่ในวัด โพธิ์ศรีสุพรรณอารามและวัดจันทอาราม ซึ่งในจารึกได้ระบุให้รวมมาอยู่ในเขตเดียวกันกับวัดศรีสุพรรณอารามแห่งนี้ด้วย โดยข้อความทั้งหมดในจารึกนั้นมีดังนี้

“คำอันนี้มีใส่หลายคำ(๒)แล้วมักเป็นคำอันเดียวกันนี้แลจุลศักราช๙๒๘(๔)ปีขาลไทยว่าปีระวายุ(๕)ผัดคุณมาส(๘)ไทยว่าเดือนสี่แรม๙ค่ำวัน๓ถึง(๑๒)ยามแกลใกล้เที่ยง(๑๓)วันมูลานักชัตถฤษสม- เต็จบรมบพิตรพระไชยเชษฐาธิราชเจ้า(๑๖)มีประสาท(๑๙)ศรัทธาอันเป็นมหา ญาณสัมประยุตร (๒๑)ปลงประสิทธิอาชญาให้เจ้าพญาพลเสิกซ้าย(๒๕)ให้เป็นอุ-

ปลั๊กก่อสร้างวัดศรีสุพรรณอารามพระยาพลเสิกซ้าย ตัจพระเจ้า
 เป็นเจ้าสมเด็จพระเจ้าให้เอาไปถวายบูชาพระมหาธาตุเจ้าบางพวนแลมหาสังฆราชาเจ้า
 โพธิอารามบางพวนเป็นประธานแก่เถรานุเถระเจ้าทั้งหลายที่ให้เขตกับวัดศรีสุพรรณอาราม
 พุทธาวาสนี้สี่สิบวาคามเขตหกสิบวาทั้งหมดเป็นร้อยวาซุ(๓๖)ด้านพญาพลเสิกซ้าย(๓๙)ไว้
 ซ้อย(๔๐)ไว้คน๑๐ครัวเป็นอา- รามิก(๔๒)ไว้ญาติ๒๐ครัวเวนกันอุปถัมภ์อุบา- สกแล
 พญาสัทธัมมราช(๔๗)ศรีสิทธิินายกพญาสัทธัมมาพระมหามนตรี(๕๐)พญาพลเสิกซ้ายพญา-
 นันปล้านพร้อมกันถวายนาบุญแก่สมเด็จพระเจ้าเป็นเจ้าสมเด็จพระเจ้าให้เจ้าพญา(๕๗)
 สัทธัมมราช(๖๐)ศรีสิทธิินายกแลพญาคำหมื่นมหมานมนตรีแลมหาสังฆราชาเจ้าโพธิอารามเอา
 เป็นประธานปลงพระราชอาชญาไว้ในสุพรรณบัฏ- ฎไว้ตราบต่อเท่า(๖๘)๕พันวัสสา(๖๙)เจ้า
 บ้านเจ้าเมืองผู้ใดก็ตื้ออย่าให้บอกเวียก(๗๒)บ้านเวียกเมืองแก่เขานี้ศึกมันมายึดเอาหากจักบอก
 ผู้ใดมาง(๗๓)พระ- ราชอาชญาเสียให้มันตมทหาเวจือยารู้้ออก อนึ่ง สมเด็จเจ้าพิมพานาคะ
 สมเด็จเจ้าศรีสิทธิอารามจันทอารามเขตเมือง พญาพลเสิกซ้ายสร้างเป็นอารามวัดโพธิศรี
 สุพรรณอารามแลวัดนี้เจ้า เล ๑๐๕พระองค์ไว้เป็นอุปการกับวัด
 ศรีสุพรรณอารามด้วยแท้เขตด้านเหนือเป็นร้อย๑๔วาด้านใต้พันร้อย๒๐วาเหตุว่าฝั่งน้ำแล
 จอมเขตชาวคลองจิงจิงเอามาเป็องแล๓๕วาแถมให้เป็นด้านร้อยวาแลด้าน ยุติพระ
 ราชอาชญา”^{๔๔}

จากหลักฐานในเชิงจารึกของวัดศรีสุพรรณอาราม(ศิลาเลข)นี้เราจะพบว่าชื่อวัดปรากฏอยู่ใน
 จารึกนี้ถึง ๓ วัดก็คือ (๒) วัดศรีสุพรรณอาราม (๒) วัดโพธิ์ศรีสุพรรณอาราม (๓) วัดจันทอาราม
 คณะผู้วิจัยเห็นว่า เป็นไปได้หรือไม่ว่าในบริเวณของวัดศิลาเลขนั้นมีวัดเรียงกันอยู่ถึง ๓ วัดก็คือ วัด
 ศิลาเลข วัดร่ำหน้าวัดศิลาเลข และวัดเทพนิมิตสถิตฐาราม เป็นไปได้หรือไม่ว่า ทั้ง ๓ วัดนี้ก็คือวัดที่มี
 ชื่อปรากฏในจารึกวัดศิลาเลข คือ (๑) วัดศิลาเลข คือ วัดศรีสุพรรณอาราม (๒) วัดร่ำหน้าวัดศิลาเลข
 คือ วันจันทอาราม และ (๓) วัดเทพนิมิตฐาราม ก็คือ วัดโพธิ์ศรีสุพรรณอาราม ซึ่งเราสามารถ
 พิจารณาความเป็นไปได้ของวัดทั้งสามนั้นได้จากภาพถ่ายทางอากาศดังนี้

^{๔๔} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย จารึกวัดศรีเมือง ด้านที่ ๑
 พุทธศักราช ๒๑๐๙ ออนไลน์, [แหล่งที่มา] <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๗>

ภาพที่ ๔.๔๗ แสดงภาพที่ตั้งวัดตามจารึกวัดศรีสุพรรณอาราม (ศิลาเลข) จากข้อสันนิษฐานของ
คณะผู้วิจัย

สำหรับหลักฐานโบราณคดีที่พบในวัดศิลาเลขก็คือ พระธาตุเจดีย์ทรงล้านช้าง ซึ่งพระธาตุเจดีย์นั้นจะมีรูปแบบหรือลักษณะดังต่อไปนี้

รูปแบบศิลปะ : เป็นธาตุหรือเจดีย์ในศิลปะล้านช้างทรงบัวเหลี่ยม อยู่ในแผนผังแปดเหลี่ยม มีร่องรอยการสร้างวิหารคลุมทับส่วนฐานในสมัยหลังกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นอกจากนี้ จะพบว่าในองค์พระธาตุจะมีลวดลายปูนปั้นประดับส่วนฐานธาตุหรือเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมของวัดศิลาเลข เป็นลายกลีบบัวหายแยกออกจากกันเป็นแฉกเป็นลายกนกสวยงามมาก

นอกจากนั้น บริเวณรอบๆพระธาตุยังพบหลักเสมาทรงดอกบัวตูม ปั้นปูนประดับเป็นลายกลีบบัว ตั้งอยู่บนแท่นฐานสี่เหลี่ยมรอบวิหารที่ครอบเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมซึ่งปัจจุบันยังเหลือที่มีสภาพสมบูรณ์เพียงหลักเดียว มีลักษณะคล้ายกับหลักเสมาทรงดอกบัวตูมของวัดเชียงทอง หลวงพระบาง สำหรับซึ่งเจดีย์ที่มีลักษณะแบบเดียวกับเจดีย์วัดศิลาเลขนี้ก็พบหลายวัดในเขตปะโค เวียงคุก เช่น ที่วัดอุดมสรรพผล วัดสาวสุวรรณ วัดพระธาตุบังพวน หรือวัดโพนจิกเวียงงัว เป็นต้น

อนึ่ง นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจสำหรับพระธาตุวัดศรีสุพรรณอารามนี้ก็คือองค์พระธาตุจะอยู่ภายในสิมหรือโบสถ์ ซึ่งจากการบันทึกของกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๓ ระบุว่า โบสถ์วัดศรีสุพรรณอารามนี้เป็นรูปสี่เหลี่ยม สร้างครอบเจดีย์ เป็นอุโบสถแบบโปร่งหรืออาคารโถง^{๕๕} ซึ่งใน

^{๕๕} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากร ๙ ขอนแก่น, โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย, (ขอนแก่น : เอกสารสำเนา, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓๕.

ปัจจุบันนี้ น่าจะถูกรื้อออกไปแล้ว เนื่องจากภายหลังที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจไม่พบโครงอาคารของ สิมหรือโบสถ์แล้วจะเหลือเฉพาะองค์พระธาตุเท่านั้น

สำหรับการเดินทางไปวัดศิลาเลขนั้นจะพบว่าเราสามารถใช้เส้นทางสายหนองคาย-ท่าบ่อ ถนนฉางชลประทานซึ่งหากขับเลยออกมาจากเทศบาลตำบลเวียงคุกแล้วประมาณ ๑ กิโลเมตรก็จะ พบวัดศิลาเลขซึ่งจะอยู่ด้านขวามือฝั่งแม่น้ำโขง โดยเส้นทางการเดินทางนั้นเราสามารถที่จะพิจารณา ได้จากภาพถ่ายทางอากาศดังนี้

ภาพที่ ๔.๔๘ แสดงภาพที่ตั้งและเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดศิลาเลข

ภาพที่ ๔.๔๙ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดศิลาเลข ตำบลพนสา อำเภอบ่อ
จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓๔ วัดชุมซ้าง (วัดร้าง)

เนื่องจากว่าเมืองเวียงคุกเป็นเสมือนเมืองของพระพุทธศาสนาเหมือนเวียงกุมกามที่เชียงใหม่ แต่ขาดการดูแลที่ดีเนื่องจากไม่มีคนที่เข้ามาจัดการให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเหมือนเชียงใหม่ได้ ดังนั้น เราจึงจะพบว่ามีอีกหลายวัดร้างที่ยังค้นหาเจอ โชคดีที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจจึงพบว่า มีซากวัดร้างอีกวัดหนึ่งที่ยังมีความสมบูรณ์อยู่จึงได้เดินทางไปสำรวจ โดยวัดนี้ตั้งอยู่ที่ริมห้วยคุก ก่อนที่จะถึงวัดยอดแก้วหรืออยู่คนละฝั่งกับวัดยอดแก้ว เป็นซากโบสถ์เก่า แต่ขนาดของโบสถ์นั้นมีขนาดใหญ่มากสูงจากพื้นราว ๒ เมตร แต่ส่วนประกอบอื่นๆที่อยู่ด้านบนโบสถ์ปรักหักพังลงมาหมด ที่เศร้าใจมากกว่านั้นก็คือ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานถูกโจรเงาะพระอุระเอาทรัพย์สินไปแล้วและพระเศียรก็หายไปด้วย

จากการสอบถามประชาชนที่อาศัยอยู่ข้างโบราณสถานหรือวัดชุมซ้างนี้พบว่า วัดนี้ชื่อว่า “วัดชุมซ้าง” คำว่า ชุม หมายถึง รวมหรือประชุม พบปะพูดคุยหรือเป็นที่รวมกันของคนหรือสิ่งของกับคำว่า “ซ้าง” หมายถึง ซ้าง เมื่อรวมกันจึงเป็นคำว่า “ชุมซ้าง” หรือวัดที่เป็นที่รวมกันของซ้าง หรือเรียกกันในภาษาไทยกลางก็คือ “วัดเพียดซ้าง” นั่นเอง ดังนั้น พื้นที่วัดนี้จึงเป็นพื้นที่กว้าง และเป็นพื้นที่ที่มีความใหญ่โตสังเกตจากตัวอาคารสถานที่ คือ โบสถ์หรือพระอุโบสถของวัดนี้เฉพาะจากพื้นถึง

ที่ตั้งของพระประธานนั้นสูงจากพื้นราวๆ ๒ เมตร และเมื่อสอบถามชาวบ้านก็จะพบว่า ริมห้วยคุณนี้จะพบ “เสาเพนียดข้างหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก” ดังนั้น จึงทำให้ทราบชัดว่า วัดนี้จะต้องเป็นวัดหลวงหรือพระอารามหลวงเทียบเท่าวัดยอดแก้วที่บ้านเวียงคุกอย่างแน่นอน และต้องเป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินโดยมากจะเสด็จมาเพื่อประทับและทรงเลือกเอาช่างที่รวบรวมมาจากเมืองไกล เช่น สุรินทร์ หรือศรีสะเกษ อุบลราชธานี เพื่อเตรียมไปไว้เป็นช่างงานของเมือง หรือหากเป็นช่างเผือกก็จะทรงมาคัดเลือกที่นี้ก่อนที่จะนำช่างกลับไปใช้งานที่เวียงจันทน์ โดยคำว่า “ชุมช่างนี้ที่ จังหวัดหนองคายมีหลายที่ เช่น ที่โพนพิสัย ก็จะมีวัดชุมช่าง หรือที่ อำเภอสระใครก็จะมีสถานที่ที่เรียกว่า “ชุมช่างเหมือนกัน แสดงให้เห็นว่า เมืองเวียงคุกหรือเมืองหนองคายในภายหลังนี้มีสถานที่รวบรวมช่างเอาไว้เป็นจำนวนมากทั้งนี้ก็นำไปใช้งานในการศึกหรือเพื่อการทำงานสร้างบ้านแปงเมืองนั่นเอง

สำหรับคำว่า “เพนียด” ในภาษาล้านช้างนั้นเรียกว่า “ชุมช่าง” นั่นเอง โดยคำว่าเพนียดในภาษาไทย หมายถึง วงล้อมทำเป็นคอกสำหรับคล้องช้าง หรือสถานที่สำหรับการจับช้างหน้าพระที่นั่ง หรือ คอก เมื่อตอนโคลงช้างเข้าเพนียด แล้วจึงคัดเลือกตามต้องการของทางราชการ เนื่องจากสมัยโบราณมีการจับช้างไว้ใช้ราชการ จึงต้องสร้างเพนียด หรือคอกนี้ไว้เพื่อเป็นสถานที่รวบรวมช่างเพื่อนำไปใช้ในราชการของหลวง

ลักษณะของเพนียดทำด้วยเสาไม้แก่น มีความแข็งแรงมั่นคงทั้งต้น ปักลงไปพื้นดินลึก ๑.๕๐ – ๒.๑๐ เมตร ปักเรียงรายห่างเว้นระยะแต่ละต้น ให้หมอช้างความช่าง และผู้มีหน้าที่ในการคล้องช้าง หลบตัวออกมาได้สะดวกพันอันตราย เมื่อช้างไล่ทำร้ายคอก หรือเพนียดนี้ ปักเสาล้อมเรียงรายเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า หรือรูปไข่ใช้พื้นที่ล้อมเป็นเพนียดประมาณ ๒๐ หรือ ๓๐ ไร่ มีประตูด้านหน้าที่ช่องโค้ง หัวตัว อ และหางตัว อ จัดเป็นประตูด้านที่ตอนล่อนำช้างเข้าเพนียด และที่ด้านหลังมีประตูสำหรับคัดเลือกช้างสำคัญ ที่ต้องการได้แล้ว จะได้ผ่านเข้าประตูหลังนี้ ที่ประตูจะมีเสาที่เรียกว่า เสาโดงเตง คือ เป็นเสาคู่ขนานเมื่อช้างลอดผ่านเข้าไปแล้ว เสาจะปิดกันขวางประตูช้างจะออกไปอีกไม่ได้ ส่วนช้างที่ไม่ต้องการก็ปล่อยออกทางประตูแรกเข้า

ในการคล้องช้างเข้าเพนียด จะมีพลับพลาสร้างติดกับเพนียดด้านหนึ่ง สำหรับพระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรในพลับพลา จะต้องเทวรูปพระพิฆเนศสำหรับสักการะ และนอกเพนียดอีกด้านหนึ่ง จะต้องปลูกศาลตั้งรูปพระครุประกาย ซึ่งเป็นครุของหมอเฒ่า หมอช้าง หมอควาญ เป็นเทวรูปหล่อด้วยโลหะสำริด ลักษณะหน้าเป็นคน ผมหงอกยาว โดยรวมปกไว้ด้านหลัง นั่งบนแท่นโลหะหน้ากระดานสองชั้น มือถือค้อน (เหล็กกลมปลายแหลมด้ามเจาะรู) และถือเชือกบาศ (ทำด้วยโลหะ) เหน็บขอช้างไว้ข้างหลัง

หมอช้างจะชี้ ช้างต่อ ล่อช้างป่าจากนอกพระนครให้เข้ามาในเพนียดแล้วคัดเลือกช้างที่ต้องการไว้ เมื่อจะนำมาฝึก ก็จะทำให้หมอช้างชี้ช้าง ๕-๗ เชือกวิ่งไล่ต้อน ผู้ที่ทำหน้าที่จับช้าง หรือ คล้อง

ข้าง จะชี้ข้างต่อ ถือ คั้นจาม ไม้ด้านยาวที่ปลายด้านหนึ่งเป็นปวง และ ปลายเชือกผูกติดกับคอข้าง คอยหาจิ้งหะคล่องปวงเข้าที่เท้าหลังของข้าง เมื่อปวงรัดเท้าข้างไว้แน่น จากนั้นความทุกข์จะโยนปวงที่เหลือลงจากหลังข้างเพื่อให้ข้างลากไปติดเสาตะลุง ก็เป็นอันจับข้างได้ จากนั้นจึงนำข้างต่อสองเชือกประกบข้างแล้วนำไปยังลำโพงเตงเพื่อให้พระมหากษัตริย์ทรงเลือก ซึ่งการเลือกข้างนั้นจะต้องดูที่คชลักษณะเป็นหลัก แล้วจึงนำข้างแต่ละคชลักษณะไปฝึกตามที่ตำราได้บอกไว้

เหตุที่มี “ชุมข้าง” ก็เพราะข้างเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญกับเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ “เมืองล้านช้าง” ก็เป็นลักษณะนามที่บ่งถึงความเป็น “อาณาจักรที่มีข้างอยู่เป็นจำนวนมาก” นั่นเอง ดังนั้นแหล่งรวบรวมข้างจึงเป็นแหล่งที่มีความสำคัญ และเมืองเวียงคุก เวียงคำนี้เองก็ถือว่าเป็นแหล่งรวบรวมข้างแห่งหนึ่ง และความเป็นเมืองรวบรวมข้าง จึงทำให้เมือง เวียงคุกเป็นเมืองที่มีความสำคัญระดับ “เมืองเอก” หรือเมืองหน้าด่านที่สำคัญของเวียงจันทน์เลยทีเดียว จึงไม่แปลกที่เวลาลาวสุโขทัยพุดถึงลาวเวียงจันทน์จะต้องพุดถึงเมืองสองเมืองนี้คู่กันว่า เวียงจันทน์ เวียงคำดังปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า

“ข้าเล็กมีเมืองกว้างข้างหลายปราบเปื้องตะวันออก ฮอด สรลาว สองแคว ลมบาจาย สคา
เท้าฝั่งของเถิง เวียงจันทน์ เวียงคำ เป็นที่แล้ว^{๔๖}

ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชนี้จะพบคำว่า “มีเมืองกว้าง ข้างหลาย” คือจารึกได้พุดถึงเมืองสองเมืองริมฝั่งโขงก็คือ “เวียงจันทน์ เวียงคำ” เมืองคู่แฝดของฝั่งโขงที่มีข้างหลายตามความหมายที่พ่อขุนรามคำแหงพระองค์ได้ทรงมีพระกระแสรับสั่งถึง และเป็นที่น่าสนใจสำหรับชาวหนองคายก็คือ การค้นพบสถานที่เลี้ยงช้าง หรือค้ำช้างหลวงที่เมืองเวียงคุกด้วย ที่วัดชุมข้างนี้หรือเราอาจจะเรียกชื่อในภาษาไทยว่า “วัดเพนียดข้าง” หรือวัดค้ำช้างนั่นเอง การมีเพนียดข้างอยู่ในเมืองถือว่าเมืองนี้เป็นเมืองที่มีความสำคัญมาก และเป็นเหตุให้วัดชุมข้างนี้กลายมาเป็นวัดที่มีความสำคัญของเมืองเวียงคุกและเมืองเวียงจันทน์ อนึ่ง ในประวัติศาสตร์ของเมืองล้านช้างนั้นจะพบว่าพระมหากษัตริย์หลวงพระบางหลายรูปที่ได้ ไม่นับรวมวัดนี้น่าจะเป็นวัดหลวงอีกวัดหนึ่งที่สร้างโดยคนที่มียศถาบรรดาศักดิ์สูงคนหนึ่งเพราะเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่แน่นอน

^{๔๖} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๔, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล: http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=๕๑ [๑๒ ก.พ. ๒๕๖๒].

ภาพที่ ๔.๕๐ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลโพนสา อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓๕ วัดจันทาราม (วัดร้าง) ริมแม่น้ำโขง ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ

สำหรับวัดร้างอีกวัดหนึ่งซึ่งจะอยู่ถัดมาจากวัดศิลาเลขนั้นระยะห่างประมาณ ๕๐๐-๘๐๐ เมตร ปัจจุบันเป็นวัดร้างที่มีพระอาศัยอยู่เพียง ๑ รูป มีอาคารที่พัก ๑ หลัง ภายในมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๑ องค์ สำหรับวัดร้างแห่งนี้ จากการอ่านจารึกวัดศรีสุพรรณอาราม (วัดศิลาเลข) ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่วัดศรีเมือง ในตัวเมืองหนองคาย ซึ่งในจารึกหลักดังกล่าวได้ระบุถึงชื่อวัดอีก ๒ ชื่อ คือ (๑) วัดจันทาราม และ (๒) วัดโพธิ์ศรีสุพรรณอาราม ดังปรากฏในข้อความจารึกว่า

อนึ่ง สมเด็จพระพิมพานาคะสมเด็จเจ้าศรีสิทธิอารามจันทารามเขตเมือง พญาพลเสิกซ้ายสร้างเป็นอารามวัดโพธิ์ศรีสุพรรณอารามแลวัดนี้เจ้า เล ๑๐๕พระองค์ไว้เป็นอุปการกับวัดศรีสุพรรณอารามด้วยแท้เขตด้านเหนือเป็นร้อย๑๔วา ด้านใต้พันร้อย๒๐วา เหตุว่าฝั่งน้ำแลจอมเขตชาวคลองจิงจิงเอามาเบี่ยงแล๓๕วา แลถมให้เป็นด้านร้อยวาแลด้าน^{๔๗}

จากข้อความในจารึกได้ความว่า ในบริเวณนี้มีวัดที่ท่านพญาพลเสิกซ้ายได้สร้างเอาไว้อีก ๒ วัดก็คือ วัดจันทาราม และ วัดโพธิ์ศรีสุพรรณอาราม ซึ่งสองวัดนี้พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชให้รวมเข้ามาไว้ในเขตแดนของวัดศรีสุพรรณอาราม(วัดศิลาเลข)นี้ด้วยจากพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ร้อยวาก็ให้เพิ่มเข้าไปอีกเป็นร้อยวาโดยการรวบรวมเอาอีกสองวัดเข้ามากำหนดในพื้นที่แห่งพระราชอาชญาแห่งวัดศรีสุพรรณอาราม(ศิลาเลข)นี้เช่นเดียวกัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจากพื้นที่บริเวณใกล้เคียงวัดศิลาเลขนี้ก็พบว่า มีวัดอยู่ติดๆกันอีก ๒ วัดก็คือ (๑) วัดร้างริมแม่น้ำโขงนี้แห่งหนึ่ง และ (๒) วัดเทพนิมิตสถิตฐารามอีกแห่งหนึ่ง ดังนั้น จึงเป็นข้อสันนิษฐานได้หรือไม่ว่าวัดอีก ๒ วัดที่ว่านี้ก็คือ วัดร้างกับวัดเทพนิมิตสถิตฐารามซึ่งเป็นไปได้ว่าวัดร้างแห่งนี้อาจจะชื่อว่า “วัดจันทาราม” ส่วนวัดเทพนิมิตฐารามนั้นอาจจะเป็น “วัดโพธิ์ศรีสุพรรณอาราม” ตามที่ปรากฏในจารึก ซึ่งทั้งสามวัดนี้สร้างโดย “พญาพลเสิกซ้าย” โดยวัดทั้งสามให้ขึ้นตรงต่อการปกครองของ “สมเด็จพระมหาสังฆราชาโพธิ์อารามบางพวน” ซึ่งเป็นพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมืองเวียงคุก ปะโค และบ้านธาตุ(บางพวน) โดยพญาพลเสิกซ้ายนั้นถือว่าเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับการวางพระราชหฤทัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยทรงมอบหมายให้เป็นผู้มาจัดสร้างวัดขึ้นตลอดริมฝั่งแม่น้ำโขงด้านฝั่งเมืองเวียงคุก และในการก่อสร้างวัดในดินแดนแถบนี้ทรงให้เป็นวัดที่ขึ้นตรงต่อพญาพลเสิกซ้ายผู้เป็นใหญ่ทางฝ่ายฆราวาส และทางคณะสงฆ์ก็ให้ขึ้นตรงต่อพระมหาสังฆราชาโพธิ์อารามบางพวน ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ โดยในสมัยที่ทรงครองราชย์ทรงเสด็จมากราบนมัสการสมเด็จพระสังฆราชาโพธิ์อารามบางพวนนั้นเป็นประจำ โดยเป็นการเสด็จเป็น

^{๔๗} ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย จารึกวัดศรีเมือง ด้านที่ ๑ พุทธศักราช ๒๑๐๙ ออนไลน์, [แหล่งที่มา] <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๗>

การส่วนพระองค์เพื่อมาศึกษาวิปัสสนาภาวนาและปรึกษาข้อราชการกับพระมหาเถระที่วัดพระธาตุด่างพวนนั้นอยู่เป็นนิตย

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากข้อความในจารึกวัดศรีสุพรรณอารามจึงสามารถระบุได้ว่าวัดร้างแห่งนี้ น่าจะชื่อว่าวัดจันทอารามตามความในจารึกก็อาจจะเป็นได้ โดยวัดร้างแห่งนี้มีพระพุทธรูปศิลาเปลวองค์หนึ่ง ซึ่งเดิมได้พังลงมาแล้ว แต่ภายหลังชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะขึ้นมาอีกจนเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงามองค์หนึ่ง ต่อมาทางราชการได้เข้ามาพัฒนาปลูกอาคารครอบองค์พระพุทธรูปไว้ แรกๆ ไม่มีพระภิกษุมานำพรษาแต่ต่อมาก็มีพระภิกษุในภุมมยุตติรูปหนึ่งได้เดินธุดงค์มาปักกลดและอยู่จำพรรษาในวัดแห่งนี้ ๑ รูป จากนั้นมาก็เป็นวัดร้างที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา อยู่ แลจากการสอบถาม ท่าน ท่านให้คำตอบว่ามาอยู่ที่นี่ก็เพื่ออยู่รักษาพระศาสนาไม่ให้มีใครมาทำลายวัดวาพระศาสนาอีก ซึ่งก็ถือว่าเป็นเจตนาที่ดีและมีส่วนช่วยในการรักษาพุทธสถานให้มีความมั่นคงไม่ถูกทำลายจากปัจจัยอื่นๆได้

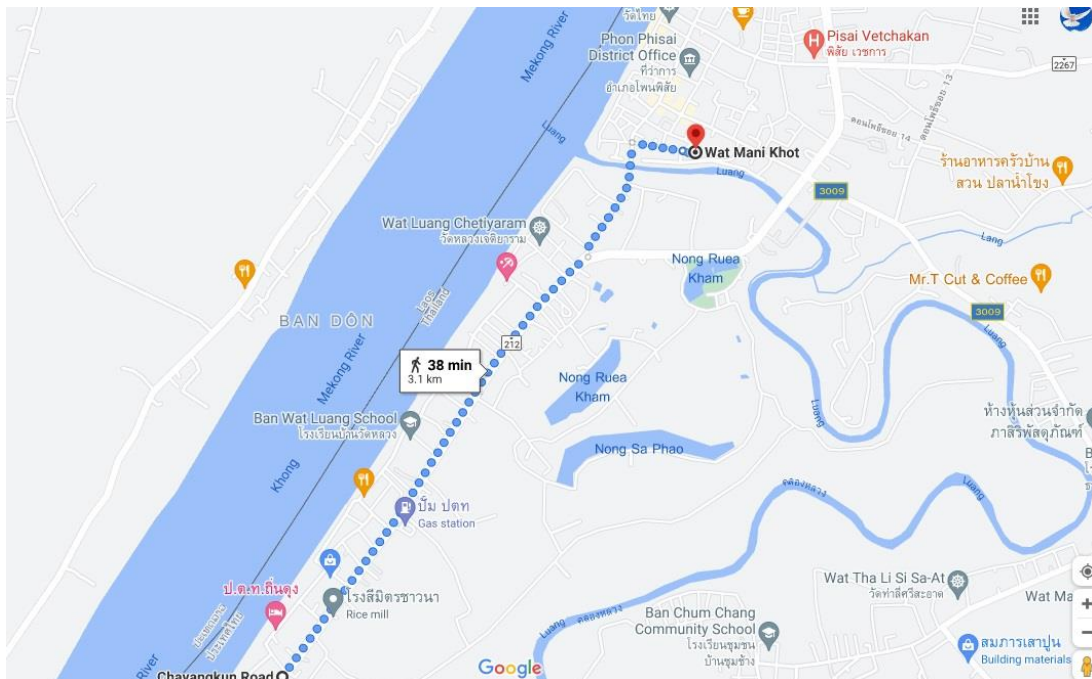

ภาพที่ ๔.๕๑ คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจวัดจันทอาราม (วัดร้าง) ริมแม่น้ำโขง ตำบลโพนสา อำเภอบ่อทองจังหวัดหนองคาย

๔.๑.๓๖ วัดมณีโคตร (จารึก, พระพุทธรูป, พระธาตุ)

สำหรับวัดมณีโคตร ซึ่งเป็นวัดที่ประดิษฐานหลวงพ่พระเสีงก็เป็นวัดที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ตามหลักศิลาจารึกด้วยตัวหนังสือไทยน้อย โดยได้กล่าวว่าพระโพธิ์วงศาได้มีพระราชโองการอุทิศที่ดินแก่วัดที่เมืองปากห้วยหลวง (ชื่อเดิมของวัดนี้คือวัดเมืองโพธิ์ ต่อมาก็เปลี่ยนชื่อเป็นวัดเมืองปากห้วยหลวง) ต่อมาทางการได้เปลี่ยนชื่อวัดปากห้วยหลวงเป็นวัดมณีโคตร คำว่า “มณีโคตร แปลว่า แก้วอันมีค่า” วัดมณีโคตรจึงแปลว่าวัดที่มีมณีอันมีค่ามาก

สำหรับการเดินทางไปวัดมณีโคตรนั้นสามารถที่จะเดินทางไปได้หลายเส้นทาง หากเดินทางมาจากจังหวัดหนองคายสามารถวิ่งเส้นตรงตามถนนหนองคาย-โพนพิสัยเพื่อเข้าตัวเมืองก่อนที่จะถึงทางโค้งข้างสะพานห้วยหลวงก็เลี้ยวซ้ายเพื่อข้ามสะพานไปยังวัดได้เลย หรือหากเดินทางมาจากจังหวัดบึงกาฬก็สามารถที่จะตรงเข้ามาที่ตัวเมืองโพนพิสัยเข้าไปตัวเมืองแล้วตรงไปทางวัดศรีเกิดเลยไปสักนิดก็จะพบป้ายวัดมณีโคตร ซึ่งแผนที่การเดินทางนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังนี้

ภาพที่ ๔.๕๒ แสดงเส้นทางไปวัดมณีโคตร

สำหรับวัดมณีโคตรนั้นภายในวัดมีพระอุโบสถและพระธาตุสำคัญ ปัจจุบันขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของจังหวัดอีกด้วยภายในวัดมีโบราณวัตถุและโบราณสถานที่สำคัญก็คือ

(๑) องค์หลวงพ่พระเสีง เป็น พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองโพนพิสัย ประดิษฐานอยู่ที่ วัดมณีโคตร ตำบลจุมพล อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เป็นหนึ่งในพระพุทธรูปเก่าแก่ที่ชาวเมืองโพนพิสัยและชาวหนองคายให้ความเคารพศรัทธาเป็นอย่างยิ่ง โดยเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อจากทองสัมฤทธิ์ หน้าตัก ๘ นิ้ว สูง ๒๔ นิ้ว หนักประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม

ประวัติความเป็นมาขององค์พระพุทธรูปหลวงพ่พระเสีง เกิดขึ้นในคราวสงครามระหว่างไทยกับลาว การทำสงครามในสมัยก่อนจะยึดพื้นที่แล้วกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินของผู้แพ้ไปด้วย ตามตำนานหลายเล่มเขียนไว้ว่า พระพุทธรูปประจำวันเกิดของธิดาเจ้าเมืองล้านช้าง เมืองหลวงพระบาง เดิมชื่อ “เสีง” แต่วันเดือนปีใดไม่ปรากฏ แต่เป็นพระพุทธรูปที่มีอยู่ในเมืองหลวงพระบางมานานหลายสมัยสืบทอดกันมา

เนื่องจากการรบราฆ่าฟันกัน ทำให้พระพุทธรูปพระเสีงจึงได้ตกมาอยู่เมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๑ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช กองทัพไทยได้ยกทัพไปตีนครเวียงจันทน์ พระเจ้าธรรมวงศ์แห่งเวียงจันทน์ นำเอาพระเสีงไปไว้ที่เมืองเชียงคำ ต่อมาได้นำไปไว้ที่วัดโพนชัยเมืองเวียงจันทน์อีก และต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์เป็นกบฏ ทางกรุงเทพฯ ได้ส่งกองทัพไปปราบ ฝ่ายลาวรู้ว่ากองทัพไทยเข้ามาตีเวียงจันทน์ จึงมีผู้นำเอาพระเสีงไปหลบซ่อนไว้ในถ้ำภูเขาควายใกล้เมืองมหาชัยเสียก่อน

จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๐ กิตติศัพท์ข่าวลือเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของพระเสีง ได้ทราบไปถึงพระกรรมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ส่งราชเสวกซึ่งเป็นเชื้อชาติลาวชื่อ โสณังกูร (ท้าวเหม็น) ไปยังแคว้นลาวด้วยพระราชกรณียกิจบางอย่าง เมื่อไปถึงเมืองมหาชัยจึงอ้างพระบรมราชโองการอัญเชิญเอาพระพุทธรูปที่สำคัญมาพร้อมกัน "มีพระใส พระแสน พระเสริม พระสุกและพระเสีง" ใสแพ่ล่องมาตามแม่น้ำริม ขณะล่องแพมานั้น เมื่อมาถึงปากน้ำริมกลางแม่น้ำโขง พระสุกได้แสดงอิทธิฤทธิ์เกิดพายุแรงจนแพแตก ทำให้พระสุกจมลงกลางแม่น้ำโขงตรงบ้านปากเป อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย นับแต่นั้นมาจึงไม่มีใครเคยเห็นพระสุก ต่อจากนั้นก็นำเอาพระใส พระแสน พระเสริมและพระเสีง ใสแพ่ขึ้นมาตามลำน้ำโขงจนถึงเมืองโพนพิสัย จึงได้อัญเชิญพระเสีงประดิษฐานไว้ที่วัดมณีโคตร ตำบลจุมพล อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย จนถึงปัจจุบัน

(๒) จารึกวัดมณีโคตร เป็นศิลาจารึกด้วยตัวหนังสือไทยน้อย โดยได้กล่าวว่พระโพธิ์วงศา ได้มีพระราชโองการอุทิศที่ดินแก่วัดที่เมืองปากห้วยหลวง (ชื่อเดิมของอำเภอโพนพิสัย) ข้อความจารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๐ ระบุ จ.ศ. ๙๖๓ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๑๔๔ อันเป็นสมัยที่พระวรวงศาธรรมิกราชปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๑๔๑-๒๑๖๕) (ในหนังสือ จารึกในประเทศไทย กำหนดอายุจารึกหลักนี้เป็น พ.ศ. ๒๑๑๘) โดยมีเนื้อหาและคำอ่าน ดังนี้

ศุภมัสดุ (๔) พระราชาอาชญาลายจุ่ม (๕) สมเด็จพระบรมพิตรบรมนาถพระเป็นเจ้าตน (๑๑) ชื่อ
 โพธิ์รวงศากษัตราธิราชตนประกอบด้วยประสาทศรัทธาในพุทธศาสนาภายใน (๑๗) มี
 สมเด็จพระราชครูสัทธรรมเทปิฎกธ- ธรรมวราครูปริสุทธิศีลาจารย์ญาณคัมภีร์รา (ข) ครูตนเจ้าวัด
 กลางจันทบุรีแลสมเด็จพระราชครูจุฬาโลกมเหสักกรามาสมเด็จพระมหาวิญญ์ธรรมชินบุตรศาสตร์มเห
 สักเจ้าเขตพงศรามานิบัติภายนอก (๒๗) มีพระยาหลวงอนิเขตพระยาราชาเนตรรัยพระราช
 อาชญาพระยาปากห้วยหลวงเป็นผู้รู้เขตแดนทั้งมวลจึงปะทิ (๓๕) จุ่มดวง (๓๖) นี้ไว้กับวัด
 เมืองโพ หลวงเขตแดนไร่นาทั้งมวลไว้ พระเจ้าชมพูแลพระเจ้าน
 (๒) (หล้าได้ให้) ทานสืบต่อมาเท่า (๖) เซน (๗) พระองค์บพิตร . . . พระราชศรัทธาให้
 เจ้าพระยาสุรมนตรีสร้างแปง (๙) แถมพระราชสมภารเขตลวง (๑๐) ยวนน้ำห้วยหลวงร้อย
 สามสิบสามวาก้า (๑๑) เนื้อกวม (๑๔) กอขามหลวงก้าใต้กวมตันโพธิ์หลวงทางขวางก้าเหนือ
 แต่ฝั่งรอด (๑๗) สิม (๑๘) ๔๕ วา ทางขวางก้าใต้แต่ฝั่งออก (๒๑) กวมตันเหมา (๒๒) ต้นหว่า
 ๗๓ วานากับวัดชื่อนาเรือ ๑ นา นาลวงยาวจุ (๒๗) โพน(๒๘) ฝาน้ำล้นก้าใต้เอากอ .
 นเป็นเขตนา กับพระเจดีย์น้อย เขตนาเอา(กวม)ห้วยยาง ก้าเหนือกวมของ
 (๔๑) คือเพียงฝั่งเป็นเขตก้าใต้เอาห้วย (หลวง)เป็นแดนนา พีช (หมากพลูฝูง (๔๕)
 นี้) ไว้อุปการแก้วทั้ง ๓ ท้าว (มา) (ลุนขุนมาใหม่) . . แลอย่าถกอย่าถอนคูนุประสิทธิ์ (๔๗) .
 อาชญา ๙๖๓ (๔๘) ๔๘

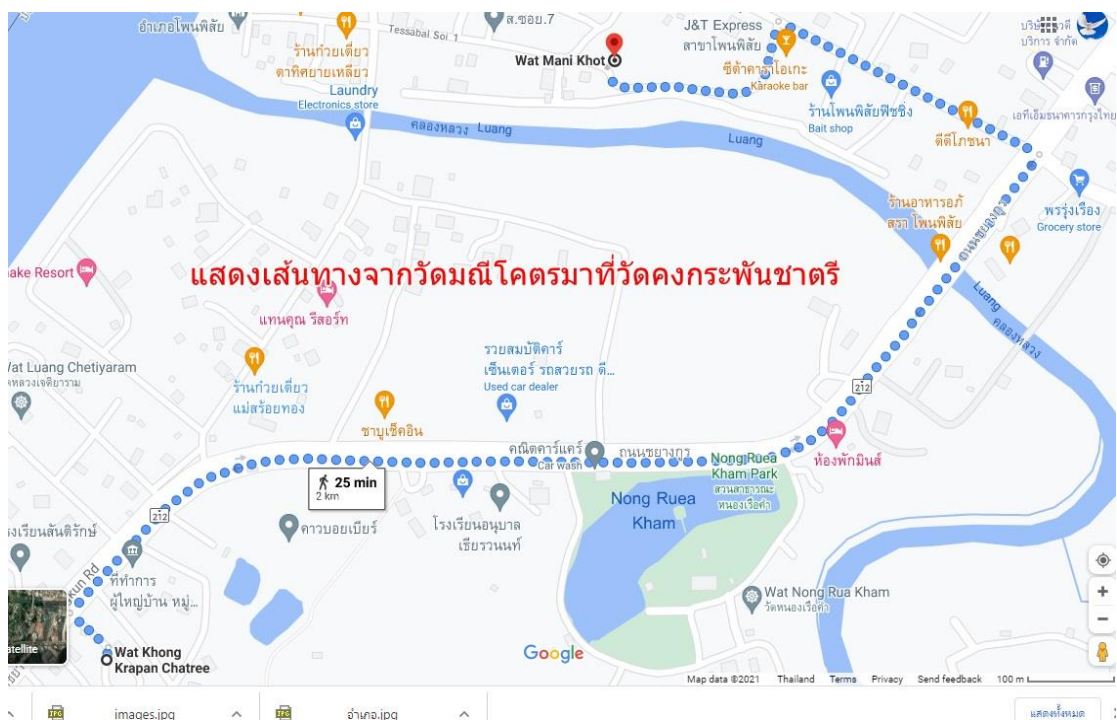
จะเห็นได้ว่าหลักฐานในเชิงจารึกของวัดมณีโคตรนี้ตะบุดชัดเจนว่าวัดนี้ได้สร้างมาตั้งแต่สมัย
 ของสมเด็จพระโพธิ์รวงศา พ.ศ. ๒๑๔๔ เป็นต้นมาโดยสมเด็จพระสังฆราชวัดกลางจันทบุรีสององค์ได้
 เดินทางมาเป็นประธานในการตั้งวัดหรือสร้างวัดนี้ขึ้นริมฝั่งปากแม่น้ำหรือปากห้วยหลวง

๔.๑.๓๗ วัดคงกระพันชาตรี (จารึก/เจดีย์)

สำหรับวัดคงกระพันชาตรี ตั้งอยู่หมู่ ๑ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย อยู่
 คนละฝั่งกับวัดมณีโคตร วัดคงกระพันชาตรีนี้ถือว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นตามตำนาน “ดอนคง” ซึ่งอยู่ติด
 กับปากห้วยหลวง ซึ่งเป็นดอนหรือบริเวณที่มีปารกชฎเป็นที่อาศัยอยู่ของบรรดาสัตว์ป่าน้อยใหญ่
 ทั้งหลาย และเป็นที่ยหมายตาของบรรดาพรานป่าทั้งหลายที่ต้องการล่าสัตว์ แต่ก็เป็นเรื่องแปลกที่เมื่อ
 เวลาที่นายพรานไปยิงสัตว์ตรงบริเวณดอนคง หรือยิงจากนอกดอนคงแล้ววิ่งเข้าไปชอนบริเวณดอนคง
 จากนั้น เมื่อพรานป่าเข้าไปตามหาซากก็จะไม่เจอ หรือหากไปยิงสัตว์ที่ดอนคงก็เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า
 สัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลายนั้น “ยิงไม่เข้า” หรือสามารถหลบหลีกลูกดอกหรือปืนผาหน้าไม้ของพรานนัก
 ล่าได้หมดจนเป็นที่โจษจันกันว่า ดอนนี้ผีดู เจ้าที่แข็งแกร่งไม่ขอดีๆแล้วก็ยากที่จะได้สัตว์จากดอนคงได้

๔๘ จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดมณีโคตร พุทธศักราช ๒๑๔๔, [ออนไลน์]
 แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๗๘>

เลย เมื่อกิตติศัพท์ของดอนคองเป็นเช่นนั้น ฝ่ายผู้ปกครองเมืองปากห้วยหลวงจึงได้ให้โหรจับยามสามตา
ดูและให้พระผู้ทรงอภิญญานั่งทางในดูแล้วก็พบว่า ตรงบริเวณดอนคองนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่อยู่ของ
มหศักดิ์หลักเมืองที่ใครๆ ไม่สามารถที่จะเข้าไปทำอะไรได้ แต่จะมีเพียงอย่างเดียวที่จะทำให้ผู้คน
สามารถดำรงชีวิตและทำมาหากินในบริเวณนั้นในได้ก็จะต้องมีเงื่อนไขสำคัญก็คือจะต้องสร้างวัดขึ้น
บริเวณดอนคองนั้นหรือใกล้เคียง เป็นเหตุให้เจ้าเมืองได้ไปทำการปรับที่ดอนคองเพื่อสร้างเป็นวัด ช่าง
เรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของดอนคองได้แพร่ไปถึงพระกรรมของกษัตริย์ล้านช้าง ทำให้พระองค์เสด็จมาเป็น
ประธานในการสร้างวัดขึ้นที่นั่นและให้ชื่อตามสถานที่เดิมว่า “วัดดอนคอง” และต่อมาวัดนี้ก็ให้เป็นวัด
ประจำเมืองปากห้วยหลวง ต่อมาวัดได้ทรุดโทรมลงเนื่องมาจากกาลเวลาเป็นเหตุให้กลายมาเป็นวัด
ร้าง และต่อมาทางรัฐบาลได้อนุญาตให้มีกายกฐานะวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาจากนั้น
ชาวบ้านจึงได้ทำการบูรณะวัดดอนคองขึ้นแล้วตั้งชื่อให้ใหม่ว่าวัดคองกระพันชาติตั้งแต่นั้นมา

ภาพที่ ๔.๕๓ แสดงเส้นทางจากวัดมณีโคตร-วัดคองกระพันชาติ

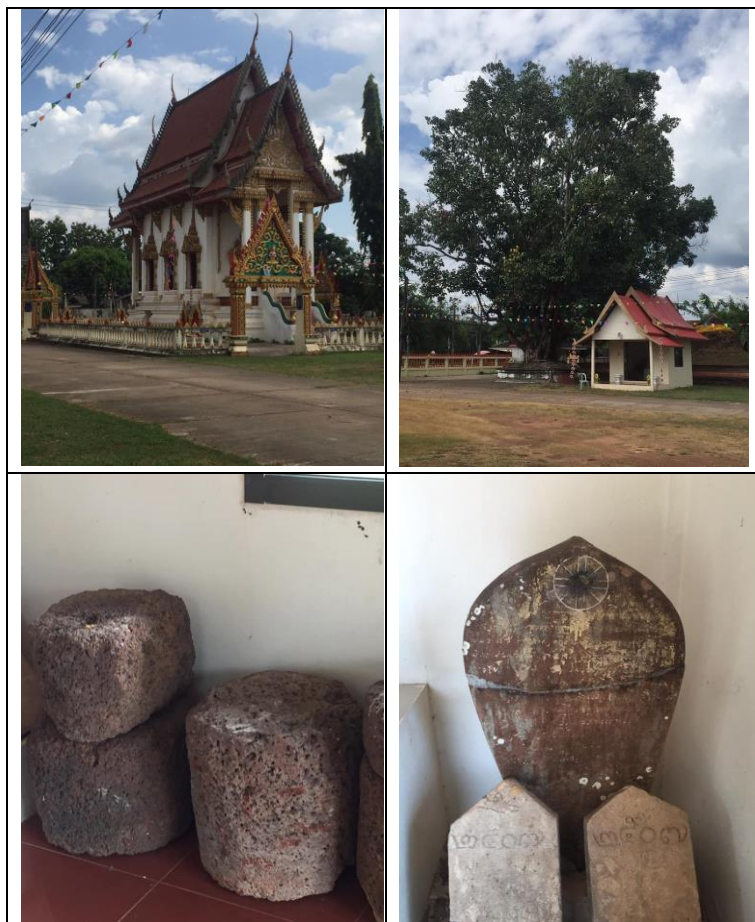
สำหรับวัตถุโบราณและแหล่งโบราณคดีในวัดคองกระพันชาตริกี้ได้แก่

(๑) พระธาตุเก่า เป็นพระธาตุเจดีย์ศิลปะรูปทรงแบบล้านช้างที่ปัจจุบันส่วนยอดได้
พังลงมาแล้วพบว่าฐานนั้นเป็น ฐาน ๘ เหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่เชื่อว่ามี ความมั่งคั่งมากองค์หนึ่ง แต่ก็ เป็น
ที่น่าเสียดายที่วัดและหน่วยงานราชการนั้นไม่สามารถที่จะเข้าไปทำการบูรณะซากเจดีย์หรือพระธาตุ

ได้เลยเนื่องจากว่าติดตรงที่ทางกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเอาไว้แล้วทำให้ยากต่อการบูรณะให้คืนกลับสภาพที่เคยเป็นเหมือนดั้งเดิมได้

(๒) จารึกวัดคงกระพันชาตรี สำหรับจารึกวัดคงกระพันชาตรีนี้ อยู่ที่ศาลาหน้าวัดคงกระพันชาตรี ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จารึกด้วยอักษรไทยน้อย พระมหาพรหมเทโวโพธิสัตว์ สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๑๘๐ มีความว่า อุทิศที่ดินให้กับวัดศรีมงคลห้วยหลวง และเขตแดนของวัดที่พระเจ้าไชยเชษฐาถวายเป็นไว้กับ วัดศรีมงคล และให้เรียกค่านมาจากผู้ยึดถือกรรมสิทธิ์สาปแช่งผู้ที่ทำลายหรือยึดถือเอาที่ดินเหล่านั้นมาเป็นของตน

(๓) ซากอิฐศิลาแลงของวิหารสมัยโบราณ นอกจากวัดอุโบสถอื่น ๆ นั้นแล้วที่วัดคงกระพันชาตรียังพบหินศิลาแลงที่ใช้เป็นแกนเสาของวิหารโบราณของวัดอีกจำนวนมากอันแสดงให้เห็นว่าวัดหรืออารามแห่งนี้เคยมีศาสนสถานหรือเป็นวัดที่ใหญ่วัดหนึ่งมาก่อนเพาะสังเกตจากอิฐหรือหินศิลาแลงที่เป็นแกนเสาดัวอาคารดั้งเดิมนั้นมีขนาดที่ใหญ่มาก ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญและเป็นวัดที่เจ้าเมืองให้การอุปถัมภ์มาก่อน

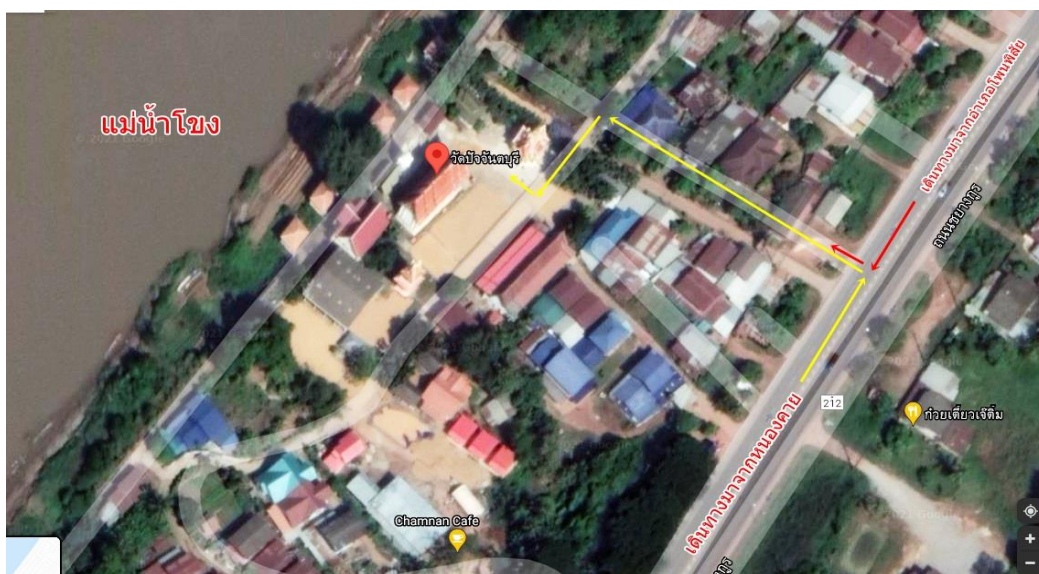

ภาพที่ ๔.๗๗ แสดงซากอิฐศิลาแลง – จารึกวัดคงกระพันชาตรี อำเภอโพนพิสัย

๔.๑.๓๘ วัดแดนเมือง (จารีก)

สำหรับวัดปัจจันตบุรี หรือวัดบ้านแดนเมืองนั้นถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัดประจำเมืองและเป็นวัดที่มีความเป็นมาเคียงคู่กับเมืองปากห้วยหลวงหรือว่าเมืองโพนพิสัยนี้มาแต่เดิม เนื่องจากจากว่าวัดนี้เป็นวัดที่ตั้งอยู่บริเวณนอกเมืองดังนั้นจึงได้ชื่อตามจารีกว่า “วัดปัจจันตบุรี” หรือ วัดแดนเมืองที่ติดต่อกับอาณาเขตของเมืองอื่นหรือเป็นวัดที่อยู่เขตชายแดนของเมือง และวัดนี้ก็เป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งสะดวกต่อการเดินทางของผู้ที่เดินทางมาจากหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ที่จะนำเรือแวะขึ้นท่าที่เมืองปากห้วยหลวงในเวลาเช้าหลาก ซึ่งจะไม่สะดวกในกรเอาเรือไปแวะขึ้นท่าที่วัดหลวงหรือวัดเมืองโพธิ์ถวายเป็น(วัดมณีโคตรหรือวัดปากห้วยหลวง) เนื่องจากเมื่อถึงเวลาหน้าน้ำหลากการนำเรือไปจอดที่นั่นอาจจะทำให้เรือเกิดอุบัติเหตุได้ ดังนั้น ประชาชนเวลาสัญจรไปมาในหน้าน้ำหลากจึงนิยมที่จะนำเรือมาจอดเทียบท่าเรือที่วัดปัจจันตบุรีนี้ ดังนั้น วัดแห่งนี้จึงเป็นวัดที่มีความสำคัญและเป็นที่ยึดของคณในยุคนั้น ดังนั้น แม้เวลาที่พระราชหรือพระราชวงศ์เสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงจึงนิยมนำเรือพระที่นั่งมาจอดเทียบและเสด็จขึ้นที่ท่าเทียบเรือแห่งนี้

สำหรับปัจจุบันการเดินทางไปที่วัดปัจจันตบุรีนั้นถือว่าเป็นการเดินทางไปได้โดยง่าย โดยหากมาจากจังหวัดหนองคายสามารถนั่งรถไปตามถนนชยางกูร หรือถนนสานหนองคาย-โพนพิสัย โดยก่อนที่จะเข้าถึงตัวเมืองโพนพิสัยสักประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดปัจจันตบุรี(แดนเมือง)ซึ่งจะอยู่ด้านซ้ายมือ แต่หากเดินทางมาจากจังหวัดบึงกาฬหรือจังหวัดอื่นก็ใช้เส้นทางถนนชยางกูร เส้นหนองคาย-โพนพิสัยออกจากตัวเมืองมาประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดปัจจันตบุรี ซึ่งวัดจะอยู่ด้านขวามือของคณขับ โดยการเดินทางไปที่วัดปัจจันตบุรีนั้นสามารถใช้เส้นทางการเดินทางได้ดังปรากฏในแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๓๘ แสดงเส้นทางการเดินทางไปยังวัดปัจจันตบุรี (แดนเมือง)

ตามประวัติวัดว่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๐ เป็นวัดที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองโพธิสัยกับเมืองอ้ายหุดชื่อวัดแดนเมือง ตามชื่อหมู่บ้าน ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดปัจจันตบุรี แต่ประวัติการก่อสร้างวัดตามศิลาจารึกแดนเมือง ๑ ว่าเก่าแก่ไปกว่านั้น คือ อยู่ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง ประมาณ พ.ศ. ๒๐๗๓ สิ่งสำคัญภายในวัดได้แก่ ศิลาจารึก ๒ หลัก โดยจารึกวัดแดนเมือง ๑ (จารึกวัดปัจจันตบุรี) เดิมปักอยู่หน้าโบสถ์ ปัจจุบันนำไปปักไว้ในโบสถ์ด้านขวาพระประธาน คู่กับศิลาจารึกวัดแดนเมือง ๒ ซึ่งปักอยู่ด้านซ้ายพระประธาน พระยาปากเจ้า (เจ้าเมืองปากห้วยหลวง) ได้สร้างวัดและอุทิศที่ดินให้แก่วัดแดนเมือง สามารถกำหนดอายุตามข้อความจารึกด้านที่ ๑ ด้านซ้ายของวงดวงชาตา ระบุ จ.ศ. ๘๙๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๓ อันเป็นสมัยที่พระโพธิสาลราชเจ้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๓) ในส่วนของจารึกวัดแดนเมือง ๒ (จารึกวัดปัจจันตบุรี) มีเนื้อหาโดยสังเขปว่า เป็นพระบรมราชโองการของสมเด็จพระโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง ได้ประกาศให้ท้าวพระยาทั้งปวงช่วยกันฟื้นฟูพุทธศาสนาในวัด อารามต่าง ๆ ในเมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) และสอดส่องสมณชีพราหมณ์ให้เคร่งครัดในพระวินัย พร้อมทั้งให้ดูแลวิสุทธคามสีมา เรืองสวนไร่นา ข้าโอกาสของวัดวาอาราม ตอนท้ายสาปแช่งผู้ที่ทำลายกุศลเจตนาของผู้ที่ศรัทธาด้วย สามารถกำหนดอายุได้ตามข้อความจารึกบรรทัดที่ ๑ ระบุ จ.ศ. ๘๙๗ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๘ อันเป็นสมัยที่พระโพธิสาลราชเจ้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๓) ซึ่งเนื้อความในจารึกวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองนั้นก็มิดังนี้

“..วัดแดนเมืองป- ลูก(๒)เมื่อปีกต- ยี่(๔)เดือนห้าออก(๕)สิบค่ำวันอังคารมีอรับบทยา- มได้สองสายยา(๘)บาสก(๙)เจ้าปากอันมหาราชให้อา- ชญาแต่คชญาก็มาใต้(๑๑)มี- นหากมาให้เขตวัด- แต่บ้านสับควายมาเท- ่าห้วยแดนเมืองบาส- กเจ้าปากนั้นหากม- าบลูกวันศุกร์นี้ตาย (๑๗)...”

“...ศักราชได้๘๙๗(๑)ปีมะแมในภัทรมาส๒๖ค่ำ(๕)วันอังคารได้ฤกษ์บุษยสมเด็จบพิ- ตรพระโพธิสาละราชตน(๘)ประกอบด้วยอายุจุละ(๙)ประ- สารทศรัทธาในพุทธศาสนาจึงปลงพระอา- ตานาติยแต่ขุม(๑๓)พระยาทั้งปวงมีพระยาแสนสุ- รินทรราชย์ไกรเสนาธิบตีศรีสรราชสงครามและพระยากลางกรุงราชธานีเป็นประธานเพื่อจักให้ชด(๑๙)ศ(๑)- สนาพระพุทธเจ้าให้รุ่งเรือง(๒๓)เมื่อ(๒๔)หน้าจึงให้ข้าหมี่- นใต้เหนือทั้งราชบัณฑิตชื่อนันทกุมารจำทูลพระ

ราชอาณาจักรลงไปธานี(๒๙)ในพระพิหาร(๓๐)ทั้งปวงในจันทบุรี(๓๑)ราชธานีมีมหาสามีสาร
 สิริมังคละเป็นประธานจักดูชาวเจ้าสมณพราหมณ์พระอาจารย์ตนเป็นสรมุด(๓๕)สุภาพรสิก
 ขากาม(๓๘)แท้ก็ให้แจ่งฝูง(๓๙)ใดเป็นโน- จรสงฆ์จักให้สีก(๔๒)ไรรานบ้านเมืองหมากพลูพร้าว
 ตาลข่อย(๔๕)กับวัดกับพระแต่ชายมุยแลลุงพระยาอันได้หยาดน้ำ(๔๘)ไว้ว่าไฟ(๔๙)ยังถอน
 ออกไปหาเจ้า- หาขุนให้เอาคืนไว้ตั้งเก่าเวียกบ้านเวียกเมือง(๕๑)อย่าให้เยด(๕๕)หมากพลู
 พร้าวตาลอันมีในเขตวัดให้ไว้กับวัดเถิง(๕๘)เมื่อเป็นหมากให้คนเมืองผู้หนึ่งคนสังฆการีผู้หนึ่ง
 ไปพรง(๖๐)หมากสิบกกไว้ก- กหนึ่งพระเจ้ากหนึ่งร้อย(๖๓)เอาหมากกลองก(ร้อย(๖๔))
 หนึ่งไว้ปลั่งคนผู้ใดหากโลภะตั้นหมากแลม- ล้างราชอาณาจักรทำวปะญา(๖๗)เสียแลลวงคำ
 สอ- นพระพุทธเจ้าแลเอาหมากพลูพร้าวตา- ลไรรานข้าคนอันไว้กับพระพุทธเจ้า
 หากจักไปใหม่ในรก พระพุทธเจ้าหาก(โทสะ) ลงได้มีอันจัก
 ไป “ ๔๙

จากการพิจารณาจารึกทั้งสองหลักนี้ซึ่งทำขึ้นห่างกัน ๕ ปี ก็คือ จากปีพ.ศ.๒๐๗๓-๒๐๗๘ ซึ่ง
 ในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาทีพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารครองราชย์อยู่ ถ้ามว่าสาเหตุอะไรถึงทำให้ต้องม
 การทำการมาทำจารึกถึงสองครั้งสองครา เหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะที่เมืองปากห้วยหลวงนี้ได้เกิด
 อธิกรณ์ขึ้นในพระศาสนาก็คือมีพระภิกษุประพฤติพระธรรม
 วินัย ได้แก่การทำตนเป็นเจ้าเข้าทรงแต่งตั้งตนเองเป็นผู้วิเศษ
 หลอกหลวงชาวบ้านเข้าลักษณะของผีบุญ อีกกลุ่มหนึ่งก็มีการ
 ประพฤติผิดพระวินัยด้วยการเสพเมถุนกับสีกาหรือมีลูกมีเมีย
 เป็นผลทำให้ พระองค์ได้ทำการชำระพระศาสนาด้วยการส่ง(๑)
 พระยาแสนสุรินทราชัยไกรเสนาธิบดีศรีสรราชสงคราม (จางจัน)
 และ(๒) พระยากลางกรุงราชธานี(จัน กองนาง) สองเสนาบดีขุน
 ศึกคู่พระทัยของพระองค์ลงมาเป็นประธานร่วมกับฝ่ายสงฆ์คือ
 มหาสามีสารสิริมังคละเถระ และพระเถระจากเมืองเวียงจันทน์
 ให้ลงมาทำการชำระอธิกรณ์พระศาสนาให้สงบลง นอกนั้นคณะ
 ที่ลงมาทำการชำระพระศาสนาในครั้งนี้ก็ยังมี “ราชบัณฑิต
 ประจําราชสำนักนามว่า “นันทกุมาร” ซึ่งเป็น “ชีปะขาว” ผู้ทรง
 ธรรมทรงวินัยประจําราชสำนักลงมาเพื่อดำเนินการชำระอธิกรณ์ในเมืองปากห้วยหลวง โดยเมื่อ
 คณะทำงานทั้งหมดลงมาที่วัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองแล้วก็ได้ทำการชำระพระศาสนาโดยการทำ

^{๔๙} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดแดนเมือง ๑ (จารึกวัดปัจจันตบุรี) พุทธศักราช
 ๒๐๗๓ <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๒>

การตรวจสอบพฤติกรรมของสงฆ์ทั้งหมดของเมืองปากห้วยหลวง หากพบว่าพระสงฆ์รูปใดทำการผิดพระวินัยอย่างชัดเจนก็ให้ทำการ “บังคับให้” พระรูปนั้นสึกเสีย และในโอกาสนั้นก็ให้ทางคณะสงฆ์ทางเมืองหลวงพระบางได้ทำการคัดลอกจารพระธรรมวินัยหรือพระไตรปิฎกที่ทรงได้รับมาจากเมืองเชียงใหม่ล้านนาแล้วให้นำลงมาไว้ที่เมืองโพนพิสัยด้วยทั้งนี้ก็เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยที่เป็นหลักฐานการปฏิบัติของสงฆ์ที่ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง นอกจากนั้นก็ทรงให้นำเอาบรรดานิทานพื้นบ้าน หรือนิทานชาดกพื้นบ้านประเภทนิบาตชาดกที่แต่งโดยนักปราชญ์ของเมืองล้านช้างหลวงพระบางลงมาไว้ที่หัวเมืองปากห้วยหลวงอีกด้วย ซึ่งหนึ่งในนั้นก็มิตานพื้นบ้านเรื่อง กภาพเกษ สังข์สินชัย เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ดีที่ทรงมีพระพระเมตตาแก่ชาวเมืองปากห้วยหลวงเป็นอย่างยิ่ง และการที่ทรงดำเนินการ “สังคายนาพระธรรมวินัย” ย่อยๆ ในครั้งนี้นั้นถือว่าเป็นการดำเนินการชำระพระศาสนาที่ชัดเจนที่สุดในหัวเมืองทางใต้ของอาณาจักรล้านช้างในยุคสมัยของพระองค์

นอกจากนั้นในจารึกยังได้มีการเอ่ยถึง “เจ้าชายมุย” พระโอรสของพระเจ้าวิบูลราชอีกพระองค์หนึ่งซึ่งถูกส่งมาปกครองเมืองเป็นพระยาปากห้วยหลวงในยุคก่อนที่พระเจ้าโพธิสาลราชกุมารจะเสด็จขึ้นครองราชย์ โดยเมื่อพระเจ้าวิบูลราชทรงสวรรคตแล้วเจ้าชายมุยก็ยกกองทัพจากหัวเมืองทางใต้ขึ้นไปหลวงพระบางเพื่อที่จะทำการยึดอำนาจและสถาปนาตนเองขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ตามราชประเพณีนั้น แต่ก็ถูกกองทัพหลวงพระบางสกัดและจับพระองค์สำเร็จโทษเสียที่นั่น ซึ่งพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารทรงเห็นความดั่งงามของเจ้าชายมุย และพระยาแสน(น่าจะจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์หนึ่งที่เคยมาสร้างวัดไว้ที่เมืองปากห้วยหลวงนี้วัดหนึ่งก็คือวัดหลวง ตามที่ปรากฏในจารึกวัดหลวง)ใดเคยเสด็จมาที่นี่และได้ก่อสร้างวัดนี้ไว้ก่อนที่เจ้าชายมุยจะทรงสวรรคต พระองค์ก็มีพระราชดำรัสห้ามไม่ให้มีการรื้อถอนหรือการละเมิดสิ่งๆ ที่เจ้าชายมุยและพระยาแสนได้ปฏิบัติมาแล้ว อันแสดงให้เห็นว่าพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารทรงให้ความเคารพเจ้าชายมุยในฐานะที่เป็นพระประยูรญาติที่ทรงมีคุณูปการกับราชอาณาจักรโดยเฉพาะกับเมืองปากห้วยหลวงที่ทรงได้เสด็จมาปกครองเมื่อกาลครั้งก่อนนั้น

อนึ่ง ในจารึกวัดปัจจันตบุรี หรือวัดแดนเมืองหลักที่ ๒ นี้ นอกจากจะกล่าวถึงเจ้าชายมุยและพระยาแสนในอดีตแล้วยังมีการกล่าวถึง(๑) พระยาแสนสุรินทรราชย์ไกรเสนาธิบดีศรีสรราชสงคราม (จานจัน) และ(๒) พระยากกลางกรุงราชธานี(จัน กองนาง) สองเสนาบดีคนสำคัญของล้านช้าง ซึ่งเสนาบดีทั้งสองนี้เป็น “คนท้องถิ่น” ของเมืองหนองคาย คือ

(๑) พระยาแสนสุรินทรราชย์ไกรเสนาธิบดีศรีสรราชสงคราม (จานจัน) เป็นคนเมืองหนองคาย เกิดที่เมืองหนองคายเป็นลูก “กวานบ้าน” หรือผู้ใหญ่บ้านในเมืองหนองคาย เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบได้บวชเป็นสามเณรแล้วจากนั้นได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่เมืองเวียงจันทน์ เมื่ออายุได้ประมาณ

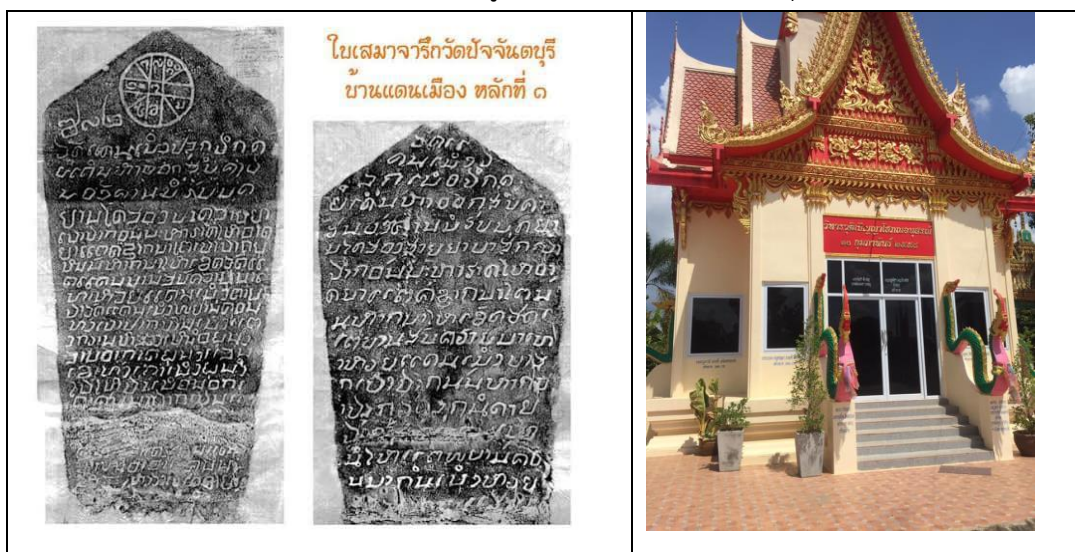
๑๖ ปีพระอาจารย์ผู้สอนเห็นแว่ความเป็นคนฉลาดของสามเณรจึงได้พาขึ้นไปฝากตัวเป็นศิษย์ของ “สมเด็จพระสังฆราชมโนรมย์” ที่เมืองหลวงพระบางเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยต่อ โดยสมเด็จพระสังฆราชมโนรมย์ท่านเป็นพระอาจารย์ผู้ถวายความรู้ให้กับพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารสมัยที่ทรงผนวชเป็นพระภิกษุ และเป็นพระภิกษุที่ทรงโปรดและทรงมีพระราชศรัทธาเป็นอย่างมาก เมื่อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ของพระสังฆราชแล้วสามเณรนั้นก็เอาธุระในเรื่องการศึกษาพระธรรมวินัยเป็นอย่างดีมาจนเป็นที่ปรากฏในหมู่ลูกศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราชมโนรมย์ในยุคนั้น เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่สัทมโนรมย์นั้นแต่อยู่ได้จนได้รับการประกอบพิธีเถระภิเษกเป็นคูปาอาจารย์ แต่ต่อมาไม่นานนักพระภิกษุจันก็มีความปรารถนาที่จะสึกจึงได้เข้าไปกราบสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งท่านเองก็ไม่ขัดข้อง และเมื่อลาสิกขาแล้วสมเด็จพระสังฆราชก็ได้ฝากเข้าทำงานในพระราชวังในตำแหน่งอลักษณ์ ในกรมพระราชวังทำหน้าที่จดบันทึกเรื่องราวราชการของพระราชามีต่อราชอาณาจักรอื่น เป็นผลทำให้ “จันจัน” ได้รับความรู้เกี่ยวกับหลักการปกครองแนววิเทศโยบายของบ้านเมืองรวมถึงได้ศึกษาดำราพิชัยสงครามเนื่องจากอยู่ในตำแหน่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับภารกิจรักษาเอกสารของบ้านเมืองทำให้ท่านได้รับความรู้ในเรื่องของบ้านเมืองและกิจการด้านการทหาร การรวบรวมถึงศาสตร์แห่งการปกครองมากมาย ต่อมาก็ได้ลาออกจากตำแหน่งอลักษณ์แล้วได้สมัครเข้ารับราชการเป็นทหารในกองทัพล้านช้าง ซึ่งในวัยที่กำลังหนุ่มแน่นทำให้จันจันเป็นทหารหนุ่มที่มีความเข้มแข็งสามารถฝึกฝนศิลปะการรบได้อย่างคล่องแคล่วจนผลการเข้าร่วมรบในหลายสมรภูมินั้นทำให้จันจันเป็นผู้ที่ได้สร้างชื่อเสียงให้กับกองทัพล้านช้างจนได้เลื่อนยศเป็น “พระยายศลือเกวียน” ตำแหน่งรองแม่ทัพหรือตำแหน่งรองจาก “พระยาแสน” ซึ่งเป็นตำแหน่งเสนาบดีฝ่ายกลาโหมของเมือง และในที่สุด ในรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารจันจันก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็น “พระยาแสน” ในบรรดาศักดิ์ที่ “พระยาแสนสุรินทราชัยไกรเสนาธิบดีศรีสุรราชสงคราม” หรืออีกชื่อที่ปรากฏในหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ลาวก็คือ “พระยาแสนสุรินทร์คว้างฟ้า” นั้นเอง

(๒) พระยากลางกรุงราชธานี(จัน กองนาง) สำหรับพระยากลางกรุงราชธานีนี้เดิมชื่อว่า “จัน กองนาง” เป็นตำแหน่งของเสนาบดีฝ่ายมหาดไทย อีกชื่อหนึ่งของท่านที่ปรากฏในเอกสารฝ่ายลาวก็คือ พระยาจันสีหาราช (จัน กองนาง) สำหรับเสนาบดีท่านนี้เป็นชาวบ้านกองนาง เมืองท่าบ่อเกลือ ซึ่งบ้านกองนางนั้นเป็นชื่อของหมู่บ้านหนึ่ง หรือชุมชนหนึ่งที่พระเจ้าแผ่นดินลาวได้อพยพคนพวนจากเมืองคุณ หรือเมืองเชียงขวางลงมาอยู่ที่เวียงจันทน์ เนื่องจากว่าเมืองคุณนั้นมีการรบกับกองทัพเวียดนามหรือญวนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น เพื่อไม่ให้ประชาชนที่เมืองเชียงขวางมีความเดือดร้อนจึงได้อพยพลงมาอยู่ที่เมืองท่าบ่อ มาอยู่รวมกันที่บ้าน/ชุมชนแห่งนั้นและเพราะมีผู้หญิงมาอยู่รวมกันมาก ท่านเลยเรียกว่า “บ้านกองนาง” ซึ่งท่านพระยาเสนาบดีท่านนี้ก็เป็นเสนาบดีที่เติบโตมาจากสายทหารโดยตรง ดังนั้นอุปนิสัยท่านจึงห้าวหาญ ดุดันเป็นนักเลงคำไหนคำนั้นสู้เป็นสู้ถอยเป็นถอย ซึ่งผิดกับ

อุปนิสัยของ “งานจัน” ที่มีอุปนิสัยสุขุมลุ่มลึกตรึกตรองก่อนทำการอย่างกับนักปราชญ์อันเนื่องมาจากท่านงานจันนั้นได้บวชเรียนมาก่อน ทำให้อุปนิสัยของเสนาบดีทั้งสองท่านนี้จึงค่อนข้างแตกต่างกัน แต่เพราะความเป็นคนเมืองลาหนองหรือเมืองหนองคายเหมือนกันจึงทำให้ทั้งสองมีความรักใคร่สนิทสนมกันดีเรื่อยมาและได้ร่วมกันทำศึกสงครามเพื่อบ้านเมืองมาโดยตลอด

โดยเนื้อความในจารึกนี้จึงได้เอ่ยถึงบทบาทของเสนาบดีชาวเมืองหนองคายสองท่านนี้เพราะภาระของการดำเนินการปกครองเมืองทางใต้เสนาบดีทั้งสองจะต้องรับภาระธุระในการลงมาดำเนินการให้แล้วเสร็จในฐานะที่เป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง และทั้งสองท่านนี้ก็ได้อกลับมาเยี่ยมบ้านที่เมืองหนองคายอยู่บ่อยครั้งย่อมรู้ปัญหาของเมืองใกล้เคียงเหล่านี้ดี และภารกิจราชการอะไรรณสงฆ์หรือการสังคายนาอะไรรณสงฆ์ในครั้งนี้ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญเพราะเป็นการดำเนินการเพื่อที่จะให้สงฆ์ในดินแดนสองฝั่งโขงนี้ได้รับการศึกษาคำสอนตามแนวของเถรวาทอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัยมากขึ้น

สำหรับอาณาเขตของวัดแดนเมืองตามที่ปรากฏในจารึกก็คือมีอาณาเขตติดกับห้วยแดนเมืองปัจจุบันน่าจะได้แก่ “หนองแดนเมือง” กินพื้นที่วัดโพธิ์งาม”ไว้ทั้งหมด และบ้านสับควายก็น่าจะเป็นชุมชนชุมชั่งที่อยู่ลึกเข้าไปอีกหลายกิโลเมตร ซึ่งชุมชนสับควายเดิมเป็นชุมชนใหญ่ ปัจจุบันชุมชนที่มีขนาดใหญ่และมีประชากรมากที่ยังสืบทอดกันมากก็น่าจะเป็นบริเวณบ้านชุมชั่งหรือท่าสี่ศรีสะอาดนั่นแหละที่จะเป็นชุมชนที่สามารถให้ความอุปถัมภ์กับวัดที่พระราชหรือเจ้าเมืองได้สร้างไว้นี้ได้ ปัจจุบันวัดแดนเมืองเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และหากพิจารณาพื้นที่ก็จะพบว่าปัจจุบันพื้นที่ของวัดนั้นได้ถูกบุกรุกโดยชาวบ้านอันเนื่องมาจากของกาลเวลาทำให้คดีเรื่องของ “อาชญาลายชุม” หรือพระบรมราชโองการของพระราชเจ้าแต่เดิมนั้นได้ถูกหักล้างหรือมลายไปตามยุคสมัยนั่นเอง

ภาพที่ ๔.๗๙ แสดงจารึกวัดแดนเมือง พ.ศ. ๒๐๗๘

๔.๑.๓๙ วัดหลวงพิสัยเจติยาราม (จารึก)

สำหรับวัดหลวงพิสัยเจติยาราม อำเภอโพธิ์พิสัย จังหวัดหนองคายนั้น เป็นวัดประจำเมืองปากห้วยหลวง ซึ่งเมืองปากห้วยหลวงนั้นเป็นผู้ปกครองชื่อว่าพญาปากเป็นเมืองหน้าด่านที่คอยป้องกันทัพข้าศึกที่ยกมาทางน้ำจากเมืองนครพนมหรือจากเมืองจำปาสักในการจะเข้าตีหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ เป็นวัดที่เจ้าเมืองและพระราชจากเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ให้การอุปถัมภ์มาด้วยดีตลอด สืบเนื่องจากวัดนี้มีพระประธานที่มีขนาดใหญ่มาก สำหรับวัดหลวงพิสัยเจติยารามนี้เดิมตามจารึกชื่อว่า “วัดบ้านเพา” เพราะชุมชนเดิมที่อยู่ในที่ตั้งวัดแห่งนี้ชื่อว่า “บ้านเพา” มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นต้นมา คือ หากพิจารณาอายุของวัดจากหลักฐานในจารึกวัดบ้านเพานี้ระบุว่า สร้างในปี พ.ศ.๑๙๕๘ ซึ่งเป็นยุคที่ตรงกับสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้ม ซึ่งในเวลาที่ได้สร้างวัดนี้ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.๑๙๕๘ นั้นได้ตั้งชื่อวัดครั้งแรกว่า “วัดน้ำคำทอง” ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเพา แห่งเมืองปากห้วยหลวง แต่ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวง” ในภายหลังจะสมัยไม่เป็นที่ระบุ โดยเหตุผลการเปลี่ยนจากวัดน้ำคำทองมาเป็นวัดหลวงนั้นก็น่าจะมาจากการเปลี่ยนให้สอดคล้องกับชื่อของเมืองก็คือ “เมืองปากห้วยหลวง” ซึ่งก็จะต้องมีวัดหลวงเมืองหรือวัดหลวงประจำเมือง ดังนั้น จึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวง” ต่อมาอาศัยที่พบว่าวัดนี้มีเจดีย์เก่าซึ่งต่อมาทำเจ้าอาวาสได้บูรณะขึ้นมาใหม่เป็นเจดีย์ทรงล้านช้างสวยงามมากองค์หนึ่งก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวงเจติยาราม” ต่อมาอีกในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางคณะสงฆ์ของเมืองโพธิ์พิสัยได้ทำเรื่องถึงมหาเถรสมาคมเพื่อขอเปลี่ยนชื่อวัดจาก “วัดหลวงเจติยาราม” เป็น “วัดหลวงพิสัยเจติยาราม” ซึ่งที่ประชุมมหาเถรสมาคมก็รับทราบและได้อนุมัติการเปลี่ยนชื่อตามที่สำนักงานมหาเถรสมาคมเสนอมา จึงเป็นอันว่าวัดหลวงเจติยารามได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น วัดหลวงพิสัยเจติยารามตั้งแต่นั้นมา

สำหรับเส้นทางการเดินทางไปวัดหลวงนั้น สามารถที่จะเดิมทางไปวัดหลวงพิสัยเจติยารามได้ทางรถยนต์ตามถนนขยางกูรเส้นทางหนองคายโพธิ์พิสัย และหากเดินทางมาจากเส้นทางบึงกาฬ-โพธิ์พิสัยก็สามารถใช้เส้นทางเดียวกันนี้ โดยเส้นทางการเดินทางไปวัดหลวงพิสัยเจติยารามนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๕๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศของวัดหลวงเจติยาราม

สำหรับวัดหลวงพิสัยเจติยาราม เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งวัดหลวงพิสัยเจติยาราม มีการพบวัตถุโบราณ หรือแหล่งโบราณคดีที่พบที่สำคัญได้แก่

(๑) ศิลาจารึก ชื่อจารึกวัดหลวง (หนองคาย) อักษรที่มีในจารึกคือไทยน้อยระบุศักราช พุทธศักราช ๑๙๕๗ แปลเป็นภาษาไทยมีเพียงด้านเดียวมีข้อความบันทึกจำนวน ๒๕ บรรทัดลักษณะ เป็นหินทรายรูปใบเสมากว้าง ๔๓ ซม. สูง ๘๓ ซม. หนา ๓ ซม. โดยข้อความปรากฏในจารึกดังต่อไปนี้ (ศุภมัศดุบรบรร)สวัสตีระชะศักราชได้ . . . ตวันักษัตรปีกาบ(ส)- จ้า (๑) เดือนแปดออก (๒) สิบสองค่ำวันจันทร์ยามได้ . บาท . . . สมเด็จพระยาแสน . . . บุญบาทพระยาปากผู้มีศรีธา (ต่อเจ้าพระ) . . ในห้วยหลวงจันทบุรี ในสถานที่อุปการแก่ศรีรัตนตรัยแก้วสมเด็จพระยาแสนก็เวน (๓) พระอาชญาจะทำ (ทาน) สาบานแลหยาดน้ำ (๔) เหนือแผ่นธรณีแล้วดั่งนี้แต่ไรณาแลดินดานกับบ้านพาได้ประดิษฐานให้เป็นทานแก่พระศรีรัตน- ตรัยที่นี้แลท้าวมาลุน (๕) ขุนมาใหม่ผู้ใดโลภะ- ล (ลกเอา) ไรณาดินดานบ้านพาแลอันกูไ- ห้ทานแก่พระศรีรัตนตรัยแต่ว่าบาปอันบมิดีมีในแผ่นดินนี้ให้ไว้แก่มันผู้นี้- นอันคำสมเด็จพระยาแสนกล่าวแลเป้- นด้วยนานแต่นั้นมาถึง (๖) ที่นี้ได้สามสิบเช้า (๗) สมเด็จพระเจ้าพระยาไชยมหาราชได้เป็นเจ้าเราในเชียงทองอันระบुकองปรารณายังนิพ (พาน) ศรีธา

ดังนี้แต่แดนดินดานกับทั้งบ้านไร่นาแต่อันพ่อพระยาได้ให้เป็นทานแก(พ-) ละครีรัตนตรัย
เท่าใดไซ้รู้ก็ให้เท่าต่อ . . . แลสมเด็จพระยาใส่ชื่อว่าวัด(น้ำคำทอง . . .) เป็นทานต่อหน้า
พระศรีรัตนตรัยแล. หาพระเจ้า ๕๐

จากข้อความที่ระบุถึงปีที่จารึกไว้คือ พ.ศ. ๑๙๕๗ ถือว่าเป็นจารึกที่มีอายุมากที่สุดที่พบมาใน
แถบริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองปากห้วยหลวงนี้เป็นเมืองที่มีอายุหรือตั้งมาตั้งแต่สมัย
แรกเริ่มตั้งเมืองหลวงพระบางคือก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มก็ว่าได้ และ พ.ศ. ที่พบถือว่า อยู่ในช่วงถัดมา
จากสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเล็กน้อย ดังนั้น หลักฐานของจารึกวัดหลวงนี้จึงถือว่าเป็นเครื่องยืนยันถึงความมี
อยู่ของเมืองปากห้วยหลวงว่ามีอายุมาหลายร้อยปีแล้ว

(๒) พระประธานศิลปะล้านช้าง เป็นพระประธานที่มีความสวยงามและมีขนาดใหญ่มากองค์
หนึ่งของเมืองโพนพิสัย โดยพระประธานองค์นี้เชื่อกันว่าสร้างโดยช่างหลวงพระบางที่ได้เดินทางลงมา
สร้างตามคำบัญชาของพระเจ้าแผ่นดินหลวงพระบาง ดังนั้น จึงมีพุทธลักษณะงดงามมาก

ภาพที่ ๔.๕๘ แสดงพระประธานและจารึกวัดหลวง

^{๕๐} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดหลวง (หนองคาย) พุทธศักราช ๑๙๕๗,
[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๘๑>

๔.๑.๔๐ วัดผดุงสุข หรือวัดถินดุง (จารึก)

สำหรับวัดผดุงสุข เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑๐ ตำบลวัดหลวง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดหนองคายตั้งวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ รั่ววิสุคามสีมา เมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๖ ตามประวัติระบุว่าวัดนี้สร้างมาพร้อมเมืองปากห้วยหลวง โดยวัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตอำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดหนองคาย เป็นวัดที่มีพื้นที่ค่อนข้างกว้าง ภายในวัดมีศาสนสถานสำคัญก็คือ

(๑) ศาลาการเปรียญทรงประยุกต์ เป็นศาลาการเปรียญที่มีขนาดใหญ่มากสูงสองชั้น สร้างด้วยปูนทั้งหลังไว้สำหรับประกอบศาสนกิจของวัด

(๒) อุโบสถทรงไทยประยุกต์ เป็นอุโบสถทรงประยุกต์แบบทรงไทยสมัยใหม่สร้างด้วยปูนก่ออิฐเสริมเหล็ก เชื่อว่าน่าจะมีการสร้างคร่อมอุโบสถหลังเดิม ซึ่งเป็นอุโบสถทรงล้านช้างตามคติของช่างล้านช้างที่ได้มาบูรณะและสร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อคราวที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้เสด็จมาเป็นประธานก่อสร้างวัดหรือบูรณะวัดนี้ขึ้นเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับชาวเมือง

(๓) สิม หรือโบสถ์หลังเดิมของวัดถินดุง หรือวัดศรีสุวรรณ ซึ่งอยู่ทางด้านทิศใต้ของวัด ซึ่งจากการสำรวจจะพบว่า บริเวณพื้นที่ของวัดเดิมนั้นจะกว้างมากตรงตามที่ระบุในจารึกก็คือนับไปทางท่าสามร้อยวา ทางเหนือร้อยห้าสิบลวา และทางทำอีก ห้าสิบลวา โดยพื้นที่ทางใต้ ๓๐๐ วาก็จะกินพื้นที่ไปถึงโบสถ์หลังเก่า ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังนี้

ภาพที่ ๔.๕๙ แสดงการกำหนดพื้นที่ของวัดผดุงสุขตามปรากฏในจารึก

สำหรับประวัติความเป็นมาของวัดนั้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล่าวาระบุว่าเมื่อครั้งที่พระเจ้าโพธิสาลราชกุมารทรงสวรรคตโดยอุบัติเหตุก็คือถูกช้างพังชื่อว่า “นางกาย” สัมทับจนสิ้นพระชนม์ในคราวเสด็จออกคล้องช้างที่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระราชโอรสอยู่ ๓ ประองค์ ได้แก่ เจ้ารวังโส เจ้าล้านช้าง และเจ้าเชษฐวังโส ซึ่งเจ้าเชษฐวังโสนั้นเป็นพระราชโอรสที่ประสูติจากพระนางยอดคำทิพย์ ส่วนเจ้าล้านช้างนั้นประสูติจากพระธิดาของกษัตริย์อยุธยาที่ได้ส่งไปครองเมืองปากห้วยหลวงซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านช้าง เมื่อพระราชโอรสทั้งสามได้ทรงทราบว่าพระราชบิดาทรงสวรรคตแล้วจึงได้เสด็จมาร่วมงาน หลังจากเสร็จงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ฝ่ายพระล้านช้างต้องการที่จะขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา จึงได้ยกกองทัพจากเมืองปากห้วยหลวงมาหวังจะชิงราชบัลลังก์ ซึ่งขณะนั้น เจ้าเชษฐวังโสได้กลับมาจากเชียงใหม่มาครองเมืองหลวงพระบางแล้วแต่ยังไม่ได้ประกอบพิธีราชาภิเษก

ภายหลังจากที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ปราบก๊กของพระล้านช้าง พระราชวงศ์สายอยุธยาที่เมืองปากห้วยหลวงแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงพร้อมเหล่าเสนาอำมาตย์โดยเฉพาะพระยาแสนสุรินทร์คว่างฟ้า และพระยาจันสีหราชเดโช โดยการเสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงในคราวนั้นก็เพื่อที่จะเสด็จมาปลอบขวัญประชาชนที่ต่างขวัญเสียอันเนื่องมาจากการปราบปรามผู้กบฏจนมีการฆ่าฟันกันล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ประชาชนส่วนหนึ่งได้อพยพหนีภัยสงครามซึ่งเป็นราชภัยนั้นไปเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวเมืองปากห้วยหลวง พระองค์จึงได้เสด็จมาอุปถัมภ์และสร้างวัดโดยเฉพาะวัดถิ่นดุงหรือวัดผดุงสุขแห่งนี้อันเป็นวัดที่อยู่ของสมเด็จพระราชครูสมุ้งคลโพธิวิริญาณเจ้า ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่มีชื่อเสียงและเป็นหลักของพระสงฆ์ในเมืองปากห้วยหลวงในสมัยนั้น สำหรับมูลเหตุของการเสด็จมาอุปถัมภ์วัดถิ่นดุงหรือวัดศรีสุวรรณนี้ก็เพราะเป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระราชครูที่ทรงศรัทธาเลื่อมใสและเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณ ทรงธรรม ทรงวินัยนับตั้งแต่สมัยที่พระราชบิดาของพระองค์นั้นได้กระทำการสังคายนาพฤติกรรมของพระสงฆ์และวางรากฐานในการศึกษาพระไตรปิฎกและตำราพื้นบ้านที่วัดปัจจันตบุรีเมื่อคราวก่อน ในคราวนี้พระองค์ก็จึงได้เสด็จมาอุปถัมภ์วัดศรีสุวรรณ ซึ่งก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่ไม่ไกลจากวัดปัจจันตบุรีสักเท่าใดนัก นอกจากนั้นก็ยังได้เสด็จไปถวายผ้าตาให้กับพระสังฆราชหรือพระมหาสามีผู้ใหญ่ที่อยู่ตามอารามต่างๆหลายอาราม ณ เมืองนี้ได้แก่ วัดบ้านเพา หรือวัดหลวงพิสัยเจติยาราม วัดเมืองโพธิ์ถวายเป็นหรือวัดมณีโคตรในปัจจุบันนี้ วัดศรีมงคลห้วยหลวงรัตนเขต หรือวัดคงกระพันชาตรีในปัจจุบัน โดยวัดต่างุั้นก็ถวายการต้อนรับพระองค์ด้วยดีและถวายพระพรให้พระองค์ทรงเจริญพระชนมายุยืนนาน และเหล่าพระสังฆราชทั้งหลายก็ได้ป่าวประกาศให้เหล่าประชาชนที่หลบหนีไปต่างเมืองได้พากันกลับมาอาศัยอยู่ ณ เมืองเกิดเมืองนอนของตนสืบไป

เฉพาะวัดผดุงสุขนี้พระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์อุโบสถหลังเก่า แล้วให้สร้างอุโบสถหลังใหม่ขึ้น จากนั้นได้ให้ช่างหลวงสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ไว้ภายในอุโบสถพร้อมให้มีการจารึกใบเสมาไว้โดยระบุดังอาราเขตของวัดและทรงย้ายว่าเขตวัดที่ข้าราชการเหล่าอื่นได้มากำหนดไว้แล้วก็ใหม่คงไว้และทรงวางพระราชอาชญาตราแผ่นดินเป็นกฎหมายเอาไว้ไม่ให้ “ทำวมาลุน ขุนมาใหม่” มาทำการลบล้างสิ่งทีพระองค์และข้าราชการยุคก่อนได้สร้างไว้แล้วหากมีผู้ใดมาลบล้างก็ขอให้ตกรอกหมกใหม่ในอเวจีชื่อว่า “เทวทัต” ไม่ได้พบพานพระนิพพานตลอดไป โดยทรงให้มีการจารึกไว้ในใบเสมาหินทรายมีข้อความระบุดังนี้

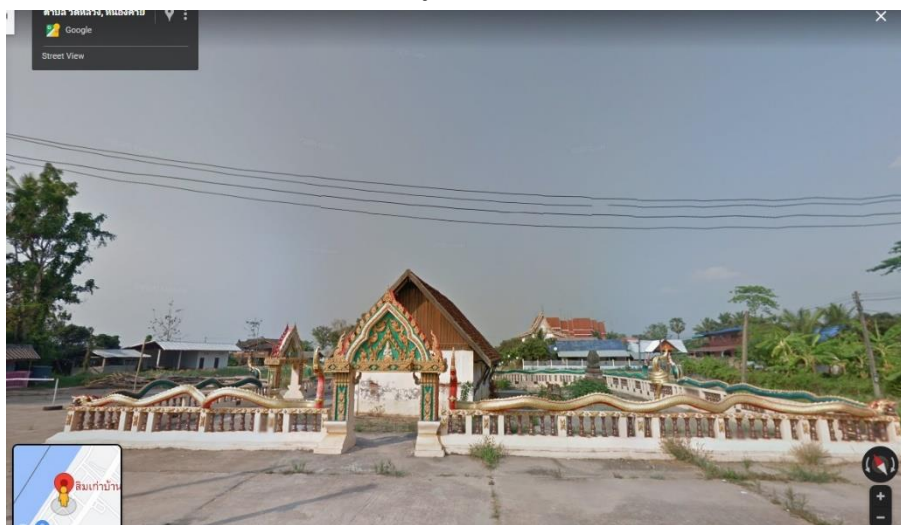
ศุภมัสดุ (๒) พระราชาขญาลาญจัม (๕) สมเด็จพระบรมบพิตรพระเจ้าตน (๘) เป็นพระชื้อไชย
 เชษฐาธิราชเจ้าตนประ- กอบด้วยปสาทศรัทธาในพุทธศาสนา- าบระสิทธิอาญา (๑๑) ไว้แก่
 สมเด็จพระ สุมังคลโพธิวิริญาณเจ้าเป็น (อุปลัมภก) มีพระยาศรี- สัทธรรมราชวิสุทธิ . .
 . . (นรินทร์) แลพระยาสุพรรณ (ณ) .. (ดวงนี้) ไว้กับวัดศรีสุวรรณ แต่โพธิ์ไปกำ (๑๘)
 ได้ส โพ- ธิกำทำห่าสลิป (แต่โพธิ) กำไปเหนือร้อยสี่สิ . . (เป็น) แตนเป็นเขตพระ
 รัตนไตร นทั้งหมด (ล) (กำนบ้าน) แตนนี้บพิตรเจ้าหากจักให้ . . แลพีชหมาก(พลู)
 พร้าวดาลหวานส้มอันมีในเขต (อาราม) ให้ไว้เป็นอุปการแก้วทั้งสามในอาร (าม) ห่า
 พันวสา (๕) ทำวมาลุน (๖) ขุนมาใหม่) แลมล้าง(๙)พระราชอาญา(๑๐)แล(คฺลฺบ(๑๑)
 เอาผู้) ตาลหวาน(ส้มในเขต)แดนทั้งมวลฝูง(๑๒)นี้ทั้งสี่คงนุพระราชอาชญาศักราช
 ๙๒๕(๑๔)เดือน๔ออก(๑๕) . . ๕๑

โดยจารึกนี้ระบุปีพ.ศ.สร้างวัดก็คือข้อความจารึกด้านที่ ๑ ด้านขวาของวงดวงชาตา ระบุนุศักราช ๙๑๓ คือ จ.ศ. ๙๓๑ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๙๔ และข้อความจารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๗ ระบุนุศักราช ๙๒๕ คือ จ.ศ. ๙๒๕ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๑๐๖ อันเป็นสมัยที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๙๓-๒๑๑๕) เนื้อหาที่ระบุ คือกล่าวถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้อุทิศที่ดินแก่วัด และเป็นหลักฐานว่า พ.ศ. ๒๐๙๔ พระเจ้าไชยเชษฐาฯ ได้กลับจากเชียงใหม่มาครองหลวงพระบางแล้ว

^{๕๑} จารึกวัดผดุงสุข ๑, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/>

ภาพที่ ๔.๖๐ แสดงพระพุทธรูปพระประธาน และจารึกวัดผดุงสุข

ภาพที่ ๔.๖๑ แสดงสิมหรือโบสถ์หลังเก่าของวัดศรีสุวรรณหรือวัดผดุงสุข

ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ.๒๑๑๕ พระยาปาก หมายถึงพระยาปาห้วยหลวงผู้ครองเมืองปากห้วยหลวง ซึ่งก็น่าจะเป็นพระยานครน้อย บุตรชายของพระยาแสนสุรินทร์ควังฟ้า(จางจัน)ก็ได้มาทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดถีนดุงอีกครั้งหนึ่ง โดยในครั้งนี้ได้เข้ามากำหนดพื้นที่ของวัดใหม่อีกครั้ง คือ กำหนดเขตเพิ่มให้กับวัด

“..ศรีสวัสดิ์จุลสังกราช(๓)ได้๙๓๒(๔) ตัวเดือน๑๑ออก(๖) ค่า ๑ วัน๕ (๗) ฤกษ์ ๑๒ ตัวพระยาปากเจ้า(๑๐) มีศรัทธาในพุทธศาสนามาให้คามเขตลวงรี(๑๒)น้ำของ(๑๓) ได้ชาว(๑๔)วาปลาย(๑๕) ร่องอกเมือนา(๒๐) ๔๒วาให้แก่มหาปาเจ้า(๒๔) ตน(๒๕) ทรงจตุบริสุทธิ์ศิลป์เศรฐาตรา- บต่อเท่า(๒๗) ๕ พันวสา(๒๘) กับเจ้า ๒ พวกเล่าให้หนองนกยูงจ้าว(๓๓) หมื่นกลางเชียงมีศรัทธากับพระยาปากเจ้าให้ตั้งนาหญ้าขวามีค่าบาทหนึ่งนาปากเหมี่- องมีค่า๒บัก(๔๐)ที่แทก(๔๑) คามเขตกับตั้งหนองน- กยูงหากเป็นดินเป็นนาจัวหมื่นกลางเชียงมีศรัทธากับพระยาปากเจ้ามาให้ทานแก่มหาปาเจ้ามีแสนเจ้าเก้าเมือง(๔๙)ตั้งเจ้าหมื่นกลาง(๕๐) เชียงเจ้าหมื่นเปี้ยหมื่นชาแทกยอยกให้เป็นสังฆการีแก่ทั้งหลาย(ย) ยเทวดาในหมื่นโลกธาตุงมาตามเราทุกต-” ^{๕๒}

สำหรับวัดศรีสุพรรณนี้ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดถีนดุงเมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๐ ตรงกับสมัยของรัชกาลที่ ๔ เนื่องจากว่าชาวบ้านได้มีมติในการเปลี่ยนชื่อจากวัดศรีสุพรรณมาเป็นวัดถีนดุงตามชื่อของหมู่บ้านที่อยู่รอบๆวัด(เดิม) ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๘๖ พระครูพิเศษธรรมาภิบาล เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ชัยได้เปลี่ยนชื่อจากวัดถีนดุงมาเป็น “วัดผดุงสุข” มาจนถึงปัจจุบันนี้ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๓ โดยการนำของพระครูพิสัยกิจจาทร(เจ้าอาวาสวัดหลวง)เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ชัยได้เป็นผู้นำชาวบ้านรอบๆวัดผดุงสุขพร้อมด้วยเจ้าอาวาสวัดทำการย้ายวัดผดุงสุขไปสร้างที่ใหม่ซึ่งห่างไปจากวัดเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตร เนื่องจากเห็นว่าวัดเดิมนั้นคับแคบเกินไป ประกอบกับชาวบ้านเกิดความวิตกกังวลว่าหากไม่ย้ายวัดอาจจะถูกแม่น้ำโขงพัดกัดเซาะตลิ่งจนทำให้วัดจมลงในแม่น้ำโขงได้ โดยพระครูพิสัยกิจจาทร(เจ้าอาวาสวัดหลวง)เจ้าคณะอำเภอโพธิ์ชัยในขณะนั้นท่านได้ทำการระดมทุนและจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างวัดที่ใหม่ติดกับถนนหนองคาย-โพธิ์ชัยซึ่งมีพื้นที่กว้างสะดวกกว่าวัดเดิมมาก ดังนั้น ทางคณะสงฆ์อำเภอโพธิ์ชัยและชาวบ้านถีนดุงจึงได้ทำการย้ายวัดและโบราณวัตถุต่างๆไปไว้ที่วัดแห่งใหม่พร้อมกับการสร้างถาวรวัตถุต่างๆขึ้นมา เช่น อุโบสถหลังใหม่ โดยสร้างให้หันออกไปทางถนนใหญ่จากนั้นก็ได้อพยพหลวงพ่อบูญจากวัดเดิมที่เดิมท่านหันพระพักต์ไปทางทิศตะวันออกไปประดิษฐานไว้ ณ อุโบสถหลังใหม่ โดยคราวนี้ท่านได้หันพระพักต์ไปทางทิศใต้ดังที่เห็นในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังได้อพยพศิลาจารึกจากวิหารหลวงพ่อบูญเดิมมาไว้ที่อุโบสถหลังใหม่ด้วย

^{๕๒} จารึกวัดผดุงสุข ๒ (ศิลาจารึกวัดถีนดุง), [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล:

๔.๑.๔๑ คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

จากการศึกษาด้วยการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายมาทั้งหมดจะพบว่าการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นได้บ่งชี้ความรู้เชิงคุณค่าที่เกี่ยวข้องหลายประการ ดังที่จะได้นำเสนอต่อไปนี้คือ

๔.๑.๔๑.๑ คุณค่าด้านประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจสิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดก็คือการพบว่ามีเมืองหนองคายหรือจังหวัดหนองคายนั้นมีความเป็นมาที่ยาวนานหากพิจารณาจากพื้นที่ที่ได้ลงสำรวจโดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะประเภท (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณ ได้แก่เมืองโคกคอนนั้นถือว่าเป็นเมืองที่มีความเก่าแก่มากเท่ากับชุมชนโบราณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมืองหนองคายเป็นเมืองที่มีชุมชนโบราณอาศัยอยู่มาตั้งแต่ศีกดาบรพ (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองประวัติศาสตร์ ได้แก่เมืองปะโค เวียงคุกนั้นถือได้ว่าเป็นแหล่งโบราณคดีประเภทประวัติศาสตร์ที่ทำให้เราเห็นได้ว่าเมืองหนองคายได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์มาแล้วก็คือตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นต้นมาจนถึงอารยธรรมขอมเมืองพระนคร และอิทธิพลของสุโขทัย อยุธยา ล้านช้างและล้านนาโดยตลอดจะสังเกตเห็นได้จาก ซากเมืองโบราณประเภทวัดและเจดีย์พระธาตุต่างๆ นั้นหลงเหลือให้เราได้เห็นถึงร่องรอยของความเจริญของเมืองหนองคายในอดีตได้ดี นอกจากนั้นในเรื่องของคุณค่าของแหล่งโบราณคดีเมืองหนองคายนั้นยังเผยให้เราได้เห็นถึงรายละเอียดของความเจริญและความรุ่งเรืองในอดีตได้หลายประการ คือ มีจารึกที่ระบุเหตุการณ์บ้านเมือง และผู้คนในแถบริมสองฝั่งแม่น้ำโขงได้ค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะผู้คนในพื้นที่นั้นได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และชุมชนเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ดี โดยจากการศึกษาแหล่งโบราณคดีเมืองหนองคาย-ปะโค-เวียงคุกหรือสภาพเมืองหนองคายนั้นจะพบว่า มีพัฒนาการมาตามลำดับโดยเฉพาะส่วนที่เป็นเมืองโบราณอย่างเมืองปะโค-เวียงคุกที่ถือว่าเป็นเก่าก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเมืองหรือจังหวัดหนองคายในปัจจุบัน โดยจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะส่วนที่เป็นเมืองเก่าได้มีพัฒนาการมาดังนี้

(๑) ประเด็นพัฒนาการของจังหวัดหนองคายสมัยเมืองปะโค เวียงคุก

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายในสมัยเมืองปะโค เวียงคุกมากขึ้น เบื้องต้นก็จะอธิบายเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์แห่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายในสมัยเมืองปะโค เวียงคุกจากยุคโบราณถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ผ่านมาแต่นั้นเป็นการกล่าวถึงรายละเอียดเชิงหลักฐานข้อมูล แต่จากนี้ผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์ในเชิงความสัมพันธ์สืบเนื่องหรือพัฒนาการของเมืองว่าทั้งสองเมืองนี้มี

พัฒนาการมาอย่างไร โดยจะชี้ให้เห็นว่าเมืองนี้มีความสำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับรัฐหรือเมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าอย่างไร

(๑.๑) สถานภาพของจังหวัดหนองคายสมัยเมืองปะโค เวียงคุก เมืองปะโค เวียงคุกนี้ถือว่าเป็นเมืองที่อยู่ในฐานะที่เป็นเมือง “คู่แฝด” คือเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองหรือมีพัฒนาร่วมกันมากับเมืองคู่แฝด ซึ่งเมืองปะโค เวียงคุกนี้ถือว่าเป็นเมืองคาแฝดกับเมือง ขายฟองใน ฐานะที่เมืองขายฟองนั้นเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับเมืองเวียงคุกดังที่ได้กล่าวมาแล้วเพราะการ ที่เป็นเมืองอยู่คนละฝั่งแม่น้ำนี้เองเป็นเหตุให้เมืองขายฟองกับเมืองเวียงคุก (ขอตัดเมืองปะโคออก ก่อน) ดังนั้นเมืองขายฟองกับเมืองเวียงคุกจึงเป็นเมืองคู่แฝดกันมีพัฒนาการในเรื่องของศาสนาและ วัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกันมากและเป็นเมืองที่มีระยะห่างของแม่น้ำโขงจากกันไม่มากเป็นเหตุให้ผู้คน ทั้งหลายสามารถที่จะเดินทางไปมาหาสู่กันและถ่ายทอดวัฒนธรรมต่อกันได้ อีกประการหนึ่งสองเมือง นี้ถือว่าเป็นเมืองที่เป็น “จตุรรวมพล” เพื่อเรียกกำลังพลไปต่อสู้กับศัตรูให้กับเมืองใหญ่ได้ง่าย ดังนั้น เมืองเวียงคุกขายฟองจึงถือว่าเป็นแหล่งหรือชุมกำลังที่สำคัญของเมืองใหญ่อย่างเมืองเวียงจันทน์หรือ เมืองหลวงพระบางได้ดี

(๑.๒) พัฒนาการของจังหวัดหนองคายสมัยเมืองปะโค เวียงคุกในยุคทวารวดี สำหรับพัฒนาการของเมืองเวียงคุกหรือขายฟอง หรือเมืองปะโคนี้ถือว่าเป็นเมืองที่มีพัฒนาการมาแล้ว ตั้งแต่สมัยทวารวดีร่วมสมัยกับเมืองเปงจานที่มีอายุเก่าแก่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ เป็นต้นมา ดังที่ เราพบใบเสมาที่มีจารึกอักษรปัลลวะสมัยทวารวดีอยู่ที่เมืองเปงจานหรือเมืองรัตนวาปีในสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านเสนอว่าในช่วงยุคสมัยทวารวดีนี้บ้านเมืองแถบนี้อยู่ในอำนาจการปกครอง ของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ์หลวงซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่นครพนม - คำม่วน ดังที่พบใบเสมาสมัยทวารวดี จำนวนมากที่วัดโอกาสศรีบัวบาน จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า เมืองนครพนม เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนี้ โดยอาณาจักรนี้ได้ขยายอำนาจมาจนถึงเวียงจันทน์หรือหลวงพระบาง ก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีจะพบว่า ที่เมืองเวียงคุกนี้ก็พบใบเสมาสมัย ทวารวดีอยู่เช่นเดียวกันที่วัดเวียงชัย หรือวัดร้างข้างตลาดเวียงคุก และพบที่วัดศรีมงคลธรรมาราม ใน ตัวเมืองเวียงคุกอีก ๘ หลัก แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมแบบทวารวดีได้ขยายมาจนถึงเมืองปะโค เวียง คุกหรือเมืองขายฟองนี้เช่นกัน ซึ่งความเจริญของเมืองปะโค เวียงคุกหรือขายฟองนี้จะมีภาพความ เจริญเป็นอย่างไร แต่จากหลักฐานที่พบแสดงให้เห็นว่าเมืองเหล่านี้มีพัฒนาการมาแล้วตั้งแต่ยุคทวารวดี เป็นต้นมา

(๑.๓) พัฒนาการของจังหวัดหนองคายสมัยเมืองปะโค เวียงคุกในยุคขอม

สำหรับความเจริญของเมืองปะโค เวียงคุก โดยเฉพาะเวียงคุกนั้นถือว่าเป็นเมืองที่ จัดเป็น “เส้นทางผ่านทางการค้า” เพื่อไปสู่เมืองใหญ่เมืองอื่นในฝั่งขวาแม่น้ำโขง คือเมืองเวียงจันทน์

หรือต่อไปยังเวียงคอกได้อีก โดยเส้นทางของการค้าที่ว่าเป็นเส้นทางการค้าทางบกจากเมืองพินายหรือโคราช ดังปรากฏในข้อเสนอแนะของนักวิชาการบางท่านว่า “เวียงคอก” เป็นสถานีใหญ่ในการขนถ่ายสินค้าจากลาวสู่เมืองโคราช ทำให้เป็นที่พักของพ่อค้าจากต่างถิ่นมากมาย^{๕๓} แสดงให้เห็นว่าเส้นทางการค้าของคนโบราณทางบกนั้นเป็นการเดินทางมาจากเมืองขอมในแอ่งโคราชคือเมืองพินายที่ไม่ได้เดินทางมาทางเรือแต่เลือกที่จะเดินทางมาทางบกผ่านขอนแก่น-ชัยภูมิ-หนองบัวลำภู มาที่หนองคายคือที่เมืองเวียงคอกก่อนที่จะเดินทางไปค้าขายแต่ที่เมืองเวียงจันทน์ก็จะแวะพักสินค้าและพักเหนื่อยจากการเดินทางที่เมืองเวียงคอกนี้ ดังนั้น เมืองเวียงคอกจึงถือว่าเป็นเป็นจุดผ่านอีกจุดหนึ่งของขบวนการค้าในสมัยโบราณ

ในแง่หนึ่งเมื่ออำนาจของศรีโคตรบูรณลดหรือเสื่อมลงอำนาจของขอมก็มีกำลังมากขึ้น จากนั้นขอมก็ได้แผ่ขยายอำนาจของตนเองขึ้นมาสู่เวียงจันทน์หรือหลวงพระบางแทนโดยกษัตริย์ขอมที่ขยายอำนาจมาสู่ลุ่มแม่น้ำโขงครั้งแรกน่าจะเป็นพระเจ้าจิตรเสนหรือพระเจ้ามเหศวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๑๔๓ - ๑๑๕๘) เพราะพระองค์ทรงมีอำนาจมากที่จำปาศักดิ์ทรงครองอำนาจที่จำปาศักดิ์คือที่ปราสาทวัดพู จากนั้นทรงยกกองทัพลงไปยึดพูนันกับพระเชษฐาของพระองค์และตั้งเจดีย์จากนั้นทรงแผ่อำนาจมายังดินแดนต่างๆทั้งทางเหนือปละทางใต้และมีการขยายพื้นที่ปกครองมาตลอดจนถึงยุคของพระราชโอรสของพระองค์ เนื่องจากภารกิจของกษัตริย์ขอมที่สำคัญที่สุดนั้นก็คือการรักษาเขตแดนหรืออำนาจที่บุรพกษัตริย์ทรงทำมาแล้ว โดยตลอดสมัยเจดีย์ดินแดนแถบเหนือคือหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ตกเป็นเมืองในปกครองของขอมหมดแล้ว คือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๔ เป็นต้นมา ซึ่งสภาพของเมืองเวียงจันทน์ ปะโค เวียงคอกก็อยู่ภายใต้การปกครองของขอม

ต่อมาถึงยุคเมืองพระนคร ขอมหรือกัมพูชาก็ยังคงเรื่องอำนาจราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๙ (พ.ศ. ๑๓๔๕ - ๑๙๗๕) เมืองปะโค เวียงคอก หรือเวียงจันทน์ก็ยังคงทำหน้าที่เป็นเมืองที่เป็นเส้นทางทางการค้าของขอมอยู่เรื่อยมา โดยยุคนี้มีการส่งทหารขึ้นมาควบคุมเส้นทางทางการค้าก็คือสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๑๔๕๓) ต่อมาในสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๔๘๗ - ๑๕๑๑) ทรงนับถือพระพุทธศาสนาหายานอย่างมั่นคั่งคิดว่าทรงนำเอาพระพุทธศาสนาหายานมาเผยแผ่ให้มั่นคงในดินแดนต่างๆที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ ปราสาทโพนบกและปราสาทหลังอื่นที่เวียงคอก เช่น ปราสาทวัดทุ่ง(เทพพล) ปราสาทวัดสาวสุวรรณหรือวัดยอดแก้วก็น่าจะได้รับการสร้างขึ้นในยุคนี้เพื่อให้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา ซึ่งแนวนโยบายนี้ได้รับการสืบทอดมาโดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๕ (พ.ศ.

^{๕๓} ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาลภพ, บรรยายสาธารณะเรื่อง อารยธรรมชายฟอง / Say Fong Civilization มรดกประวัติศาสตร์แบบอาณานิคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=๑๐๕๒> [๑๓ ก.พ. ๒๕๖๒].

๑๕๑๑ - ๑๕๔๔ / ค.ศ. ๙๖๘ - ๑๐๐๑)^{๕๔} พระราชโอรสของพระเจ้าราเชนทรวรมัน ต่อมาถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๕๔๕ - ๑๕๙๓) พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสของเจ้าศรีธรรมราช กษัตริย์แห่ง ตามพรลิงคะ ซึ่งมีเมืองหลวงที่นครศรีธรรมราช หรือ ไชยา และเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงมีเชื้อสายราชวงศ์กัมพูชาโดยพระราชมารดาเป็นเจ้าหญิงเขมร ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนามหายาน จึงทรงหันมาสนับสนุนนิกายนี้มากขึ้น^{๕๕} เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงเป็นพระปฐมกษัตริย์ที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนามหายาน เป็นศาสนาของรัฐอย่างเป็นทางการ และทรงเป็นพระศาสนูปถัมภกอย่างประเสริฐอีกด้วย^{๕๖} พระองค์ได้ขยายอาณาเขตอีกเป็นจำนวนมาก^{๕๗} ทางด้านตะวันตกครอบคลุมอาณาจักรทวาราวดี ทางเหนือ ทรงตีได้เมืองหลวงพระบาง ทางใต้ตีได้ตอนบนของแหลมมลายู โดยเฉพาะในส่วนของเวียงจันทน์นั้น ทรงเสด็จมาตั้งเสาหลักเมืองที่เมืองเวียงจันทน์ ดังปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุนม ความตอนที่พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า

ดูราอานนท์ พระอรหันต์สององค์จักได้มากำจัดผีเสื่อน้ำทั้งหลายเหล่านี้ แล้วพระยาองค์หนึ่ง ชื่อว่าศรีธรรมาโคก จักเอาธาตุดุคตมารูปลงไว้ ณ ที่นี้แห่งหนึ่ง และฤาษีคนหนึ่ง ชื่อว่าฐิตกัปปิโยอยู่ในป่าหิมพานต์มีอายุเสี่ง^{๕๘} กลับหนึ่ง^{๕๙}

ดูราอานนท์ พระยาไชยประเสริฐจากเอกราชอันนั้นมาอยู่เสวยราชสมบัติ ได้นางเทวีแก้วอันเกิดกับนั้น มาตั้งชื่อเมืองว่า เมืองจันทบุรีศรีสัตตนาคนาค เป็นเมืองพระยานาค ให้ความสวัสดิแก่บุรีจัน ครั้งนั้น เทพดา นาค และมเหสีกษัตริย์ทั้งหลายก็ชื่นชมยินดี ให้เสวยสาธุการทั่วกันไปทุกทิศานุทิศ จักได้โชตนาพระพุทธศาสนาทั่วไปในอาณาจักรบ้านเมืองทั่วพระยาทั้งหลายจักได้ก่อเจดีย์โลม^{๖๐} ธาตุดุคต อันพระยาศรีธรรมาโคกเอามารูปล

^{๕๔} มีแซล ตรานณ, ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชาเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศักราช, หน้า ๓๑.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๕.

^{๕๖} พุทธศาสนบัณฑิต, พุทธศาสนา ๒๕๐๐, หน้า ๖๗.

^{๕๗} การขยายอาณาเขตในรัชสมัยของพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ นี้ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๕ - ๑๗.

^{๕๘} สิ้น หรือแปลว่าตลอดกับปีหนึ่ง

^{๕๙} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุนม), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑-๓.

^{๖๐} แปลว่า ครอบ

นาไว้ในที่ต่างๆ ส่วนท้าวพระยาฝูงอื่นมีบุญสมภารน้อย ก็บ่มีอาจก่อเจดีย์โลมธาตุอัน พระยาศรีธรรมมาโคกประดิษฐานไว้^{๖๑}

นอกจากนั้นยังปรากฏตอนที่พราหมณ์มงคลของพระยาสุเมตตธรรมวงศากรมขุนครราช ส่งมาเพื่อร่วมฉลองการแต่งตั้งบุรีจันท์เป็นพระเจ้าจันทพานิชนั้นพราหมณ์ท่านหนึ่งได้นั่งทางในเพื่อ ค้นหา “รอยพระพุทธรูปที่พระพุทธรองค์ทรงประทับไว้” แล้วก็ทราบว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระ ชาติหลวงจึงแจ้งแก่คนทั้งหลายว่าห้ามสร้างเวียงทับหรือตั้งรอยพระบาทนี้ที่พระเจ้าศรีธรรมโคกราช ได้มาวางหลักเมืองเอาไว้แล้วว่า

ขณะนั้นไชยพราหมณ์จึงบอกกับพราหมณ์ทั้ง ๔ ว่า ได้พบกงจิตรแก้วพระพุทธรเจ้า พราหมณ์ทั้ง ๔ จึงทูลขอเอากำลั่งด้วยพระยาจันทบุรีได้แล้ว ไชยพราหมณ์จึงพาไปสู่ริม หนองคันแทเสื่อน้ำ กระทำสักการบูชา แล้วจึงเอาหินมุกด์ ๔ เหลี่ยมมาจารึกบอกไว้ว่า ที่นี่พระพุทธรเจ้ามาขึ้นทำนายว่า พระยาองค์ชื่อว่าศรีธรรมมาโคก จักก่อแรกเจดีย์ ประเสริฐ พราหมณ์ทั้งหลายมาราชาภิเชกบุรีจัน ให้เป็นพระยาเสวยราชสมบัติ บ้านเมือง ที่พญานาคมาก่อแรกไว้ที่หาดทรายนั้นได้เห็น จึงได้จารึกหินฝังหมายไว้ให้ แจ้ง พราหมณ์ทั้ง ๕ จึงให้คนทั้งหลายคัดเอาตำนานนั้นไว้ และว่าอย่าให้สร้างเวียงโลม ตั้งกงจิตรแก้วที่นั่น เหตุว่าพระพุทธรเจ้าได้ทรงไว้ยังกงจิตรแก้ว ตั้งโลมนครศาสนาทั้ง มวล^{๖๒}

โดยนามหรือพระนามที่ระบุในตำนานนี้ว่าเป็น “พระยาศรีธรรมมาโคกราช” ในที่นี้ก็น่า คือพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ นี้เองที่ทรงเสด็จมาที่เวียงจันทน์แล้วทรงวางหลักเมืองไว้ที่บริเวณพระธาตุน หลวง โดยทรงประกอบพิธีกรรมตามครรลองของอาณาจักรเขมรและอาณาจักรตามพรลิงค์ของพระ ราชบิดาของพระองค์ ซึ่งหลักเมืองนี้ทำด้วยไม้จันทน์ และเมื่อวางเสาหลักเมืองแล้วพระองค์ก็ได้ ประดิษฐาน “พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรองค์” เอาไว้ ณ สถานที่นั้นด้วย โดยเหตุการณ์นั้น เกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ต่อมาอีก ๕๐๐ ปีก็มีเรื่องราวปรากฏในอุรังคธาตุนิทานดังที่ทราบ กันนั้น

อนึ่ง สภาพของเมืองปะโค เวียงคุกหรือเมืองชายพองในยุคนั้นถือว่าเป็นเมืองขอมหรือ เมืองหน้าด่านขอมที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระเจ้าสุริยวรมันให้เป็นเมืองที่เป็นที่ตั้งของ พระพุทธศาสนamahayanและศาสนาพราหมณ์ฮินดู ทรงให้มีการบำรุงประชาชนและศาสนาในเมือง นั้นอย่างดี

^{๖๑} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุนม), หน้า ๑๐.

^{๖๒} กรมศิลปากร, อุรังคธาตุนิทาน (ตำนานพระธาตุนม), หน้า ๑๑.

ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าอู่ทยทิตยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๕๙๓ - ๑๖๐๙) ทรงเป็นพระราชโอรส ในพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ในยุคนี้อาณาจักรขอมเริ่มอ่อนแอลงเนื่องจากอำนาจของมอญที่เมืองสะเทิมเริ่มเข้มแข็งและคนไทยเริ่มอพยพลงมาจากทางใต้ของจีนมาตั้งเมืองที่สุโขทัยและหลวงพระบางทำให้หัวเมืองทางเหนือและลุ่มแม่น้ำโขงเกิดการสั่นคลอน ต่อมาถึงกษัตริย์อีกพระองค์ของเขมรก็เริ่มอ่อนแอลงเนื่องจากต้องทำสงครามกับจามปาและตั้งเกีย (เวียดนาม) สภาพของอาณาจักรขอมที่อ่อนแอกลับได้รับการพลิกฟื้นอีกครั้งในรัชสมัยของ “ตระกูลมหินทร” ที่มาจากพินาย คือเริ่มต้นวงศ์มหินทร คือ ต้นราชวงศ์น่าจะเป็นเจ้าชายมหินทรวรมัน เดิมครองเมืองวิเทาะอยู่บริเวณปราสาทพระวิหาร ต่อมาพระบาทสุริยวรมันที่ ๑ ได้ส่งย้ายไปครอง “ดินแดนแห่งรังโคล” ที่หลายท่านคาดว่า เป็นเมืองแถวๆ พนมรุ้ง ปัจจุบัน ต่อมาเมื่ออาณาจักรขอมเริ่มอ่อนแอพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ. ๑๖๒๓ - ๑๖๕๐) จึงเสด็จไปยึดอำนาจการปกครองแทน พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างปราสาทหินพินายที่โคราชขึ้นเพื่อเป็นเทวสถานและพุทธสถานสำหรับพลเมืองในบริเวณปากแม่น้ำมูล เมื่อขึ้นครองราชย์แล้วสิ่งที่ทรงทำก็คือการปรับปรุงบ้านเมืองและส่งกองทัพไปปราบเมืองที่อยู่ในอำนาจของราชวงศ์เดิมที่ละโว้ สุโขทัยและที่สกลนคร ดังจะพบว่า ปราสาทที่สร้างขึ้นที่สกลนครนั้นเป็นอิทธิพลของมหินทรปุระแทบทั้งสิ้น เช่นปราสาทนารายณ์เจงเวง ปราสาทภูเพ็ก เป็นต้น ปะโค เวียงคุก หรือเวียงจันทน์ก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ด้วยกล่าวคือ ในยุคนี้มีการปรับปรุงแล้วร้างปราสาทขึ้นมาใหม่ที่ “วัดทุ่งหรือวัดเทพพล” ในปัจจุบันโดยมีการสร้างแบบตระกูลมหินทร คือรูปแบบปราสาทเป็นแบบปราสาทหินพินายแต่ย่อขนาดลงกว่าเดิมให้เป็นรูปแบบของปราสาททองคำรองจากปราสาทหินพินาย สังเกตจากเครื่องประดับอาคารที่พบที่วัดเทพพลนั้นมีขนาดย่อมๆลงจากปราสาทหินพินาย เช่น บัวแฉก รูปเทพพนม หรือกลับขุ่นรูปพญานาค เป็นต้นที่พบนั้นถือว่าจำลองแบบมาจากปราสาทหินพินายแทบทั้งสิ้น ดังนั้นอิทธิพลของตระกูลมหินทรจึงเชื่อได้ว่าได้เข้ามาสู่เมืองเวียงคุกในยุคของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ นี้เอง อนึ่งสภาพบ้านเมืองหรือชุมชนที่มีอยู่ในยุคนี้ก็จะมีเมืองเวียงจันทน์ เมืองเวียงคุก เมืองปะโค เมืองเปงจาน ที่ระบุเช่นนี้เพราะเมืองเปงจานหรือแฉกชานนั้นมีปรากฏในรูปสลักกองทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ผู้สร้างปราสาทนครวัดอันเลื่องชื่อ

ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓) รัชสมัยของพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ปกครองด้วย ระบบเทวราช เพื่อเป็นเครื่องหมายรวบรวม และควบคุมกำลังไพร่พลให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนทางด้านเศรษฐกิจบ้านเมืองอุดมด้วยระบบชลประทานที่จัดไว้อย่างดี ทรงแผ่ขยายอาณาเขตทางภาคเหนือถึงล้านนา ภาคกลางจรดพม่า ภาคใต้ถึงอ่าว บ้านดอน (สุราษฎร์ธานี) ภาคตะวันออกถึงแคว้นตั้งเกีย พร้อมทั้งปราบอาณาจักรจามปาและยึดครองไว้ได้ประมาณ ๔ ปี^{๖๓} นอกจากนั้น พระองค์ก็ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาฮินดูหนักหน่วงถึงขั้นเกิด

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๗ - ๑๘.

มีลัทธิวิษณุราชแทนลัทธิเทวราช พร้อมทั้งได้สร้างศาสนสถานอันเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก คือ นครวัด (Angkor Wat)^{๖๔} เป็นศาสนสถานที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีเทวรูปพระวิษณุเทพทรงครุฑทองคำอยู่ศูนย์กลาง ในยุคนี้นบ้านเมืองในเขตปกครองของพระองค์ก็มีความสงบดีโดยเฉพาะดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง แต่จะมีปัญหาเฉพาะส่วนที่เป็นจามปาหรือเวียดนามเนื่องจากเวียดนามนั้นถือว่าเป็นประเทศที่มีกองทัพที่เข้มแข็งโดยเฉพาะการเดินทางเรือ

ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๒ (พ.ศ. ๑๖๙๓ - ๑๗๐๓) พระองค์ทรงครองราชย์สมบัติต่อ หลังจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงมีชายาที่เป็นพระราชบุตรของพระเจ้าหรรษวรมันที่ ๓ ทรงมีนามว่า พระศรีษราชจุฑาภรณ์ และประสูติพระราชบุตรพระองค์หนึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติทุกประการ ทรงเป็นมกุฎราชกุมาร และอนาคตนั้น คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗^{๖๕} พระองค์ทรงเอาพระทัยต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาหายานมากอันเป็นแบบอย่างแก่พระราชโอรสคือพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นยิ่งนัก

ต่อมาในยุคสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๑) ซึ่งตอนแรกก่อนที่จะทรงขึ้นครองราชย์นั้นทรงประสบกับความยุ่งยากในเรื่องของการแย่งชิงราชบัลลังก์กันระหว่าพระประยูรญาติจนพระองค์ต้องเสด็จไปประทับต่างเมืองรอให้ประจวบเหมาะจึงเสด็จเข้าเมืองเพื่อปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็นพระราชินีที่บำเพ็ญอุปัชฌาย์พระพุทธศาสนา และยกย่องให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชาติ ทรงบำเพ็ญพระราชพิธีสำคัญๆ แบบพุทธนิยม เพื่อให้เกิดเอกภาพของชาติที่ใหญ่ไพศาลได้ โดยพระองค์ทรงสถาปนาเทวสถาน โรงพยาบาล วัดวาอาราม ศาลาธรรมะ มหาวิทยาลัย สะพาน และถนนหนทางทั้งในพระราชธานีก็เหมือนกับในหัวเมืองต่างๆ ได้ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกประสาทพระขรรค์^{๖๖} ซึ่งการดำเนินงานการก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ ประสาท ศาสนสถาน วัดวาอาราม และสิ่งสาธารณูปโภคเหล่านี้ คือ

^{๖๔} การสร้างปราสาทนครวัด มีสาเหตุมาจากศาสนา กล่าวคือ สร้างขึ้นเพื่ออุทิศแด่พระวิษณุ หรือ พระบรมวิษณุโลก ซึ่งรูปพระวิษณุปัจจุบัน ประชาชนในจังหวัดเสียมเรียบให้ชื่อว่า **นักตราช** อันเป็นตัวแทนของพระบาทยโสวรมันที่ ๒ ดังนั้น การสร้างนครวัด จึงเป็นพระเมรุมรณนามของพระองค์ เมื่อทรงสวรรคตไป และเป็นเหตุผลที่ชัดเจนของการสร้างนครวัดที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก. อังโน มีแซล ตราณ, **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๑๓๙.

^{๖๕} ชา อวม, โฝ เฝง และ โสม อิม, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดย ศานติ ภัคดีคำ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนตส์ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒.

^{๖๖} มีแซล ตราณ, **ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ - ๑๓ ในคริสต์ศกราช**. (พนมเปญ : ม.ป.ส., ๒๐๐๖), หน้า ๑๗๑, ๑๗๗ - ๑๗๘. และใน ชา อวม และคณะ, **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**, แปลโดย สันติ ภัคดีคำ, หน้า ๓๘ - ๔๐.

พระองค์ทรงดำเนินตามพระจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช^{๖๗} พระองค์ทรงศรัทธาอย่างแรงกล้า ในนิกายมหายานเหมือนกับพระราชบิดาของพระองค์ พระองค์ทรงส่งข้าราชการบริพารไปประจำเมืองต่างๆพร้อมทั้งไปสร้างโรงพยาบาลหรือโโรคยาศาลาไว้ในเมืองต่างๆ พร้อมทั้งทรงให้จารึกเรื่องราวของพระองค์ไว้ที่หลักจารึกจากนั้นให้ส่งไปประจำไว้ตามเมืองต่างๆ และมีการแกะสลักรูปพระโกลีศคุรุพระพุทธเจ้าที่มีลักษณะเหมือนพระองค์ไว้ประจำในโโรคยาศาลาทุกแห่งทั้งในภาคกลางของขอมและภาคอีสานของไทย โดยหนึ่งในหลักศิลาจารึกนั้นก็ปรากฏที่เมืองชายพองตรงข้ามกับเมืองเวียงคุก และมีรูปปั้นของพระองค์พบที่ สปป.ลาว ที่วัดพระธาตุหลวง และพบที่วัดร้างข้างวัดยอดแก้ว เมืองเวียงคุกอีกองค์ นอกนั้นก็พบพระพุทธรูป “พระชัยพุทธนาถ” อีกหลายองค์ที่วัดสาวสุวรรณ และพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะท้องถิ่นที่วัดอุดมสรรพผลเมืองปะโคอีกด้วย หรือพบหม้อหรือไหสมัยลพบุรีที่วัดกัศสปรณโธ หรือพบพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะขอมที่วัดมฤคทายวัน ซึ่งสิ่งที่ค้นพบเหล่านี้ถือว่าเป็นเครื่องยืนยันได้ดีว่า (๑) เมือง ชายพอง ปะโค เวียงคุกนั้นเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาและวิทยาการต่างๆจากขอมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และเส้นทางการรับอารยธรรมเขมนั้นผ่านเส้นทางพินายสู่เวียงจันทน์โดยมีเมืองที่เป็นเมืองผ่านของเส้นทางการค้าก็คือ เมืองเวียงคุก ชายพองหรือเวียงคุกเวียงคำในตำนานนั่นเอง ซึ่งยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นี้ถือว่าเป็นยุคทองของเขมรที่มีอำนาจเหนือดินแดนไทยและภาคอีสานของไทยและลาว เพราะเมื่อหมดจากยุคของพระองค์แล้วบ้านเมืองต่างๆในภาคอีสานและภาคกลางของไทยก็เข้มแข็งขึ้นและประกาศตัวเป็นเอกราชจากขอมทั้งหมด เช่น ที่สุโขทัย เชียงทอง ล้านนา เป็นต้น^{๖๘}

หลังจากสิ้นสุดสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แล้วขอมก็มีพระมหากษัตริย์ปกครองต่อมาอีก ๔ พระองค์ โดยแต่ละพระองค์ก็ทรงไม่มีพระราชอำนาจเหมือนรกับที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มีเพราะสถานการณ์ต่าง ๆ มันบีบบังคับให้พระองค์ต้องให้อำนาจที่ตนเองเคยอยู่ในอำนาจก็เป็นเอกราชหมดแล้ว โดยพระมหากษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์นั้นก็ ได้แก่ (๑) พระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ (พ.ศ. ๑๗๘๖ – ๑๘๓๘) รัชสมัยขององค์ ต้องเสียดินแดนทางด้านตะวันตกบริเวณแม่น้ำ

^{๖๗} ทรงดำเนินตามพระจริยาวัตรพระเจ้าอโศกมหาราช โดยการสร้างถนนสายใหญ่ เช่น ถนนไปเมืองจามปา ไปเมืองพินาย เป็นต้น ทรงสร้างศาลามไฟ (อัคคีศาลา) เป็นที่พักให้คนเดินทาง ๑๒๑ แห่ง โรงพยาบาล ๑๐๒ แห่ง (โโรคยาศาลา) พร้อมด้วยยา พยาบาล ผู้แจกอาหาร สวนอุทยาน บ่อน้ำ สระน้ำและการขยายระบบชลประทานให้กว้างขวางกว่าเดิมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการทำการเกษตรของประชาชน เป็นต้น อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๑๒. และใน พิระพงศ์ สุขแก้ว, **ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครธม**, หน้า ๑๒๕ - ๑๓๔.

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

เจ้าพระยาให้กับกลุ่มคนไทยที่มีผู้นำ คือ พ่อขุนผาเมือง ซึ่งเป็นราชบุตรเขยของพระองค์เองด้วย และไม่มีอำนาจพอที่จะยึดเอาดินแดนคืนมาได้^{๒๙} (๒) พระเจ้าอินทรวรมันที่ ๓ (พ.ศ. ๑๘๓๘ – ๑๘๕๐) (๓) พระเจ้าอินทรวรมัน (พ.ศ. ๑๘๕๑ – ๑๘๗๐) และ (๔) พระเจ้าชัยวรมันที่ ๙ (พ.ศ. ๑๘๗๐ – ๑๘๙๖) ซึ่งถือว่าเป็นยุคที่สิ้นสุดวงศ์ของกษัตริย์เมืองพระนคร

สำหรับสภาพบ้านเมืองของเวียงคุก ปะโค หรือชายพองก็เหมือนกับสกลนคร เมื่อบ้านเมืองอ่อนแอลงขอมที่อยู่ตามเมืองเหล่านี้ก็ถูกเรียกกลับประเทศของตนเอง ใครประสงค์อยู่ก็อยู่หากไม่ประสงค์อยู่ก็ให้เดินทางกลับเมืองขอม ทำให้เมืองปะโค เวียงคุกในยุคที่ขอมอ่อนแอนี้ก็พลอยอ่อนแอลงตามไปด้วยในที่สุดก็ถูกยึดครองโดยชาวลาวที่เมืองเชียงตุงเชียงทองและที่สุดก็ถูกปกครองโดยพระเจ้าฟ้างุ้มพระราชบุตรเขยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๙ กษัตริย์องค์สุดท้ายของวงศ์เมืองพระนคร

(๑.๔) พัฒนาการของจังหวัดหนองคายในยุคสุโขทัย-ล้านช้าง

สำหรับพัฒนาการของเมืองหนองคายในยุคของสุโขทัย-ล้านช้างนี้เป็นการพิจารณาถึงสภาพของบ้านเมืองในยุคเปลี่ยนผ่านจากยุคขอมมาสู่ยุคของคนไทยหรือคนลาวเข้ามาปกครอง เมื่อขอมอ่อนกำลังลงไทย ลาวมีอำนาจมากขึ้นโดยเฉพาะเมืองในเขตภาคกลางคือสุโขทัย และเมืองเชียงตุงเชียงทองในยุคของขุนบรมที่ขับไล่อำนาจของขอมออกไปจากดินแดนได้ ก็ได้เข้ามามีอำนาจปกครอง เวียงจันทน์ เวียงคำ ปะโค เวียงคุก เปงจาน ปากห้วยหลวง ปากะดิง เมืองนคร เมืองสกลทวาปี เมืองหมากแข้ง เป็นต้นที่ล้วนอยู่ในอำนาจการปกครองของลาว ต่อมาเมื่อสุโขทัยมีอำนาจมากขึ้นก็ได้ยกกองทัพมายึดครองหัวเมืองของลาวได้แก่เมือง หลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เวียงคำ แสดงให้เห็นว่าในยุคต้นของการสร้างเมืองสุโขทัยนั้น คือก่อนยุคพระเจ้าฟ้างุ้มมลาวเคยตกอยู่ในอำนาจของสุโขทัยมาก่อน ซึ่งการตกอยู่ในอำนาจสุโขทัยนี้แสดงให้เห็นว่าลาวยังไม่เข้มแข็งในยุคการก่อตั้งอาณาจักร และเมืองเวียงจันทน์ก็ดี เวียงคำก็ดี ถือว่าเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองหลวงพระบาง เมื่อได้หลวงพระบางก็เท่ากับได้เวียงคุก เวียงคำหรือปะโคไปด้วยเพราะเมืองเหล่านี้เป็นเมืองที่อยู่ติดกัน ดังนั้นในยุคของสุโขทัย เมืองเวียงจันทน์ เวียงคุกและเวียงคำจึงกลายมาเป็นเมืองของลาวอย่างเต็มตัว ไม่ได้เป็นเมืองของขอมอีกต่อไป เมื่อลาวเข้ามายึดแล้วก็ได้ทำลายสิ่งที่เป็นสมบัติของขอมหลายอย่าง เช่น การทำลายศาสนสถานเดิมแล้วสร้างพระธาตุครอบปราสาทหรือโศภนศาสดาเสียทำให้ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานในเชิงศาสนสถานของขอมเหลืออยู่จะเหลือเฉพาะเศษชิ้นส่วนของพระพุทธรูปที่ถูกทำลายไปเท่านั้นหรือเศษชิ้นส่วนการประดับอาคารเท่านั้น ส่วนศิลาแลงก็เอาไปทำฐานของพระธาตุหรือเจดีย์แทน เนื่องจากเห็นว่าหากเหลือศาสนสถานขอมไว้อยู่จะไม่เป็นมงคล เป็นต้น จะเหลือเฉพาะส่วนของพระพุทธรูปนาคปรกที่พอจะเข้าได้กับความเชื่อของคนลาวเท่านั้น แต่

^{๒๙} พีระพงษ์ สุขแก้ว, ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตริย์แห่งนครธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ประชาชนสยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๖ - ๑๓๗.

บางส่วนก็ถูกทำลายไปมาก เช่น พระพุทธรูปที่วัดพระสุคันย์หม่อมใหม่หนองคาย พระพุทธรูปที่วัดสาวสุวรรณ เป็นต้นล้วนถูกทำลายอาจจะมาจากการทำลายของขอมก่อนอพยพหรือจากคนลาวที่เกลียดขอมก็ได้

ภาพที่ ๔.๖๒ แสดงพระพุทธรูปนาคปรกศิลปะขอมและปราสาทหินจำลองที่ถูกทำลายและที่ยังคงสมบูรณ์อยู่

การที่สุโขทัยเข้ามามีอำนาจในช่วงก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มนั้นถือว่าสุโขทัยไม่ได้เข้ามาทำลายอะไรแต่เข้ามายึดเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเท่านั้น ไม่ได้ยึดครองเพื่อควบคุมแต่อย่างใดเพราะถือว่าบ้านเมืองเหล่านี้เป็นพี่เป็นน้องกันในเชื้อสายของลาวเหมือนกันนั่นเอง

(๑.๕) พัฒนาการของเมืองหนองคายในยุคล้านช้าง

สำหรับยุคล้านช้างนี้ถือว่าเป็นยุคที่เริ่มต้นจากพระเจ้าฟ้ารุ่งยกทัพจากกัมพูชา มายึดอำนาจเมืองเชียงตุงเชียงทองเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๙๐ ภายหลังจากที่ทรงยึดเมืองเชียงตุงเชียงทองมาได้แล้วก็ทำการยกกองทัพไปตีเอาเมืองที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยมาเป็นของตน เช่นไปตีเมืองต่าง ๆ ดังนี้คือ ๑. เมืองเชียงแสน ๒. เมืองเวียงจันทน์ ๓. เมืองร้อยเอ็ด^{๗๐} ผลของการขยายอาณาเขต ก็เป็นเหตุให้พระองค์ได้ดินแดนต่าง ๆ มากมายและได้ตั้งเมืองต่าง ๆ เป็นเมืองลูกหลวงจำนวน ๘ เมือง คือ ๑. เมืองขวา ๒. เมืองเชียงทอง ๓. เมืองพวน (เมืองเชียงขวาง) ๔. เมืองห้วยหลวง^{๗๑} ๕. เมืองจำปาศักดิ์ ๖. เมืองวังเวียง ๗. เมืองศรีโคตรบอง ๘. เมืองคำเกิดคำม่วน^{๗๒} โดยหลายเมืองนั้นเคยเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยมาก่อน เช่น เมืองร้อยเอ็ด^{๗๓} เมืองเชียงแสน เมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น นอกจากนี้ในยุคของพระเจ้าฟ้ารุ่งนี้ทรงอพยพคนจากเขตเวียงจันทน์ไปไว้ที่เมืองต่างๆในเขตภาคอีสานหลายเมือง เช่น อพยพพวกข่าเก่า ๑๐,๐๐๐ ครอบครัวมาอยู่ที่กะแด่ฟ้าแต่บ คือเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ หรือบริเวณร่องแกนอกเวียงจันทน์ในปัจจุบัน และอพยพอีก ๑๐,๐๐๐ ครอบครัวมาไว้ที่เมืองหนองหานน้อย คืออำเภอหนองหานจังหวัดอุดรธานีปัจจุบัน และเมืองสกลนคร เมืองกาฬสินธุ์ เมืองเลย เป็นต้น^{๗๔} เพื่อให้คนที่มีอยู่อย่างหนาแน่นในเวียงจันทน์หรือหลวงพระบางนั้นให้กระจายตัวออกไปจากพื้นที่ให้มากที่สุด เมืองปะโค เวียงคุกก็อยู่ในพื้นที่รองรับการอพยพด้วยเช่นกัน นอกจากนี้

^{๗๐} มหาสิลา วีระวงศ์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์มันทาตุทาด, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖ - ๔๒.

^{๗๑} เมืองห้วยหลวงหรือเมืองปากห้วยหลวงนั้นถือได้ว่าเป็นเมืองโบราณที่สำคัญเมืองหนึ่งของประเทศในดินแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งมีอาณาเขตนับตั้งแต่เมืองเปงงานนครราช มาจนถึงเมืองโพนพิสัยในปัจจุบันซึ่งมีแม่น้ำหรือลำห้วยชื่อว่าห้วยหลวงเป็นแม่น้ำสายหลักที่ชาวเมืองใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขายกัน โดยมีเมืองใหญ่ตั้งอยู่บริเวณปากห้วยหรือลำห้วยนั้น ดังนั้นเมืองดังกล่าวจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าเมืองปากห้วยหลวง โดยคำว่าหลวงนั้นมีความหมายหลายนัย เช่น (๑) หลวงหมายถึงใหญ่ เช่นคำว่าใหญ่หลวง และ (๒) หลวงหมายถึง เมืองหลวงเมืองลูกหลวง ซึ่งเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่รองมาจากเมืองนครหลวงอันเป็นจุดศูนย์กลางการปกครองซึ่งในอดีตนั้นอาณาจักรล้านช้างมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง ส่วนเมืองอื่นๆ ที่อยู่โดยรอบคือเมืองห้วยหลวงหรือปากห้วยหลวงจึงกลายมาเป็นเมืองที่มีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านเป็นประตูเมืองของอาณาจักรซึ่งสมัยก่อนนิยมเดินทาง ๆ น้ำ ดังนั้นเมื่อเดินทางมาจากทางใต้คือกัมพูชาก่อนที่จะเข้าสู่อาณาจักรจึงจำเป็นต้องผ่านเมืองหน้าด่านคือเมืองปากห้วยหลวงเสียก่อน-คณะผู้วิจัย

^{๗๒} มหาสิลา วีระวงศ์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, หน้า ๕๐.

^{๗๓} สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๔๘๘, (ขอนแก่น : ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๗๔} สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๔๘๘, หน้า ๑๑.

ทรงทำการสำรวจชายหนุ่มในพระราชอาณาเขตของพระองค์คือสำรวจ (สักเลก)จากเมืองเชียงราย บริเวณผาโตมาจนถึงเมืองปากห้วยหลวงพบว่าผู้ชายฉกรรจ์ทั้งหมด ๖ แสนคน ช้างสองพันเชือก ม้า ๑๐๐๐ ตัว ทางภาคใต้ก็สำรวจที่เมืองพระน้ารุ่งเชียงสา ปากซัน ตรงข้ามจังหวัดบึงกาฬ พบว่ามีชายฉกรรจ์ทั้งหมด ๔ หมื่นคน ช้างหนึ่งพันเชือก ม้าห้าร้อยตัว รวมทั้งประเทศมีจำนวนประชากรที่เป็นผู้ชายทั้งหมด ๑ ล้านคน เป็นลาวเสีย ๗ แสน เป็นไทย ๓ แสนคน^{๗๕} ในจำนวนประชากรนี้เมืองปะโค เวียงคุก และเมืองชายพองก็น่าจะมีผู้ชายไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ -๑๐,๐๐๐ คน เนื่องจากสามเมืองนี้เป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการค้าหรือเป็นเส้นทางการค้าของสมัยโบราณ เป็นเมืองที่มีกำลังในการสร้างวัด พระธาตุ หรือพระพุทธรูปที่มีกว่า ๒๐๐ แห่งได้

ต่อจากสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มแล้วก็ปรากฏว่าเมืองปะโค เวียงคุกก็ยังได้รับการพัฒนามาเรื่อยๆจากพระมหากษัตริย์ของล้านช้างหลายพระองค์ตั้งแต่พระเจ้าสามแสนไทยไตรภูวนาถ ,พระเจ้าล้านคำแดง ,พระนางมหาเทวี ,พระเจ้าไชยจักรแผ่นดินแก้ว ,พระเจ้าหล้าแสนไตร,พระเจ้าชมพู ,พระเจ้าวิสุทธราช,พระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร โดยตั้งสมัยพระเจ้าสามแสนไทยหรือพระเจ้าอุ้นเรือนมาถึงสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารนี้ถือว่าสภาพการเมืองจะไม่สงบในช่วงสมัยของพระนางมหาเทวีที่ได้อยู่เบื้องหลังการชิงอำนาจกันโดยนางเป็นผู้จัดการกษัตริย์ที่จะขึ้นครองราชย์หากนางพอใจก็ให้อยู่หากนางไม่พอใจนางก็จับไปสำเร็จโทษ ที่สุดนางก็ถูกจับไปสำเร็จโทษเองเมื่อว่างกษัตริย์ในยุคนั้นก็ให้บรรดาพระสังฆราชปกครองเมืองแทนมาจนถึงสมัยพระเจ้าไชยจักรแผ่นดินแก้วเป็นต้นมา แล้วมาถึงสมัยของพระเจ้าวิสุทธราชเป็นต้นมาที่บ้านเมืองสงบไม่มีสงครามกลางเมืองและมีการสร้างถาวรวัตถุขึ้นในเมืองต่างๆเป็นจำนวนมาก และเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก สถานการณ์ในเมืองปะโค เวียงคุกก็ได้รับการพัฒนาขึ้นตามลำดับ

สถานการณ์บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชกุมาร พระองค์เคยเสด็จมาที่เมืองปะโค เวียงคุกเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ “วังโพนจิกเวียงจัว” และ “วัดพระธาตุบังพวน” ซึ่งเป็นวัดตามตำนานอูร์จคราตุ และเสด็จทอดพระเนตรวัดวาอารามที่เมืองเวียงคุก นอกจากนั้น และทรงสนับสนุนให้ชาวบ้านสร้างพระธาตุหรือสร้างวัดเพื่อเป็นหลักชัยแห่งพระศาสนาตลอดแนวลำน้ำโขงเพื่อให้วัดเป็นที่พักของคนเดินทางมาทางเรือ และเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญของพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นทรงเสด็จรับช้างเผือกที่วัดเพนียดช้างที่เวียงคุก หรือวัดซุ่มช้างริมฝั่งแม่น้ำคุกหรือห้วยคุกก่อนจะเสด็จกลับหลวงพระบาง ในยุคนี้ปรากฏในจารึกที่สำคัญอยู่หลายหลักโดยมากอยู่ที่เมืองปากห้วยหลวง เช่น จารึกวัดแดนเมือง จารึกวัดคงกระพันชาตรี และที่เพิ่งค้นพบใหม่คือจารึกวัดหอก่อง ที่ระบूपิ พ.ศ.๒๐๘๓ ซึ่งเป็นช่วงสมัยของพระองค์ จะพบว่ามนสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารนี้เมืองปะโค เวียงคุก หรือเมืองเวียงจันทน์ เวียงคำต่างได้รับการพัฒนาขึ้น

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

มาเป็นอย่างมาก จะสังเกตว่าในเมืองเวียงคุกจะมีการปรับปรุงในเรื่องของการสร้างพระพุทธรูปให้มีขนาดใหญ่มากหลายองค์ เช่นที่วัดเทพพล และวัดยอดแก้วที่ได้รับการก่อสร้างมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่มเป็นต้นมาให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ให้สวยงามมากขึ้นในยุคของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารนี้ โดยเฉพาะในเรื่องของศิลปะทางเหนือหรือศิลปะล้านนาได้เข้ามามีบทบาทที่เมืองปะโค เวียงคุกก็ยุคนี้ เนื่องจากพระมเหสีของพระองค์เป็นชาวเชียงใหม่ คือพระนางยอดคำทิพย์

ต่อมาในยุคสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช หลังจากที่พระราชบิดาสวรรคตเพราะถูกช้างช้อนางกายล้มทับแล้ว พระองค์ก็กลับมาจากเชียงใหม่เพื่อมาจัดการพระศพแล้วก็ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แทน และทรงย้ายพระราชธานีจากเมืองหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์พร้อมทั้งอัญเชิญพระบางมาไว้ที่เวียงจันทน์ด้วย จากนั้นทรงย้ายคนจากเชียงใหม่ เชียงราย น่าน ลำพูน เชียงแสน เป็นต้นลงมาอยู่ที่เวียงจันทน์ เวียงคำ ศรีเชียงใหม่ ท่าบ่อ กองนาง โพนสา เวียงคุก ปะโค กวนวัน เมืองหมี และเรื่อยไปจนถึงเมืองปากห้วยหลวง ทำให้พระองค์ได้มีโอกาสที่จะเสด็จมาที่เมืองเวียงคุกเวียงคำมากขึ้นและใช้เมืองเวียงคุกเวียงคำเป็นฐานในการสั่งสมกำลังเนื่องจากเป็นเมืองในเขตพระราชฐานภายในที่สามารถเรียกกำลังพลเข้าประจำการเพื่อรักษาพระนครได้ ดังนั้นกองกำลังทหารจากเมือง เวียงคุก ปะโค และเวียงคำหรือชายพองนั้นจึงถือว่าเป็นกองกำลังที่มีความสำคัญมากต่อความเป็นอยู่ของพระราชวัง

สำหรับข้าราชการที่มีความสำคัญต่อเมืองเวียงคุก ปะโค ในยุคนี้ก็มีคนที่มีอำนาจสูงสุดอยู่ ๒ ท่านเนื่องจากเป็นคนที่เกิดในท้องถิ่นก็คือ (๑) พระยาจันทนสีหราช หรือจัน กองนาง เป็นคนบ้านกองนางเป็นขุนพลคู่บารมีของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (๒) พระยาแสนสุรินทรฤาชัย หรือแสนสุรินทรคว่างฟ้า เป็นทหารเอก อดีตเด็กวัดในเมืองหนองคายลูกกวานบ้านหรือลูกผู้ใหญ่บ้านชาวเมืองหนองคายเป็นขุนพลที่เติบโตมาจากسابวัดลูกศิษย์ของพระสังฆราชมโนรมย์ เนื่องจากสองขุนพลนี้เป็นคนกุมกำลังหลักในนครหลวงเวียงจันทน์มานานก่อนยุคพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นสองขุนพลนี้ทำหน้าที่เป็นขุนพลคู่ใจของพระเจ้าโพธิสาลราชกุมารมาก่อน และโดยเฉพาะพระยาแสนสุรินทรนั้นถูกส่งมากุมกำลังและเป็นเจ้าเมืองปากห้วยหลวง เมืองหน้าด่านสำคัญของเวียงจันทน์ในตำแหน่งพระยาปากห้วยหลวง ซึ่งปกติจะเป็นเจ้านายในชั้นพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ที่จะได้มากินเมืองนี้ ดังนั้นสองขุนพลนี้จึงถือว่าเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือเมืองเวียงคุกปะโค มาตั้งแต่ต้น นอกจากนั้นสองขุนพลนี้ก็ยังมีการข้าราชการอีกหลายคนที่มีชื่อปรากฏในจารึก ได้แก่ (๑) พระยาศรีสุพรรณ ผู้สร้างวัดศิลาเล็ก หรือวัดศรีสุพรรณตามปรากฏในจารึกวัดศรีสุพรรณที่วัดศรีเมือง^{๗๖} (๒) พระยาธรรมาภินันท์ ปรากฏในจารึก

^{๗๖} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดศรีเมือง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๗> [๒ ก.พ. ๒๕๖๒].

วัดพระไชยเชษฐา กวนวัน^{๗๗} (๓) พระยานคร^{๗๘} และเจ้าลูน ที่ปรากฏในจารึกวัดจอมมณี^{๗๙} เป็นต้นที่มีอำนาจและหน้าที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในบริเวณเมืองปะโค เวียงคุกนี้ นอกจากข้าราชการแล้วก็มีพระสังฆราชที่มีบทบาทมากที่สุดที่เมืองปะโค เวียงคุกนี้ก็คือ “สมเด็จพระสังฆราชโพธิอารามบางพวน ดังที่ปรากฏในจารึกวัดศรีสุพรรณาราม หรือวัดศิลาแลง ปัจจุบันที่ท่านเป็นผู้ดำเนินการสร้างวัดและสร้างพระธาตุที่วัดนี้โดยพระเถระรูปนี้ประจำอยู่ที่วัดพระธาตุบางพวนดูแลการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่พระวิหารวัดพระธาตุบังพวนด้วย โดยท่านอยู่ในฐานะที่เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชด้วย โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นทรงเสด็จมาที่วัดพระธาตุบังพวนอยู่เป็นประจำเป็นการส่วนพระองค์เพื่อศึกษาธรรมที่วัดพระธาตุบังพวนแห่งนี้ ในฐานะที่เป็นวัดที่พระราชบิดาของพระองค์ทรงเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมากและเป็นพระอารามที่มีปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุพนมอีกด้วย

นอกจากนั้นยังพบว่าพระองค์ก็ทรงสร้างวัดหรือพระอารามสำคัญ ๆ หลายแห่ง คือ (๑) วัดป่าฤๅษีสังหรณ์ (๒) วัดป่ากันทอง (๓) วัดหนองยางคำ (๔) วัดที่โพนหนองกก (วัดกัศสพมธูโรม ต.บ้านถ่อน อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย) (๕) วัดป่ามหาพุทธรังค์ซึ่งวัดนี้ทรงสร้างเจดีย์ขึ้นด้วย^{๘๐} จากนั้นทรงเสด็จข้ามฝั่งไปที่เวียงคุกพร้อมกับพระราชมารดาคือพระนางยอดคำทิพย์ไปสร้างวัด (๑) วัดจอมมณี หรือมณีเชษฐาราม^{๘๑} (๒) วัดไชยเชษฐา ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย^{๘๒} (๓) วัดศรีเมือง (๔) วัดพระธาตุพังพวน (ภูหลวง)^{๘๓} (๕) วัดโพนจิกเวียงว้าว ซึ่งวัดต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้เป็นวัดที่พระองค์ทรงสร้างหลังจากที่ได้รับฟังเรื่องราวของตำนานอุรังคธาตุหรืออุรังคนิทาน เพราะปรากฏว่าพระองค์ทรงเสด็จไปบูรณวัดซึ่งปรากฏในอุรังคนิทานตามเส้นทางที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรด ณ ดินแดนแห่งนี้ เช่น ทรงบูรณะวัดพระธาตุเมืองลาหนองคาย ปัจจุบันจมอยู่ในแม่น้ำ

^{๗๗} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดไชยเชษฐา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/๒๓๙๘ [๒ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๗๘} ท่านผู้นี้เป็นบุตรของพระยาแสนสุรินทรฤๅษี (จวนจัน) ต่อมาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินล้านช้างองค์หนึ่ง

^{๗๙} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดจอมมณี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๖๙> [๒ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๘๐} มหาสิลา วีระวงค์, **พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖**, หน้า ๗๗.

^{๘๑} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดจอมมณี**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๖๙> [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๘๒} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดพระไชยเชษฐากวนวัน**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๙๖> [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๘๓} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, **จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๓๓> [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

โขง^{๘๔} ทรงบูรณะวัดพระพุทธรูปโพนฉัน ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงและฉันทดาหารตามตำนานดังกล่าว จากนั้นเสด็จลงไปบูรณะพระธาตุศรีโคตรเมืองท่าแขก^{๘๕} และบูรณะพระธาตุอิงฮัง เมืองมรุกขนครเดิม^{๘๖} จากนั้นก็เสด็จไปยังวัดพระธาตุพนม ขึ้นใหม่ พร้อมกับการมีพระราชอาชญา (ลายจุ่ม) สละพลเมืองเพื่อเป็นข้าโอกาสดูแลพระธาตุพนมและกำหนดเขตแดนพระธาตุเพื่อมิให้ผู้ใดมาทำร้ายหรือรบกวนข้าโอกาสผู้ดูแลที่พระบรมราชชนกทรงปฏิบัติมาแล้ว^{๘๗}

นอกจากนั้นก็ยังทรงหล่อพระสุก พระเสิม พระใส ขึ้นอีกและนำไปประดิษฐานไว้ในวัดเขตนครเวียงจันทน์^{๘๘} นอกจากพระสุก เสิม ใส แล้วยังมีพระไชยเชษฐาวัตพระไชยเชษฐา ต. กวนวัน^{๘๙} พระมณีเชษฐาวัตจอมมณี^{๙๐} พระไชยเชษฐาวัตศรีเมือง ในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย พระพุทธรูปประธานในวิหารวัดพระธาตุบังพวน ซึ่งตามศิลาจารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหากล่าวว่า พระพุทธรูปองค์นี้ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงมีพระราชบัญชาให้สร้างขึ้นคราวที่มาบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระธาตุบังพวน^{๙๑} นอกจากนั้นทรงสนับสนุนให้ข้าราชการและประชาชนทั่วไปหล่อพระพุทธรูปประจำวัดด้วย ซึ่งพระพุทธรูปที่พระบรมวงศานุวงศ์หรือประชาชนสร้างในสมัยนี้ก็คือ พระพุทธรูปวัดเทพมงคล อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งสร้างโดยพระหมื่นทิพย์พร้อมบุตรธิดาสร้างไว้ และพระพุทธรูปตามวัดต่าง ๆ ในเขตเมืองเวียงจันทน์และเมืองใกล้เคียงซึ่งมิได้มีการจารึกไว้ ซึ่งธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปนี้คงแพร่หลายมาตามลำดับจนถึงระยะปลายสมัยล้านช้างเวียงจันทน์ก็จะมีการสร้างพระพุทธรูปกันอย่างแพร่หลาย

ถัดจากสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแล้วก็มาเป็นสมัยของพระเจ้าอัยโกโพธิสัตว์หรือ(จวนจัน) ขุนพลคู่บารมีของพระองค์ที่สถาปนาตัวเองขึ้นเป็นกษัตริย์แทนเนื่องจากพระราชโอรสของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชคือพระหน่อเมื่อนั้นทรงพระเยาว์ และในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพ่อตาของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช และพระหน่อเมื่อนั้นมีศักดิ์เป็นหลาน เนื่องจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้น

^{๘๔} มหาสิลา วีระวงค์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง๑๙๔๖, หน้า ๗๙.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

^{๘๖} อ้างแล้วหน้า, หน้าเดียวกัน.

^{๘๗} มหาสิลา วีระวงค์, พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง๑๙๔๖, หน้า ๘๑.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

^{๘๙} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดจอมมณี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๖๙> [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๙๐} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดไชยเชษฐา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/๒๓๙๘ [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

^{๙๑} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๓๓> [๑๕ ก.พ. ๒๕๖๒].

ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางจอมมณีซึ่งเป็นบุตรสาวของพระยาแสนสุรินทร์ฤาชัย หรือจางจัน เมื่อพระองค์ทรงสิ้นพระชนม์หรือหายไปจากสนามรบที่แขวงอัตปือแล้วจางจันจึงจับพระยาจันสีหราชสำเร็จโทษแล้วก็ขึ้นครองราชย์เอง โดยสมัยนี้สมเด็จพระเจ้าอัยยโกโปกษัตร์นั้นทรงทำหน้าที่รักษาพระนครเท่านั้นและที่สุตก็ถูกจับไปเป็นตัวประกันที่หงสาวดี สภาพบ้านเมืองในช่วงที่จางจันครองราชย์นั้นไม่มีอะไรใหม่เพียงแต่เป็นการประคองสถานะของเมืองเอาไว้

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอัยยโกโปกษัตร์สวรรคตแล้ว พระเจ้ามหาอุปราชหวังโสพระอนุชาของพระไชยเชษฐาธิราชถูกพม่าจับตัวไปและได้กลับมาครองล้านช้างอีกตามคำสั่งของรัฐบาลพม่า แต่ทรงครองราชย์ได้เพียง ๔ ปี ก็ถูกพวกกบฏที่อ้างตัวว่าเป็นพระไชยเชษฐามาจากทางใต้ยกกองทัพมาตีเวียงจันทน์จนสามารถยึดเอาเวียงจันทน์ได้พระเจ้ามหาอุปราชหวังโสสู้ไม่ได้เลยหนีออกจากพระนครไปทางเรือพร้อมบริวาร แต่พอออกไปจากเมืองได้ไม่นานเรือก็ล่มเป็นเหตุให้พระองค์พร้อมข้าราชการบริพารเสียชีวิตทั้งหมด ต่อมาพระยานครน้อย บุตรของพระสุมังคลอัยโกโปกษัตร์ได้ขึ้นครองราชย์ตามความประสงค์ของมุขมนตรีและพระสังฆราชทั้งหลาย แต่ก็ถูกต่อต้านจากชาวเมือง ซึ่งไม่นิยมผู้มีเชื้อหน่อเนื้อกษัตริย์ดังนี้ พระองค์จึงครองราชย์ไม่นานเพียงแค่ปีกว่า พระองค์ก็ถูกชาวเมืองจับส่งไปเป็นตัวประกันที่พม่า

เมื่อไม่มีกษัตริย์ปกครองอาณาจักรและมุขมนตรีทั้งหลายจึงได้แต่งตั้งไปขอพระหน่อเมืองที่พม่าจับตัวไปเป็นเชลยพร้อมกับพระสุมังคลอัยโกโปกษัตร์ตั้งแต่เสียกรุงให้กับพม่าครั้งแรก (พ.ศ. ๒๑๑๗) มาเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งทางการของพม่าก็ยินยอมส่งพระหน่อเมืองมาตามคำขอของชาวล้านช้างพระหน่อเมืองขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๔ ขณะที่ทรงพระชนมายุ ๒๐ พรรษา เมื่อพระหน่อเมืองขึ้นปกครองเมืองก็ไม่มีเหตุการณ์ร้ายใด ๆ เกิดขึ้น เพราะประชาชนยอมรับในความเป็นกษัตริย์ของพระองค์ บรรดาเมืองต่างๆ ที่คิดแยกตัวก็กลับส่งราชบรรณาการมาเช่นเดิม พระองค์เสวยราชสมบัติได้เพียง ๗ ปี ก็ทรงสวรรคต

ในยุคนี้พระองค์ทรงดำเนินพระบรมราโชบายสำคัญก็คือการปลอบใจประชาชนซึ่งเสียขวัญจากสงครามด้วยการเสด็จไปปลอบขวัญประชาชนตามชุมชนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเมืองปากห้วยหลวง เมืองเวียงคุก และที่สุตก็คือวัดถ้ำสุวรรณคูหา ซึ่งเป็นวัดที่พระบรมราชชนกของพระองค์ได้ทรงไปก่อสร้างและถวายภัตตาหารที่ดินและเข้าโอกาสไว้ รวมถึงเสด็จไปประกอบศาสนกิจสร้างวัดที่วัดพระงาม น้ำโฆงเขตเมืองท่าบ่อ (จังหวัดหนองคาย) พร้อมกับทรงให้ราชบัณฑิตทำจารึกแสดงเขตวัดและเข้าโอกาสซึ่งเป็นราชอาชญาที่พระเจ้าโพธิสารราชกุมารและพระไชยเชษฐาได้ทรงเสด็จมาปฏิบัติและวางพระราชาอาชญา(ลายจุ่ม)^{๙๒} นอกจากนั้นก็ได้เสด็จไปสร้างวัดในเขตอำเภอบ้านผือ จังหวัด

^{๙๒} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดพระงามน้ำโฆง ๑, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๔๐๑> [๒๓ ก.พ. ๒๕๖๒].

อุดรธานี คือวัดศรีบุญเรืองและวัดธาตุบ้านโก่ม ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ได้จากศิลาจารึกที่พบในวัดดังกล่าว นั้นเอง และทรงทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกหลายประการ เช่น การประกอบพิธีเถรภิเษก พระสังฆราชมุขลินทมุณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เมืองปากห้วยหลวงและอุทิสนาจันทน์พร้อมทั้ง กำหนดเขตของวัดมุขลินทรมเป็นเขตปลอดอาญา ถ้าหากใครทำผิดแล้วหนีมาพึ่งวัดก็จะได้รับการ อภัยโทษ ตั้งแต่โทษสูงสุดคือการประหารชีวิตจนถึงความผิดลหุโทษอื่น ๆ แต่ผู้นั้นจะต้องเสียค่าปรับ หรือตกเป็นข้าโอกาสของวัดแทน^{๙๓}

เมื่อพระหน่อเมืองเสด็จสวรรคตแล้ว พระสังฆเจ้าและมุขมนตรีทั้งหลายจึงได้พร้อมใจ กันยกพระวรวงศาโอรสของนางสาวพระหน่อเมือง^{๙๔}ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินแต่สมัยนี้ก็เกิดเหตุวุ่นวาย อยู่หลายครั้ง เมื่อพระวรวงศาสวรรคต พระอุปัชฌาย์ก็ขึ้นครองราชย์แทน เมื่อพระสวรรคตพระ บัณฑิตโพธิสารผู้เป็นเจ้าเมืองศรีโคตร(นครพนม)ก็ขึ้นครองราชย์แทน แต่ครองเมืองได้ไม่นานก็ สวรรคต พระหม่อมแก้วผู้เป็นโอรสก็ขึ้นครองราชย์แทน ทำให้ยุคตั้งแต่พระอุปัชฌาย์มาจนถึงพระ หม่อมแก้วนี้เป็นยุคที่บ้านเมืองไม่สงบเนื่องมาจากการแย่งชิงอำนาจกัน กล่าวถึงเมื่อปะโค เวียงคุกใน ยุคของการแก่งแย่งกันนี้ก็ถือว่าไม่มีการพัฒนาอะไรกันมากเพราะบ้านเมืองไม่สงบก็ทำให้การพัฒนา บ้านเมืองไม่อาจจะเป็นไปได้

ต่อมา พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชก็ได้ขึ้นครองราชย์ ก่อนที่พระองค์จะได้ขึ้น ครองราชย์นั้นพระองค์ต้องผ่านวิกฤตของการแย่งชิงอำนาจกันระหว่างพระบรมวงศานุวงศ์ จนถึง ขนาดที่ต้องหลบหนีเข้าป่าไปอยู่ที่ภูเขาควยคอยช่องสุ่มกำลังและเกลี้ยกล่อมประชาชนให้เข้าเป็น พวก เมื่อได้ทราบข่าวว่าพระหม่อมแก้ว (พระธรรมเทวา) เสด็จสวรรคตแล้วก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะ ยุติวิกฤตการณ์ของการเมืองในราชสำนัก ด้วยการนำกองทัพจากป่าเข้ามาปิดล้อมเมืองจนทำให้เชื้อ กษัตริย์ในพระนครต้องยอมรับและอัญเชิญขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิ ราช”^{๙๕} ซึ่งพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวในสมัยล้านช้างเวียงจันทน์ยุคสุดท้ายที่ประชาชนให้ ความเคารพมากเป็นพิเศษจนพากันเรียกขานพระนามของพระองค์ว่า พระเจ้าองค์หลวง

ในยุคนี้ถือว่าเป็น “ยุคทอง ของเมืองปะโค เวียงคุก” รวมถึงอีกหลายๆเมือง เนื่องจาก เป็นยุคที่เวียงจันทน์ถึงคราวเจริญสุดขีดเพราะเป็นยุคที่ว่างจากการแก่งแย่งชิงราชบัลลังก์กันและ ปลอดจากสงครามเป็นเวลาถึง ๕๗ ปีที่ทรงครองราชย์ไม่มีเหตุการณ์ใดๆเลยทำให้บ้านเมืองและพระ พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างเต็มที่โดยเฉพาะเมือง ซายฟอง เวียงคุกและปะโค เพราะปรากฏว่าใน

^{๙๓} ธวัช ปุณโณทก, จารึกอีสาน ไทย ลาว, หน้า ๒๘๔

^{๙๔} น่าจะเป็นบุตรของพระสุเมงคัลลยโกโพนิสต์ (งานจัน) คนใดคนหนึ่ง ซึ่งไม่ปรากฏชื่อในประวัติศาสตร์ และคงเป็นน้องสาวหรือญาติของพระนางจอมมณีพระราชมารดาของพระหน่อเมือง-คณะผู้วิจัย

^{๙๕} มหาสิลา วีระวงศ์, พงสาวदानลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖, หน้า ๑๑๗.

ยุคนี้เมืองเวียงคุกได้มีการก่อสร้างวัด พระธาตุเจดีย์ขึ้นมาหลายแห่ง เช่น วัดเวียงชัย วัดพระธาตุยายคำ หรือพระธาตุคำ วัดเจดีย์ยาพ้อแก้ว วัดพระธาตุที่ดอนธาตุ ดอนค้อ วัดพระธาตุที่ริมถนนพั้งชลประธานวัดอื่นๆอีกหลายสิบวัดที่เกิดขึ้น แม้ที่เมืองปะโคก็เช่นกันมีการสร้างวัดวาศานาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะที่วัดโพนจิกเวียงจวนั้นเจ้าเมืองได้มีการสร้างอาคารและวัดขยายจากสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชนั้นพระองค์ทรงปกครองโดยธรรมทรงให้การสนับสนุนให้ประชาชนร่วมกันบูรณะพระอารามเก่าแก่หลายวัดในเมืองปะโค เวียงคุกนี้เพื่อให้เป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวเมืองมีการสร้างพระพุทธรูปและวัดเพิ่มอีกหลายวัด ได้แก่

(๑) พระพุทธรูปของวัดเทพมงคล ตำบลโพนสา อำเภอกำป๋อ จังหวัดหนองคาย ซึ่งสร้างใน พ.ศ. ๒๑๙๑ และอีกองค์หนึ่งสร้าง พ.ศ. ๒๑๙๙ โดยผู้สร้างก็คือ หมื่นทิพย์พร้อมครอบครัว^{๙๖}

(๒) พระพุทธรูปวัดศรีคุณเมือง ตำบลมีชัย อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย สร้าง พ.ศ. ๒๒๐๑ โดยนางแสนเพชรและนางฮีน^{๙๗}

(๓) พระพุทธรูปวัดโพธิสมภรณ์ อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี สร้างโดยพระภิกษุชื่อ สมเด็จพระต พ.ศ. ๒๒๐๕ และอีกองค์สร้าง พ.ศ. ๒๒๐๙ โดยอัครวรราชครูเจ้าสายสุวรรณเมืองเวียงคุก^{๙๘}

(๔) พระพุทธรูปวัดกุ่มภประดิษฐ์ ตำบลโพนสา อำเภอกำป๋อ จังหวัดหนองคาย สร้าง พ.ศ. ๒๒๑๓ โดยพระสงฆ์ผู้ใหญ่และบริวาร^{๙๙}

พระเจ้าสุริยธรรมาธิราชทรงเสด็จสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๓๘ รวมพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา เมื่อทรงสวรรคตแล้วก็เกิดการแย่งชิงอำนาจกันอีกตลอดระยะเวลา ๑๒ ปี คือตั้งแต่รัชสมัยของพระเจ้าองค์หล่อ พระเจ้านันทราช มาถึง พระเจ้าไชยองค์เว้ ทำให้สถานการณ์ของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในล้านช้างและเมืองปะโค เวียงคุกที่รุ่งเรืองมาก่อนได้รับความกระทบกระเทือนอีกครั้ง จนในที่สุดประเทศล้านช้างก็ได้แบ่งออกเป็น ๓ อาณาจักร คือ (๑) อาณาจักรหลวงพระบาง (๒) อาณาจักรเวียงจันทน์ และ (๓) อาณาจักรจำปาศักดิ์ ตั้งแต่นั้นมา

^{๙๖} วัช พุณโณทก, จารึกอีสาน ไทย ลาว, หน้า ๓๓๐.

^{๙๗} วัช พุณโณทก, จารึกอีสาน ไทย ลาว, หน้า ๓๓๐.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๒.

^{๙๙} อ้างแล้ว, หน้า ๓๒๐.

(๑.๖) พัฒนาการของเมืองหนองคายในยุคสยาม

สำหรับกรณีที่เราได้ตกเป็นเมืองขึ้นของไทยนั้นก็เกิดมาจากสาเหตุที่ล้านช้างเกิดการรัฐประหารแย่งชิงอำนาจกันเองจนแตกเป็น ๓ อาณาจักร เมื่อแยกเป็น ๓ อาณาจักรแล้วแต่ละอาณาจักรก็เกิดการระแวงกันที่จุดก็เกิดการทะเลาะกันทำให้มหาอำนาจอย่างสยามในสมัยกรุงธนบุรีนั้นได้ถือเป็นเรื่องในการเข้ามายึดครอง โดยสาเหตุของการเข้ามายึดครองของสยามก็มาจากกรณีของพระวอ พระตา ในสมัยของพระเจ้าสิริบุญสารพระเจ้าสิริบุญสาร พระราชโอรสของพระเจ้าไชยองค์வேเป็นกษัตริย์ โดยพระเจ้าสิริบุญสารนี้เดิมได้ทำหน้าที่เป็นทหารนายกองรักษาตำบลอยู่ที่บ้านหินโงมใต้เมืองหนองคายซึ่งเป็นด่านเมืองหนองคายด่านหนึ่งที่ตั้งไว้เพื่อตรวจตราผู้ที่ล่องลำเซตเข้ามาชิงเมือง เจ้าสิริบุญสารนี้มีความสนิทกับพระวอพระตาผู้เป็นเสนาบดีในเมืองเวียงจันทน์และเพราะการสนับสนุนของท่านพระวอพระตาจึงได้ขึ้นเป็นกษัตริย์โดยมีเงื่อนไขว่าเมื่อได้เป็นกษัตริย์แล้วจะต้องมอบตำแหน่งอุปราชให้กับพระวอพระตาเป็นการตอบแทน แต่เมื่อเหตุการณ์เป็นไปตามแผนการที่วางไว้พระเจ้าสิริบุญสารกลับไม่ทำตามสัญญากลับไปแต่งตั้งท้าวดวงหน้าเป็นพระอุปราชแทน เหตุนี้ทำให้พระวอพระตาไม่พอใจจึงพาคนกว่า ๕ หมื่นคนหนีไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หนองบัวลำภูแล้วประกาศตนเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อเวียงจันทน์

เมื่อเป็นเช่นนี้พระเจ้าสิริบุญสารจึงไม่พอใจส่งคนไปเกลี้ยกล่อมแล้วแต่ไม่ยอมจึงส่งกองทัพไปตีถึง ๓ ครั้งก็พ่ายแพ้กลับมาทุกครั้ง เมื่อรบกันถึง ๓ ครั้งกำลังของพระวอเริ่มร่อยหรอลงจึงได้ทำหนังสือขอความช่วยเหลือจากพม่าที่เชียงใหม่ พระเจ้าอังวะเลยมอบให้แม่พระแวงคุมกำลังทหาร ๔๐๐๐ นายลงมาช่วยเหลือ คือเข้าตีเวียงจันทน์เพื่อให้เวียงจันทน์ลดการยกกองทัพมาตีพระวอ แต่เรื่องกลับตาลปัตรเพราะทางพระเจ้าสิริบุญสารกลับทำหนังสือถึงหม่อมพระแวงว่าขอสวามิภักดิ์ต่อพม่าแต่ขอให้ทางพม่าช่วยไปตีหนองบัวลำภูให้ด้วย ทางพม่าก็ยอมจึงช่วยเวียงจันทน์ตีทัพพระวอที่หนองบัวลำภูแตก ในปี พ.ศ. ๒๓๑๑ ทางฝ่ายพระวอจึงได้อพยพผู้คนหนีไปตั้งเมืองอยู่ทางใต้คือที่ดอนมดแดงหรือเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน แต่ทางฝ่ายเวียงจันทน์ก็ตามตีอีกในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ แต่ได้เจ้าเองจำปาศักดิ์ช่วยขอโทษแทนพระวอเรื่องจึงสงบลงระยะหนึ่ง แต่ทางเวียงจันทน์ก็ไม่ยอมยังส่งกองทัพมาตามพระวอและสามารถฆ่าพระวอได้ในปี พ.ศ. ๒๓๒๐

ความตายของพระวอนั้นแทนที่จะทำให้พระเจ้าสิริบุญสารทรงสบายพระทัยแต่กลับเป็นเรื่องใหญ่เพราะพระวอนั้นถือว่าเป็นข้าของสยาม ทำให้พระเจ้าตากสินพิโรธมากที่เวียงจันทน์ไม่เห็นแก่พระองค์ จึงทรงให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและพระยาสุรสีห์ผู้น้องยกกองทัพมาตีเวียงจันทน์พร้อมนั้นก็ส่งหนังสือให้ทางหลวงพระบางส่งกองทัพมาตีเวียงจันทน์อีกเช่นเดียวกันทางหลวงพระบางได้รับหนังสือก็ขอบใจทีเดียวเพราะเคืองเวียงจันทน์อยู่แล้วจึงส่งกองทัพอีก ๓,๐๐๐ นายลงมาช่วยตีเวียงจันทน์ โดยการเข้าตีเมืองเวียงจันทน์นี้ทางธนบุรีแบ่งทัพออกเป็น ๒ แนวคือ ทางหนึ่งยกไปที่

นครราชสีมาแล้วเข้าไปเวียงจันทน์เลยตั้งทัพที่พานพร้าว อีกทางหนึ่งยกไปทางเขมรเพื่อรวบรวม กองทัพจากเขมรแล้วล่องทวนน้ำโขงขึ้นมาแล้วตีเมืองระหว้าทาง เช่น นครพนมที่เป็นเมืองหน้าด่าน ของเวียงจันทน์ ตีเมืองปากห้วยหลวง เมืองหนองคายแตกมาโดยลำดับจนมาถึงเมืองปะโค เวียงคุก ก็ ปรากฏว่าชาวเมืองและทหารชาวปะโคเวียงคุคนั้นมีความห้าวหาญมากช่วยกันรบยันทัพของธนบุรีไว้ ได้ถึง ๔ เดือน^{๑๐๐} พระยามหากษัตริย์ศึกจึงได้ออกอุบายให้จับเฉลยชาวเวียงคุกจำนวนหนึ่งมาแล้วตัด ศีรษะบรรทุกใส่เต็มเรือแล้วให้หญิงคนหนึ่งพายไปร้องขายหัวผีหน้าค่ายทหารเวียงคุก ทำให้ทหาร เวียงคุกเกิดความกลัวและสยดสยองกับเหตุการณ์ครั้งนั้นในที่สุดค่ายของชาวเวียงคุกก็แตกเมื่อเวียง คุกแตก เวียงจันทน์ก็แตกตาม และเมืองเวียงคุกแตกก็ถูกทหารสยามหรือธนบุรีเข้าทำลายและกวาด ต้อนผู้คนไปเป็นจำนวนมาก ส่วนพระเจ้าสิริบุญสารกับครอบครัวก็หนีไปเมืองคำเกิดกองทัพสยามจับ ได้ญาติของพระเจ้าสิริบุญสารจำนวนหนึ่งพร้อมกับอัญเชิญพระแก้วมรกตกับ พระบางลงมาไว้ที่กรุง ธนบุรีด้วย

สภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเกิดศึกกับสยามแล้วก็จะพบว่าเมืองชายพอง ปะโค เวียงคุกก็هلكสลายถูกไฟไหม้วัดวาพระศาสนาไปจนหมดทั้งสองฝั่งขงเป็นเหตุให้ชาวเมืองที่พบเห็น เหตุการณ์ต่างก็เศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งเพราะสภาพของเมืองที่ล่มร้างไปเพราะภัยของสงครามนั้น ยากที่จะเยียวยาได้เลย ดังเราจึงกล่าวได้ว่าเมืองเวียงคุกที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาในอดีตก็ถึงการอวสาน ลงเมื่อปี พ.ศ.๒๓๒๒ นั้นเอง พอสิ้นสงครามกับธนบุรี เมื่อมีการเปลี่ยนรัชกาลจากพระเจ้าตากสินมา เป็นพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก หรือรัชกาลที่ ๑ นั้น เมืองเวียงจันทน์ถูกลดฐานะจากเมืองที่มีอิสระใน การปกครองมาเป็นเมืองประเทศราช มีอำนาจปกครองเมืองพานพร้าว เวียงคุก ปะโค หนองคาย นครพนม สกลนคร^{๑๐๑}บ้านเมืองในช่วงหลังสงครามเมื่อสงครามสงบผู้คนก็หันมาอาศัยอยู่ที่เมืองเวียง คุกอีก ส่วนที่ถูกกวาดต้อนไปก็เป็นอีกส่วนหนึ่งส่วนที่เหลือก็ทำหน้าที่หน้าสร้างเนื้อสร้างตัวกันขึ้นมา ใหม่ โดยเมืองเวียงคุก ปะโคนั้นก็จะอยู่ภายใต้การปกครองของเวียงจันทน์ตามเดิม

โดยหลังจากชนะสงครามแล้วทางสยามได้ตั้งพระยาสุโขทัยเป็นผู้รักษาเมืองเวียงจันทน์ ตั้งแต่นั้นมาลาวก็ตกอยู่ในฐานะประเทศราชของไทย พระยาสุโขทัยรับเมืองได้ปีเดียวพระเจ้าสิริบุญ สารก็กลับมาจากเมืองคำเกิดและได้ส่งราชสาส์นถึงกษัตริย์ไทยเพื่อขอพระราชอภัยโทษ เมื่อทรง ได้รับคำตอบว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงอนุญาตแล้วก็ได้กลับมาครองเมืองเช่นเดิม แต่ที่ครองราชย์ ได้เพียง ๑ ปี ก็เสด็จสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๒๓ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๓๒๔ พระเจ้านันทเสนซึ่งถูกคุมตัว ไปคราวศึกนั้นพร้อมกับพระอนุชาของค์อื่น ๆ คือ เจ้าอนุวงศ์ และนางแก้วยอดฟ้า ก็ได้ขอขึ้นมาเพื่อ จัดการพระบรมศพของพระเจ้าสิริบุญสารผู้เป็นพระราชบิดาร่วมกับเจ้าอินทวงศ์และเจ้าพรหมวงศ์

^{๑๐๐} สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๔๘๘, หน้า ๑๑.

^{๑๐๑} สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๔๘๘, หน้า ๙๕.

หลังจากเจ้านันทเสนจัดพิธีพระเพลิงพระบรมศพของพระราชบิดาเสร็จแล้ว ทางกรุงเทพฯ ก็ได้ตั้งให้เจ้านันทเสนเป็นพระเจ้าแผ่นดินเวียงจันทน์เมื่อพระเจ้านันทเสนได้ปกครองบ้างเมืองมาระยะหนึ่งก็เกิดปัญหากับพระเจ้าอนุรุทธะเจ้านครหลวงพระบางเรื่องเจ้าอนุรุทธะฟ้องราชสำนักไทยว่า เจ้านันทเสนกำลังสมคบคิดกับพระบรมราชาเจ้าเมืองนครพนมติดต่อกับเวียดนามเพื่อทำการกบฏ ทางราชสำนักกรุงเทพฯ จึงสั่งให้เจ้านันทเสนกับพระบรมราชาลงไปกรุงเทพฯ เพื่อชำระคดี จากนั้นราชสำนักไทยได้แต่งตั้งให้อุปราชคือ เจ้าอินทวงศ์ขึ้นครองเมืองเวียงจันทน์แทนและส่งเจ้าอนุวงศ์ไปเป็นอุปราชในปี พ.ศ. ๒๓๓๘^{๑๐๒} เจ้าอินทวงศ์ครองราชย์ได้ ๘ ปี ก็เสด็จสวรรคตจากนั้นทางราชสำนักไทยก็ได้แต่งตั้งให้เจ้าอนุวงศ์ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงพระนามว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๓

หลังจากนั้นทัพเจ้าอนุวงศ์ก็ยกกองทัพจากเวียงจันทน์เกลี้ยกล่อมเจ้าเมืองต่าง ๆ ให้ร่วมมือด้วย ถ้าไม่ร่วมมือก็จะฆ่าให้ตาย ทำให้หัวเมืองรายทางต้องยอม ส่วนทัพหน้าคือท้าวราชวงศ์ยกไปถึงเมืองสระบุรีก่อนแล้วเที่ยวต้อนเอาครัวลาวเมืองสระบุรีกลับขึ้น โดยก่อนที่จะผ่านเมืองนครราชสีมาที่ราชวงศ์ได้โกหกเจ้าเมืองว่าไทยกำลังทำสงครามกับอังกฤษจะรีบไปช่วย เจ้าเมืองนครราชสีมายอมให้เบิกข้าวและเสบียงพร้อมให้ผ่านลงไปสระบุรีได้ ส่วนเจ้าอนุวงศ์เมื่อลงมาถึงโคราชภายหลังก็ต้องเอาครอบครัวชาวโคราชหวังจะเอากลับไปเวียงจันทน์พอมายังทุ่งสัมฤทธิ์ก็ได้ถูกคุณหญิงไม้ภรรยาปลัดเมืองนครราชสีมาทำกลอุบายโจมตี จึงร้อเอาครัวคนลาวสระบุรีที่เจ้าราชอนุวงศ์ต้อนมากกว่าหมื่นคนแล้วถอยทัพกลับไปตั้งทัพอยู่ที่ช่องเขาสารและหนองบัวลำภู

ฝ่ายกรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๓ ทรงบัญชาให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาคักดีพลเสพย์เป็นแม่ทัพโดยมีพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) เป็นทัพหน้า^{๑๐๓} ยกกองทัพจากกรุงเทพฯ ไปเวียงจันทน์ซึ่งทัพหลวงออกเดินทางเข้าวันเสาร์ที่ ๓ เดือนมีนาคม ๒๓๖๙

ฝ่ายเจ้าอนุวงศ์เมื่อทราบข่าวทางกรุงเทพฯ ส่งทัพหลวงมาประจวบกับค่ายคูต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตามรายทางนั้นถูกทัพไทยตีแตกมาโดยตลอดก็รู้ตัวว่าไม่อาจจะเอาชนะสงครามครั้งนี้ได้จึงหนีกลับเวียงจันทน์และพาครอบครัว ได้แก่ เจ้าราชวงศ์ เจ้าสุทิสสาร เจ้าไชยสาร เจ้าเจ้าเสือ เจ้าเถื่อน เจ้าเหม็น เจ้าช่าง เจ้าอึ่งคำ เจ้าชัตติยะ เจ้าพุทธชาติ เจ้าดิศพงษ์ เจ้าเต้ เจ้าหนูจีน เจ้าสุพรรณ กับบุตร

^{๑๐๒} พระมหาสุพนธ์ สุวีโร, ประวัติหลวงพ่พระใส วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย, หน้า ๑๓๓.

^{๑๐๓} พอถึงนครราชสีมาได้รับสั่งให้พระยาราชสุภาวดียกกองทัพแยกขึ้นไปทางศรีสะเกษ บุรีรัมย์ กาฬสินธุ์ ยโสธร สกลนคร นครพนม เพื่อไปสกัดทัพของอุปราชติสสะและเจ้าราชวงศ์ เสร็จแล้วให้ไปพบกันที่เวียงจันทน์ ส่วนพระยาอภัยภูธรและพระยาเพชรพิชัยนั้นแยกจากอยุธยาขึ้นไปจ.ลพบุรี อ.ชัยบาดาลแล้วยกทัพขึ้นไปเมืองหล่มสัก เพชรบูรณ์ขึ้นเหนือไปจังหวัดเลยเพื่อประสานกับทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองแพร่ เมืองน่าน และเมืองหลวงพระบางในการโอบล้อมเข้าตีเวียงจันทน์ซึ่งเส้นทางนี้จะต้องต่อสู้กับเจ้าสุทิสสาร(ไป)และเมื่อเสร็จศึกก็ให้ไปรวมกันที่ค่ายหลวงพันพร้าว.

อุปราช (ติสสะ) ชื่อเจ้าแอบ เจ้าปาน เจ้าสุพรรณ เจ้าอ้ง กับมารดาเจ้าอุปราชรวมทั้งทรัพย์สินมีค่าต่าง ๆ เดินทางทางน้ำไปขึ้นที่เมืองมหาชัยกองแก้วแล้วเดินทางเข้าไปอยู่เมืองลำน้ำประเทศเวียงจันทน์เพื่อขอพึ่งบารมีของกองทัพญวนในวันที่ ๑๓ เดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๓๗๐

ฝ่ายทัพหลวงเมื่อทรงทราบว่าเจ้าอนุวงศ์หนีไปตั้งนั้นก็ไม่ได้จี้เข้าไปด้วยทรงกริ้วอยู่ได้ยกขึ้นมาตั้งอยู่ที่เมืองพันพร้าว (อ.ศรีเชียงใหม่) และได้ส่งทัพหน้าคือกรมหมื่นนครโยธี กรมหมื่นเสนีบริรักษ์สองพี่น้อง ต่อแพข้ามลำน้ำโขงไปฝั่งเวียงจันทน์จนสามารถเข้ายึดเมืองได้ หลังจากนั้นทัพไทยก็ได้เผาเมืองเวียงจันทน์เสีย พร้อมทั้งตัดต้นไม้ที่มีผล เช่น มะพร้าว มะม่วง เป็นต้น และได้รื้อทำลายกำแพงเมืองเวียงจันทน์เสียสิ้น พร้อมกันนั้นก็ได้เที่ยวเก็บทรัพย์สินต่าง ๆ ภายในพระราชวังของเจ้าอนุวงศ์รวมทั้งพระพุทธรูปและสิ่งมีค่าอื่น ๆ เป็นจำนวนมากยกเว้นพระบางซึ่งยังไม่พบ จากนั้นกรมหมื่นนครโยธีและกรมหมื่นเสนีบริรักษ์ก็ได้นำทรัพย์สินทั้งหมดข้ามฝั่งมาที่เมืองพานพร้าวเพื่อกราบทูลแด่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาศักดิ์พลเสวยให้ทรงทราบ

เมื่อกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้กราบทูลเรื่องให้ทรงทราบนั้นบรรดาพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่นำข้ามมาจากเวียงจันทน์คือ พระสุก พระเสิม พระใส ได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่วัดยอดแก้ว เพราะปรากฏตามพระราชพงศาวดารว่า ได้ทรงให้ทหารก่อเจดีย์กว้าง ๕ วา สูง ๘ วา ๒ ศอก ตั้งชื่อว่า “เจดีย์ปราบเวียง” เมื่อก่อเจดีย์เสร็จก็ให้อัญเชิญพระสุก พระเสิม พระใส และพระพุทธรูปองค์อื่น ๆ ที่ไม่ได้เอาไปกรุงเทพฯ นั้นมาบรรจุไว้ที่เจดีย์ดังกล่าว

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) เมื่อตั้งทัพและวางกำลังทหารไว้ตามหัวเมืองสำคัญ เช่น นครพนมแล้วก็ทราบว่าที่บ้านโพนเชียงวังนั้นพระยาเชียงสา แม่ทัพของเจ้าอนุฯยังไม่ยอมแพ้และถูกทัพไทยเข้าโอบล้อมจนแตกพ่ายและถอยร่นลงมาตามลำน้ำโขงมาจนพบพระยาราชสุภาวดีและได้เข้าสวามิภักดิ์ จากนั้นพระยาราชสุภาวดีก็ยกทัพไปรบกับเจ้าราชวงศ์ซึ่งปกครองเมืองจำปาศักดิ์จนชนะและได้จับตัวเจ้าปาน เจ้าสุวรรณ(บุตรเจ้าราชวงศ์)มาเป็นเชลยจากนั้นก็เดินทางขึ้นมาตั้งค่ายที่เมืองนครพนม ในระหว่างนั้นทางกองทัพเวียงจันทน์ได้ส่งหนังสือมาหาว่าให้ทางกองทัพไทยถอยจากดินแดนเวียงจันทน์ถ้าไม่เช่นนั้นจะต้องทำการสงครามกัน^{๑๐๔} แต่พระยาราชสุภาวดีไม่สนใจกลับเร่งออกเดินทางเพื่อไปเฝ้ากรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่ค่ายหลวงเมืองพันพร้าว เมื่อมาถึงค่ายหลวงก็นำพระยาเชียงสา เจ้าราชบุตร เจ้าปาน เจ้าสุวรรณ เข้าเฝ้า พระองค์จึงมาพระราชกระแสรับสั่งให้ส่งตัวเจ้าราชบุตร เจ้าปาน เจ้าสุวรรณ ลงมากรุงเทพฯ ก่อนส่วนพระยาเชียงสาโปรดให้อยู่รับราชการกับพระยาราชสุภาวดีไปก่อน และโปรดให้พระยาราชสุภาวดีอยู่กวาดต้อนครอบครัว จัดการหัวเมืองลาวเมืองจำปาศักดิ์เขมรป่าดงให้เรียบร้อยก่อนแล้วจึงให้กลับลงไป ให้พระยาเพชรพิไชย พระยาสมบัณฑิ

^{๑๐๔} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๘), หน้า ๒๙.

บาล แยกไปจัดเมืองหล่มเลย แล้วให้กลับในฤดูฝน อนึ่งในราชการสงครามครั้งนี้กองทัพไทยต้องสูญเสียแม่ทัพคือพระยาอภัยภูธรสมุหนายกเพราะป่วยเป็นไข้ป่ามรณภาพที่ค่ายหลวงเมืองพันพร้าวซึ่งทรงโปรดให้ทหารนำศพกลับกรุงเทพฯ^{๑๐๕}

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีเมื่อจัดการบ้านเมือง(เวียงจันทร์)เรียบร้อยแล้วได้รวบรวมคนที่หนีไปในที่ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากแล้วแบ่งให้อยู่ที่เวียงจันทร์ส่วนหนึ่งโดยให้เพี้ยเมืองจันทร์อยู่รักษาเมืองต่อไป ส่วนที่เหลือให้คนคุมลงมากรุงเทพฯ ส่วนตัวท่านยังคงให้คนเสาะหาพระบางจนพบ(นับว่าเจ้าเมืองหลวงพระบางเป็นผู้นำมามอบให้)แล้วก็พาเอาอุปราช(ติสสะ)ที่เข้ามาสวามิภักดิ์ลงไปกรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๓ ปีกุน พ.ศ. ๒๓๗๐ เพื่อเข้าเฝ้าถวายรายงาน

ครั้นเดือน ถึงเดือน ๗ ปี พ.ศ.๒๓๗๑ นั้นพระยาราชสุภาวดีว่าที่สมุหนายกก็เข้าเฝ้ากราบบังคมลากลับขึ้นไปราชการที่เมืองเวียงจันทร์อีกครั้ง โดยยกกองทัพมาตั้งอยู่ที่เมืองนครราชสีมา ก่อนจากนั้นก็เดินทางมาถึงเมืองภูเวียง(ขอนแก่น)ในราวเดือนแปดรวบรวมเสบียงอาหารและผู้คนแล้วก็ออกเดินทางมาถึงเมืองหนองบัวลำภู จากนั้นจึงแต่งให้พระยารองเมือง พระยาพิไชยสงคราม พระยาทุกขราษฎร์เมืองนครราชสีมา หลวงสุเรนทรพิชิต คุมไพร่พลประมาณ ๕๐๐ คนขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองพันพร้าว พระยาราชรองเมือง พระยาพิไชยสงครามจัดคนช้างเผือกไปเมืองเวียงจันทร์ไปหาเพี้ยเมืองจันทร์ ท้าวเพี้ยมาปรึกษาข้อราชการ ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ไม่ปกติเนื่องจากคนที่เป็นติดต่อราชการนั้นถูกทหารลาวจับไว้ บางส่วนได้หนีข้ามฝั่งมาแจ้งข่าวกับฝ่ายไทยที่เมืองพันพร้าว ฝ่ายแม่ทัพไทยคือพระยารองเมืองจึงได้จัดคน ๓๐๐ ข้ามฝั่งไปดูเหตุการณ์โดยพักตั้งค่ายอยู่ที่วัดกลางจันทบุรี^{๑๐๖} (ปัจจุบันเป็นสถานที่ตั้งโรงแรมล้านช้าง)

ฝ่ายพระเจ้าอนุวงศ์เมื่อพาครอบครัวลี้ภัยที่ประเทศเวียดนามในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ แล้ว ปี พ.ศ. ๒๓๗๑ ตรงกับวันเสาร์ที่ ๒ สิงหาคม เจ้าราชวงศ์ (โย) ได้ส่งหนังสือมาหาเพี้ยเมืองจันทร์เมืองชายที่พระยาราชสุภาวดีแต่งตั้งให้อยู่ดูแลเมืองหลังจากที่สงครามปราบเวียงจันทร์ครั้งแรกว่า เจ้าแผ่นดินเวียดนามให้เจ้าอนุวงศ์พาเจ้าราชวงศ์มาส่ง ณ เมืองเวียงจันทร์ตอนนี้มาถึงท่าข้ามช้าง อีก ๔ คืบจะเดินทางมาถึงเวียงจันทร์ เมื่อผู้ดูแลเมืองเวียงจันทร์ได้ทราบข่าวเช่นนั้นก็ได้เข้าแจ้งความกับพระยาพิไชยสงคราม ๆ จึงส่งหนังสือแจ้งไปยังพระยารองเมืองที่อยู่ค่ายพันพร้าว พระยารองเมืองจึงส่งหนังสือแจ้งความนั้นต่อไปยังพระยาราชสุภาวดี เมื่อพระยาราชสุภาวดีทราบก็จึงได้ยกกองทัพขึ้นมาเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๓๗๑^{๑๐๗} จะเห็นว่าเจ้าอนุวงศ์นั้นมีแผนการณ์ที่จะทำร้ายกองทัพไทยโดยให้

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว

^{๑๐๖} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

เวียดนามเป็นสื่อในการแสดงให้เห็นว่าตนเองไม่มีเจตนาร้าย เมื่อเจ้าอนุวงศ์เดินทางมาถึงเวียงจันทร์ นั้นมีทหารติดตามมาถึง ๑๐๐๐ คนทหารเวียดนามประมาณ ๘๐ เศษ มาพักที่วัดพระแก้วในเวลาพลบค่ำ จากนั้นกลุ่มชาวเวียดนาม ๒ คนก็ได้เข้าพบพระยาพิไชยสงครามและหลวงสุเรนทรพิชิตเพื่อแจ้งว่า พวกรุ่นนี้จะพาเจ้าอนุฯมาพบพวกรุ่นนี้ เนื่องจากวันนี้เวลาค่ำแล้วจากนั้นก็เดินทางกลับ วันรุ่งขึ้นชุดเวียดนามก็ได้พาเจ้าอนุวงศ์เข้าพบพระยาพิไชยสงคราม ณ ศาลาลูกขุน และได้แจ้งกับพระยาพิไชยสงครามว่าเจ้าอนุฯทำความผิดหนีไปเวียดนาม เวียดนามเปรียบเสมือนแม่ ส่วนกรุงเทพฯ นั้นเปรียบเสมือนพ่อ พ่อโกรธลูกแล้วแม่จะต้องพามาขอโทษ เมื่อท่านแม่ทัพ(พระยาราชสุภาวดี)มาถึงแล้วจะเข้าพบท่านแม่ทัพและพร้อมที่จะลงไปกรุงเทพฯกับท่าน แล้วพระเจ้าแผ่นดินเวียดนามจะมีหนังสือไปขอโทษแทนเจ้าอนุวงศ์ทางเรือ เจ้าอนุวงศ์นั้นเคยขึ้นต่อไทยอย่างไรทางเวียดนามก็ไม่เคยขัดขวางทางเวียดนามแค่ต้องการให้เวียงจันทร์ส่งบรรณาการแค่ ๓ ปีต่อ ๑ ครั้งเท่านั้น เมื่อทั้งสองฝ่ายเจรจากันเป็นที่เข้าใจแล้วเจ้าอนุวงศ์ก็นำเอาอาหารผักปลา เหล้ายาสารพัดออกมาเลี้ยงทหารไทย จากนั้นก็เดินทางกลับไปพักที่ที่วัดพระแก้ว ฝ่ายทหารไทยนั้นต่างก็ตกอยู่ในความประมาทไม่คิดระแวงสงสัยในพฤติกรรมของเจ้าอนุฯเลย เวลาประมาณบ่าย ๔ โมงเย็นของวันเสาร์ที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๗๑เจ้าอนุวงศ์จึงยกพลเข้าโอบล้อมพระยาพิไชยสงครามกับพระยาทุกขราษฎร์และหลวงสุเรนทรวิจิต และยิงแม่ทัพไทยทั้งหมดตายในที่รบ ฝ่ายทหารก็แตกหนีกันอย่างอลหม่าน และบาดเจ็บล้มตายเป็นอันมาก ส่วนทหารบางคนจะลงเรือข้ามฝั่งโขงไปค่ายพันพร้าว ทหารลาวก็เก็บเรือไปหมดจึงพากันโอดน่ำว่าร้ายข้ามฟากโขงมา พอทหารลาวเห็นดังนั้นก็เอาเรือไล่แทงและยิงทหารไทยจนตายเกือบหมดเหลือแต่หมื่นภักษานาเวศกับทหารที่รอดมาประมาณ ๔๐-๘๐ คนเท่านั้น

ในวันเดียวกันนั้นพระราชสุภาวดียกกองทัพมาถึงเมืองพันพร้าวเวลาประมาณบ่าย ๓ โมงเศษพอมองเห็นฝั่งเวียงจันทร์มีการฆ่ากันล้มตายเป็นอันมากก็รู้ว่าทหารไทยเสียที่แกทหารลาวแล้วแต่คิดจะรีบยกไปช่วยก็มีกำลังน้อย พระยาเชียงสาจึงแนะนำให้ย้ายลงมาตั้งรับที่เมืองยโสธรก่อน ฝ่ายเมืองเวียงจันทร์เมื่อทหารและทูตเวียดนามเห็นเจ้าอนุวงศ์ทำเช่นนั้นก็เห็นว่าจะขัดด้วยไมตรีระหว่างไทยจึงได้เดินทางกลับ ฝ่ายเจ้าอนุวงศ์ก็ไม่ได้สนใจแต่งตั้งให้เจ้าราชวงศ์ยกกองทัพข้ามฝั่งมาที่พันพร้าวเพื่อตามจับพระยาราชสุภาวดีและให้ทหารบางส่วนเรือเจดีย์ปราบเวียงที่กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาคัณฑ์พลเสวยให้สร้างไว้และนำเอาพระพุทธรูปคือ พระสุก พระเลิม พระใส และองค์อื่น ๆ ข้ามฝั่งไปไว้ที่เวียงจันทร์เหมือนเคย ซึ่งการอัญเชิญคราวนี้ก็เป็นกรอัญเชิญข้ามฝั่งตรงอ.

ศรีเชียงใหม่และเวียงจันทน์แล้วให้นำไปซ่อนบนภูเขาควาย^{๑๐๘}เพื่อป้องกันไม่ให้กองทัพไทยสามารถติดตามเอาไปได้อีก

ส่วนเจ้าราชวงศ์ก็ได้ยกกองทัพข้ามฝั่งติดตามพระยาราชสุภาวดี พอพระยาราชสุภาวดีทราบก็ได้จัดกองทัพออกไปรบกับเจ้าราชวงศ์ที่ (ค่าย) บกหวาน เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ เกิดการตะลุมบอนกันขึ้น เจ้าราชวงศ์แทงถูกพระยาราชสุภาวดีจนเสียขาตั้งแต่ออกถึงท้องน้อยแต่ไม่ถูกจุดสำคัญ ทำให้พระยาราชสุภาวดีล้มลง หลวงพิพิธน้องชายได้วิ่งเข้าไปช่วย เจ้าราชวงศ์จึงฟันถูกหลวงพิพิธตายแล้วจะเข้าฆ่าพระยาราชสุภาวดี พอตีพลปืนเห็นจึงได้ยิงเจ้าราชวงศ์ถูกเข้าขวาล้มลง ทหารของเจ้าราชวงศ์คิดว่าเจ้านายตายจึงได้อาขึ้นแคร่หามวิ่งหนีไป ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีฟื้นขึ้นมาตรวจดูแผลเห็นว่ายังไม่ถูกที่สำคัญจึงได้พยาบาลเป็นเบื้องต้นแล้วขึ้นแคร่ไล่ตามเจ้าราชวงศ์จนถึงริมโขงแต่ไม่ทัน เมื่อเจ้าราชวงศ์ข้ามไปถึงเวียงจันทน์ก็ได้แจ้งแก่เจ้าอนุวงศ์ เจ้าอนุวงศ์เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงพาครอบครัวหนีจากเวียงจันทน์ตอนเช้าตรู่ของวันอาทิตย์ที่ ๑๙ เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๓๗๑ ตรงกับวันขึ้น ๑๑ ค่ำเดือน ๑๑ เพื่อจะขอความช่วยเหลือจากเวียดนาม แต่พอถึงเมืองพวนก็ถูกเจ้าน้อยเมืองพวนจับได้และนำส่งเจ้าพระยาราชสุภาวดีที่เวียงจันทน์ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๑

กล่าวถึงพระยาราชสุภาวดีครั้งตามเจ้าราชวงศ์ไม่ทันก็ได้ยกทัพมาตั้งรับไว้ที่เมืองพันพร้าว จากนั้นได้จัดกองทัพจำนวน ๖๐๐ คนต่อแพข้ามแม่น้ำโขงไปเวียงจันทน์ก็ประจวบเหมาะแก่เจ้าอนุได้หนีไปเพียง ๑ วันแม่ทัพนายกองของไทยก็ได้ติดตามไปอย่างกระชั้นชิดสามารถจับตัวบุตรหลานเจ้าอนุได้ดังนี้ คือ เจ้าสุทิสสาร เจ้าเต้ เจ้าบัน เจ้าดวงจันทร์ นางคำวัน บุตรเจ้าอนุ อ้ายรอดผู้เป็นหลานภรรยาเจ้าอนุอีก - คนคือนางมาลัย นางวอน และหลานพระยาเชียงดีคือ อ้ายเปรม อ้ายพรม รวมถึงลูกชายเจ้าสุทิสสารคืออ้ายรูป เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๓๗๑ จากนั้นหลวงทรงวิชัยกับทหารอีก ๑๔ คนก็ได้คุมตัวเจ้าสุทิสสารและพวกมาส่งพระยาราชสุภาวดีที่ค่ายพันพร้าว ส่วนแม่ทัพนายกองที่เหลือก็เร่งติดตามเจ้าอนุกันต่อไป^{๑๐๙}

ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีก็ได้ทำการสอบสวนเจ้าสุทิสสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวียงจันทน์ตอนที่อนุวงศ์หนีไป หลังจากนั้นก็แต่งตั้งให้พระพิพิธเดชะคุมตัวเจ้าสุทิสสารกับญาติพี่น้องลง

^{๑๐๘} เหตุผลสนับสนุนว่ามีการอัญเชิญพระสุกเสิมไสไปไว้ที่เมืองเวียงคำบนภูเขาควายก็เพราะชาวลาวรักและหวงแหนพระพุทธรูปที่สำคัญของเมืองโดยเฉพาะพระสุก เสิม ไส มากเพราะเป็นพระประจำเมือง ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญจึงต้องมีการเคลื่อนย้ายไปซ่อนไว้ตามที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ นับตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเป็นต้นมา และในสมัยสงครามปราบเจ้าอนุฯ นี้ก็เช่นกันที่มีการนำไปซ่อนบนภูเขาควาย ดู พระมหาสุพจน์ สุวีโร ป.๖.๖ ประวัติหลวงพ่อพระใส, หน้า ๔.

^{๑๐๙} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, หน้า ๓๕.

มาส่งที่กรุงเทพฯ จากนั้นพระยาราชนิสิตจึงได้ยกทัพข้ามฝั่งโขงไปตั้งอยู่ที่เมืองจันทร์ แล้วสั่งให้ทหารเรือเผาทำลายเมืองเวียงจันทร์ให้ราบเรียบ^{๑๑๐} เหลือเพียงวัดศรีสะเกษเท่านั้นที่ไม่ถูกทำลาย ส่วนวัดพระองค์ที่อยู่นั้นถูกเผาแต่ก็ปรากฏว่าพระองค์ที่อยู่ซึ่งเป็นพระประธานในโบสถ์ไฟไม่ไหม้คงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

จากภาพที่ได้อธิบายมาถึงสงครามปราบเจ้าอนุวงศ์ครั้งนี้จะพบว่ามีการทำลายเมืองเวียงจันทร์ชนิดที่ไม่สามารถที่จะสร้างใหม่ได้ซึ่งเมืองปะโค เวียงคุก ขายฟองที่เป็นเมืองก็คงตกอยู่ในสถานะเดียวกันก็คือถูกทำลายอีกเป็นครั้งที่สอง ทำให้เมืองปะโค เวียงคุก ขายฟองถูกทำลายจนไม่เหลือ เป็นการทำลายที่ไม่ต้องการให้เกิดเป็นเมืองขึ้นมาอีกครั้ง ดังเราจะพบว่าซากเมืองเวียงคุกเท่าที่เห็นในภาพเก่าๆนั้นวัดวาศานาถูกทำลายทรุดโทรมไปเป็นที่น่าเวทนาและน่าสลดใจมากก็เพราะผลของสงครามและการดำเนินการปกครองที่ผิดพลาดของผู้ปกครองที่มีอำนาจนั่นเอง

ต่อมาในยุคที่ฝรั่งเศสเข้ามาปกครองลาวแทนราชอาณาจักรไทยนั้นเมืองปะโคเวียงคุกถูกแบ่งข้างอย่างชัดเจนคือแบ่งให้เป็นพื้นที่ของไทย สภาพของเมืองก็ยังคงเป็นเมืองที่ถูกทิ้งร้างเหมือนเดิม พระพุทธรูปหรือวัตถุถูกทำลายโดยเฉพาะพระพุทธรูปหลายวัตถุเคลื่อนย้ายไปตามแนวทางของสงคราม เช่น ถูกย้ายไปที่อุดรบ้าง ยโสธร บ้างหรือเข้ากรุงเทพฯ บ้าง เมืองปะโค เวียงคุกจึงเหลือเฉพาะซากของความเจริญที่ไม่อาจจะชนไปได้เท่านั้น

๔.๑.๔๑.๒ องค์ความรู้เชิงคุณค่าด้านพุทธศิลปะจากการสำรวจแหล่งโบราณคดี

ในจังหวัดหนองคาย

สำหรับคุณค่าประการหนึ่งของการศึกษาเชิงสำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็คือคุณค่าเกี่ยวกับการศึกษาในด้านศิลปะของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นโดยมากเป็นพระพุทธรูปบ้าง พระธาตุหรือเจดีย์บ้างที่พบค่อนข้างมาก จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะแบ่งพุทธศิลปะหรือวัตถุโบราณประเภทการปั้นหรือการหล่อ หรือโบราณสถานประเภทเจดีย์ได้เป็น ๒ ประเภทก็คือ (๑) วัตถุโบราณประเภทพระพุทธรูป และ (๒) โบราณสถานประเภทพระธาตุหรือเจดีย์ โดยจากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงสำรวจทำให้เกิดคุณค่าในเรื่องของการเรียนรู้ศิลปะหรือพุทธศิลป์ที่ปรากฏในแหล่งโบราณคดีดังนี้คือ

(๑) คุณค่าจากการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวัตถุโบราณประเภทพระพุทธรูป

จากการที่ได้ลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายนั้น คณะผู้วิจัยได้ค้นพบความเชื่อมโยงและพัฒนาการของพระพุทธรูปของเมืองหนองคายนั้นส่วนมากจะได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะในหลายๆ อาณาจักร เช่น อาณาจักรขอม อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรอยุธยา และรัตนโกสินทร์ รวมถึงอิทธิพลที่มีโดยตรงต่อพุทธศิลป์ในจังหวัดหนองคายก็คือ พุทธศิลป์ล้านช้าง

^{๑๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

โดยเฉพาะพระพุทธรูปนั้นหนองคายได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรโบราณที่เด่นชัด ๒ อาณาจักรก็คือ (๑) อาณาจักรขอม และ (๒) อาณาจักรล้านช้าง โดยอิทธิพลของศิลปะขอมและล้านช้างที่ปรากฏในเมืองหนองคายนั้นก็ดังต่อไปนี้

(๑.๑) อิทธิพลของพระพุทธรูปศิลปะขอมในเมืองหนองคาย

สำหรับพุทธศิลปะของขอมที่พบในเมืองหนองคายโดยเฉพาะปะโค เวียงคุกนั้นจะพบว่าตรงกับศิลปะขอมสมัย ปาปวน และบายน (Bayon) ซึ่งเป็นสมัยที่เด่นชัดมาก

- **พุทธศิลปะขอมสมัยปาปวน** เริ่มต้นราว พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๖๕๐ เรียกตามชื่อปราสาทบาปวน ซึ่งสร้างขึ้นโดยพระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ นักวิชาการฝรั่งเศสกำหนดเอาปราสาทบาปวนเป็นตัวแทนของศิลปะกรรมของ พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ และ พระเจ้าอุทัยทิตยวรมันที่ ๒ โดยเรียกศิลปะในช่วงนี้ว่า ศิลปะแบบปาปวน ปราสาทที่สำคัญคือ ปราสาทพนมจิสอร์ ปราสาทเขาพระวิหาร ส่วนที่สร้างต่อ ปราสาทบาปวน และอื่น ๆ สำหรับลักษณะสำคัญของศิลปะปาปวนในรูปแบบของรูปปั้นหรือพระพุทธรูปก็จะมีชายผ้า โดยเฉพาะที่ค้นพบที่วัดสาวสุวรรณนั้นถือว่าเป็นศิลปะแบบปาปวนอย่างชัดเจน

- **พุทธศิลปะขอมสมัยบายน (Bayon)** เป็นชื่อเรียกศิลปะของเขมรระยะสุดท้ายในยุค Angkorian Period หรือยุคเขมรเมืองพระนคร ในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (๑๓๗๔-๑๓๗๑) พระองค์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าธรณินทรวรมัน กับพระนางชัยราชจตามณี ทรงนับได้ว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ เนื่องด้วยแม้ว่าจะทรงป้องกันและรบพุ่งกับชนชาติจาม ก็ยังสามารถสร้างปราสาทหิน และรังสรรค์รูปแบบเฉพาะของศิลปะต่างๆ ปรากฏไว้มากมาย ทั้งในกัมพูชา และดินแดนห่างไกล เช่น สยาม ลาว เวียดนาม เป็นต้น

ศิลปะเฉพาะที่มีพัฒนาการสืบเนื่องมาจากศิลปะแบบปาปวนและศิลปะแบบนครวัด หรือที่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีว่า “ศิลปะแบบบายน” นั้น พระองค์ทรงยึดเอาศูนย์กลางแห่งลักษณะเฉพาะดังกล่าวจากพุทธสถานที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระองค์คือ "ปราสาทบายน" มาเป็นชื่อเรียกรูปแบบศิลปะ อันนับเป็นการแสดงออกถึงพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของพุทธศาสนาลัทธิมหายานจากปาปวน ในปี พ.ศ. ๑๕๖๐-๑๖๓๐ และนครวัด ในปี พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๗๑๕ ฟิลิปป์ สแตร์น (Phillipe Starne) นักประวัติศาสตร์ศิลป์กล่าวว่า “เราอาจรู้จักศิลปะขอมแบบบายนได้ จากอาการแสดงความรู้สึกที่เร้นลับและใบหน้าที่ยิ้ม” ซึ่งหมายถึง การใส่ความรู้สึกลงในประติมากรรม อันเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญของศิลปะแบบบายน

คำว่าบายน อาจเพี้ยนมาจากคำว่า “โพชนันต์” อันเป็นมหาปราสาทขององค์อัมรินทร์ หรือพระอินทร์ สถิตสถานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่ง “ปราสาทบายน” ของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นี้ กลับเป็นศูนย์กลางของศิลปะแบบบายน สร้างเป็นองค์ปราสาทจำลองรูปพระโพธิสัตว์ทั้งสี่ทิศ แสดง

ให้เห็นความขริ่มขลังและแย้มพระสรวลอย่างลึกลับที่เรียกว่า "ยิ้มแบบบายน" อยู่กลางเมืองนครธม (Angkor Tom) ที่แปลว่า "เมืองใหญ่" มีรูปอสูรและทเวะชัคนาคอยู่หน้าประตูเมือง

รูปแบบศิลปะแบบบายนได้เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยตั้งแต่ครั้งก่อนกรุงสุโขทัย เนื่องจากการแผ่พระราชอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งเชื่อว่าน่าจะเข้ามาทางแถบภาคอีสานโดยสร้าง "วิมายะปุระ" หรือ ปราสาทหินพิมาย ที่ โคราช (จังหวัดนครราชสีมา) โดยสร้างอโรคยาศาลา หรือ สถานพยาบาลเล็กๆ เรียงรายจากนครธมจนถึงพิมาย นอกจากนี้ยังพบว่า พระปรางค์สามยอด ของลพบุรี หรือลพบุรี ก็ถูกสร้างขึ้นในยุคเดียวกัน ไม่นับอำนาจเหนือลุ่มแม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำแควน้อย อันปรากฏชัดที่ปราสาทเมืองสิงห์ กาญจนบุรี

“พระพุทธรูปศิลปะบายน” เป็นพระพุทธรูปในสมัยลพบุรี ที่มีอายุใกล้เคียงกับพระพุทธรูปศิลปะอุทอง แต่มีพุทธศิลปะที่ผิดแผกแตกต่างกันออกไป ถือได้ว่าอยู่ในระยะความรุ่งเรืองสูงสุดของสมัยเมืองพระนคร มีอายุในราว พ.ศ. ๑๗๘๐ ซึ่งเป็นช่วงเวลาก่อนการปรากฏของ “อาณาจักรสุโขทัย” ในบริบททางประวัติศาสตร์ไม่นานนัก และได้เข้าไปมีอิทธิพลต่องานประติมากรรมของพระพุทธรูปสมัยลพบุรีอย่างสูง มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ (พ.ศ.๑๖๐๐ ถึง พ.ศ.๑๗๐๐) พระพุทธรูปสมัยนี้ได้รับอิทธิพลทั้งฝ่ายลัทธิหินยานและลัทธิมหายาน ซึ่งพวกขอมนำเข้ามาจากประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะศิลปะแบบนครวัดและบายน มีการนับถือพระพุทธรูปศาสนาลัทธิหินยานและลัทธิมหายาน รวมทั้งศาสนาพราหมณ์ และที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า “สมัยลพบุรี” นั้น ก็เพราะเมื่อพวกขอมเข้ามามีอำนาจในแหลมอินโดจีน และตั้งราชธานีอยู่ที่เขมร มีเมืองพระนครเป็นพระนครหลวง แล้วแผ่อำนาจเข้ามาถึงลุ่มเจ้าพระยา ตั้งเมืองของอุปราชาแห่งหนึ่งอยู่ที่ “เมืองลพบุรีหรือลพบุรี” และตั้งเมืองหน้าด่านปกครองดินแดนแถบนอกอีกหลายเมือง ทางเหนือสุดมีเมืองศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย ทางใต้สุดมีเมืองเพชรบุรี ด้วยเหตุที่พบพระพุทธรูปฝีมือช่างขอมเป็นจำนวนมากในภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย นักโบราณคดีจึงกำหนดพระพุทธรูปสกุลช่างแบบนี้ว่า “สมัยลพบุรี” ตามนามเมืองอุปราชาของขอม ซึ่งจะมีพุทธลักษณะเฉพาะเพื่อการพิจารณา ดังนี้

พระเกตุมาลา มีหลายลักษณะ อาทิ เป็นต่อมแบบก้นหอย แบบฝาชีครอบ แบบมงกุฎเทวรูป หรือเป็นแบบดอกบัวแลเห็นกลีบรวมๆ เป็นต้น เครื่องสิราภรณ์ (เครื่องสวมพระเศียร) เป็นแบบกะบังหน้า มีไรพระศกเสมอและเป็นเส้นใหญ่กว่าสมัยศรีวิชัย และแบบทรงเทริด หรือเรียกเป็นสามัญว่าแบบชนนิก เส้นพระศกมีลักษณะเหมือนเส้นผมมนุษย์ เรียกเป็นสามัญว่าแบบผมหวี หรือเป็นขมวดละเอียดบ้าง หยาบบ้าง พระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน องค์พระที่ประทับยืน นุ่งห่มแบบห่มคลุม ส่วนองค์พระที่ประทับนั่ง จะนุ่งห่มแบบห่มคลุมและห่มดอง ชายสังฆาฏิยาวลงไปจรดพระนาภี ขอบอันตรวาสก (สบง) ข้างบนจะเผยออกเป็นเส้น ส่วนใหญ่พระกรรณจะยาวย้อยลงมา

จนจรดพระอังสะ พระทรงเครื่องมีฉลองพระศก กำไลแขน และประคต บั้วรองฐาน มีทั้งแบบบัวหงาย บั้วคว่ำ แบบบัวหงายอย่างเดียว และแบบบัวคว่ำอย่างเดียว

ในช่วงสมัยเมืองพระนคร “พระพุทธรูปปางนาคปรก” จะได้รับความนิยมอย่างสูง ตั้งแต่ช่วง ศิลปะแบบคลัง แบบบาปวน แบบนครวัด มาจนถึงแบบบายน โดยเฉพาะในช่วงศิลปะแบบบาปวน และนครวัดนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องนาคปรก ดังที่ปรากฏเป็นภาพสลักบนทับหลัง ปรangkองค์กลางที่ปราสาทหินพิมาย และพระพุทธรูปนาคปรกสัมฤทธิ์ที่ขุดค้นพบในดินแดนแถบนี้จะเป็น “ศิลปะแบบนครวัด” ในขณะที่พระพุทธรูปนาคปรก วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ได้รับ อิทธิพลมาจาก “ศิลปะแบบบาปวน”

“พระพุทธรูปปางนาคปรก ศิลปะบายน” มีทั้งหล่อด้วยสัมฤทธิ์และทำจากหินทราย ค้นพบ ขนาดต่างๆ กันไป ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ มีการขุดค้นพบพระพุทธรูปนาคปรกขนาดใหญ่ในปราสาทหลัง กลางที่ “ปราสาทบายน” นอกจากนี้ พุทธศิลปะองค์พระที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์ก็มีขนาดต่างๆ กันตั้งแต่ เล็กมากจนถึงขนาดใหญ่ แต่จะมีพุทธศิลปะแบบเดียวกันคือ พระเนตรใหญ่กลม ลืมพระเนตร ลำ พระองค์เปลือยเปล่า มีลักษณะยิ้มบนพระพักตร์ อันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปะยุคนี้ และจัดเป็น ประติมากรรมลอยตัวที่ยังคงได้รับความนิยมสูงสุดต่อเนื่องจากยุคก่อน แต่ “ศิลปะแบบบายน” จะมี ทั้งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องและไม่ทรงเครื่อง เครื่องสิราภรณ์ประกอบด้วยกะบังหน้า มงกุฎรูป กรวยสูงสวมอยู่เหนือพระเศศาถัก กรองพระศอมีอุบะเล็กๆ ประดับโดยรอบ บางองค์มีพาหุรัต ทอง กร (กำไลข้อมือ) ทองพระบาท (กำไลเท้า) และกุนชวล (ตุ้มหู) ประดับอยู่ด้วย

สำหรับพระพุทธรูปศิลปะขอมแบบบายนนั้นพบที่วัดสาวสุวรรณ ๒ องค์ พบที่วัดพระสุก ศูนย์การเรียนรู้หม่อนไหมหนองคายอีก ๑ องค์นอกจากนั้นก็ยังมีพบที่วัดมฤคทายวัน(ดงแถม) อีกหนึ่ง องค์ ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปหรือศิลปะขอมที่ค้นพบที่เมืองหนองคายทั้งในบริเวณเมืองปะโค เวียงคุก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายเฉพาะเมืองปะโค เวียงคุคนั้นได้รับอิทธิพลของเขมรมาตั้งแต่พุทธ ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา เพราะหากนับรวมกับอิทธิพลของพุทธศิลปะสมัยปาปวนที่พบที่วัดสาว สุวรรณแล้วก็เป็นอันนับได้ว่าเมืองหนองคาย(ปะโค เวียงคุก)รับอิทธิพลของขอมมาตั้งแต่สมัยพุทธ ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา

ภาพที่ ๔.๖๓ แสดงพระพุทธรูปศิลปะขอมแบบบายน

(๑.๒) คุณค่าของการศึกษาพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างในจังหวัดหนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่า มีพระพุทธรูปในตัวเมืองหนองคายและในจังหวัดใกล้เคียงรวมถึงพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่ได้รับการอัญเชิญไปกรุงเทพมหานครที่เป็นพระพุทธรูปล้านช้างได้รับการสรรสร้างจากช่างชาวล้านช้าง ซึ่งจากการสำรวจจะทำให้ทราบถึงพระพุทธรูปในจังหวัดหนองคายนั้นเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงในราชอาณาจักรล้านช้างบ้าง ช่างท้องถิ่นบ้าง ซึ่งพระพุทธรูปแต่ละองค์ก็ล้วนมีความงดงามและมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันตามยุคสมัย ซึ่งผลจากการลงพื้นที่สำรวจย่อมนำให้เห็นถึงคุณค่าของพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างทั้งในแง่ของ (๑) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา และ(๒) ด้านศิลปะและการสร้างสรรค์ของช่างในท้องถิ่น โดย

พระพุทธรูปศิลปะล้านช้างในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่ามีอายุหรือพัฒนาการในการสร้างตามยุคสมัยของอาณาจักรล้านช้างดังนี้

๑) **พุทธศิลปะสกุลล้านช้างยุคล้านช้างตอนต้น** เริ่ม พ.ศ. ๑๙๐๑- ๒๐๖๓ โดยเราสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ยุค คือ

(๑) ยุคที่ ๑ สมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม - สมัยพระนางมหาเทวี (พ.ศ. ๑๙๐๑- ๑๙๙๙)

ในยุคนี้เริ่มขึ้นในสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มที่ทรงรับเอาพระพุทธรูปศาสนานิกายลัทธิลังกาวงศ์จากเขมรมาเผยแพร่ในนครเชียงกง เชียงทอง พร้อมกับนำพระบางซึ่งเป็นพระพุทธรูปเขมรศิลปะสมัยหลังบายันมาด้วย ทำให้ช่างชาวล้านช้างได้อาศัยอิทธิพลของศิลปะแบบเขมรสมัยหลังบายันนี้เป็นค่าในการสร้างงานพุทธศิลป์แบบล้านช้างขึ้นมาและในขณะเดียวกันก็ได้รับเอาอิทธิพลของศิลปะแบบสุโขทัย เชียงแสน ล้านช้าง เข้ามาผสมด้วยจนทำให้มีการคลี่คลายจากรูปแบบเดิมของศิลปะที่ทำมาเป็นต้นแบบนั้นจนกลายมาเป็นศิลปะแบบล้านช้างขึ้นมาเรื่อย ๆ แต่อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของศิลปะที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของช่างล้านช้างคือ อิทธิพลของศิลปะพัฒนาเป็นลำดับขั้น ดังนั้นเราจึงจะพบว่าพระพุทธรูปล้านช้างในยุคแรกนี้อาจจะมีความละม้ายคล้ายคลึงกับศิลปะต้นแบบอยู่ค่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตามได้มีนักโบราณคดีบางท่าน ได้กล่าวไว้ว่า แม้ว่าตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลาวจะได้กล่าวถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนานิกายลัทธิลังกาวงศ์จากเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลกับสังคml้านช้างตั้งแต่ยุคสมัยของพระเจ้าฟ้างุ้มก็ตามแต่เมื่อพิจารณาถึงศิลปะที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นก็ปรากฏว่าไม่มีวัฒนธรรมหรืออิทธิพลของช่างสกุลเขมรอยู่ในราชอาณาจักรล้านช้างมากนัก เพราะตลอดยุคของพระเจ้าฟ้างุ้มนั้น ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าพระองค์ทรงสร้างวัดขึ้นภายในนครเชียงกง เชียงทอง นั้นเพียง ๒ วัด วัดหามัน ซึ่งสร้างโดยพระมหาปาสมันเถระชาวเขมร อยู่บริเวณหากหัวโยม และวัดแก้ว ในราวปี พ.ศ. ๑๙๐๗ และมีพระพุทธรูปอีกจำนวนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งความจริงแล้วเมื่อมีการอพยพคนเป็นจำนวนมากขึ้นมาในครั้งนั้นก็น่าจะมีการสร้างอะไรมากกว่านี้ผิดกับอาณาจักรอยุธยาซึ่งได้รับอิทธิพลเขมรมาเช่นกันก็จะปรากฏศิลปะเขมรอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่า การอพยพคนจากเขมรของพระเจ้าฟ้างุ้มนั้นจะมีข้อเท็จจริงสักแค่ไหน^{๑๑๑} แต่ถึงแม้ว่าจะมีข้อสงสัยเช่นนั้นก็ตาม สิ่งหนึ่งที่สามารถยืนยันได้ถึงฝีมือของศิลปะเขมรในล้านช้างยุคพระเจ้าฟ้างุ้มก็คือพระบางนั่นเอง

ต่อมาเมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มถูกถอดออกจากราชสมบัติแล้ว พระยาสามแสนไทยหรือท้าวอุ่นเฮือน พระราชโอรสก็ได้ขึ้นครองราชย์แทนในรัชกาลนี้ทรงสร้างวัดขึ้นหลายแห่ง คือ (๑) วัดมโนรม (๒) วัดอุโบสถ หรือวัดโบท (๓) วัดเชียงกางและสร้างพระธาตุหนึ่งองค์คือ พระธาตุภูโต ในสมัยนี้ทรงหล่อ

^{๑๑๑} สงวน รอดบุญ, **พุทธศิลป์ลาว**, หน้า ๓๕.

พระพุทธรูปองค์หนึ่งคือพระประธานวัดมโนรมซึ่งเป็นพระที่มีพุทธลักษณะคล้ายกับศิลปะของสกุลช่างสุโขทัยเป็นอย่างยิ่ง แต่ถูกทำลายโดยพวกฮ่อ

ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๙๖๐ - ๑๙๗๐ เมื่อพระเจ้าสามแสนไทยเสด็จสวรรคตแล้วพระยาล้านคำแดงพระราชโอรสก็ได้ขึ้นครองราชย์แต่ก็ไม่มีหลักฐานการสร้างวัดหรือพระพุทธรูปสักเท่าใดนัก

ในปี พ.ศ. ๑๙๗๐ - ๑๙๙๙ ภายหลังจากการเสด็จสวรรคตของพระยาล้านคำแดงแล้วอาณาจักรล้านช้างก็วุ่นวายเพราะความชั่วร้ายของพระนางมหาเทวี พระราชธิดาของพระยาสามแสนไทย หรือทรงมีพระนามว่า พระนางแก้วพิมพา ได้เป็นผู้มีอิทธิพลต่อการจัดหาคนมาเป็นกษัตริย์แต่ก็มีการเปลี่ยนพระมหากษัตริย์บ่อยครั้งเนื่องจากนางไม่พอใจและนำไปสำเร็จโทษเสียหลายครั้ง ในยุคของพระนางมหาเทวีนี้ พระพุทธศาสนาตกอยู่ในภาวะวิกฤตไม่มีการพัฒนาแต่อย่างใดแม้กษัตริย์ภายใต้การบงการของพระนางมหาเทวีบางองค์ เช่น พระยาคำเกิดจะทรงสร้างวัดสี่เกิดขึ้นแห่งหนึ่งหรือพระนางทรงสร้างเองคือ วัดมน ก็ตามแต่ก็ไม่ได้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาและพุทธศิลป์แต่อย่างใด

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณารูปร่างลักษณะของพุทธศิลป์ตั้งแต่ยุคของพระเจ้าฟ้ารุ่งมาถึงยุคพระนางมหาเทวี (พ.ศ. ๑๙๐๖ - ๑๙๙๙) ก็จะพบว่าในระยษะนี้ได้มีการพัฒนารูปแบบของพุทธศิลป์ล้านช้างขึ้นมาบ้างแต่เป็นแบบ Perspective หรือ พระพุทธรูปที่แสดงสัดส่วนความลึกคล้ายภาพสามมิติ ซึ่งเป็นพุทธลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของช่างลาว อันเกิดจากการจดจำเอาลักษณะของพุทธศิลป์แบบสุโขทัยและล้านนาเข้ามาประยุกต์โดยมีผู้อธิบายลักษณะของพุทธศิลป์ดังกล่าวไว้ว่า

“พระพุทธรูปแบบ Perspective นี้จะแสดงสัดส่วนคล้ายกับการที่เราแหงนดูพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่บนที่สูง โดยถ้าพระพุทธรูปประทับนั่งจะประทับนั่งลึก โดยมีพระเพลา (ตัก) พระชานู (เข่า) และพระหัตถ์ (มือ) ขวาที่วางบนพระชานูขนาดใหญ่มากมีพระกร (แขน) ยาวเรียว มีพระไภษณี (สะโพก) สอปลอกเกือบเป็นรูปสามเหลี่ยม มีพระวรกายสูงชะลูด มีพระอุระ (อก) แบบแพบพระอังสา (บ่า) แคบพระศอก (คอ) ยาวและต่อมาพัฒนาเป็นปล่อง (ศีรษะ) เรียวเล็ก ส่วนมากนิยมนั่งขัดสมาธิราบแบบมารวิชัย^{๑๑๒}

และเราจะพบว่าพุทธศิลป์ในยุคต้นตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๐๖ - ๑๙๙๙ นั้นจะมีพัฒนาการและรูปแบบดังกล่าวมาแล้ว ส่วนรูปแบบและอิทธิพลที่พัฒนามาจากศิลปะเขมรหลังสมัยบายนตามแบบรูปของพระบางเจ้าก็มีปรากฏอยู่เช่นกันแต่ในช่วงหลังอิทธิพลของศิลปะเขมรได้ลดความสำคัญลงเพราะการที่ผู้ปกครองล้านช้างได้มีความสัมพันธ์ลึกกับอาณาจักรทางเหนือ คือ ล้านนาและสุโขทัยมากกว่า

^{๑๑๒} สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง, หน้า ๑๑๑-๑๑๒

โดยพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการสร้างตามคติของพระบางที่เป็นปางเปิดโลกก็ได้แก่ พระไชยเชษฐา วัดศรีเมือง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางเปิดโลกโดยได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการสร้างพระบางเปิดโลกของเขมร แบบอย่างมาจากพระบาง

(๒) ยุคที่ ๒ สมัยพระเจ้าไชยจักรผ่านแผ้ว – สมัยพระเจ้าวิสุทราขุมาร (พ.ศ. ๑๙๙๙ - ๒๐๖๓)

เมื่อสิ้นยุคของพระนางแก้วพิมพาแล้วบ้านเมืองลาวก็ว่างจากกษัตริย์อยู่ระยะหนึ่ง จากนั้นเหล่าเสนาอำมาตย์ สังฆมนตรีทั้งหลายก็ได้ยกเอาพระโอรสของพระยาสามเสนไทย พระเจ้าไชยจักรผ่านแผ้วขึ้นเป็นกษัตริย์และปรากฏว่าในสมัยนี้พระพุทธรูปศาสนาได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างมาก เพราะพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีปรีชาสามารถในการปกครองบ้านเมืองทรงสร้างวัดหลายแห่ง เช่น วัดกิงแก้ว วัดโต วัดสีหอม วัดป่าสัก แต่ก็ไม่ได้ปรากฏว่าทรงสร้างพระพุทธรูปซึ่งความจริงอาจจะมีบ้างแต่ก็ไม่มีหลักฐานได้บันทึกไว้

เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าไชยจักรผ่านแผ้วแล้ว พระยาสุวรรณบัลลังก์ (ท้าวแทนคำ) พระโอรสก็ได้ขึ้นครองราชย์แทนในสมัยนี้อาณาจักรล้านช้างได้ทำสงครามกับเวียดนามจนเป็นเหตุให้บ้านเมืองเสียหาย แต่พระองค์ก็ทรงเอาธุระในทางพระศาสนามีการสร้างวัด ดังนี้ วัดสบเชียงคาน จ.เลย วัดสบเชียงทอง หลวงพระบาง และทรงสร้างพระพุทธรูปอีกหลายองค์

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๒๘ - ๒๐๓๘ เมื่อพระยาสุวรรณบัลลังก์แล้ว พระยาหล้าแสนไตรภูวนาถก็ได้ขึ้นครองราชย์ ทรงสร้างวัดและปฏิสังขรณ์อารามหลายแห่ง และปรากฏว่ามีพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่ระบूपิที่สร้างตรงกับ พ.ศ. ๒๐๓๓ อยู่ที่ระเปียงวัดศรีชะเกษซึ่งตรงกับสมัยของพระองค์ เป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะอ่อนช้อยได้รับอิทธิพลจากพุทธศิลป์สกุลล้านนา ทรงสวรรคตปี พ.ศ. ๒๐๓๘

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๐๔๐ - ๒๐๔๓ พระยาชมพู่ก็ได้ขึ้นครองราชย์ในรัชกาลนี้ทรงสร้างวัดบูรพาหรือบุพผาราม วัดอารามมรุกคฺฉ เป็นต้น^{๑๑๓}

ในปี พ.ศ. ๒๐๔๓- ๒๐๖๓ พระยาวิสุทราข (ท้าวฟูโง) ก็ได้ขึ้นครองราชย์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าไชยจักรผ่านแผ้ว ในรัชกาลนี้ทรงสร้างอารามและฟื้นฟูพระศาสนาเป็นอย่างมากกล่าวคือ ทรงสร้างวัดวิสุทรมหาวิหารพร้อมกับพระธาตุหมากโต ในปี พ.ศ. ๒๐๔๖ ทรงสร้างวัด อโศก เป็นต้น นอกจากนั้นทรงเอาธุระในการศึกษาของพระสงฆ์เป็นอย่างมากในรัชกาลนี้ทรงติดต่อกับล้านนาและมีไมตรีกับล้านนาอย่างเหนียวแน่นเป็นเหตุให้ศิลปกรรมต่าง ๆ ของล้านช้างในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากล้านนาค่อนข้างมาก

^{๑๑๓} สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์ลาว, หน้า ๗๐-๗๓

สำหรับพุทธลักษณะและพัฒนาการของพระพุทธรูปในยุคที่ ๒ ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๙๙๙ - ๒๐๖๓ นี้เราสามารถสรุปถึงพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่สร้างในยุคนี้ดังนี้

(๑) พระเกตมาลา (มวยผม) มีทั้งแบบขนาดใหญ่สูง ขนาดใหญ่เตี้ยคล้ายศิลปะเขมรสมัยหลังบายน ขนาดเล็กไม่ใหญ่คล้ายศิลปะสุโขทัยและล้านนา

(๒) พระรัศมี มีทั้งแบบเปลวคล้ายปลีกล้วยหรือกลีบดอกบัวแบบแท่งคล้ายยอดเจดีย์แบบแท่งตรงปลายเรียวแหลมจะทำคล้ายยอดลูกแก้วที่มีลักษณะคล้ายยอดพระธาตุ แบบโคนสี่เหลี่ยมมักจะมีกลีบบัวหงายอยู่ที่ด้านข้างของโคนพระรัศมี

(๓) เม็ดพระศก หากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก จะเป็นรูปกรวยปลายแหลมเรียวห่างกันเป็นระเบียบคล้ายกับศิลปะล้านนาสกุลศรีสุโขทัย ถ้าเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่เม็ดพระศกจะขมวดเวียนขวาเป็นรูปกรวยสูงแหลมคล้ายก้านหอยจับแฉกและเรียงชิดกัน แต่ไม่มากเอกลักษณ์ของเม็ดพระศกสมัยนี้จะทอดต่ำมาจนถึงพระศอ (คอ) และบางครั้งจะมีของพระศกเป็นปลายรูปมูมแหลมต่ำมาก

(๔) พระเศียร (ศีรษะ) ที่เคยมีขนาดเล็กรับกับพระอังค์ (บ่า) ที่แคบตามแบบมูมมองภาพสามมิติในสมัยนี้ได้รับการพัฒนาจากช่วงแรก

(๕) พระพักตร์ (ใบหน้า) ส่วนใหญ่จะเป็นรูปยาวเรียวแหลมคล้ายผลมะปราง มีไรพระศกหรือของพระพักตร์ทั้งแบบโค้งมนและแบบหยักรับกับแนวพระขนง (คิ้ว) มีพระขนงเป็นสันนูนโค้ง มาจรดกันที่ดั้งพระนาสิก (จมูก) มีพระเนตร (ตา) เหลือต่ำและนิยมฝังเงินที่พระเนตรขาว ฝังนิลที่พระเนตรดำ มีพระนาสิก (จมูก) ค่อนข้างยาว โคนใหญ่และตั้งไม่โด่ง มีพระโอษฐ์ (ปาก) และทรงแย้มพระโอษฐ์ (ยิ้ม) เต็มที่ในลักษณะการแสดงออกถึงความเบิกบาน

(๖) พระกรรณ (ใบหู) มีทั้งแบบยาว แคบปลายงอนเล็กน้อย แบบที่มีเข้าพระกรรณขนาดใหญ่ มีตั้งพระกรรณขนาดเล็ก มียอดพระกรรณทั้งแบบโค้งคล้ายศิลปะเขมรสมัยหลังบายนแบบกระดกตัวปลายคล้ายศิลปะสุโขทัยและล้านนา แต่พระกรรณในยุคนี้จะมีลักษณะที่ประณีตมาก

(๗) พระศอ (คอ) ค่อนข้างยาวและนิยมทำเป็นปล้อง ๒ - ๔ ปล้อง

(๘) พระอังสา (บ่า) แคบแต่น้อยกว่าช่วงแรก

(๙) พระอุระ (อก) แบบแพบแต่น้อยกว่าช่วงแรก และนิยมทำหัวพระถัน ๒ ชั้นแบบเลื่อนกลาง

(๑๐) พระกร (แขน) ยาวโดยเฉพาะพระพุทธรูปยืน

(๑๑) นิ้วพระหัตถ์ ยาวมีทั้งแบบจับเข้าหากันและยาวเสมอกัน

(๑๒) ฐานพระพุทธรูป มีทั้งแบบเตี้ยและฐานสูงแต่ฐานสูงจะได้รับความนิยมมากกว่า ฐานพระพุทธรูปสมัยนี้สามารถถอดประกอบได้^{๑๑๔}

(๒) ยุคล้านช้างตอนกลาง (พ.ศ. ๒๐๓๓ - ๒๓๒๐)

ในยุคประวัติศาสตร์ล้านช้างตอนกลางนี้เริ่มตั้งแต่สมัยของพระเจ้าโพธิสารราชกุมารถึง สมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิกราช ซึ่งในยุคนี้ช่างลาวได้พยายามที่จะพัฒนารูปแบบของพุทธศิลป์ที่ได้รับ อิทธิพลมาจากดินแดนใกล้เคียงให้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของล้านช้างให้มากที่สุด และก็ ได้คลี่คลายไปสู่ความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งในสมัยพระองค์ นั้นได้มีการสร้างวัดและพระพุทธรูปไว้มากมาย เช่น พระองค์คือ วัดองค์คือ เวียงจันทร์ พระองค์คือ วัดโพนชัย วัดหนองบอน เวียงจันทร์ พระองค์คือ วัดน้ำโมง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย นอกจากนี้ก็มีพระประธานปูนปั้นประจำอยู่ที่วัดโนนนครเวียงจันทร์ - หนองคาย อีกหลายวัดเช่น

- พระพุทธรูปเพียรวัด
- วัดอินแปง (อินทร์แปลง)
- วัดกาบ (วัดกลาง) ปัจจุบันที่ตั้งของโรงแรมล้านช้าง
- วัดหายโศก
- วัดสี่สะเกด เวียงจันทร์
- เคียรพระพุทธรูปวัดยอดแก้ว วัดเทพพล ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัด

หนองคาย^{๑๑๕}

จะเห็นได้ว่าในสมัยนี้พระองค์ทรงให้การทำงานบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งและเรา พบว่าศิลปะการหล่อพระพุทธรูปในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นยุคที่พุทธศิลป์ลาวได้แสดงออกถึงเอกลักษณ์ของ ลาวได้อย่างลงตัวอันเนื่องมาจากการพัฒนาและประยุกต์ศิลปะสุโขทัย ล้านนา (เชียงใหม่) และศิลปะ ออยุธยาสุวรรณภูมิเข้าด้วยกันจนหลอมรวมเป็นอันหนึ่งเดียวกันกลายเป็นศิลปะยุคคลาสสิกของล้านช้าง ในที่สุด^{๑๑๖} และผลจากการพัฒนาถึงขั้นสูงสุดในยุคนี้ ก็ได้ส่งผลให้พุทธศิลป์ในยุคต่อมาได้อาศัยเป็น รูปแบบในการสร้างจนเมื่อถึงรัชสมัยของพระเจ้าสุริยธรรมิกราชจึงถือได้ว่า พุทธศิลป์ของล้านช้าง ได้รับการพัฒนาถึงขั้นสูงสุดเนื่องจากพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ครองราชย์ยาวนานที่สุดถึง ๔๕ ปี ซึ่ง ระยะเวลาดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการสร้างสรรคงานศิลป์ในด้านต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย

สำหรับพุทธลักษณะของพุทธศิลป์ในยุคประวัติศาสตร์ล้านช้างตอนกลางช่วงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๖๓ - ๒๓๒๐ นั้นเราจะพบว่าลักษณะของการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีดังต่อไปนี้คือ

^{๑๑๔} สมเกียรติ โล่ห์เพ็ชรรัตน์, ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง, หน้า ๑๓๙- ๑๔๑

^{๑๑๕} ผศ. สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์ลาว, หน้า ๑๗๑

^{๑๑๖} สมเกียรติ โล่ห์เพ็ชรรัตน์, ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง, หน้า ๑๖๑

๑) พระเศียร (เศียรชะ) ระยะแรกมีขนาดใหญ่พอดีรับกับพระอังสา (บ่า) ที่กว้างและหน้าขึ้น ต่อมาพระเศียรก็มีขนาดใหญ่ขึ้นจนเกินงามแต่ในระยะหลังพระเศียรกลับมีขนาดเล็กลง

๒) พระพักตร์ (ใบหน้า) ระยะแรกกลมรีแบบรูปไข่ และมีพระหนุ (คาง) เสี้ยมเล็กน้อย คล้ายศิลปะสุโขทัยหมวดสกุลช่างกำแพง ต่อมาในสมัยพระเจ้าสุริยธรรมิกราช พระพักตร์ได้กลมขึ้นและดูอ่อนวัย มีไรพระศกหรือขอบพระพักตร์เป็นเส้นเล็ก ๆ ตรงกลางมนต่ำลงเล็กน้อยรับกับแนวพระขนง (คิ้ว) พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้างและแบบราบ มีคิ้วพระนาสิก (จมูก) ไม่โค้งแต่ดูสวยงาม และปลายพระนาสิกงุ้มลงเล็กน้อยโดนพระนาสิกกว้างพองาม พระนาสิกมีลักษณะคล้ายรูปสามเหลี่ยมซึ่งเป็นจมูกแบบมหาบุรุษชนชาติลาว ต่อมาในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ตั้งพระนาสิกก็กลับโค้งสูงเป็นสันขึ้นมาถึงพระนลาฏจนดูคล้ายกับคั่นกลางระหว่างพระขนง จึงทำให้พระขนงทั้งสองข้างห่างออกจากกันและโค้งคล้ายคิ้วมนุษย์

๓) พระเนตร (ตา) ในระยะแรกเหลือบต่ำคล้ายสมัยสุโขทัยและอยุธยาต่อมาในระยะหลังพระเนตรเบิกกว้างแบบตาเนื้อ พระเนตรขาวนิยมบุเงินหรือเปลือกมุก ส่วนพระเนตรดำนิยมฝังนิล พระโอษฐ์ (ปาก) ในระยะแรกจะนิยมแยมพระโอษฐ์ (ยิ้ม) เต็มที่ ยกเว้นในสมัยพระเจ้าสุริยธรรมิกราช จะแยมพระสรวนเล็กน้อย (อมยิ้ม) มองดูเคร่งขรึมคล้ายกับได้รับอิทธิพลของศิลปะอยุธยา – ปราสาททอง

๔) พระกรรณ (หู) มีเข้าพระกรรณใหญ่ มีขอบพระกรรณโค้งเป็นวงคล้ายกันหอยมาหยุดอยู่ที่รูพระกรรณมีติ่งพระกรรณห้อยยาวและโค้งออกมาเล็กน้อยไม่นิยมแหว่งติ่งพระกรรณ ถ้าแหว่งก็จะไม่ทะลุแบบศิลปะอื่น ๆ

๕) พระศอ (คอ) ไม่ยาวและเป็นปล้องอีกต่อไป แต่จะยาวพอดีและมีเส้นนูนหรือยกขอบคล้าย ๆ ศิลปะอยุธยา

๖) พระอังสา (บ่า) กว้างผึ่งผายคล้ายศิลปะสุโขทัย

๗) พระอุระ (อก) นูนลำสันคล้ายศิลปะสุโขทัย

๘) พระกร (แขน) ยาวพอดีไม่ยาวมากเหมือนสมัยที่ผ่านมา

๙) นิ้วพระหัตถ์ มีหลายรูปแบบมีทั้งแบบลักษณะคล้ายนิ้วมีมนุษย์ (ไม่เสมอกัน) และแบบปลายตัดตรงเท่านั้น พระพุทธรูปในยุคนี้นิยมทำเล็บมือคล้ายกับมนุษย์มาก

๑๐) ฐานพระพุทธรูป ในระยะแรกนิยมฐานบัวหงาย ต่อมานิยมฐานสำเภาปลายงอนโค้ง ระยะหลังมีลักษณะเรียบง่าย เป็นฐานเชิงแบบไม่มีลายหน้ากระดานย่อดุจดั่ง ห่องไม้ ส่วนใหญ่ฐานพระจะสูง^{๑๑๗}

^{๑๑๗} สมเกียรติ โสเภียรรัตน์, ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง, หน้า ๑๖๑- ๑๖๕

กล่าวมาทั้งหมดนั้นจัดเป็นพระพุทธรูปล้านช้างซึ่งมีลักษณะของควมมีเอกลักษณ์ความเป็นล้านช้างค่อนข้างสูงจนจัดได้ว่าเป็นพระพุทธรูปยุคคลาสสิกหรือยุคทองของล้านช้าง ภายหลังจากที่ได้มีวิวัฒนาการมานานหลายร้อยปี

(๓) ยุคล้านช้างตอนปลาย หรือยุคสมัย ๓ รัฐ (พ.ศ. ๒๓๒๑- ๒๔๓๖) ในสมัยนี้แบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ ยุคแรก พ.ศ. ๒๓๒๑- ๒๓๗๐ ยุคที่สอง พ.ศ. ๒๓๗๑- ๒๔๓๖

(๑) ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้างตอนปลายยุคแรก (พ.ศ. ๒๓๒๑- ๒๓๗๐) ในยุคนี้เริ่มตั้งแต่สมัยที่อาณาจักรล้านช้างแยกออกเป็น ๓ รัฐ และตกเป็นประเทศราชของไทย ในสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ พระเจ้าอนุวงศ์คิดกบฏ ซึ่งระยะนี้ศิลปะธนบุรีต้นรัตนโกสินทร์ ได้เข้ามามีบทบาทต่ออาณาจักรล้านช้าง พอสมควร แต่ก็ไม่มากมายนักส่วนมากอิทธิพลของรัตนโกสินทร์จะเข้ามามีอิทธิพลในด้านจิตรกรรมและสถาปัตยกรรมมากกว่าในสมัยนี้เราสามารถสรุปให้เห็นถึงลักษณะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนี้ได้ดังนี้

(๑) พระรัศมี หากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก จะมีลักษณะคล้ายกลับบัวซ้อนกันเป็นแท่งตรงไม่กระดกปลาย มีกลีบบัวหลายรอบรับพระรัศมีอีกชั้นหนึ่ง ตรงโคนโดยลักษณะกลีบบัวหลายจะบานออกมามากกว่าเดิมซึ่งเสียอยู่เหนือพระเศวตมาลา (มวยผม) แต่หากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ พระรัศมีจะมีลักษณะคล้ายกลับบัวซ้อนกันเป็นแท่งตรงทรงสูงและกระดกปลายเล็กน้อย และยังคงมีกลีบบัวหลายจำนวนสี่กลีบรองรับ

(๒) พระเศวตมาลา (มวยผม) มทรตรงเตี้ยมากกว่าเดิม

(๓) เม็ดพระศก (เม็ดผม) หากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กจะมีลักษณะเป็นรูปกรวยปลายแหลมคล้ายหนามทุเรียน และวางเรียงห่างกันเป็นระเบียบแต่หากเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่เม็ดพระศกจะขมวดเวียนขวา เป็นรูปกรวยสูง แหลมคล้ายกันหอยจับแฉงและวางเรียงห่างกัน

(๔) พระพักตร์ (ใบหน้า) กลมรีอ่อนวัยคล้ายศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีไรพระศกหรือของพระพักตร์เป็นเส้นโค้งสูงและจะไม่โค้งรับกับแนวพระขนง (คิ้ว) เหมือนสมัยที่ผ่านมาพระขนงจะเป็นเส้นนูนเล็กไม่ปาดเป็นของลึกลงมาจรดที่ตั้งพระนาสิก (จมูก) เหมือนสมัยที่ผ่านมา และบางครั้งยังห่างออกจากกัน มีพระเนตร (ตา) เหลือต่ำแต่บางครั้งก็เบิกกว้างแบบตาเนื่อนนิยมนัยมุกที่พระเนตรขวาฝั่งนิลที่พระเนตรดำ พระนาสิกไม่โค้งและจุ่มงออีกต่อไปมีพระโอษฐ์ (ปาก) เล็กและทรงแย้มพระโอษฐ์ (ยิ้ม) เล็กน้อยมีพระหนุ (คาง) มนไม่เชิดเหมือนสมัยที่ผ่านมาจุดเดินสำคัญศิลปะพระพุทธรูปสมัยนี้คือพระนลาฏ (หน้าผาก) แบบและมีโคนพระนาสิกไม่ใหญ่มาก

(๕) พระกรรณ (หู) มีลักษณะแบบรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ยังคงรักษาขอบเข้าพระกรรณที่โค้งมนวนเข้าแบบกันหอยมีตั้งพระกรรณยาว และโค้งออกเล็กน้อยและไม่นิยมนัยมตั้งพระกรรณ

(๖) พระศอ (คอ) สั้นกว่าสมัยที่ผ่านมาและที่นิยมทำเป็นปล้องจะมีจำนวนลดน้อยลง

(๗) พระอังสา (ป่า) กว้าง

(๘) พระอุระ (อก) หนา ลำสัน มียอดพระถัน (หัวนม) เป็นตุ่มชัดเจน สำหรับสกุลช่างเวียงจันทร์นิยมทำแบบสองชั้น

(๙) นิ้วพระหัตถ์มีทำแบบคล้ายมนุษย์และยาวเสมอกัน แต่ลักษณะการสร้างจะไม่ค่อยประณีตเหมือนสมัยที่ผ่านมา

(๑๐) ฐานพระพุทธรูป สมัยนี้นิยมทำฐานบัวทรงรองรับด้วยฐานปลายงอน ๒ ชั้น คั่นกลาง ด้วยฐานเชิงแบบมีลายหรือไม่มีลายหน้ากระดาน รองรับด้วยฐานเชิงทั้งชนิดแบบมีลายหน้ากระดานแบบฉลุ มักนิยมสร้างฐานสูงและจาริกนานผู้สร้าง^{๑๑๘}

จะเห็นว่าพระพุทธรูปที่สร้างในยุคนี้จะมีลักษณะค่อนข้างหยาบกว่าสมัยก่อน ๆ เนื่องจากว่าสภาพการเมืองการปกครองที่ต้องหยุดชะงักเพราะสงครามและการปกครองที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและที่สำคัญคือช่างที่หล่อพระส่วนมากจะสูญเสียไปในระหว่างสงครามที่มักมีการอพยพผู้คนภายหลังสงครามอยู่เสมอ ทำให้การสร้างพระพุทธรูปจึงอยู่ในวงจำกัด

(๒) พุทธศิลปะล้านช้างตอนปลายยุคที่สอง (พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๔๓๖) พุทธศิลปะล้านช้างในยุคนี้เริ่มขึ้นหลังจากที่กองทัพสยามได้เข้าทำลายเมืองเวียงจันทร์ที่เมืองลาวเจ้าอนุวงศ์ก่อการกบฏจนมาถึงสมัยที่บ้านช้างได้ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ทำให้อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทร์และอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง จำปาสักต้องล่มสลาย โดยเฉพาะเวียงจันทร์นั้นอาจกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการด้านการสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ถูกกระแสนครเมืองที่ผันผวนกระทบอยู่ตลอดเวลาทำให้มีการสร้างและพัฒนาน้อยลงหรือหยุดชะงักลงบ้างช่วง ทำให้มีการรับเอาอิทธิพลของศิลปะของประเทศที่มีอำนาจเหนือตนเข้ามาผสมผสานเช่น ช่วงที่ตกเป็นประเทศราชของสยามก็รับเอาอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์เข้ามาประยุกต์ใช้พอดตกเป็นอาณานิคมฝรั่งเศสก็ได้นำเอาศิลปวิทยาการแบบตะวันตกเข้ามาใช้ในการปั้น หล่อ พระพุทธรูป เป็นเหตุให้ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้างซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาตินั้น ไม่ได้รับการฟื้นฟู ดังนั้น การสร้างพระพุทธรูปในสมัยนี้จึงมีลักษณะที่ขาดจิตวิญญาณแข็งกระด้าง และมีรูปแบบที่ค่อนข้างหลากหลาย อย่างไรก็ตามเราสามารถที่จะสรุปลักษณะของพระพุทธรูปล้านช้างได้ดังนี้

(๑) รัศมี ในยุคนี้ การสร้างพระจะมีรัศมีในหลายรูปแบบทั้งแบบแท่งตรงคล้ายเจดีย์ แบบเปลวคล้ายกลีบบัว ซ้อนกันเป็นชั้น ๆ มียอดสูงแหลมและแบบกรวยกลมหรือกรวยเหลี่ยม

^{๑๑๘} สมเกียรติ โล่ห์เพชรรัตน์, หน้า ๒๑๑- ๒๑๓

ถ้าเป็นแบบมีกลีบบัวรองรับพระรัศมีกลีบบัวจะบานเกือบแนบพระเกตุมาลา (มวยผม) ซึ่งมีลักษณะดูแล้วคล้ายบัวคว่ำมากกว่าบัวหงายรวมทั้งแบบเปลวเพลิงแบบรัตนโกสินทร์

(๒) เม็ดพระศก หากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กจะมีลักษณะคล้ายหนามทุเรียนหรือเม็ดสาकुแต่เรียงไม่เป็นระเบียบเท่ากับสมัยที่ผ่านมา

(๓) พระพักตร์ (ใบหน้า) สมัยนี้ใบหน้ากลม พระหนุ (คาง) แกลมมีไรพระศกหรือขอพระพักตร์โค้งและนูนกว่าสมัยที่ผ่านมา มีพระขนง (คิ้ว) เป็นสันนูนโค้งบรรจบกันที่ดั่งพระนาสิก (จมูก) แต่บางครั้งหัวพระขนง (คิ้ว) ก็ห่างกันคล้ายนิ้วมือมนุษย์ มีพระเนตร (ตา) ทั้งแบบเบิกกว้างหรือแบบเหลือต่ามีพระโอษฐ์ (ปาก) โค้งขึ้นบนและทรงแย้มพระโอษฐ์ (ยิ้ม) เล็กน้อย

(๔) พระกรรณ (หู) โค้งแบบ เสี้ยวพระจันทร์หรือโค้งพับต่ำแบบที่เรียกว่า “หูบางศร”

(๕) พระศอ (คอ) มีทั้งแบบยาวและสั้นไม่แน่นอน

(๖) วรรกาย (ลำตัว) มีทั้งแบบผอมแบบอ้วนและแบบลำสันสมส่วนซึ่งก็เป็นผลต่อรูปพระพักตร์ (ใบหน้า) หลายรูปแบบ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นรูปกลมมีพระหนุ (คาง) แกลม

(๗) พระพุทธรูปนั่ง นิยมสร้างปางมารวิชัย สมัยเจ้าอนุวงศ์นิยมทำแบบรัตนโกสินทร์

(๘) การครองจีวร หากเป็นพระพุทธรูปนั่งจะห่มเฉียงสังฆฆาฏิเป็นแถบเสมอกัน ยาวจรดพระนาสิก (หน้าท้อง) หากเป็นพระพุทธรูปยืนจะมีทั้งห่มคลุมและห่มเฉียง นิยมสร้างแบบปางเปิดโลกห้ามญาติ ห้ามสมุทรและปางอุ้มบาตร

(๙) ฐานพระพุทธรูป สมัยนี้สร้างหลายรูปแบบมีทั้งแบบฐานบัวหงายและแบบฐานเขียงไม่มีบัวหงาย และนิยมฐานเตี้ยมากกว่าฐานสูงพระพุทธรูปสมัยนี้จะนิยมใช้โลหะผสมแบบแก่ไปทางทองแดงมาก ระยะเวลาต่อมาใช้ทองเหลือง^{๑๑๙}

จะเห็นว่าลักษณะของพุทธศิลป์ยุคสุดท้ายของล้านช้างนี้จะมีความหลากหลายไม่มีแบบแผนที่แน่นอนทั้งนี้ก็เพราะการที่อาณาจักรล้านช้างตกเป็นเมืองขึ้นของสยามและฝรั่งเศสเป็นเหตุให้ล้านช้างรับเอาอิทธิพลทั้งของรัตนโกสินทร์และก็อารยธรรมตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้กับการสร้างผลงานด้านพุทธศิลปะทำให้มีลักษณะหายบไม่ละเอียดเหมือนยุคที่ผ่านมา

^{๑๑๙} สมเกียรติ โล่ห์เพ็ชรรัตน์, ประวัติศาสตร์การสร้างพระพุทธรูปล้านช้าง, หน้า ๒๓๕ – ๒๓๗.

(๓) พระพุทธรูปล้านช้างในจังหวัดหนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่าพระพุทธรูปล้านช้างจัดได้ว่าเป็นสกุลช่างศิลป์ของลาวพุงขาว^{๑๒๐} ซึ่งอยู่ในดินแดนของประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะในอดีตดินแดนบางส่วนของประเทศไทยเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างหรือศรีสัตนาคนหุต เวียงจันทร์ดังจะพบว่าดินแดนทางภาคอีสานของไทยประชาชนส่วนมากจะมีวัฒนธรรมซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศูนย์กลางอำนาจการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง ดังนั้น พระพุทธรูปต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยที่อาณาจักรล้านช้างมีความเจริญรุ่งเรืองจึงมักเรียกว่าเป็นพระพุทธรูปล้านช้างอย่างไรก็ตามเมื่ออาณาจักรล้านช้างได้เสื่อมอำนาจลงจนกลายมาเป็นประเทศราชของไทยและภายหลังก็กลายมาเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส พระพุทธรูปสำคัญของอาณาจักรล้านช้าง บางส่วนก็ได้ถูกอัญเชิญลงมาไว้ที่กรุงเทพฯ และบางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เช่น จ.หนองคาย เป็นต้น โดยการอัญเชิญพระพุทธรูปล้านช้างมาสู่พระราชอาณาจักรไทยนั้นก็เกิดขึ้นในยุคสมัยที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสำหรับความเป็นมาของประเทศลาวหรือล้านช้างนั้น บางส่วนเป็นพระพุทธรูปที่มีอยู่แล้วในดินแดนฝั่งไทยเนื่องจากอดีตบางจังหวัดของไทย เช่น จ.หนองคาย จ.อุดรธานีและ จ.นครพนม เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง ดังนั้นพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงปรากฏมีพระพุทธรูปล้านช้างอยู่มากมาย กล่าวโดยสรุปแล้วพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างในหนองคายจึงมีอยู่ ๒ ประเภทคือ

(๑) พระพุทธรูปล้านช้าง ที่มีอยู่แล้วในจังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียง สำหรับพระพุทธรูปล้านช้างประเภทนี้เป็นพระพุทธรูปที่ไม่ได้ถูกเคลื่อนย้ายข้ามฝั่งมาจากเวียงจันทร์หรือเมืองอื่นได้ด้วยเหตุผลทางการเมืองการปกครอง เกิดกรณีสงครามระหว่างรัฐต่อรัฐเป็นต้น แต่มีความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาซึ่งคณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่าพระพุทธรูปสกุลช่างล้านช้างในจังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียงอยู่หลายองค์ดังนี้คือ

(๑) พระไชยเชษฐาธิราช วัดศรีเมือง อ.เมืองจังหวัดหนองคาย เป็นพระพุทธรูปประทับยืนปางเปิดโดยตามประวัติกล่าวว่าสร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ. ๒๑๐๙^{๑๒๑}

(๒) พระพุทธมหายานีเชษฐาฯ วัดจอมมณี อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย ศิลปะสกุลล้านช้างสร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ดังปรากฏใน

^{๑๒๐} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๕), หน้า, ๘๓

^{๑๒๑} เทียง สุริยบุตร, ครอบรอบ ๙๐ ปี พระธรรมไตรโลกาจารย์ รัชนีเสวโต, (หนองคาย : มิตรไทย, ๒๕๓๘), หน้า, ๑๐-๑๑

ศิลาจารึกอันเป็นหลักฐานการสร้างวัดว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงสร้างวัดจอมมณีและพระพุทธรูปองค์หนึ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๙๘ เทคนิคการสร้างใช้อิฐฉาบด้วยปูนหน้าตัดกว้าง ๗๙ นิ้ว^{๑๒๒}

(๓) พระองค์คือ วัดน้ำโมง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างปางมารวิชัยซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่สร้างในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๕ ดังมีปรากฏในศิลาจารึกวัดน้ำโมงนับเป็นพระพุทธรูปที่มีความสำคัญคูเมืองท่าบ่อมาตั้งครั้งแรกโบราณกาล^{๑๒๓}

(๔) พระไชยเชษฐาธิราช วัดกวนวัน ต.กวนวัน อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยประธานในอุโบสถวัดกวนวัน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๗ ตรงกับสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งการสร้างพระไชยเชษฐาธิราชวัดกวนวันปรากฏอยู่ในศิลาจารึกว่าสร้างโดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พระนางยอดคำทิพย์ซึ่งเป็นพระราชชนนีของพระองค์และมีพระสังฆราชมนิโรรมย์เมืองหลวงพระบางเป็นประธานฝ่ายสงฆ์^{๑๒๔}

(๕) พระพุทธรูศรี วัดโพธิสมภรณ์ อ.เมือง จ.อุดรธานี เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์สร้างในสมัยของพระเจ้าพรหมวงศ์อุปราชตีสสะพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีสัตนาคนหุต โดยเจ้าหญิงยอดแก้วกัลยาตีเป็นผู้สร้างไว้ในพระพุทธรูศาสนา (ไม่ระบุ พ.ศ. ที่สร้าง) เดิมอยู่ที่วัดบ้านห้วยทราย ต.กอนาง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย แต่ถูกอัญเชิญมาโดยเจ้าพระยามุขมนตรีนำมาประดิษฐานเป็นพระประธานที่พระอุโบสถวัดโพธิสมภรณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗^{๑๒๕}

(๖) พระพุทธรูสิทธิดิเก วัดศรีเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์หน้าตัดกว้างประมาณ ๓ ศอก สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๖ ตรงกับสมัยพระเจ้าหน่อเมืองเดิมอยู่วัดกลางหลวงจันทร์บุรี เวียงจันทร์ ภายหลังได้อัญเชิญมาประดิษฐานไว้ที่วัดศรีเมือง^{๑๒๖}

(๗) พระพุทธรูป “หลวงพ่อกว้างวัดกัศสพมรุโรรม อำเภوتاบ่อ จังหวัดหนองคาย

(๘) พระพุทธรูป “หลวงพ่อกว้างวัดสัมปอ” ซึ่งเป็นวัดร้างเขตตำบลปะโค อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย

^{๑๒๒} ธวัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย ลาว, หน้า, ๒๔๙ และดูพระครูวินัยธรใจ ธรรมจาโร หนังสืออนุสรณ์งานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต วัดจอมมณี ตำบลมีชัย อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย, (สกลนคร ๒ : วัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑ ประกอบ.

^{๑๒๓} พระครูสังวรภัทธานวตฺร, หลวงพ่อพระเจ้าองค์ตื้อ, ในบริษัทสุรามหาราชฎาร

^{๑๒๔} ธวัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสาน สมัยไทย-ลาว, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔๕ - ๒๔๖.

^{๑๒๕} วัดโพธิสมภรณ์, อนุสรณ์ ๘๐ ปี พระอุดมญาณโมลี (จันทิโป), (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ป., ๒๕๔๕), หน้า ๕๘ - ๕๙

^{๑๒๖} ธวัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย - ลาว, หน้า ๓๕๔.

(๙) พระพุทธรูป “หลวงพ่อใหญ่” วัดอุดมสรรพผล เขตตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๙) พระพุทธรูป “หลวงพ่อใหญ่” วัดพระธาตุบุ (โพนจิกเวียงจัว) เขตตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๐) พระพุทธรูป “หลวงพ่อวัดพระสุก” ศูนย์หม่อนไหมหนองคาย เขตตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๑) พระพุทธรูป “หลวงพ่อวัดยอดแก้ว” วัดยอดแก้ว เขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๒) พระพุทธรูป “หลวงพ่อวัดบัวโฮม” โรงเรียนบ้านเวียงคุก เขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๓) พระพุทธรูป “หลวงพ่อกุคำ” บ้านเวียงคุก เขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๔) พระพุทธรูป “หลวงพ่อวัดอินทร์” วัดอินทร์(ร้าง) เขตเทศบาลตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๑๕) พระพุทธรูป “หลวงพ่อพระประธานวัดพระธาตุบังพวน” หลวงพ่อนาคปรก วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจมาทั้งหมดคณะผู้วิจัยพบว่าพุทธรูปศิลปะล้านช้างซึ่งมีอยู่ในเขตจังหวัดหนองคายนั้นเดิมอยู่หลายองค์ โดยมีได้มีการเคลื่อนย้ายเพราะเหตุแห่งสงครามหรือหากมีการเคลื่อนย้ายก็ด้วยไม้ตรีของดินแดนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างในสมัยก่อน โดยเฉพาะแล้วบริเวณจังหวัดหนองคาย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองหลวงของล้านช้างมีความเจริญทางด้านพระพุทธศาสนาเคียงคู่มากับเวียงจันทร์ก็จะพบพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างหรือศิลปะลาวพุงขาวอยู่เป็นจำนวนมาก

(๒) พระพุทธรูปล้านช้างที่อัญเชิญมาด้วยเหตุผลทางการเมืองในจังหวัดหนองคายและบางพื้นที่ของประเทศไทย

จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างประเภทนี้เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการอัญเชิญมาในช่วงที่อาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรสยามเกิดข้อพิพาททางการเมืองกันขึ้นจนก่อให้เกิดภาวะสงครามและเมื่อสงครามเสร็จสิ้นลงแล้ว กองทัพสยามก็ได้เชิญพระพุทธรูปสำคัญของอาณาจักรล้านช้างลงมาไว้ที่กรุงเทพฯ ด้วย นอกจากนั้นเมื่ออาณาจักรล้านช้างได้ตกเป็นประเทศราชของสยามแล้ว พระเจ้าแผ่นดินของราชอาณาจักรสยามก็ได้มีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมเอาพระพุทธรูปสำคัญอันเป็นพุทธรูปสกุลช่างศิลปะล้านช้างเข้ามาไว้ในเขตพระนครด้วยเห็น

ว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีชื่อเสียงและทรงโปรดลักษณะหรือทรงปฏิบัติตามพระราชประเพณีที่บุรพ
กษัตริย์ได้ปฏิบัติมา ดังนั้นจึงได้มีพระราชโองการให้อัญเชิญพระพุทธรูปล้านช้างเข้าสู่พระนคร ดังนั้น
เมื่อกล่าวกับพระพุทธรูปล้านช้างที่ได้รับการอัญเชิญเข้ามาสู่ราชอาณาจักรสยามจึงมีอยู่ ๒ ช่วงคือ

(๑) พระพุทธรูปล้านช้างที่อัญเชิญมาในช่วงสงครามระหว่างสยามกับล้าน
ช้าง ซึ่งแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ

ก. ยุคสงครามครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๑) สมัยพระเจ้าตากสินมหาราช
โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ ๑) เป็นแม่ทัพสาเหตุของสงครามก็มาจากกรณีที่พระ
เจ้าศิริบุญสารได้มีความขัดเคืองกับพระวอเป็นเหตุให้พระวอหนีไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้า
ตากสินแต่พระเจ้าศิริบุญสารยิ่งส่งกองทัพไปรุกรานพระวอซึ่งหนีไปอยู่เมืองหนองบัวลำภู พระเจ้า
ตากสินจึงให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและพระยาสุรสีห์ยกทัพขึ้นไปปราบพระเจ้าศิริบุญสาร ผลการ
ทำสงครามทำให้ฝ่ายไทยได้รับชัยชนะ เมื่อเสร็จการทำสงครามสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกก็
ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางมาไว้ที่กรุงธนบุรีภายหลังจากทรงย้ายพระราชธานีจากกรุงธนบุรี
มาที่กรุงเทพฯ และทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วก็ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตไว้ภายในพระ
อุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาเศวตฉัตรจนถึงปัจจุบัน

(ข) ยุคสงครามครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๗๐ -๒๓๗๑) ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๓
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

สาเหตุแห่งสงครามเพราะพระเจ้าอนุวงศ์คิดกบฏแข็งเมืองต่อกรุงรัตนโกสินทร์
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบัญชาให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระราชวรินทร์
เป็นแม่ทัพคุมทหารขึ้นไปปราบเจ้าอนุวงศ์เมื่อเสร็จสิ้นสงครามแล้วก็ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญของ
อาณาจักรล้านช้างเข้ามาฝั่งขวาแม่น้ำโขงและบางส่วนได้นำเข้ามายังกรุงเทพฯ โดยพระพุทธรูปล้าน
ช้างที่นำมาในครั้งนั้นมีดังนี้

๑) พระเสียม	๗) พระเงินหล่อ
๒) พระสุก	๘) พระเงินบุ
๓) พระใส	๙) พระฉันทสมอ
๔) พระแซกคำ	๑๐) พระนาคสวาสดี ๒ องค์
๕) พระแก่นจันทร์	๑๑) พระนาคปรกศิลาดีกระบือ ^{๑๒๗}
๖) พระสรงน้ำ	๑๒) พระเสียง

เมื่อนำเข้ามาแล้ว ยกเว้นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ คือ พระสุก พระเสียม และพระใส ได้
นำเข้าไปกรุงเทพฯ ส่วนที่นำไปไม่ได้ก็ก่อเจดีย์บรรจุไว้ ชื่อว่า เจดีย์ปราบเวียงแต่ต่อมาภายหลังก็ถูก

^{๑๒๗} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๓, หน้า ๒๗

พระเจ้าอนุนวงศ์สั่งให้ผู้คนทำลายและได้นำไปกองไว้ยังเวียงจันทน์ ต่อมาเมื่อพระราชสุภาวดีแม่ทัพใหญ่ ยกทัพขึ้นไปจับตัวพระเจ้าอนุนวงศ์ก็ได้อัญเชิญพระทั้งหมดมาไว้ที่ฝั่งไทย คือบริเวณจังหวัดหนองคาย และบางส่วนก็นำเข้าไปที่กรุงเทพฯ กล่าวโดยสรุปผลของสงครามปราบนครเวียงจันทน์ในครั้งนี้ พระพุทธรูปล้านช้างถูกอัญเชิญเข้ามาฝั่งไทยและบางส่วนได้นำเข้าไปกรุงเทพฯ ดังนี้

ก. พระพุทธรูปที่พักไว้บริเวณชายแดน คือ จ.หนองคายได้แก่

๑. พระเสียม ประดิษฐานไว้ที่วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ (หอก่อง) จ.หนองคาย
๒. พระใส ประดิษฐานไว้ที่วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ (หอก่อง) จ.หนองคาย
๓. พระเสี้ยม ประดิษฐานไว้ที่วัดมณีโคตร อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย
๔. พระเสาร์ ประดิษฐานไว้ที่วัดประดิษฐ์ธรรมคุณ จ.หนองคาย

ข. พระพุทธรูปล้านช้างที่นำเข้ากรุงเทพฯ และประดิษฐ์ไว้ตามพระอารามต่าง ๆ
เท่าที่ปรากฏได้แก่

๑. พระแทรกคำ (พระแซกคำ) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้พระยาราชมนตรี (ภู) นำไปประดิษฐานเป็นพระประธานประจำพระโอสถวัดคฤหบดี แขวงธนบุรี กรุงเทพมหานคร พระแทรกคำนั้นเป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านนา (เชียงใหม่) นำมาสู่นคร ล้านช้างเมื่อสมัยของพระเจ้าวิสุทธราชากุมาร

๒. พระฉันทสมอ เป็นพระพุทธรูปศิลปะจีน หน้าตักศอกเศษ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานให้เจ้าจอมน้อย (สุหรานาง) นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดอัปสรสวรรค์ แขวงธนบุรี กรุงเทพมหานคร^{๑๒๘}

๓. พระแก่นจันทร์

๔. พระสรงน้ำ

๕. พระเงินบุ

๖. พระเงินหล่อ

๗. พระนาคสวาสดี ๒ องค์ ขนาดหน้าตัก ๑๗ นิ้ว หน้า ๑๗ ซ้ำกับขนาดหน้าตัก ๘ นิ้ว หน้า ๓ ซ้ำ

๘. พระนาคปรกศิลาตีกระป้อ^{๑๒๙}

^{๑๒๘} สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๑๕), หน้า, ๘๘-๘๙

^{๑๒๙} สำหรับพระพุทธรูปหมายเลข ๓ - ๘ นั้นไม่ปรากฏสถานที่ประดิษฐานและไม่ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมา มีเพียงหลักฐานที่ปรากฏตามพระราชพงศาวดารเท่านั้น

**(๒) พระพุทธรูปล้านช้างที่อัญเชิญมาในสมัยที่อาณาจักรล้านช้างตกเป็น
ประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๐๑)**

เมื่อเสร็จสิ้นสงครามปราบกบฏเวียงจันทร์ในปี พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๗๑ แล้ว
อาณาจักรล้านช้างก็กลายเป็นประเทศราชซึ่งไม่มีอำนาจใด ๆ เพราะบ้านเมืองได้ถูกทำลายเสียหายไป
มากในยุคของสงคราม ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว (ร.๔) พระองค์ก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะรวบรวมพระพุทธรูปสำคัญจากหัวเมืองต่าง ๆ มาไว้
ภายในขอบขันธสีมา โดยเฉพาะแล้วทรงหมายเอาพระพุทธรูปในดินแดนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของประเทศไทย สำหรับการอัญเชิญพระพุทธรูปล้านช้างเข้ามาสู่กรุงเทพฯ นั้นทรงกระทำใน ๒ ระยะ
คือ

ก.ระยะที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๐๐ ผู้อัญเชิญในครั้งนี้นี้ก็คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัวพระอนุชาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงไว้ให้ข้าราชการคือ
ขุนวรราชธานีและเจ้าเหม็นตามที่ปรากฏในพงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทร์ขึ้นมอัญเชิญพระเสิมที่วัด
โพธิ์ชัย จ.หนองคาย^{๑๓๐} เพื่อที่จะนำไปเป็นประธานที่วัดบวรสถานสุทธาวาส (วัดวังหน้า) โดยการ
อัญเชิญในครั้งนี้นี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มิได้ทรงรับรู้เลย^{๑๓๑} และการพระบาทสมเด็จพระปิ่น
เกล้าฯ ทรงอัญเชิญพระเสิมมากรุงเทพฯ ก็เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเริ่ม
อัญเชิญพระพุทธรูปล้านช้างอย่างจริงจังในระยะที่ ๑ นี้

ข.ระยะที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๐๑ ในระยะนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเป็น
ผู้ทอดธุระและทรงมีพระราชโองการให้มีการอัญเชิญมาในระยะที่ ๒ และได้เข้ามาประดิษฐานตามพระ
อารามต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมีดังต่อไปนี้คือ

๑. พระสาयน์หรือพระใส เป็นพระพุทธรูปล้านช้างเดิมอยู่ที่วัดโพธิ์ชัยใน
ครั้งแรกกับพระเสิม ตามประวัติที่นั่นพระสาयน์ได้ถูกอัญเชิญมาจากถ้ำในเมืองมหาชัยกองแก้วเขต
ประเทศลาว โดยพระยาพรหมเทวานุเคราะห์ (ต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองอุบล) ได้ไปเที่ยวที่เมืองมหาชัย
และได้ยินกิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของพระสาयน์หรือพระใสตามชื่อที่ชาวเมืองเรียกกัน จึงได้อัญเชิญมา
ประดิษฐานไว้คู่กับพระเสิมที่วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย^{๑๓๒} ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรง

^{๑๓๐} กรมศิลปากร พงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทร์ ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๐ เล่มที่ ๔๔,
(กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๒.

^{๑๓๑} ตำนายพระสาयน์วัดปทุมวนาราม เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

^{๑๓๒} การอัญเชิญพระสาयน์จากเมืองมหาชัย มาที่วัดโพธิ์ชัยนี้ไม่ปรากฏปี พ.ศ. แต่คาดว่าน่าจะอัญเชิญ
มาหลังจากสงครามปราบเวียงจันทร์สงบแล้วหลายปี และคงก่อนปี พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๐๑ เพราะการอัญเชิญพระ

ทราบจึงได้ใช้ให้ข้าหลวงคือ เจ้าเหม็นบุตรเจ้าอนุวงศ์หรือหลวงศรีโวหารขึ้นมาอัญเชิญลงไป
กรุงเทพฯ^{๑๓๓} เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๑ ครั้งแรกประดิษฐานไว้ที่วัดเขมาภิรตารามพร้อมกับพระแสน
จากนั้นจึงได้ประกอบพิธีอัญเชิญมาเป็นพระประธานที่พระอุโบสถวัดปทุมวนาราม ซึ่งทรงสร้างขึ้นใหม่

๒. พระแสน (เมืองมหาชัย) พระพุทธรูปองค์นี้อยู่เมืองเดียวกับพระสายน์
หรือพระใส คือเมืองมหาชัยดังนั้นจึงมีผู้เรียกว่า พระแสนเมืองมหาชัย เพื่อให้แตกต่างจากพระแสนอีก
องค์หนึ่งซึ่งมาจากเมืองเชียงแตง พระแสนเมืองมหาชัยนี้ทรงอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดปทุม
วนาราม

๓. พระแสน (เมืองเชียงแตง) พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นในสมัยล้านช้าง
แตกออกเป็น ๓ รัฐ คือ รัฐหลวงพระบาง รัฐเวียงจันทร์ และรัฐจำปาสัก โดยพระราชครูหลวงโพนสะ
เม็ก พระเถระชาวล้านช้างที่อพยพคนคงไปทางเมืองจำปาสักเขมร ภายหลังถูกเขมรรุกรานจึงอพยพ
กลับมาจำปาสักระหว่างทางได้ช่วยกันสร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่ง น้ำหนักเทียบได้กับทองแสนซัง
(ประมาณการ) เมื่อหล่อเสร็จจึงได้ประดิษฐานไว้ที่เมืองเชียงแตงต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าอยู่หัวทรงทราบก็ได้อัญเชิญลงมากรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๑๔๐๑ และให้อัญเชิญไปไว้ที่พระ
อุโบสถวัดหงส์รัตนาราม แขวงธนบุรี

๔. พระอรุณ หรือพระแจ้ง เป็นพระพุทธรูปล้านช้างที่มีลักษณะแปลกคือ
การหล่อองค์พระกับผ้าครองด้วยทองสีแตกต่างกัน ได้อัญเชิญเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๑ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ ทรงเห็นว่าชื่อพระคล้องกับวัดอรุณราชวรารามจึงได้อัญเชิญไปไว้ที่วิหารวัดอรุณราชวรา
รามตั้งแต่นั้นมา

๕. พระอินแปลง (อินทร์แปลง) พระพุทธรูปองค์นี้เชิญมาแต่เวียงจันทร์เมื่อ
ปี พ.ศ. ๒๔๐๑ เดิมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะทรงไปวัดให้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดมหาพฤก
มาราม แต่ภายหลังโปรดให้อัญเชิญไปเป็นประธานที่วัดเสนาสน์ จ.พระนครศรีอยุธยา

๖. พระอินแปลง (อินแปลง) พระพุทธรูปล้านช้างองค์นี้มีพุทธลักษณะ
งดงามขัดสมาธิเพชรเหมือนกับพระในสกุลช่างเชียงแสนหรือล้านนาคลายกับพระเชียงแสนรุ่น ๑ แต่
ผิดที่มีฐานเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งการทำฐานนี้ถือเป็นเอกลักษณ์ของช่างล้านนา พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าฯ ทรงโปรดให้อัญเชิญจากพระตำหนักบางปะอินอยุธยาไว้ที่พระอุโบสถวัดเขมาภิรตา
ราม

สายน์นั้นดำเนินการโดยพระพรหมเทวานุเคราะห์ข้าหลวงประจำเวียงจันทร์ ซึ่งก็เป็นที่แน่ชัดว่าพระสายน์หรือพระ
ใสองค์นี้มีใช้พระใสที่อัญเชิญมาพร้อมขบวนอัญเชิญพระเลิมเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๑ -คณะผู้วิจัย

^{๑๓๓} กรมศิลปากร, พงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทร์, หน้า ๑๕๒.

๗. พระปฏิมาประธานในวิหารหลวง วัดพระพุทธรูปบาทสระบุรี เป็นพระพุทธรูปสำริดได้มาจากที่ใดไม่ปรากฏหลักฐาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหารหลวงพระพุทธรูปบาทสระบุรี^{๑๓๔}

อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่าพระพุทธรูปล้านช้างที่ค้นพบในเมืองหนองคายที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างชาวล้านช้างโดยบางองค์เป็นที่รู้จักของคนจำนวนมาก บางองค์ไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปโดยพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างล้านช้างและยังมีอยู่ในจังหวัดหนองคายนั้นก็ยังมีดังต่อไปนี้

๑. หลวงพ่อพระใส

พระใส เป็นพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย หล่อด้วยทองสีสุก มีพระรูปลักษณะงดงามมาก ขนาดหน้าตัก กว้าง ๒ คืบ ๘ นิ้ว ส่วนสูงจากพระสงฆ์เบื้องล่างถึงยอดพระเกศ ๔ คืบ ๑ นิ้ว ของช่างไม้ ปัจจุบันได้ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) เป็นพระพุทธรูปที่ชาวจังหวัดหนองคายนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์มากและเป็น ที่เคารพสักการะอย่างยิ่ง

๒. พระเสริม วัดปทุมวนาราม กรุงเทพมหานคร อัญเชิญมาจากกรุงเวียงจันทน์แรกประดิษฐานไว้ที่วัดหอก่อง ภายหลังได้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่วัดโพธิ์ชัย ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ ได้มีการอัญเชิญพระเสริมลงไปวัดปทุมวนาราม ส่วนพระใสประดิษฐานไว้ ณ วัดโพธิ์ชัยตั้งแต่นั้นมา

๓. หลวงพ่อพระเสาร์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย อยู่ที่วัดหอก่องเป็นพระที่ได้รับการอัญเชิญมาพร้อมหลวงพ่อดุสิต พระเสริม และพระใส ประวัติเล่าว่าพระยาสุนนท์เจ้าเมืองเชียงรุ่งเป็นผู้สร้าง

๔. หลวงพ่อพระเสี้ยม เป็นพระพุทธรูปชุดเดียวกับ พระสุก พระเสริม พระใสที่ได้อัญเชิญมาคราวเดียวกัน และเมื่อแพของคณะอัญเชิญมาถึงวัดมณีโคตรก็มีการแวะพักและได้อัญเชิญพระเสี้ยมขึ้นหลังช้างบังเอิญพระเสี้ยมตกหลังช้างทำให้พระเศียรพระกรรมสิทธิ์หักตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

๕. หลวงพ่อวิหารวัดพระธาตุบางพวน เป็นพระพุทธรูปที่สร้างโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชกับสมเด็จพระสังฆราชโพธิอารามบางพวนเจ้าอาวาสวัดพระธาตุบางพวน ซึ่งมีหลักฐานที่กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ในจารึกสุวรรณคูหาหลักที่ ๑

๖. หลวงพ่อใหญ่วัดโพหนองกก เป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่เป็นอย่างมากชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อดุสิตเป็นพระพุทธรูปที่สร้างโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชเพื่อเป็นที่สักการะของเหล่าเทวดาที่หนองกกซึ่งเป็นหนองที่มีในอุรังคธาตุนิทาน

๗. หลวงพ่อวัดสัมปอัยร้าง เป็นพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ข้างทางเข้าวัดพระธาตุ เป็นพระพุทธรูปประจำโบสถ์ของวัดร้างที่ชื่อว่าวัดสัมปอัยในเขตตำบลปะโค อ.เมืองจังหวัดหนองคาย

^{๑๓๔} สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ*, หน้า ๘๙ - ๙๑

๘. หลวงพ่อใหญ่วัดโพนจิกเวียงจัว ชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่สวยงามองค์หนึ่งที่หันไปทางทิศตะวันตกตามการวางของโบสถ์โบราณของวัดโพนจิกเวียงจัว

๙. หลวงพ่อบัวโฮม เป็นพระพุทธรูปประจำโบสถ์วัดศรีบัวโฮมเดิม แต่ปัจจุบันได้เป็นสถานที่ของโรงเรียนบ้านเวียงคุกอยู่ภายใต้อาคารเรียนของโรงเรียน

๑๐. หลวงพ่อวัดยอดแก้ว เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างแทนองค์เดิมที่ชำรุดเสียหายจากกาลเวลา เป็นพระพุทธรูปที่มีความสวยงามสมกับการปั้นของช่างชาวล้านช้าง

๑๑. หลวงพ่อวัดคุดำ เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กที่มีความสวยงาม ปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่ของชาวบ้านเวียงคุก

๑๒. หลวงพ่อวัดมณีเชษฐาราม เป็นพระพุทธรูปที่สร้างโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งตามประวัติกล่าวว่าได้ทรงเสด็จมาพร้อมพระราชมารดาคือพระนางยอดคำทิพย์พร้อมสมเด็จพระสังฆราชวัดมโนรมย์มาสร้างวัดพระไชยเชษฐาที่บ้านกวนวันอีกองค์หนึ่ง นอกจากนั้นทรงเสด็จไปร่วมสร้างพระพุทธรูปชื่อพระมณีเชษฐา ประจำอารามชื่อว่ามณีเชษฐารามหรือวัดจอมมณีของพระมหาสีจอมมณีผู้เป็นพระราชมารดาของพระธิดาสุกเสริม และใส อีกด้วย

จากการลงพื้นที่สำรวจมาทั้งหมดของคณะผู้วิจัยนั้นเป็นผลทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของพระพุทธรูปล้านช้างในจังหวัดหนองคายในฐานะที่เป็นพระพุทธรูปท้องถิ่นรวมถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาขององค์พระพุทธรูปรวมถึงประเด็นเรื่องของศิลปะและยุคสมัย ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวนี้สามารถที่จะนำไปเผยแพร่ในวงกว้างในชุมชนและในที่สาธารณะได้

๔.๑.๔๑.๓ คุณค่าด้านพุทธศิลปะประเภทพระธาตุหรือเจดีย์

จากการลงพื้นที่วิจัยของคณะผู้วิจัยพบว่า การสำรวจแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายนั้นทำให้ได้ทราบถึงรูปแบบของพระธาตุหรือเจดีย์อันเป็นโบราณสถานประเภทเจดีย์หรือพระธาตุที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะยุคต่างๆที่มีอยู่ในเมืองหนองคาย โดยองค์ความรู้ที่ได้เกี่ยวกับพระธาตุหรือเจดีย์นั้นมีดังนี้

(๑) ความหมายของคำว่าเจดีย์

สำหรับความหมายของคำว่า “เจดีย์” นั้น ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เจดีย์ หมายถึง สิ่งทีก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟางมียอดแหลมบรรจุ สิ่งที่น่าถือ มีพระธาตุ เป็นต้น”^{๑๓๕} หรือคำว่าเจดีย์ คือ สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา เจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนด ว่าเป็น ๔ อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์อย่าง ๑ บริโภคเจดีย์อย่าง ๑ ธรรมเจดีย์อย่าง ๑ อุเทสิกเจดีย์อย่างหนึ่ง ๑ ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น พระมหาปริณีพพานสูตร

^{๑๓๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นาม มีบุคพลัทธิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๑๘.

และมิลินทปัญหา เป็นต้น^{๑๓๖} คำว่า เจดีย์ มักใช้กล่าวอ้างทางศาสนามากกว่าจะใช้ว่าคำว่า สตุป ทั้งความหมายว่าเจดีย์ก็เคลื่อนที่เป็นที่เคารพบูชา ซึ่งในที่นี้จะใช้ว่าสตุปไม่ได้^{๑๓๗} นอกจากนั้นคำว่าเจดีย์หมายถึง สตุปอันเป็นสิ่งก่อสร้างซึ่งก่อไว้สำหรับบรรจุสิ่งควรบูชามีกระดูกแห่ง บุคคลที่นับถือ เป็นต้นนี้เป็นความหมายของคำว่าเจดีย์ ซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไป เจดีย์ก็คือสตุป สตุปก็คือเจดีย์ ใช้แทนกันได้ แต่เจดีย์ยังหมายความอย่างอื่นอีกก็ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร ต้นไม้ ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ต้นโพธิ์ เพราะฉะนั้นสิ่งก่อสร้างซึ่งมีลักษณะเป็นที่ระลึกอันศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นที่ เคารพนับถือก็เรียกว่าเจดีย์ได้ทั้งนั้นเป็นอันว่าเจดีย์มีความหมายกว้างกว่าสตุป^{๑๓๘} เจดีย์มี ๔ อย่าง คือ ๑. ธาตุเจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่บรรจุพระธาตุไว้ ๒. บริโภคเจดีย์ หมายถึงเอาพระเจดีย์ ซึ่งบรรจุของใช้อันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า มีบาตรและจีวร เป็นต้น และยังหมายความไปถึง สังเวชนียสถานด้วย ๓. ธรรมเจดีย์ หมายถึงเอาพระเจดีย์ซึ่งบรรจุหรือจารึกพระธรรมของพระพุทธเจ้า ๔. อุเทศเจดีย์ หมายถึงเอาเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่บรรจุพระพุทธรูป หรือองค์พระพุทธรูปเองและ รอยพระพุทธรูปด้วย^{๑๓๙} ส่วนในภาษาลาว คำว่าเจดีย์หมายถึงทาด หรือธาตุ ในที่นี้หมายถึงสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรืออัฐิของผู้ที่มีความสำคัญโดยมากจะเรียกว่าพระธาตุ แต่ถ้าเป็นที่บรรจุอัฐิของคนธรรมดาจะเรียกว่าธาตุหรือทาดเท่านั้น แต่พระธาตุหรือพระทาดในภาษาลาวนั้นมุ่งหมายถึงพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระสาวกหรือพระอรหันต์เท่านั้นจะเรียกว่าพระธาตุ

(๒) ประเภทของเจดีย์ลาวหรือเจดีย์สองฝั่งโขง

สำหรับเจดีย์หรือพระธาตุหรือทาดของลาวหรือชาวสองฝั่งโขงนั้น สามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทหลักเท่านั้นก็คือ (๑) กลุ่มเจดีย์ทรงระฆัง (๒) กลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอด เป็นเจดีย์ที่ได้รับการสร้างมากในดินแดนสองฝั่งโขงนี้ โดยพระเจดีย์ทั้ง ๒ ประเภทนั้นก็มียลละเอียดที่จะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

(๒.๑) กลุ่มเจดีย์ทรงระฆัง สำหรับเจดีย์ทรงระฆังนั้น หมายถึงเจดีย์ที่มีลักษณะเป็นทรงกลมเป็นฐานของเจดีย์ซึ่งเจดีย์ประเภทนี้จะได้รับอิทธิพลมาจากเจดีย์ของศรีลังกา เรียกว่าเป็นเจดีย์ทรงพองน้ำหรือ Bubble Stupa เป็นเจดีย์ที่นิยมสร้างมากในศรีลังกา เจดีย์ประเภทนี้ลาวได้รับอิทธิพลมาจากล้านนาหรือสุโขทัยอีกทอดหนึ่งซึ่งเข้ามาในยุคที่ลาวได้พัฒนาตนเองเป็นรัฐชาติแล้ว โดยเจดีย์ทรงระฆังฝั่งกลมนี่จะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทย่อยอีกก็คือ

^{๑๓๖} สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

^{๑๓๗} พระยาอนุนามานราชชน, **เรื่องเจดีย์**, (พรนคร : ม.ป.ป.), หน้า ๑๔ - ๑๕.

^{๑๓๘} พระยาอนุนามานราชชน, **เรื่องเจดีย์**, หน้า ๒๖.

^{๑๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔ - ๕.

(ก) เจดีย์ทรงระฆังในฝั่งกลม สำหรับเจดีย์ประเภทนี้มีลักษณะของการมีองค์เจดีย์กลมตั้งอยู่บนฐาน ๔ เหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่พบในลาวเพียงองค์เดียวก็คือ เจดีย์หรือพระธาตุหมากโม ซึ่งเดิมทีเรื่อง่าพระธาตุปทุม สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๐๕๗ โดยพระนางพันตันเซียงพระมเหสีของพระเจ้าวิสุลราชของลาว โดยพระธาตุหมากโมนี้ฐานเป็นฐาน ๔ เหลี่ยมยกสูงขึ้นมา ๒ ชั้นลดหลั่นไปยอดบนเป็นรูปโอคว่ำหรือรูปฟองน้ำมีการทำลึบบัวบนยอดของเจดีย์ เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลของพุทธศิลป์ล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ อย่างไรก็ตามในยุคต่อมาก็จะพบว่าเจดีย์ประเภทนี้ก็ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคือมีการยกฐานให้เรียวขึ้นแต่ยอดยังทำแบบพระธาตุหมากโมเพียงแต่เพิ่มยอดให้เรียวแหลมมากขึ้น ดังปรากฏในรูปแบบของเจดีย์พระธาตุวัดอำไพ และพระธาตุวัดหมื่นนา ของหลวงพระบาง ซึ่งรูปแบบของเจดีย์หรือพระธาตุแบบนี้ที่คณะผู้วิจัยได้ค้นพบในการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ก็ได้แก่ พระธาตุวัดเชียงชัย หรือวัดเวียงชัย ในเขตเทศบาลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งมีรูปแบบของศิลปะการก่อสร้างคล้ายๆหรือเป็นแบบเดียวกับเจดีย์หรือพระธาตุแบบนี้

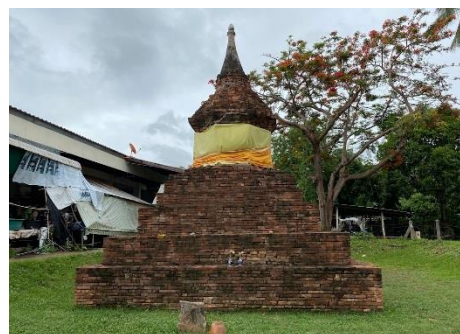

พระธาตุหมากโม หลวงพระบาง

พระธาตุวัดหมื่นนา เจดีย์พระธาตุวัดอำไพ หลวงพระบาง

เจดีย์ร้างวัดเชียงชัยหรือวัดเวียงชัย ต.เวียงคุก อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย เป็นเจดีย์หรือพระธาตุที่มีรูปแบบการสร้างแบบเดียวกับพระธาตุหมื่นนาหรือพระธาตุวัดอำไพ ของหลวงพระบาง สปป.ลาว

(ข) เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม สำหรับเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมนี้เชื่อว่าการพัฒนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีลักษณะเป็นทรงบัวเหลี่ยมคือมีฐาน ๔ เหลี่ยมและแต่ละมุมก็จะมีการทำฐานบ่งรองรับเจดีย์รูปร่างแบบนี้ได้แก่ เจดีย์พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย เจดีย์วัดสาวสุวรรณ จังหวัดหนองคาย พระธาตุสี่โคตร แขวงคำม่วน หรือพระธาตุหลวง เวียงจันทน์ พระธาตุคำ ของ

สปป.ลาวก็จัดว่าเป็นเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม โดยเชื่อว่าเจดีย์ทรงนี้ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา แต่ก็ปรากฏชัดว่าล้านช้างได้นำมาปรับปรุงใช้และเป็นที่นิยมมากในแถบลุ่มแม่น้ำโขง เช่น พระธาตุอานนท์ จ.ยโสธร พระธาตุวัดตุมคามณี จ.เพชรบูรณ์ และจากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่าพระธาตุหรือเจดีย์ที่พบในแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายที่มีรูปแบบการสร้างแบบเดียวกันนี้ก็คือ เจดีย์องค์ปริวารที่พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย หรือ เจดีย์วัดศิลาเขต ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย เป็นต้น

พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย

พระธาตุสี่โคตร สปป.ลาว

พระธาตุหลวง เวียงจันทน์

พระธาตุหรือเจดีย์วัดสาวสุวรรณถือว่าเป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบของการสร้างแบบ “เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม” แบบเดียวกับพระธาตุศรีสองรักและพระธาตุหลวง เวียงจันทน์ ของ สปป.ลาว

(ค) เจดีย์เพิ่มมมทรงบัวเหลี่ยม จัดเป็นเจดีย์ที่มีลักษณะค่อนข้างซับซ้อนคือ มีการทำยอดมมสิบสองบนองค์เจดีย์หรือตัวเรือนพระธาตุจากนั้นยอดพระธาตุก็จะใช้ทรงสี่เหลี่ยมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ปรากฏในยุคพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มาใช้และปรากฏชัดในยุคพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๕ โดยเจดีย์ประเภทนี้พบมากใน สปป.ลาว ซึ่งเชื่อว่าการย่อมมแบบนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา แต่มีบางท่านเสนอว่าน่าจะมีอิทธิพลมาจากอยุธยาในช่วงสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยเจดีย์ประเภทนี้ได้แก่ พระธาตุวัดธาตุหลวง พระธาตุวัดอาราม พระธาตุบุรวิหารองค์ในวัดจุมค้อง หรือพระธาตุฝุ่น ของสปป.ลาว นอกจากนี้ก็จะพบในฝั่งไทย เช่น พระธาตุเขี้ยวค่อม อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย หรือพระธาตุขามแก่น ใน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

พระธาตุวัดธาตุหลวง หลวงพระบาง

พระธาตุวัดอาราม หลวงพระบาง

พระธาตุเขี้ยวค่อม จ.หนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย พบว่าที่จังหวัดหนองคายมีเจดีย์หรือพระธาตุเพิ่มมมทรงบัวเหลี่ยม

พระธาตุหรือเจดีย์ยาพอกแก้ว ริมถนนเวียง
คุก-ทำบ่อถือว่าเป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบของ
การสร้างแบบ “เจดีย์เพิ่มมุมทรงบัว
เหลี่ยม” แบบเดียวกับพระธาตุวัดอาราม
หลวงพระบาง ของ สปป.ลาว

(๒.๒) กลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทยอด สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดนี้เป็นชื่อที่ตั้ง
ตามลักษณะขององค์พระธาตุ คือตัวพระธาตุเป็น ฐานสี่เหลี่ยม คือ ตัวเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยมยกสูงชัน
จากนั้นได้สร้างเป็นรูปเจดีย์ไว้บนฐานยอดสูงสุดมองไปเหมือนมีปราสาทอยู่บนยอดเจดีย์ดังนั้นจึงเรียก
เจดีย์ประเภทนี้ว่าเจดีย์ทรงปราสาทยอด ซึ่งเจดีย์ประเภทนี้มีหลายลักษณะซึ่งสามารถที่จะแบ่ง
พิจารณาได้ดังต่อไปนี้

(๑) เจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังในฝั่งกลม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังในฝั่งกลมนี้เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจาก
ศิลปะล้านนามีลักษณะสำคัญก็คือ ส่วนฐานนิยมทำเป็นฐานบัวสองฐานซ้อนกันขยายท้องไม่ให้สูง
รองรับส่วนเรือนธาตุที่มีการประดับซุ้มจรณะ ส่วนยอดชั้นหลังคาลาดเอิน ๑ ฐาน เหนือขึ้นไปส่วน
ใหญ่ประดับด้วยบัวกลาหลายชั้นรองรับองค์ระฆังในฝั่งกลม พบในหลวงพระบาง เช่น พระธาตุวัดทาต
น้อย พระธาตุวัดสะหวันเทวะโลก เป็นต้น ซึ่งนักวิชาการระบุว่าได้รับอิทธิพลมาจากเชียงใหม่ คือ
เจดีย์วัดโลกโมฬี ที่สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ส่วนในฝั่งประเทศไทยก็มีพบที่วัดพระธาตุบังพวน
คือเจดีย์รัตนฆรเจดีย์ ที่ อ.เมือง จ.หนองคาย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของช่างจาก สปป.ลาวได้อย่าง
เด่นชัดมาก

พระธาตุวัดธาตุน้อย หลวงพระบาง

พระธาตุวัดสะหวัดเทวะโลก

เจดีย์รัตนฆรเจดีย์ จ.หนองคาย

(๒) เจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังในฝั่งเหลี่ยม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังในฝั่งสี่เหลี่ยมนี้เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะตัวเรือนธาตุเป็นฐานสี่เหลี่ยมและส่วนยอดยังคงรักษาฐานสี่เหลี่ยมเอาไว้เช่นเคย พบในพระธาตุบังพวน ต.ปะโค อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นพระธาตุที่ได้รับการบูรณะมาหลายครั้ง เป็นเจดีย์ที่มีความสำคัญมากเพราะบริเวณรอบเจดีย์มีการสร้างสถูปมหาสถานเอาไว้ด้วย

เจดีย์พระธาตุบังพวน จ.หนองคาย

(๓) เจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังเพิ่มมุม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดดอกระฆังเพิ่มมุม เป็นเจดีย์ที่มีพบมากในเขตฝั่งไทย แต่จะไม่ค่อยพบใน สปป.ลาวมากนัก นี่ยังเจดีย์ประเภทนี้ได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยามากกว่าช่างของ ล้านช้าง พบที่ พระธาตุเทพพล ต.ปะโค อ.เมืองจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมากที่ไม่พบในลาวแต่พบที่ฝั่งไทย และภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งใน สปป.ลาวพบที่พระธาตุวัดนากใหญ่ ในกำแพงนครเวียงจันทน์เท่านั้นแต่รูปแบบก็ไม่ได้ชัดเจนเหมือนกับที่พบในฝั่งไทย แต่ถึงอย่างนั้นก็พบบ้างที่หลวงพระบาง เช่น เจดีย์วัดหนองศรีคุณ หลวงพระบางที่เป็นเจดีย์ศิลปะประยุกต์อยุธยาหรือได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยาด้วย

เจดีย์วัดเทพพล จ.หนองคาย

พระธาตุวัดนาถ(ใหญ่) สปป.ลาว

พระธาตุวัดหนองสีคูน หลวงพระบาง

พระธาตุวัดสบสิขาราม หลวงพระบาง

(๔) เจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่มีลักษณะองค์พระธาตุ เป็นสี่เหลี่ยมจากฐานเรียวไปถึงยอดโดยไม่มีการพักปล้องไฉน หรือพักด้วยการยกหรือทำองค์พระธาตุ ให้คอดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งลักษณะของพระธาตุแบบนี้พบในพระธาตุพนมองค์เดิม กับพระธาตุเรณูนครที่สร้างเลียนแบบพระธาตุพนม หรือพระธาตุท่าอุเทนในเขตจังหวัดนครพนม พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร พระธาตุวัดสอนตาล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น หรือพระธาตุพระพุทบาทาโพชนัน ของสปป.ลาวก็มีลักษณะของการเลียนแบบพระธาตุพนมองค์เดิมแต่ได้ย่อส่วนลงมาเท่านั้นเอง นอกจากนี้ยังพบที่ สปป.ลาวอีกแห่งก็คือพระธาตุอิงฮัง ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากพระธาตุพนมหรือรูปแบบการสร้างแบบพระธาตุพนมสำหรับพระธาตุที่พบในเมืองหนองคายที่มีรูปแบบเดียวกันกับพระธาตุพนมนั้นยังไม่พบ

พระธาตุพนม จ.นครพนม

พระธาตุเรณู จ.นครพนม

พระธาตุอิงฮัง สปป.ลาว

พระธาตุเชิงชุม จ.สกลนคร

(๕) เจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมเพิ่มมุม

สำหรับเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมเพิ่มมุมนี้มีลักษณะที่สำคัญก็คือ องค์พระธาตุเป็นฐานสี่เหลี่ยมแต่มีการย่อมุมในองค์พระธาตุ ส่วนปลายหรือยอดพระธาตุจะมีลักษณะ ๔ เหลี่ยมเหมือนยอดพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ โดยพระธาตุประเภทนี้พบมากในบริเวณสองฝั่งโขงนี้ได้แก่ พระธาตุหนองสามหมื่น จังหวัดชัยภูมิ พระธาตุก่องข้าวน้อย จังหวัดยโสธร พระธาตุอานนท์ นอกจากนี้ยังพบที่สปป.ลาว เช่น พระธาตุวัดป่าไผ่ เป็นต้น

พระธาตุหนองสามหมื่น จ.ชัยภูมิ

พระธาตุก่องข้าวน้อย จ.ยโสธร

พระธาตุอานนท์ จ.ยโสธร

พระธาตุวัดป่าไผ่ หลวงพระบาง

สำหรับพระธาตุเจดีย์ที่มีรูปแบบการสร้างแบบนี้ในจังหวัดหนองคายก็คือ (๑) พระธาตุอรหันต์ วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง (๒) พระธาตุช้างพระธาตุบังพวน วัดพระธาตุบังพวน ซึ่งรูปแบบของการสร้างแบบเจดีย์ทรงปราสาทยอดบัวเหลี่ยมเพิ่มมม

พระธาตุอรหันต์ วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง จ.หนองคาย

พระธาตุวัดพระธาตุบังพวน จ.หนองคาย

จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายมาทั้งหมดคณะผู้วิจัยพบว่าสิ่งหนึ่งที่เป็นหรือได้รับการลงสำรวจก็คือก่อให้เกิดคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะในส่วนที่เป็นศิลปะท้องถิ่นและศิลปะระบบชาติ กล่าวคือทำให้ทราบถึงรูปแบบและที่มาของการสร้างองค์พระธาตุในจังหวัดหนองคายว่าพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดหนองคายนั้นได้รับอิทธิพลหรือรูปแบบการสร้างมาจากลักษณะใดและจากแหล่งที่เป็นต้นทางของศิลปะนั้นอย่างไร อันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของคนในท้องถิ่นและวงการศึกษาต่อไป

๔.๑.๔๑.๔ คุณค่าด้านอื่นๆจากการสำรวจแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย

สำหรับคุณค่าในด้านอื่นๆนั้น หมายถึง คุณค่าด้านอื่นที่แตกต่างไปจากคุณคุณค่าหลัก ๒ ประการแรกก็คือคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และคุณค่าด้านพุทธศิลปะที่ประชาชนในพื้นที่จะต้องรู้ โดยนอกจากคุณค่า ๒ ประการข้างต้นแล้วจากการลงพื้นที่ศึกษาแล้วจะพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายยังให้คุณค่าด้านอื่นอีกหลายประการซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

(๑) คุณค่าด้านจิตใจ

ในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายย่อมก่อให้เกิดคุณค่าประการแรกก็คือคุณค่าในเรื่องของจิตใจ เมื่อมีการอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การบูรณะปฏิสังขรณ์ย่อมทำให้ชาวพุทธเกิดความอุ่นใจว่าศาสนสถานในท้องถิ่นคือในจังหวัดหนองคายนั้นได้รับการบูรณะพลิกฟื้นขึ้นมาใหม่ย่อมก่อให้เกิดความสุขใจและนำไปสู่การปฏิบัติต่อศาสนสถานนั้นตามครรลองของชาวพุทธคือการได้มีโอกาสเข้าไปสักการบูชาเพื่อความสุขทางจิตใจหรือการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอันจะนำมาซึ่งความสงบใจแก่ชาวพุทธที่อยู่โดยรอบของพุทธสถานและชาวพุทธในจังหวัดหนองคายอื่นที่ได้มีโอกาสเข้าไปกราบสักการะไม่ว่าจะเป็นที่พระธาตุหล้าหนอง พระธาตุโพธิ์จิกเวียงจัว หรือพระธาตุบังพวนและหลวงพ่อบุญไฟ หรือหลวงพ่อดิ่ง เป็นต้น การอนุรักษ์ย่อมจะสามารถให้ความสุขทางจิตใจแก่ผู้ที่มีความเคารพศรัทธาได้

(๒) คุณค่าด้านวิชาการ

ในด้านวิชาการ เมื่อทำการอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามย่อมจะก่อให้เกิดกระแสในการศึกษาหาความรู้ของผู้คนที่สนใจ เพราะว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายถือว่าเป็นแหล่งวิชาการความรู้ในเรื่องศิลปะประวัติศาสตร์อารยธรรมการดำรงชีวิตและความเป็นมาของคนในสมัยโบราณที่ได้เคยอยู่อาศัยในสถานที่แห่งนั้นมาก่อน และยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะท้องถิ่นในวงกว้างได้ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่าเชิงวิชาการนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดีที่มีผู้ให้ความสนใจศึกษาอยู่พอสมควรแต่ขอบเขตของการศึกษานั้นกลับอยู่ในวงแคบๆ

ไม่เป็นที่รับรู้หรือเป็นเรื่องราวที่แพร่หลายนักอันเนื่องมาจากว่า ผู้สำรวจหรือผู้ศึกษาในยุคสมัยก่อนนั้นเป็นการศึกษาเฉพาะประเด็นที่ตนเองต้องการศึกษา เช่นเรื่องประวัติศาสตร์ของอาจารย์สุวิทย์จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เชิงมุขปาฐะและเชิงเอกสารในพื้นที่ภาคอีสานทั้งหมด ซึ่งมีจังหวัดหนองคายรวมอยู่ด้วยแต่ก็เป็นแนวทางในการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เชิงเอกสารและเรื่องเล่าเท่านั้น หรือไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดีของอาจารย์ธวัช ปุณโณทกจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่มุ่งเก็บรวบรวมประวัติศาสตร์จากการอ่านจารึกในพื้นที่เท่านั้น ซึ่งการอ่านจารึกในพื้นที่ย่อมได้รับองค์ความรู้เพียงในแง่ของด้านโบราณคดีเท่านั้นแต่ประเด็นลึกๆในเรื่องของประวัติศาสตร์เชิงเอกสารนั้นขาดหายไป ผิดจากการศึกษาของคณะผู้วิจัยที่ได้วางกรอบการศึกษาทั้งในส่วนขององค์ความรู้ทางด้าน(๑) ประวัติศาสตร์ทั้งจากเรื่องเล่าและเอกสารหลักฐานอื่นๆ (๒) ประวัติศาสตร์เชิงโบราณคดี (๓) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากการลงพื้นที่สำรวจจริง ซึ่งจากการศึกษาของคณะผู้วิจัยนั้นได้พบข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์เกี่ยวกับประเด็นเรื่องของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็คือ ความจริงเชิงประจักษ์เกี่ยวกับวัตถุโบราณหรือโบราณสถานที่มีอยู่จริงในเขตพื้นที่จังหวัดหนองคาย เช่น โบราณสถานยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านโคกคอน โบราณวัตถุสมัยประวัติศาสตร์หลายยุคได้แก่ ยุคทวารวดี ดังที่จะพบว่าคณะผู้วิจัยได้พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดีหลายแห่งในจังหวัดหนองคาย เช่น ใบเสมาที่วัดพระธาตุบังพวน ใบเสมาสมัยทวารวดีที่วัดร้างข้างตลาดหรือวัดเวียงชัย เขตเมืองเวียงคุก หรือใบเสมาสมัยทวารวดีที่บ้านโคกคอน เป็นต้น อันแสดงให้เห็นว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีมนุษย์อาศัยอยู่มาก่อน และมีชุมชนโบราณที่ได้มีผู้คนเข้ามาตั้งรกรากอยู่ ณ พื้นที่นี้มานานแล้ว หรือวัตถุโบราณสมัยเขมรตั้งต่อยุคพระนครเป็นต้นมา เช่น พบที่วัดสาวสุวรรณ จำนวนหลายชิ้น เช่น พระพุทธรูปนาคปรก ๒-๓ องค์ ใบเสมาสมัยพระนคร แบบปาปวน และสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ พบที่วัดยอดแก้ว พบที่วัดกัสสปมธุโร พบที่วัดหลวงพ่อพระสุก หรือพบที่วัดมฤคทายวัน เป็นต้น ซึ่งการค้นพบดังกล่าวย่อมเป็นหลักฐานสำคัญที่ชี้ชัดได้ถึง “ความมั่งคั่งของขอมในจังหวัดหนองคาย” ซึ่งตรงตามเรื่องเล่าเรื่องอุษาบารสของท้องถิ่นเกี่ยวกับหอนางอุษาและเจ้าชายที่เมืองปะโค เวียงคุก ซึ่งหลักฐานดังกล่าวสามารถนำมาเป็นข้อยืนยันถึงอิทธิพลของขอมเมืองนครที่ได้แผ่ขยายอิทธิพลมาจนถึงเมืองหนองคายได้ และสอดคล้องกับหลักฐานที่พบที่เมืองเวียงจันทน์ซึ่งก็สันนิษฐานได้ว่า เมืองหนองคายและเมืองเวียงจันทน์เองที่เป็นศูนย์กลางของเมืองประเทศราชขอมในสมัยขอมพระนครโดยเฉพาะในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และจากการลงพื้นที่สำรวจก็ได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการก่อตัวของชุมชนลาวหรือล้านช้างในเขตจังหวัดหนองคายสืบต่อมาจากสมัยขอม โดยจะพบวัดหรือโบราณสถานของชาวล้านช้างจำนวนมากในเขตเมืองหนองคาย เช่น ในเขตอำเภอท่าบ่อที่บ้านโคกคอน เขตตำบลโพธิ์นา หรือที่วัดพระธาตุบังพวน ตำบลพระธาตุบังพวน เขตตำบลปะโค ตำบลเวียงคุก ตำบลกวนวัน หรือแม้แต่ในเทศบาลเมืองหนองคายก็มีโบราณ

สถานที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาวล้านช้าง นอกจากนั้นก็จะมีพื้นที่เมืองปากห้วยหลวงเดิม หรือปัจจุบันก็คืออำเภอโพนพิสัย ก็มีโบราณสถานที่เป็นเขตอิทธิพลของวัฒนธรรมแบบล้านช้างอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่โดยมากของจังหวัดหนองคายที่ได้รับการสร้างขึ้นสมัยล้านช้างแทบทั้งหมด

โดยความจริงที่ค้นพบนี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ดีถึงพื้นที่ในเขตจังหวัดหนองคายนั้นเป็นพื้นที่ที่อดีตเคยเป็นพื้นที่ในเขตปกครองของอาณาจักรล้านช้างมาก่อน ก่อนที่จะตกเป็นประเทศราชของสยามหรือไทยในระยะต่อมา ซึ่งผลการค้นพบนี้ย่อมทำให้เราได้ทราบถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์ของเมืองหนองคายว่าในอดีตนั้นหนองคายคือเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของล้านช้างหลวงพระบางและล้านช้างเวียงจันทน์มาก่อน ซึ่งข้อมูลหลักฐานที่ค้นพบนี้ย่อมเป็นประโยชน์ต่อการศึกษากำเนิดและพัฒนาการของเมืองหนองคายมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี และข้อมูลหลักฐานดังกล่าวย่อมเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่เมืองหนองคายในการที่จะได้รู้จักเข้าใจและเข้าถึงพื้นเพประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองของตนจะดีเกิดความภาคภูมิใจในชุมชนและบ้านเมืองของตนเองซึ่งประชาชนชาวหนองคายได้แสดงความเห็นต่อเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“หากเราได้รับรู้ถึงความจริงที่เป็นจริงของประวัติศาสตร์เมืองหนองคายได้อย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทั้งในเรื่องที่มาจากประวัติศาสตร์ทั้งด้านเอกสารและเรื่องเล่าตลอดจนถึง หลักฐานเชิงโบราณคดีแล้ว เราชาวหนองคายย่อมจะได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหนองคายอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนได้และจะได้นำเอาความรู้ที่ได้อำนาจนี้ไปเล่าหรือส่งต่อถึงอนุชนรุ่นต่อไปได้เพื่อให้เขาได้รับรู้เรื่องราวเหล่านี้ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นและจะดีเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนหนองคายของตนเองได้”^{๑๔๐}

“ถือว่าเป็นประโยชน์มากครับ ที่เราได้ทราบข้อมูลจากคณะผู้วิจัยที่ได้ลงมาศึกษาในพื้นที่จริง และนำเอาความจริงที่ยังไม่ได้เปิดเผยนั้นมาบอกกล่าวหรือนำเสนอเพื่อให้ผู้คนในเมืองหนองคายได้ทราบ เมื่อเราได้ทราบความจริงเช่นนี้แล้วย่อมก่อให้เกิดความภูมิใจและห่วงแหนในโบราณสถานหรือโบราณวัตถุในชุมชนของตน จะดีไม่มีการรื้อถอนหรือทำลายแหล่งเรียนรู้ให้สูญหายหรือสูญเสียไปได้ครับ”^{๑๔๑}

“อาตมามีความยินดีและชื่นชมต่อคณะผู้วิจัยมากที่ได้มาทำงานวิจัยในครั้งนี้ โดยส่วนตัวอาตมามีคิดว่าเรื่องนี้ควรเป็นวาระของจังหวัดที่จะต้องนำเอาเรื่องนี้มาศึกษากันอย่างจริงจังๆ เพราะเราขาดประเด็นการศึกษาในเรื่องนี้มาก ซึ่งผลการศึกษานักวิจัยนี้อาตมามีคิดว่ามี

^{๑๔๐} ดร.เผด็จ สุขเกษม อดีตผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ นายไพรัตน์ พาสอน ปราชญ์ชาวบ้านชาวคุ้มวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง อำเภอเมืองจังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

ประโยชน์มากที่จะเป็นเครื่องมือกระตุ้นจิตใจของชาวบ้านให้มีความสำนึกรักบ้านเกิด สำนึกรักในแหล่งเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานหรือโบราณวัตถุก็ตามถือว่าเป็นสิ่งที่ชาวเมืองหนองคายจะต้องช่วยกันรักษา ผลการวิจัยเรื่องนี้โดยส่วนตัวอาตมาเห็นว่าเป็นเรื่องที่จะเข้ามาพลิกประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นได้มากที่สุดทีเดียว”^{๑๔๒}

จากความคิดเห็นที่ได้ยกมาทั้งหมดนั้นถือว่าเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าองค์ความรู้ในเรื่องของวิชาการนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดีถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากสำหรับชาวเมืองหนองคายและผู้สนใจทั่วไปเพราะเมื่อได้เข้ามาศึกษาในผลงานวิจัยนี้แล้วย่อมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของข้อเท็จจริงเชิงประวัติศาสตร์ของเมืองหนองคายได้และยังมีส่วนในการกระตุ้นให้ผู้สนใจและอนุชนคนรุ่นต่อๆมาสามารถเข้ามาศึกษาหาความรู้ในเชิงวิชาการได้มากยิ่งขึ้น และจะได้นำเอาความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ต่อไป

(๓) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว

สำหรับองค์ความรู้ที่ก่อให้เกิดคุณค่าจากผลงานวิจัยในส่วนของการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอีกประการหนึ่งนั่นก็คือ องค์ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นย่อมก่อให้เกิดคุณค่าต่อการท่องเที่ยว หรือยอมเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำแผนที่การท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นภายในตัวเมืองหนองคายหรือภายในเขตจังหวัดหนองคายเพื่อเป็นการ (๑) สร้างความรู้และความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อให้เกิดสำนึกรักและหวงแหนในพื้นที่หรือในชุมชนของตนเพราะได้รู้และทราบถึงที่มาและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีเนื้อหาหรือความเกี่ยวข้องในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงโบราณคดีอย่างไร (๓) เพื่อสนับสนุนการอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวที่จะได้พบเห็นแหล่งโบราณคดี ชุมชนและเลือกซื้อสินค้าในชุมชนได้ เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจอีกทางหนึ่งของชุมชนให้ดีขึ้น (๔) เพื่อให้พื้นที่โบราณสถานในชุมชนนั้นได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งย่อมก่อให้เกิดประโยชน์หรือคุณค่าในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้แก่

๑. ช่วยส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรม กล่าวคือยอมทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี และวัตถุโบราณโบราณสถานในชุมชนนั้นว่ามีความเป็นมาอย่างไร เป็นศิลปะยุคไหนหรือได้รับการสร้างขึ้นเมื่อไหร่ และจะสามารถอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีนั้นไว้ให้คงอยู่ได้อย่างไร ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวนั้นย่อมก่อให้เกิดคำถามและการดำเนินการตามกรอบในการอนุรักษ์ศิลปกรรมโดยเฉพาะพระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์หรือแม้แต่โบราณวัตถุและโบราณสถานอย่างอื่น

^{๑๔๒} พระครูภวนาเจติยาภิบาล (ทวี มหาบุญ) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุบังพวน สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

๒. ช่วยให้เกิดความภูมิใจในความเจริญของบรรพชน กล่าวคือเมื่อดำเนินการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวย่อมเกิดความภาคภูมิใจในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมหรือพุทธศิลปะที่งดงามและตกทอดมาจนถึงปัจจุบันได้ ซึ่งไม่ว่าการเสื่อมโทรมของแหล่งโบราณคดีจะมีเพราะเหตุใดก็ตามแต่สิ่งที่เหลืออยู่นั้นถือว่าเป็นทรัพย์สินที่แสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพชนในอดีตได้ และจะให้เกิดความสำนึกในการรักษาและสืบทอดกันต่อไป

๓. การจัดการท่องเที่ยวที่นี่ย่อมก่อให้เกิดความรู้แล้วยังก่อให้เกิดความสามัคคีของคนในชุมชนที่จะได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และธำรงรักษาไว้ซึ่งแหล่งโบราณคดีอันทรงคุณค่านี้ไว้ให้คงอยู่กับชุมชนของตนด้วยการร่วมมือดูแลป้องกันและรักษาแหล่งศิลปกรรมให้คงอยู่ต่อไป

๔. การจัดการท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นย่อมช่วยเสริมสร้างชื่อเสียงที่ดังก้องทางด้านศิลปวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนและประเทศชาติ กล่าวคือนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวย่อมได้มีโอกาสเห็นความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในบริเวณแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายย่อมเห็นถึงศิลปกรรมหรือพุทธศิลปะประเภทต่างๆ ย่อมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของศิลปกรรมในชุมชนและนำเอาความรู้ความเข้าใจนั้นไปเผยแพร่ต่อไปให้เป็นที่รับทราบกันในวงกว้างได้

(๔) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

สำหรับคุณค่าอีกประการหนึ่งของการสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นจะพบว่าเมื่อชุมชนได้รับรู้ถึงองค์ความรู้ที่มีอยู่โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐหากได้เข้ามาพัฒนาแหล่งโบราณคดีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรมแล้วก็ย่อมจะส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นจากนักท่องเที่ยวที่เข้าเยี่ยมชมโบราณสถานเช่นอาชีพที่เกิดจากการบริการได้แก่ มัคคุเทศก์การโรงแรม การขนส่ง ร้านอาหาร หรืออาชีพที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านได้แก่การทอผ้าพื้นเมืองเครื่องจักสานภาชนะดินเผาการผลิตของที่ระลึกที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของโบราณสถาน เป็นต้น ซึ่งอาชีพหรือแหล่งประกอบการเหล่านี้ก็จะสามารถมีรายได้จากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่มาจากต่างถิ่น เมื่อชุมชนได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ประชาชนในชุมชนก็จะได้รับการพัฒนาอาชีพและจะมีรายได้จากการท่องเที่ยวที่นั่นโดยภาพรวม ซึ่งหากหน่วยงานของรัฐได้เข้ามาบริหารจัดการเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวแห่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วย่อมถือว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางโบราณคดีในชุมชนนั้นเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้เกิดกับชุมชน เมื่อประชาชนในชุมชนอยู่ดีกินดีแล้วจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดและหวงแหนในแหล่งโบราณคดีก็จะเกิดขึ้นเมื่อเกิดความสำนึกรักแล้วการอนุรักษ์หรือการตามรักษาก็จะเกิดขึ้นกล่าวคือชุมชนจะเกิดความสามัคคีในการร่วมมือดูแลป้องกันและรักษาแหล่งศิลปกรรมให้คงอยู่ต่อไป

(๕) คุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สำหรับคุณค่าการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในตอนที่คุณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจนั้นพบว่าพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งแหล่งโบราณคดีนั้นบางพื้นที่ได้รับการดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปบ้างแล้ว เช่นที่ วัดโพธิ์จิกเวียงจัวที่มีการขุดแต่งโดยกรมศิลปากรและมีการจัดพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีอย่างเป็นสัดส่วน แต่ยังมีอีกหลายพื้นที่ซึ่งยังคงเป็นป่ารกและแม้จะเป็นวัดก็ยังไม่ได้รับการพัฒนา เช่น วัดร้างข้างมินิมาร์ท วัดชุมช้าง(ร้าง) เป็นต้น ทำให้การเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีนั้นย่อมเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก แต่ถึงอย่างนั้นผลจากการลงสำรวจในพื้นที่จริงก็พบว่าหลายที่ได้มีการตื่นตัวในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากการที่คุณะผู้วิจัยได้เข้าฟังสภาพปัญหาและชี้แจงให้กับชาวบ้านได้รับรู้ก็เป็นผลทำให้ วัดและชุมชนตระหนักรู้ในปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของพื้นที่แหล่งโบราณคดี และต่อมาทางวัดหรือชุมชนก็ได้ตื่นตัวเกี่ยวกับการปรับสภาพของแหล่งโบราณคดีให้ดีขึ้น เช่นที่วัดเทพพลประดิษฐาราม ต.เวียงคุก ได้มีการปรับพื้นที่วัดจากพื้นที่ที่เป็นป่ารกขุมให้ดูสวยงามมากขึ้นด้วยการปรับแต่งต้นไม้ริมทางภายในวัดให้ดูสะอาดตา โดยที่ทางวัดกับชุมชนพิจารณาเห็นว่าการที่วัดรกและไม่ได้รับการปรับปรุงก็ทำให้วัดกลายมาเป็นพื้นที่ที่โหดสะอาดตา ดังนั้น วัดจึงทำการปรับพื้นที่และปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดและบริเวณแหล่งโบราณคดีภายในวัดให้ดูน่ามองมากขึ้น เป็นต้น โดยการให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆแหล่งโบราณคดีทำให้ประชาชนมีความตื่นตัวมากขึ้นและได้มีการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมภายในแหล่งโบราณคดีให้มีความสะอาดและกลายเป็นแหล่งจัดกิจกรรมประจำชุมชน ทั้งนี้ชุมชนได้มองเห็นว่า (๑) การอนุรักษ์พื้นที่แหล่งโบราณคดีมีความคร่ำคร่าทรุดโทรม แต่เมื่อมีการดำเนินการอนุรักษ์ย่อมทำให้สิ่งแวดล้อมโดยรอบดีขึ้น (๒) ทำให้ประชาชนในบริเวณนั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีเนื่องจากว่ามีการทำความสะอาดพื้นที่บริเวณแหล่งโบราณคดียอมทำให้ภูมิทัศน์ดี อากาศดี และส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีมากขึ้นเรื่อยๆ (๓) ช่วยให้ชุมชนมีแหล่งสถานที่เพื่อการพักผ่อนทางด้านสุขภาพอนามัยและจิตใจการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคายนั้นยอมทำให้มีพื้นที่ในการจัดกิจกรรมสันตนาการและพักผ่อนหย่อนใจเพิ่มมากขึ้น ผู้คนสามารถใช้พื้นที่แหล่งโบราณคดีเป็นที่พบปะพูดคุยกันได้มากขึ้น

๔.๒ การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย

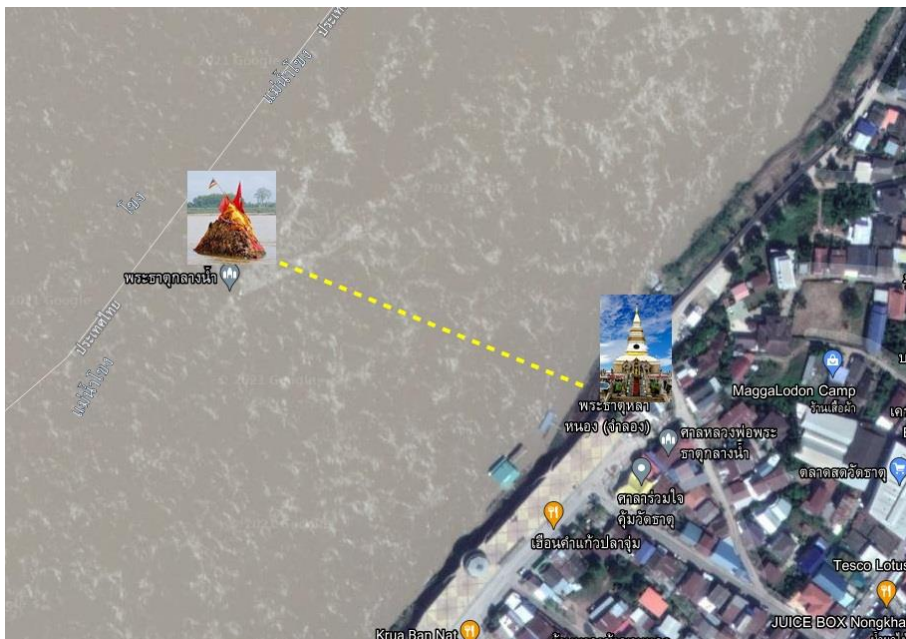
จากการที่ได้ลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วนำมาสู่การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีนั้นคณะผู้วิจัยได้ใช้เป็นข้อมูลหลักในการนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีจำนวน ๒๐ วัตุนั้นถือว่าเป็นข้อมูลหลักที่คณะผู้วิจัยจะได้นำไปใช้ในการดำเนินการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ โดยข้อมูลของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย จำนวน ๒๐ วัตุนั้นก็มีดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การออกแบบผังวัดพระธาตุเมืองลาหนอง

สำหรับพระธาตุลาหนองหรือพระธาตุกลางน้ำนั้นมีประวัติในเชิงมุขปาฐะเล่าสืบๆ กันมาดังปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทานว่า ชื่อเดิมของพระธาตุเหล่าหนอง ตั้งหรือเรียกกันตามชื่อเมืองเดิมอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุคือเมือง “ลาหนองคาย” หมายถึงเมืองที่มีหนองชื่อว่าหนองคายคือหนองสุดท้าย เพราะคำว่าลา หรือเหล่านั้น หมายถึงสุดท้าย เช่น ลูกสาวเหล่าหรือเหล่า ก็หมายถึง ลูกสาวคนสุดท้ายซึ่งเป็นภาษาอีสานหรือภาษาลาว พระธาตุองค์นี้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุส่วนฝาพระบาทจำนวน ๙ องค์

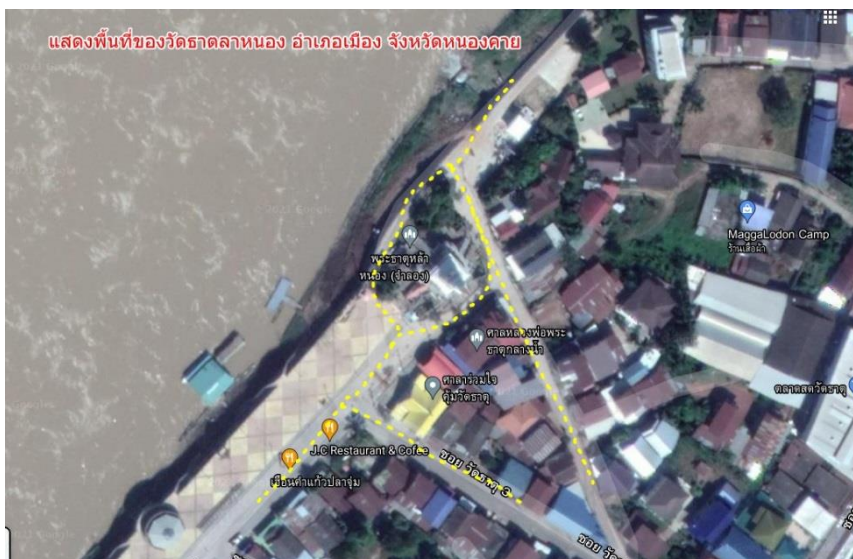
(๑) ผังสิ่งแวดล้อมหรือผังภูมิสถาปัตยกรรมของวัด

สำหรับผังสิ่งแวดล้อมในเชิงภูมิสถาปัตยกรรมนั้นเป็นผังที่มุ่งอธิบายถึงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ของสถานที่หรือแหล่งโบราณคดี โดยเฉพาะที่วัดพระธาตุเมืองลาหนอง อำเภอเมืองหนองคายจังหวัดหนองคายนั้นจะพบว่า วัดพระธาตุเมืองลาหนอง มีพื้นที่ที่ครอบคลุมไปถึงพื้นที่ในแม่น้ำโขงอันสืบเนื่องมาจากองค์พระธาตุเมืองลาหนองเดิมจมอยู่ห่างจากฝั่งในปัจจุบันประมาณ ๑ กิโลเมตร ซึ่งพื้นที่ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรจากเทศบาลให้เป็นพื้นที่ที่ตั้งขององค์พระธาตุเมืองลาหนองจำลอง อันเป็นพื้นที่ในการจัดกิจกรรมทางด้านศาสนาไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการรำบูชาบวงสรวงหรือแม้แต่การประกอบพิธีกรรมการขอพรจากองค์พระธาตุเมืองลาหนองจำลอง นอกจากนั้นในส่วนของพระธาตุเมืองลาหนององค์จริงก็ยังมีผู้แวะเวียนไปกราบไหว้อยู่เช่นเดิม

ภาพที่ ๔.๖๔ แสดงพื้นที่องค์พระธาตุหล้าหนององค์เดิมและพระธาตุหล้าหนอง (จำลอง)

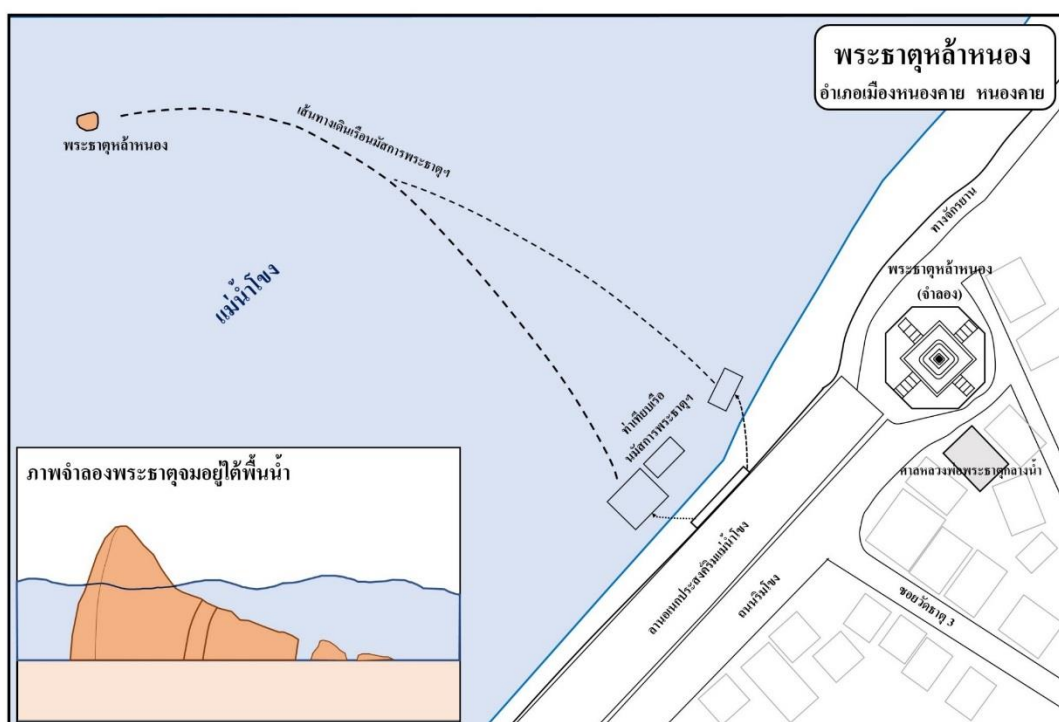
เมื่อพิจารณาจากพื้นที่โดยรอบที่เป็นส่วนของสิ่งแวดล้อมจะพบว่าพื้นที่ขององค์พระธาตุเมืองลาหนองจำลองจะมีพื้นที่ใช้สอยน้อยมาก การสัญจรหรือการเดินทางไปมาก็มีความใกล้ชิดกับชุมชนมาก ทำให้ไม่มีแนวกำแพงหรือแนวกันที่เป็นการแบ่งส่วนของอาคารพระธาตุกับส่วนของพื้นที่ชุมชนมากนักทำให้เกิดความรู้สึกถึงการที่องค์พระธาตุจะไม่ได้คงความเป็นวัดหรือศาสนสถาน ผู้คนที่มากราบไหว้ก็จะมุ่งไปสู่การกราบไหว้องค์จริงเสียมากกว่า โดยภาพที่แสดงสิ่งแวดล้อมโดยรอบนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๖๕ แสดงพื้นที่ของวัดพระธาตุหล้าหนอง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

(๒) ผังบริเวณพื้นที่โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

สำหรับผังบริเวณพื้นที่โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของวัดพระธาตุเมืองลาหนอง จากการพิจารณาพื้นที่ของแห่งโบราณคดีของวัดนั้นจะพบว่าเดิมทีพื้นที่ของวัดก่อนที่จะถูกน้ำกัดเซาะมาจนถึงปัจจุบันนั้นจะพบว่ามีพื้นที่ที่กว้างมาก แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสายน้ำก็เป็นเหตุทำให้ดินที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงพังลงในแม่น้ำทำให้พื้นที่ของวัดต้องขยับมาจากพื้นที่เดิมอีกกว่า ๑ กิโลเมตรดังที่พบในปัจจุบัน ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

แผนผังที่ ๔.๑ แสดงบริเวณพื้นที่โบราณสถานพระธาตุหล้าหนอง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

จากแผนผังดังกล่าวเราจะพบว่าพื้นที่ตั้งของโบราณสถานทั้งสองแห่งคือองค์พระธาตุเมืองลาหนององค์เดิมกับองค์จำลองนั้นอยู่ห่างไกลกันมาก และผลของความห่างไกลเป็นเหตุให้การประกอบศาสนกิจทางด้านศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาและศาสนาตามความเชื่อในท้องถิ่นนั้นไม่ค่อยมีความสะดวกสักเท่าใดนัก เพราะว่ามีพื้นที่จำกัดอันเนื่องมาจากการที่ทางวัดหรือองค์ที่รับผิดชอบองค์พระธาตุนั้นได้รับการจัดสรรพื้นที่มาก่อนข้างน้อยนั่นเอง

๔.๒.๒ การออกแบบผัง วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย

สำหรับสถานที่สำคัญต่อมาของเมืองหนองคายหรือจังหวัดหนองคายที่เป็นแหล่งโบราณคดีหรือมีโบราณวัตถุหรือโบราณสถานอยู่นั้นก็คือ วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย ตาม

ประวัติของวัดเท่าที่สืบค้นได้ซึ่งหลักฐานส่วนใหญ่เป็นการได้มาจากหลักฐานเชิงมุขปาฐะมากกว่าโดยชื่อของวัดนั้นได้รับการบอกเล่ากันต่อๆมาว่าเดิมชื่อ “วัดผีผิว” ซึ่งข้อสันนิษฐานของผู้เรียบเรียงประวัติวัดในยุคแรกๆเกี่ยวกับชื่อของวัดนั้นว่าเหตุที่ชื่อว่าวัดผีผิวเพราะผู้คนกลัวผีเนื่องจากวัดอยู่กลางทุ่งนาและเป็นที่ย่ำเหยียบดังนั้นก็จึงเรียกกันตามปะสาชาวบ้านว่าวัดผีผิวซึ่งคำว่าผีผิวนั้นอาจจะมาจากเสียงลมพัดต้นไม้ในวัดทำให้เกิดเสียงแปลกๆผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาได้ยินเสียงดังกล่าวก็เรียกกันตามความเข้าใจอย่างนั้นหรืออาจจะมีข้อมูลหรือที่มาของคำว่าผีผิวนอกจากนี้ที่สุดที่จะหาหลักฐานมาอ้างอิงได้ดังนั้นในยุคแรกๆจึงพากันเรียกชื่อวัดอย่างนั้นมาตลอด

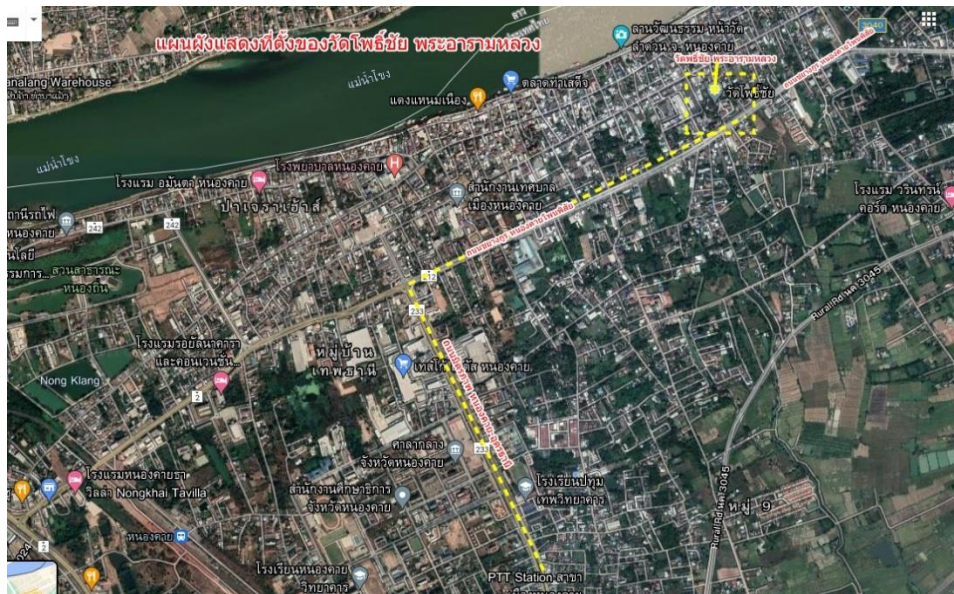
ในปัจจุบันวัดโพธิ์ชัยตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเลขที่ ๘๗๓ ถนนประจักษ์หมู่ที่ ๑๐ ตำบลในเมืองอำเภอเมืองจังหวัดหนองคายวัดมีที่ดินทั้งหมด ๒๑ ไร่ ๓ งาน ๒๘ ตารางวา โฉนดที่ดินเลขที่ ๑๕๓๗ โดยมีอาณาเขตรอบวัดติดกับที่ดินแปลงต่างๆดังนี้

๑. ทิศเหนือยาว ๑๖๖ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๓, ๑๐, ๑๒
๒. ทิศใต้อายุ ๒๑๓ เมตร จดถนนชลประทานหนองคาย-โพนพิสัย
๓. ทิศตะวันออกยาว ๘๙.๕๐ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๔๙ น.
๔. ทิศตะวันตกยาว ๑๐๙ เมตร จดที่ดินเลขที่ ๑๑๓ ฎ

นอกจากนั้นวัดยังมีที่ธรณีสงฆ์อีก ๑ แปลง เนื้อที่ ๘๔ ๑/๑๐๐ ตารางวาโฉนดเลขที่ ๑๑๐๗ ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่พอสมควร แต่เนื่องจากวัดโพธิ์ชัยเป็นวัดศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดเนื่องจากเป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอด จึงทำให้มีนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปมากราบนมัสการอยู่เนือง ๆ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม-ศาสนพิธีหรืองานเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น ออกพรรษา สงกรานต์ ปีใหม่ เป็นต้น ดังนั้น ถ้านึกถึงแง่ของการบริหารจัดการวัดให้เป็นสถานที่รองรับประชาชนที่มาท่องเที่ยวหรือประกอบศาสนกิจที่วัดแล้ว ก็คงพบว่าวัดมีเนื้อที่ที่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการดังกล่าวอยู่เช่นเดิม ดังนั้น ในระยะต่อมาทางคณะกรรมการวัดจึงได้หาทางที่จะขยายที่ดินของวัดออกไปอีก ทั้งนี้ก็เพื่อมั่นคงสภาพของพระพุทธศาสนาสืบไป

(๑) การออกแบบผังวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย

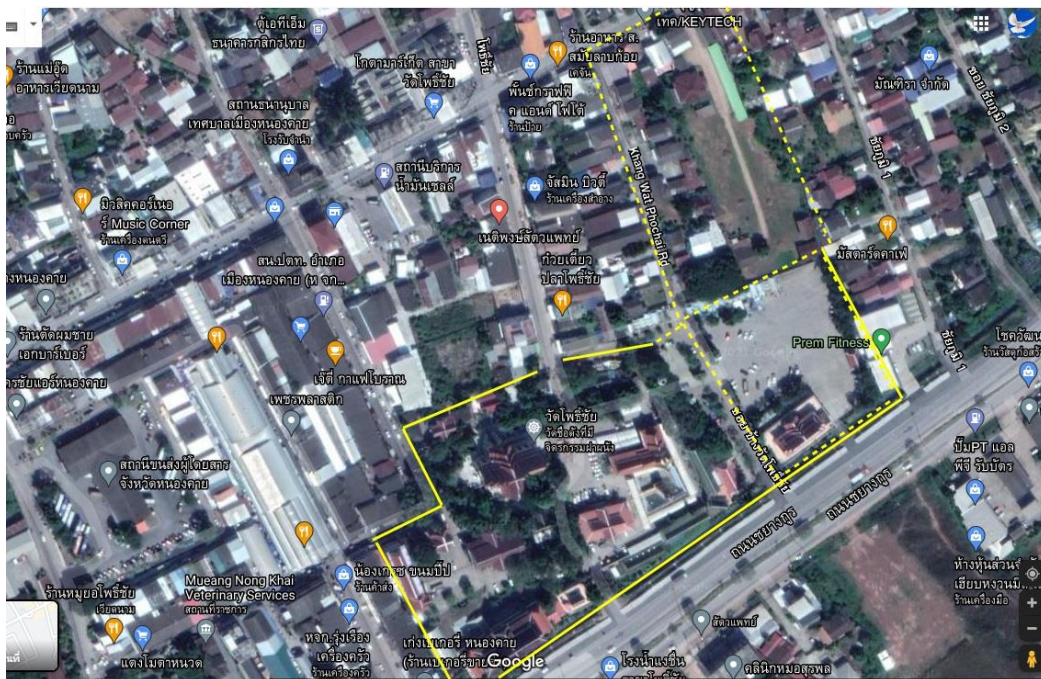
ในการจะออกแบบผังวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นคณะผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางในการออกแบบเอาไว้ ๓ แนวทางเช่นเดียวกับวัดพระธาตุเมืองลาหนองคายที่ได้กำหนดแนวทางในการออกแบบวัดไว้ แต่ก่อนที่จะพิจารณาถึงการออกแบบผังของวัดก็ต้องมาพิจารณาภาพรวมของวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงว่ามีที่ตั้งอยู่บริเวณใดของเมืองหนองคาย ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่า ภาพโดยรวมของวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังที่มาจากภาพถ่ายทางอากาศดังต่อไปนี้

แผนผังที่ ๔.๒ แสดงที่ตั้งของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ซึ่งจากการพิจารณาภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงจะพบว่าวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นไม่ได้ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองในจุดที่เป็นศูนย์ราชการมากนักแต่เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในจุดที่เป็นใจกลางเมืองทำให้การเดินทางไปมาเป็นไปได้โดยสะดวกเพราะอยู่ในจุดที่มีถนนสายหลักเชื่อมหากันได้โดยง่ายตาย เป็นจุดที่ไม่ได้ตั้งอยู่ ณ จุดที่เป็นริมฝั่งน้ำแต่ก็ไม่ได้ไกลจากฝั่งของแม่น้ำโขงมากนักทำให้เป็นพื้นที่หรือทำเลที่เหมาะสมกับการเป็นวัดประจำเมืองที่ผู้คนสามารถเดินทางมาได้โดยสะดวก

อนึ่งหากพิจารณารากขนาดพื้นที่ของวัดก็ถือว่าวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงเป็นวัดที่มีเนื้อที่ที่ค่อนข้างกว้าง โดยเฉพาะปัจจุบันวัดได้ขยายพื้นที่ออกไปอีกถึง ๕ ไร่ทำให้สามารถที่จะรองรับกับการเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวหรือกราบขอพระหลวงพ่อบุญได้โดยสะดวก โดยพื้นที่ทั้งหมดของวัดโพธิ์ชัยนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

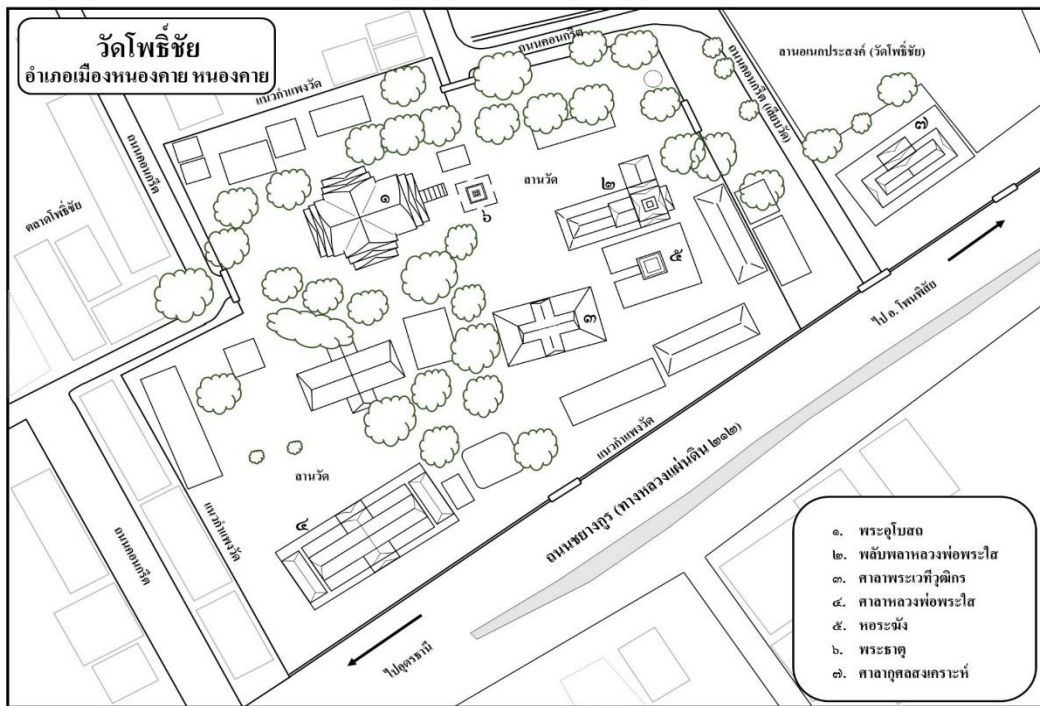
แผนผังที่ ๔.๓ แสดงพื้นที่วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

จากแผนผังดังกล่าวจะพบว่าพื้นที่ของวัดเดิมนั้นจะอยู่ในกรอบของเส้นทึบ แต่ภายหลังทางวัดได้ซื้อที่ดินขยายพื้นที่ออกไปอีกดังปรากฏในบริเวณเส้นปะที่ได้แสดงไว้ ซึ่งในอนาคตทางวัดกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาวัดโดยมุ่งจะพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบที่สามารถรองรับสถานที่จอดรถหรือสถานที่สำหรับการจัดการเรียนการสอนให้กับพระภิกษุสามเณรรวมถึงพื้นที่ในการจัดกิจกรรมทางด้านพระศาสนาให้สามารถรองรับกิจกรรมทั้งเล็กและใหญ่ได้

สำหรับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นถือว่าเป็นการออกแบบเพื่อให้เห็นถึงสภาพของวัดและสถานที่ตั้งของพื้นที่ต่างๆของวัดซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

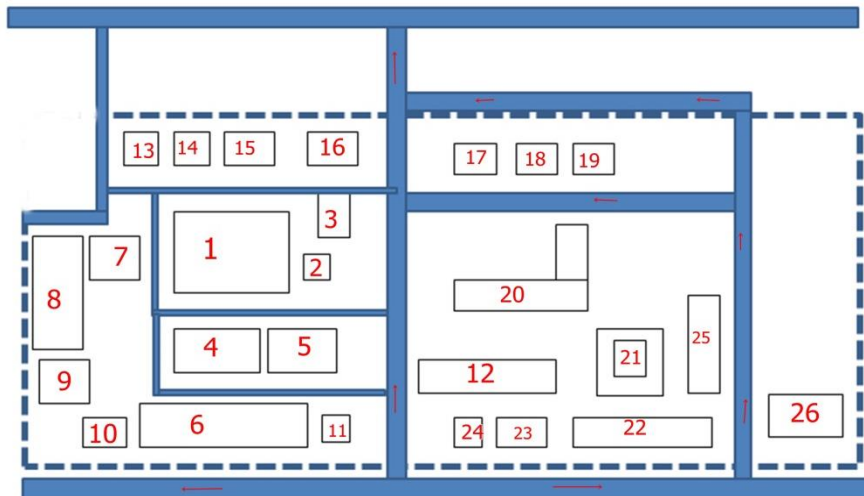
(๑) ผังสิ่งแวดล้อมของวัด

สำหรับผังสิ่งแวดล้อมภายในวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นถือว่าเป็นการให้คำอธิบายเกี่ยวกับพื้นที่ภายในวัดซึ่งหากพิจารณาหลักของการออกแบบผังหรือการจัดผังสิ่งแวดล้อมในวัดนั้นก็เริ่มจากการพิจารณาถึงพื้นที่ของวัดวัดว่าประกอบไปด้วยอะไรบ้าง และส่วนพื้นที่ไหนของวัดอยู่ตรงจัดไหนบ้าง โดยองค์ประกอบของพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมของวัดโพธิ์ชัยนั้นก็มิดังปรากฏในแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๖๖ แสดงรายละเอียดของพื้นที่-สิ่งแวดล้อมของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง)

จากแผนภาพเราจะพบว่าผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นผังที่บังถึงองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ภายในวัด ซึ่งวัดจะต้องดำเนินการแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่เป็นส่วนเกินหรือเป็นปัญหาอันเกี่ยวเนื่องกับพื้นที่การใช้ประโยชน์ของวัด เช่น บางพื้นที่มีต้นไม้มากเกินไป หรือบางพื้นที่ควรเน้นในเรื่องของต้นไม้ที่ไม่เน้น เช่น บริเวณฉาบสถานที่เป็นบริเวณที่ควรเน้นความร่มรื่น แต่จุดนี้เมื่อวัดได้ขยายพื้นที่ก็คงจะได้รับการพัฒนาไปในจุดที่ดีขึ้น และจากผังสิ่งแวดล้อมดังกล่าว เราสามารถที่จะพิจารณาเห็นจุดวางของพื้นที่และสถานที่ต่างๆภายในวัดได้โดยพิจารณาจากผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๖๗ แสดงแผนผังสิ่งแวดล้อมของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย

ซึ่งจากแผนภาพมีคำอธิบายเกี่ยวกับสถานที่ตั้งของสถานที่ต่างๆภายในวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงได้ดังต่อไปนี้

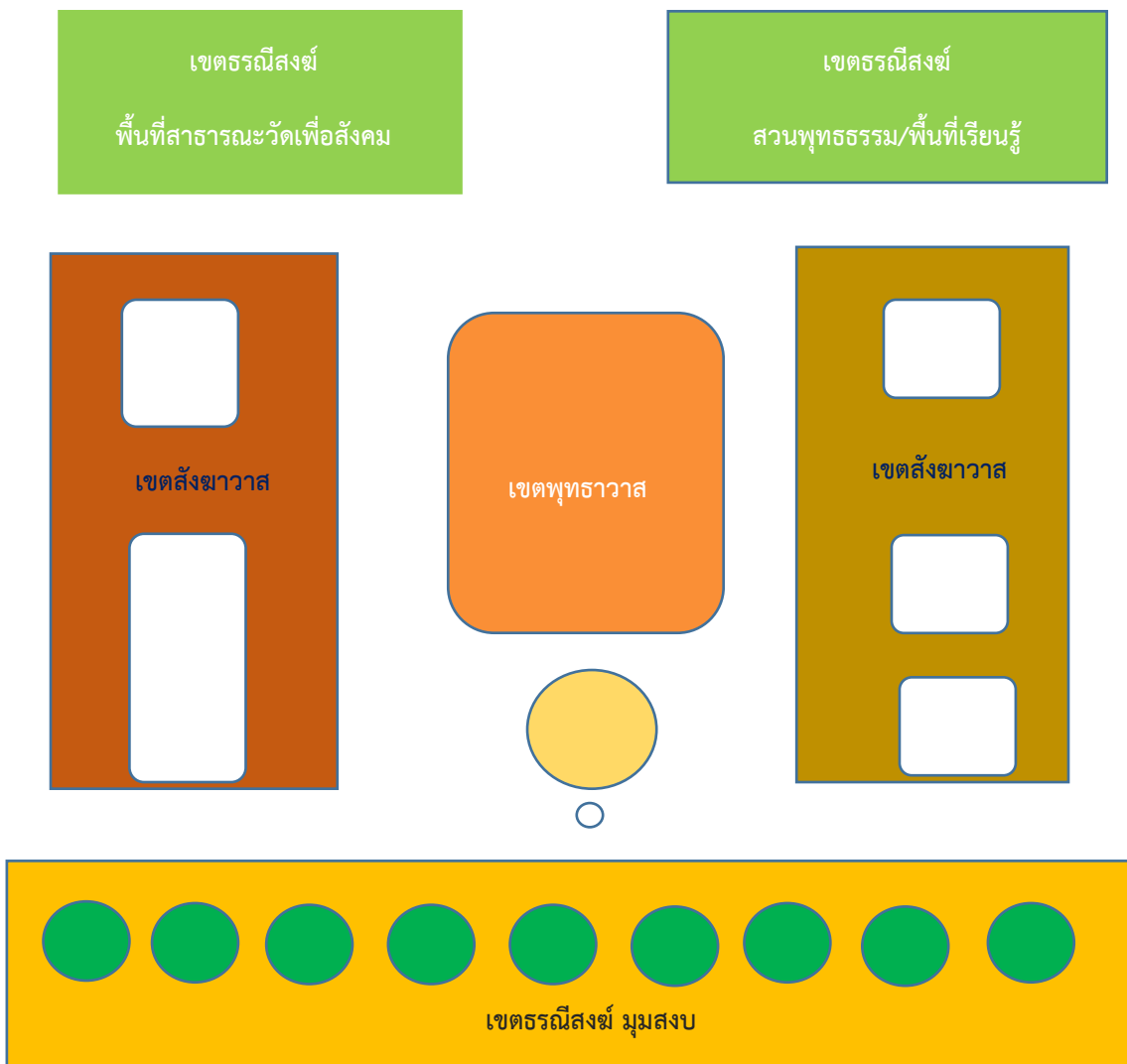
๑. พระอุโบสถจัตุรมุข /หลวงพ่อพระใส	๒. พระธาตุอรหันต์
๓. ศาลาไหว้ด้านหน้าพระอุโบสถ	๔. กุฏิโรงเรียนพระปริยัติธรรม
๕. กุฏิทวนอุทิศ	๖. ศาลาหลวงพ่อพระใส
๗. กุฏิพุทธบารมี	๘. อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม
๙. กุฏิแดงแหม่มเนื่อง	๑๐. ห้องสุขา
๑๑. อาคารมูลนิธิฯ	๑๒. ศาลาเวฬุฉิมกรณ
๑๓. กุฏิพระสงฆ์	๑๔. กุฏิคุณแสงมณี
๑๕. ศาลารับรอง	๑๖. ศาลาดอกไม้รูปเทียน
๑๗. ศาลานพเคราะห์	๑๘. ศาลาร้อยแปด
๑๙. ศาลาสังฆทาน/เทพบันเทิง	๒๐. พลับพลารับเสด็จ
๒๑. หอระฆัง สระน้ำพญานาค	๒๒. กุฏิ ๑
๒๓. โรงครัว	๒๔. ห้องสุขา
๒๕. กุฏิ ๒	๒๖. ศาลาเมรุ

(๒) การออกแบบผังวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย

สำหรับการออกแบบหรือการวางผังบริเวณเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการจัดการและการพัฒนาพื้นที่ภายในแหล่งโบราณคดีประเภทวัด เป็นการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร สิ่งปลูกสร้างให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ เช่น ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยด้านสุนทรียภาพ ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยการใช้สอยที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ของอาคาร

สำหรับการวางผังบริเวณแหล่งโบราณคดีประเภทวัด ในประเทศไทยนั้น วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น ๓ ส่วนใหญ่ๆ คือ ๑) เขตพุทธาวาส ๑) เขตสังฆาวาส และ ๓) เขตธรณีสงฆ์

การวางผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีประเภทวัดในสังคมไทย

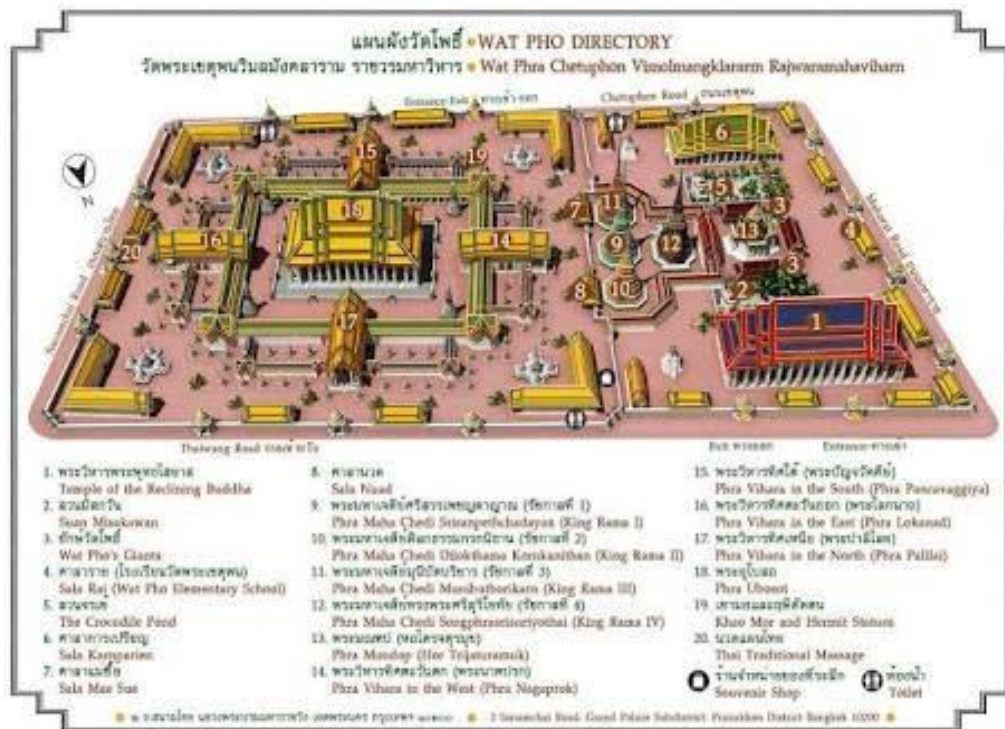
สัญลักษณ์หรือสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะคำว่า “พุทธาวาส” มีความหมายว่าเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า ในเขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมสำคัญๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

- ๑) พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท : อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด
- ๒) พระอุโบสถ : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม
- ๓) พระวิหาร : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
- ๔) เจดีย์ มณฑป ปราสาท : อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ
- ๕) ศาลา เช่น ศาลาราย : อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน

- ๖) ศาลาทิศ : อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก
- ๗) พระระเบียง : อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาส
- ๘) หอไตร : อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา
- ๙) พลับพลาเปลื้องเครื่อง : อาคารที่ใช้สำหรับเป็นที่พระมหากษัตริย์เปลี่ยนชุด

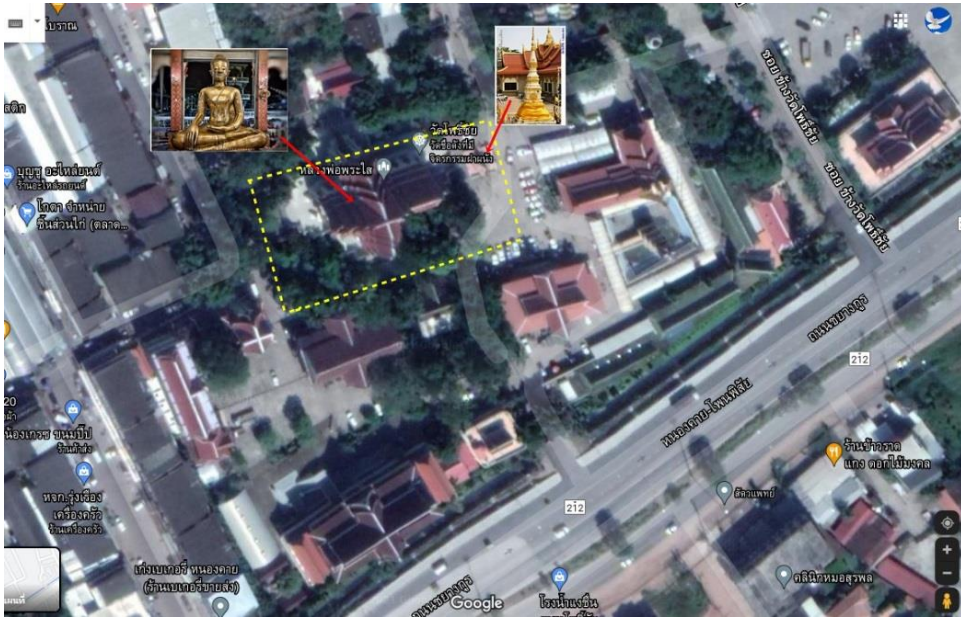
ฉลองพระองค์ในวาระที่ทรง เสด็จพระราชดำเนินเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล

พระเจดีย์ พระปราสาท และพระมณฑป ถือเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะหลักประธานของวัด จึงมักถูกวางตำแหน่งลงในผังตรงส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส เช่น บริเวณกึ่งกลางหรือศูนย์กลางหรือแกนกลางของผัง อาคารสำคัญรองลงมากลุ่มแรกคือ พระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง ๒ ประเภทนี้ มักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร

แผนผังที่ ๔.๔ แสดงบริเวณวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

สำหรับวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นได้จัดเขตพุทธาวาสเอาไว้ตรงตามหลักการของการจัดผังแหล่งโบราณคดีประเภทวัดก็คือมีพระอุโบสถเป็นแกนกลาง ดังปรากฏในแผนภาพดังต่อไปนี้

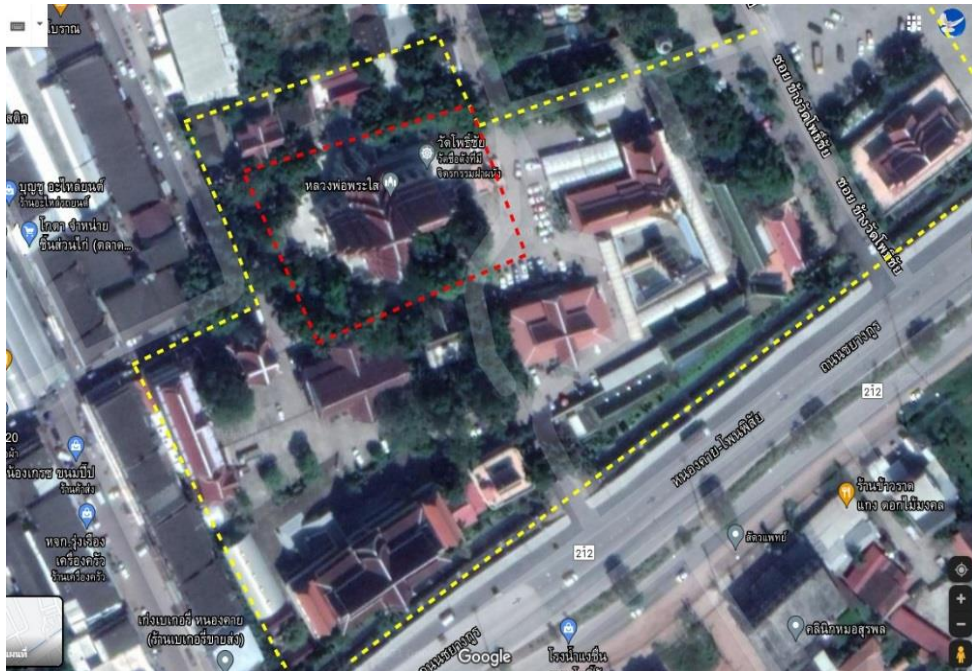
ภาพที่ ๔.๖๘ แสดงแผนภาพเขตพุทธาวาสวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย

๒. เขตสังฆาวาส เป็นบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับพิธีการใดทางศาสนา พื้นที่บริเวณนี้ประกอบไปด้วยอาคารสถานที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะ เช่น

- ๑) กุฏิ : อาคารที่ใช้สำหรับพักอาศัย
- ๒) กัปปิยกุฏิ : โรงเก็บอาหาร
- ๓) หอฉัน/โรงครัว : อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
- ๔) ศาลาการเปรียญ : อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์
- ๕) ชันตาขร : โรงรักษาไฟและต้มน้ำ
- ๖) ห้องสรงน้ำ/เว็จกุฏิ : อาคารสำหรับสรงน้ำและใช้ขับถ่าย

ลักษณะการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตสังฆาวาส กุฏิ ถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัด ที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือ หากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลังๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่นๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ

สำหรับวัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวงนั้นได้จัดวางให้มีการกำหนดเขตสังฆาวาสเอาไว้ตามแนวกรอบของการจัดวางพื้นที่ของการทำแผนผังของวัด โดยสามารถที่จะพิจารณาได้ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๖๙ แสดงแผนภาพพื้นที่รอบเขตพุทธาวาสวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย

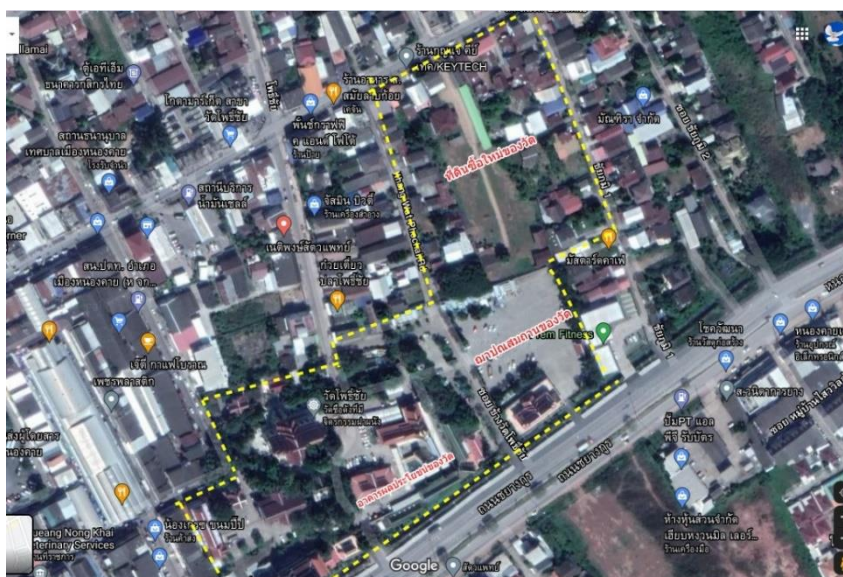
จากแผนภาพจะพบว่าหากพิจารณาในภาพยกเว้นบริเวณที่มีเส้นสีแดงทั้งหมดในกรอบของเส้นปะสีเหลืองนั้นถือว่าเป็นเขตสังฆาวาสทั้งหมดซึ่งวัดได้แบ่งพื้นที่จัดโซนของการใช้สอยในเขตของสังฆาวาสตามกรอบของหลักการวางผังของวัดตามปกติโดยทั่วไป

๓. เขตธรณีสงฆ์และสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง เขตพื้นที่ในพระอารามที่วัดกำหนดพื้นที่บางส่วนที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ของวัด เช่น

- ๑) ธรรมศาลา : อาคารหรือโรงเทศนาธรรม
- ๒) หอระฆัง : อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์
- ๓) พื้นที่สีเขียว : พื้นที่เชื่อมระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส หรือบริเวณหลังวัด
- ๔) พิพิธภัณฑ์ : อาคารที่เก็บรักษาและแสดงวัตถุโบราณหรือสิ่งของสำคัญของวัด
- ๕) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน : อาคารที่ประชุมและสถานที่ทำกิจกรรมของวัดและชุมชน
- ๖) ศาลาอเนกประสงค์ : อาคารที่ใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง แล้วแต่ความต้องการ
- ๗) เมรุ : อาคารที่ใช้ในการจัดการศพ เป็นต้น

เขตธรณีสงฆ์ดังกล่าว ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพชุมชน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหรือการตั้งโรงเรียน เพื่อให้การศึกษาแก่สังคม โดยเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เข้ามาเรียนรู้ พักผ่อน เป็นต้น

สำหรับพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นได้จัดวางพื้นที่ในส่วนของสาธารณะประโยชน์หรือสาธารณะสงเคราะห์เอาไว้อย่างเป็นสัดส่วน โดยเฉพาะมีการจัดวางกลุ่มอาคารที่เป็นอาคารผลประโยชน์ของวัดในการใช้เป็นสถานที่จำหน่ายวัตถุมงคลหรือการรับบริจาคที่ดินของวัดนั้นได้จัดบริเวณของด้านหน้าพระอุโบสถทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายต่อการ เข้ามาใช้สอยหรือเข้ามาใช้บริการของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมหรือมาขอพรองค์หลวงพ่อพระใส ซึ่งหากพิจารณาจากแผนภาพเราจะพบว่าพื้นที่ที่จะใช้เป็นสาธารณะประโยชน์นั้นทางวัดมีพื้นที่เพียงพอต่อการให้บริการของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมหรือมาขอพรองค์หลวงพ่อพระใส ซึ่งหากพิจารณาจากแผนภาพเราจะพบว่าพื้นที่ที่จะใช้เป็นสาธารณะประโยชน์นั้นทางวัดมีพื้นที่เพียงพอต่อการใช้ เนื่องจากกว่าทางวัดได้ซื้อพื้นที่เพิ่มอีก ๕ ไร่ ซึ่งจะใช้เป็นอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ของวัดซึ่งจะใช้จัดแสดงศิลปวัฒนธรรมของวัดและ วัตถุโบราณที่วัดได้รับบริจาคมาอันจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของวัดเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามาเรียนรู้ได้อย่างทั่วถึงอันจะเป็นการเผยแผ่องค์ความรู้เกี่ยวกับวัดและพื้นที่โดยรอบได้

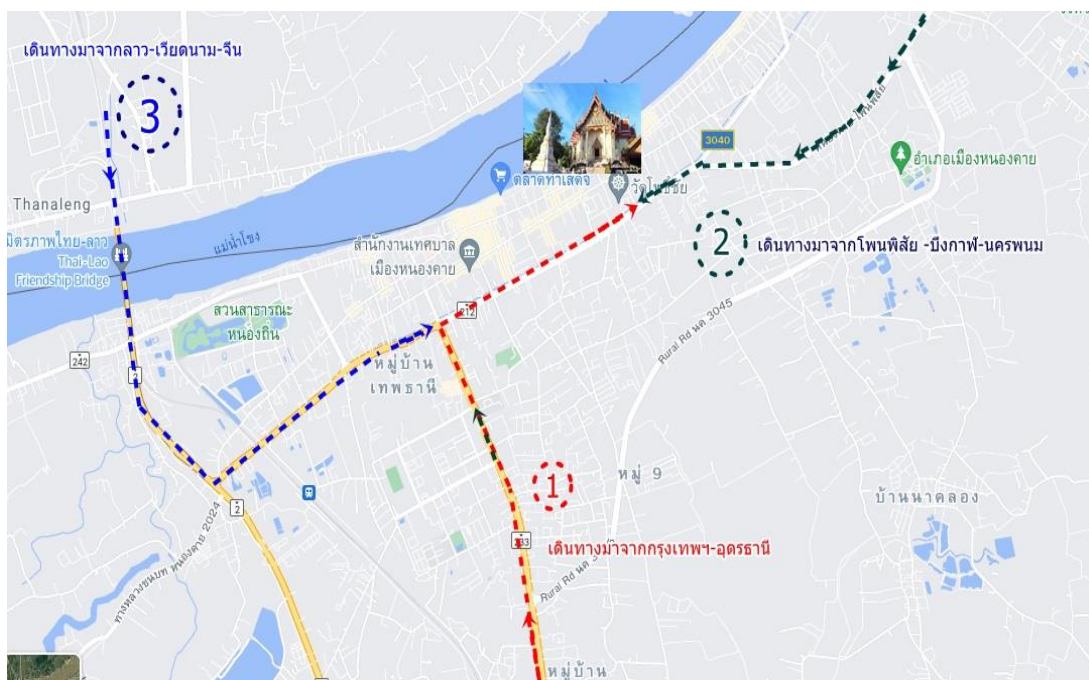

ภาพที่ ๔.๗๐ แสดงพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าการแบ่งพื้นที่วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงออกเป็น ๓ ส่วนนี้ ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมมีความหมาย ส่วนหนึ่ง คือ เขตพุทธาวาส ใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) ส่วนสอง คือ เขตสังฆาวาส ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์ ส่วนสาม คือ เขตธรณีสงฆ์ เป็นเสมือนเขตพื้นที่สาธารณะ (Public Zone) สำหรับประชาชนทั่วไป

การวางผังบริเวณภายในวัดดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการพัฒนาวัด การบูรณปฏิสังขรณ์ และการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้มีความเหมาะสมกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาและวิถีวัฒนธรรมของวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง เป็นอย่างมาก

(๓) ผังเส้นทางการเข้าถึงวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง

สำหรับผังที่แสดงพื้นที่และองค์ความรู้นั้นจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีผังการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีของวัดโพธิ์ชัย โดยผังการเข้าถึงสถานที่นั้นเรียกว่าผังแสดงเส้นทางการเดินทางเข้าสู่วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง โดยที่ผังแสดงเส้นทางการเข้าถึงพื้นที่แหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัยนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๗๑ แสดงเส้นทางการเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) จ.หนองคาย

จากแผนภาพจะพบว่าสำหรับเส้นทางการเดินทางเข้าถึงแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวงนั้นมีเส้นทางหลักที่จะสามารถเข้าถึงพื้นที่ของวัดได้หลักๆก็มียู่ ๓ เส้นทางก็คือ เส้นทางจากถนนมิตรภาพที่เดินทางมาจากกรุงเทพ-อุดรธานีและต่อจากอุดรธานีก็มุ่งตรงสู่ตัวเมืองหนองคายได้ นี่เป็นเส้นทางที่ ๑ อีกเส้นทางหนึ่งที่เดินทางมาจากนครพนม-บึงกาฬ-โพนพิสัยสามารถที่จะใช้เส้นทางถนนขยางกูรที่เชื่อมมาจากนครพนมมาถึงวัดโพธิ์ชัยได้ และอีกเส้นทางหนึ่งก็คือเส้นทางจากลาว-จีน และเวียดนามที่สามารถใช้เส้นทางใน สปป.ลาวผ่านเข้ามาทางด่านสะพานมิตรภาพไทย-ลาวได้ ซึ่งนี่ก็เป็นอีกเส้นทางหนึ่งที่สามารถที่จะเดินทางเข้ามาได้

๔.๒.๓ การออกแบบผังวัดพระธาตุบังพวน

สำหรับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุบังพวนนั้นจำเป็นต้องทราบถึงบริบทด้านประวัติความเป็นมา พื้นที่และองค์ประกอบของวัดหรือแหล่งโบราณคดีนั้นๆ เสียก่อน โดยการศึกษาชั้นคณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

(๑) ข้อมูลของวัดพระธาตุบังพวน

สำหรับวัดพระธาตุบังพวนตั้งอยู่เลขที่ ๑๗๒ บ้านพระธาตุบังพวน หมู่ที่ ๓ ตำบลพระธาตุบังพวน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๐๒ ไร่ โฉนดเลขที่ ๑๑๕๒๙, ๑๑๖๐๖ และ ๑๔๔๒๕

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับทุ่งนา
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธารณะสายหนองคาย – อำเภอท่าบ่อ
ทิศตะวันออก	ติดกับห้วยบังพวน
ทิศตะวันตก	ติดกับหมู่บ้านพระธาตุบังพวน ^{๑๔๓}

แผนที่ระวาง ๕๕๔๔ III มาตราส่วน ๑:๕๐,๐๐๐ พิมพ์ครั้งที่ ๑-RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗ พิกัดกริด ๔๘ QTE ๖๓๐๕๔๖ เส้นรุ้ง ๑๗ องศา ๔๔ ลิปดา ๓๐ พิลิปดาเหนือ เส้นแวง ๑๐๒ องศา ๔๑ ลิปดา ๑๐ พิลิปดาตะวันออก^{๑๔๔}

สำหรับวัดพระธาตุบังพวนนั้นเดิมชื่อบังพวนตามชื่อของลำห้วย คือห้วยบังพวนที่ไหลไปสู่แม่น้ำโขง หากจะเรียกชื่อตามลักษณะภูมิประเทศสถานที่ตั้งของวัดนี้มีชื่อว่าภูหลวง หรือลวง โดยคำว่าหลวงนั้นแปลว่าใหญ่,กว้าง ส่วนคำว่า ลวง นั้นเป็นชื่อของพญานาค หมายความว่าภูหลวงนั้นเป็นชื่อสถานที่ที่มีผู้รักษาชื่อพญานาคที่ชื่อว่าปัพพารนาค หรืออีกหลักฐานหนึ่งซึ่งเสนอว่าคำว่า บังพวน แผลงมาจากคำว่า “บังคน” (หรือชาวบ้านเรียกกันว่า “ขี้ไผ่น” ซึ่งแปลว่ากระเพาะอาหาร ตามความเชื่อที่ว่าพระธาตุองค์นี้บรรจุพระบังคนหนักของพระพุทธองค์) โดยความเชื่อนี้อาจจะต้องไปตีความคำว่าหัวเหน่า หรือพระธาตุหัวเหน่าว่าเป็นพระธาตุส่วนใดกันแน่ แต่ที่สรุปได้ก็คือ คำว่าบังพวนนั้นมีมาตั้งแต่โบราณแล้วโดยเป็นชื่อของลำห้วยบังพวนที่เชื่อมต่อกันระหว่าง ภูหลวงหรือภูลวงกับแม่น้ำโขง

^{๑๔๓} วัดพระธาตุบังพวน, ประวัติพระธาตุบังพวน, (อุตรธานี: บริษัทภาคอีสานการพิมพ์ (๙๙๙), ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๑๔๔} กรมศิลปากร, วัดพระธาตุบังพวน, http://www.finearts.go.th/olddata/files/Wat_Phra_That_Bang_Phuan.pdf, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔ เดือน เมษายน ๒๕๖๓.

(๒) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุบังพวน

เนื่องจากว่าวัดพระธาตุบังพวนนั้นถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดพื้นที่กว้างขวางมากเนื่องมาจากว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญมาตั้งแต่อดีต ดังนั้น การจัดทำผังของวัดจึงต้องมีความชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องของการพิจารณาสภาพของวัดและองค์ประกอบของพื้นที่ของวัดรวมถึงแผนผังที่จะนำผู้ที่ศรัทธาหรือนักท่องเที่ยวไปยังตัวแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุบังพวนนั้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาในองค์ประกอบหรือส่วนที่เป็นเนื้อหาของวัดด้วย โดยการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุบังพวนนั้นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบที่สำคัญของการออกแบบและการออกแบบดังต่อไปนี้

๑) ผังสิ่งแวดล้อมหรือผังภูมิสถาปัตยกรรม

สำหรับการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมหรือผังสถานที่ของวัดพระธาตุบังพวนนั้นจะพบว่าวัดพระธาตุบังพวนเป็นพระอารามที่ตั้งอยู่บนเนินหรือที่เรียกกันในภาษาท้องถิ่นว่า “ภู” หรือ “ภูเขา” ที่มีชื่อว่า ลวงหรือหลวง” ซึ่งคำว่าลวงหรือหลวงนั้นแปลว่า “ใหญ่” หมายความว่าสถานที่แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่เป็นภูเขาข่มๆ ซึ่งสมัยโบราณนิยมที่จะก่อสร้างศาสนสถานไว้ ณ บริเวณภูเขา หรือนิยมที่จะนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่น พระธาตุ พระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานไว้ เนื่องมาจากว่าศาสนาทุกศาสนานั้นล้วนมีคติหรือจักรวาลทัศน์ทางศาสนาที่มีการกล่าวถึง ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล (the axis mundi) ในกรณีของพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูก็มีเขาพระสุเมรุที่เป็นหลักของจักรวาล โดยภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาและความเชื่ออื่น ๆ ก็มีชื่อเรียกและเรื่องราวแตกต่างกันออกไป อาจกล่าวได้ว่าแทบทุกความเชื่อล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับ “ภูเขา” แต่จะมีสักกี่คนที่สงสัยว่าเหตุใดภูเขาจึงมีความสำคัญในคัมภีร์และความเชื่อของแต่ละศาสนาถึงเพียงนั้น

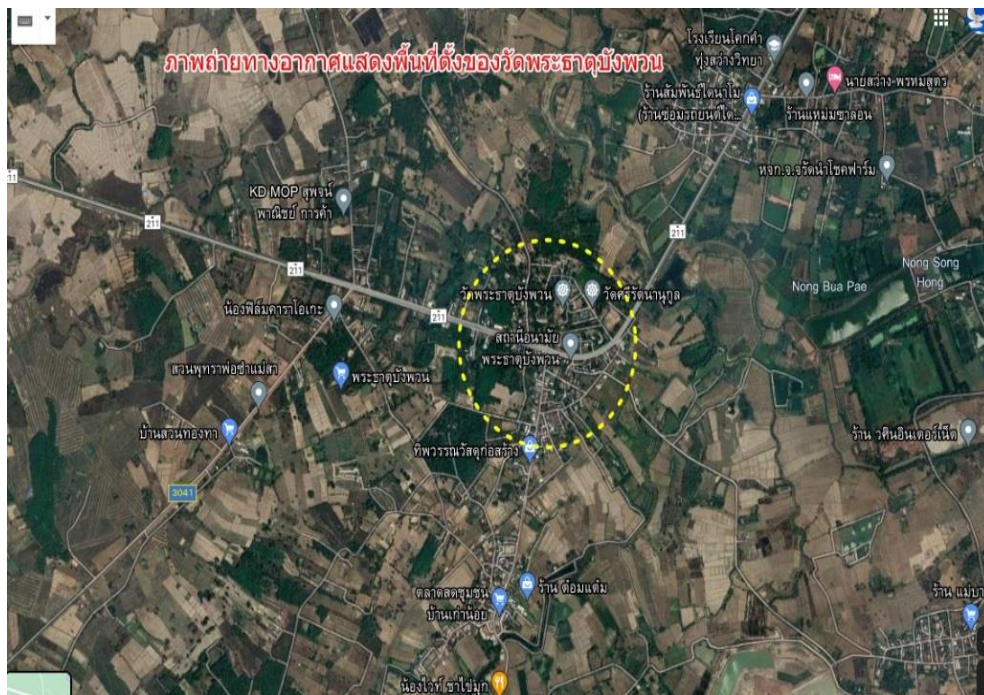
ความสำคัญของภูเขาศักดิ์สิทธิ์นอกจากเขาพระสุเมรุที่เป็นหลักสำคัญของสองศาสนาแล้ว ยังมีเขาที่สำคัญอีกหลายลูกด้วยกัน ทั้งที่เป็นภูเขาตามธรรมชาติหรือสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์ทำขึ้นเลียนแบบเขาสูงอย่างพีระมิดของชาวอียิปต์โบราณ ซิกกูเรตของชาวเมโสโปเตเมีย สตูปในอินเดีย หรือแม้กระทั่งหอคอยแห่งบาเบลในพระคัมภีร์ของชาวฮีบรู ซึ่งนักวิชาการหลายคนเชื่อว่าเป็นความพยายามในการสร้างเลียนแบบภูเขา โดยเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณตามตำนานที่บรรพบุรุษเล่าขานสืบต่อกันมา

เขาพระสุเมรุที่นอกจากผู้นับถือศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาจะเชื่อร่วมกันว่าเป็นแกนกลางของจักรวาลแล้ว ยังเป็นศูนย์กลางทางโลกและจิตวิญญาณ ในกรณีของชาวฮินดูยังเชื่อว่ามีหาวรรพตนี้เป็นที่สถิตของพระพรหม ตามคัมภีร์บรรยายว่าเขาลูกนี้สูงถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หรือ ๑,๐๘๒,๐๐๐ กิโลเมตร มีทั้งหมด ๗ ชั้น ซึ่งในแต่ละชั้นก็เป็นที่อยู่อาศัยของเทพดาที่มีลำดับชั้นลดหลั่นกันไป ศาสนสถานในศาสนาฮินดูและศาสนาเชนมักจะสร้างให้เป็นสัญลักษณ์แทนเขาลูกนี้เช่นเดียวกับวัดในพุทธศาสนา ตัวอย่าง สถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาที่พบเห็นได้ทั่วไปของเมียนมาอย่าง พญาธาตุ หรือ

เปี้ยะดีด (Pyatthat) ที่มีลักษณะเป็นปราสาทหลังคาลดหล่นหลายชั้นอย่างงดงาม แม้ว่าในเวลานี้ยังไม่สามารถระบุได้ว่าเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ที่ใดบนพื้นพิภพ แต่ก็มี ความพยายามของนักวิชาการตะวันตกที่จะระบุที่ตั้งของเขาภูนี้ เช่น เทือกเขาปามีร์ (The Pamir Mountains) ที่ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของแคชเมียร์ เป็นต้น

เขาอีกลูกหนึ่งที่สำคัญตามคติความเชื่อของฮินดูคือ เขาไกรลาส ซึ่งเป็นที่ประทับของมหาเทพศิวและอดิศักดิ์เทวีปารวตี เขาไกรลาสได้รับการระบุในว่ามีสถานที่จริงบนผืนโลกเป็นยอดหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัยอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย ห่างจากอัลโมรา (Almora) ๒๔๐ ไมล์ และ ๘๐๐ ไมล์ จากลาซา (Lhasa) เมืองหลวงของทิเบต บริเวณยอดเขาไกรลาสจะปกคลุมไปด้วยหิมะตลอดเวลา มีความสูง ๒๒,๐๒๘ ฟุต โดยยอดเขานี้ล้อมรอบด้วยสระอโนดาต (Lake Manasarovar) ตามตำนานเขาไกรลาสที่ปรากฏในไกรลาสสมหิตา (Kailasa Samhita) ในศิวะปุราณะ (Shiva Purana) กล่าวถึงไกรลาสในฐานะศูนย์กลางจักรวาลและเป็นเสาหลักที่ทอดยาวสู่ฟากฟ้า

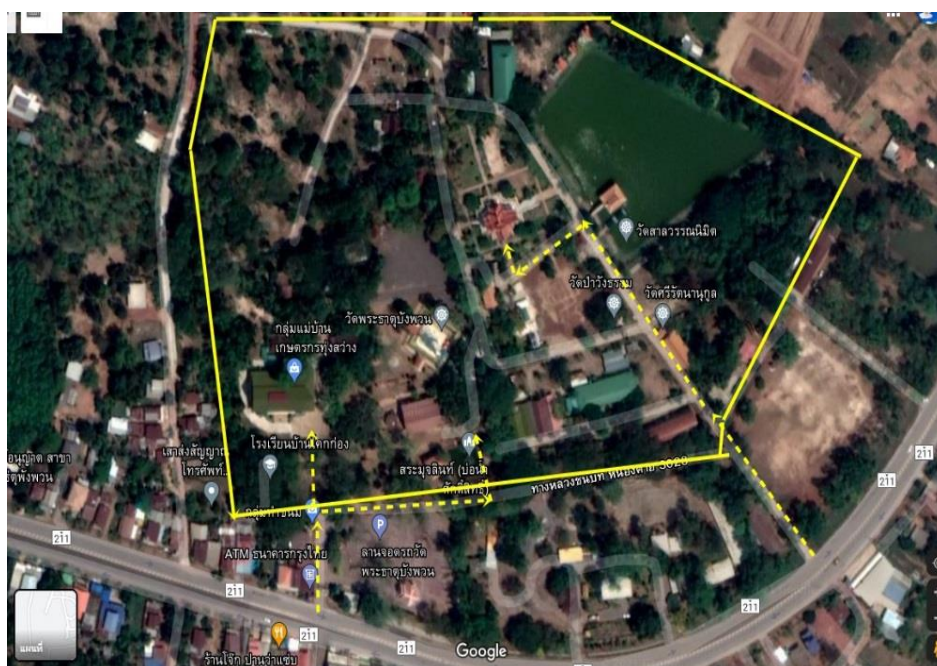
ดังนั้น ในการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของศาสนาในสมัยโบราณไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์ฮินดูหรือว่าศาสนาพุทธก็ตามมักจะนำเอาวัตถุศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนานั้นมาประดิษฐานไว้ ณ ยอดของภูเขา ซึ่งในบริเวณพื้นที่ของเมืองหนองคายนี้ก็มีพื้นที่ที่เป็นภูเขาไม่กี่แห่งหนึ่งในนั้นก็คือ “ภูหลวง” หรือ ภูหลวง ซึ่งก็ได้แก่บริเวณพระธาตุบังพวนนั่นเอง โดยพื้นที่ของพระธาตุบังพวนนั้นเมื่อมองจากภาพถ่ายทางอากาศแล้วจะพบว่ามียลักษณะที่สังเกตเห็นได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๗๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศพื้นที่วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

จากแผนภาพจะพบว่า ลักษณะพื้นที่ของพระธาตุบังพวนหรือภูหลวงหรือภูหลวงนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นเนินภูเขาเล็กๆที่อยู่เพียงโดดๆ โดยรอบนั้นเป็นพื้นที่ราบเป็นทุ่งนาหรือเป็นพื้นที่สำหรับทำการเกษตร ซึ่งพื้นที่เหล่านั้นก็ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ผลิตข้างหรือพืชผลเพื่อใช้ในการอุปถัมภ์พระอาราม โดยมีห้วยหรือแม่น้ำสายเล็กๆคือห้วยบังพวนเป็นห้วยที่หล่อเลี้ยงการเกษตรโดยรอบของภูหลวงหรือภูหลวงนั้น ดังนั้นภาพถ่ายทางอากาศจึงช่วยทำให้เราได้คำตอบเกี่ยวกับเหตุผลที่สถานที่ดังกล่าวได้กลายมาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของดินแดนแถบนี้

และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของพื้นที่ก็จะพบว่า พื้นที่ของพระธาตุบังพวนนั้นเป็นที่สูงและเต็มไปด้วยต้นไม้นานาชนิดที่บ่งชี้ให้เห็นว่าสถานที่แห่งนี้นั้นเหมาะสมสำหรับเป็นที่ตั้งของศาสนสถานที่สำคัญของเมืองหรือพื้นที่นี้ โดยเพื่อพิจารณาจากแผนผังทางอากาศจะพบว่าพื้นที่บริเวณวัดพระธาตุบังพวนนั้นมียอดค้ำประกอบของสิ่งแวดล้อมในหลายด้าน เช่น องค์กรประกอบของพื้นที่สีเขียว องค์กรประกอบด้านพื้นที่การใช้งาน ซึ่ง พื้นที่สิ่งแวดล้อมของวัดพระธาตุบังพวนนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังภาพถ่ายดังต่อไปนี้

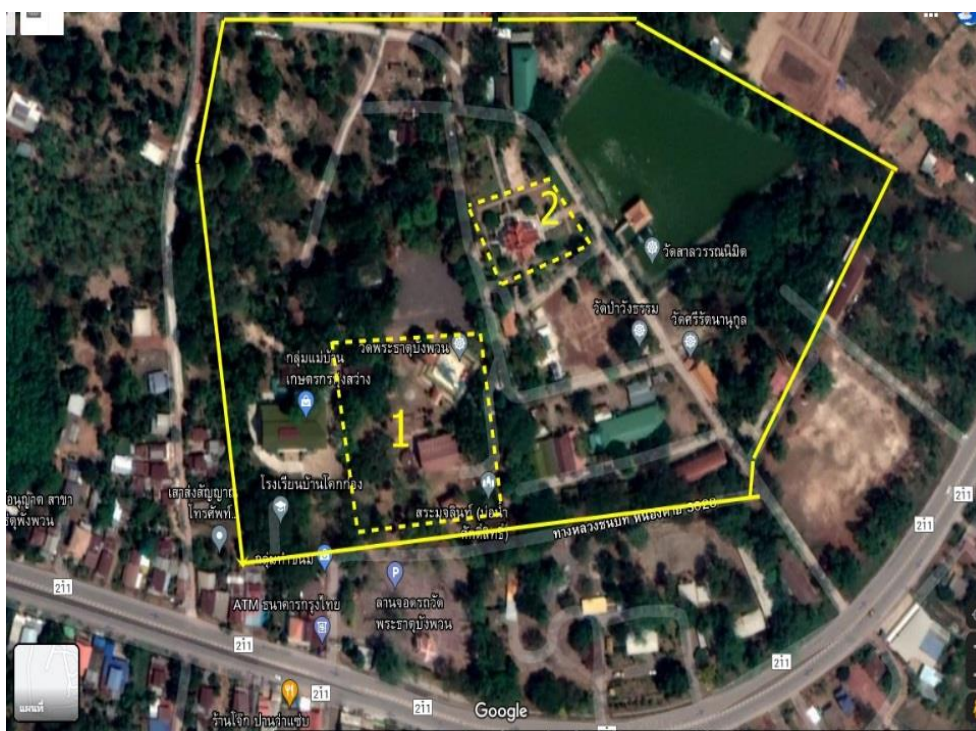

ภาพที่ ๔.๗๓ แสดงพื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนจากภาพถ่ายทางอากาศ

สำหรับการจัดแบ่งพื้นที่การใช้สอยของวัดพระธาตุบังพวนนั้นจะพบว่าวัดได้มีการแบ่งพื้นที่การใช้สอยออกเป็น ๓ ส่วนก็คือ (๑) เขตพุทธาวาส คือ (๒) เขตสังฆาวาส (๓) เขตสาธารณะประโยชน์ โดยแต่ละพื้นที่หรือแต่ละเขตนั้นมีการจัดวางเอาไว้เป็นพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์หรือมีตามกรอบหรือผังของวัดทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

(๑) เขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุบังพวน

สำหรับเขตพุทธาวาสของวัดพระธาตุบังพวนนั้นจะพบว่า มีการจัดวางเขตพุทธาวาส อยู่ ๒ จุดก็คือ จุดที่ (๑) เป็นเขตพุทธาวาสเดิม ซึ่งเป็นเขตพุทธาวาสที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งประกอบไปด้วย อุโบสถหลังเล็ก องค์พระธาตุ และเจดีย์ราย รวมทั้ง กลุ่มเจดีย์สัตตมหาสถานอีก ๗ แห่ง ซึ่งจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน (๒) จุดที่ (๒) เป็นเขตพุทธาวาสใหม่ที่ท่านเจ้าอาวาสได้ทำการสร้างอุโบสถใหม่ขึ้น ซึ่งได้ขยับไปสร้างไว้ทางเหนือของวัดอันเนื่องมาจากว่าอุโบสถหลังเดิมนั้นเป็นอุโบสถโบราณมีขนาดเล็ก ไม่สามารถรองรับการใช้งานเมื่อเทียบกับความกว้างของวัดและเวลาที่มีการประกอบพิธีกรรมสำคัญๆ ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงเขตพุทธาวาสจึงมีอยู่ ๒ จุดดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาจากแผนภาพดังนี้

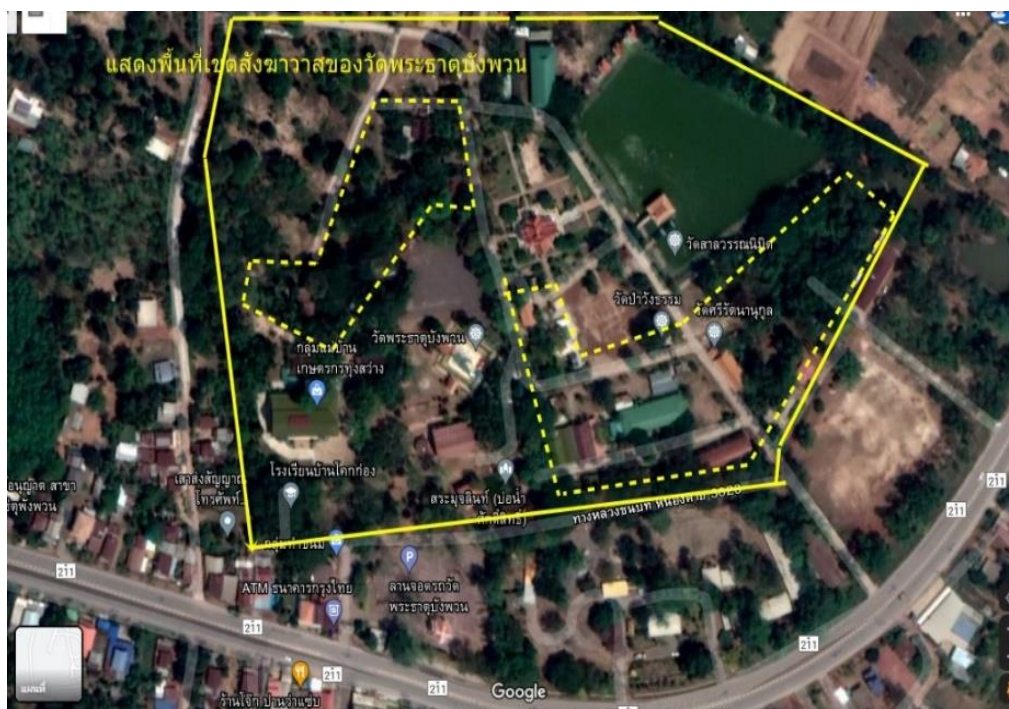

ภาพที่ ๔.๗๔ แสดงแผนภาพสองจุดเขตพุทธาวาสวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

(๒) เขตสังฆาวาสของวัดพระธาตุบังพวน

สำหรับเขตสังฆาวาสนั้นถือว่าเป็นเขตที่พักอาศัยของสงฆ์หรือพระภิกษุสามเณร เนื่องมาจากว่า วัดพระธาตุบังพวนนั้นเป็นวัดใหญ่และวัดมีการเปิดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓) ดังนั้นจึงปรากฏว่าวัดวัดพระธาตุบังพวนจะมีจำนวนพระภิกษุสามเณรจำนวนมาก ดังนั้นในเขตสังฆาวาสจึงถูกจัดวางไว้อย่างหลากหลายพื้นที่รอบๆวัด ไม่ได้เป็น

การจัดวางไว้อย่างเป็นระบบมากนัก คือหากวัดมีงบวัดก็จะสร้างกุฏิไว้ตามจุดต่างๆของวัดเพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้พักอาศัยกัน ซึ่งเชื่อว่าการกำหนดเขตสังฆาวาสเดิมอาจจะอยู่ภายนอกขององค์พระธาตุเพราะมีแนวกำแพงโบราณทำรอบองค์พระธาตุเอาไว้อยู่ แสดงว่านอกแนวกำแพงโบราณนั้นจึงถือว่าเป็นแนวเขตสังฆาวาสของวัดพระธาตุบังพวนมาแต่โบราณ แต่พอมาถึงยุคปัจจุบันการจัดการของท่านเจ้าอาวาสท่านมุ่งถึงการใช้สอยพื้นที่ให้คุ้มก็เลยได้ทำการสร้างกุฏิพระสงฆ์เอาไว้โดยรอบๆวัดดังปรากฏในภาพ

ภาพที่ ๔.๗๕ แสดงพื้นที่เขตพุทธาวาสวัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

(๓) เขตสาธารณะประโยชน์ของวัดพระธาตุบังพวน

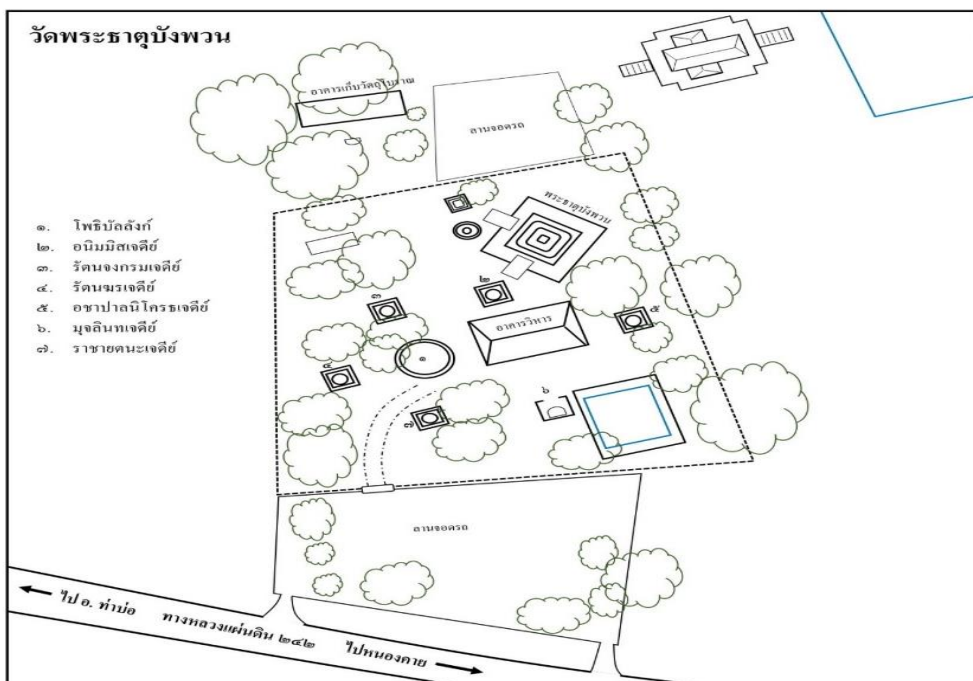
สำหรับเขตการใช้พื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนอีกประการหนึ่งนั่นก็คือเขตการใช้พื้นที่ในเชิงสาธารณะ หรือเขตสาธารณะประโยชน์ เป็นเขตที่วัดใช้เป็นที่รองรับการเข้ามาประกอบศาสนกิจของประชาชนโดยเขตที่เป็นสาธารณะประโยชน์นั้นจะอยู่ตรงบริเวณท้ายวัด และบริเวณที่เป็นสระน้ำที่ขุดขึ้นมาใหม่ ซึ่งทางวัดใช้พื้นที่หลังวัดเป็นเมรุเผาศพของประชาชน สำหรับเขตหรือพื้นที่สาธารณะประโยชน์อีกที่หนึ่งนั่นก็คือพื้นที่การจอดรถยนต์ด้านหน้าวัดเป็นที่ตั้งของศาลพระภูมิประจำวัดพระธาตุบังพวน ซึ่งพื้นที่หน้าวัดนี้ถือว่าเป็นพื้นที่ที่ทางพระธาตุบังพวนให้บริการประชาชนที่มาร่วมงานหรือมากราบขอพรองค์พระธาตุบังพวนหรือมาประกอบศาสนพิธีที่วัดมาเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งแผนผังพื้นที่การใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์ของพระธาตุบังพวนก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๗๖ แสดงพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของวัดพระธาตุบังพวน

(๒) ผังบริเวณพื้นที่โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

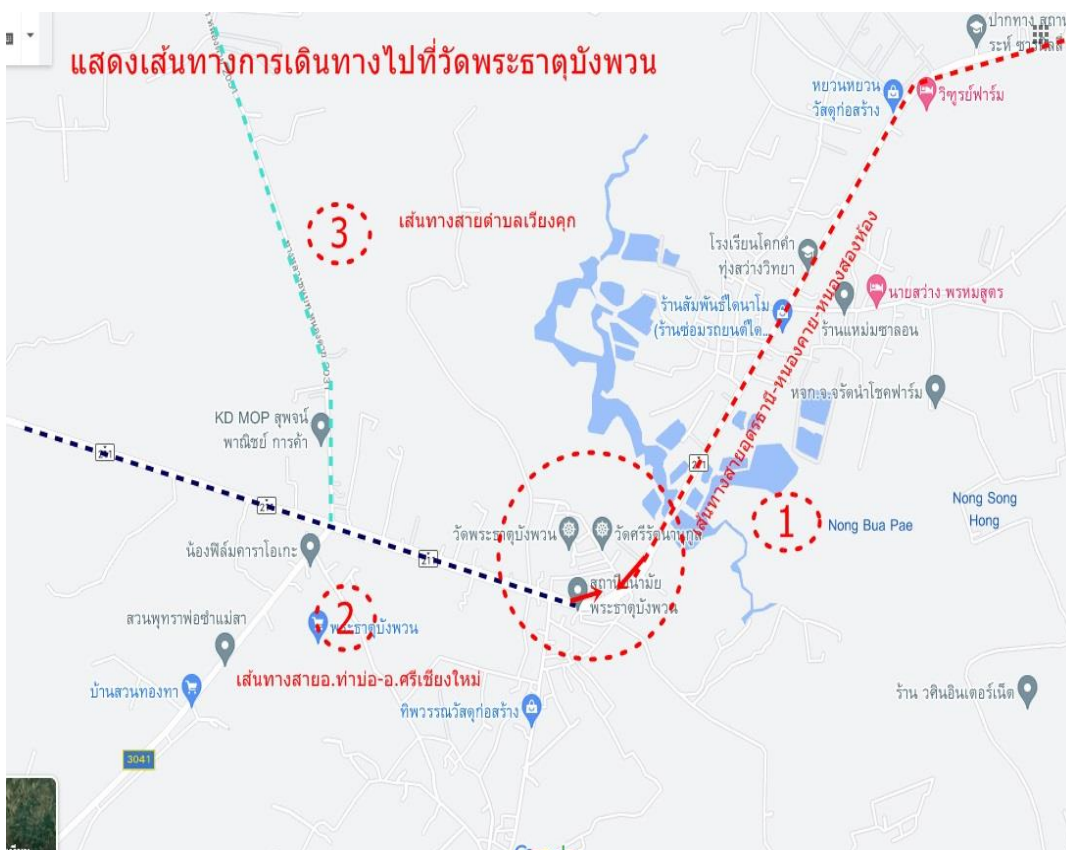
สำหรับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุบังพวนในอีกประเด็นหนึ่งก็คือ การออกแบบผังบริเวณพื้นที่ที่ หากพิจารณาในด้านรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ที่เป็นองค์ประกอบของ สิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานที่ยปรากฏในพื้นที่ของวัดพระธาตุบังพวนนั้น ก็มีองค์ประกอบในส่วนของ โบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดนั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๗๗ แสดงแผนผังของวัดพระธาตุบังพวน

(๓) ผังเส้นทางการเข้าถึงแหล่งโบราณคดี

สำหรับแผนผังของเส้นทางการเดินทางเข้ามาถึงตัวพระธาตุบั้งพวนนั้นจากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจก็พบว่า มีเส้นทางการเดินทางที่สามารถที่จะเดินทางเข้ามาถึงวัดพระธาตุบั้งพวนมีเส้นทางที่จะเดินทางเข้ามาวัดพระธาตุบั้งพวนได้อย่างสะดวกและเป็นเส้นทางหลักที่มีการใช้กันมาเป็นระยะเวลานานอยู่ ๓ เส้นทางได้แก่ (๑) เส้นทางจากถนนมิตรภาพจากแยกหนองสองห้องมาตามถนนท่าบ่อ-ศรีเชียงใหม่มาประมาณ ๑๐ กิโลเมตรก็จะถึงวัดพระธาตุบั้งพวน (๒) เส้นทางจากอำเภอท่าบ่อมาตามถนนท่าบ่อ-ศรีเชียงใหม่ ประมาณ ๑๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดพระธาตุบั้งพวน และ (๓) เส้นทางจากถนนพญางิ้วชลประทานตรงแยกสถานีตำรวจเวียงคุกตรงมาตามถนนสายเวียงคุกมาบรรจบที่ถนนท่าบ่อ-ศรีเชียงใหม่แล้วเลี้ยวซ้ายก็จะตรงมาตามถนนท่าบ่อ-ศรีเชียงใหม่อีกประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดพระธาตุบั้งพวนทันที โดยการเดินทางมาที่วัดพระธาตุบั้งพวนทั้ง ๓ เส้นทางนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๗๘ แสดงเส้นทางการเดินทางไปที่วัดพระธาตุบั้งพวน

๔.๒.๔ การออกแบบผังวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

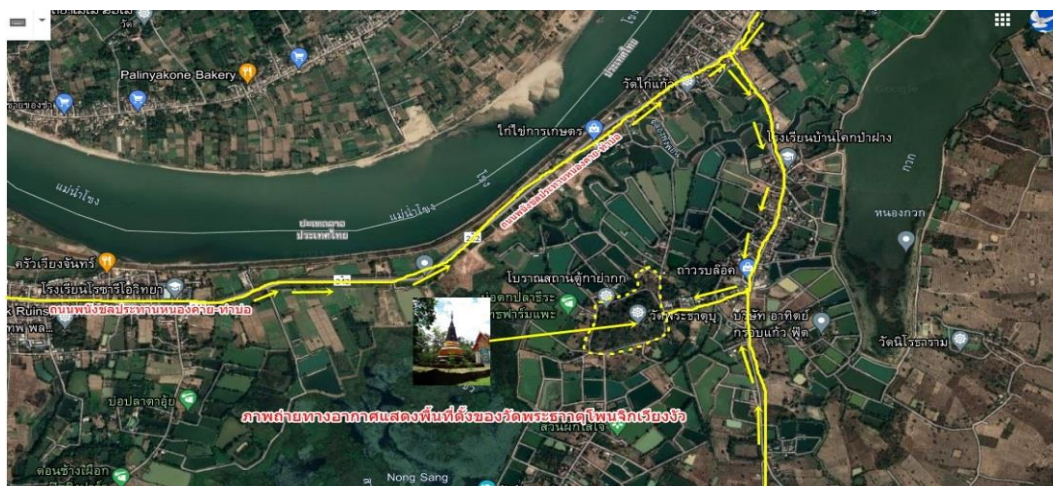
สำหรับแหล่งโบราณคดีที่มีชื่อเสียงของจังหวัดหนองคายอีกแห่งหนึ่งที่ไม่ค่อยมีคนรู้จัก เนื่องจากว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ป่าชุมชน อีกทั้งยังไม่ใช่ชุมชนที่หนาแน่นมากทำให้ชื่อเสียงและการรับรู้ของผู้คนจึงอยู่ในวงแคบๆ ซึ่งแหล่งโบราณคดีที่ว่านั้นก็คือวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุบุ) ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่ตั้งอยู่ในเขตตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุบุ) ตั้งอยู่ ณ บ้านโคกป่าฝาง ตำบลปะโค อำเภอเมือง หนองคาย จังหวัดหนองคาย สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย แผนที่ระวาง ๕๕๔๔ IV มาตราส่วน ๑: ๕๐,๐๐๐ พิกัดครั้งที่ ๑-RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗ พิกัดกริด ๔๘ QTE ๕๖๓๖๙๑ เส้นรุ้ง ๑๗ องศา ๔๗ ลิปดา ๔๐ พิลิปดาเหนือ เส้นแวง ๑๐๒ องศา ๔๒ ลิปดา ๐๐ พิลิปดาตะวันออก ได้ขึ้นทะเบียนกับกรมศิลปากร คือพระธาตุโพนจิกเวียงจัว และซากโบราณสถานอิฐ (วิหาร)^{๑๔๕} มีเนื้อที่ ๖๒ ไร่

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับที่ดินนายพุทธา บุตรสักที้, พ่อตาสี หอมมาลา
ทิศใต้	ติดกับถนนสาธารณะ
ทิศตะวันออก	ติดกับถนนสาธารณะ
ทิศตะวันตก	ติดกับถนนสาธารณะ

โดยที่ตั้งของวัดโพนจิกเวียงจัวหรือพระธาตุบุนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้คือ

ภาพที่ ๔.๗๙ แสดงพื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

^{๑๔๕} กรมศิลปากร, พระธาตุโพนจิกเวียงจัว, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล

จากแผนภาพ ซึ่งเป็นภาพถ่ายทางอากาศนั้นจะพบว่าพื้นที่ที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว อยู่ในพื้นที่ลุ่มไม่ได้เป็นพื้นที่ที่เป็นเนินหรือภูเขาอย่างกับที่วัดพระธาตุบังพวน เนื่องจากว่าวัดนี้เป็นวัดป่าเป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระอรหันต์นามว่า พระสังขวิชัยเถระ โดยวัดนี้ตั้งอยู่ไม่ห่างไปจาแม่น้ำโขงมากนัก

(๑) ประวัติความเป็นมาของวัด

จากประวัติที่พอสืบมาได้เชื่อว่าวัดสร้างนี้เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๔๐ มีสิ่งสำคัญคือ พระธาตุเจดีย์บรรจุพระธาตุเขี้ยวฝาง เรียกว่า พระธาตุโพนจิก และเนื่องจากบริเวณใกล้เคียงมีคอกวัวท้องถิ่นจึงเรียกว่า พระธาตุโพนจิกเวียงจัวอุชุปราช ต่อมาชาวบ้านพบพระธาตุบุขึ้นมาจากดิน (โผล่ขึ้นมา) จึงเรียกว่า วัดพระธาตุบุ และตามตำนานอุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม) ได้มีข้อความกล่าวถึงไว้ว่า ในสมัยพระเจ้าจันทบุรีได้ตรัสสั่งให้หมื่นทางโงงมาเป็นเจ้าเมืองเวียงคุก มีพระอรหันต์ซึ่งเป็นศิษย์ของพระมหากัสสปะเข้ามาในแคว้นแคว้นนี้ ๓ องค์ ได้เผยแพร่ศาสนาอย่างกว้างขวาง ภายหลังได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาจากเมืองราชคฤห์ ประกอบด้วยพระบรมธาตุหัวหน่าว ๒๙ องค์ ประดิษฐานที่ภูเขาลวง (ธาตุบังพวน) พระธาตุเขี้ยวฝาง ๗ องค์ ไร่ที่เวียงจัว ๓ องค์ (พระธาตุโพนจิกเวียงจัว) และหอแพ ๔ องค์ (เมืองชายฟอง สปป.ลาว) และพระบรมธาตุฝ่าพระบาท ๙ องค์ ไปไว้ที่เมืองหล้าหนอง (พระธาตุหล้าหนอง)

(๒) แหล่งโบราณคดีประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ

สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบที่วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุบุ) นั้นก็มีอยู่หลายประแห่งดังต่อไปนี้

(๒.๑) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว สำหรับพระธาตุโพนจิก (พระธาตุโพนจิกเวียงจัว) เป็นธาตุเจดีย์มีฐานประทักษิณเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้าง ๑๗.๕๐ เมตร ฐานเขียงกลางทรงสี่เหลี่ยมทำเป็นเสาประดิษฐานข้างละ ๓ เสา ถัดขึ้นไปเป็นฐานเขียงแปดเหลี่ยม และฐานกลมซ้อนกัน ต่อด้วยฐานปัทม์กลม องค์กระซังทรงเรียวยาวต่อด้วยชั้นลูกแก้ว ๓ ชั้น ส่วนยอดเป็นปลียอดทรงแหลมสูง

จากรูปทรงสถาปัตยกรรมสันนิษฐานได้ว่า พระธาตุนี้สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยช่างฝีมือพื้นบ้าน เป็นพระมหาธาตุที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเขี้ยวฝาง ๓ องค์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๓ บ้านโคกป่าฝาง ตำบลปะโค อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย ห่างจากตัวเมืองออกไปทางทิศตะวันตกตามถนนเส้นหนองคาย-ท่าบ่อ ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กรมศิลปากรได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ให้ พระมหาธาตุโพนจิกเวียงจัว เป็นโบราณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง ปัจจุบันอยู่ระหว่างการบูรณปฏิสังขรณ์ เนื่องจากองค์พระมหาธาตุทรุดโทรมลงตามกาลเวลา

ในตำนานอรัญจกษัตริย์ได้กล่าวไว้ว่า "ณ พระมหาธาตุแห่งนี้ สมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ากับพระอานนท์เคยเสด็จจากกรุงสวตถิมาประทับที่เมืองโพนจิกเวียงจัว เพื่อหมายให้ดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางเป็นเมืองพระพุทธศาสนาและประทับฉันภัตตาหารเข้าอยู่ที่นี่"

เมื่อปี พ.ศ.๘ พระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุส่วนหัวอกนำมาประดิษฐานไว้ในอุโมงค์พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม กาลต่อมาพระมหากัสสปเถระได้มอบหมายให้พระอรหันต์ ๓ องค์ คือ พระพุทธรักขิต พระธรรมรักขิต และพระสังฆรักขิต ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองหนองคาย และได้ตั้งสำนักพระอรหันต์สอนวิปัสสนากรรมฐานที่โพนป่าจิกเวียงจัว วัดพระธาตุบุดูแห่งนี้

ต่อมาศิษย์ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๕ องค์ ซึ่งมีฉายาว่า พระมหาสุวรรณปราสาท พระจุลสุวรรณปราสาท พระมหารัตนะ พระจูลรัตน์ และพระมหาสังขวิชัย รวมพระอาจารย์อรหันต์อีก ๓ องค์ ได้เดินทางไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อขอพระบรมสารีริกธาตุจากพระมหากัสสปเถระแล้วอัญเชิญกลับมาเมื่อ พ.ศ. ๑๙ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุได้ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในสถานที่ต่างๆ เช่น

๑. พระธาตุหัวเหน่า จำนวน ๒๙ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

๒. พระธาตุพระบาทขวา จำนวน ๙ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุกลางน้ำเมืองหนองคาย (ปัจจุบันพระธาตุนี้จมอยู่กลางลำน้ำโขง และมีการสร้างพระธาตุจำลองขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๙)

๓. พระธาตุเขี้ยวฝาง จำนวน ๓ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุโพนจิกเวียงจัว

๔. พระธาตุเขี้ยวฝาง จำนวน ๔ องค์ ประดิษฐานที่พระธาตุหอผ้าหอแพร บ้านสีฐานประเทศลาว (ตรงข้ามบ้านปะโค ปัจจุบันพระธาตุนี้ได้พังทลายไปแล้ว)

ปี พ.ศ. ๒๐๕๙-๒๐๙๑ พระเจ้าโพธิสาร กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง พระราชาบิดาพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงสร้างพระมหาธาตุครอบพระอุโมงค์โพนจิกเวียงจัว โดยใช้แรงงานในการก่อสร้าง ๕๐,๐๐๐ แรงงาน แล้วตั้งชื่อตามเมืองว่า "พระธาตุโพนจิกเวียงจัว"

(๒.๒) พระธาตุบุดู

สำหรับองค์พระธาตุบุดูนั้น เป็นพระธาตุปิตุภพญาณาค ซึ่งพญานาคได้ “บุดู” (ภาษาอีสานแปลว่า โผล่พ้นดินต้นขึ้นมา) พื้นดินเป็นรูขึ้นมา (จากหนังสือประวัติหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงปู่ชอบ ฐานสโม กล่าวว่า ท่านเคยเห็นพญานาคมาทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์กับท่าน พญานาคเป็นอมมนุษย์ มีอิทธิฤทธิ์มาก แสดงปาฏิหาริย์จำแลงร่างให้เป็นร่างต่างๆ ได้เช่น เป็นมานพ ชีปะขาว เสือ ช้าง ฯลฯ) พญานาคมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ชอบทำบุญและฟังธรรม เมื่อพญานาคจากเมืองบังพวนทราบว่ามีพระบรมสารีริกธาตุและมีพระอรหันต์ประจำอยู่ จึงบุดูพื้นขึ้นมากกราบสักการะพระบรมสารีริกธาตุทำบุญและฟังธรรม บางครั้งพญานาคก็เผลอต่อการจำแลง

กายทำให้ชาวบ้านเห็นเข้าก็เกิดความกลัว จึงได้ช่วยกันก่อพระธาตุปิตุรพญานาคพระธาตุบุได้สร้างขึ้น ก่อนที่จะสร้างพระมหาธาตุโพนจิกเวียงจัว ๘ ปี ซึ่งมีทั้งเทพ เทวาอารักษ์ และพญายมทั้งหลายมา เคารพบูชา

(๒.๓) พระธาตุหัวงัว

สำหรับพระธาตุหัวงัว นี้เป็นพระธาตุที่อยู่บริเวณด้านหลังของวัด เป็นเหมือนวัดที่มีศาลา สำหรับแสดงธรรมหรือศาลาปฏิบัติธรรมเพราะมีร่องอิฐที่เป็นแนวยาว พระธาตุหัวงัวนั้นเป็นพระธาตุ ทรงเหลี่ยมฐานย่อมุม ๔ ด้าน สันเกตจากส่วนยอดที่หักหล่นลงมามีการทำย่อมุม แสดงให้เห็นว่าพระ ธาตุหัวงัวนี้ไม่ได้เป็นพระธาตุที่มีฐานกลมแบบพระธาตุโพนจิก แต่เป็นพระธาตุที่มีรูปลักษณะเดียวกัน กับเจดีย์ทรงปราสาทยอดองค์ระฆังเพิ่มมุมซึ่ง เป็นเจดีย์ที่มีพบมากในเขตฝั่งไทย แต่จะไม่ค่อยพบใน สปป.ลาวมากนัก นัยว่าเจดีย์ประเภทนี้ได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยามากกว่าช่างของ ล้านช้าง พบที่ พระธาตุเทพพล ต.ปะโค อ.เมืองจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นที่น่าแปลกมากที่ไม่พบในลาวแต่พบที่ฝั่ง ไทย และภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งใน สปป.ลาวพบที่พระธาตุวัดนาใหญ่ ในกำแพงนครเวียงจันทน์ เท่านั้นแต่รูปแบบก็ไม่ได้ชัดเจนเหมือนกับที่พบในฝั่งไทย แต่ถึงอย่างนั้นก็พบบ้างที่หลวงพระบาง เช่น เจดีย์วัดหนองศรีคุณ หลวงพระบางที่เป็นเจดีย์ศิลปะประยุกต์อยุธยาหรือได้รับอิทธิพลของช่างอยุธยา ด้วย

(๒.๔) เขตโบราณสถานตู้ก่ายก

ภายในวัดโพนจิกนั้นนอกจากจะมีเขตบริเวณที่เป็นแหล่งโบราณสถานที่เป็นเจดีย์หัวงัวแล้วก็ ยังมีเขตโบราณสถานที่เราเรียกกันว่าเป็น “เขตเจดีย์ปู่ย่า” บริเวณนี้เป็นเขตที่เป็นเขตพุทธาวาส หรือเป็น เขตวัดที่มีโบสถ์หรือวัดอีกแห่ง เหตุที่ว่าเป็นเช่นนั้นก็เพราะมีร่องรอยของโบสถ์ที่เป็นที่ทำสังฆกรรมของ พระสงฆ์และมีซากเจดีย์เก่าๆที่เป็นยอดเจดีย์ด้วย แสดงให้เห็นว่าในเขตนี้ก็เป็นวัดๆหนึ่งเหมือนกันที่ เป็นสถานที่ทำสังฆกรรมของสงฆ์ นอกจากจะมีซากเจดีย์แล้วยังมีซากพระพุทธรูปเก่าอยู่ด้วยแต่พังไป เพราะมีคนเข้ามาแอบขุดสมบัติ และได้เข้ามาทำลายแหล่งโบราณคดีไปในตัวจนแทบจะหาร่องรอย ของรูปร่างของสถานที่เดิมไว้ไม่ได้

(๒.๕) หลวงพ่อใหญ่

ภายในอุโบสถของวัดพระธาตุบุนั้นมีพระประธานที่เป็นพระพุทธรูปศิลปะปะปะโค เวียงคุกอยู่ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะงดงามมากองค์หนึ่งพระพักตร์อิมเอบเกศเป็นเปลวเพลิงแบบศิลปะ ปะปะโคเวียงคุกทั่วไป เป็นแบบปางมารวิชัย แต่พระประธานวัดนี้กลับหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่ง แนวคิดเรื่องการทำโบสถ์หันไปทางทิศตะวันตกนั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่เกิดในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ หลายวัดซึ่งเป็นวัดหลวงนั้นได้หันโบสถ์ไปทางทิศตะวันตก นัยว่าเป็นการหันไปตามทิศที่เป็นที่อยู่ของ แหล่งน้ำ หรืออีกแนวคิดหนึ่งเห็นว่าโบสถ์ที่หันไปทางทิศตะวันตกเป็นโบสถ์มหาอุด หรือเป็นโบสถ์ที่

สร้างตามคติของขอมโบราณที่ต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเพื่อบูชาพระไวโรจนะพระพุทธเจ้า แต่คติความเชื่อแบบนี้ น่าจะเป็นเพียงอิทธิพลที่วางกันตามหลักของมหายานเท่านั้น เหตุที่พระอุโบสถต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตกอาจจะมีสาเหตุหรือความจำเป็นอื่นๆ ก็ได้

สำหรับหลวงพ่อบุญรอดพระธาตุนั้นถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะของชาวลาวและไทยมาช้านานเพราะเป็นพระพุทธรูปประจำอารามมีพุทธลักษณะงดงามตามรูปแบบพุทธศิลป์แบบปะโค เวียงคุกอย่างแท้จริง

(๒.๖) คอกวัวอุสุภราช

สำหรับคอกวัวอุสุภราช นี้ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ก่อนแล้วความจริงเป็นแค่ความเชื่อที่ว่าหินศิลาแลงก้อนที่มีรอยบุ๋มลงไปคล้ายรอยวัวเหยียบนั้น ไม่แน่ใจว่าเป็นการกระทำของวัวหรือว่าเป็นการกระทำของมนุษย์ ซึ่งท่านเจ้าอาวาสบอกว่าไม่ทราบว่ามีผู้มาอธิษฐานแล้วประสบความสำเร็จไปหลายคน ซึ่งท่านก็เห็นว่าเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล ความจริงเรื่องของรอยเท้าวัวนี้เมื่อเป็นความเชื่อก็ถือว่าเป็นสิ่งที่จริงได้ โดยเฉพาะหากเชื่อว่าสถานที่แห่งนั้นเป็นคอกวัวของพระศิวนในคติของฮินดูในครั้งเมื่อพันปีก่อนสมัยขอมก็อาจจะเชื่อกันไปได้ แต่ความเชื่อทุกอย่างนั้นจะต้องอิงหลักฐานที่สามารถจะพิสูจน์หรือเชื่อมโยงเข้าหาความจริงได้เท่านั้นเอง สำหรับก้อนหินที่เป็นรอยเท้าวัวนี้ในวัดโพธิ์เจียงวุ้นก็มีหลายก้อนแต่ละก้อนก็ใหญ่ๆทั้งนั้น ซึ่งก็อาจจะเป็นศิลาแลงที่หลงเหลือจากการนำไปสร้างพระธาตุโพธิ์เจียงหรือพระธาตุบูกี้ได้ แต่บังเอิญว่าเป็นก้อนหินที่มีรอยบุ๋มเหมือนรอยเท้าวัวก็เลยอาจจะเชื่อไปตามความเชื่อที่เชื่อมโยงกับสถานที่นั้นเอง

(๒.๗) เขตโบราณสถานพระนอน

เป็นเขตหรือแหล่งโบราณคดีที่อยู่นอกตัววัดออกมามีโบราณสถานสำคัญก็คือวิหารพระนอน และมีซากอาคารโบราณเชื่อว่าเป็นสิมหรือโบสถ์เก่าซึ่งเป็นเขตโบราณคดีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้นมาก

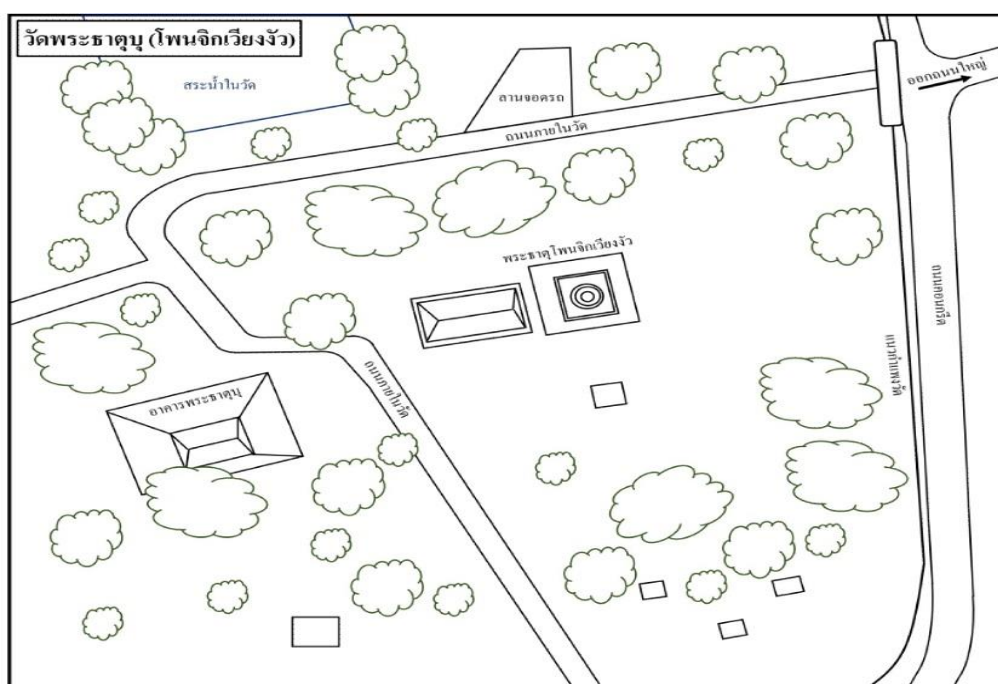
(๓) การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้น

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือประเด็นของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้น ซึ่งแนวทางในการออกแบบทางคณะผู้วิจัยก็ยึดแบบหรือผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ๓ รูปแบบก็คือ (๑) ผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้น (๒) ผังสถานที่หรือที่ตั้งภูมิสถาปัตยกรรมของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้น (๓) ผังเส้นทางการเดินทางมาสู่แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพธิ์เจียงวุ้น โดยมีรายละเอียดที่เราจะต้องพิจารณาดังต่อไปนี้

(๓.๑) ผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

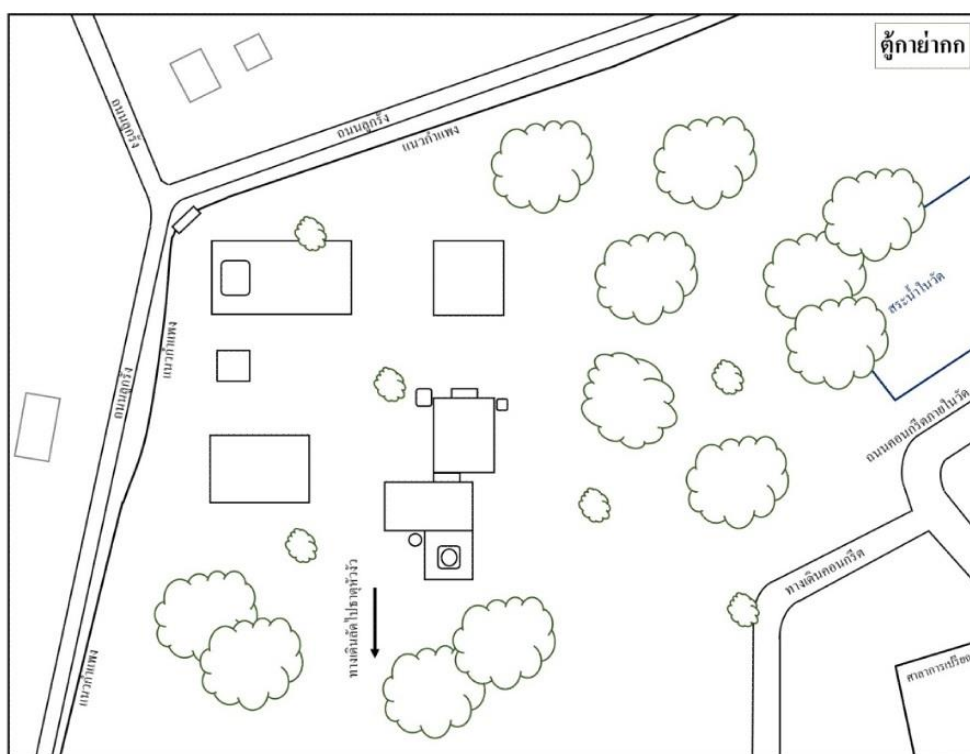
สำหรับผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่อยู่ภายในสถานที่ว่ามีพื้นที่นั้นมียังประกอบของพื้นที่อย่างไรบ้าง ซึ่งจากการลงพื้นที่ศึกษา คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบพื้นที่แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวเพื่อให้เห็นถึงพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมในแต่ละส่วนดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ผังที่เป็นส่วนของพระธาตุบุและพระธาตุโพนจิกเวียงจัว เป็นผังที่อธิบายถึงพื้นที่ในส่วนที่เป็นองค์พระธาตุและอุโบสถรวมถึงอาคารของวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันนอกจากนั้นก็ยังมีส่วนที่ตั้งของ “พระธาตุบุ” ซึ่งเป็นพระธาตุอีกองค์หนึ่งซึ่งได้พังทลายลงมาเหลือเพียงแกนในของพระธาตุ ซึ่งชาวบ้านเจ้าใจว่าเป็นส่วนยอดพระธาตุที่แทงหรือไผ่ล่อออกมาจากพื้นดิน ซึ่งความจริงแล้วไม่ใช่ แต่เป็นศิลาแลงส่วนที่เป็นแกนของพระธาตุที่พังทลายลงมาแล้วเหลืออยู่ โดยที่มีหลักฐานสนับสนุนของการเชื่อว่าพระธาตุบุนี้เป็นแกนของพระธาตุก็เพราะว่าบริเวณรอบๆ นั้นจะพบเศษบัวคว่ำบัวหงายอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าองค์พระธาตุนั้นเป็นพระธาตุทรงเหลี่ยมเหมือนหรือคล้ายกับพระธาตุวัดสาวสุวรรณหรือพระธาตุหัวงัวก็ได้ เพราะบริเวณบัวคว่ำบัวหงายนั้นเป็นศิลปะที่ช่างล้านช้างหลวงพระบางนิยมทำกัน ประกอบกับมีข้อสันนิษฐานว่าพระธาตุโพนจิกเวียงจัวนั้นสร้างโดยช่างชาวหลวงพระบางสมัยเดียวกันกับการสร้างหรือบูรณะพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ ซึ่งภาพตัดหรือผังขององค์พระธาตุโพนจิกเวียงจัวกับองค์ประกอบภาพอื่นๆ นั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๘๐ แสดงแผนภาพพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

(๓) แผนผังแหล่งโบราณคดีตุ้ยาย่างก นับเป็นอีกแหล่งโบราณคดีแหล่งหนึ่งที่มีความสำคัญซึ่งมีอยู่ในบริเวณของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว โดยจุดที่เป็นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีความสำคัญมากเนื่องจากว่าเป็นจุดที่นักโบราณคดีได้สันนิษฐานว่าเป็นอีกวัดหนึ่งต่างหากจากวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวหรือเป็นอารามแห่งหนึ่งต่างหากที่สร้างซ้อนกันขึ้นภายในวัดเดียวกันเพราะปรากฏมีหลักฐานที่สำคัญที่แสดงถึงความเป็นวัดก็คือมีโครงสร้างของโบสถ์ อาคารที่พักของพระภิกษุสงฆ์ ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ของอารามนี้ไม่ได้เป็นอารามเดียวกันแต่เป็นอารามที่ทับซ้อนกันอยู่ โดภาพรวมของสิ่งแวดล้อมของแหล่งโบราณสถานตุ้ยาย่างกนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาจากแผนผังดังนี้

ภาพที่ ๔.๘๑ แสดงแผนภาพโบราณสถานตุ้ยาย่างก

(๔) ผังบริเวณโบราณสถานตู้พระนอนใหญ่ สำหรับแหล่งโบราณสถานในที่ชื่อว่า “ตู้พระนอนใหญ่” ก็เป็นอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ในบริเวณของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวที่อยู่ด้านนอกของตัววัดซึ่งนักโบราณคดีอธิบายว่าพระนอนนี้ก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่แยกต่างหากจากวัดโพนจิกเวียงจัวแต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยในบริเวณนี้จะประกอบไปด้วย (๑) วิหารพระนอน (๒) ที่ตั้งเจดีย์ และ (๓) ร่องรอยของอาคารที่คาดว่าน่าจะเป็นกะตึบหรือสิม (โบสถ์) ซึ่งก็ถือว่าเป็นอีกวัดๆ หนึ่งได้ โดยขนาดพื้นที่ของวิหารพระนอนนั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังนี้

นอกจากผังในแนวราบแล้วเพื่อให้เข้าใจง่ายเราก็สามารถที่จะพิจารณาให้เห็นถึงภาพในสถานที่จริงซึ่งเป็นภาพถ่ายทางอากาศซึ่งจะทำให้เราได้เห็นถึงแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวในแต่ละจุดได้อย่างชัดเจน ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

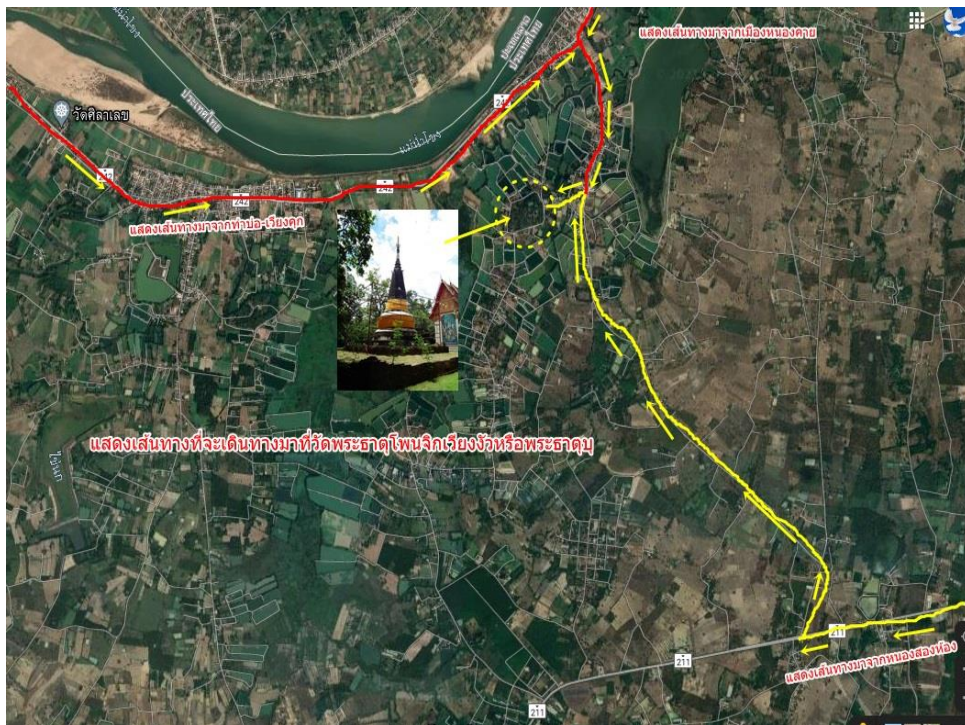

ภาพที่ ๔.๘๔ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงจุดต่างๆ ของแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว

จากแผนภาพจะพบว่าในบริเวณแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวนั้นมีองค์ประกอบของสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีอยู่ทั้งหมด ๕ จุด คือ (๑) กลุ่มโบราณคดีองค์พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (๒) กลุ่มโบราณคดีพระธาตุบุ (๓) กลุ่มโบราณคดีพระธาตุหัวจัว (๔) กลุ่มโบราณคดีตู้เกายากก และ (๕) กลุ่มโบราณคดีตู้พระนอนใหญ่ ซึ่งภาพรวมของบริเวณแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวนั้นจะเต็มไปด้วยป่าไม้ซึ่งมีต้นฝางขึ้นอยู่เยอะดังนั้นวัดนี้จึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “วัดโคกป่าฝาง” นั่นเอง

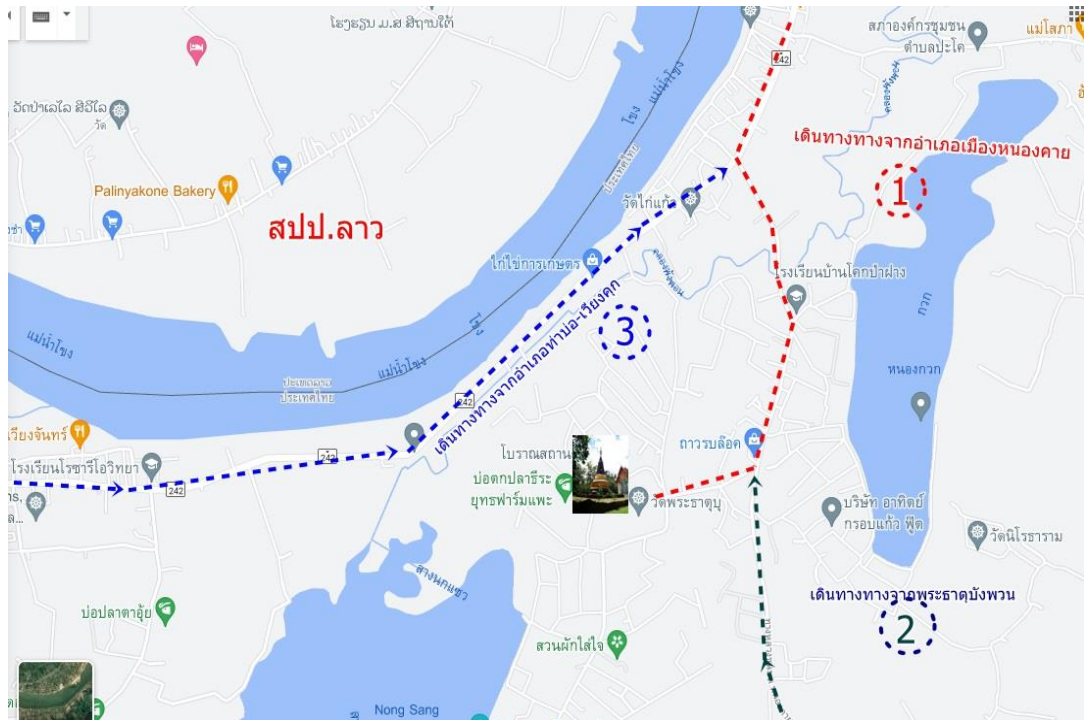
(๖) ผังเส้นทางการเดินทางมาสู่แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว สำหรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชื่อเสียงของแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวอีกประการหนึ่งก็คือ เรื่องของการรับรู้ของผู้คนเกี่ยวกับชื่อของวัดและชื่อของพระธาตุที่ไม่เป็นที่รู้จักหรือเป็นที่คุ้นเคยของผู้คนทั้งอยู่ต่างจังหวัดและอยู่ในจังหวัดเอง เนื่องมาจากว่า สถานที่ตั้งของวัดนั้นอยู่ไกลจากชุมชนและเป็นวัดที่หลบมุมอยู่ในพื้นที่ที่ค่อนข้างอับ ประกอบกับขาดการประชาสัมพันธ์จากหน่วยราชการที่เพียงพอเป็นเหตุทำให้แหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวนั้นไม่เป็นที่รู้จัก

มากนักทั้งๆ ที่เป็นพุทธสถานที่มีความสำคัญต่อชาวเมืองหนองคายมาก ดังนั้นเพื่อให้เป็นการแก้ไข ปัญหาและทำให้ผู้คนได้มีโอกาสรู้จักแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวมากขึ้น คณะผู้วิจัย จึงได้ทำแผนผังเส้นทางการเดินทางไปสู่แหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว โดยได้เน้น เส้นทางที่เห็นว่าเป็นเส้นทางที่สามารถเดินทางเข้าสู่พื้นที่ได้สะดวกที่สุด ซึ่ง จากการสำรวจเส้นทางการเดินทางมาที่บริเวณแหล่งโบราณคดีของวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวได้สะดวกนั้นก็มีอยู่ ๓ เส้นทางหลักก็คือ (๑) เส้นทางตามถนนผนังชลประทานจากตัวเมืองหนองคายมาถึงตำบลปะโค แยกแยกปะโค มากก็จะถึงทางเลี้ยวซ้ายจะพบป้าย “วัดพระธาตุบุ หรือวัดโคกป่าฝาง” จากนั้นก็ตรงไปตามถนนภายใน หมู่บ้านก็จะถึงหน้าวัดพอดี (๒) เส้นทางที่เดินทางมาจากอำเภอท่าบ่อ-ศรีเชียงใหม่ตามเส้นทางถนน ผนังชลประทานจากท่าบ่อจะผ่านตำบลโพนสา –เวียงคุก และเข้าสู่ตำบลปะโคก่อนจะถึงสำนักงาน เทศบาลตำบลปะโคก็จะพบป้ายทางเข้าวัดขับตรงไปก็จะถึงวัดได้ (๓) เส้นทางจากตำบลพระธาตุบัง พวนที่ตรงมาจากแยกหนองสองห้อง มาถึงแยกวัดศิริมงคลบ้านบ่อแปบแล้วเลี้ยวขวาเข้าถนน หมายเลข ๒๔๕๑ ไปสักประมาณ ๑ กิโลเมตรแล้วเลี้ยวซ้ายเข้าถนน หมายเลข ๓๑๘๗ ตรงไปสัก ๘ กิโลเมตร ผ่านโรงฆ่าสัตว์ ผ่านไร่นายเป็ม ไปจนถึงทางสามแยกตรงถาวรอุบลล็อกก็ให้เลี้ยวซ้ายเข้า ถนนหมายเลข ๓๐๗๙ ก็ถึงหน้าวัดพอดี ซึ่งเส้นทางการเดินทางทั้ง ๓ เส้นทางนั้นสามารถที่จะ พิจารณาได้จากแผนภาพ ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๓๑ แสดงเส้นทางที่จะเดินทางไปวัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัวหรือพระธาตุบุ

หรือจะขยายให้ชัดอีกก็สามารถพิจารณาได้จากแผนภาพนี้

ภาพที่ ๔.๘๖ แสดงเส้นทางแบบขยายเพื่อเดินทางไปวัดพระธาตุพนมจิกเวียงจัว

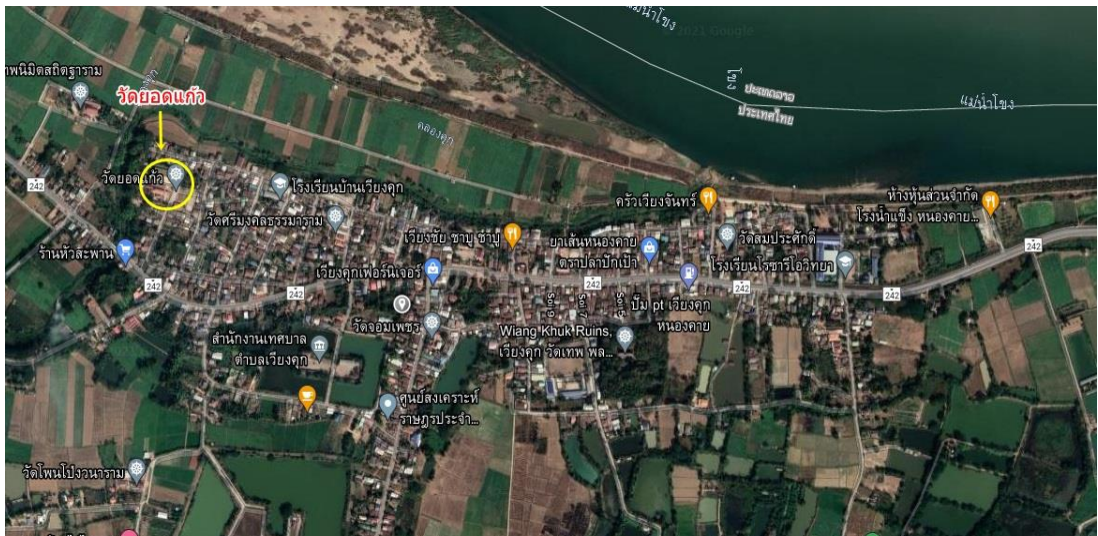
๔.๒.๕ การออกแบบผังวัดยอดแก้ว

สำหรับแหล่งโบราณคดีของจังหวัดหนองคายที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งนั่นก็คือวัดยอดแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นวัดประวัติศาสตร์ที่มีตำนานเกี่ยวเนื่องกับพระเจ้าฟ้างุ้มเพราะมีเรื่องเล่าว่าเมื่อครั้งที่พระเจ้าฟ้างุ้มได้ยกกองทัพจากเขมรมายึดเมืองหลวงพระบางนั้น ภายหลังพระองค์ได้อัญเชิญ “พระบาง” มาจากกรุงเขมรและได้อัญเชิญพระบางมาประดิษฐานไว้ ณ วัดยอดแก้วนี้เป็นเวลานานถึง ๑๐๐ ปี จึงได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐานที่วัดมโนรมย์ เมืองหลวงพระบาง โดยเมืองเชียงคำที่ปรากฏในตำนานชาวเมืองหรือชาวท้องถิ่นเชื่อว่าเป็นเมืองเวียงคุกนี้เอง

(๑) ประวัติวัดยอดแก้ว

วัดยอดแก้วตั้งอยู่ในพื้นที่เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เขมร และล้านช้าง วัดยอดแก้ว เดิมชื่อ วัดคงคิ หรือ วัดหัวข่วง ด้วยเหตุว่ามีบริเวณกว้างขวาง เวลามีงานบุญประเพณีสำคัญก็จะจัดงานกันที่วัดแห่งนี้ ตามประวัติวัดระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๘ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ ยังไม่ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญภายในวัด ได้แก่ ซากอาคารวิหารขนาดใหญ่และประติมากรรมโบราณภายในศาลาการเปรียญ นอกจากนี้ วัดยอดแก้วยังอาจเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบางนานถึง ๑๒๖ ปี ตามตำนานที่กล่าวว่าพระเจ้าฟ้าจุ่มได้อัญเชิญพระบางมาประดิษฐานไว้ที่วิหารวัดเวียงคำ (นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าเป็นวัดยอดแก้ว) ต่อมาจึงอัญเชิญไปเมืองเชียงทอง แล้วจึงเปลี่ยนชื่อจากเชียงทองเป็นหลวงพระบาง

ภาพที่ ๔.๘๗ แสดงที่ตั้งของวัดยอดแก้ว บ.เวียงคุก ต.เวียงคุก อ.เมือง จงหนองคาย

(๒) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว

สำหรับวัดยอดแก้วนั้นเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก เดิมในสมัยขอมหรือก่อนขอมสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นสถานที่ตั้งของกู่หรือเทวาลัยในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูหรือพระพุทธศาสนาเถรวาทมาก่อน ก่อนที่จะถูกปรับให้เป็นวัดโยทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อพิจารณาภาพทางกายภาพของวัดแล้วจะพบว่า

ภาพที่ ๔.๘๘ แสดงพื้นที่วัดยอดแก้ว บ.เวียงคุก ต.เวียงคุก อ.เมือง จงหนองคาย

ซึ่งหากจะพิจารณาจากพื้นที่ทางกายภาพจะเป็นวัดที่มีพื้นที่ไม่กว้างมากอยู่ติดกับลำห้วยคูหรือห้วยคูคำตามความเข้าใจของชาวบ้าน ซึ่งกรอบในการออกแบบวัดยอดแก้วก็จะมีกรอบในการออกแบบ ๓ ประการดังที่ได้ปฏิบัติมาแล้วในแหล่งโบราณคดีที่ผ่านมาก็คือ (๑) ผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว (๒) ผังสถานที่หรือที่ตั้งภูมิสถาปัตยกรรมของแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว (๓) ผังเส้นทางการเดินทางมาสู่แหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว โดยมีรายละเอียดที่เราจะต้องพิจารณาดังต่อไปนี้

(๑) ผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว

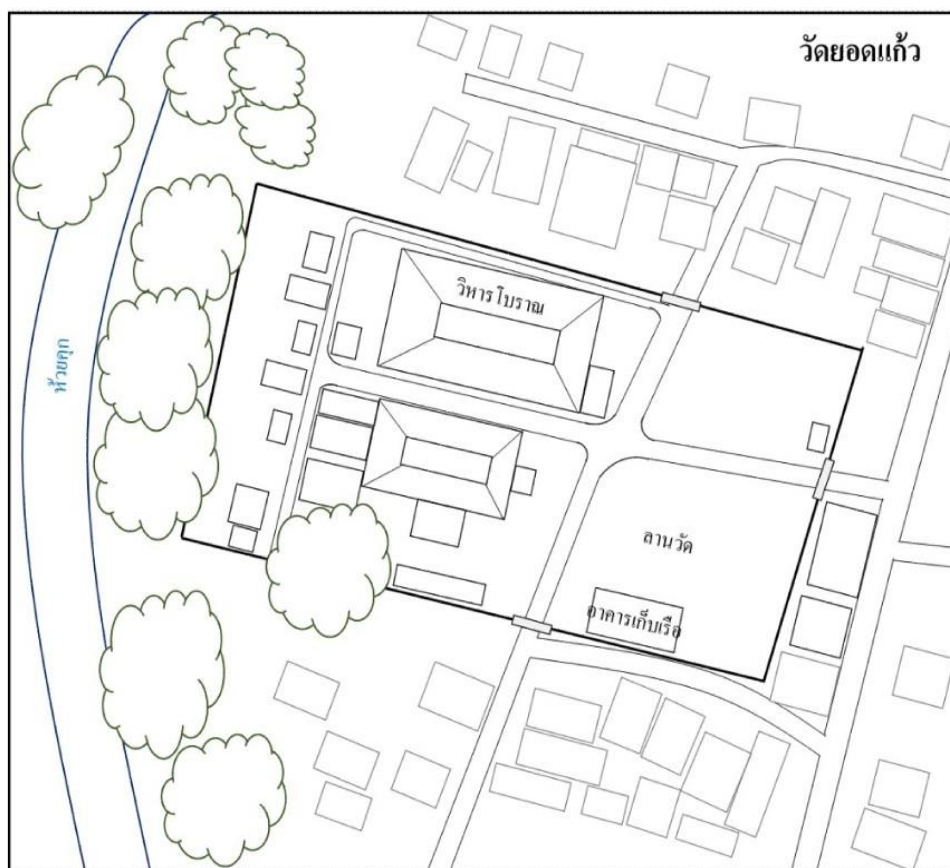
สำหรับภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของวัดยอดแก้วนั้นเป็นวัดที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้ แต่หากพิจารณาจากสภาพแวดล้อมของวัดยอดแก้วในแง่ขององค์ประกอบนั้นก็สามารที่จะพิจารณาได้เป็น ๓ องค์ประกอบ อันจะสามารถจินตนาการได้ถึงขนาดพื้นที่และเนื้อหาของวัดได้อย่างแท้จริง โดยองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการของวัดยอดแก้วนั้นก็ได้แก่ (๑) องค์ประกอบด้วยพื้นที่จริงในปัจจุบัน เป็นพื้นที่ที่วัดใช้สอยและเป็นที่ยอมรับตามกฎหมาย ซึ่งจะปรากฏตามจุดที่ ๑ ของภาพ (๒) องค์ประกอบของวัดบริวาร ซึ่งใกล้ๆวัดยอดแก้วนั้นก็จะมีวัดเล็กๆอีกวัดหนึ่งอยู่เยื้องไปทางด้านหน้าของวัด ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่การดูแลของชาวบ้าน วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏชื่อคาดว่าน่าจะเป็นวัดบริวารของวัดยอดแก้วก็ได้ คู่มือหมายเลขที่ ๒ และองค์ประกอบที่แสดงถึงพื้นที่ทั้งหมดของวัด ซึ่งจะอยู่ในกรอบเส้นปะด้านนอก ซึ่งปัจจุบันอาจจะเป็นบ้านของประชาชนไปแล้ว แต่เมื่อว่ากันตามหลักแล้วในอดีตที่ดินรอบๆวัดนั้นเป็นเป็นของวัดมาก่อน ให้ดูตรงเส้นปะในกรอบหมายเลข ๓ ซึ่งในทั้ง ๓ กรอบที่ยกมานี้จะพบว่าวัดยอดแก้วนั้นเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในจุดที่เป็นริมฝั่งแม่น้ำคูคำ ซึ่งถือว่าเป็นแม่น้ำสายหลักของเมืองในอดีตที่ผู้คนใช้สัญจรไปมาเชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง ซึ่งหากพิจารณาจากภูมิทัศน์สิ่งแวดล้อมแล้ววัดยอดแก้วถือว่าเป็นวัดที่สามารถพัฒนาเป็นวัดที่มีความสวยงามได้ โดยผังสภาพสิ่งแวดล้อมของวัดยอดแก้วนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๓๕ แสดงแผนผังสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว

(๒) ผังสถานที่หรือที่ตั้งภูมิสถาปัตยกรรมของแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว

ประเด็นต่อมาที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้วในมุมมองของ ผังสถานที่หรือที่ตั้งภูมิสถาปัตยกรรมของแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว ในรูปแบบของผังสถานที่หรือที่ตั้งภูมิสถาปัตยกรรมกรณีวัดยอดแก้ว สามารถที่จะพิจารณาได้จากพื้นที่ตั้งขงวัดและสถานที่เก็บโบราณวัตถุ โดยสถานที่ตั้งของโบราณวัตถุและโบราณสถานของวัดยอดแก้วนั้นก็คือ (๑) ตัวอาคารประกอบไปด้วยเสาศาการที่ทำจากศิลาแลงที่มีขนาดใหญ่มาจำ ๘ ต้นนั้นปัจจุบันทางวัดได้ทำเป็นอาคารประเพณีวิหารไปแล้ว (๒) ซากพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งเหลือโบริหน้าและส่วนพระเศียรทางวัดได้เก็บไว้หลังพระประธานในวิหารศิลาแลงนั้น (๓) รูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ท่านเจ้าอาวาสท่านได้เก็บไว้ภายในกุฏิพักของท่าน ซึ่งด้านขวามือของตัววิหารศิลาแลง ซึ่งภาพรวมของพื้นที่และสถานที่ของวัดยอดแก้วนั้น เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

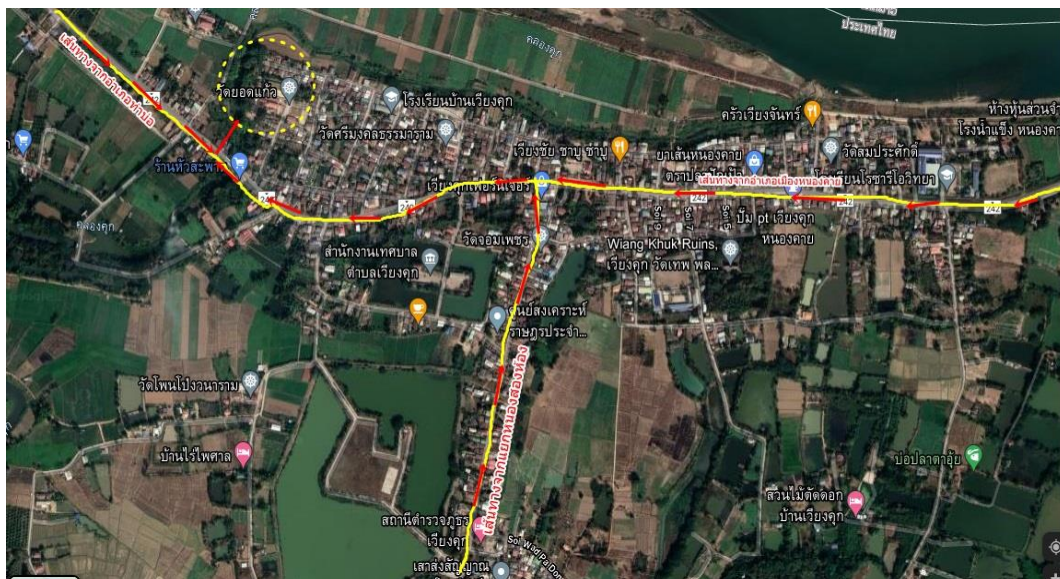

ภาพที่ ๓.๓๖ แสดงแผนผังพื้นที่ของวัดยอดแก้ว

จากแผนผังของวัดยอดแก้วจะพบว่าตัวบริเวณของวัดยอดแก้วนั้นมีรูปร่างเป็นแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่ของวัดยังคงมีต้นไม้ที่ทางวัดได้ปลูกมาตั้งแต่สมัยโบราณก็คือ ต้นมะพร้าว ต้นตาล หรือต้นมะม่วงขึ้นอยู่ภายในวัดโดยเฉพาะด้านหลังวัดที่ติดกับริมห้วยคุณนั้นจะมีต้นไม้ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นมาก ทำให้บรรยากาศของวัดดูร่มรื่นมาก ส่วนด้านหน้าวัดจะมีลายวัดแบบสมัยโบราณ ในส่วนของอาคารสถานที่นั้นจะพบว่าพื้นที่ของวัดนั้นประกอบไปด้วยตัวอาคารดังต่อไปนี้ (๑) อาคารที่เป็นวิหารของหลวงพ่อบูใหญ่วัดยอดแก้วซึ่งแต่เดิมเป็นอาคารทรงโบราณใหญ่มาก มีเสาขนาดใหญ่ที่สร้างโดยหินศิลาแลงที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ปัจจุบันทางวัดได้ทำการสร้างอาคารปูนครอบหลวงพ่อบูใหญ่ และด้านหลังองค์พระจะเก็บเศียรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่เป็นเศียรพระพุทธรูปโบราณของวัด (๒) อาคารศาลาการเปรียญ สร้างขึ้นมาใหม่ถัดจากวิหารของหลวงพ่อบูใหญ่วัดยอดแก้ว และ (๓) กุฏิพระสงฆ์ซึ่งมีอยู่ ๒-๓ หลัง ด้านหน้าของวัดเป็นลานกว้าง (อาคารโรงเก็บเรือยาวสำหรับแข่งขันในช่วงออกพรรษา

(๓) ผังเส้นทางการเดินทางมาสู่แหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้ว

เพื่อให้แหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้วเป็นที่รู้จักคณะผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะต้องทำแผนผังเส้นทางการเดินทางจากจุดต่างๆที่สามารถเดินทางมาเยี่ยมชมแหล่งโบราณคดีวัดยอดแก้วได้ง่าย ซึ่งจะเป็นการดีที่จะได้ทำให้ประชาชนที่ไม่เคยรู้ความมีตัวตนของวัดยอดแก้วว่ามีอย่างไร ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาเส้นทางและชี้ให้ประชาชนได้เห็นเส้นทางที่จะมาวัดยอดแก้วได้ง่าย โดนแผนผังการเดินทางมาวัดยอดแก้วก็มีอยู่ ๓ เส้นทาง คือ (๑) เส้นทางจากตัวเมืองหนองคายมาที่วัดยอดแก้ว (๒) เส้นทางจากหนองสองห้องมาที่วัดยอดแก้ว และ (๓) เส้นทางจากอำเภอน้ำโสมมาที่วัดยอดแก้ว โดยเส้นทางทั้งหมดนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๓๗ แสดงเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดยอดแก้ว ตำบลเวียงคุก

๔.๒.๖ ออกแบบผังวัดสาวสุวรรณ

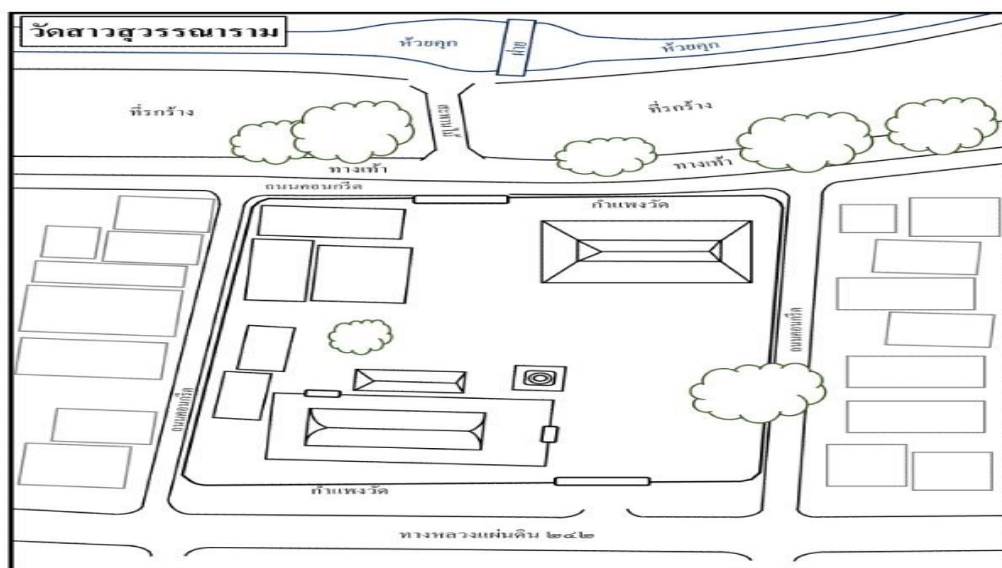
สำหรับการออกแบบผังวัดสาวสุวรรณารามนั้นคณะผู้วิจัยได้สำรวจและทำการออกแบบผังเพื่อให้เกิดการได้รับความรู้จากผังแหล่งโบราณคดีวัดสาวสุวรรณได้มากที่สุด โดยการออกแบบผังนั้นจะต้องดำเนินการศึกษาไปตามลำดับดังนี้

(๑) ประวัติ/ของมูลของวัดสาวสุวรรณ สำหรับวัดสาวสุวรรณนั้นเป็นวัดราษฎร์ สังกัดมหานิกาย ประวัติวัดระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๕๒๘ ตั้งอยู่ในพื้นที่เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองโบราณที่พบหลักฐานการอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เขมร และล้านช้าง

จากการศึกษาที่ผ่านมาทำให้สันนิษฐานได้ว่า แต่เดิมวัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าจันทบุรี หรือบุรีจันอ้วยล้วย แห่งเมืองเวียงจันทน์ ราว ต้นสมัยทวารวดี (พ.ศ. ๓๐๐-๕๐๐) โดยพระองค์ได้มอบให้หมื่นทางโงงนำบริวารอพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่ แล้วให้สร้างวัดขึ้น ๒ วัด โดยทรงอนุญาตให้ใช้พระนามพระราชธิดาทั้ง ๒ องค์เป็นชื่อวัด คือ วัดกุกศลนารี สำหรับพระธิดาองค์ใหญ่ และวัดสาวสุวรรณาราม สำหรับพระธิดาองค์เล็ก เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระธิดาทั้ง ๒ ได้ทรงอุปถัมภ์มาโดยตลอด

(๒) การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดสาวสุวรรณ

สำหรับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีวัดสาวสุวรรณนั้นเนื่องมาจากว่าวัดสาวสุวรรณเป็นวัดที่มีขนาดเล็กและมีเนื้อที่ไม่มาก ดังนั้นกรอบการออกแบบจึงมีเพียงการออกแบบผังภูมิสถาปัตยกรรมหรือผังสถานที่ซึ่งผังสถานที่นั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากผังแผนภาพของวัดที่คณะผู้วิจัยได้ออกแบบเอาไว้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๙๒ แสดงแผนผังวัดสาวสุวรรณ ตำบลเวียงคุก

จากแผนผังที่ได้นำเสนอมานั้นจะพบว่าผังของวัดนั้นตัววัดด้านทิศใต้จะอยู่ติดกับถนนผนังชลประทานซึ่งเป็นถนนเส้นหนองคาย-ท่าบ่อ ด้านทิศเหนือของวัดจะติดกับห้วยคุก ซึ่งเป็นลำห้วยอันเป็นที่มาของชื่อเมืองเวียงคุก ภายในวัดจะประกอบไปด้วย (๑) สิม หรือโบสถ์อันเป็นที่ประกอบศาสนกิจของวัดเป็นสิมทรงประยุกต์แบบคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นสิมที่สร้างใหม่แทนสิมเก่าซึ่งมีรูปลักษณะคล้ายๆกับสิมหรือโบสถ์วัดอุดมสรรพผลของตำบลปะโค ซึ่งเป็นโบสถ์หลังเดียวที่ยังคงเหลืออยู่จากการถูกทำลายหรือถูกกาลเวลาทำให้พังลงมา หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าสิมเดิมของวัดสาวสุวรรณเป็นสิมแบบล้านช้างก็คือ ชั้นส่วนเสาโบสถ์ด้านหน้าของโบสถ์หลังเดียวที่ยังเหลืออยู่เพียงชั้นเดียวด้านข้างของสิมหรือโบสถ์หลังใหม่ (๒) องค์พระธาตุวัดสาวสุวรรณ ซึ่งเป็นพระธาตุฐานสี่เหลี่ยมรูปลักษณะเหมือนกับพระธาตุศรีสองรัก จ.เลย ซึ่งเป็นศิลปะล้านช้างแบบเวียงจันทน์ซึ่งหากจะพิจารณาอายุก็น่าจะราวๆรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ.๒๐๑๙-๒๑๑๕ เพราะเป็นพระธาตุที่มีรูปทรงเดียวกันกับพระธาตุศรีสองรักซึ่งสร้างขึ้นในสมัยเดียวกันนั้น (๓) ศาลาการเปรียญ เป็นศาลาการเปรียญที่ถูกใช้งานมานานปัจจุบันก็ยังคงใช้อยู่แต่ไม่บ่อยนักเนื่องจากดูสภาพแล้วค่อนข้างเก่า (๔) กุฏิพระสงฆ์ซึ่งมีเพียงหลังเดียวนอกนั้นเป็นอาคารห้องน้ำและห้องครัว (๕) รอบๆวัดเต็มไปด้วยบ้านเรือนของชาวบ้าน

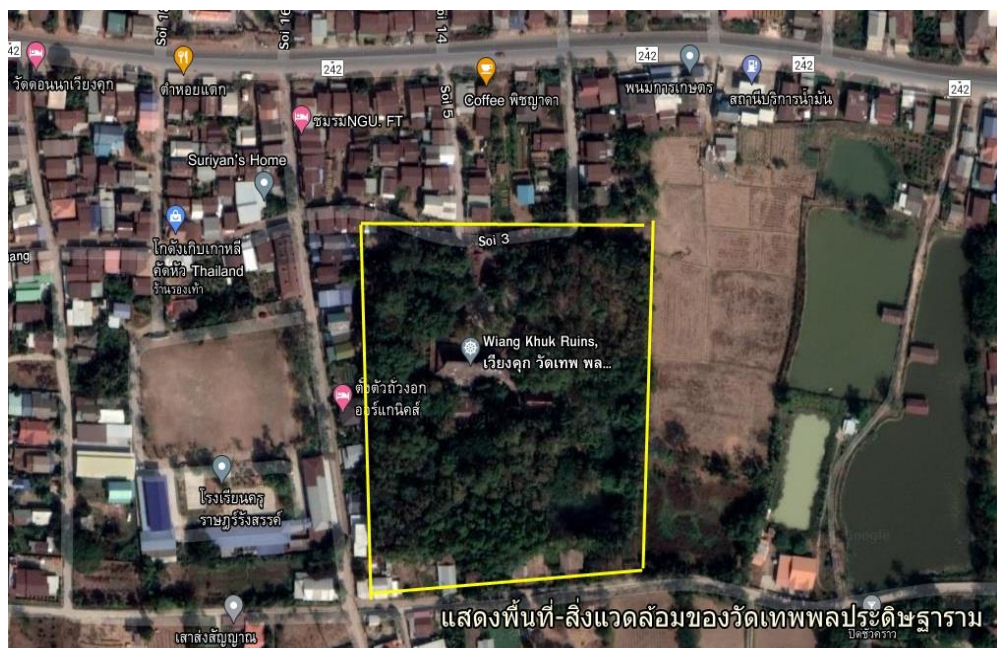
๔.๒.๗ การออกแบบผังวัดเทพพลประดิษฐาราม

ประวัติความเป็นมา : เดิมชื่อ วัดสิริเทพพล สร้างราว พ.ศ. ๒๔๖๐ จากการสืบค้นประวัติการสร้างเมืองเวียงคุกพบว่า สร้างในสมัยพระเจ้าอนุรุทธราชาธิบดีองค์สุดท้ายที่ครองนครเวียงจันทน์ ต่อมาหมื่นกางโฮง เจ้าเมืองเวียงคุก ได้บูรณปฏิสังขรณ์ให้เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร และหลังจากเมืองเวียงคุกถูกยุบให้เป็นหมู่บ้านก็ไม่ได้รับการบูรณะอีกเลย จนกระทั่งชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันบูรณะขึ้นมาใหม่ และใช้ชื่อว่า “วัดเทพพลประดิษฐาราม” หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดทุ่ง

วัดนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเวียงคุกใต้ หมู่ที่ ๒ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย หรือบริเวณรุ้ง ๑๒ ๔๒ ๔๕” เหนือ แวง ๑๐๒ ๔๐ ๒๕” ตะวันออก พิกัดกรด ๔๘ QTE ๕๓๕๖๕๐ (แผนที่ทหาร มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐ ลำดับชุด L ๗๐๑๓ พิมพ์ครั้งที่ ๒ – RTSD ระวาง ๕๕๕๔ IV จังหวัดหนองคาย) สภาพทั่วไป เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน มีบ้านเรือนประชาชนอยู่โดยรอบ มีถนนแก้ววรุธรอยู่ ทางด้านทิศเหนือ

(๑) แผนผังสิ่งแวดลอมวัดเทพพลประดิษฐาราม

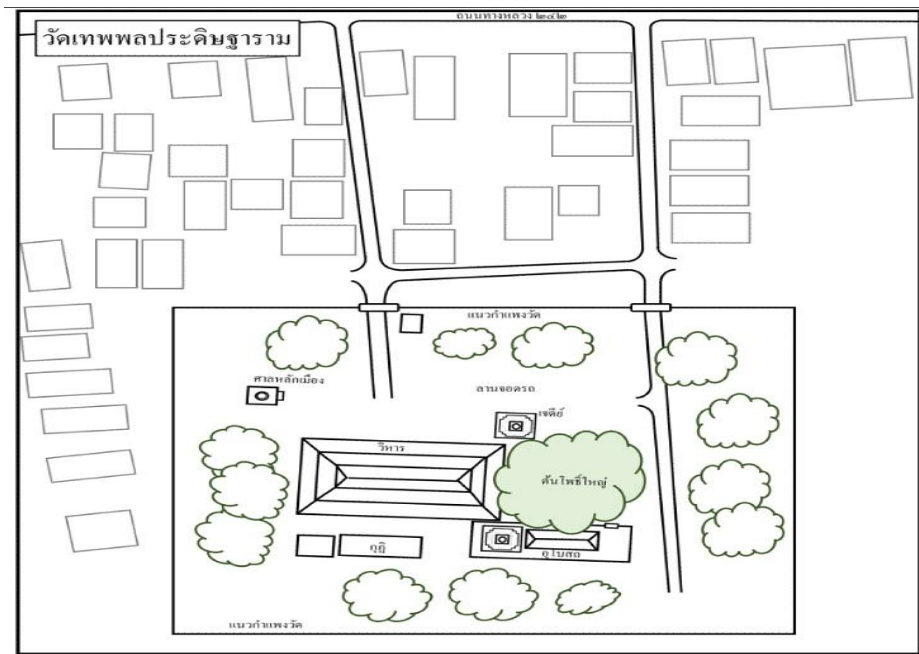
เพื่อให้เข้าใจถึงภาพพื้นที่ที่ตั้งและสิ่งแวดลอมของวัดเทพพลประดิษฐารามได้อย่างชัดเจน ยิ่งขึ้นคณะผู้วิจัยจะได้ให้พิจารณาภาพถ่ายทางอากาศของวัดเทพพลประดิษฐารามซึ่งก็จะพบว่า บริเวณที่ตั้งของวัดเทพพลประดิษฐารามนั้นจะเต็มไปด้วยป่าไม้ปกคลุมพื้นที่ของวัดแทบจะทุกส่วน ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่มีสิ่งแวดลอมที่เป็นป่าในทำนองของความเป็นวัดทุ่งหรือวัดป่าของเมืองได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ป่าไม้ของวัดนั้นทางวัดไม่ได้ทำการตัดหรือโค่นแต่อย่างใดเนื่องจากว่าต้องการที่จะทำให้วัดเป็น แหล่งหรือพื้นที่ที่จะก่อให้เกิดความสงบและกายวัดเมื่อเดินเข้าไปภายในวัดแล้ววัดเทพพลประดิษฐารามจะถือว่าเป็นเพียงวัดเดียวในเมืองเวียงคูนที่มีสิ่งแวดลอมที่ดีมาก โดยเฉพาะยังคงรักษาความเป็น วัดประเภท “อรัญญิกาวาส” หรือวัดป่าเอาไว้อย่างสมบูรณ์มากที่สุดทีเดียว ดังจะเห็นได้จากภาพนี้

ภาพที่ ๔.๙๓ แสดงสภาพสิ่งแวดลอมของพื้นที่ของวัดเทพพลประดิษฐาราม ตำบลเวียงคูน

(๒) แผนผังพื้นที่/ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดเทพพลประดิษฐาราม

ภายหลังจากที่ได้ทราบถึงสภาพแวดลอมหรือสิ่งแวดลอมของวัดแล้ว ประเด็นต่อมาที่จะต้อง มาพิจารณาก็คือ เรื่องของพื้นที่ที่แสดงภูมิสถาปัตยกรรมของวัด ซึ่งทางคณะผู้วิจัยภายหลังจากได้ลง พื้นที่สำรวจแล้วก็ได้ออกแบบแผนผังของวัดเพื่อให้เห็นรายละเอียดของสิ่งก่อสร้างของวัดว่าภายใน ตัวของวัดเทพพลประดิษฐารามนั้นมีพื้นที่หรือจุดที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างอะไรบ้างและแต่ละพื้นที่นี้ๆ สามารถที่จะเข้าไปดูหรือเยี่ยมชมได้อย่างไร โดยแผนผังภูมิสถาปัตยกรรมของวัดนั้นสามารถพิจารณาได้ จากผังดังต่อไปนี้

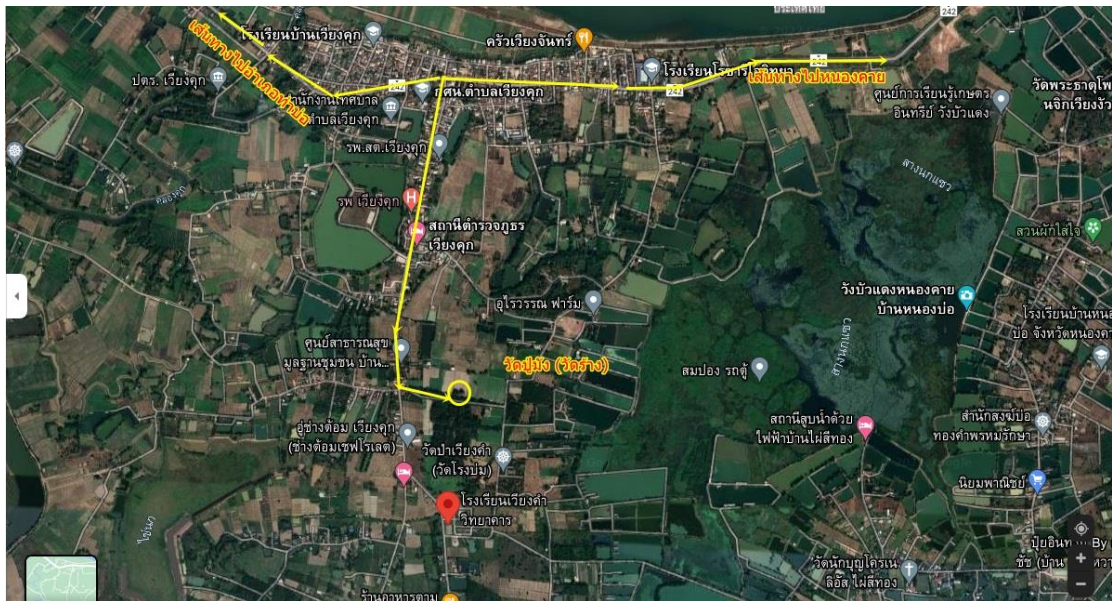

ภาพที่ ๔.๙๔ แสดงผังพื้นที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัดเทพพลประดิษฐาราม

จากการพิจารณาแผนผังดังกล่าวจะพบว่า วัดเทพพลประดิษฐารามนั้นพื้นที่ของวัดเกือบจะเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งความเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสนี้ก็มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับความเป็นสถานที่ที่เคยเป็นแหล่งโบราณคดีมาก่อนเพราะคนโบราณนั้นหากสร้างวัดที่ไม่ใหญ่นักก็จะนิยมสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อให้ง่ายแก่การดูแลและการเดินทางเข้าไปประกอบศาสนกิจ ภายในผังของวัดเทพพลประดิษฐารามนั้นจะพบว่ามีองค์ประกอบของอาคารสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างภายในวัดดังต่อไปนี้ (๑) ศาลหลักเมือง เป็นศาลเก่าแก่อยู่ทางทิศตะวันตกที่ทางวัดได้มาสร้างไว้เพราะเชื่อว่าตรงบริเวณนี้เคยเป็นศาลหลักเมืองของเมืองเวียงคุกโบราณมาก่อน (๒) พระธาตุเจดีย์ทรงเหลี่ยมองค์หนึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าของอาคารหรือวิหารของหลวงปู่ใหญ่วัดเทพพลประดิษฐาราม เป็นพระธาตุที่ผู้คนทั่วไปรู้จักกันในนามของพระธาตุวัดเทพพลประดิษฐารามหรือวัดตุง (๓) ศาลาการเปรียญหรือวิหารของหลวงปู่ใหญ่วัดเทพพลประดิษฐาราม เป็นอาคารขนาดใหญ่หลังคามุงกระเบื้องภายในเป็นที่ประดิษฐานหลวงปู่ใหญ่หรือพระพุทธรูปขนาดใหญ่ของวัดที่ได้พังทลายลงมาแล้วหลายสิบปีก่อน ซึ่งตอนที่อาจารย์สงวน รอดบุญได้มาสำรวจก็จะพบเฉพาะส่วนที่เป็นพระพักตร์ขององค์พระใหญ่ต่อมาชาวบ้านได้พากันมาบูรณะและสร้างขึ้นใหม่ (๔) สิมหรือ โบสถ์ เป็นอาคารโบราณอาคารหนึ่งซึ่งเป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ภายในวัด ภายในสิมมีพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้านอยู่ ภายนอกสิมหรือโบสถ์มีวัตถุโบราณสมัยขอมอยู่ ๓ ชิ้นก็คือ (๑) นาคปัก (๒) บัวแฉกหรือรูปท้าวเวสสุวรรณจำนวน ๒ ชิ้น (๕) ด้านหลังโบสถ์มีเจดีย์อีกองค์ซึ่งชาวบ้านรู้จักกันในนามของ “เจดีย์คู่” หรือพระธาตุคู่ของวัดเทพพลประดิษฐาราม (๖) นอกนั้นเป็นกุฏิพระสงฆ์ซึ่งจะแทรกอยู่ภายในต้นไม้หรือป่าสักที่ทางวัดได้

๔.๒.๘ การออกแบบผังวัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปุมัง ตำบลเวียงคอก

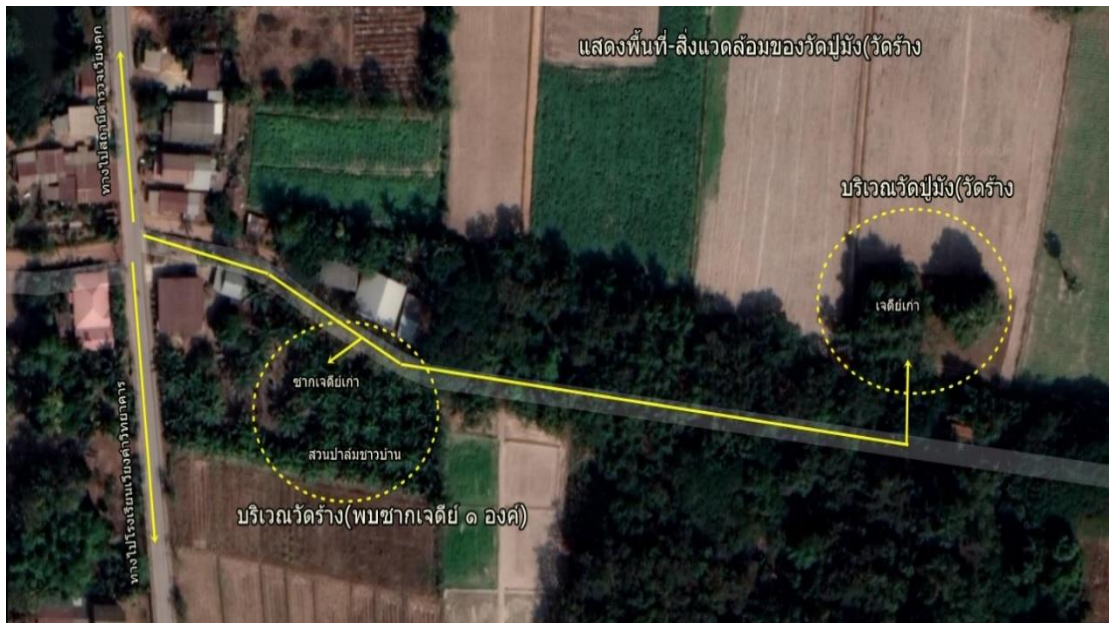
บนถนนสายเวียงคอก-บ้านถ่อน เส้นจะไปอำเภอท่าบ่อ เลยสถานีตำรวจเวียงคอกไปราว ๑ กิโลเมตรก็จะถึงทางแยกไปวัดป่าโรงบ่ม ที่ชื่อว่าวัดป่าโรงบ่มก็เพราะเดิมทีบริเวณรอบๆวัดป่าที่มีซากเจดีย์นี้เป็นที่ตั้งของโรงบ่มยา เพราะชาวบ้านเข้าไปปลูกยาขายมาจนถึงปัจจุบันก็ยังปลูกอยู่ เมื่อมีวัดร้างในบริเวณนั้นจึงเรียกชื่อตามพื้นที่ว่าเป็นวัดป่าโรงบ่มหรืออีกชื่อหนึ่งก็คือ”วัดปุมัง”การเดินทางไปวัดปุมังนั้นสามารถพิจารณาได้จากภาพดังนี้

ภาพที่ ๔.๙๕ แสดงภาพเส้นทางการเดินทางไปวัดพระธาตุปุมัง

(๑) แพนผังสิ่งแวดล้อมวัดร้างหรือวัดปุมัง

เพื่อให้เห็นภาพของวัดร้างหรือวัดปุมัง ซึ่งเมื่อพูดถึงวัดร้างปุมังนี้สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำความเข้าใจก็คือเป็นการพูดถึงโบราณสถาน ๒ แห่งในชื่อเดียว ก็คือ ในการลงพื้นที่สำรวจนั้นคณะผู้วิจัยได้พบโบราณสถานเก่าอีกแห่งหนึ่งก่อนที่จะถึงวัดปุมังก็คือตรงศาลาประชาคมของบ้านเวียงชัยนั้นมีซากพระธาตุเก่าอยู่อีกองค์หนึ่ง ซึ่งปัจจุบันยังพบว่ามีฐานขององค์พระธาตุเหลืออยู่ ซึ่งเจ้าของที่ดินได้เอาปูนไปเทบนซากพระธาตุแล้วได้ตั้งศาลเพียงตาไว้บนนั้น ซึ่งหากไม่สังเกตให้ดีก็จะไม่ทราบ แต่คณะผู้วิจัยได้ทำการสอบถามชาวบ้านแล้วและเข้าไปสำรวจก็ได้พบพระธาตุเก่าที่จริง ๆ ด้วย ดังนั้นเมื่อเราพูดถึงพระธาตุวัดปุมังแล้วเราก็จำเป็นต้องพูดถึงพระธาตุร้างในสวนปาล์มชาวบ้านอีกด้วย ดังนั้นเมื่อจะพิจารณาถึงผังสิ่งแวดล้อมของวัดปุมังจึงจำเป็นต้องพูดถึงพระธาตุร้างที่สวนปาล์มชาวบ้านด้วย โดยการพิจารณาผังสิ่งแวดล้อมวัดปุมังนั้นเราก็จะสามารถพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางอากาศแสดงจุดที่ตั้งของวัดปุมังและพระธาตุสวนปาล์มได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๙๖ แสดงภาพสิ่งแวดล้อมของวัดปู้มั่งและพระธาตุสวนปาล์ม

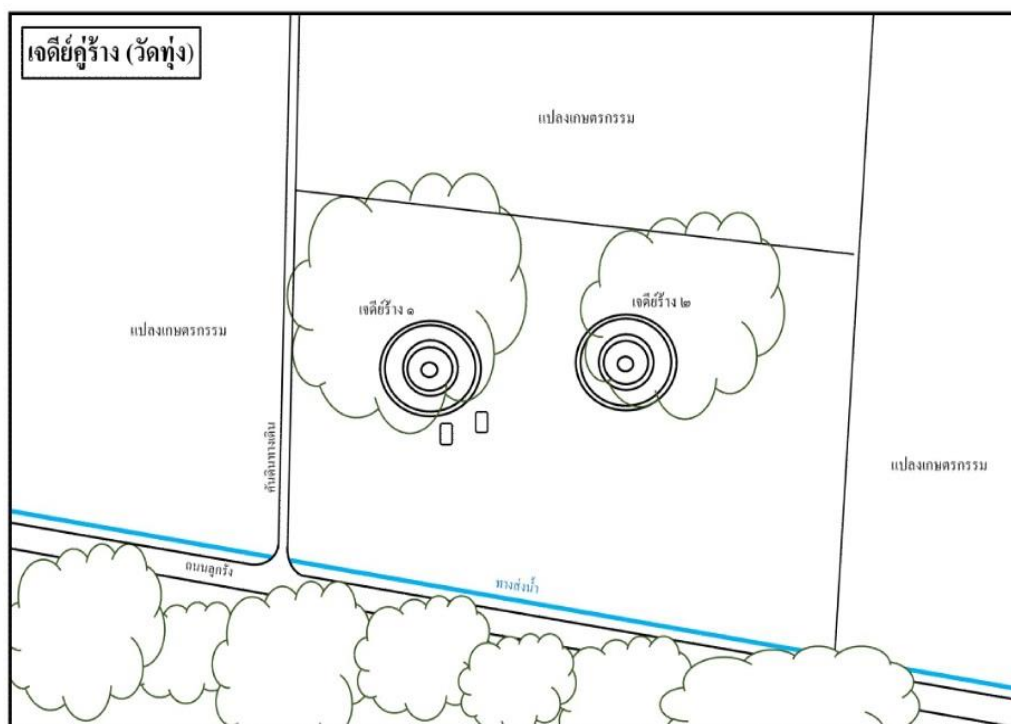
จากแผนภาพเราจะพบว่าบริเวณที่เราพบพระธาตุทั้งสองจุดนั้นจะพบว่า (๑) พระธาตุสวนปาล์ม เป็นบริเวณที่พบพระธาตุเก่าอยู่ในสวนปาล์มชาวบ้าน ซึ่งบริเวณนั้นจะเต็มไปด้วยต้นปาล์ม บริเวณพระธาตุเป็นเนินดินและมีศาลเพียงตาตั้งอยู่ ๑ หลัง ซึ่งพระธาตุองค์นี้จะอยู่ติดกับถนนที่จะไปสู่พระธาตุปู้มั่ง (๒) พระธาตุปู้มั่ง บริเวณที่พบพระธาตุปู้มั่งนั้นจะมีต้นไม้ขึ้นบริเวณพระธาตุ อย่างหนาแน่นทั้งสองจุดคือบริเวณเนินดินและบริเวณเนินดินที่ห่างไปอีกประมาณ ๕ เมตรจะมีต้นไม้ขึ้นอยู่ เมื่อพิจารณาสภาพแวดล้อมจะพบว่าวัดปู้มั่งนี้อยู่ติดกับที่ดินของชาวบ้านโดยชาวบ้านจะปลูกยาสูบเป็นไร่ยาสูบ ดังนั้น ชาวบ้านเมื่อพูดถึงพระธาตุองค์นี้จึงถูกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วัดป่าโรงบ่ม” เนื่องจากสมัยก่อนบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของโรงบ่มยาสูบของชาวบ้าน ดังนั้น ชื่อเรียกของวัดนี้จึงมีอยู่สองชื่อ อนึ่ง ภายในของวัดปู้มั่งนี้ก็มีศาลเพียงตาอีก ๑ หลังและก่อนที่จะเข้าไปไหว้องค์พระธาตุก็จะต้องข้างคลองส่งน้ำของกรมชลประทาน

(๒) แผนผังพื้นที่/ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดร้างหรือวัดปู้มั่ง

ภายหลังจากที่เราได้พิจารณาภาพของสภาพสิ่งแวดล้อมรอบๆองค์พระธาตุทั้งสององค์แล้ว ประเด็นต่อไปก็ต้องหันมาพิจารณาแผนผังที่ตั้งและองค์ประกอบพื้นที่ภายในองค์พระธาตุทั้งสองแห่งที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแล้ว โดยในแง่ของการทำแผนผังนั้นคณะผู้วิจัยได้แบ่งการทำแผนผัง ๒ พระธาตุแยกจากกันเพื่อจะได้เห็นรายละเอียดของโบราณสถานแต่ละแห่งในนามของวัดปู้มั่งได้อย่างชัดเจน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ก.แผนผังภูมิสถาปัตยกรรมของวัดปทุม

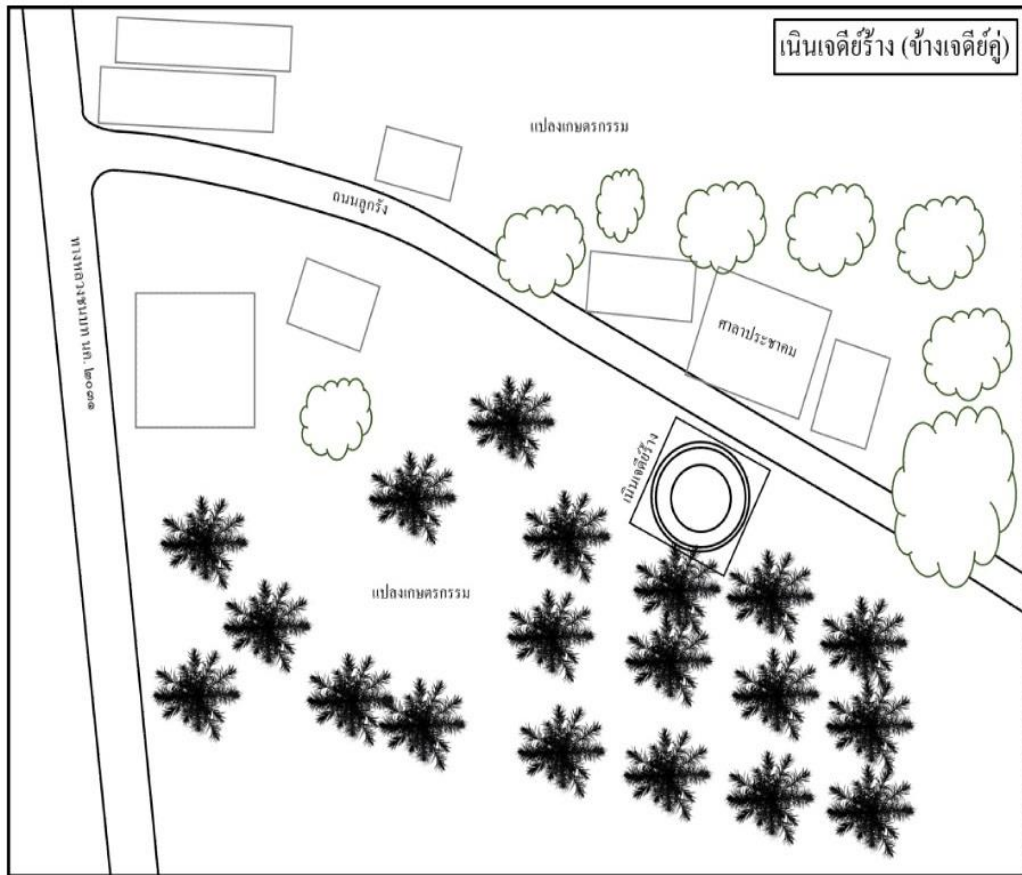
จากการสำรวจของคณะผู้วิจัยเห็นว่าพื้นที่ของวัดปทุมนี้เป็นพื้นที่ขนาด ๑ งานกว่าๆอยู่ริมสวนหรือไร่ยาสูบของชาวบ้านเวียงแก้ว โดยพื้นที่โดยรอบขององค์พระธาตุนั้นด้านหน้าติดกับทางสาธารณะประโยชน์และคลองส่งน้ำ ตัวพระธาตุถูกปกคลุมไปด้วยต้นไม้เป็นกออิฐขนาดใหญ่คาดว่าตัวพระธาตุน่าจะมีขนาดใหญ่ไม่แพ้กับวัดเทพพล ถัดจากองค์พระธาตุจะเป็นเนินดินสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบริเวณลิมหรืออุโบสถเก่า ซึ่งอยู่ไม่ไกลกันนัก ชาวบ้านเล่าว่าพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์มากชาวบ้านนิยมมาขอโชคชอลากันบ่อย โดยรายละเอียดของผังวัดปทุมนี้สามารถพิจารณาได้จากแผนผังดังนี้

ภาพที่ ๔.๙๗ แสดงแผนผังของพระธาตุที่วัดปทุม บ้านเวียงแก้ว ตำบลเวียงคุก

ข.แผนผังภูมิสถาปัตยกรรมของวัดร้าง พระธาตุสวนปาล์ม

ตั้งที่ทราบกันมาก่อนที่จะถึงวัดปทุมนี้คณะผู้วิจัยได้พบกับพระธาตุร้างอีกองค์หนึ่ง นอกจากนั้นระหว่างเส้นทางไปวัดป่าโรงบ่มก็จะมีซากเจดีย์อีกองค์หนึ่งซึ่งอยู่ในสวนปาล์มของชาวบ้าน ซึ่งเจดีย์องค์นี้ยังมีเค้าของความเป็นเจดีย์คือ มีฐานของเจดีย์อยู่ที่เป็นอิฐก่อเรียงกันอยู่ยังไม่มี ความเสียหาย ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าเจดีย์องค์นี้มีความศักดิ์สิทธิ์มากองค์หนึ่ง โดยพระธาตุหรือเจดีย์องค์ นี้ก็จะมีแผนผังดังต่อไปนี้

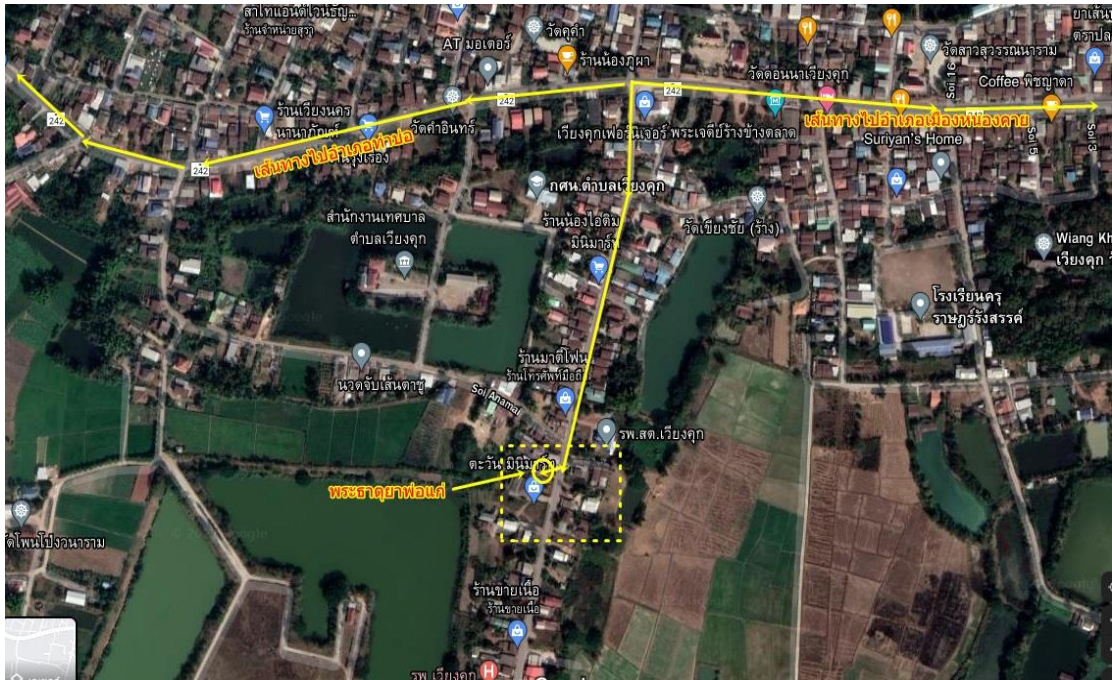

ภาพที่ ๔.๙๘ แสดงพระธาตุสวนปาล์ม (วัดร้าง) ข้างพระธาตุที่วัดปู้ม้ง

๔.๒.๙ การออกแบบผังพระธาตุยาพ่อแก่

สำหรับเจดีย์องค์นี้ชื่อว่า “เจดีย์ยาพ่อแก่” ลักษณะรูปแบบศิลปกรรมเป็นพระธาตุ (เจดีย์) ร้างที่ทางกรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านโนนสมบูรณ์ หมู่ที่ ๕ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายสภาพทั่วไป อยู่ท่ามกลางบ้านเรือนประชาชน มีถนนไปบ้านเวียงคำอยู่ทางด้านทิศตะวันออกด้านหลัง เป็นโรงสีข้าวเก่า กรมศิลปากร ได้ขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตพื้นที่โบราณสถานแห่งนี้แล้ว โดยประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๒๕ ง วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๔ พื้นที่ ๖๖.๕๓ ตารางวา

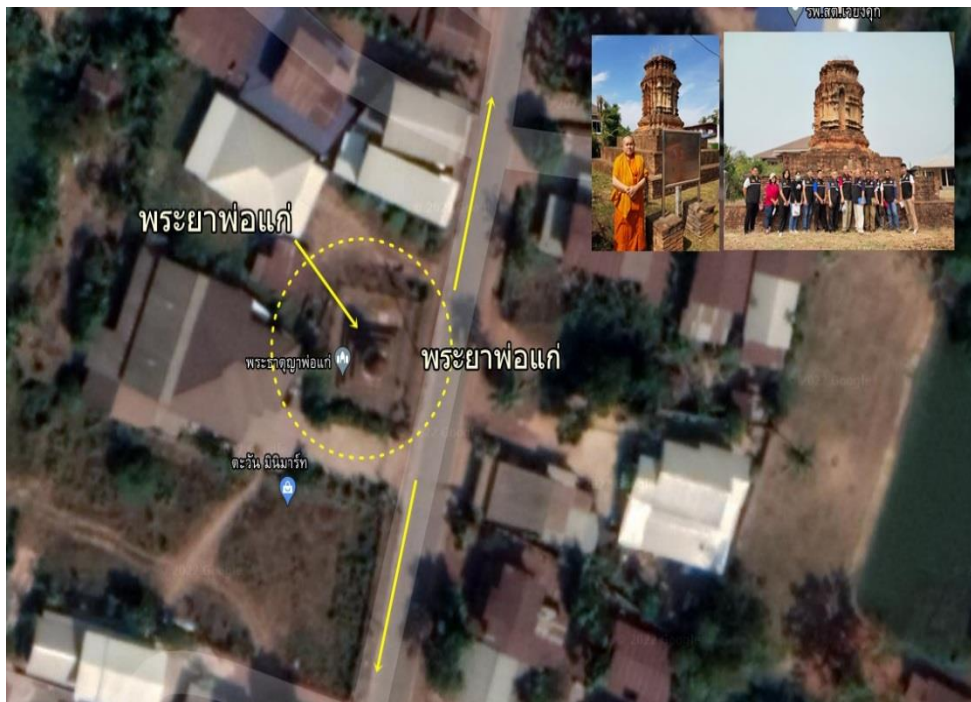
สำหรับเส้นทางการเดินทางไปที่พระธาตุยาพ่อแก่นั้น เนื่องจากพระธาตุยาพ่อแก่เป็นพระธาตุที่ตั้งอยู่ริมถนนเวียงคุก-บ้านถ่อนซึ่งเป็นเส้นทางการสัญจรของชาวบ้านเวียงคุกอยู่เป็นประจำ ดังนั้นสถานที่ตั้งของพระธาตุยาพ่อแก่จึงสามารถค้นหาหรือพบได้ง่าย โดยเส้นทางการเดินทางไปถึงองค์พระธาตุนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางอากาศ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๘๙ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถานที่ตั้งของพระธาตุยาพ่อแก่

(๑) แผนผังสิ่งแวดล้อมพระธาตุยาพ่อแก่

สำหรับพระธาตุยาพ่อแก่นี้ภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแล้วก็ได้จัดทำผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีของพระธาตุยาพ่อแก่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๐ แสดงผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีของพระธาตุยาพ่อแก่

(๒) แผนผังพื้นที่/ภูมิสถาปัตยกรรมของพระธาตุยาพ่อแก่

ภาพที่ ๔.๑๐๑ แสดงผังขององค์พระธาตุยาพ่อแก่

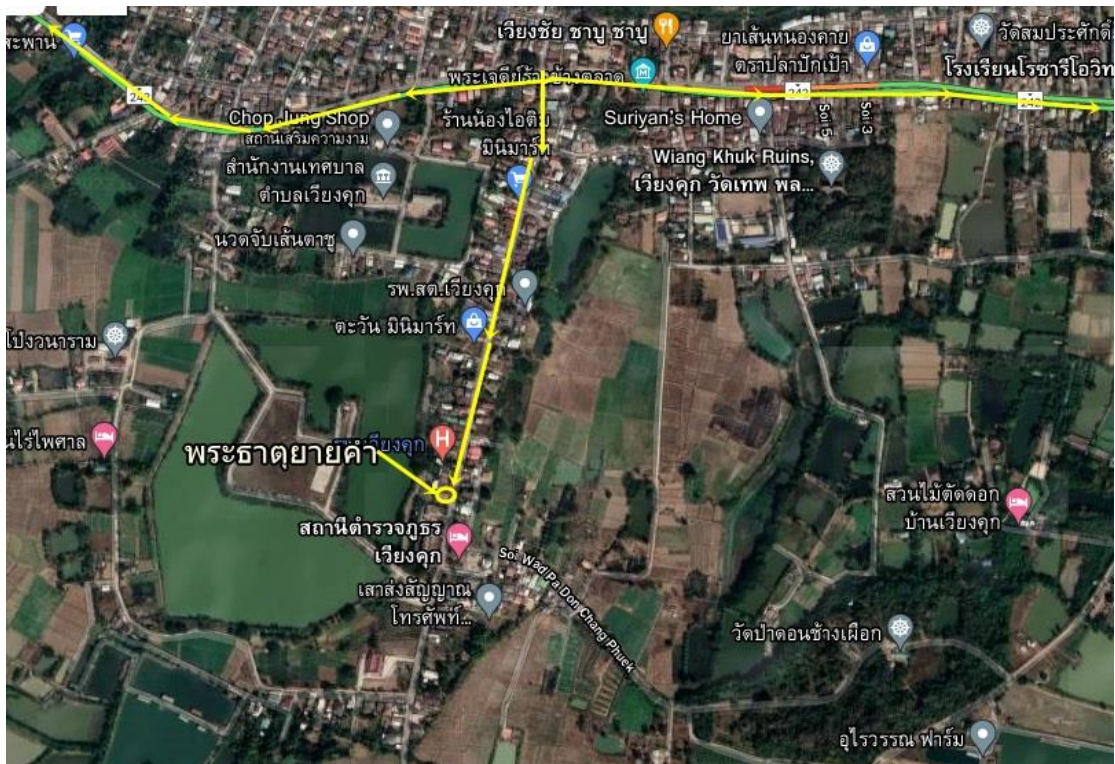
จากแผนผังจะพบว่าองค์พระธาตุนั้นตั้งอยู่พื้นที่ริมถนนเส้นเวียงคุก-บ้านถ่อน ซึ่งแทบจะเป็นถนนเส้นที่กินพื้นที่ขององค์พระธาตุมาก นอกจากนั้นองค์พระธาตูก็ยังอยู่แวดล้อมไปด้วยพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของตัวบ้านหรืออาคารบ้านเรือนของประชาชนจนอาจจะกล่าวได้ว่าตัวบ้านเรือนหรือชุมชนที่อยู่บริเวณนั้น ถือว่าเป็นตัวบ้านที่ตั้งรุกพื้นที่หรือตั้งอยู่บนพื้นที่ของวัด เนื่องจากว่าพื้นที่วัดเดิมนั้นกินพื้นที่ค่อนข้างกว้าง แต่ปัจจุบันนี้ก็ถือว่าโบราณสถานกับชาวบ้านจะต้องอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งจะมีข้อดีก็คือช่วยเป็นหูเป็นตาหรือรักษาองค์พระธาตุแทนชุมชนก็ได้

๔.๒.๑๐ การออกแบบผังเจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)

สำหรับโบราณสถานอีกหนึ่งแห่งหนึ่งของเมืองปะโค เวียงคุกก็คือ ซากเจดีย์ร้างข้างทาง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่าถนนได้ตัดผ่านองค์เจดีย์พอดีทำให้สามารถมองเห็นเส้นผ่าศูนย์กลางของเจดีย์ได้อย่างชัดเจน แต่ก็ไม่สามารถที่จะกำหนดพุทธลักษณะของเจดีย์ได้ แต่เป็นเจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ จากการพิจารณาจากซากกองอิฐที่กองเป็นภูเขาๆ ซึ่งทางกรมศิลปากรยังไม่ได้เข้ามาดูและหรือเข้ามาบูรณะแต่อย่างใด เชื่อว่าเจดีย์องค์นี้น่าจะมีอายุราวๆ พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔ ตรงกับสมัยล้านช้างอย่างแน่นอน และใกล้ๆซากเจดีย์ร้างนั้นก็จะมีซากเจดีย์ที่อยู่ภายในโรงซ่อมรถหรืออู่รถของชาวบ้าน และหลังอู่ซ่อมรถก็จะมีซากอาคารหรือสิมหรือโบสถ์อยู่และมีพระพุทธรูปหินทรายที่แตกหักอยู่จำนวน

หนึ่งแสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เป็นเขตวัดใหญ่วัดเดียวกันแต่ถูกชาวบ้านรुक้าเข้ามาปลูกบ้าน ทำให้เกิดความเสียหายในตัวของวัดและที่เสียหายไปมากกว่านั้นก็คือทหาราชาการได้ตัดถนนผ่านบริเวณที่ตั้งวัดพอดีจึงทำให้วัดและพระเจดีย์ถูกทำลายไป

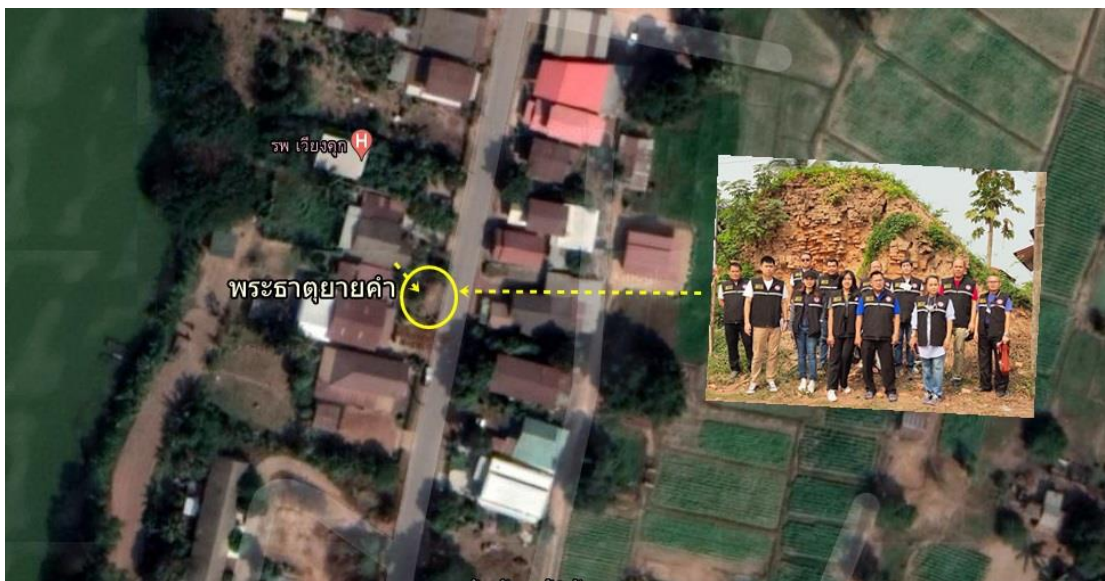
สำหรับเส้นทางการเดินทางเข้าไปชมองค์พระธาตุยาคำนั้ก็สามารถที่จะพิจารณาภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงถึงที่ตั้งขององค์พระธาตุตั้งปรากฏในภาพนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสถานที่ตั้งของพระธาตุยาคำ

(๑) แผนผังสิ่งแวดล้อมเจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)

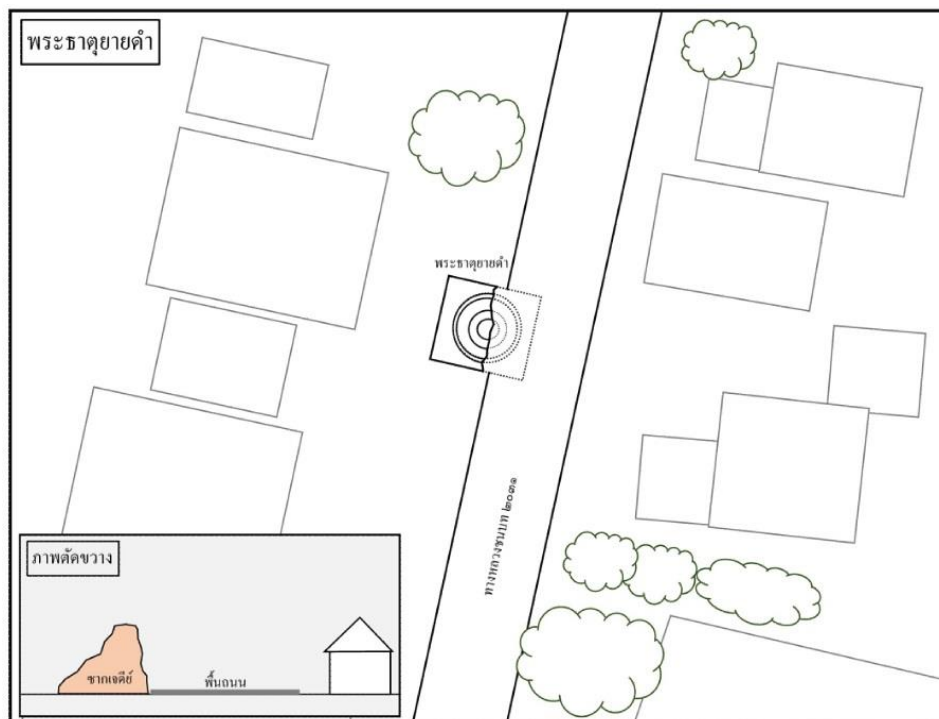
สำหรับประเด็นที่จะต้องศึกษาก็คือการพิจารณาผังสิ่งแวดล้อมของ “พระธาตุยาคำ” ซึ่งถือว่าเป็นพระธาตุที่เหลือเพียงครึ่งซีกซึ่งแทบจะอธิบายรูปทรงขององค์พระธาตุไม่ได้เลยว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร แต่เชื่อว่างค์พระธาตุยาคำนั้ น่าจะเป็นพระธาตุที่มีขนาดใหญ่เนื่องจากการพิจารณาที่ฐานขององค์พระธาตุแล้ว เห็นว่ามีความกว้างมาและดูจากอิฐที่ใช้ในการสร้างก็เป็นอิฐมอญโบราณ ในส่วนของผังสิ่งแวดล้อมขององค์พระธาตุนั้นจะพบว่าพระธาตุองค์นี้อยู่ริมถนนเวียงคุก-บ้านก่อนก่อนจะถึงสถานีตำรวจภูธรเวียงคุกประมาณ ๕๐๐ เมตร บริเวณพระธาตุถูกแวดล้อมด้วยบ้านเรือนของชาวบ้านซึ่งรุกเข้ามาทำที่พักอาศัยและทำลายสิ่งแวดล้อมขององค์พระธาตุไปหมดแล้วเหลือเฉพาะส่วนที่เป็นกองอิฐขนาดใหญ่เท่านั้นเอง ซึ่งภาพรวมของสิ่งแวดล้อมขององค์พระธาตุยาคำนั้สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๓ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสิ่งแวดล้อมของพระธาตุยายคำ

(๒) แผนผังพื้นที่/ภูมิสถาปัตยกรรมของเจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)

ภายหลังจากการลงพื้นที่สำรวจคณะผู้วิจัยได้ทำการเขียนแผนผังและพื้นที่บริเวณรอบๆขององค์พระธาตุ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ขององค์พระธาตุดังปรากฏในแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๔ แสดงแผนผังแสดงสถานที่ตั้งและบริเวณโดยรอบของพระธาตุยายคำ

จากแผนภาพจะพบว่าองค์พระธาตุนั้นถูกผ่าซีกไปครึ่งหนึ่งจากการตัดถนนผ่านหรือว่า องค์พระธาตุนั้นถูกผ่าครึ่งซีกมาก่อนแล้ว ซึ่งก็เป็นที่น่าเสียดายมากที่ยังไม่มีการดำเนินการบูรณะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด ซึ่งปัจจุบันตัวองค์พระธาตุนั้นก็ยังคงอยู่ในรูปของเจดีย์หรือพระธาตุนั้น ซีกอยู่อย่างนั้นและบริเวณรอบๆ ก็มีบ้านเรือนของชาวบ้านรูกเข้ามาปลูกทับซ้อนในพื้นที่ของ โบราณสถานเหมือนกับพื้นที่หรือแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ซึ่งก็ทำให้พื้นที่ขององค์พระธาตุนั้นถูกจำกัด ในเรื่องของ การเข้าถึงและการศึกษาบริเวณรอบๆ ขององค์พระธาตุ

๔.๒.๑๑ การออกแบบผังวัดชุมซ้าง (วัดร้าง)

สำหรับวัดร้างแห่งนี้เดิมที่ไม่มีชื่อ แต่จากการสอบถามชาวบ้านก็ทราบว่าวัดนี้เดิมชื่อ “วัดชุมซ้าง” หรือวัดที่เป็นเพนียดซ้างเนื่องจากว่าชาวบ้านพบหลักฐานคือเสาเพนียดผูกซ้างอยู่ทางทิศใต้ของ วัดลงไปติดริมห้วยคูก จึงเชื่อว่าวัดนี้เดิมชื่อว่าวัดชุมซ้าง ซึ่งวัดนี้นั้นอยู่ที่บ้านโนนสมบูรณ์ ซอยเทศบาล ๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลเวียงคูก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งสภาพทั่วไปของวัดเป็นที่ดินวัดร้าง อยู่ริมห้วยคูก สมัยที่เริ่มทำถนนมีการขุดดินเอาไปทำถนนพังกั้นน้ำ ห้วยคูก ที่บริเวณด้านทิศ ตะวันตกตลอดแนวถนน ซึ่งเป็นที่ดินนางบังชิน หอมหวาน เมียนายเหลา และมีต้นไม้ยืนต้นขึ้นอยู่ โดยรอบ

การเดินทางเข้าสู่แหล่งโบราณคดีวัดชุมซ้างนี้ ภายหลังจากการลงพื้นที่สำรวจคณะผู้วิจัยก็ได้ทำการจัดทำเส้นทางเพื่อให้คนที่ต้องการศึกษาได้เข้ามาศึกษาจะได้เห็นภาพรวมของตามเส้นทาง การเข้าถึงแหล่งโบราณคดีวัดชุมซ้างนี้ได้โดยจะพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลัก ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๕ แสดงเส้นทางการเข้าถึงวัดชุมซ้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคูก

(๑) แผนผังสิ่งแวดล้อมวัดชุมช้าง(ร้าง)

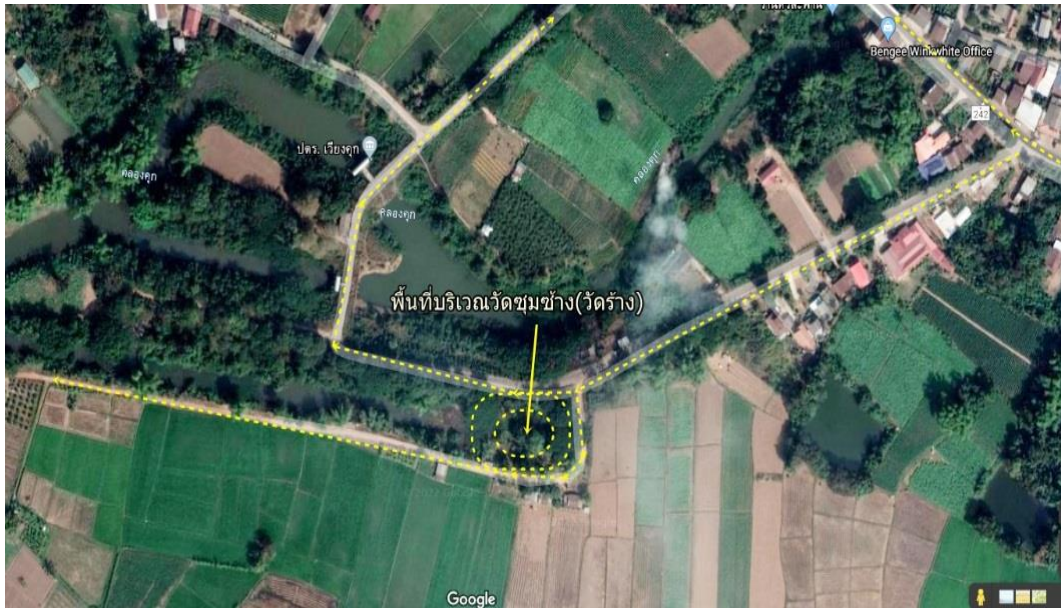
ในส่วนของรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่หรือเขตที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี “ชุดชุมช้าง” นี้ ภายหลังจากการเดินทางเข้าไปสำรวจในพื้นที่ก็จะพบว่าพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เป็นพื้นที่ที่ถูกปกคลุมไปด้วยป่าเนื่องจากว่าเป็นวัดร้างจึงไม่ค่อยมีคนให้ความสนใจมากนักประกอบกับ “ความกลัว” ของชาวบ้านที่ถือว่าแหล่งโบราณคดีโดยมากจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีเทพอารักษ์รักษาอยู่ จึงไม่ค่อยมีคนกล้าเข้าไปดูแลเพราะอาจจะทำให้เกิดสิ่งไม่ดีกับตนเองและครอบครัวได้ ดังนั้น พื้นที่ของวัดแห่งนี้จึงถูกปล่อยให้เป็นที่รกร้างว่างเปล่าและไม่มีคนดูแลอันเป็นเหตุให้บรรดามีฉายาชีพทั้งหลายได้เข้ามาขุดค้นหาสมบัติและทำลายศาสนวัตถุภายในวัดไปจนปรากฏอย่างที่เห็นคือ พระพุทธรูปถูกทำลายถูกเจาะพระอุระ ถูกทำลายตัวอาคารเพื่อค้นหาสมบัติด้วยความละโมภ ซึ่งหากพิจารณาภาพรวมของสิ่งแวดล้อมภายในวัดแห่งนี้นั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่สิ่งแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการเข้าถึงหรือการศึกษาเลย เพราะเป็นป่ารก

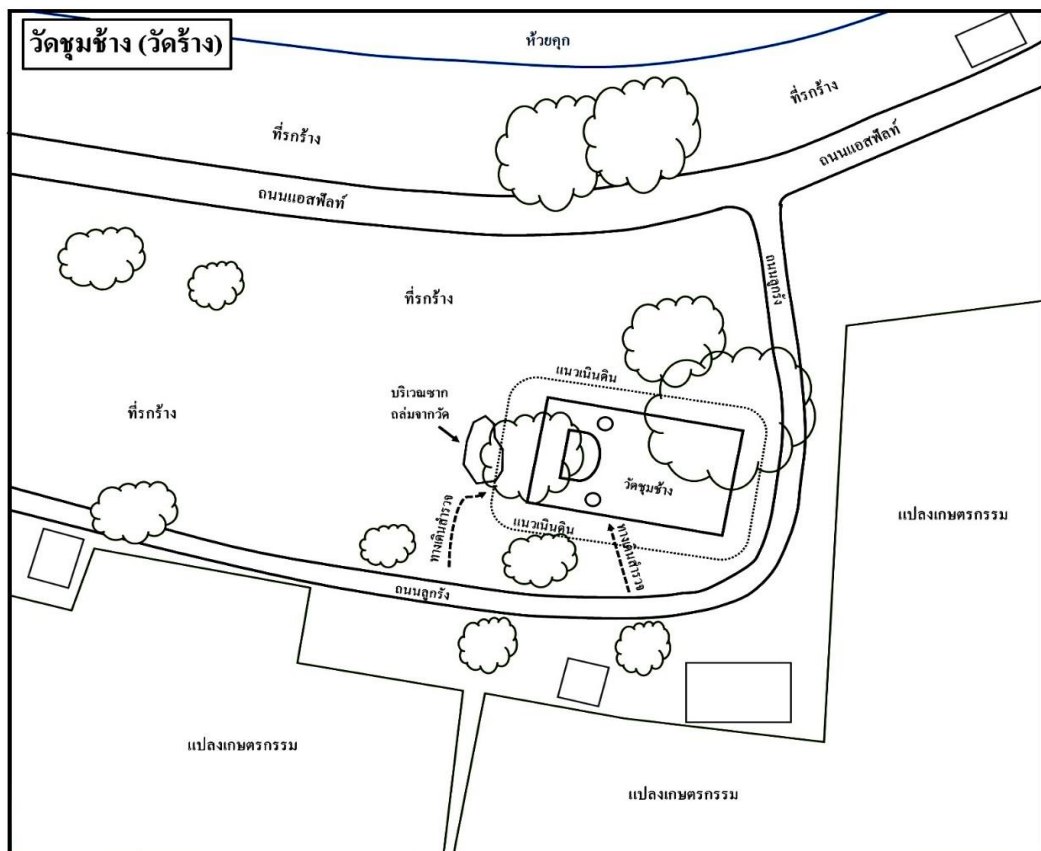
ภาพที่ ๔.๑๐๖ แสดงภาพรวมของสิ่งแวดล้อมภายในบริเวณวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคุก

(๒) แผนผังพื้นที่/ภูมิสถาปัตยกรรมของวัดชุมช้าง (ร้าง)

สำหรับในส่วนของแผนผังอาคารสถานที่ภายในแหล่งโบราณคดีนั้น ทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเขียนแผนผังระบุถึงรายละเอียดเกี่ยวกับที่ตั้งและสถานที่อันเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ของวัดชุมช้างในส่วนของรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่และพื้นที่ตั้งของตัวโบราณสถานและพื้นที่ในบริเวณรอบๆของซากโบราณสถาน โดยมีรายละเอียดปรากฏในภาพถ่ายทางอากาศและแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงสิ่งแวดล้อมของวัดชุมช้าง (ร้าง) ตำบลเวียงคุก

ภาพที่ ๔.๑๐๘ แสดงแผนผังของแหล่งโบราณคดีวัดชุมช้าง (ร้าง)

จากแผนผังของวัดชุมซ้าง (ร้าง) ดังกล่าวนั้นเราจะพบว่าแม้ว่าตัวโบราณสถานจะมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมทั้งหมด แต่เมื่อพิจารณาจากแผนผังแล้วก็จะพบว่าตัวโบราณสถานนั้นมีรูปแบบเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีซากพระราชอุทยานอยู่ด้านหลังของเรือนอาคารหรือสิมหรือโบสถ์ ซึ่งตัวโบสถ์เรายังพบเสาที่หักล้มลงไปตามแนวราบของทิศทางการล้มไปทางทิศเหนือ และภายในตัวอาคารจะเป็นองค์พระพุทธรูปที่ตัวองค์พระหักขาดออกมาจากพระเพลาและส่วนพระเพลาลงไปยังจมอยู่ในพื้นดินภายในซากอาคารหรือสิมนั้น นอกนั้นในแผนผังจะอธิบายถึงบริเวณรอบๆของตัวอาคารซึ่งปัจจุบันเป็นพื้นที่ต่ำมากและพอถึงหน้าฝนน้ำก็จะท่วมทุกปี

๔.๒.๑๒ การออกแบบผังแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน

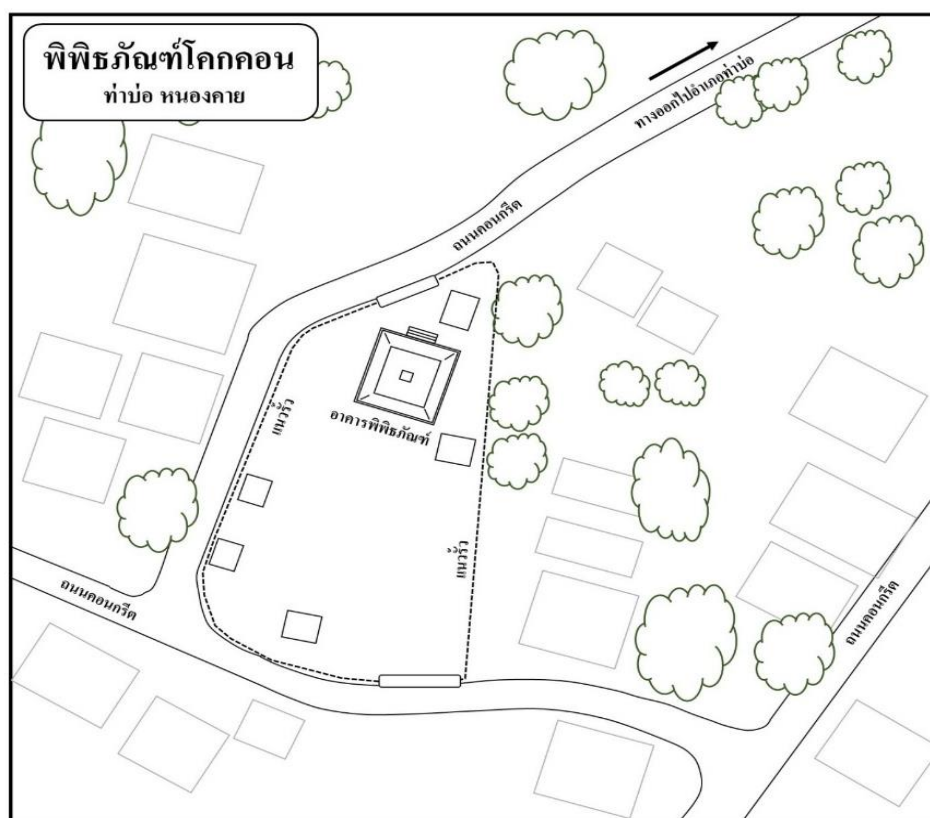
ชุมชนเมืองโบราณยุคบ้านเชียงที่บ้านโคกคอน หมู่ที่ ๖ ตำบลโคกคอน อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดหนองคาย โดยจากการสำรวจพบว่าพื้นที่หมู่บ้านโคกคอนนั้นเป็นเนินดินขนาดใหญ่ ล้อมรอบไปด้วยพื้นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของตะกอนน้ำพาในยุคควอเตอร์นารี ปัจจุบันพื้นที่โดยรอบนี้เป็นพื้นที่ทำนาปลูกข้าว มีห้วยวังทองซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของห้วยน้ำโมงไหลเลียบผ่านด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ส่วนด้านทิศใต้ติดกับเนินดินมีหนองน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า “หนองนาผาย” ทั้งนี้ แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่ห่างจากห้วยน้ำโมงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๖ กิโลเมตร ห่างจากแม่น้ำโขงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ ๑๐.๕ กิโลเมตร และห่างจากเทือกเขาภูพระบาทมาทางทิศตะวันออกประมาณ ๑๖ กิโลเมตร

สำหรับการกำหนดอายุของแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอนนั้นจะพบว่าหากพิจารณาจากยุคสมัยทางโบราณคดีตรงกับยุคก่อนประวัติศาสตร์, ยุคประวัติศาสตร์ แต่ถ้าหากพิจารณาจากยุคสมัยทางวัฒนธรรมตรงกับสมัยเหล็ก, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย, สมัยทวารวดี, สมัยล้านประมาณ ซึ่งหากนับอายุแล้วจะพบว่าชุมชนบ้านโคกคอนนี้มีอายุมากกว่า ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วถึงปัจจุบัน ดังปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๐๙ แสดงเขตเมืองและแหล่งน้ำสำคัญของเมืองโบราณโคกคอน

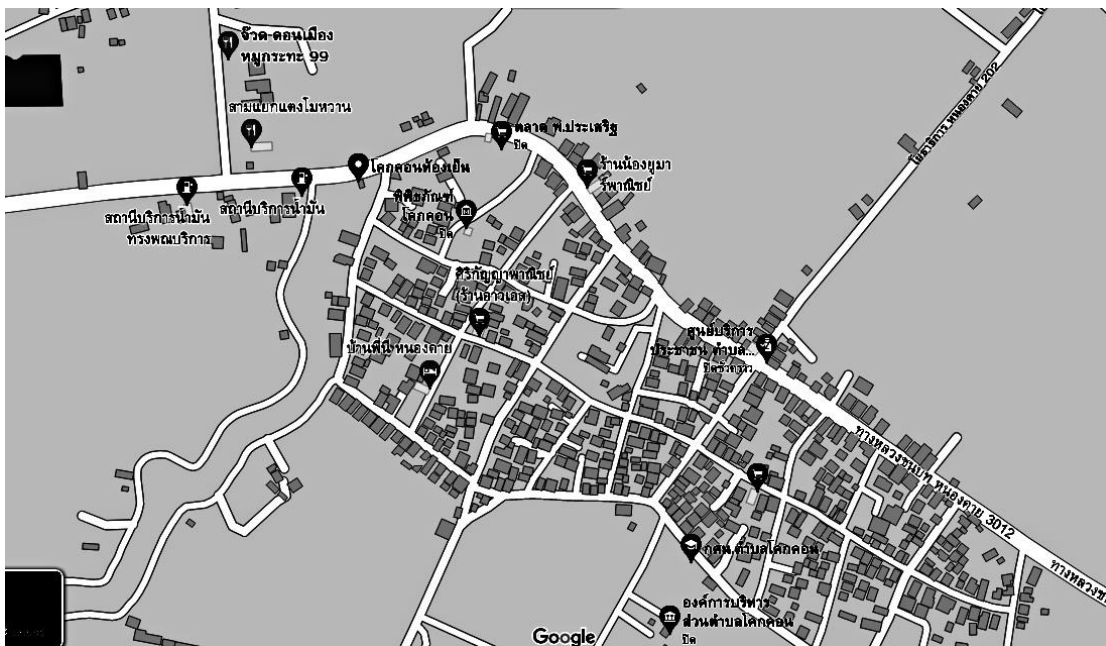
สำหรับแผนผังของแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอนนั้นเราจะพบว่าขนาดของเมืองเป็นเมืองที่มีลักษณะเป็นชุมชนวงรีทอดตัวไปตามแหล่งน้ำสำคัญของเมือง ซึ่งตัวแหล่งน้ำถือว่ามีความสำคัญต่อการเป็นอยู่ของผู้คนในชุมชนโบราณนี้มาก อย่างไรก็ตามในส่วนของการศึกษาตัวแหล่งโบราณคดีนั้นจะพบว่าปัจจุบันสถานที่ขุดค้นของกรมศิลปากรนั้นได้มีการถมที่แล้วและได้นำเอาวัตถุโบราณที่พบมาจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโคกคอน ดังนั้น การทำผังคณะผู้วิจัยจึงได้ทำผังเฉพาะส่วนที่จัดแสดงก็คือพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโคกคอนเท่านั้นโดยผังของพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโคกคอนก็มีปรากฏดังภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๐ แสดงที่ตั้งและจุดจัดแสดงวัตถุโบราณพิพิธภัณฑสถานชุมชนบ้านโคกคอน

จากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยแล้วจะพบว่าตัวชุมชนจะมีลักษณะเป็นแนวยาวไปตามถนนที่เป็นลำคลองโบราณรอบๆตัวชุมชน และภายในชุมชนจะหนาแน่นไปด้วยบ้านเรือนจำนวนมาก ซึ่งจากการสอบถามชาวบ้านพบว่าสาเหตุที่มีผู้คนมาอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านนี้เป็นจำนวนมากเนื่องจากเห็นว่าเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การทำมาหากินเพราะอยู่ใกล้ห้วยหรือแหล่งน้ำอีกทั้งมีพื้นที่เพาะปลูกจำนวนมาก การเดินทางไปสู่ชุมชนอื่นๆก็จะเดินทางไปได้โดยง่าย ดังนั้น จึงได้พากันอพยพมาอยู่และชาวบ้านที่อพยพมาอยู่โดยมากไม่รู้ว่ที่ชุมชนแห่งนี้เคยเป็นชุมชนโบราณมาก่อน หรือไม่รู้ว่เดิมที

พื้นที่นี้เป็นหรือเคยเป็น” ป่าช้าหรือสุสานของคนโบราณมาก่อน เพียงแต่รู้ว่าเมื่อมาอยู่แล้วก็มี ความสุขสามารถหาอยู่หากินได้ไม่ลำบากก็อยู่สืบๆกันมา โดยภาพผังของชุมชนบ้านโคกคอนนั้น สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๑ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงวัตถุโบราณพิพิธภัณฑ์ชุมชนบ้านโคกคอน

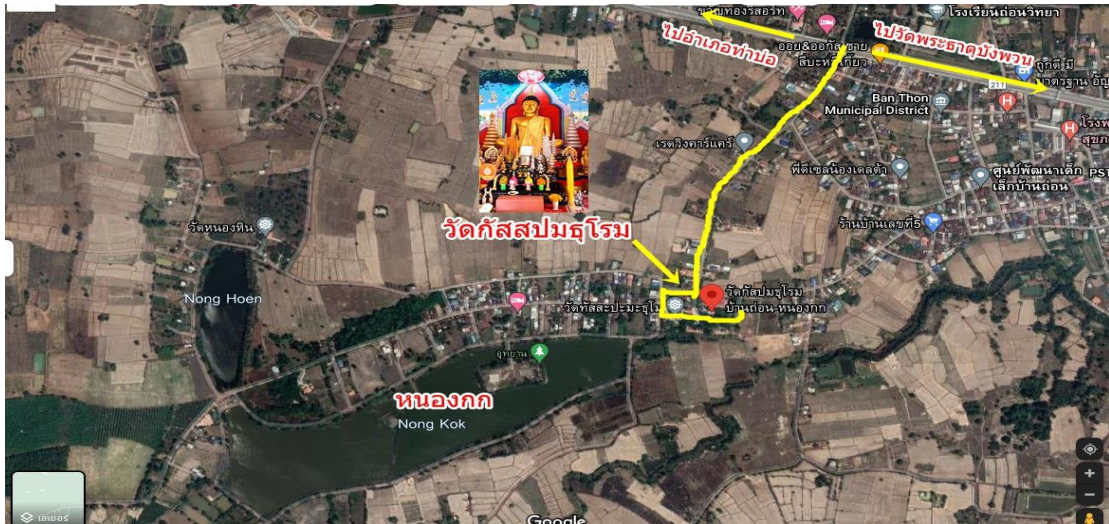
อนึ่ง จากการสนทนากับชาวบ้านพบว่า กรมศิลปากรได้ออกประกาศห้ามไม่ให้ชาวบ้านขุดค้น หรือขุดพื้นที่ที่เป็นชุมชนแห่งนี้เกิน ๕๐ เซนติเมตรเพราะเกรงว่าจะเข้าไปกระทบต่อพื้นที่ของแหล่งที่เป็นหลุมศพของคนโบราณ ซึ่งกรมศิลปากรจะเผาขุดค้นโดยการเวนคืนที่ดินหมู่บ้านโคกคอนหมู่ที่ ๔ อยู่ในอีกไม่นานนี้เป็นเหตุให้ชาวบ้านรู้สึกว่าจะตนเองจะต้องได้ย้ายออกไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนาซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิตของชาวบ้านอยู่มากทีเดียว แต่ในปัจจุบันนี้ทางกรมศิลปากรก็ยังไม่ได้นำดำเนินการใดๆ

๔.๒.๑๓ การออกแบบผังวัดกัสสปมรุโรรม (โพนหนองก)

สำหรับวัดกัสสปมรุโรรม (โพนหนองก) ตั้งอยู่ที่บ้านหนองก หมู่ ๖ ตำบลบ้านดอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายเป็นวัดที่ตั้งอยู่โพนหนองก เพราะมีหนองน้ำสาธารณะชื่อว่าหนองกอยู่ในบริเวณใกล้ๆ โดยวัดนี้มีชื่อและความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา

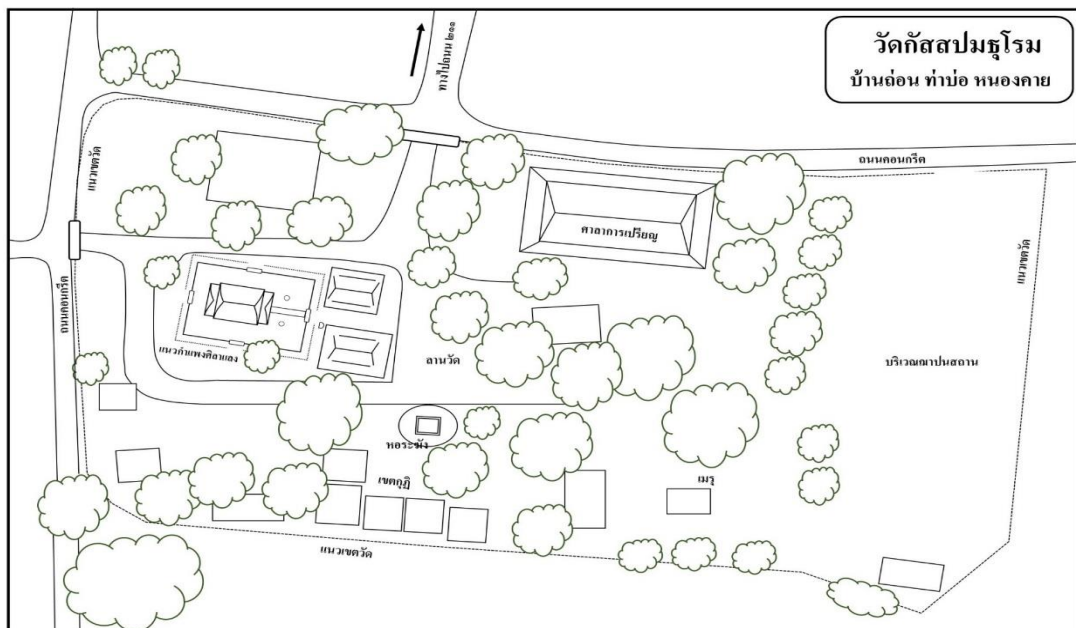
สำหรับการเดินทางไปวัดโพนหนองก หรือวัดกัสสปมรุโรรม ตำบลบ้านดอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคายนั้น สามารถที่จะเดินทางโดยใช้เส้นทางสองเส้นทางก็คือ ๑.เส้นทางจากถนนมิตรภาพหนองคายอุดรธานีตรงแยกหนองสองห้องเส้นทางหลักสายหนองคาย-ท่าบ่อ ซึ่งเส้นทางนี้จะผ่านวัดพระธาตุบังพวนก่อน เลี้ยววัดพระธาตุบังพวนมาประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงทางแยกเข้า

วัดกัสสปมธุโรรม ตรงเข้าตามเส้นทางแยกไปประมาณ ๒ กิโลเมตรก็จะถึงวัด ๒.เส้นทางจากอำเภอท่าบ่อตรงมาที่แยกหนองสองห้องราวกิโลเมตรที่ ๑๕ ก็จะถึงตำบลบ้านถ่อนก็จะพบว่าป้ายทางเข้าวัดจะอยู่ทางขวามือสามารถกลับรถและเลี้ยวเข้าไปที่วัดได้เลย โดยเส้นทาง การเข้าถึงวัดนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๒ แสดงภาพถ่ายทางอากาศแสดงเส้นทางและพื้นที่ของวัดกัสสปมธุโรรม

สำหรับแผนผังของวัดกัสสปมธุโรรม หรือวัดโพหนองกนั้น จากการลงพื้นที่สำรวจของนักวิจัยแล้วสามารถที่จะสร้างแผนผังของแหล่งโบราณคดีวัดกัสสปมธุโรรมได้ดังปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๓ แสดงผังพื้นที่และสิ่งแวดล้อมภายในวัดกัสสปมธุโรรม

จากแผนผังดังกล่าวเราจะพบว่าผังของวัดกัสสปมรุโรมันมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในบริเวณวัดมีต้นไม้โดยเฉพาะต้นมะพร้าว ต้นปาล์มหรือต้นตาลขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากทำให้มีความร่มรื่น โดยมีสิ่งที่น่าสนใจสำหรับวัดนี้ก็คือ แนวกำแพงหินศิลาแลงโบราณ ซึ่งน่าเชื่อว่าแนวกำแพงนี้ในอดีตน่าจะใช้เป็นเขตกำหนดของกุฏิหรือโศภยาศาลาในสมัยขอม เพราะมีรูปแบบของการสร้างกำแพงคล้ายๆกับกำแพงของขอม และการที่พบวัตถุโบราณของขอมในพื้นที่วัดนี้ก็แสดงให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่สถานที่แห่งนี้จะเป็นพื้นที่ของชุมชนขอมโบราณ นอกจากนั้นก็มีแหล่งน้ำสำคัญของชุมชนที่เป็นแหล่งน้ำที่มีชื่อปรากฏในตำนานและหลักฐานประวัติศาสตร์ก็คือ “หนองกก” ซึ่งหนองนี้เป็นชื่อหนองที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้เสด็จมาสร้างวัดไว้เรียกว่า “วัดโพนหนองกก” และทรงสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ไว้อีกหนึ่งก็คือ “หลวงปู่ใหญ่วัดโพนหนองกก” ซึ่งพระพุทธรูปองค์นี้ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ชาวบ້วยรำลือกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก เป็นพระพุทธรูปที่ตกลงมาให้โชคและสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้มาอธิษฐานตามที่ปรารถนา

๔.๒.๑๔ การออกแบบผังวัดศิลาแลง

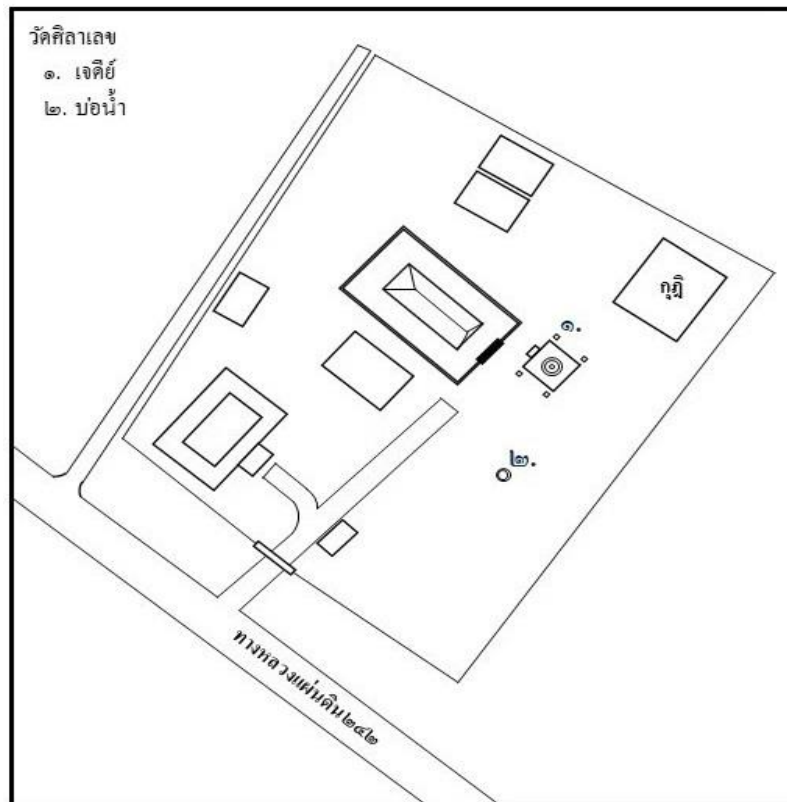
วัดศิลาแลงตั้งอยู่ในชุมชนโบราณที่เรียกว่า เวียงคุก ริมแม่น้ำโขงในเขต ตำบลโพนสาอำเภอนาคู จังหวัดหนองคาย ซึ่งทำบ่อหรือตำบลโพนสาในอดีตก็คือเมืองเวียงคุกซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของนครเวียงจันทน์มาตั้งแต่อดีตราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ตามข้อมูลในจารึกซึ่งพบที่วัดนี้ ระบุว่าสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราชโปรดให้เจ้าพระยาพลศึกย้ายสร้างวัดศรีสุพรรณอารามใน พ.ศ. ๒๑๐๙ อันเป็นระยะเวลาที่ล้านช้างได้ย้ายราชธานีมายังนครเวียงจันทน์แล้ว ปัจจุบันศิลาจารึกดังกล่าวเคลื่อนย้ายไปรักษาไว้ที่วัดศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายแล้ว

สำหรับการเดินทางไปวัดศิลาแลงนั้นจะพบว่าเราสามารถที่ใช้เส้นทางสายหนองคาย-ท่าบ่อ ถนนพหลโยธินซึ่งหากขับเลยออกมาจากเทศบาลตำบลเวียงคุกแล้วประมาณ ๑ กิโลเมตรก็จะพบวัดศิลาแลงซึ่งจะอยู่ด้านขวามือฝั่งแม่น้ำโขง โดยเส้นทางการเดินทางนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางอากาศดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๔ แสดงภาพที่ตั้งและเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดศิลาเลข

ในส่วนของผังของวัดนั้นหากพิจารณาในส่วนของผังประกอบการพิจารณาที่ตั้งของวัดและที่ตั้งของโบราณสถานในวัดศิลาเลขนั้นทางคณะผู้วิจัยได้กำหนดแผนผังเพื่อใช้ในการพิจารณาดังปรากฏในภาพนี้

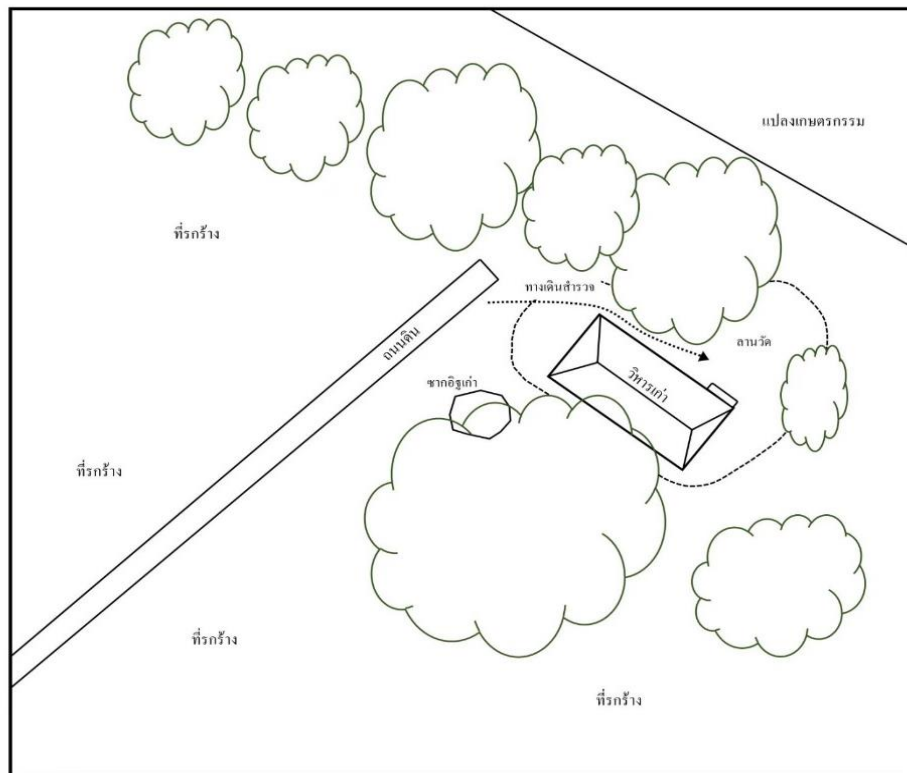
ภาพที่ ๔.๑๑๕ แสดงพื้นที่และที่ตั้งของพระธาตุและสถานที่สำคัญภายในวัดศิลาเลข

จากแผนผังของวัดศิลาเขตังกล่าวแสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบของพื้นที่ของวัดศิลาเลขนั้นประกอบไปด้วย (๑) ศาลาการเปรียญ เป็นอาคารหลักแรกที่เข้าไปภายในวัดถัดจากอาคารศาลาการเปรียญก็จะเป็นสิมหรือโบสถ์ซึ่งเป็นโบสถ์ที่สร้างใหม่ (๒) สิมหรือโบสถ์ เป็นอาคารหลังที่สองที่สร้างใหม่จากโบสถ์หลังเดิมที่สร้างเนื่องจากว่าสิมหรือโบสถ์หลังเดิมนั้นได้พังทลายลงไป โดยสาเหตุที่พังทลายลงไปก็เพราะความเก่าของตัวอาคารละพื้นที่ของวัดที่ยุบตัวหรือพื้นที่วัดมีความชื้นอันเนื่องมาจากการถูกน้ำท่วมเหตุเพราะพื้นที่วัดศิลาเลขนั้นเป็นพื้นที่ลุ่มอยู่ติดกับแม่น้ำโขง ดังนั้น จึงเป็นเหตุทำให้อาคารเก่าคือสิมได้พังทลายลงมา ทางวัดจึงดำเนินการนำซากอาคารไปทำการถมที่ด้านข้างเพื่อทำโบสถ์หลังใหม่ คือหลังปัจจุบันนี้ โดยได้ทำการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปองค์ใหม่คือ “หลวงปู่ใหญ่พระพุทธรูปประจำวิหารหลังเดิมมาเป็นพระประธานในโบสถ์หลังใหม่ โดยพระพุทธรูปองค์นี้ก็พระพุทธรูปที่ได้รับการสร้างมาพร้อมกับวัด โดยเป็นฝีมือการควบคุมการสร้างโดย สมเด็จพระสังฆราชเจ้าโพธิารามบางพวนกับท่านพญาพลเสิกซ้าย ซึ่งบรรดาช่างที่เป็นคนสร้างวัดหรือพระพุทธรูปนี้ได้นำมาจากเมืองชายพองและเวียงจันทน์เป็นหลัก (๓) ห้องน้ำ (๔) พระธาตุ สำหรับพระธาตุนั้นเดิมมีอาคารหรือวิหารที่ทำเป็นโบสถ์ด้วยครอบไว้อยู่เมื่ออาคารดังกล่าวพังลงแล้วจึงเฉพาะตัวองค์พระธาตุ ซึ่งที่แรกคณะผู้วิจัยก็ถือว่าเป็นพระธาตุธรรมดาทั่วไป แต่เมื่อพิจารณาจากภาพสเก็ตของกรมศิลปากรแล้วจึงทราบความจริงว่าพระธาตุดังกล่าวไม่ได้เป็นพระธาตุที่สร้างอยู่ในที่โล่ง แต่เป็นพระธาตุที่ถูกสร้างขึ้นภายในอาคารที่ครอบอยู่ (๕) กุฏิ เป็นที่พักสงฆ์ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัด และ(๖) บ่อน้ำโบราณ เป็นบ่อน้ำที่อยู่ห่างออกมาจากตัวพระธาตุหรืออาคารอื่นๆ โดยเป็นบ่อน้ำที่มีลักษณะเดียวกันกับบ่อน้ำอีกหลายๆบ่อที่พบที่เมืองเวียงคุก เช่นที่วัดดอนช้างเผือก เป็นต้น

๔.๒.๑๕ การออกแบบผังวัดจันทาราม (ร้าง)

สำหรับวัดร้างอีกวัดหนึ่งซึ่งจะอยู่ถัดมาจากวัดศิลาเลขนั้นระยะห่างประมาณ ๕๐๐-๘๐๐ เมตร ปัจจุบันเป็นวัดร้างที่มีพระอาศัยอยู่เพียง ๑ รูป มีอาคารที่พัก ๑ หลัง ภายในมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ๑ องค์ สำหรับวัดร้างแห่งนี้ จากการอ่านจารึกวัดศรีสุพรรณอาราม (วัดศิลาเลข) ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่วัดศรีเมือง ในตัวเมืองหนองคาย

สำหรับการพิจารณาจากแผนผังของวัดภายหลังที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจวัดจันทาราม (ร้าง)แห่งนี้แล้วก็ได้ดำเนินการทำแผนผังเพื่อให้ง่ายสำหรับการเดินทางเข้าไปศึกษา โดยแผนผังของวัดจันทาราม(ร้าง)แห่งนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๖ แสดงแผนผังวัดจันทาราม (ร้าง) ตำบลโพสนา อำเภอลำดวน จังหวัดหนองคาย

จากการพิจารณาแผนผังของวัดจันทาราม(ร้าง) นั้น เดิมทีพื้นที่วัดก็น่าจะอยู่ในบริเวณของเส้นรอบสี่เหลี่ยมทั้งหมด ไม่แตกต่างไปจากวัดศิลาแลง(ศรีสุพรรณอาราม)สักเท่าใดนัก แต่เมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่เดิมของวัดก็ถูกเอาไปใช้ประโยชน์โดยชาวบ้าน ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติเมื่อวัดร้างไปพื้นที่ไม่ได้ใช้ชาวบ้านก็นำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้น การเข้าถึงพื้นที่ของวัดจันทารามร้างจึงต้องเดินผ่านพื้นที่ของเจ้าของที่ดินก่อนที่จะเข้าไปถึงตัววัด ดังปรากฏในภาพ ดังต่อไปนี้

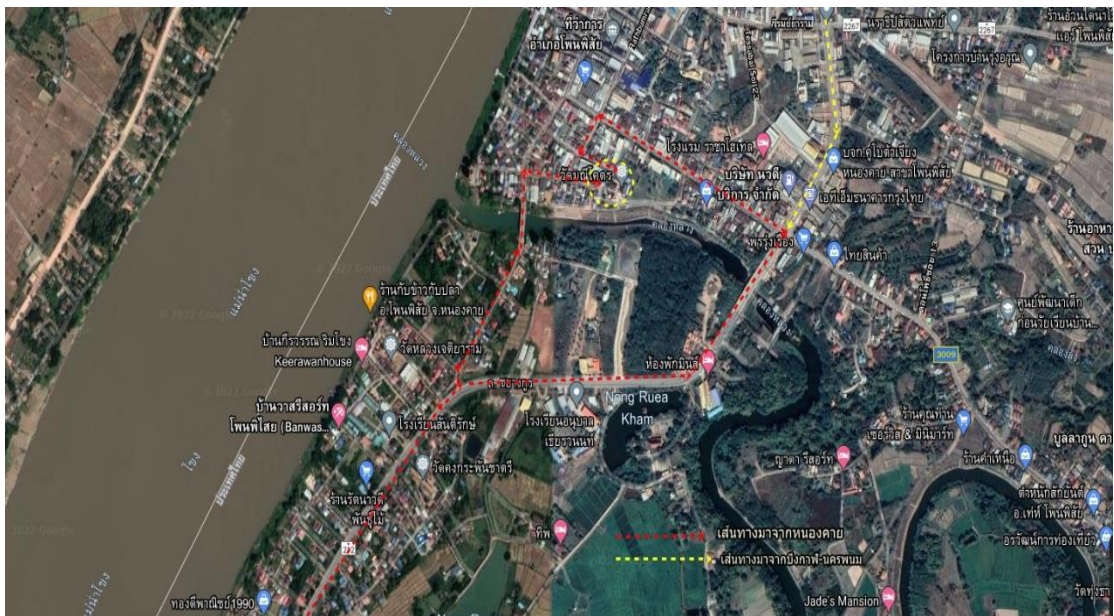

ภาพที่ ๔.๑๑๗ แสดงภาพถ่ายทางอากาศวัดจันทาราม (ร้าง) ตำบลโพสนา อำเภอลำดวน

๔.๒.๑๖ การออกแบบผังวัดมณีโคตร

สำหรับวัดมณีโคตร ซึ่งเป็นวัดที่ประดิษฐานหลวงพ่พระเสียงก็เป็นวัดที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘ ตามหลักศิลาจารึกด้วยตัวหนังสือไทยน้อย โดยได้กล่าวว่าพระโพธิวรวงศาได้มีพระราชโองการอุทิศที่ดินแก่วัดที่เมืองปากห้วยหลวง (ชื่อเดิมของวัดนี้คือวัดเมืองโพธิ์ ต่อมาก็เปลี่ยนชื่อเป็นวัดเมืองปากห้วยหลวง) ต่อมาทางการได้เปลี่ยนชื่อวัดปากห้วยหลวงเป็นวัดมณีโคตร คำว่า “มณีโคตร แปลว่า แก้วอันมีค่า” วัดมณีโคตรจึงแปลว่าวัดที่มีมณีอันมีค่ามาก

สำหรับการเดินทางไปวัดมณีโคตรนั้นสามารถที่จะเดินทางไปได้หลายเส้นทาง หากเดินทางมาจากจังหวัดหนองคายสามารถวิ่งเส้นตรงตามถนนหนองคาย-โพนพิสัยเพื่อเข้าตัวเมืองก่อนที่จะถึงทางโค้งข้างสะพานห้วยหลวงก็เลี้ยวซ้ายเพื่อข้ามสะพานไปยังวัดได้เลย หรือหากเดินทางมาจากจังหวัดบึงกาฬก็สามารถที่จะตรงเข้ามาที่ตัวเมืองโพนพิสัยเข้าไปตัวเมืองแล้วตรงไปทางวัดศรีเกิดเลยไปสักนิดก็จะพบป้ายวัดมณีโคตร ซึ่งแผนที่การเดินทางนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางอากาศดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๘ แสดงเส้นทางไปวัดมณีโคตร

(๑) สภาพแวดล้อมของวัดมณีโคตร

สำหรับสิ่งที่เราจะต้องพิจารณาเป็นประการแรกของวัดมณีโคตรก็คือ ประเด็นเรื่องของสภาพแวดล้อมของวัดภายหลังจากที่เราได้พิจารณาภาพรวมของวัดแล้ว โดยสภาพแวดล้อมของวัดหากจะพิจารณากันให้เห็นถึงภาพรวมของวัดมณีโคตรก็จะต้องพิจารณาจากสถานที่จริงประกอบกับ

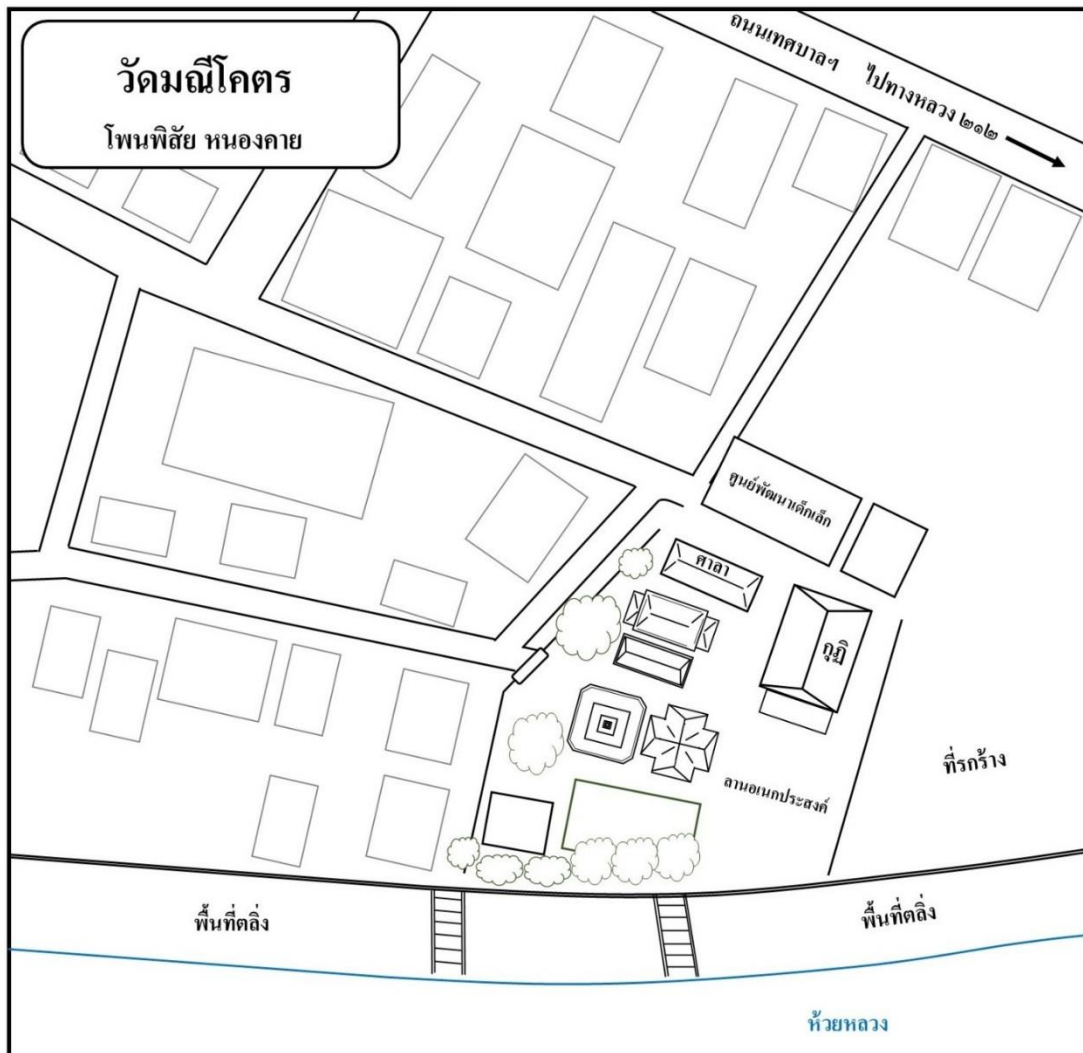
การพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก็จะพบความจริงในเรื่องของสภาพแวดล้อมของวัดได้ โดยจากการพิจารณาภาพถ่ายทางอากาศพบว่า วัดมณีโคตรนั้นตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำหรือห้วยชื่อว่า “ห้วยหลวง” โดยห้วยหลวงนี้แหละคือที่มาของชื่อเมืองโพธิ์ชัยในอดีตก็คือ “เมืองปากห้วยหลวง” เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่ริมหรือปากน้ำของห้วยหลวงดังนั้น จึงได้ชื่อว่าเมืองปากห้วยหลวง โดยสภาพแวดล้อมของวัดโดยทั่วไปนั้นจะแวดล้อมไปด้วยบ้านเรือนของราษฎร ยกเว้นเฉพาะด้านหลังของวัดจะเป็นพื้นที่ว่างเปล่าหรือเป็นที่สวนของชาวบ้าน และด้านข้างของวัดจะติดกับห้วยหลวง ซึ่งเป็นห้วยหรือแม่น้ำสายหลักของพื้นที่นี้ ซึ่งภาพรวมของสภาพแวดล้อมของวัดมณีโคตรสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๑๙ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดมณีโคตร

(๒) แผนผังพื้นที่-สถานที่ตั้งของอาคารและพื้นที่สำคัญของวัดมณีโคตร

จากการพิจารณาภาพรวมของสภาพแวดล้อมของวัดมณีโคตรแล้วประเด็นต่อมาที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนผังแสดงรายการที่จัดที่ตั้งของศาสนสถานหรือโบราณสถานปรากฏในวัดมณีโคตรทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ผู้สนใจได้เข้าไปศึกษาแหล่งโบราณคดีในวัดมณีโคตรได้อย่างสะดวกและสามารถที่จะกำหนดจุดที่จะไปศึกษาได้อย่างถูกต้อง โดยภาพรวมของแผนผังวัดมณีโคตรนั้นก็สมารถที่จะพิจารณาได้จากแผนผังภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๐ แสดงแผนผังรายละเอียดของวัดมณีโคตร

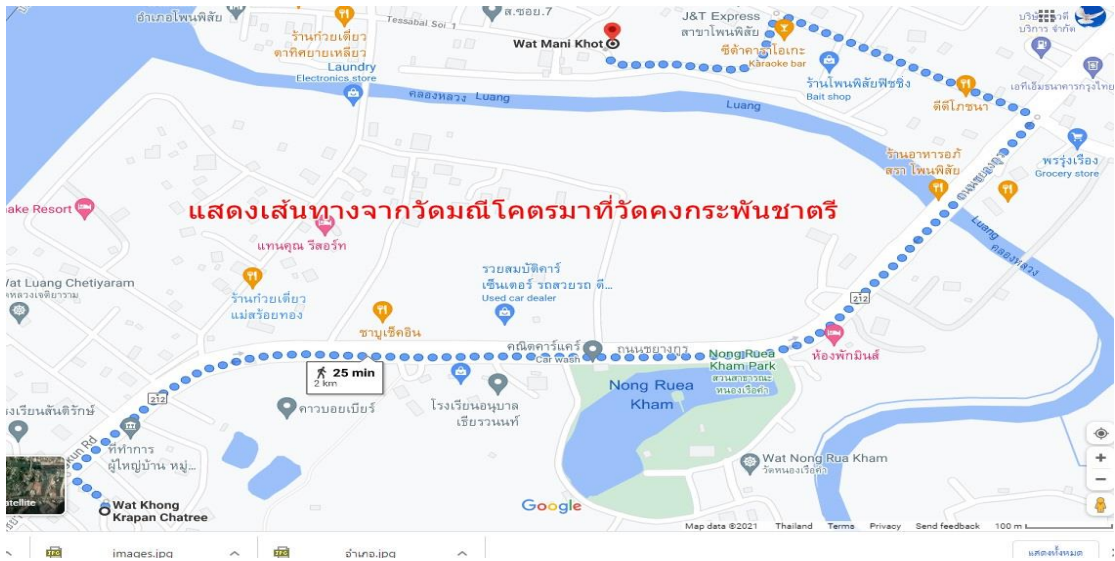
จากการพิจารณาแผนผังของวัดมณีโคตรพบว่าพื้นที่ของวัดมีรูปร่างเป็นแบบห้าเหลี่ยม พื้นที่ตั้งของโบราณวัตถุและโบราณสถานจึงกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ของวัดจนค่อนข้างจะมองไม่เห็น "พื้นที่ว่าง" เนื่องจากว่าพื้นที่ของวัดมีจำกัด ส่วนสถานที่หรือวัตถุโบราณสำคัญของวัดนั้นก็จะมีดังต่อไปนี้ (๑) พระธาตุคำ ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังของหอกราบหลวงพ่อพระเสียง พระธาตุองค์เดิมมีขนาดเล็กๆ รูปทรงเหมือนกับพระธาตุวัดสาวสุวรรณ เวียงคุกแต่ย่อส่วนลงมามาก เชื่อว่าผู้สร้างเดิมต้องการให้เป็นเหมือนกับรูปร่างของพระธาตุพนมแต่เนื่องจากไปเพิ่มฐานขององค์พระธาตุมากไปทำให้ผิดแบบ ปัจจุบันทางวัดได้สร้างพระธาตุองค์ใหญ่ครอบพระธาตุองค์เดิมเอาไว้ (๒) มณฑปประดิษฐานองค์หลวงพ่อพระเสียง และพระเสียงจำลององค์ใหญ่ โดยมณฑปนี้มีไว้สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระเสียงและพระเสียงองค์จำลองเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามากราบสักการะได้สะดวก (๓) สิมหรืออุโบสถ

เป็นอาคารที่สำคัญของวัดอีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ถัดไปจากมณฑปของพระเสีงโดยมีอาคารสำหรับให้บูชา
 วัตถุมงคลหลวงพ่อก้นกลาง สำหรับสิมหรือโบสถ์หลังนี้ถือว่าเป็นโบสถ์ที่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่จาก
 เดิมที่เป็นทรงล้านช้างมาเป็นทรงไทยประยุกต์ โดยภาพในอุโบสถประดิษฐานพระประธานสมัยเก่า
 และด้านหน้าอุโบสถมีศิลาจารึกของวัดมณีโคตรตั้งอยู่ ซึ่งศิลาจารึกนี้นำมาจากด้านหน้าของอุโบสถ
 หลังเดิมที่ได้รื้อไปแล้ว เป็นศิลาจารึกที่จารึกเมื่อปี พ.ศ.๒๑๔๔ (๔) ศาลาการเปรียญเป็นศาลาทรง
 พื้นบ้านอยู่ด้านหน้าสิมหรือโบสถ์ของวัด (๕) กุฏิเจ้าอาวาสอยู่ทางด้านหลังของมณฑปหลวงพ่พระ
 เสีง และ (๖) ลานบุญลานธรรม เป็นพื้นที่โล่งด้านหน้าของมณฑปหลวงพ่พระเสีงซึ่งทางวัดจัดให้
 เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาของวัดและของหน่วยราชการในโอกาสที่สำคัญๆ (๗) ศูนย์
 เด็กเล็กซึ่งอยู่ติดกับถนนทางทิศเหนือของวัด

๔.๒.๑๗ การออกแบบผังวัดคองกระพันชาตรี

สำหรับวัดคองกระพันชาตรี ตั้งอยู่หมู่ ๑ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย อยู่
 คนละฝั่งกับวัดมณีโคตร วัดคองกระพันชาตรีนี้ถือว่าเป็นวัดที่สร้างขึ้นตามตำนาน “ดอนคอง” ซึ่งอยู่ติด
 กับปากห้วยหลวง ซึ่งเป็นดอนหรือบริเวณที่มีป่ารกชัฏเป็นที่อาศัยอยู่ของบรรดาสัตว์ป่าน้อยใหญ่
 ทั้งหลาย และเป็นที่หมายตาของบรรดาพรานป่าทั้งหลายที่ต้องการล่าสัตว์ แต่ก็เป็นเรื่องแปลกที่เมื่อ
 เวลาที่นายพรานไปยังสัตว์ตรงบริเวณดอนคอง หรือยิงจากนอกดอนคองแล้ววิ่งเข้าไปช้อนบริเวณดอนคอง
 จากนั้น เมื่อพรานป่าเข้าไปตามหาซากก็จะไม่เจอ หรือหากไปยังสัตว์ที่ดอนคองก็เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่า
 สัตว์น้อยใหญ่ทั้งหลายนั้น “ยังไม่เข้า” หรือสามารถหลบหลีกลูกดอกหรือปืนผาหน้าไม้ของพรานนัก
 ล่าได้หมดจนเป็นที่โจษจันกันว่า ดอนนี้ผีดู

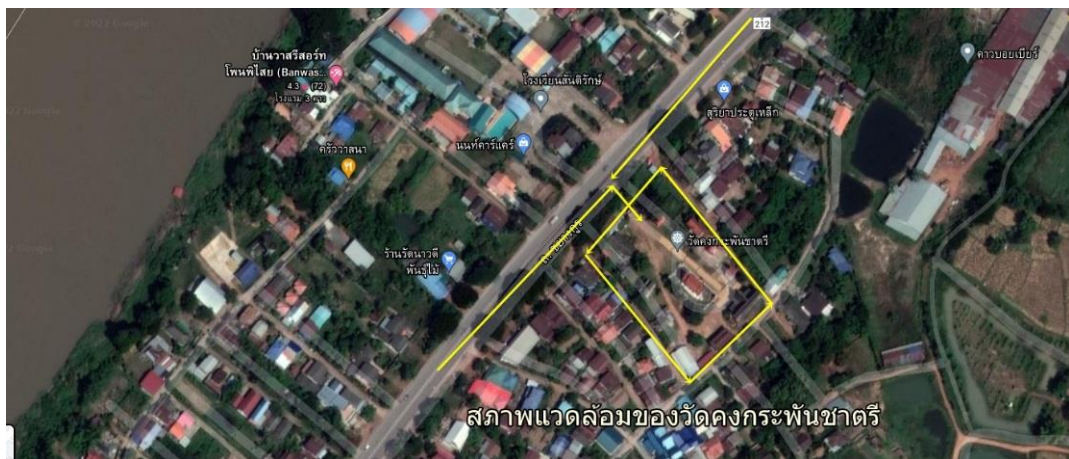
สำหรับการเดินทางไปวัดคองกระพันชาตรีนั้นสามารถที่จะเดินทางไปได้ ๒ เส้นทางก็คือ
 เดินทางจากจังหวัดบึงกาฬมาถึงอำเภอโพนพิสัยแล้วข้ามสะพานห้วยหลวงมาประมาณ ๑ กม.ก็จะถึง
 วัดซึ่งวัดจะอยู่ด้านซ้ายมือ หรือเดินทางมาจากจังหวัดหนองคายก่อนจะข้ามสะพานห้วยหลวง ๑ กม.ก็
 จะพบวัดอยู่ทางด้านขวามือก่อนจะถึงสะพาน ซึ่งเส้นทางการเดินทางนั้นเราสามารถพิจารณาได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๑ แสดงเส้นทางของวัดคงกระพันชาตรีเทียบจากการเดินทางมาจากวัดมณีโคตร

(๑) สภาพแวดล้อมของวัดคงกระพันชาตรี

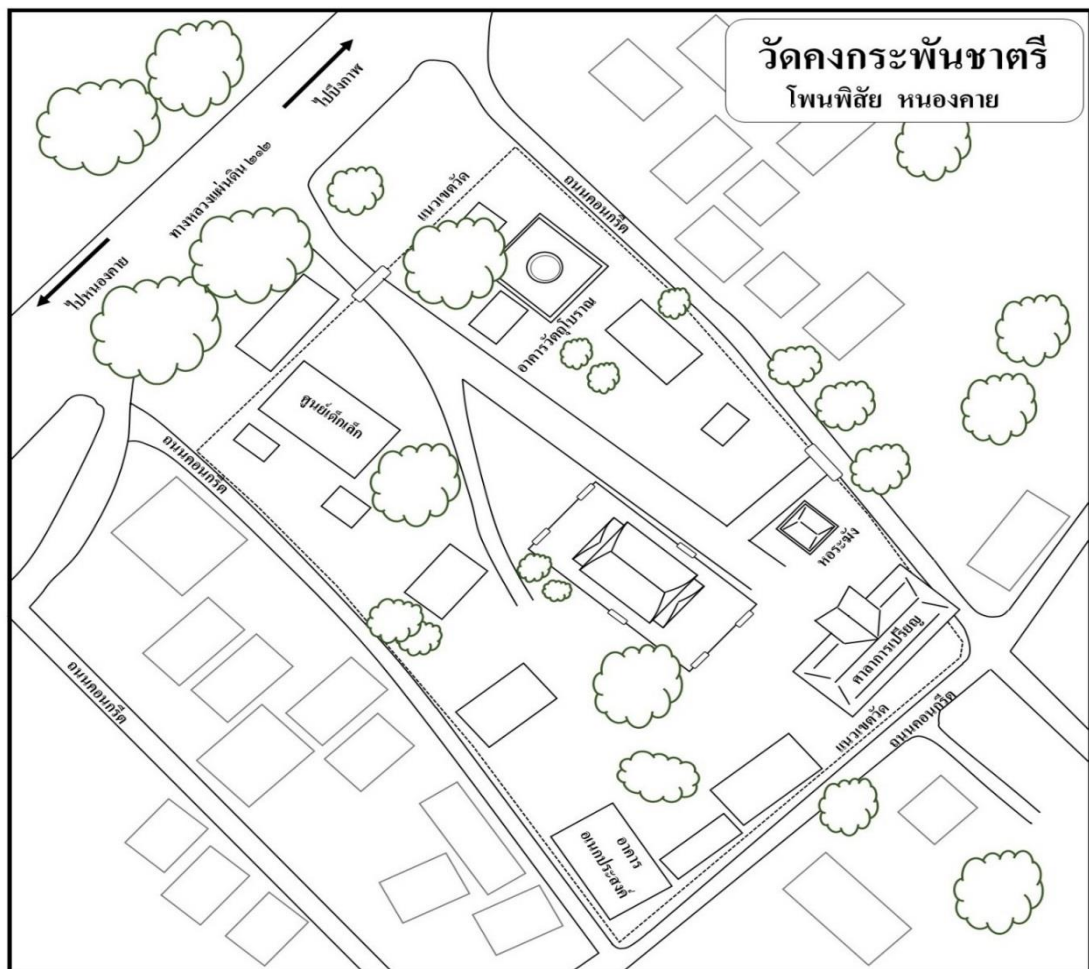
สำหรับสภาพแวดล้อมของวัดคงกระพันชาตรีนั้นถือว่าเป็นวัดที่อยู่ในชุมชนหรือเป็นวัดที่อยู่ใจกลางเมืองปากห้วยหลวงหรืออำเภอโพธิ์ชัยอยู่ห่างจากแม่น้ำโขงประมาณ ๕๐๐-๗๐๐ เมตร มีชุมชนอยู่โดยรอบ วัดเป็นวัดที่ค่อนข้างใหญ่มีพื้นที่การใช้สอยค่อนข้างมาก แต่ขาดการดูแลเอาใจใส่ ด้านหน้าเป็นถนนขยางกูร ส่วนด้านหลังวัดติดกับทุ่งนาของชาวบ้าน ภายในวัดมีโบราณสถานสำคัญก็คือ ซากเจดีย์โบราณสมัยล้านช้าง และมีโบราณวัตถุก็คือ ศิลากาญจนาและชิ้นส่วนของหินศิลาแลงที่เป็นส่วนเสาชองอาคาร คาดว่าวัดแห่งนี้เคยได้รับการบูรณะมาก่อนสังเกตจากมีอาคารหลายหลังที่สร้างมาเพื่อเก็บวัตถุโบราณแต่ปัจจุบันได้ร้างไป โดยภาพรวมของสิ่งแวดล้อมภายในวัดนั้นก็ยังคงต่อไป

ภาพที่ ๔.๑๒๒ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดคงกระพันชาตรี

(๒) แผนผังของวัดคงกระพันชาตรี

สำหรับประเด็นต่อไปก็คือการหันมาพิจารณาถึงแผนผังของวัดซึ่งเป็นแผนผังที่เป็นภาพร่างที่มุ่งให้เห็นถึงจุดที่เป็นที่ตั้งของอาคารหรือวัตถุโบราณหรือพุทธสถานภายในวัด ซึ่งเกิดมาจากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อทำการสำรวจแล้วได้มาทำการเขียนผังของวัดเพื่อให้เห็นภาพรวมของที่ตั้งของอาคารสถานที่ต่างๆของวัด ซึ่งแผนผังของวัดคงกระพันชาตรีนั้นก็มีดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๓ แสดงแผนผังรายละเอียดของวัดคงกระพันชาตรี

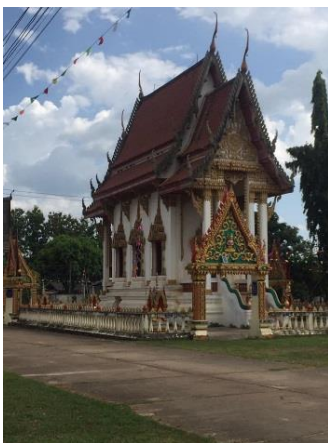
จากการพิจารณาแผนผังจะพบว่ามืองค์ประกอบของสถานที่และสิ่งปลูกสร้างภายในวัดที่สามารถระบุได้ดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุเก่า เป็นพระธาตุเจดีย์ศิลปะรูปทรงแบบล้านช้างที่ปัจจุบันส่วนยอดได้พังลงมาแล้วพบว่าฐานนั้นเป็น ฐาน ๘ เหลี่ยม เป็นเจดีย์ที่เชื่อว่ามี ความงดงามมากองค์หนึ่ง แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่วัดและหน่วยงานราชการนั้นไม่สามารถที่จะเข้าไปทำการบูรณะซากเจดีย์หรือพระธาตุได้เลยเนื่องจากว่าติดตรงที่ทางกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเอาไว้แล้วทำให้ยากต่อการบูรณะให้คืนกลับสภาพที่เคยเป็นเหมือนดังเดิมได้

(๒) อาคารที่เก็บ/จัดแสดงจารึกและซากอิฐศิลาแลงของวิหารสมัยโบราณของวัดคกงระพันชาติ สำหรับจารึกวัดคกงระพันชาตินี้ อยู่ที่ศาลาหน้าวัดคกงระพันชาติ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพธาราม จารึกด้วยอักษรไทยน้อย พระมหาพรหมเทโวโพธิสัตว์ สร้างเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๑๘๐ มีความว่า อุทิศที่ดินให้กับวัดศรีมงคลห้วยหลวง และเขตแดนของวัดที่พระเจ้าไชยเชษฐา ถวายไว้กับ วัดศรีมงคล และให้เรียกคินมาจากผู้ยึดถือกรรมสิทธิ์ สาปแช่งผู้ที่ทำลายหรือยึดถือเอาที่ดินเหล่านั้นมาเป็นของตน นอกจากนั้นอาคารดังกล่าวยังเป็นที่ยึดเก็บ/แสดงวัตถุโบราณคือหินศิลาแลงที่ใช้เป็นแกนเสาของวิหารโบราณของวัดอีกจำนวนมากอันแสดงให้เห็นว่าวัดหรืออารามแห่งนี้เคยมีศาสนสถานหรือเป็นวัดที่ใหญ่วัดหนึ่งมาก่อนเพาะสังเกตจากอิฐหรือหินศิลาแลงที่เป็นแกนเสาตัวอาคารดั้งเดิมนั้นมีขนาดที่ใหญ่มาก ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีความสำคัญและเป็นวัดที่เจ้าเมืองให้การอุปถัมภ์มาก่อน

(๓) ศูนย์เด็กเล็กของวัด เป็นอาคารเรียนชั้นเดียว ซึ่งเป็นศูนย์รับเลี้ยงเด็กเล็กก่อนอนุบาลของวัดที่จัดไว้สำหรับดูแลบุตรหลานของชาวชุมชนวัดคกงระพันชาติเอง โดยอาคารนี้จะอยู่ด้านทิศตะวันตกของวัด ซึ่งเดิมด้านหลังอาคารศูนย์เด็กเล็กจะมีอาคารพิพิธภัณฑ์ของวัดอยู่แต่ปัจจุบันทางวัดได้รื้อเรียบร้อยแล้ว

(๔) สิมหรืออุโบสถ เป็นสิมหรืออุโบสถทรงไทยประยุกต์ ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิมที่สร้างขึ้นมาทดแทนสิมเดิมของวัดซึ่งจะอยู่ในรูปของศิลปะล้านช้างโบราณ ดดยจะสังเกตเห็นจากการพบหินศิลาแลงจำนวนมากที่เป็นองค์ประกอบของเสาสิมนั้นตกอยู่บริเวณวัดจำนวนมาก ซึ่งศิลาแลงเหล่านี้ อาจจะเป็นส่วนเสาชองตัวอาคารของสิมเดิม ต่อมาเมื่อสิมหรือโบสถ์เดิมพังลงแล้วทางวัดก็ได้สร้างสิมใหม่ขึ้นมาซึ่งปรากฏในรูปแบบของสิ่งทรงไทยประยุกต์ตามสมัยนิยมในยุค นั้น โดยข้อสันนิษฐานดังกล่าวเราสามารถที่จะพิจารณาภาพในจินตนาการของสิมวัดคกงระพันศิลปะล้านช้างแบบโบราณกับสิมทรงไทยประยุกต์ในสมัยปัจจุบันของวัดดังปรากฏในภาพนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๔ แสดงภาพสิมวัดคกงระพันชาตียุคปัจจุบัน กับสิมวัดคกงระพันชาติสมัยโบราณ

(๕) ศาลาการเปรียญ อาคารต่อมาคือศาลาการเปรียญเป็นอาคารสองชั้นทรงไทยประยุกต์เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กตั้งอยู่ทางด้านหลักของสิมหรือโบสถ์ของวัด เป็นอาคารที่เดิมถูกสร้างไว้แล้วร้างไปไม่มีคนดูแลจึงจะมาได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นในยุคของเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันนี้เอง

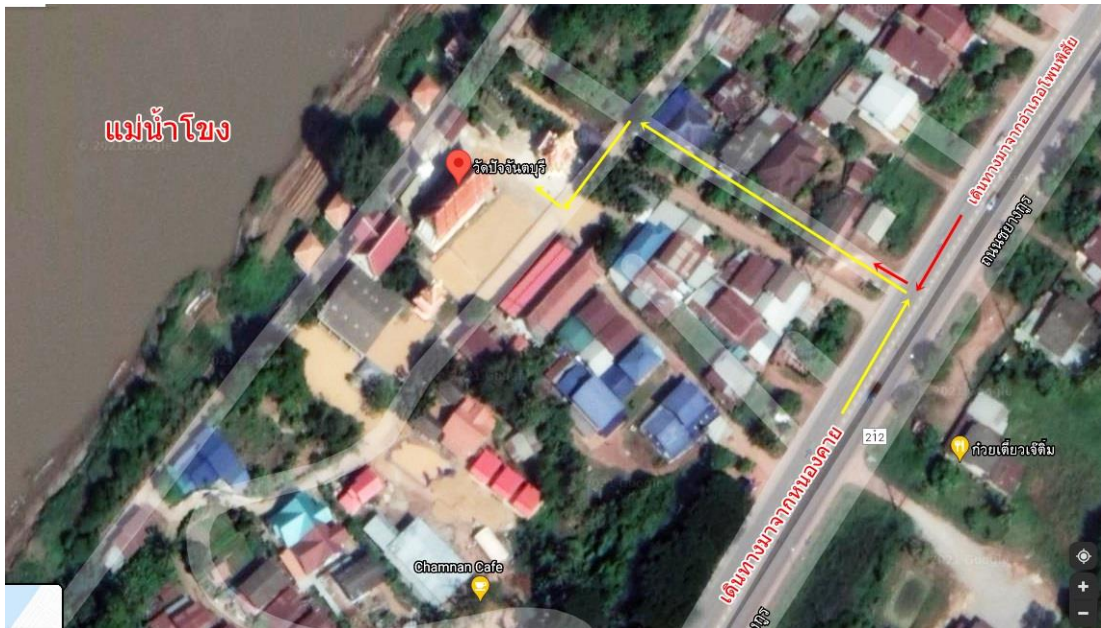
(๖) อาคารเอนกประสงค์ เป็นอาคารอีกหลังที่ทางวัดสร้างไว้เป็นสถานที่จัดประชุมปรึกษาหารือกันของชาวบ้านในเวลาที่มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือกิจกรรมของบ้านเมือง

(๗) กุฏิเจ้าอาวาส และกุฏิพระสงฆ์ เป็นอาคารที่พักที่สร้างสมัยเมื่อหลายปีก่อน ก่อนที่จะมาถูกทิ้งร้าง ซึ่งปัจจุบันได้มีการปรับปรุงขึ้นมาใหม่โดยการระดมทุนของท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเป็นผลทำให้สภาพอาคารดูเรียบร้อยมากขึ้น

๔.๒.๑๘ การออกแบบผังวัดแดนเมือง

สำหรับวัดปัจจันตบุรี หรือวัดบ้านแดนเมืองนั้นถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัดประจำเมืองและเป็นวัดที่มีความเป็นมาเคียงคู่กับเมืองปากห้วยหลวงหรือว่าเมืองโพธิสัยนี้มาแต่เดิม เนื่องจากจากว่าวัดนี้เป็นวัดที่ตั้งอยู่บริเวณนอกเมืองดังนั้นจึงได้ชื่อตามจารึกว่า “วัดปัจจันตบุรี” หรือวัดแดนเมืองที่ติดต่อกับอาณาเขตของเมืองอื่นหรือเป็นวัดที่อยู่เขตชายแดนของเมือง และวัดนี้ก็เป็นที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงซึ่งสะดวกต่อการเดินทางของผู้ที่เดินทางมาจากหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ที่จะนำเรือแวะขึ้นท่าที่เมืองปากห้วยหลวงในเวลาน้ำหลาก ซึ่งจะไม่สะดวกในกรเอาเรือไปแวะขึ้นท่าที่วัดหลวงหรือวัดเมืองโพธิ์ถวายเป็นวัดมณีโคตรหรือวัดปากห้วยหลวง) เนื่องจากเมื่อถึงเวลาหน้าน้ำหลากการนำเรือไปจอดที่นั่นอาจจะทำให้เรือเกิดอุบัติเหตุได้ ดังนั้น ประชาชนเวลาสัญจรไปมาในหน้าน้ำหลากจึงนิยมที่จะนำเรือมาจอดเทียบท่าเรือที่วัดปัจจันตบุรีนี้ ดังนั้น วัดแห่งนี้จึงเป็นวัดที่มีความสำคัญและเป็นที่รู้จักของคนในยุคหนึ่ง ดังนั้น แม้เวลาที่พระราชหรือพระราชวงศ์เสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงจึงนิยมนำเรือพระที่นั่งมาจอดเทียบและเสด็จขึ้นที่ท่าเทียบเรือแห่งนี้

สำหรับปัจจุบันการเดินทางไปที่วัดปัจจันตบุรีนั้นถือว่าเป็นการเดินทางไปได้โดยง่าย โดยหากมาจากจังหวัดหนองคายสามารถนั่งรถไปตามถนนชยางกูร หรือถนนสานหนองคาย-โพธิสัย โดยก่อนที่จะเข้าถึงตัวเมืองโพธิสัยสักประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดปัจจันตบุรี(แดนเมือง)ซึ่งจะอยู่ด้านซ้ายมือ แต่หากเดินทางมาจากจังหวัดบึงกาฬหรือจังหวัดอื่นก็ใช้เส้นทางถนนชยางกูร เส้นหนองคาย-โพธิสัยออกจากตัวเมืองมาประมาณ ๕ กิโลเมตรก็จะถึงวัดปัจจันตบุรี ซึ่งวัดจะอยู่ด้านขวามือของคนขับ โดยการเดินทางไปวัดปัจจันตบุรีนั้นสามารถใช้เส้นทางเดินทางได้ดังปรากฏในแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๕ แสดงเส้นทางการเดินทางไปยังวัดปึงจันตบุรี (แดนเมือง)

ตามประวัติวัดว่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๐ เป็นวัดที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองโพธิสัยกับเมืองฮ้ายทุดชื่อวัดแดนเมือง ตามชื่อหมู่บ้าน ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดปึงจันตบุรี แต่ประวัติการก่อสร้างวัดตามศิลาจารึกแดนเมือง ๑ ว่าเก่าแก่ไปกว่านั้น คือ อยู่ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง ประมาณ พ.ศ. ๒๐๗๓ สิ่งสำคัญภายในวัดได้แก่ ศิลาจารึก ๒ หลัก โดยจารึกวัดแดนเมือง ๑ (จารึกวัดปึงจันตบุรี) เดิมปักอยู่หน้าโบสถ์ ปัจจุบันนำไปปักไว้ในโบสถ์ด้านขวาพระประธาน คู่กับศิลาจารึกวัดแดนเมือง ๒ ซึ่งปักอยู่ด้านซ้ายพระประธาน พระยาปากเจ้า (เจ้าเมืองปากห้วยหลวง) ได้สร้างวัดและอุทิศที่ดินให้แก่วัดแดนเมือง สามารถกำหนดอายุตามข้อความจารึกด้านที่ ๑ ด้านซ้ายของวงดวงชาตา ระบุ จ.ศ. ๘๙๒ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๓ อันเป็นสมัยที่พระโพธิสาลราชเจ้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๓) ในส่วนของจารึกวัดแดนเมือง ๒ (จารึกวัดปึงจันตบุรี) มีเนื้อหาโดยสังเขปว่า เป็นพระบรมราชโองการของสมเด็จพระโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง ได้ประกาศให้ทั่วพระยาทั้งปวงช่วยกันฟื้นฟูพุทธศาสนาในวัด อารามต่าง ๆ ในเมืองจันทบุรี (เวียงจันทน์) และสอดส่องสมณชีพราหมณ์ให้เคร่งครัดในพระวินัย พร้อมทั้งให้ดูแลวิสุคามสีมา เรือกสวนไร่นา ข้าโอกาสของวัดวาอาราม ตอนท้ายสาปแช่งผู้ที่ทำลายกุศลเจตนาของผู้ที่ศีกด้วย

สามารถกำหนดอายุได้ตามข้อความจารึกบรรทัดที่ ๑ ระบุ จ.ศ. ๘๙๗ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๐๗๘ อันเป็นสมัยที่พระโพธิสารราชเจ้าปกครองราชอาณาจักรล้านช้าง (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๓) ^{๑๔๖}

(๑) สภาพสิ่งแวดล้อมของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง

สำหรับสภาพสิ่งแวดล้อมของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองจากการลงพื้นที่สำรวจของคณะผู้วิจัยพบว่าวัดแห่งนี้เป็นวัดที่อยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งพื้นที่วัดก็ประมาณ ๔-๖ ไร่ ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่ไม่ใหญ่นักการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างอะไรก็ไม่มีมาก ดังนั้น ภาพของสิ่งแวดล้อมภายในวัดจึงมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดี แต่ถึงอย่างไรก็ตามหากเราจะมองภาพของสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้เห็นภาพรวมทั้งหมดเราจะต้องหันมาพิจารณาภาพรวมจากภาพถ่ายทางอากาศซึ่งจะทำให้เราสามารถมองเห็นสิ่งแวดล้อมของวัดได้ดียิ่งขึ้น โดยเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๖ แสดงสภาพสิ่งแวดล้อมของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง

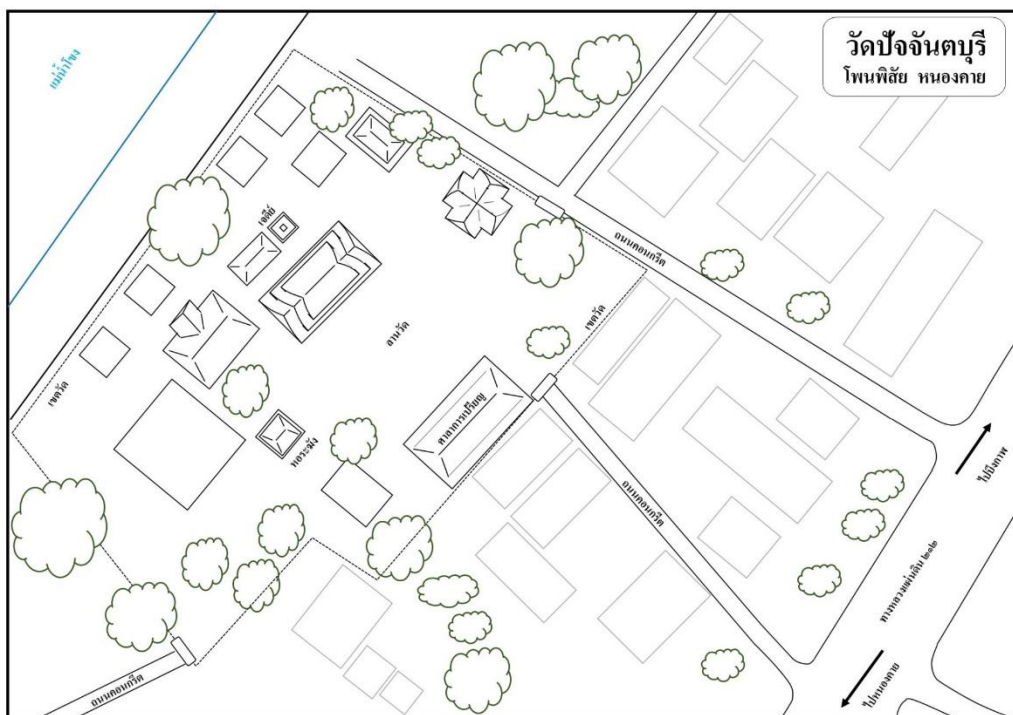
จากภาพจะพบว่าพื้นที่ของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองนั้นมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๔-๖ ไร่ พื้นที่ทั้งหมดมีขนาดสี่เหลี่ยมผืนผ้าหากจะพิจารณาสิ่งแวดล้อมที่เป็นต้นไม้จะพบว่าวัดนี้มีต้นไม้เป็นพื้นที่สีเขียวน้อยมาก ส่วนสิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งก่อสร้างนั้นก็จะมีไม่มาก เนื่องจากว่าเป็นพื้นที่ที่มีขนาดจำกัดดังนั้น การก่อสร้างสิ่งก่อสร้างจึงมีจำนวนจำกัดตามไปด้วย การวางผังของสิ่งแวดล้อมภายในวัด

^{๑๔๖} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดแดนเมือง ๑ (จารึกวัดปัจจันตบุรี) พุทธศักราช ๒๐๗๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๒>

นั้นไม่ค่อยจะเป็นไปตามหลักของการแบ่งเขตวัดตามประโยชน์ใช้สอยสักเท่าไร กล่าวคือ ไม่มีการแบ่งเขาพุทธาวาสหรือสังฆาวาสหากแต่เป็นการสร้างสิ่งก่อสร้างตามที่อยู่อาศัยหรือชุมชนต้องการ เช่น สิมหรือโบสถ์จะอยู่ตรงกลาง ส่วนศาลาการเปรียญจะอยู่ริมกำแพงวัด ส่วนที่อยู่ของพระนั้นนำไปไว้ด้านหลังโบสถ์หรือสิม ซึ่งมันไม่ได้เป็นส่วนส่วนมากนัก เมื่อไม่เป็นสัดส่วนการใช้สอยพื้นที่จึงมีจำนวนจำกัด

(๒) แผนผังของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง

ภายหลังจากการลงพื้นที่สำรวจพื้นที่วัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองแล้วคณะผู้วิจัยก็ได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง โดยการลงมือเขียนผังตามที่เป็นจริงโดยลอกแบบมาจากพื้นที่จริงซึ่งจะมีรายละเอียดที่ผู้ประสงค์จะเข้าไปศึกษาสามารถค้นหาสถานที่ภายในวัดได้ดังปรากฏในแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๒๗ แสดงแผนผังของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง

จากแผนผังจะพบว่าพื้นที่ของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองนั้นมียอดประกอบของสิ่งก่อสร้างและสถานที่รวมถึงอาคารที่เป็นจัดเก็บวัตถุโบราณของวัดดังต่อไปนี้

(๑) สิมหรือโบสถ์ สำหรับสิมของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมืองนั้นเป็นสิมทรงไทยประยุกต์ตามสมัยนิยมที่ได้มีการก่อสร้างกันของวัดต่างๆในประเทศไทยที่มีการเน้นความเป็น

เอกลักษณ์ของชาติ ซึ่งก็เป็นที่น่าเสียดายว่า “วัดปัจจันตपुरีหรือวัดแดนเมือง” เดิมทีเป็นวัดที่สำคัญมากของเมืองปากห้วยหลวงและเป็นวัดที่เจ้าเมืองจะเดินทางมากราบสักการบูชาพระพุทธรูปประธานของวัดอยู่เสมอ และเดิมทีโบสถ์หรือสิมของวัดก็เป็นแบบล้ายช้างซึ่งเป็นศิลปะประจำถิ่น แต่ก็ได้มีการปรับปรุงใหม่และสร้างให้ใหม่ตามสมัยนิยมทำให้ภาพของความเป็นกลิ่นอายของวัฒนธรรมล้านช้างแต่ดั้งเดิมนั้นได้สูญหายไปหมด ภายในสิมจะมีพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานยุคเดิมหลงเหลืออยู่ และมีพระพุทธรูปนาคปรกที่แกะสลักจากหินทรายเป็นศิลปะล้านช้างก็มีอยู่จำนวนมาก

(๒) ศาลาการเปรียญ เป็นศาลาการเปรียญทรงประยุกต์ ซึ่งได้รื้ออาคารไม้เดิมออกแล้วได้สร้างเป็นอาคารปูนทั้งหลัง ซึ่งจากการสอบถามท่านเจ้าอาวาสพบว่าไม้ของอาคารหลังเดิมนั้นได้เก็บไว้เพื่อสร้างเป็นกุฏิสงฆ์ต่อไป

(๓) อาคารพิพิธภัณฑ์เก็บรักษาจารึก เป็นอาคารที่อยู่ด้านหน้าทางเข้าวัด ทางวัดใช้เป็นสถานที่เก็บรวบรวมจารึกซึ่งเป็นเอกสารสำคัญของวัดเอาไว้ โดยภายในอาคารมีจารึกของวัดระบุชื่อนามของวัดจำนวน ๒ หลัก ระเบียบการสร้างวัดและการกำหนดพื้นที่เขตแดนของวัด โดยรายละเอียดของจารึกคณะผู้วิจัยได้อธิบายไว้ก่อนหน้านี้อแล้ว

(๔) หอระฆัง เป็นหอระฆังทรงไทยประยุกต์อยู่ข้างอุโบสถ

(๕) เจดีย์หรือพระธาตุ พระธาตุเป็นพระธาตุที่สร้างใหม่เอาไว้เกียอัญฐิของอดีตเจ้าอาวาสองค์เก่าอยู่ด้านข้างสิมหรืออุโบสถ นอกนั้นก็ยังมีอาคารอื่นๆซึ่งอยู่ทางด้านหลังของสิมอีกหลายอาคาร

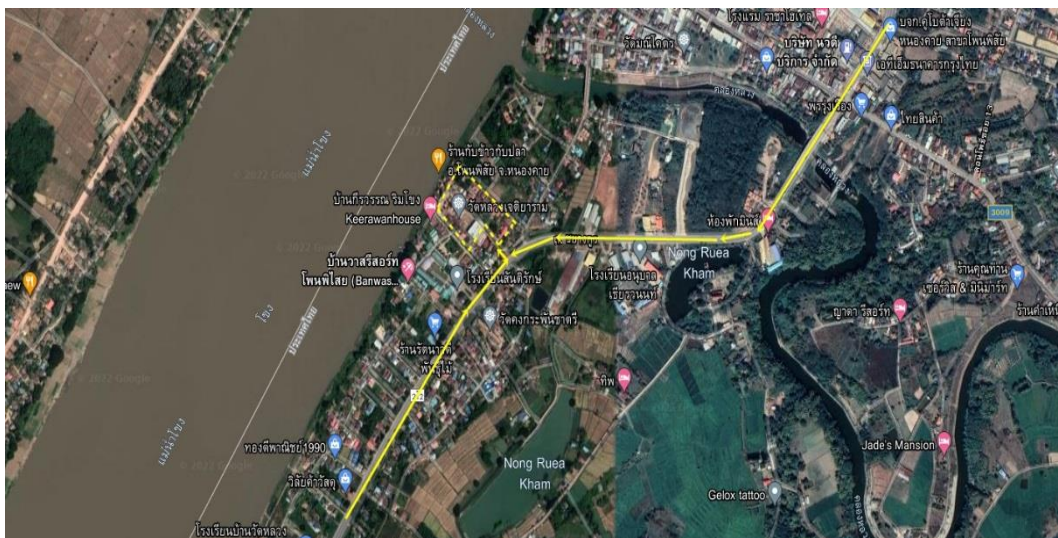
(๖) กุฏิสงฆ์ สำหรับกุฏิสงฆ์นั้นอยู่ด้านหลังสิมหรืออุโบสถทั้งหมด เพราะเป็นเขตติดกับถนนซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีผู้คนผ่าน ดังนั้นทางวัดจึงไปสร้างที่พักของพระสงฆ์ไว้ทางด้านหลักสิมหรืออุโบสถทั้งหมด

๔.๒.๑๙ การออกแบบผังวัดหลวงพิสัยเจติยาราม

สำหรับวัดหลวงพิสัยเจติยาราม เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๒ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งในอดีตเคยเป็นวัดประจำเมืองปากห้วยหลวง ซึ่งเมืองปากห้วยหลวงนั้นมีผู้ปกครองชื่อว่าพญาปากเป็นเมืองหน้าด่านที่คอยป้องกันทัพข้าศึกที่ยกมาทางน้ำจากเมืองนครพนมหรือจากเมืองจำปาสักในการจะเข้าตีหลวงพระบางหรือเวียงจันทน์ เป็นวัดที่เจ้าเมืองและพระราชจากเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ให้การอุปถัมภ์มาด้วยดีตลอด สังเกตจากวัดนี้มีพระประธานที่มีขนาดใหญ่มาก สำหรับวัดหลวงพิสัยเจติยารามนี้เดิมตามจารึกชื่อว่า “วัดบ้านเพา” เพราะชุมชนเดิมที่อยู่ในที่ตั้งวัดแห่งนี้ชื่อว่า “บ้านเพา” มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งเป็นต้นมา คือ หากพิจารณาอายุของวัดจากหลักฐานในจารึกวัดบ้านเพานี้ระบุว่า สร้างในปี พ.ศ. ๑๙๕๘ ซึ่ง

เป็นยุคที่ตรงกับสมัยของพระเจ้าฟ้าจุ่ม ซึ่งในช่วงเวลาที่ได้สร้างวัดนี้ขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. ๑๙๕๘ นั้นได้ตั้งชื่อวัดครั้งแรกว่า “วัดน้ำคำทอง” ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเพา แห่งเมืองปากห้วยหลวง แต่ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวง” ในภายหลังจะสมัยไม่เป็นที่ระบุ โดยเหตุผลการเปลี่ยนจากวัดน้ำคำทองมาเป็นวัดหลวงนั้นก็น่าจะมาจากการเปลี่ยนให้สอดคล้องกับชื่อของเมืองก็คือ “เมืองปากห้วยหลวง” ซึ่งก็จะต้องมีวัดหลวงเมืองหรือวัดหลวงประจำเมือง ดังนั้น จึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวง” ต่อมาอาศัยที่พบว่าวัดนี้มีเจดีย์เก่าซึ่งต่อมาทำเจ้าอาวาสได้บูรณะขึ้นมาใหม่เป็นเจดีย์ทรงล้านช้างสวยงามมากองค์หนึ่งก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหลวงเจติยาราม” ต่อมาอีกในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ทางคณะสงฆ์ของเมืองโพนพิสัยได้ทำเรื่องถึงมหาเถรสมาคมเพื่อขอเปลี่ยนชื่อวัดจาก “วัดหลวงเจติยาราม” เป็น “วัดหลวงพิสัยเจติยาราม” ซึ่งที่ประชุมมหาเถรสมาคมก็รับทราบและได้อนุมัติการเปลี่ยนชื่อตามที่สำนักงานมหาเถรสมาคมเสนอมา จึงเป็นอันว่าวัดหลวงเจติยารามได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น วัดหลวงพิสัยเจติยารามตั้งแต่นั้นมา

สำหรับเส้นทางการเดินทางไปวัดหลวงนั้น สามารถที่จะเดิมทางไปวัดหลวงพิสัยเจติยารามได้ทางรถยนต์ตามถนนขยางกูรเส้นทางหนองคายโพนพิสัย และหากเดินทางมาจากเส้นทางบึงกาฬ-โพนพิสัยก็สามารถใช้เส้นทางเดียวกันนี้ โดยเส้นทางการเดินทางไปวัดหลวงพิสัยเจติยารามนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

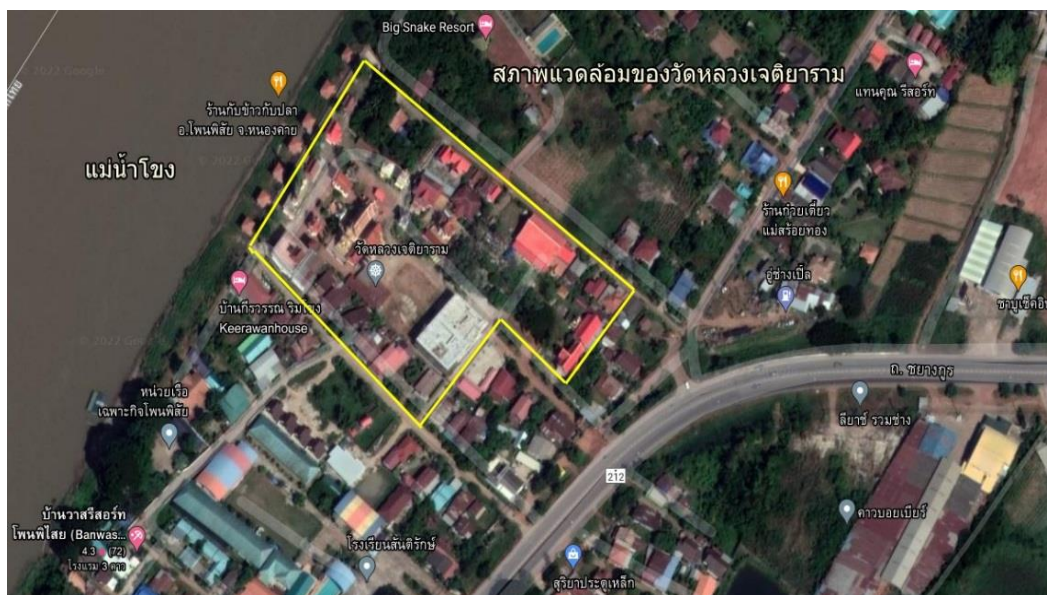
ภาพที่ ๔.๑๒๘ แสดงเส้นทางการเดินทางไปสู่วัดหลวงเจติยาราม

(๑) สภาพสิ่งแวดล้อมของวัดหลวงเจติยาราม

เนื่องจากว่าวัดหลวงเจติยารามนั้นถือว่าเป็นวัดประจำเมืองเนื่องจากคำว่า “หลวง” ในภาษาถิ่นแปลว่า “ใหญ่, กว้างขวาง” ดังนั้น วัดหลวงจึงถือว่าเป็นวัดที่ใหญ่และจากการพิจารณาถึงพื้นที่ของวัดจากการประมาณการคือมีพื้นที่ราวๆ ๑๐ ไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถือว่าเป็นวัดที่มีพื้นที่มากกว่าทุกวัดในเขตอำเภอโพนพิสัย แต่ถึงอย่างไรก็ตามแม้ว่าวัดหลวงเจติยารามจะมีพื้นที่ที่กว้างขวาง แต่ทางวัดก็มี

การก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างภายในวัดขึ้นเป็นจำนวนมากจนอาจจะกล่าวได้ว่าพื้นที่ของวัดหลวงเจติยารามนั้น “แทบจะไม่มีที่ที่จะเดิน” เนื่องจากว่าทางวัดได้ก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างอย่างไม่มีระบบระเบียบและไม่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เช่น อาคารศาลาการเปรียญมีอยู่แล้วหนึ่งหลัง แต่ก็สร้างอาคารศาลาการเปรียญขึ้นมีอีกหลังหนึ่งเป็นอาคารขนาดใหญ่สูงสามชั้น ซึ่งปัจจุบันกำลังก่อสร้างอยู่ ซึ่งการมีอาคารซ้ำๆกันแบบนี้ทำให้พื้นที่ใช้สอยอย่างมากแต่คนที่จะมาใช้สอยหรือมาทำกิจกรรมที่วัดนั้นน้อยมากจะมากที่สุดก็คือช่วงเทศกาลออกพรรษาบั้งไฟพญานาคเท่านั้น

นอกจากนั้น ภายในวัดยังมีอาคารเล็กอาคารน้อยเกิดขึ้นมากมาย เช่น หอพระไตรปิฎก หอพระ หรือตึกนั้นตึกนี้ในโซนของกุฏิเจ้าอาวาส ซึ่งก่อสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ขาดการวางแผนในเรื่องของการใช้สอย อีกอย่างตรงช่วงรอยต่อระหว่างสิมหรืออุโบสถนั้นแทบจะไม่มีช่องให้ได้สัญจร โดยเฉพาะการที่จะเดินลงไปที่ทำน้ำ หรือการสร้างพระพุทธรูปยื่นหันหน้าไปทางแม่น้ำโขงโดยไม่มีพื้นที่ในการกราบไหว้เลยทำให้มองเห็นว่าพื้นที่กับสิ่งก่อสร้างนั้นไม่สัมพันธ์กัน ทำให้มองเห็นว่าวัดหลวงนี้ยังมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดยังไม่ถูกต้องหรือเหมาะสมนัก

ภาพที่ ๔.๑๒๙ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดหลวงเจติยาราม

(๒) แผนผังของวัดปัจจันตบุรีหรือวัดแดนเมือง

ภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจวัดหลวงเจติยารามมาแล้วก็ได้้ออกแบบผังแหล่งโบราณคดี ซึ่งเป็นการกำหนดหรือแสดงพื้นที่ตามที่ที่เป็นจริงของวัด โดยแผนผังนั้นมุ่งที่จะอธิบายจุดที่ตั้งของสถานที่ภายในวัดทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ง่ายต่อการเดินทางเข้าไปศึกษาภายในวัด โดยภาพรวมของแบบผังแหล่งโบราณคดีของวัดหลวงเจติยารามนั้นก็สามารถพิจารณาได้จากแผนภาพดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๐ แสดงแผนผังของวัดหลวงพิชัยเจติยาราม

จากแผนผังดังกล่าวเราสามารถที่จะพิจารณาถึงสถานที่ สิ่งก่อสร้างและที่ตั้งของวัดถาวรที่สำคัญๆ ได้ดังต่อไปนี้

(๑) สิมหรือโบสถ์วัดหลวงเจติยาราม

สำหรับสิมหรือโบสถ์วัดหลวงเจติยารามนั้นถือว่าเป็นสิมหลังนี้เป็นสิมทรงไทยประยุกต์ ไม่ใช่สิมหรือโบสถ์ดั้งเดิม เนื่องจากโบสถ์หลังเดิมนั้นเก่าและพังลงไปแล้ว ดังนั้น ทางวัดจึงทำการสร้างขึ้นใหม่โดยจะหันไปทางทิศเหนือ โดยภายในโบสถ์นั้นก็จะมีพระประธานศิลปะล้านช้างที่สวยงามองค์หนึ่งมีพุทธลักษณะงดงามคล้ายๆกับพระประธานในโบสถ์ของวัดผดุงสุข(ถิ่นดุง) โดยฐานของพระพุทธรูปในโบสถ์วัดหลวงเจติยารามนั้นมีจารึกระบุถึงความเป็นมาของวัดและการสร้างวัดเอาไว้ โดยจารึกนี้ชื่อว่าจารึกวัดหลวง เป็นจารึกที่เขียนโดยอักษรไทยน้อยระบุดิศราชพุทธศักราช ๑๙๕๗ แปลเป็นภาษาไทยมีเพียงด้านเดียวมีข้อความบันทึกจำนวน ๒๕ บรรทัดลักษณะเป็นหินทรายรูปใบเสมากว้าง ๔๓ ซม. สูง ๘๓ ซม.หนา ๓ ซม.^{๑๔๗}จากข้อความที่ระบุถึงปีที่จารึกไว้คือ พ.ศ. ๑๙๕๗ ถือเป็นจารึกที่มีอายุมากที่สุดที่พบมาในแถบริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองปากห้วยหลวงนี้

^{๑๔๗} จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกวัดหลวง (หนองคาย) พุทธศักราช ๑๙๕๗, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๘๑>

เป็นเมืองที่มีอายุหรือตั้งมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มตั้งเมืองหลวงพระบางคือก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มก็ว่าได้ และ พ.ศ.ที่พบถือว่า อยู่ในช่วงถัดมาจากสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเล็กน้อย ดังนั้น หลักฐานของจารึกวัดหลวงนี้จึงถือว่าเป็นเครื่องยืนยันถึงความมีอยู่ของเมืองปากห้วยหลวงว่ามีอายุมาหลายร้อยปีแล้ว

(๒) กลุ่มอาคารสำคัญๆภายในวัด เนื่องจากว่าภายในวัดหลวงเจติยารามนั้นถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่และเจ้าอาวาสท่านเป็นคนชอบสร้างถาวรวัตถุมาก คือสร้างจนวัดไม่ค่อยมีพื้นที่เหลืออยู่เลยโดยเฉพาะพื้นที่โขงติดกับริมฝั่งโขง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มอาคารหลายหลังมาก เช่น อาคารที่เป็นศาลาประดิษฐานพระพุทธรูป ศาลาพักผ่อน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดีเพื่อให้เห็นถึงกลุ่มอาคารที่ถูกสร้างมาภายในวัดได้อย่างชัดเจนมากขึ้น คณะผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มศาลาสำคัญไว้ดังนี้

๒.๑ กลุ่มอาคารที่พัก เป็นกลุ่มอาคารที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตก เป็นอาคารที่พักของพระสงฆ์ นอกจากนั้นกลุ่มอาคารที่พักก็ยังมีอีกในโขงทิศตะวันออกก็คือกุฏิของท่านเจ้าอาวาส ซึ่งเพิ่งสร้างใหม่ โดยกลุ่มอาคารที่พักนี้จะกระจัดกระจายอยู่ตามส่วนต่างๆของวัดอยู่หลายที่

๒.๒ กลุ่มอาคารศาลาการเปรียญ เป็นกลุ่มอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งเดิมศาลาการเปรียญของวัดอยู่ทางทิศเหนือ ทางวัดได้มาสร้างใหม่อยู่ทางทิศตะวันตกอีกหนึ่งหลังสามชั้นยังไม่แล้วเสร็จและสร้างมาหลายปีแล้ว นอกจากนั้นยังมีอาคารอเนกประสงค์อีกหนึ่งหลังอยู่ด้านหน้ามณฑปของหลวงพ่อดุสิตและหลวงพ่อดุสิตบุญเรือง

๒.๓ กลุ่มอาคารห่อพระไตรปิฎกและมณฑป เป็นกลุ่มอาคารที่อยู่ติดกับกุฏิเจ้าอาวาสทางทิศเหนือ และมีมณฑปของหลวงพ่อดุสิตบุญเรืองและหลวงพ่อดุสิตติดกับสิมหรือโบสถ์โดยกลุ่มอาคารมณฑปสองหลังนี้สร้างติดกับสิมหรือโบสถ์มากจนไม่สามารถมองเห็นโบสถ์ได้อย่างชัดเจนมาก หากไม่สอบถามพระภายในวัดจะไม่ทราบเลยว่าอาคารหลังไหนคือโบสถ์หรือมณฑป

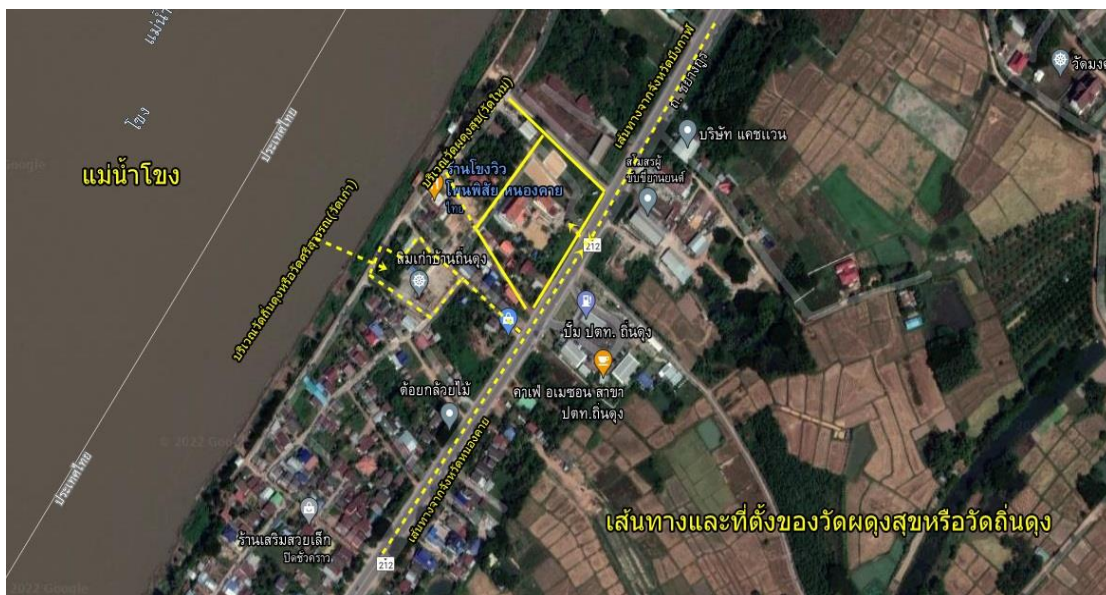
(๓) เจดีย์หรือพระธาตุ ภายในวัดหลวงเจติยารามนั้นมีพระธาตุองค์หนึ่งอยู่ด้านหลังโบสถ์หรือสิม เป็นพระธาตุทรงสี่เหลี่ยมภายในพระธาตุนั้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

(๔) พระพุทธรูปยืน และพระพุทธรูปสำคัญของวัด สำหรับพระพุทธรูปยืนถือว่าเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่สร้างยื่นหันพระพักตร์ไปทางแม่น้ำโขงและฝั่งประเทศลาว เป็นพระพุทธรูปที่หากลองเงาจะมองเห็นอย่างชัดเจน แต่หากเข้าทางหน้าวัดจะมองไม่เห็นเลยเพราะมีพระธาตุและโบสถ์บังอยู่ นอกจากนั้นภายในวัดก็จะมีพระพุทธรูปอีก ๒ องค์ที่มีพุทธลักษณะงดงามมากก็คือ (๑) พระสุก และ (๒) พระศรีบุญเรือง เป็นพระพุทธรูปที่มีความงดงามมากแต่เป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นใหม่ไม่ใช่เป็นพระพุทธรูปเก่า

(๕) หอระฆัง เป็นอีกอาคารที่อยู่ด้านหน้าโบสถ์และเนื่องจากถูกสร้างในบริเวณที่มีความหนาแน่นของอาคารมาก ดังนั้น หอระฆังหากไม่สังเกตให้ดีก็จะมองไม่เห็นเลยทีเดียว

๔.๒.๒๐ การออกแบบผังวัดผดุงสุข หรือวัดถินดุง

สำหรับวัดผดุงสุข เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑๐ ตำบลวัดหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคายตั้งวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ รั่วีสุงคามสีมา เมื่อ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๖ ตามประวัติระบุว่าวัดนี้สร้างมาพร้อมเมืองปากห้วยหลวง โดยวัดนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เป็นวัดที่มีพื้นที่ค่อนข้างกว้าง ซึ่งพื้นที่ที่ตั้งของวัดและการเดินทางมาที่วัดนั้นสามารถเดินทางมาได้ ๒ เส้นทางก็คือ (๑) เส้นทางที่หนึ่งเดินทางมาจากจังหวัดนครพนมหรือจังหวัดบึงกาฬสามารถใช้เส้นทางถนนชยางกูรผ่านตัวอำเภอโพนพิสัยแล้วก็ข้ามสะพานห้วยหลวงผ่านวัดหลวงเจติยาราม ผ่านวัดคงกระพันชาตรีมาประมาณ ๑-๒ กิโลเมตรก็จะถึงวัดผดุงสุขซึ่งจะอยู่ด้านซ้ายมือก่อนจะเข้าวัดจะต้องไปกลับรถมาก่อน (๒) เส้นทางที่ (๒) เดินทางมาจากจังหวัดอุดรธานี-จังหวัดหนองคาย หากมาจากอุดรธานีใช้เส้นทางถนนมิตรภาพผ่านจังหวัดหนองคายแล้วใช้เส้นทางถนนหนองคายโพนพิสัยหรือถนนชยางกูรมุ่งตรงอำเภอโพนพิสัยระยะทางถึงวัดผดุงสุขประมาณ ๔๐ กิโลเมตร โดยก่อนจะถึงวัดผดุงสุคนั้นจะผ่านวัดแดนเมืองหรือวัดปัจจันตบุรีก่อนผ่านวัดแดนเมืองมาประมาณ ๒ กิโลเมตรก็จะถึงวัดผดุงสุขซึ่งวัดจะอยู่ด้านขวามือ โดยเส้นทางการเดินทางมาวัดนั้นสามารถพิจารณาได้จากภาพถ่ายทางอากาศดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๑ แสดงผังเส้นทางการเดินทางมาที่วัดผดุงสุข

(๑) ประวัติความเป็นมาของวัดผดุงสุข หรือวัดถินดุง

สำหรับประวัติความเป็นมาของวัดนั้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลาวระบุว่าเมื่อครั้งที่พระเจ้าโพธิสาลราชกุมารทรงสวรรคตโดยอุบัติเหตุก็คือถูกช้างพังชื่อว่า “นางกาย” ล้มทับจน

สิ้นพระชนม์ในคราวเสด็จออกคล้องช้างที่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระราชโอรสอยู่ ๓ ประองค์ ได้แก่ เจ้าวรวิงโส เจ้าล้านช้าง และเจ้าเชษฐวิงโส ซึ่งเจ้าเชษฐวิงโส นั้นเป็นพระราชโอรสที่ประสูติจากพระนางยอดคำทิพย์ ส่วนเจ้าล้านช้างนั้นประสูติจากพระธิดาของกษัตริย์อยุธยาที่ได้ส่งไปครองเมืองปากห้วยหลวงซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านช้าง เมื่อพระราชโอรสทั้งสามได้ทรงทราบว่าพระราชบิดาทรงสวรรคตแล้วจึงได้เสด็จมาร่วมงาน หลังจากเสร็จงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ฝ่ายพระล้านช้างต้องการที่จะขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดา จึงได้ยกกองทัพจากเมืองปากห้วยหลวงมาหวังจะชิงราชบัลลังก์ ซึ่งขณะนั้น เจ้าเชษฐวิงโสได้กลับมาจากเชียงใหม่มาครองเมืองหลวงพระบางแล้วแต่ยังไม่ได้ประกอบพิธีราชาภิเษก

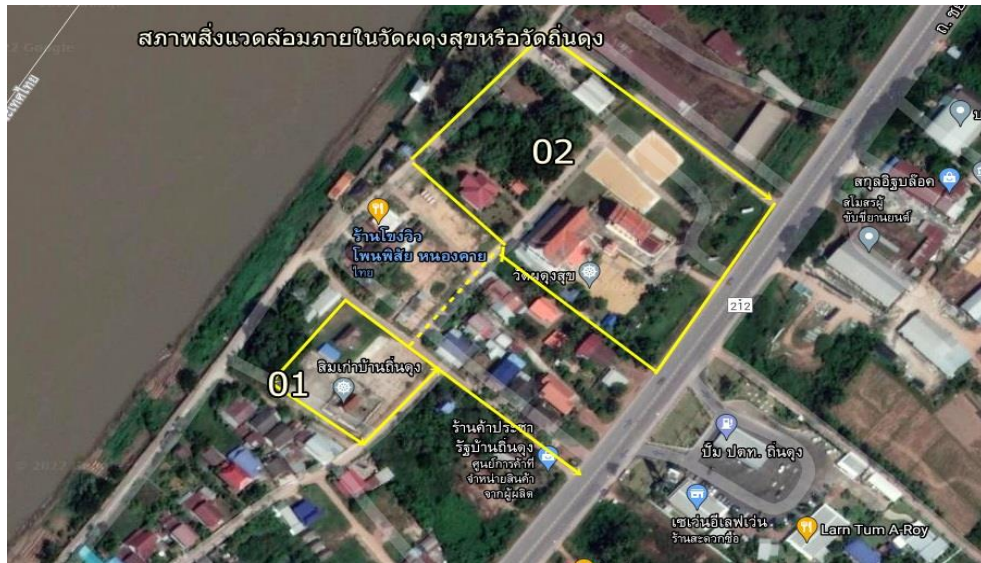
ภายหลังจากที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ปราบก๊กของพระล้านช้าง พระราชวงศ์สายอยุธยาที่เมืองปากห้วยหลวงแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงพร้อมเหล่าเสนาอำมาตย์ โดยเฉพาะพระยาแสนสุรินทร์คว้างฟ้า และพระยาจันสีหราชเดโช โดยการเสด็จมาที่เมืองปากห้วยหลวงในคราวนั้นก็เพื่อที่จะเสด็จมาปลอบขวัญประชาชนที่ต่างขวัญเสียอันเนื่องมาจากการปราบปรามผู้กบฏจนมีการฆ่าฟันกันล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ประชาชนส่วนหนึ่งได้อพยพหนีภัยสงครามซึ่งเป็นราชภัยนั้นไปเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวเมืองปากห้วยหลวง พระองค์จึงได้เสด็จมาอุปถัมภ์และสร้างวัดโดยเฉพาะวัดถินดุงหรือวัดผดุงสุขแห่งนี้ อันเป็นวัดที่อยู่ของสมเด็จพระราชครูสุมังคลโพธิวิริยาณเจ้า ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่มีชื่อเสียงและเป็นหลักของพระสงฆ์ในเมืองปากห้วยหลวงในสมัยนั้น สำหรับมูลเหตุของการเสด็จมาอุปถัมภ์วัดถินดุงหรือวัดศรีสุพรรณนี้ก็เพราะเป็นวัดที่ประทับของสมเด็จพระราชครูฯ ที่ทรงศรัทธาเลื่อมใสและเป็นพระมหาเถระผู้ทรงคุณ ทรงธรรม ทรงวินัยนับตั้งแต่สมัยที่พระราชบิดาของพระองค์นั้นได้กระทำการสังคายนาพฤติกรรมของพระสงฆ์และวางรากฐานในการศึกษาพระไตรปิฎกและตำราพื้นบ้านที่วัดปัจจันตบุรีเมื่อคราวก่อน ในคราวนี้พระองค์ก็จึงได้เสด็จมาอุปถัมภ์วัดศรีสุพรรณ ซึ่งก็เป็นอีกวัดหนึ่งที่อยู่ไม่ไกลจากวัดปัจจันตบุรีสักเท่าใดนัก นอกจากนั้นก็ยังได้เสด็จไปถวายผ้าตาให้กับพระสังฆราชหรือพระมหาสามีผู้ใหญ่ที่อยู่ตามอารามต่างๆหลายอาราม ณ เมืองนี้ได้แก่ วัดบ้านเพา หรือวัดหลวงพิสัยเจติยาราม วัดเมืองโพธิ์ถวาย หรือวัดมณีโคตรในปัจจุบันนี้ วัดศรีมงคลห้วยหลวงรัตนเขต หรือวัดคงกระพันชาตรีในปัจจุบัน โดยวัดต่างๆนั้นก็ถวายการต้อนรับพระองค์ด้วยดีและถวายพระพรให้พระองค์ทรงเจริญพระชนมายุยืนนาน และเหล่าพระสังฆราชทั้งหลายก็ได้ป่าวประกาศให้เหล่าประชาชนที่หลบหนีไปต่างเมืองได้พากันกลับมาอาศัยอยู่ ณ เมืองเกิดเมืองนอนของตนสืบไป

สำหรับวัดศรีสุพรรณนี้ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดถินดุงเมื่อปี พ.ศ.๒๔๐๐ ตรงกับสมัยของรัชกาลที่ ๔ เนื่องมาจากว่าชาวบ้านได้มีมติในการเปลี่ยนชื่อจากวัดศรีสุพรรณมาเป็นวัดถินดุงตามชื่อของหมู่บ้านที่อยู่รอบๆวัด(เดิม) ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๘๖ พระครูพิเศษธรรมาภิบาล เจ้าคณะอำเภอพนพิสัยได้

เปลี่ยนชื่อจากวัดถีนดุงมาเป็น “วัดผดุงสุข” มาจนถึงปัจจุบันนี้ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๑๓ โดยการนำของ พระครูพิสัยกิจจาทร(เจ้าอาวาสวัดหลวง)เจ้าคณะอำเภอโพนพิสัยได้เป็นผู้นำชาวบ้านรอบๆวัดผดุงสุข พร้อมด้วยเจ้าอาวาสวัดทำการย้ายวัดผดุงสุขไปสร้างที่ใหม่ซึ่งห่างไปจากวัดเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตร เนื่องจากเห็นว่าวัดเดิมนั้นคับแคบเกินไป ประกอบกับชาวบ้านเกิดความวิตกกังวลว่าหากไม่ย้ายวัด อาจจะถูกแม่น้ำโขงพัดกัดเซาะตลิ่งจนทำให้วัดจมลงในแม่น้ำโขงได้ โดยพระครูพิสัยกิจจาทร(เจ้าอาวาสวัดหลวง)เจ้าคณะอำเภอโพนพิสัยในขณะนั้นท่านได้ทำการระดมทุนและจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างวัดที่ใหม่ติดกับถนนหนองคาย-โพนพิสัยซึ่งมีพื้นที่กว้างสะดวกกว่าวัดเดิมมาก ดังนั้น ทางคณะสงฆ์อำเภอโพนพิสัยและชาวบ้านถีนดุงจึงได้ทำการย้ายวัดและโบราณวัตถุต่างๆไปที่วัดแห่งใหม่ พร้อมกับสร้างถาวรวัตถุต่างๆขึ้นมา เช่น อุโบสถหลังใหม่ โดยสร้างให้หันออกไปทางถนนใหญ่ จากนั้นก็ได้ย้ายหลวงพ่อบูญจากวัดเดิมที่เดิมท่านหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกไปประดิษฐานไว้ ณ อุโบสถหลังใหม่ โดยคราวนี้ท่านได้หันพระพักตร์ไปทางทิศใต้ดังที่เห็นในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังได้ย้ายศิลาจารึกจากวิหารหลวงพ่อบูญเดิมมาไว้ที่อุโบสถหลังใหม่ด้วย

(๒) สภาพสิ่งแวดล้อมภายในวัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง

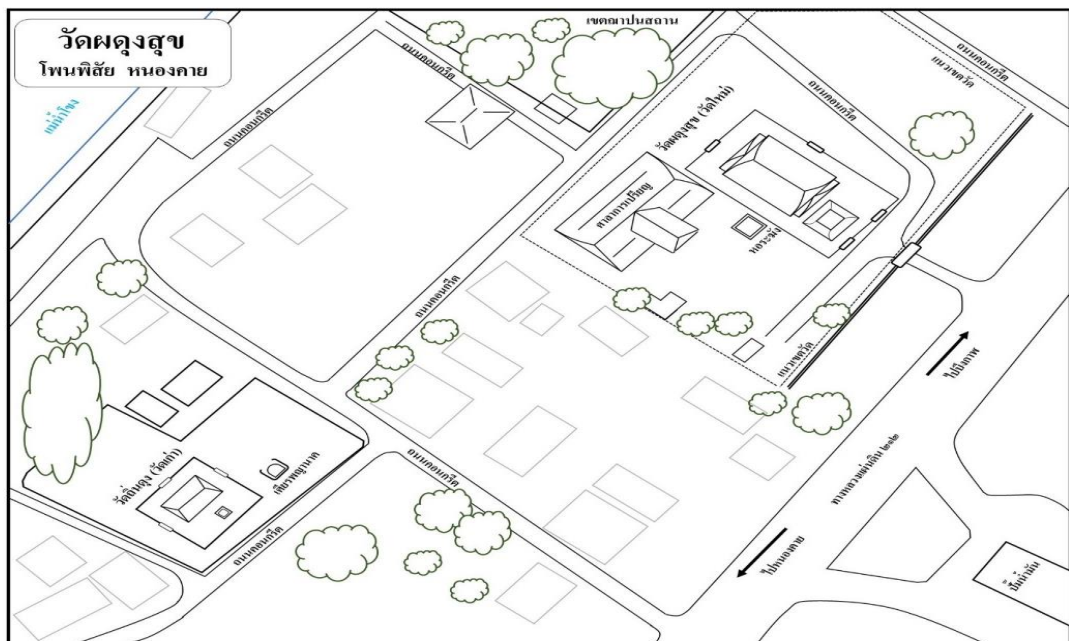
สำหรับสภาพแวดล้อมของวัดถีนดุงหรือวัดผดุงสุขนั้นถือว่าวัดนี้เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก เนื้อที่วัดประมาณ ๔-๖ ไร่วัดมีการจัดพื้นที่สำหรับการใช้สอยวัดนั้นถือว่าวัดนี้มีการจัดพื้นที่วัดดีกว่าทุกวัดก็คือ (๑) มีพื้นที่ส่วนที่เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมทางศาสนาของวัดอยู่โซนด้านหน้าของวัดที่มีอาคารศาลาการเปรียญและสิมหรือโบสถ์อยู่ทางด้านหน้าของวัด บริเวณวัดมีพื้นที่ที่เป็นลานเอนกประสงค์ของวัดจำนวนมากไม่สร้างสิ่งปลูกสร้างอะไรมากมายนัก คือพื้นที่บริเวณหน้าอาคารศาลาการเปรียญ และด้านข้างสิมหรือโบสถ์ทางด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ว่างเปล่า ส่วนด้านหลังของวัดทำเป็นสวนป่าที่มีความร่มรื่นมากและที่สำคัญไม่มีการก่อสร้างอาคารที่มาบดบังพื้นที่ป่ามีการแบ่งพื้นที่พักของสงฆ์คือกุฏิสงฆ์ไว้อย่างเป็นสัดส่วน แต่ข้อที่เป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่ค่อยเหมาะสมก็คือการที่อาคารที่เป็นพื้นที่จัดกิจกรรมนั้นไม่ได้รับการดูแลทำให้มีความเก่าหรือไม่เหมาะกับการใช้สอยสักเท่าไร และที่สำคัญวัดไม่มีการจัดทำป้ายเพื่อชี้จุดการเดินทางและบ่งบอกถึงสถานที่สำคัญๆของวัด โดยเฉพาะพื้นที่ประวัติศาสตร์ของวัดก็คือบริเวณ “วัดศรีสุพรรณ” ซึ่งเป็นวัดเดิมนั้นทุกวันนี้ยังมีสิมเก่าและพระธาตุเก่าอยู่แต่ทางวัดก็ไม่ได้อนุรักษ์รักษาให้คงทนถาวรในเรื่องข้อมูลจุดชมที่สำคัญเลย โดยสภาพของสิ่งแวดล้อมโดยรวมของวัดนั้นสามารถพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๒ แสดงสภาพแวดล้อมของวัดผดุงสุขหรือวัดถินดุง

(๓) แผนผังของวัดผดุงสุข หรือวัดถินดุง

ภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่สำรวจแล้วแหล่งโบราณคดีของวัดผดุงสุขแล้ว จากนั้นก็ได้ดำเนินการเขียนแผนผังของวัดเพื่อเป็นการชี้จุดหรือแสดงพื้นที่ ที่ตั้งโบราณคดีที่มีอยู่ภายในวัดว่าอาคารหรือโบราณสถานที่เป็นของวัดนั้นตั้งอยู่ที่ไหนบ้างอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของผู้ที่สนใจหรือผู้ที่เข้าไปเพื่อศึกษาโดยแผนผังของวัดผดุงสุขนั้นก็มิต่างปรากฏในแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๓ แสดงแผนผังของวัดผดุงสุขหรือวัดถินดุง

จากการพิจารณาแผนผังของวัดผดุงสุขหรือวัดถินดุนั้นก็จะพบว่าพื้นที่ของวัดหรือองค์ประกอบของแผนผังของวัดนั้นมีอยู่ ๒ ส่วนหรือ ๒ พื้นที่ได้แก่ (๑) ผังพื้นที่ซึ่งแสดงถึงที่ตั้งของวัดถินดุนหรือวัดศรีสุพรรณนาราม ดังที่ปรากฏในข้อความของจารึก ซึ่งเป็นพื้นที่เดิมอยู่ห่างจากพื้นที่ของวัดแห่งใหม่ประมาณ ๕๐๐ เมตร โดยตัววัดเก่านั้นอยู่ทางทิศใต้ ซึ่งปกติผู้คนที่ไม่ได้เป็นคนในพื้นที่จะไม่ทราบว่ายังมีวัดเก่าของวัดถินดุนนี้อยู่เลย (๒) ผังพื้นที่แสดงพื้นที่ของวัดผดุงสุข ซึ่งเป็นวัดแห่งใหม่ที่ย้ายมาจากวัดเดิม ซึ่งวัดใหม่นี้ถือว่าเป็นวัดที่มีพระภิกษุจำพรรษา แต่วัดเก่านั้นเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุจำพรรษา และจากการศึกษาแผนผังของวัดผดุงสุขหรือวัดถินดุนนั้นก็จะพบว่ามีโบราณสถานอยู่หรือปรากฏในพื้นที่ของวัดดังต่อไปนี้

(๑) โบราณสถานวัดถินดุนหรือวัดสุพรรณนาราม สำหรับวัดถินดุนหรือวัดศรีสุพรรณนารามนั้นเป็นวัดขนาดเล็กหรือเป็นวัดร้างเพราะไม่มีพระภิกษุจำพรรษา ภายในวัดมีพื้นที่พอกะเกณฑ์ได้ประมาณ ๒ งาน ประกอบไปด้วยโบราณสถานและโบราณวัตถุดังนี้

(๑.๑) สิมหรือโบสถ์เก่า เป็นสิมโบราณศิลปะช่างท้องถิ่นเป็นสิมชั้นเดียว หลังคามุงสังกะสี มีคันทวยรอบตัวสิม ซึ่งรูปร่างสิมก็จะมีลักษณะเช่นเดียวกับสิมวัดหายโศก ในเมืองหนองคาย สิมหลังนี้ไม่มีการยกพื้น สันนิษฐานว่าอาจจะมีการยกพื้นแต่ว่าต่อมาอาจจะมีการถมที่ทำให้พื้นดินของวัดสูงขึ้นทำให้พื้นของสิมต่ำกลายมาเป็นสิมที่ไม่มีการยกพื้น ด้านหน้าประตูมีการวาดภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องนิทานพื้นบ้าน และภายในสิมก็มีพระพุทธรูปที่เป็นพระประธานองค์เล็กที่ทางวัดไม่ได้นำไปวัดใหม่ยังคงเหลือไว้ที่สิมแห่งนี้เหมือนเดิมที่เคยเป็นมา

(๑.๒) พระธาตุประจำวัด เป็นพระธาตุรูปทรงเหมือนพระธาตุพนมก่อด้วยอิฐโบราณปัจจุบันยอดพระธาตุหักลงแล้วแต่ว่า ตัวเรือนธาตุยังคงสมบูรณ์อยู่ ซึ่งพระธาตุนี้ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นพระธาตุอะไรหรือสร้างไว้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือว่าเป็นธาตุบรรจุอัฐิของชาวบ้านแต่ก็มีความเก่ามาก

(๑.๓) พระพุทธรูปโลหะภายในสิมหรือโบสถ์เก่า เป็นพระพุทธรูปศิลปะพื้นบ้าน คาดว่าในอดีตคงจะสร้างไว้เพื่อการแห่ เพราะมีห่วงโลหะอยู่ใต้ฐาน เพราะวาคติของชาวชุมชนสองฝั่งโขงนั้นเชื่อว่าพระที่สร้างขึ้นบริเวณนี้เมื่อถึงคราวเทศกาลก็จะนำออกมาแห่รอบเมืองเพื่อความเป็นสิริมงคล

สำหรับพื้นที่ของวัดร้างแห่งนี้คาดว่าน่าจะมี “วิหารของหลวงพ่อกว้างซึ่งปัจจุบันได้อัญเชิญไปเป็นพระประธานประจำสิมหรือโบสถ์หลังใหม่แล้ว ซึ่งขนาดของพระหลวงพ่อกว้างนั้นไม่น่าจะได้นขนาดกับสิมหลังนี้ ดังนั้น วัดเดิมจึงน่าจะมีอาคารที่เป็น “มหาวิหาร” สำหรับเป็นที่ประดิษฐานองค์

หลวงพ่อกว้างด้วยเช่นเดียวกัน แต่เมื่อเรือวิหารออกไปแล้วและย้ายพระพุทธรูปองค์ใหญ่ออกไปแล้วจึงไม่เหลือสิ่งก่อสร้างอื่นนอกจากสิมหลังนี้เท่านั้น

(๒) โบราณสถานวัดผดุงสุข

จากการพิจารณาผังของวัดจะพบว่านอกจากจะมีวัดร้างที่เป็นวัดเดิมแล้วก็ยังมีวัดใหม่ที่ย้ายไปสร้างอีกที่หนึ่งไม่ห่างจากวัดเดิมมากนักมีพื้นที่ประมาณ ๔-๖ ไร่ โดยทางวัดตั้งชื่อว่าผดุงสุข โดยภายในวัดจะมีศาสนสถานและโบราณวัตถุที่เป็นจุดสำคัญของวัดดังนี้

(๒.๑) อุโบสถหรือสิม สำหรับโบราณสถานที่สำคัญอันดับแรกของวัดผดุงสุคนั้นก็คือสิมหรือโบสถ์ซึ่งสิมนั้นเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ตามคตินิยมของผู้คนในยุคหนึ่งที่มีถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย โดยไม่ได้คำนึงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วยการสร้างแบบล้านช้างดั้งเดิม ซึ่งโบสถ์นั้นถือว่าเป็นอาคารหลังแรกที่จะพบได้ขณะเข้าไปภายในวัด

(๒.๒) ศาลาการเปรียญ อาคารหลังที่สองที่อยู่ภายในวัดผดุงสุขก็คือ “ศาลาการเปรียญ” ทรงไทยประยุกต์ เป็นอาคาร ๒ ชั้นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งถือว่าเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่มาก ภายในอาคารปัจจุบันวัดใช้เป็นที่พักผ่อนรับประทานอาหารเช้าเพลของพระภิกษุภายในวัดในชั้นที่ ๑ ส่วนชั้นสองจะใช้เฉพาะในโอกาสที่สำคัญๆ เท่านั้น

(๒.๓) พระประธานภายในโบสถ์ สำหรับโบราณวัตถุที่เป็นสิ่งสำคัญของวัดอีกอย่างหนึ่งก็คือ “หลวงพ่อบุญพระประธาน” ซึ่งเชื่อว่ามีอายุกว่า ๔๐๐ ปีมาแล้ว เป็นพระที่ย้ายมาจากวัดถินดงหรือวัดศรีสุพรรณนารามเก่า โดยเดิมที่อยู่ภายในวิหารโบราณแต่ต่อมาวิหารได้พังลงชาวบ้านก็เลยอัญเชิญมาประดิษฐานไว้ ณ วัดแห่งใหม่เมื่อสร้างโบสถ์เสร็จแล้วก็นำมาประดิษฐานไว้ในโบสถ์พร้อมกันนั้นก็ได้อัญเชิญสิ่งของอื่นๆ มาด้วย เช่น จารึก เป็นต้น

(๒.๔) จารึกของวัดจำนวน ๒ หลัก สำหรับจารึกของวัดผดุงสุคนี้นี้มีอยู่ ๒ หลัก หลักที่ ๑ ระบุว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๑๐๖ สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ส่วนหลักที่ ๒ ระบุว่าสร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๑๑๕ ปลายสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งจารึกทั้งสองหลักนี้ได้นำมาจากวัดถินดงซึ่งเป็นวัดเดิม และปัจจุบันกลายเป็นวัดร้างแล้ว

(๒.๕) หอระฆัง เป็นอาคารอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ด้านหน้าศาลาการเปรียญ และด้านข้างของโบสถ์ ซึ่งวัดนี้แปลกอย่างหนึ่งก็คือมีการสร้างโบสถ์หันไปทางทิศใต้ ซึ่งปกติโบสถ์และพระประธานจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือไม่ก็ทิศเหนือ เป็นเหตุให้ทิศการหันพระพักต์ของพระประธานกลายเป็นหันข้างให้พระอาทิตย์

(๒.๖) กุฏิหรือที่พักสงฆ์ สำหรับกุฏิที่พักสงฆ์นั้นสร้างติดริมกำแพงวัด เป็นอาคารเล็กเนื่องจากว่ามีพระภิกษุสามเณรภายในวัดน้อยมาก

๔.๓ รูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคาย

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยคณะผู้วิจัยได้นำรูปแบบการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจำนวน ๓ กิจกรรมหลักได้แก่

- (๑) กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- (๒) กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึก
- (๓) กิจกรรมเด็กวัดร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่ง โบราณคดีจังหวัดหนองคาย”

สำหรับโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายเป็นโครงการที่คณะผู้วิจัยได้จัดขึ้นเพื่อให้การอบรมความรู้เรื่องของการเป็นมัคคุเทศก์ยุวชนที่มีหน้าที่มอบความรู้กับประชาชนและนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวได้มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางมาเที่ยวจังหวัดหนองคายให้มากขึ้น อีกทั้งยังมุ่งหมายที่จะให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยขั้นตอนและกระบวนการในการให้การอบรมมัคคุเทศก์น้อยนั้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

- (๑) จัดประชุมระดมความคิดเกี่ยวกับการจัดโครงการและเขียนโครงการโดยได้เชิญผู้เชี่ยวชาญและนักวิจัยรวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมประชุมกลุ่มเพื่อหาแนวทางในการดำเนินการภายใต้งบประมาณของโครงการวิจัย โดยการจัดประชุมขึ้นที่จังหวัดหนองคาย โดยที่ประชุมได้มีการถกเถียงในเรื่องของการจัดงานและที่สุดก็ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการทำงาน

(๒) จัดการประชุมกับโรงเรียนในพื้นที่ คือ เทศบาลตำบลในเมือง เทศบาลตำบลกวนวัน เทศบาลตำบลปะโค และเทศบาลตำบลเวียงคุก ในการคัดเลือกเด็กนักเรียนเพื่อมาเข้าร่วมโครงการ โดยมุ่งให้เด็กที่มีอายุตั้งแต่ ๑๓-๑๕ ปีโดยประมาณที่มีความสนใจในเรื่องของแหล่งโบราณคดี และมีปฏิภาณไหวพริบ ฉลาดในการพูดหรือสนทนา และมีความตั้งใจในการเข้าอบรม โดยการอบรมได้ดำเนินการอบรมเป็นเวลา ๒ วัน วันแรกลงทะเบียน และปฐมนิเทศพร้อมอบรมความรู้เกี่ยวกับมัคคุเทศก์ วันที่สองลงพื้นที่ปฏิบัติการจริงทั้งช่วงเช้า-บ่าย เย็นมอบวุฒิบัตรสำหรับผู้ผ่านการอบรม โดยกรอบของการจัดอบรมนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากโครงการและกำหนดการดำเนินการอบรมดังต่อไปนี้

(๓) ดำเนินการจัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย ซึ่งในโครงการมีรายละเอียดเกี่ยวกับหลักการและเหตุผลสำคัญก็คือ จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาจากกระแสพระพุทธศาสนาทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดี สมัยเมืองพระนคร(กัมพูชา)มาจนถึงกระแสพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับอิทธิพลผ่านมาจากสุโขทัย ล้านนา และล้านช้าง อีกทั้งเมืองหนองคายก็เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตปกครองของอาณาจักรล้านช้างมาก่อน ดังนั้น ผลของการที่จังหวัดหนองคายได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคประวัติศาสตร์เป็นเหตุให้จังหวัดหนองคายมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ที่ชุมชนเมือง ปะโค เวียงคุก ในเขตอำเภอเมืองหนองคาย เป็นชุมชนที่ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศานายุคทวารวดี และพระพุทธศานามหายานแบบเมืองพระนครรวมถึงคติความเชื่อในทางศาสนาพราหมณ์ฮินดูมาก่อนโดยที่ความเจริญรุ่งเรืองในอดีตนั้นได้ผ่านกาลเวลามาหลายร้อยปี และผ่านเหตุการณ์บ้านเมืองมาหลายเหตุการณ์ทำให้บรรดาศาสนสถานหรือแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นได้ถูกทอดทิ้งไป ซึ่งทางสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ได้มอบหมายให้นักวิจัยของคณะพุทธศาสตร์ได้ลงพื้นที่ทำวิจัยในเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย” ซึ่งคณะนักวิจัยได้กำหนดให้มีการดำเนินการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีแก่นักเรียนในพื้นที่เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้และนำความรู้ไปใช้เพื่อการสร้างความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวให้กับชุมชนได้ผ่านกิจกรรมยุวมัคคุเทศก์หรือมัคคุเทศก์น้อย

กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อยเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายจึงถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งของแผนงานวิจัยที่มุ่งให้องค์ความรู้ด้าน การท่องเที่ยวและทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ ท้องถิ่นให้กับนักเรียนและผู้สนใจทั้งนี้ก็เพื่อที่จะกระตุ้นให้นักเรียนเกิดความรักความหวงแหนในแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ต้นและมุ่งให้เกิดทักษะ ความสามารถในการอธิบายเล่าประวัติความเป็นมาและรายละเอียดของแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่นได้อย่างถูกต้อง

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะพุทธศาสตร์จึงได้เล็งเห็นความสำคัญ จึงได้จัดกิจกรรมมัคคุเทศก์ น้อยเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายเพื่อให้นักเรียนพัฒนาตนเองทั้งด้านความรู้ ภาษา อารมณ์ สังคม รวมทั้งสำนึกรัก ในภูมิลำเนา ถิ่นกำเนิดของตนเอง นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย อีกทั้งเป็นการฝึกการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและการท่องเที่ยวโดยชุมชนอีกด้วย

โดยโครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการคือ (๑) เพื่อพัฒนาความสามารถด้านการเป็นมัคคุเทศก์ที่ถูกต้อง (๒) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดทักษะการพูดแนะนำแหล่งโบราณคดีท้องถิ่นได้อย่างคล่องแคล่ว และถูกต้อง (๓) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนวัฒนธรรม

แหล่งโบราณคดีของชุมชนของตนเอง (๔) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ (๕) เพื่อสร้างมัคคุเทศก์น้อยให้กับชุมชน

ลักษณะกิจกรรมของโครงการนั้นก็คือ (๑) เป็นการจัดกิจกรรมการอบรมเชิงวิชาการและปฏิบัติการโดยได้เรียนเชิญวิทยากรผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวมาให้ความรู้(๒) เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมฟังการอบรมได้มีโอกาสเรียนรู้ด้วยการรู้จักฟังและปฏิบัติการตามแนวทางของวิทยากรและลงพื้นที่จริง

สำหรับกำหนดการการจัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย ได้จัดขึ้นวันที่ ๘-๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๔ ณ ห้องประชุมชั้น ๑ อาคารหลวงปู่พระใส วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย โดยวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๔ เป็นการอบรมภาคทฤษฎี ส่วนวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔ เป็นภาคปฏิบัติที่ให้ผู้อบรมลงภาคสนามในการทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยวแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจำนวน ๘ วัด

สำหรับวิทยากรที่ทำหน้าที่ในการอบรมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายนั้นก็มาจากคณะวิทยากรจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี จำนวน ๒ ท่านได้แก่ (๑.) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศราวุฒิ ผิวแดง และ (๒.) อาจารย์ อัมภวนต์ สุวรรณภักดี และมีนิสิตจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีมาเป็นพี่เลี้ยงและสนับสนุนการอีกจำนวน ๔ คน

(๓) การลงพื้นที่และฝึกปฏิบัติในพื้นที่จริงจำนวน ๘ วัด

ในการจัดอบรมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายนั้นได้จำนวนผู้เข้าร่วมอบรมทั้งหมดรวมทั้งนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๓ จำนวน ๕ โรงเรียน โดยมีนักเรียนและครูที่เข้าร่วมอบรมจำนวน ๔๔ รูป/คน ได้แก่

๑.โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร	จำนวน ๑๐ คน
๒.โรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบูรณ์บำรุง	จำนวน ๑๐ คน
๓.โรงเรียนกวนวันวิทยา	จำนวน ๑๐ คน
๔.โรงเรียนเวียงคำวิทยาคาร	จำนวน ๕ คน
๕.โรงเรียนพระเทพบัณฑิตวิทยานุสรณ์	จำนวน ๓ รูป

รวม ๓๘ รูป/คน รวมครูอีก ๖ ท่าน=๔๔ รูป/คน

(๕) กรอบในการอบรมภาคทฤษฎี วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๔

สำหรับการจัดอบรมในวันแรก เป็นภาคทฤษฎีช่วงเช้าหลังจากที่ได้ลงทะเบียนเข้าร่วมอบรมแล้วคณะวิทยากรจากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานีได้ดำเนินการอบรมโดยการอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับการทำหน้าที่หรือปฏิบัติหน้าที่ตามกรอบของการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดี โดยกรอบในการอบรม

ของกระทรวงศึกษาธิการนั้นเป็นการอบรมวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๖๔ เน้นการอบรมเชิงทฤษฎีโดยกรอบการอบรมนั้นมีดังต่อไปนี้

๑. หลักการยุวมัคคุเทศก์และวิธีปฏิบัติงานยุวมัคคุเทศก์

ในการดำเนินการอบรมนั้นคณะวิทยากรได้ดำเนินการอบรมเกี่ยวกับหลักพื้นฐานในการเป็นยุวมัคคุเทศก์ที่ดีโดยเป็นการดำเนินการอบรมสลับกับการแสดงหรือจัดกิจกรรมสั้นทางการจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายฝึกอบรมของสถาบันราชภัฏอุดรธานี โดยกรอบของการเป็นมัคคุเทศก์นั้นก็มีดังต่อไปนี้

๑.๑ ความหมายความสำคัญและลักษณะงานของมัคคุเทศก์ ซึ่งในข้อนี้วิทยากรมุ่งอธิบายให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง (๑) ความหมายของมัคคุเทศก์ (๒) ประเภทของมัคคุเทศก์ (๓) ประวัติความเป็นมาของอาชีพมัคคุเทศก์

๑.๒ บทบาทหน้าที่ของมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง • การเป็นตัวแทนท้องถิ่น • การเป็นผู้นำเที่ยวที่เป็นบทบาทหน้าที่หลัก • บทบาทผู้นำ • บทบาทของการเป็นนักประชาสัมพันธ์นักการทูต • บทบาทของเจ้าบ้าน • บทบาทของผู้ประสานงาน • บทบาทของนักแสดงหรือให้ความเป็นนักร้องนันทนาการ • บทบาทของนักจิตวิทยา • บทบาทของผู้สื่อความหมาย

๑.๓ คุณสมบัติหน้าที่ของผู้ประกอบการอาชีพมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง • คุณสมบัติที่จำเป็นและแนวทางในการพัฒนาตนเองของมัคคุเทศก์ • มีใจรักและเจตคติต่องานบริการ • มีความตรงต่อเวลา

๑.๔ มารยาทและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง • ความหมายของมารยาทและจรรยาบรรณ • หลักมารยาทและจรรยาบรรณของมัคคุเทศก์ • มารยาทและจรรยาบรรณที่ควรปฏิบัติต่อนักท่องเที่ยวและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ ความรู้ทั่วไปในการประกอบอาชีพมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง • ประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย • แผนผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย • ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนาในจังหวัดหนองคาย • การนำชมวัดในจังหวัดหนองคาย • การนำชมสถานที่ในจังหวัดหนองคาย

๑.๖ การปฏิบัติงานของมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง • การดำเนินงานของมัคคุเทศก์

๒. จิตวิทยาบริการ และมนุษยสัมพันธ์

สำหรับหลักการที่เป็นเนื้อหาส่วนที่เป็นหลักการทางด้านจิตวิทยาและมนุษยสัมพันธ์นี้คณะวิทยากรต้องการที่จะให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบและเข้าใจถึงประเด็นเหล่านี้คือ (๑) ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตวิทยาบริการและการท่องเที่ยว (๒) พฤติกรรมมนุษย์ในด้านการเรียนรู้การรับรู้แรงจูงใจ

ทัศนคติความเชื่อและค่านิยมในส่วนเกี่ยวกับการทำงาน การพักผ่อน การท่องเที่ยว (๓) ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในกระบวนการสังคมประเภทและคุณลักษณะของนักท่องเที่ยว(๔) ทฤษฎีในการท่องเที่ยว (๕) ปัจจัยกำหนดการท่องเที่ยว (๖) รูปแบบการตัดสินใจ(๗) การให้บริการที่ดีของมัคคุเทศก์(๘) มนุษยสัมพันธ์ของมัคคุเทศก์

๑.๓ กฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง (๑) กฎหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว(๒) กฎหมายเกี่ยวกับมัคคุเทศก์ (๓) กฎ ระเบียบ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับอาชีพมัคคุเทศก์ ตามพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

๑.๔ วาทศิลป์(การฝึกพูดในที่ชุมชน)

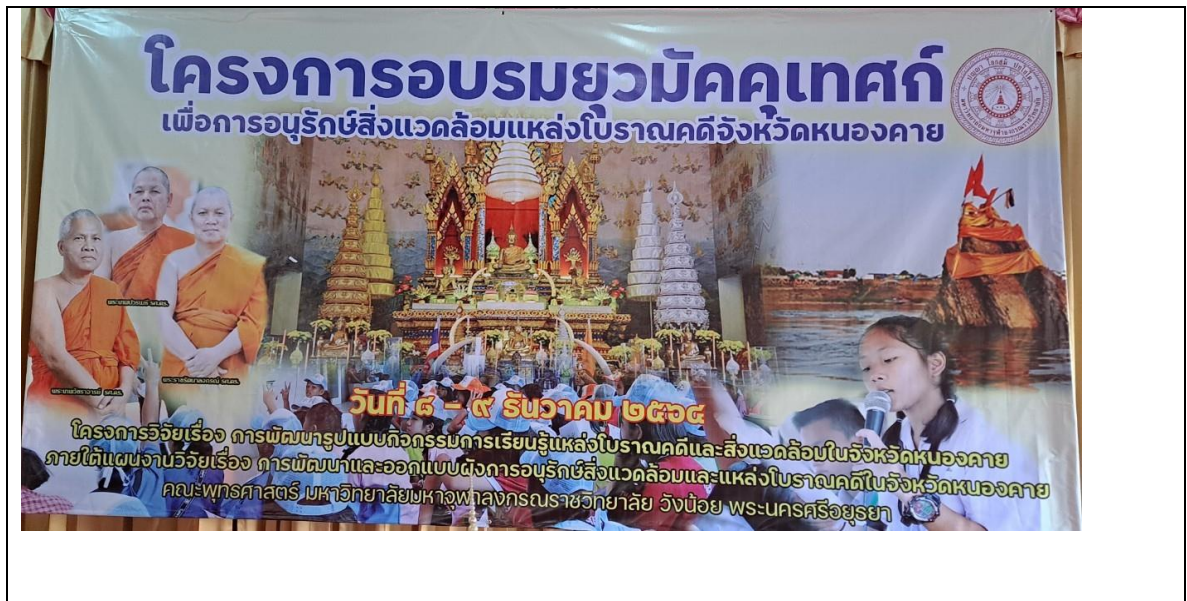
ในประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ผู้เข้าร่วมอบรมจะต้องทราบเกี่ยวกับวิธีการใช้คำพูดหรือหลักการในการพูดว่าจะพูดอย่างไรถึงก่อให้เกิดความรู้สึกและความเข้าใจที่ดีกับแหล่งท่องเที่ยวที่จะแนะนำ โดยหลักการพูดนั้นก็มิตดงต่อไปนี้ (๑) หลักในการพูดในที่ชุมชน (๒) หลักในการพูดแนะนำสถานที่ท่องเที่ยว

๑.๕ เทคนิคการจัดกิจกรรมนำเที่ยว ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง(๑) เทคนิคในการจัดทำแผนการท่องเที่ยว (๒) เทคนิคในการนันทนาการ

๑.๖ แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในจังหวัดหนองคาย ตามที่ได้คัดเลือกมาจากข้อมูลผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจำนวน ๒๐ แห่ง โดยมีการอธิบายกรอบสาระสำคัญ คือ (๑) ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว(๒) สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในที่ชุมชน

๑.๗ ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง (๑) สาเหตุที่ทำให้นักท่องเที่ยวไม่ปลอดภัย (๒) ความรู้เรื่องความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว (๓) ปัญหาและภัยที่เกิดขึ้นกับท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ (๔) วิธีให้ความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ขณะเดินทางและการนำชมสถานที่ต่างๆ (๕) ข้อควรปฏิบัติเมื่อเกิดอุบัติเหตุทั้งการท่องเที่ยวทางบกและทางน้ำ(๖) การปฐมพยาบาล และวิธีใช้เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ

๑.๘ ความรู้ในการขออนุญาตบัตรมัคคุเทศก์ ในหัวข้อนี้วิทยากรมุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้ทราบถึง (๑) คุณสมบัติของการสมัครสอบบัตรมัคคุเทศก์(๒) ประเภทของบัตรมัคคุเทศก์(๓) วิธีการขอรับใบอนุญาตการเป็นมัคคุเทศก์(๔) หลักสูตรที่ราชการกำหนดในการสอบบัตรมัคคุเทศก์

๑.ภาคเช้าลงทะเบียน-ชี้แจง

๒. ประกอบพิธีเปิด-ให้โอวาท

๓. วิทยากรอบรมช่วงเช้า

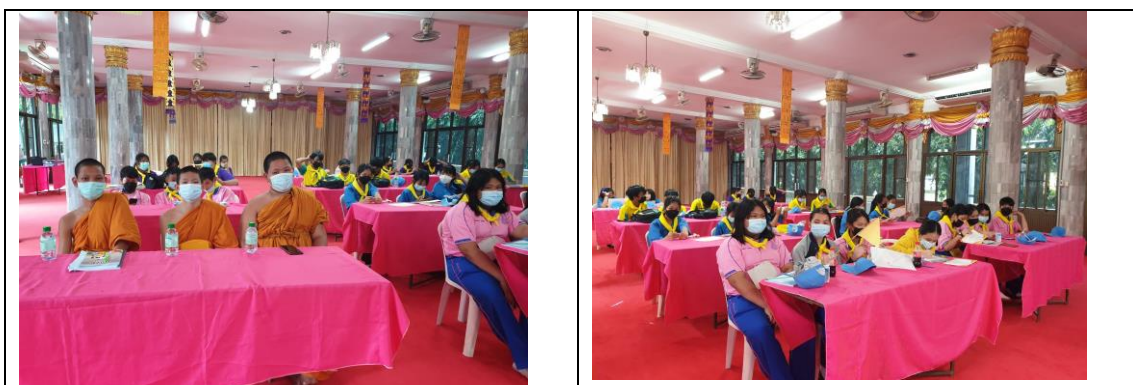

๔.กิจกรรมสันตนาการของนักศึกษาจากม.ราชภัฏอุดรธานี

๕.อบรมภาคบ่าย

๖.ปฏิบัติการมัคคุเทศก์ ณ อุโบสถวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง

(๒) การอบรมภาคปฏิบัติ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔

สำหรับการอบรมยุวมัคคุเทศก์วันที่ ๒ เป็นการอบรมภาคปฏิบัติโดยมีกำหนดการในการลงพื้นที่แหล่งโบราณคดีเพื่อปฏิบัติกรมัคคุเทศก์ในพื้นที่จริงจำนวน ๘ วัด โดยใช้รถตู้นำผู้อบรมซึ่งเป็นเด็กนักเรียนหรือยุวมัคคุเทศก์น้อยจำนวน ๓๘ รูปคน จำนวน ๓ คัน โดยมีคุณครูพี่เลี้ยงและคณะนักวิจัยนั่งดูแลและคอยให้คำแนะนำไปด้วยโดยการลงพื้นที่ปฏิบัติการจริงในภาคสนามนี้มีลำดับการดำเนินการดังนี้

(๑) วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย การลงพื้นที่เพื่อปฏิบัติหน้าที่ยุวมัคคุเทศก์นั้นได้ลงพื้นที่ในช่วงบ่ายวันที่ ๘ ธันวาคมเนื่องจากว่าเป็นสถานที่อบรมจึงทำให้ง่ายต่อการดำเนินการพานักเรียนลงพื้นที่สำรวจพื้นที่วัดและให้นักเรียนได้ปฏิบัติหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์น้อยในสถานการณ์จริง โดยการดำเนินการนั้นได้รับคำชื่นชมจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในวัดว่า นักเรียนหรือยุวมัคคุเทศก์น้อยสามารถพูด-อธิบายได้อย่างคล่องแคล่ว และนำเสนอได้อย่างน่าสนใจสมควรที่วัดหรือหน่วยงานของรัฐจะต้องสนับสนุนให้มีมัคคุเทศก์น้อยในลักษณะนี้

แห่งที่ ๑ วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง

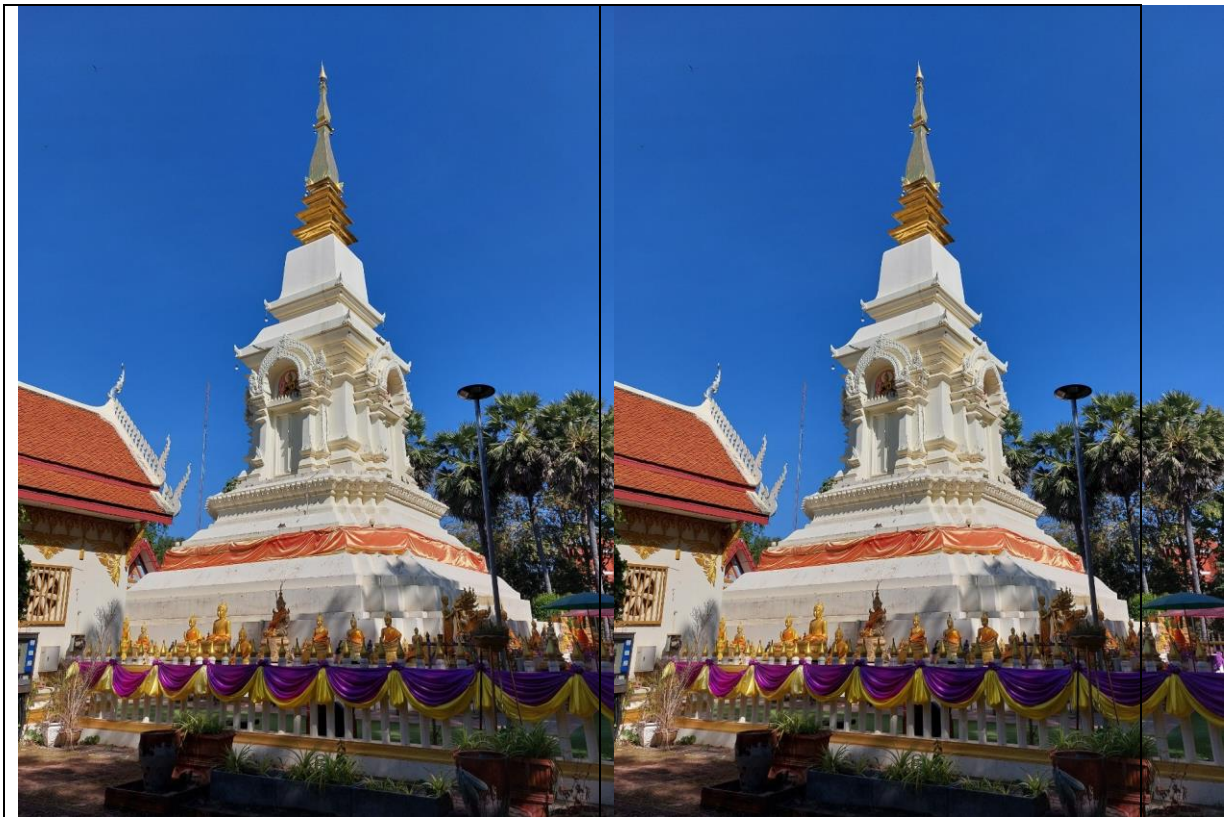
สำหรับอุปสรรคและปัญหาที่พบในพื้นที่วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง จังหวัดหนองคาย ก็คือเสียงดังจนเป็นอุปสรรคต่อการอธิบายข้อมูลของยุวมัคคุเทศก์น้อย และอีกประการหนึ่งก็คือในสถานการณ์โควิดนักท่องเที่ยวมีความระมัดระวังในเรื่องของการมาท่องเที่ยวหรือการเข้ามารับฟังการบรรยายของนักเรียน ทำให้การปฏิบัติหน้าที่จะต้องย้ายออกมาข้างนอก เพื่อให้เป็นพื้นที่เปิดและง่ายต่อการบรรยายและนักท่องเที่ยวก็ไม่เกิดความกังวลมากนัก

ส่วนข้อดีก็คือเนื่องจากวัดโพธิ์ชัยเป็นวัดที่ประดิษฐานขององค์หลวงพ่อบุญเหลือ ซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ชาวหนองคายรู้จักเป็นอย่างดี ดังนั้นในการดำเนินการ ณ วัดนี้ยุวมัคคุเทศก์จึงสามารถบรรยายได้ดีเนื่องจากว่ามีข้อมูลในเรื่องนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และอีกประการหนึ่งก็คือ มีแหล่งข้อมูลที่สามารถนำมาอธิบายได้ง่าย

(๒) วัดพระธาตุบังพวน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สำหรับการลงพื้นที่ปฏิบัติการในวัดหรือแหล่งโบราณคดีในแห่งที่ ๒ นี้ก็ถือว่าเป็นสถานที่ที่มีความกว้างขวางมีนักท่องเที่ยวจำนวนมากทำให้ยุวมัคคุเทศก์มาความตื่นเต้น แต่ก็สามารถนำเสนอหรือปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเนื่องจากว่าเป็นวัดในพื้นที่ของยุวมัคคุเทศก์จึงทำให้ผู้อธิบายสามารถเล่าเรื่องและนำชมสถานที่ได้ดี โดยเฉพาะการเล่าเรื่องเกี่ยวกับ “สัตตมหาสถาน” ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในจังหวัดหนองคายและเป็นหนึ่งใน ๓ แห่งของประเทศไทย โดยยุวมัคคุเทศก์ที่รับผิดชอบอธิบายได้อย่างคล่องแคล่วต่อหน้านักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลทำให้นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นอย่างมาก

แห่งที่ ๒ วัดพระธาตุบังพวน

องค์พระธาตुบังพวน

องค์พระธาตुบังพวน

ยุวมัคคุเทศก์รับฟังข้อมูลของวัด

ยุวมัคคุเทศก์รับฟังข้อมูลของวัด

ยุวมัคคุเทศก์นำเสนอข้อมูลวัดผ่านบทบาทจริง

ยุวมัคคุเทศก์รับฟังข้อมูลของวัด

ยุวมัคคุเทศก์ศึกษาดูงานในสถานที่จริง

ยุวมัคคุเทศก์ศึกษาดูงานในสถานที่จริง

พุทธสถานสำคัญที่วัดพระธาตุบังพวน

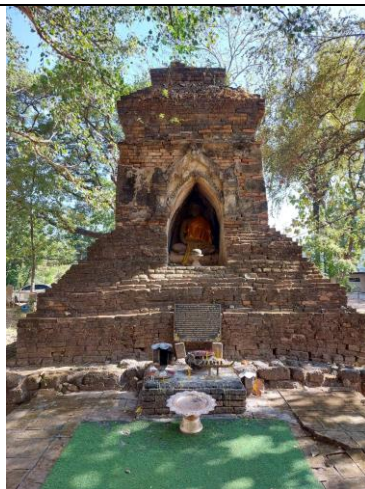

พุทธสถานสำคัญที่วัดพระธาตุบังพวน

	
<p>พุทธสถานสำคัญที่วัดพระธาตุบังพวน</p>	<p>พุทธสถานสำคัญที่วัดพระธาตุบังพวน</p>
	
<p>นำเสนอเรื่องบ่อน้ำพญานาคมูจรินทร์</p>	<p>นำเสนอเรื่องบ่อน้ำพญานาคมูจรินทร์</p>
	
<p>บริเวณสัตตมหาสถาน</p>	<p>บริเวณสัตตมหาสถาน</p>

บริเวณสถิตมหาสถาน

บริเวณสถิตมหาสถาน

พระพุทธรูปขนาดปรก

ริมบ่อน้ำพญานาค

พระประธานในพระวิหาร

พระประธานในพระวิหาร

	
สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้	สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้
	
สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้	สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้
	
สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้	สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้รู้

สำหรับอุปสรรคในการดำเนินการปฏิบัติหน้าที่ของยุวมัคคุเทศก์ในวัดแห่งที่สองนี้ก็คือ การอธิบายเกี่ยวกับแผนผังของวัดยังไม่ค่อยชัดเจนเนื่องจากว่ายังมีความรู้ในเรื่องของการอ่านแผนผังยังไม่ดีพอ อีกประการหนึ่งก็คือความตื่นเต้นที่ต้องอธิบายเรื่องราวต่อหน้าผู้คนโดยเฉพาะนักท่องเที่ยว ซึ่ง

เป็นความรู้และประสบการณ์แปลกใหม่ของยุวมัคคุเทศก์ ซึ่งก็เป็นเรื่องปกติของการปฏิบัติหน้าที่ครั้งแรก

ส่วนข้อดีของการดำเนินการในสถานที่จริงของยุวมัคคุเทศก์ในวัดนี้ก็คือเตรียมตัวนำเสนอมาดีทำให้พูดอธิบายได้อย่างคล่องแคล่วและมีความสุขกับการอธิบายเนื่องจากเป็นวัดใกล้บ้านและยุวมัคคุเทศก์เองก็ต้องการเล่าเรื่องวัดที่ตนเองทราบให้ผู้คนที่ทราบอยู่แล้วนั่นเอง

(๓) วัดยอดแก้ว ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สำหรับวัดแห่งนี้เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่กว้างขวางของยุวมัคคุเทศก์กลุ่มที่ ๓ ได้ดำเนินการเข้าไปภายในพระวิหารแล้วบรรยายให้นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงประวัติความเป็นมา พัฒนาการและความสำคัญของวัดยอดแก้วที่มีต่อชุมชนและชาวบ้านโดยพาสาวคุ่มวัดยอดแก้วให้ทราบ โดยการบรรยายนั้นมีความสะอาดไม่ราบรื่นเนื่องจากไม่คุ้นกับพื้นที่และมีข้อมูลที่จะนำมาเสนอน้อย คณะวิทยากรได้แก้ไขโดยการให้ ยุวมัคคุเทศก์กลุ่มนี้ทำการซ่อม คือ การเตรียมตัวบรรยายใหม่ โดยครั้งหลังสามารถดำเนินการนำเที่ยวและบรรยายข้อมูลที่มีอยู่ได้ดีมากขึ้น

แห่งที่ ๓ วัดยอดแก้ว

ศึกษาดูงานที่วัดยอดแก้ว

ศึกษาดูงานที่วัดยอดแก้ว

ศึกษาดูงานที่วัดยอดแก้ว

ศึกษาดูงานที่วัดยอดแก้ว

ข้อมูลเกี่ยวกับวิหารโบราณ	ข้อมูลเกี่ยวกับวิหารโบราณ
	
ข้อมูลเกี่ยวกับวิหารโบราณ	ข้อมูลเกี่ยวกับวิหารโบราณ

สำหรับอุปสรรคของการนำเสนอหรือการนำเที่ยววัดแห่งนี้ก็คือ เนื่องจากวิหารเป็นวิหารขนาดใหญ่แต่มีระบบระบายอากาศไม่ค่อยดีทำให้พื้นที่ด้านในมีความอับอากาศไม่ถ่ายเททำให้ยุวมัคคุเทศก์หลายคนเกิดอาการอ่อนเพลีย อึดอัดอันเนื่องมาจากสภาพอากาศที่ไม่ดี แต่เมื่อเห็นสถานที่จริงทุกคนก็ตกใจเพราะภายในวิหารของหลวงพ่อดำใหญ่มีเสาหินขนาดใหญ่ทำให้เกิดความตื่นเต้นและได้ฟังเรื่องราวที่สมาชิกในกลุ่มเล่าเรื่องราวก็ล้วนได้รับความรู้ความเข้าใจเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของ การอ่านหรืออธิบายผังของวัดนั้นทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมและชาวบ้านที่มาร่วมฟังได้รับความรู้เพิ่มขึ้น

(๔) วัดศิลาเลข ตำบลโพนสา อำเภอบางบาล จังหวัดนนทบุรี สำหรับวัดแห่งนี้ถือว่าเป็นวัดที่ ๔ เป็นวัดที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัดที่พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้างได้ทรงมอบหน้าที่ให้ข้าราชการบริหารมาสร้างไว้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และสถานที่ศึกษาของพระภิกษุสามเณรในยุคนั้น โดยวัดนี้มีพระเจดีย์องค์เล็กองค์หนึ่งเดิมที่มีอาคารครอบอยู่ปัจจุบันอาคารได้พังลงไปคงเหลือเฉพาะองค์พระเจดีย์ โดยยุวมัคคุเทศก์กลุ่มที่ได้ทำหน้าที่ในการนำเที่ยววัดนี้ได้อธิบายประวัติความเป็นมาและแผนผังการท่องเที่ยวให้กับผู้เข้าร่วมอบรมได้ฟังก็เป็นการอธิบายอย่างชัดเจนและมีข้อมูลที่เตรียมมาเป็นอย่างดี ทำให้ผู้เข้าร่วมอบรมได้รับความรู้เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก

แห่งที่ ๔ วัดศิลาเลข

นำชมและศึกษาพื้นที่วัดศิลาเลข

นำชมและศึกษาพื้นที่วัดศิลาเลข

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนยุวมัคคุเทศก์

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนยุวมัคคุเทศก์

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนๆมัคคุเทศก์

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนๆมัคคุเทศก์

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนๆมัคคุเทศก์

นำเสนอข้อมูลให้เพื่อนๆมัคคุเทศก์

ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข

ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข

	
<p>ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข</p>	<p>ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข</p>
	
<p>ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข</p>	<p>ศึกษาแหล่งโบราณคดีวัดศิลาเลข</p>

(๕) วัดสาวสุวรรณ ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สำหรับการนำเสนอในวัดแห่งนี้คณะวิทยากรแนะนำให้ยุวมัคคุเทศก์ผู้นำเสนอให้เดินชมทั้งภายในและภายนอกของวัดก่อน จากนั้นค่อยได้มาดำเนินการอธิบายในเชิงนำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว และชาวบ้านได้ฟังภายนอกโบสถ์ของวัด โดยการบรรยายก็สามารถสร้างความเข้าใจให้กับนักท่องเที่ยวได้ในระดับหนึ่ง เนื่องจากว่าสภาพอากาศไม่อำนวยทำให้ผู้นำเที่ยวร้อนและไม่สามารถอธิบายได้อย่างเต็มที่

แห่งที่ ๕ วัดสาวสุวรรณ

นำเสนอข้อมูลเพื่อนำชมวัดสาวสุวรรณ

นำเสนอข้อมูลเพื่อนำชมวัดสาวสุวรรณ

	
<p>ศึกษาวัตถุโบราณภายในวัด</p>	<p>ศึกษาวัตถุโบราณภายในวัด</p>
	
<p>ฟังข้อมูลจากนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยศิลปากร</p>	<p>ฟังข้อมูลจากนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยศิลปากร</p>

สำหรับอุปสรรคปัญหาของการนำเที่ยวในวัดนั้นนอกจากจะอากาศร้อนแล้ว ยูวมัคคุเทศก์ยังขาดความรู้เกี่ยวกับโบราณวัตถุภายในวัด เช่น ใบเสมาสมัยปาปวนของเขมรที่สักรูปในซาดกของพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีก็คือ “สี่พีซาดก” ซึ่งเป็นซาดกนกนิบาตและเป็นซาดกที่ยูวมัคคุเทศก์ไม่คุ้นเคยมากนักทำให้อธิบายเรื่องราวเหล่านี้ไม่ได้ แต่เมื่อคณະนักวิจัยได้เข้าไปเสริมการอธิบายจึงสามารถทำความเข้าใจได้ และปัญหาการอ่านแผนผังก็ยังมีเพราะนักเรียนไม่ได้ดูสถานที่จริงทั้งหมดทำให้ไม่สามารถระบุที่ตั้งของอาคารหรือศาสนสถานที่สำคัญๆได้

ส่วนข้อดีของการนำเสนอของยูวมัคคุเทศก์ก็คือ การที่ยูวมัคคุเทศก์บางคนเกิดและเติบโตที่นี่ทำให้รู้เกร็ดประวัติศาสตร์หรือเรื่องเล่าของวัดนี้ทำให้นำมาเสริมการเล่าแล้วเกิดความเข้าใจมากขึ้นได้

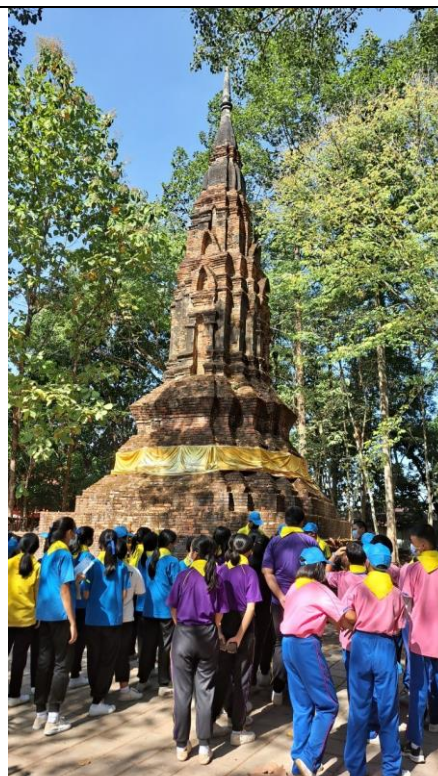
(๖) วัดเทพพลประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สำหรับวัดแห่งนี้เป็นวัดที่ ๖ ที่กลุ่มยุวมัคคุเทศก์ที่จะนำเสนอเป็นสามเณร ซึ่งยุวมัคคุเทศก์สามเณรท่านได้ทำหน้าที่ในการนำเสนอแผนผังประวัติและพัฒนาการของสถานที่ทำให้เพื่อนๆมัคคุเทศก์แปลกใจมาก เพราะท่านสามารถแนะนำสถานที่และชี้จุดโบราณวัตถุได้ตรงตามแผนที่ อีกทั้งประวัติที่นำเสนอก็มี ความแม่นยำมาก แสดงให้เห็นว่าท่านได้ทำการเตรียมข้อมูลในเรื่องนี้มาเป็นอย่างดี

แห่งที่ ๖ วัดเทพพลประดิษฐาราม

นำเสนอข้อมูลวัดเทพพลประดิษฐาราม

นำเสนอข้อมูลวัดเทพพลประดิษฐาราม

นำเสนอข้อมูลวัดเทพพลประดิษฐาราม

นำเสนอข้อมูลวัดเทพพลประดิษฐาราม

	
<p>ชมศิลปวัตถุที่วัดเทพพลประดิษฐาราม</p>	<p>ชมศิลปวัตถุที่วัดเทพพลประดิษฐาราม</p>

สำหรับปัญหาและอุปสรรคในการนำเที่ยวหรือนำเสนอมรดกวัฒนธรรมนี้ก็คือการเดินทางเข้าวัดมานั้นทาง
 ลงแคบและทำให้การเข้าถึงวัดลำบากแม้ว่าจะเป็นเส้นทางการเดินในวัดก็ไม่ใช่ระบบทำให้การ
 นำเสนอโดยเฉพาะการอ่านแผนผังนั้นก่อให้เกิดความผิดพลาดได้ง่าย

(๗) วัดพระธาตุมุทหรือวัดโพนจิกเวียงจัว ตำบลปะโค อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย สำหรับวัดนี้ถือว่าเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่กว้างขวางดั่งนั้น ยูวมัคคุเทศก์จำเป็นที่จะต้องเดินสำรวจรอบๆวัดซึ่งก็จะใช้ระยะเวลาานานมากเพราะกรอบพื้นที่และที่ตั้งของโบราณสถานนั้นเฉพาะวัดนี้มีทั้งหมด ๓-๔ จุด แต่ละจุดก็อยู่ห่างกัน ทำให้บรรดา ยูวมัคคุเทศก์ต่างก็เหนื่อยล้ากันเป็นอย่างมาก ส่วนการนำเสนอในกลุ่มที่นำเสนอก็สามารถที่จะนำเสนอได้ดีและตรงเวลา แต่ก็ยังรักษากรอบของข้อมูลที่จำเป็นของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้เอาไว้ได้แม้จะไม่มากแต่ก็อธิบายจนผู้เข้าร่วมอบรมมองเห็นภาพผ่านคำบรรยายได้ดี

แห่งที่ ๗ วัดโพนจิกเวียงจัว

นำเสนอข้อมูลวัดโพธิ์นจิกเวียงจัว

นำเสนอข้อมูลวัดโพธิ์นจิกเวียงจัว

ลงพื้นที่จั้งแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์นจิกฯ

ลงพื้นที่จั้งแหล่งโบราณคดีวัดโพธิ์นจิกฯ

ลงพื้นที่จังหวัดบราแควนคตีวัดโพนจิกฯ

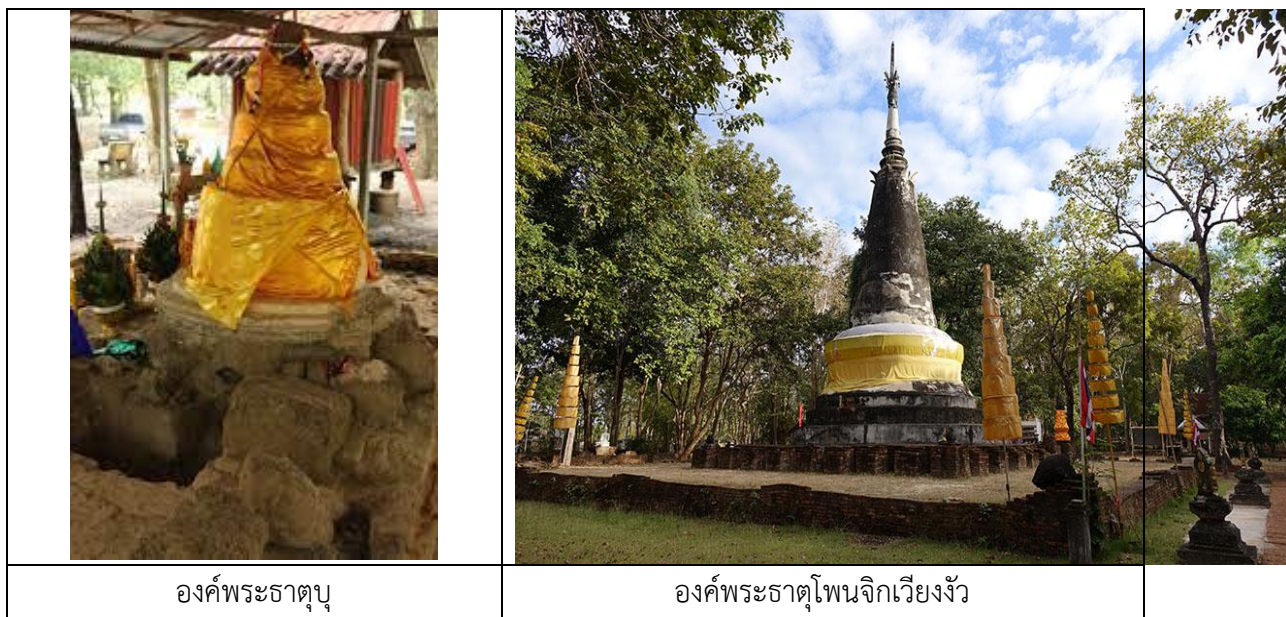
ลงพื้นที่จังหวัดบราแควนคตีวัดโพนจิกฯ

ข้อมูลพระธาตุบุ

ลงพื้นที่จังหวัดบราแควนคตีวัดโพนจิกฯ

สำหรับอุปสรรคของการนำเที่ยววัดนี้ก็คือ พื้นที่ของวัดนั้นมีขนาดกว้างและจุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีก็อยู่ห่างจากกันทำให้ยุวมัคคุเทศก์ต่างก็เหนื่อยล้าและประกอบกับการเดินทางไกลทำให้การนำเสนอทำได้ไม่ดีเท่าที่ควรแต่ก็ไม่ถึงกับไม่ดีเลยเพราะถึงจะเหนื่อยล้าแต่ทุกคนก็ตั้งใจทำงานหรือตั้งใจที่จะนำเที่ยวให้เสร็จตามที่ได้รับมอบหมาย

(๘) วัดพระธาตูลาหนองหรือวัดพระธาตุเมืองลาหนองคาย สำหรับวัดนี้เป็นวัดสุดท้ายเป็นวัดที่คณะผู้วิจัยได้พายุวมัคคุเทศก์ทุกคนลงเรือล่องไปจากท่าวัดหายโศกไปบรรจบที่องค์พระธาตุเมืองลาหนองคาย ซึ่งอยู่กลางลำแม่น้ำโขง ถือว่าเป็นจุดท่องเที่ยวช่องประชาชนที่ได้เข้าเรือล่องมาท่องเที่ยว โดยยุวมัคคุเทศก์ที่รับผิดชอบการบรรยายหรือการนำเที่ยววัดแห่งนี้ได้ทำการนำเที่ยว-บรรยายความเป็นมาและผังการท่องเที่ยววัดพระธาตุเมืองลาหนองคายนั้นบนเรือซึ่งถือว่าเป็นอีกบรรยากาศหนึ่งของการนำเที่ยวที่การเป็นยุวมัคคุเทศก์นั้นจะต้องสามารถปฏิบัติหน้าที่ในการนำเที่ยวได้ในทุกๆสถานการณ์ โดยการนำเที่ยวนั้นสามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

แห่งที่ ๘ วัดพระธาตุลาหนอง

รอเพื่อนก่อนลงเรือเที่ยวชมสองฝั่งโขง

แล้วไปต่อที่การชมพระธาตุเมืองลาหนองคาย

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง

ใกล้องค์พระธาตุเมืองลาหนองคาย

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง

นักวิจัยผู้มากประสบการณ์

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง

บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง	บรรยากาศการล่องเรือในแม่น้ำโขง
	
นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยสวนดุสิต กทม.	นักเรียนยุวมัคคุเทศก์กำลังตื่นตัว
	
ฟังบรรยายประกอบการนำเที่ยว	ฟังบรรยายประกอบการนำเที่ยว

สำหรับอุปสรรคของการนำเที่ยวผ่านการล่องเรือนี้ก็ คือ การที่ยุวมัคคุเทศก์หลายคนมีความกลัวต่อการลงเรือ เพราะยังเด็กอยู่ยังไม่เคยลงเรือจึงเกิดความกลัวต่อการล่องเรือทำให้ไม่มีความรู้สึกละเอียดหรือฟังการบรรยายหรือเที่ยวของเพื่อนมากนักแต่เมื่อพิจารณาจากภาพรวมของผู้เข้าอบรมโดยมากแล้วก็รู้สึกมีความสุขกับการล่องเรือและฟังการบรรยายนำเที่ยวโดยเพื่อนยุวมัคคุเทศก์เป็นอย่างมาก

๔.๓.๑.๑ ผลที่ได้รับจากการดำเนินการอบรมโครงการยุวมัคคุเทศก์

จากการดำเนินการจัดการอบรมโครงการยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเท่าที่ได้ดำเนินการมานั้นจะพบว่าผู้เข้าร่วมอบรมก็ดี สถานศึกษาก็ดี หรือแม้แต่องค์กรที่เกี่ยวข้องก็ดีล้วนเห็นคุณค่าหรือผลที่เกิดจากการดำเนินการอบรมฯ ในหลายประการ ดังต่อไปนี้

(๑) ด้านองค์ความรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่น สำหรับประเด็นนี้จะพบว่าการจัดการอบรมนั้นผลที่ได้รับประการแรกนั้นก็คือเรื่องขององค์ความรู้ โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ใหม่ที่บรรดานักเรียนที่เข้าร่วมอบรมได้รับนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้เข้าร่วมอบรมไม่เคยรู้มาก่อน โดยเฉพาะในเรื่องของ

ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีสำคัญของจังหวัดหนองคายที่ยังไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาดำเนินการจัดอบรมให้ความรู้กับเยาวชนเช่นนี้มาก่อน ซึ่งเมื่อทางคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการมาแล้วทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์หรือผลที่เกิดมาจากโครงการมาก ดังปรากฏในความเห็นของผู้อำนวยการโรงเรียนท่านหนึ่งที่ส่งนักเรียนเข้าอบรมว่า

“ผมรู้สึกดีใจมากที่ได้มาร่วมฟังการอบรมในโครงการนี้และได้มีโอกาสส่งเด็กนักเรียนเข้าร่วมอบรมด้วยถือว่าเป็นเรื่องที่ดีมาก ในส่วนตัวผมหลายสถานที่ที่ทางวิทยากรก็ดีหรือทางคณะผู้วิจัยก็ดีได้ดำเนินการจัดทำและนำมาอธิบายนั้นก็ต้องยอมรับว่าผมเองก็ไม่รู้มาก่อน ถือเป็นองค์ความรู้ใหม่สำหรับผม และแม้แต่นักเรียนที่เข้าร่วมอบรมก็เช่นกัน องค์ความรู้ดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่สำหรับพวกเขาในฐานะที่เป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่นผมและนักเรียนได้รับความรู้ในครั้งนี้มากครับ”^{๑๔๘}

อนึ่ง ในส่วนของนักเรียนผู้เข้าร่วมอบรมในโครงการนั้นก็ถือว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับความรู้ในเรื่องของ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี หรือการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายถือว่าเป็นสิ่งที่นักเรียนผู้เข้าร่วมอบรมได้รับประโยชน์มาก ดังปรากฏในความเห็นของผู้เข้าร่วมอบรมคนหนึ่งว่า

“ในการมาเข้าร่วมอบรมในครั้งนี้หนูคิดว่าหนูได้อะไรแปลกใหม่คือได้ความรู้ใหม่ๆได้เพื่อนใหม่ๆโดยเฉพาะองค์ความรู้แล้วจะพบว่าหนูได้ความรู้จากวิทยากรในเรื่องของการเป็นมัคคุเทศก์เป็นเบื้องต้น นอกนั้นก็เป็นเรื่องของความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีและการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ในฐานะที่หนูเป็นคนหนองคายหนูยอมรับว่าเรื่องประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ได้รับในวันนี้ถือว่าเป็นองค์ความรู้ใหม่หลายๆ เพราะหนูยังไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ไม่รู้เลยว่าพระธาตุหรือวัดที่มีอยู่ที่นี่มีความเป็นมาอย่างไร และเราจำเป็นที่จะต้องศึกษาและอนุรักษ์อย่างไร พอมาเข้าร่วมอบรมในโครงการก็ได้รับความรู้ในเรื่องนี้มากค่ะ”^{๑๔๙}

นอกจากนั้นแล้วในส่วนของการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการลงพื้นที่ปฏิบัติการในฐานะที่เป็นยุวมัคคุเทศก์ของโครงการวิจัยนั้นก็ส่งผลทำให้ผู้เข้าร่วมวิจัยเกิดทักษะในการเป็นยุวมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในเรื่องของการเรียนรู้ทักษะการพูดหรือการอธิบายที่จะสามารถเชื่อมโยงความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้กับบรรดานักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจที่มา

^{๑๔๘} นายรัชชัย วงศ์อุตสาห์ ผู้อำนวยการโรงเรียนเทศบาล ๓ ยวบูรณ์บำรุง สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๔๙} เด็กหญิงวาสนี เทียงมน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนเวียงคำวิทยาคาร สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ท่องเที่ยวในพื้นที่แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้ทราบถึงทิศทางหรือแนวทางในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ไม่ทำลายแหล่งท่องเที่ยวและรักษาสีของสิ่งแวดล้อมให้เกิดกับแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย ดังปรากฏในความเห็นของผู้เข้าร่วมอบรมท่านหนึ่งว่า

“สิ่งที่หนูได้รับจากการเข้าร่วมอบรมในโครงการของนักวิจัยในครั้งนี้มากที่สุดไม่แพ้เรื่องของความรู้ในแหล่งโบราณคดีก็คือเรื่องของทักษะการเป็นมัคคุเทศก์ ซึ่งเรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่หนูต้องการมากเพราะการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดิฉันสิ่งแรกที่จะต้องมิก็คือ “การสื่อสารหรือการพูด” ที่มีคคุเทศก์ต้องมี การอบรมในครั้งนี้ทำให้หนูได้รับความรู้ในเรื่องนี้มากค่ะ คือทำให้หนูกล้าที่จะพูดหรือสื่อสารกับแขกหรือนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีมากขึ้นค่ะ”^{๑๕๐}

ในส่วนของผู้ดูแลเด็กนักเรียนที่เข้าร่วมอบรมในโครงการของคณะนักวิจัยนั้นจากการที่ได้เข้าร่วมอบรมนั้นต่างได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีหรือแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคายเป็นอย่างมากดังปรากฏในความเห็นของผู้เข้าร่วมโครงการท่านหนึ่งว่า

“ดิฉันเป็นครูโรงเรียนกวนวันวิทยา ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ของการศึกษาของคณะนักวิจัยในครั้งนี้ก็ต้องยอมรับว่าในฐานะของการที่ดิฉันเป็นคนในท้องถิ่นว่า ก่อนหน้านี้ดิฉันไม่ค่อยได้เข้ามาดูแหล่งโบราณคดีเหล่านี้เลยซึ่งก็เป็นผลอย่างหนึ่งคือ ทำให้ดิฉันไม่ได้มีความรู้ในเรื่องราวของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เลย การได้มีโอกาสมาร่วมโครงการฯในครั้งนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่ดีมากและดีใจที่ได้รับการเชื้อเชิญให้ทางโรงเรียนได้นำเด็กเข้าร่วมอบรมเพราะเขาจะได้มีความรู้ในเรื่องนี้มากขึ้น และเฉพาะส่วนตัวดิฉันเองการมาร่วมโครงการในครั้งนี้ทำให้ดิฉันได้รับความรู้ในสิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อนโดยเฉพาะเรื่องราวของวัดต่างๆที่มีอยู่ที่วิทยาการได้นำพามาดูแต่ละที่แต่ละแห่งนั้นถือว่าเป็นองค์ความรู้ที่ดิฉันไม่เคยได้รับมาก่อนค่ะ”^{๑๕๑}

ในส่วนของผู้บริหารท้องถิ่นนั้นจะพบว่าภายหลังจากที่ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์โครงการในช่วงที่คณะผู้วิจัยได้นำนักเรียนและคณะลงพื้นที่ปฏิบัติการมัคคุเทศก์ในพื้นที่จริงแล้วก็เห็นว่าโครงการนี้ลักษณะนี้ถือว่าเป็นโครงการที่ยังไม่มีหน่วยงานหรือส่วนงานไหนมาดำเนินการเลยถือว่าเป็นโครงการแรกที่คณะนักวิจัยได้ดำเนินการถือว่าเป็นโครงการที่ดีมากโดยเฉพาะการนำนักเรียนลงพื้นที่จริงนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ดีมาก ๆ เนื่องจากว่าจะทำให้เด็กๆได้มีความรู้ในเรื่องราวของท้องถิ่น และเมื่อเด็ก ๆ เกิด

^{๑๕๐} เด็กหญิงศรียิตา อินทรา นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนกวนวันวิทยา สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕๑} นางสาวมะลิวัลย์ นาคเสน ครูชำนาญการโรงเรียนกวนวันวิทยา สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ความประทับใจแล้วก็จะนำเอาความประทับใจของตนเองนั้นไปบอกต่อ โดยการบอกต่อนั้นก็คือการทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่นนั่นเอง ถือว่าเป็นโครงการที่ดีที่คณะนักวิจัยได้ทำให้การสืบทอดองค์ความรู้เรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือภูมิพื้นที่ของท้องถิ่นได้รับการบอกต่อในรูปแบบของการเป็นมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์กับชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นอย่างมาก^{๑๕๒} ซึ่งเฉพาะส่วนของผู้บริหารท้องถิ่นนั้นในแง่หนึ่งท่านยอมรับว่าไม่ได้กำหนดนโยบายไว้เพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่นเลย แต่จากการสังเกตการณ์การดำเนินงานของคณะนักวิจัยแล้วเห็นว่าสมควรที่จะต้องมีการกำหนดแนวนโยบายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่นเอาไว้ด้วยโดยเฉพาะนโยบายในอนาคตที่จำเป็นจะต้องกำหนดเอาไว้

ในส่วนของหน่วยงานที่รับผิดชอบกล่าวคือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนั้นจะพบว่า เมื่อได้เข้ามาสังเกตการณ์ในการทำการจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นในส่วนขององค์ความรู้ที่ท่านได้ให้ความเห็นเอาไว้ว่า

“ผมรู้สึกดีใจที่เห็นคณะนักวิจัยได้ลงมาเพื่อดำเนินการในเรื่องของการจัดอบรมในครั้งนี้ เพราะผมถือว่านี่คือจุดเชื่อมต่อของคนยุคก่อนกับคนในยุคปัจจุบันที่จะได้รับการถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามอันเป็นองค์ความรู้ที่จากรุ่นหนึ่งจะถูกส่งต่อไปยังอีกรุ่นหนึ่งได้ ผมว่าโครงการนี้เป็นโครงการที่ดีมากๆที่เปิดพื้นที่ให้กับเด็กๆที่จะได้เข้ามามีความรู้ในเรื่องของแหล่งโบราณคดี เรื่องการเป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวในฐานะที่เป็น “มัคคุเทศก์” ซึ่งโครงการนี้ถือว่านอกจากจะเปิดพื้นที่แล้วยังได้ทำการเปิดสมองของเด็กเยาวชนในท้องถิ่นที่จะได้รับความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆในการเป็นมัคคุเทศก์และนำเสนอองค์ความรู้ของท้องถิ่นให้กับนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะในเรื่องของประวัติศาสตร์ความเป็นมารวมถึงความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องที่เขาจะได้รับ ซึ่งผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากสำหรับชุมชนและท้องถิ่น และโครงการในลักษณะนี้แหละที่ผมต้องการ”^{๑๕๓}

นอกจากนั้นในส่วนของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดหนองคาย ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับวัดและโบราณสถานแหล่งโบราณคดีของจังหวัดหนองคายโดยตรงก็ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นเรื่องขององค์ความรู้ที่เกิดมาจากการเข้าร่วมโครงการฯในครั้งนี้ว่า

“ดิฉัน เห็นว่าสิ่งที่เด็กๆจะได้รับมากที่สุดในการเข้าร่วมอบรมโครงการฯนั้นก็คือองค์ความรู้ ค่ะทั้งในส่วนขององค์ความรู้ด้านประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ดี เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีที่ดี และถือว่าเป็นประสบการณ์ใหม่ๆของเด็กๆที่จะได้รับ

^{๑๕๒} นายเทิดพงศ์ มั่นคง นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเวียงคุก สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕๓} ดร.เผด็จ สุขเกษม ผู้อำนวยการสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

จากการร่วมทำกิจกรรมโดยเฉพาะในส่วนของกิจกรรมที่จะต้องลงพื้นที่จริง ซึ่งจากการที่ดิฉันได้เข้าร่วมสังเกตการณ์พบว่าเด็กให้ความสนใจในการอบรมมาก โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นการเล่นเรื่องหรือการสร้างความเป็นมิตรกับนักท่องเที่ยวซึ่งดิฉันเชื่อว่านี่คงเป็นประสบการณ์ครั้งแรกของเด็กๆและเป็นความรู้อย่างมากมายที่เด็กๆจะได้กันค่ะ”^{๑๔๔}

จากการการที่ได้รวบรวมความคิดเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของคณะนักวิจัยมาทั้งหมดจะพบว่าในส่วนของความคิดเห็นทั้งหมดนั้นเห็นว่าเป็นโครงการที่ดีที่จะก่อให้เกิดองค์ความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์และการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย รวมถึงการได้รับทักษะความรู้ใหม่ๆในการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดีของชุมชนของนักเรียนผู้เข้าอบรม ซึ่งถือว่าความรู้ที่ได้นั้นเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อทั้งตัวผู้เข้าร่วมอบรมและต่อชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากว่าองค์ความรู้ดังกล่าวสามารถนำไปสู่การถ่ายทอดไปสู่ผู้อื่นและชุมชนได้

(๒) ด้านความสำนึกรักบ้านเกิด สำหรับผลที่จะได้จากการจัดงานและการเข้าร่วมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นก็ถือว่าเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นผลโดยตรงจากการเข้าร่วมโครงการฯของนักเรียนและเป็นผลที่ส่งต่อให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง (stakeholder) หรือผู้ที่มีส่วนได้เสียกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้น โดยในด้านนี้นักเรียนผู้เข้าร่วมโครงการได้มีความสำนึกถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนเองว่าเมื่อได้พบเห็นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ของตนเองแล้วก็เกิดความเสียดายและเกิดความรู้สึกหวงแหนว่าบ้านเมืองหรือชุมชนที่ตนเองได้อาศัยอยู่นี้ในอดีตเคยเป็นชุมชนหรือเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่ปัจจุบันความเจริญได้กลายมาเป็นความเสื่อมเพราะเหตุแห่งสงครามและความผกผันทางการเมืองการปกครองเป็นเหตุให้วัด ศาสนสถานหรือพระธาตุต่างๆเกิดความรกร้างเสียหายไป แต่ถึงอย่างนั้นก็เถอะ ชากปรักหักพังเหล่านั้นก็ถือว่าเป็นร่องรอยของความเจริญของบรรพชนในอดีตที่อนุชนรุ่นหลังจำต้องรักษาสืบทอดเอาไว้เพื่อให้คนอีกหลายรุ่นที่กำลังจะเกิดมาได้ทราบหรือมีองค์ความรู้ในแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่มาถึง ณ วันนี้ได้ โดยเรื่องของความสำนึกรักบ้านเกิดนั้นก็ปรากฏในความเห็นของนักเรียนผู้เข้าร่วมอบรมว่า

“หนูรู้สึกเสียดายมากที่ได้มาเห็นแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในจังหวัดหนองคายนี้ถูกทำลายหรือเก่าคร่ำคร่าไปเพราะกาลเวลาหรือเพราะเหตุอย่างอื่นก็ตาม แต่ถึงอย่างนั้นหนูก็ยังรู้สึกภาคภูมิใจว่าถิ่นที่อยู่อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนหนูนี้ก็เคยเป็นชุมชน เป็นเมืองที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน รู้สึกรักในบ้านเกิดของหนูว่าหนูไม่ได้เกิดบนดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์

^{๑๔๔} เด็กหญิงวาสนี เทียงมน นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนเวียงคำวิทยาคาร สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

แต่หนูเกิดในดินแดนที่มีที่มายาวนานที่หนูหรือเพื่อนๆหนูสามารถสัมผัสกับซากแห่งกาลเวลานี้ได้ตลอดเวลาทุกครั้งที่หนูเห็นซากแหล่งโบราณคดีนี้ทำให้หนูคิดถึงความรุ่งเรืองของดินแดนแห่งนี้มาก่อน ทำให้หนูรู้สึกภาคภูมิใจกับบ้านเกิดเมืองนอนของหนูมากค่ะ”^{๑๕๕}

“หนูรู้สึกได้ถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตของจังหวัดหนองคายเราค่ะว่าบ้านเราเมืองเรานี้เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ก่อนที่จะล่มสลายไปกับกาลเวลาที่ผ่านไป แต่ซากแห่งความเจริญเหล่านั้นที่หนูได้เห็นในวันนี้ เช่น วัดพระธาตุบังพวนที่มีสัตตมหาสถานเป็น ๑ ใน ๔ แห่งของโลกนั้นถือว่าเป็นซากแห่งอดีตที่ได้สร้างความภาคภูมิใจให้กับหนูและชาวหนองคายทั้งจังหวัดค่ะ อย่างน้อยๆเราก็สามารถบอกคนทั้งโลกได้ว่าบ้านเรามีอะไรและเราควรที่จะภูมิใจและรักในบ้านเกิดเราค่ะ”^{๑๕๖}

ในส่วนของผู้บริหารสถานศึกษาในชุมชนก็มีความเห็นไม่แตกต่างกันในเรื่องของการเข้าร่วมโครงการฯแล้วจะก่อให้เกิดความสำนึกรักบ้านเกิดจะพบได้จากความเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาท่านหนึ่งว่า

“ผมมีความชื่นชมในการจัดงานของคณะนักวิจัยมากกว่า “สามารถเข้าถึงปัญหาของท้องถิ่นเป็นอย่างมาก” ซึ่งคำว่าปัญหาของท้องถิ่นที่ว่านั้นก็คือท้องถิ่นไม่มีความรู้สึกที่แหล่งโบราณคดีในพื้นที่นั้นเป็นสมบัติของตนเอง หรือเป็นสมบัติของชาติ ดังนั้น หลายครอบครัวจึงถือโอกาสในการ “บุกรุกและยึดครองแหล่งโบราณคดีนั้นเสียเลย” ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการทำลายสมบัติของชาติไปโดยไม่มีจิตสำนึกหรือขาดจิตสำนึกรักและหวงแหนในสมบัติของประเทศชาติหรือว่าท้องถิ่นของตนเอง ผมว่าโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์นี้แหละคือคำตอบที่จะมีส่วนเข้าไปกระตุ้นให้ชุมชนได้หันมามองเห็นความสำคัญของกองอิฐหินปูนทรายที่อยู่ในพื้นที่หรือชุมชนของตนเองว่าสิ่งเหล่านั้นมันคือทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งที่มีค่าของชุมชนได้ เพราะเมื่อชุมชนเห็นลูกหลานของตนเองมาทำหน้าที่ถ่านทอดองค์ความรู้ก็จะรู้สึกภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณคดีในท้องถิ่นได้ผมเชื่ออย่างนั้น”^{๑๕๗}

ส่วนครูผู้ดูแลเด็กนักเรียนผู้เข้าอบรมในโครงการฯก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกับผู้บริหารเกี่ยวกับผลที่เกิดจากการดำเนินโครงการนั้นได้ก่อให้เกิดผลสำคัญก็คือก่อให้เกิดความสำนึกรักบ้านเกิดกับนักเรียนผู้เข้าอบรมว่า

^{๑๕๕} เด็กหญิงกานติมา ศรีกุล นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕๖} เด็กหญิงวัลลภา ศรีสมบัติ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบูรณ์บำรุง สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕๗} นายสิทธิศักดิ์ ทำนายนอก ครูโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

“การอบรมในโครงการในครั้งนี้ก่อให้เกิดความสำนึกรักบ้านเกิดให้กับเด็กนักเรียนมากเพราะเมื่อเขาเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดีใกล้บ้านของตนเองแล้วย่อมทำให้รู้ว่าบ้านของตนนั้นเคยเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและมีร่องรอยหลักฐานเป็นเครื่องยืนยันได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้แหละที่จะมีส่วนทำให้เขาคิดถึงความสำคัญของพื้นที่ที่ตนเองอยู่ ทำให้เขาอยากค้นหาความจริงหรือเรื่องราวของบ้านเมืองของตนเองเพิ่มมากขึ้น คือยิ่งเขารู้มากเท่าไรเขาก็ยิ่งมีความรักความภาคภูมิใจกับบ้านเกิดเมืองนอนเขามากขึ้น ผมเชื่ออย่างนั้นครับ”^{๑๕๘}

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ผลที่เกิดมาจากการจัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นได้เป็นเหตุให้เกิดความสำนึกรักบ้านเกิดให้กับผู้เข้าร่วมอบรมเป็นอย่างยิ่งเนื่องมาจากว่าเดิมทีผู้เข้าร่วมอบรมไม่ได้มีความรู้ในเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่แหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่หรือชุมชนของตนก็จะเกิดความสงสัยไม่เข้าใจในเรื่องของที่มาของแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง แต่เมื่อได้เข้ามาอบรมและได้รับความรู้แล้วเขาย่อมมีความรู้ความเข้าใจในพื้นที่แหล่งโบราณคดีมากขึ้นเมื่อเป็นเช่นนั้นเขาย่อมจะเกิดความรู้สึกหวงแหนและรักในพื้นที่ชุมชนของตนเมื่อเกิดความรักที่สุกดีก็จะเกิดการหวงแหนหรือรักษาเอาไว้ให้คงอยู่กับชุมชนของตนต่อไป

(๓) ด้านความสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

สำหรับผลที่ได้จากการดำเนินการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอีกประการหนึ่งนั่นก็คือทำให้เด็กนักเรียนหรือผู้เข้าร่วมอบรมเกิดความสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เนื่องจากว่าเมื่อผู้เข้าร่วมอบรมได้รับความรู้จากวิทยากรในเรื่องของความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายและองค์ความรู้เกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดีแล้วจากนั้นได้ลงพื้นที่ปฏิบัติการมัคคุเทศก์ในพื้นที่จริง ได้เห็นได้สัมผัสกับสถานที่จริงของโบราณสถาน วัด พระธาตุเจดีย์หรือพื้นที่ของวัดแล้วก็ย่อมเกิดจิตสำนึกในเรื่องของควมมีตัวตนของพื้นที่หรือชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะได้รู้ว่าพื้นที่ชุมชนของตนเองนั้นมีแหล่งโบราณคดีอยู่จำนวนมาก และแต่ละแห่งก็เป็นสถานที่ที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน นอกจากนั้นก็ยังมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชาติอยู่หลายเหตุการณ์ การรับรู้เกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวของแหล่งโบราณคดีในชุมชน ย่อมก่อให้เกิดความหวงแหนเพราะการมองเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณคดีดังกล่าว เมื่อเกิดความตระหนักในคุณค่าแล้วประการต่อมาก็

^{๑๕๘} นายพงศ์พิสุทธิ์ นาคเสน ครูโรงเรียนกวนวันวิทยา สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ปรารถนาที่จะทำการอนุรักษ์หรือรักษาให้คงสภาพอยู่ในสภาพที่ดีไม่ให้ถูกทำลายเพื่อเก็บรักษาสภาพดังกล่าวไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา สภาพของการหวงแหนรักษาดังกล่าวนั้นเองที่ได้ชื่อว่าเป็น “ความสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง” และความตระหนักดังกล่าวนั้นย่อมก่อให้เกิดการอนุรักษ์ รักษาเอาไว้ด้วยการ ๑.การรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งโบราณคดีให้คงสภาพเดิมเอาไว้ ๒.การซ่อมแซมหรือการบูรณะให้ดีขึ้น ๓.การปกป้องไม่ให้มีการทำลายหรือการเข้ามาทำให้ภูมิทัศน์หรือรูปทรงของแหล่งโบราณคดีนั้นสูญหายไป ๔.การศึกษาประวัติความเป็นมาเพื่อธำรงไว้ซึ่งความสำคัญของสถานที่ดังกล่าว เช่น การศึกษาประวัติพระธาตุบังพวน พระธาตุโพนจิกเวียงจัว พระธาตุอรหันต์ พระธาตุเมืองลาหนองคาย พระธาตุวัดสาวสุวรรณ เป็นต้น ให้ชัดเจนและสืบทอดความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นเอาไว้ ๕.ปลูกจิตสำนึกให้เกิดกับชุมชนหรือประชาชนให้มีความรักหวงแหนในแหล่งโบราณสถานหรือโบราณคดีใกล้บ้าน ๖.การจัดการประชาสัมพันธ์และเชิญชวนให้ผู้คนได้มาท่องเที่ยวเพื่อสร้างรายได้ให้เกิดกับชุมชนและประชาสัมพันธ์แหล่งโบราณคดีในชุมชนให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมโดยรวมผ่านแอปพลิเคชันหรือสื่อโซเชียลต่างๆ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานั้นถือว่าเป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดี

สำหรับนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายพบว่าโดยมากเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้วจะเกิดความสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าภายหลังจากการลงพื้นที่จริงและได้เห็นแหล่งโบราณคดีหลายแห่งมีความชำรุดทรุดโทรม หรือถูกทิ้งร้างไปก็เกิดความหดหู่พร้อมกับมีคำถามในระหว่างการลงพื้นที่จริงอยู่ตลอดเวลาว่าทำอย่างไรเราจะรักษาสถานที่เหล่านั้นเอาไว้ได้หรือทำอย่างไรเราจะฟื้นฟูรักษาสภาพของสิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีเหล่านี้เอาไว้ให้ลูกหลานในอนาคตเอาไว้ได้ ดังปรากฏในความเห็นของนักเรียนคนหนึ่งว่า

“หากเราสามารถที่จะซ่อมแซมซากปรักหักพังเหล่านี้ขึ้นมาให้มีรูปร่างเหมือนเดิมได้ บ้านเมืองเราชาวจังหวัดหนองคายก็คงจะงดงามเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของชาวโลกได้ ทำอย่างไรเราถึงจะรักษาแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ไว้ให้ลูกหลานในอนาคตได้ หนูรู้สึกไม่ดีเลยที่เห็นโบสถ์ร้างหรือพระธาตุล้นเกล้าซ่อมซ่อมแบบนี้ หรือหากเราปล่อยให้เป็นอย่างนี้ก็จะทำให้ลูกหลานเราไม่มีโอกาสที่จะเห็นได้ในอนาคตเพราะอาจจะถูกทำลายจากผู้ที่ยังประโยชน์ส่วนตนไปจนหมดเป็นแน่”^{๑๕๙}

^{๑๕๙} ด.ญ.กัลยาร ปุตะโคตร นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

“หนูอยากให้รักษาความเป็นแหล่งโบราณคดีเหล่านี้ไว้ให้ลูกหลานได้เห็นนานๆค่ะเพราะหากไม่รักษาหรือปล่อยให้มีการทำลายจากคนที่ไม่หวังดี โบราณสถานเหล่านี้ก็จะไม่อาจหลงเหลือให้เด็กรุ่นหลังต่อไปจากหนูได้เห็นอีกเลย สมควรค่ะที่จะต้องมีการอนุรักษ์รักษาไว้”^{๑๖๐}

“ทำไมทางผู้ใหญ่ถึงไม่ทำหน้าที่ล่ะค่ะ คือไม่มาซ่อมแซมซากเจดีย์พระธาตุเหล่านี้ให้กลับมาสมบูรณ์หรือมีสภาพเหมือนเดิมที่มันเคยเป็น ความจริงเราสามารถทำได้นะค่ะเพราะบ้านเมืองเรายุคนี้ก็มีเงินเยอะอยู่”^{๑๖๑}

จากข้อคิดความเห็นของผู้เข้าร่วมอบรมดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมื่อเด็กนักเรียนๆได้ลงพื้นที่จริงและมองเห็นแหล่งโบราณคดีตามสภาพของความเป็นจริงก็ย่อมเกิดความต้องการที่จะให้มีการอนุรักษ์หรือรักษาเอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นเหมือนอย่างที่เราเห็นเพราะในรุ่นของพวกเขาสภาพของบ้านเมืองหรือสภาพของแหล่งโบราณคดียังมีสภาพอย่างที่เราเห็นหลายแห่งเหลือแต่ซากกองอิฐ บางแห่งเหลือเพียงแค่เนินดิน บางแห่งถูกเปลี่ยนแปลงรูปร่างไปจากเดิม เป็น ดังนั้น กลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการฯจึงมีความสำนึกหรือเกิดความสำนึกในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนขึ้น

นอกจากนั้นชุมชนในฐานะที่เป็นผู้อยู่กับแหล่งโบราณคดี เช่นชุมชนเมืองเวียงคุกหรือชุมชนเมืองปะโคเมื่อเห็นนักเรียนหรือยุวมัคคุเทศก์เดินทางลงพื้นที่ก็เกิดความชื่นชมและเกิดความสนใจและเมื่อทราบถึงวัตถุประสงค์ของการดำเนินการโครงการก็ได้มีข้อเสนอแนะในเชิงของการขอให้ดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองหลายคนได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีของชุมชนของตนเอาไว้ย่น่าฟังดังนี้

“ใจลึกๆของผมนั้นผมมีความรู้สึกที่สมควรที่จะต้องมีหน่วยงานเข้ามาทำการอนุรักษ์ทั้งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนบ้านเราโดยเฉพาะในเวียงคุก-ปะโคนี้เนื่องจากว่าเป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่าง “คน” กับ “โบราณสถาน” ว่าจะมีแนวทางในการจัดการอย่างไร คือทำอย่างไรที่คนกับโบราณสถานจะอยู่ร่วมกันได้ หรือทำอย่างไรถึงจะ

^{๑๖๐} ด.ญ.มินตรา กวีพิชาพัชร นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนกวนวันวิทยา สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖๑} ด.ญ.ศศิگانต์ กุศล นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบุรณบำรุง สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ป้องกันไม่ให้มีการทำลายแหล่งโบราณคดีไปมากกว่านี้หรือทำอย่างไรจะมีการฟื้นฟูแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้กลับมามีชีวิตเหมือนดังเดิมได้”^{๑๖๒}

“ยายต้องการให้มาซ่อมมาสร้างแปลงให้วัดวาาศนาที่เพ่งไปนี้ให้ดีขึ้นเหมือนที่ผ่านมาไม่ อยากให้มันเพ่งเหมือนที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ถ้าถามยายใจยายบอกว่ารู้สึกเสียดายพระธาตุเจดีย์ ที่พังไปแล้วที่ยังไม่สามารถจะฟื้นฟูขึ้นมาให้ได้หากมีหน่วยงานไหนสามารถทำได้ก็ทำด้วยเถอะ”^{๑๖๓}

จากข้อคิดและความเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ไม่จำเพาะแต่มีบุคคลที่น้อยเท่านั้นที่มีความเห็นว่าควรที่จะต้องมีการบูรณะแหล่งโบราณคดีในเมืองหนองคายนี้ขึ้นมาใหม่ แม้แต่ชาวบ้านเองก็มีความรู้สึกเช่นนั้นเหมือนกัน คือชุมชนเองก็ต้องการให้มีการดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายขึ้นมาใหม่หรือรักษาให้ติดั้งเดิม อันเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่าการดำเนินการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ก่อให้เกิดความสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายหรือชุมชนเช่นเดียวกัน

๓. การประเมินผลการอบรม ทำการประเมินโดยการวัดจากความคิดเห็นของผู้เข้าอบรม และจากการประเมินคุณภาพของการลงปฏิบัติหน้าที่จริง ณ แหล่งโบราณคดีจังหวัดหนองคาย ซึ่งการวัดผลจะประเมินจากชาวบ้านที่เข้าร่วมในการประเมินว่าผู้เข้ารับการอบรมพัฒนาความรู้เกี่ยวกับสถานที่และความรู้เกี่ยวกับศิลปะท้องถิ่นและแหล่งโบราณคดีมากหรือน้อยอย่างไร

๔.๓.๒ รูปแบบกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึก

สำหรับกิจกรรมการคัดลอกจารึกและอ่านจารึกในเขตพื้นที่ที่พบแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่มุ่งทำให้เห็นความสำนึกในการเห็นความสำคัญของวัตถุโบราณหรือเนื้อหาของวัตถุโบราณประเภทจารึก ซึ่งจารึก คือ เอกสารโบราณประเภทหนึ่ง ที่มีรูปอักษรเป็นร่องรอยลึกลงในเนื้อวัตถุต่างๆ ซึ่งสำเร็จด้วยกรรมวิธีจารึก เช่น รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นศิลา เรียกว่าศิลาจารึก รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นไม้ เรียกว่า จารึกบนแผ่นไม้ รูปอักษรที่ปรากฏบนแผ่นโลหะ ซึ่งมีลักษณะสีเหลี่ยมคล้ายใบลาน เช่น แผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นนาก เรียกว่า จารึกลานทอง จารึกลานทองแดง จารึกลานเงิน และจารึกลานนา เป็นต้น

^{๑๖๒} นายวิรัตน์ โสภากเวทย์ ชาวบ้านเวียงคุก หมู่ที่ ๑ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖๓} นางคุณ รัตนสุข ชาวบ้านเวียงคุก หมู่ที่ ๕ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ความสำคัญของจารึก คนสมัยโบราณจะจารึกอักษรไว้บนวัตถุเนื้อแข็ง มีสภาพคงทนถาวร มีอายุการใช้งานได้นาน เช่น ผนังถ้ำ แผ่นศิลา แผ่นดินเผา แผ่นไม้ และแผ่นโลหะอื่นๆ ด้วยวัตถุที่แหลมคม ซึ่งเรียกว่า เหล็กจาร อักษรที่จารึกจะเป็นข้อความที่บ่งบอกให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของผู้ทำจารึก หรือประกาศเรื่องราวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ให้ผู้อื่นทราบ โดยไม่มีเจตนาที่บันทึกไว้เพื่ออ่านเอง ฉะนั้น จารึกจึงเป็นหลักฐานทางเอกสารที่สำคัญ ที่สะท้อนให้ประชาชนในปัจจุบันได้เห็นสภาพทางสังคมของบรรพชนแต่ละท้องถิ่นในอดีต แต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ภาพที่สะท้อนออกมาจากข้อความของจารึกมีทั้งด้านประวัติศาสตร์ ทัศนคติทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม อารยธรรม และธรรมเนียมประเพณีการดำรงชีวิตในสังคม เป็นต้น ซึ่งได้กลายเป็นมรดกตกทอดและพัฒนามาจนถึงสังคมปัจจุบัน

ในส่วนของพื้นที่จังหวัดหนองคายนี้ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีจารึกหนาแน่นมาก ซึ่งจารึกโดยมากเป็นจารึกสมัยล้านช้างในครั้งที่อาณาจักรล้านช้างมีความเจริญรุ่งเรืองเหนือดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงนี้มาก่อน ซึ่งประวัติการอ่านนั้นพบว่าในอดีตอาจารย์ธวัช ปุณโณทก ได้ดำเนินการอ่านไปแล้วแต่ก็ยังไม่ครบคลุมยังมีจารึกอีกหลายหลักที่ยังไม่ได้รับการคัดลอกอ่านและแปลความหมายจากผู้เชี่ยวชาญ ดังนั้น ในการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเมื่อวันที่ ๒๐-๒๓ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๔ จึงได้มีการหารือเกี่ยวกับกิจกรรมที่ควรมีเพื่อเป็นกิจกรรมในการส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งแหล่งโบราณคดี ดังนั้น คณะนักวิจัยจึงได้ทำการประชุมหารือกันจากนั้นก็ได้ลงพื้นที่ดำเนินการจัดกิจกรรมการอ่านจารึกขึ้นที่วัดศรีอุบลเขต ตำบลเมืองหมี่ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยที่วัดศรีอุบลเขตนั้นคณะผู้วิจัยได้พบว่ามีจารึกอักษรไทยน้อยอยู่หลักหนึ่ง จึงได้ทำการประสานกับท่านเจ้าอาวาส และคณะกรรมการวัดรวมถึงผู้บริหารท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการจัดกิจกรรมการคัดลอกจารึก และอ่านจารึกที่วัดศรีอุบลเขตนั้น โดยกิจกรรมการคัดลอกจารึกนั้นก็มิขั้นตอนการดำเนินการคัดลอกจารึก ดังนี้

(๑) **ขั้นเตรียมเครื่องมือ/อุปกรณ์** โดยเครื่องมือทำสำเนาจารึก อุปกรณ์เหล่านั้น ได้แก่ กระดาษสา น้ำหมึกสีดำ แปรง ชันน้ำ และลูกประคบ

(๒) **ขั้นเตรียมจารึก/เตรียมกระดาษสา** ด้วยการทำความสะอาดหรือต้องล้างฝุ่น ผง ดิน ที่เกาะอยู่ตามจารึกให้สะอาด เช็ดให้แห้ง นำเอากระดาษสามาทาบกับจารึก ให้กระดาษสาใหญ่กว่าจารึกด้านหนึ่งอย่างน้อย ประมาณ ๑ ฝ่ามือ ตัดกระดาษสาให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

(๓) **ขั้นคัดลอก** เริ่มต้นด้วยการนำกระดาษสาทาบลงไปบนแผ่นจารึก ฉีดน้ำลงไปบนกระดาษสาให้เปียก ใช้นิ้วประคบกระดาษสาเบาๆ ให้กระดาษสาอ่อนตัวลงเข้าไปในร่องอักษร ปล่อยให้แห้งเล็กน้อย ขั้นตอนต่อไปคือ นำลูกประคบออกมา ลูกประคบที่ใช้เราใช้เป็นคู่ อันหนึ่งเป็นลูก

ประคบสำหรับทุบตี เราเทน้ำหมึกใส่ลงไป อีกอันหนึ่งเป็นลูกประคบสำหรับประคบ เราใช้ลูกประคบ ลูกที่สองนี้สำหรับเกลี่ยให้หมึกอยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน

เมื่อป้ายหมึกบนลูกประคบและเกลี่ยหมึกพร้อมใช้งานแล้ว เราทุบลูกประคบอันที่ป้ายหมึกลงไปบนแผ่นศิลาจารึกด้วยน้ำหนักรมือที่พอเหมาะ เริ่มไล่ทุบจากด้านบนจารึกลงมาด้านล่าง การตีลูกประคบลงบนศิลาจารึก จะเริ่มจากทางซ้ายไปทางขวา หรือจากทางขวาไปทางซ้ายก็ได้ ตามถนัด

ระหว่างทุบลูกประคบลงไปในแผ่นศิลาจารึก จะเห็นกระดาศาในร่องตัวอักษรสีขาวๆ (สีกระดาศา) ส่วนพื้นศิลาจารึกด้านบน กระดาศาที่ทาอยู่จะสีดำ (สีหมึก) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะว่า กระดาศาส่วนที่อ่อนตัวถูกทุบลงไปในเรื่องอักษรก่อนนั้น จะไม่ถูกหมึกจากลูกประคบที่เราตีลงไป

ศิลปะการตีลูกประคบ ต้องมีความแม่นยำในการตี และต้องตีเรียงต่อๆ กันไป ไม่เว้นช่องหรือช่วงใดช่วงหนึ่งไว้แล้วกลับมาตีซ้ำ เพราะจะทำให้ระดับสีหมึกไม่สม่ำเสมอ หากพื้นที่กว้างก็ใช้ลูกประคบอันใหญ่ๆ เพื่อจะได้ไม่ต้องเปลืองแรงมาก แต่ถ้าเป็นซอกเล็กๆ หรือพื้นที่แคบตีลูกประคบใหญ่ไม่สะดวก หรือลงไม่ถึงถึงก็ใช้ลูกประคบเล็กๆ ระหว่างตีลูกประคบต้องคอยดูความเข้มของหมึก ถ้าหมึกจางต้องป้ายหมึกใหม่ทันที แล้วใช้ลูกประคบอีกอันหนึ่งประคบเข้าด้วยกัน เกลี่ยหมึกให้สม่ำเสมอ ก่อนใช้งานต่อไป

(๔) **ขั้นเก็บงาน** หลังทุบลูกประคบจนเต็มพื้นที่จารึกแล้ว ค่อยๆ แกะแผ่นกระดาศาออกจากจารึก นำไปตากให้แห้งเพื่อเก็บไว้ศึกษาข้อมูล

สำหรับกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกที่วัดศรีอุบลเขตนั้นเมื่อคณะผู้วิจัยได้คำอนุญาตจากท่านเจ้าอาวาสแล้วก็ได้ร่วมกับคณะกรรมการวัดและเจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาของสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลกวนวันได้มาร่วมกันทำกิจกรรมการคัดลอกจารึกตามกรอบและวิธีการคัดลอกของกรมศิลปากรโดยคณะนักวิจัยที่มาจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเป็นฝ่ายดำเนินการ โดยการคัดลอกจารึกนั้นปรากฏในภาพดังต่อไปนี้

พร้อมใจกันทำการคัดลอกจารึก

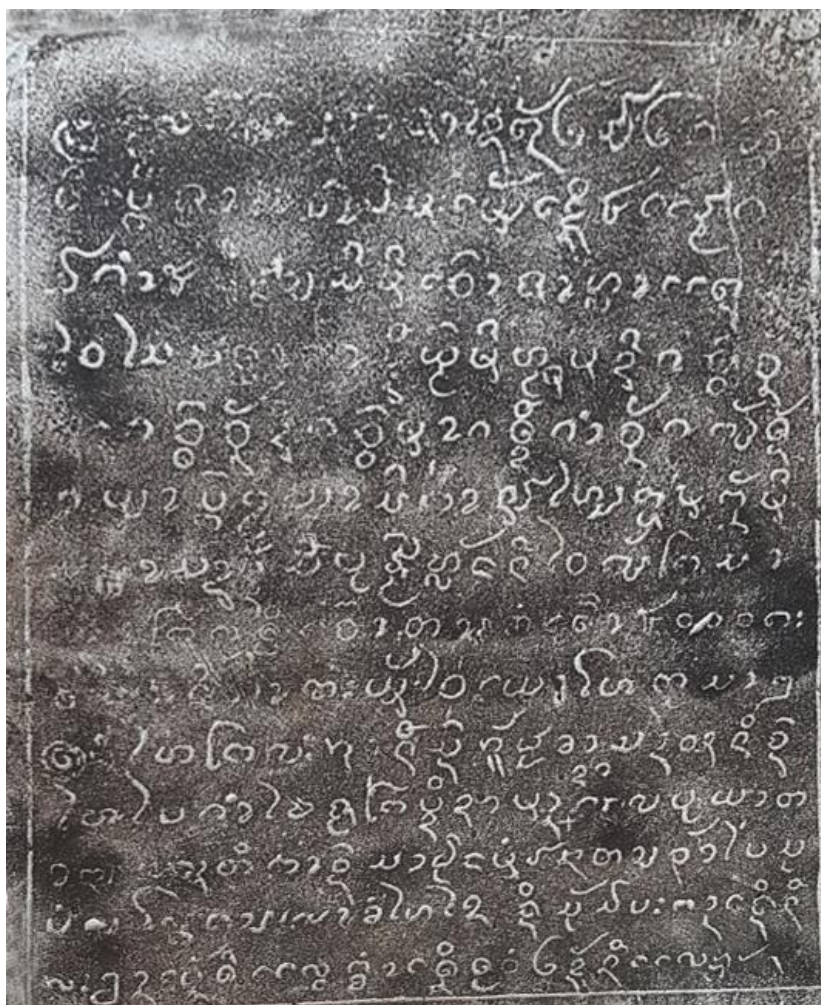

การคัดลอกจำเป็นต้องละเอียด

	
<p>การคัดลอกต้องพร้อมและมีกำลัง</p>	<p>การคัดลอกต้องบันทึกทุกขั้นตอน</p>
	
<p>เนื้อหาของจารึกเมื่อทำการคัดลอกแล้ว</p>	<p>จารึกคือหลักฐานประวัติศาสตร์</p>
	
<p>ให้คำแนะนำแก่ผู้เข้าร่วมทำกิจกรรม</p>	<p>คณะกรรมการวัดและชาวบ้าน</p>

	
<p>ทุกคนต้องมีส่วนร่วม</p>	<p>ชาวบ้านต้องได้รับความรู้</p>
	
<p>ผลสำเร็จของการคัดลอกคือ การมอบให้กับ ชุมชน</p>	<p>ผลสำเร็จของการคัดลอกคือ การมอบให้กับ ชุมชน</p>
	
<p>ชุมชนและนักวิจัย</p>	<p>ชุมชนและนักวิจัย</p>

ภายหลังจากที่ได้ดำเนินการคัดลอกจารึกแล้ว คณะผู้วิจัย โดยเฉพาะนักวิจัยที่มาจากมหาวิทยาลัยศิลปากรก็ได้ดำเนินการอ่านและแปล โดยจารึกวัดศรีอุบลเขตนั้นมีการเขียนไว้และมีคำอ่านดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๓ แสดงตัวเขียนและคำจารึกวัดศรีอุบลเขต

เมื่อได้สำเนาจารึกชุดๆมาแล้วคณะนักวิจัยได้อ่านคำอ่านจารึกวัดศรีอุบลเขต ดังนี้

บรรทัด	คำอ่านปัจจุบัน
๑	๑ จุลศักราชได้ ๒๓๒๑ ตัว
๒	ปีเปิกสง่า ไทว่าปีมะเมีย เดือน ๕ แรม ๑
๓	๓ คำ ฯ มีอรวายยี มีเจ้าซาหล้าแต่ง
๔	ใจใส่ศรัทธา พาศิษย์โยม มีหม่อมดี ๑ จัวจัน
๕	.ฯ ๑ จัวจันดี ๑ จั้วมา ๑ ทิดคำจัน ๑ กับทั้ง
๖	อุบาสกอุบาสิกาน้อยใหญ่พร้อมกันมี
๗	(ศรัท)าสร้างวัดสีบุรมหลังนี้ไว้กับพระศา

๘	สนาพระพุทธิเจ้า トラบต่อเท่า ๕๐๐๐ พระ
๙	วัสสา นิพพานปัจโยโหตุสา ๒
๑๐	๑ ขอให้พระผลาอาณิสงส์อันผู้ข้าสร้างวัดนี้จง
๑๑	ให้ไปค้าไปชูพระบิดามารดาแลปู่ย่าต
๑๒	านายญาติวงศาผู้มรณาตายจากไปสู่
๑๓	ปรโลกภายหน้า ขอให้ได้ถึงสุข ๓ ประการเถิงนี้
๑๔	พพานเป็นที่แล้วก็ข้าเทอญ ฐวี่ ๆ ดังนี้แล : //

เมื่อได้คำอ่านที่เป็นคำแปลตามตัวตรงๆแบบนี้แล้วต่อไปก็นำมาแปลเป็นภาษาไทยที่เป็นเนื้อความโดยสรุป ซึ่งก็จะได้คำอ่านที่เป็นภาษาปัจจุบันดังต่อไปนี้

คำอ่านปัจจุบัน	เมื่อปี จุลศักราช ๒๓๒๑ ปีมะเมีย เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำ พระสงฆ์ชื่อ ว่า ญาท่านชาหล้า ได้รวบรวมผู้คนอันได้แก่ หม่อมดี ๑ จ้ว (สามเณร)จัน ๑ จ้วจันดี ๑ จ้วมา ๑ ทิดคำจัน ๑ กับทั้งอุบาสก อุบาสิกาน้อยใหญ่ได้มาร่วมกันสร้างสิ่งไว้ในวัดสิบุรม(ศรีบรม) ไว้กับ พระศาสนาให้ถึง ๕๐๐๐ ปี ขออาณิสงค์ของการสร้างวัดนี้จึงมีผลให้ พ่อแม่ญาติมิตรของพวกเขาและขอให้ได้ไปเกิดบนสวรรค์และ เข้าถึงพระนิพพานในอนาคตด้วยเทอญ
----------------	--

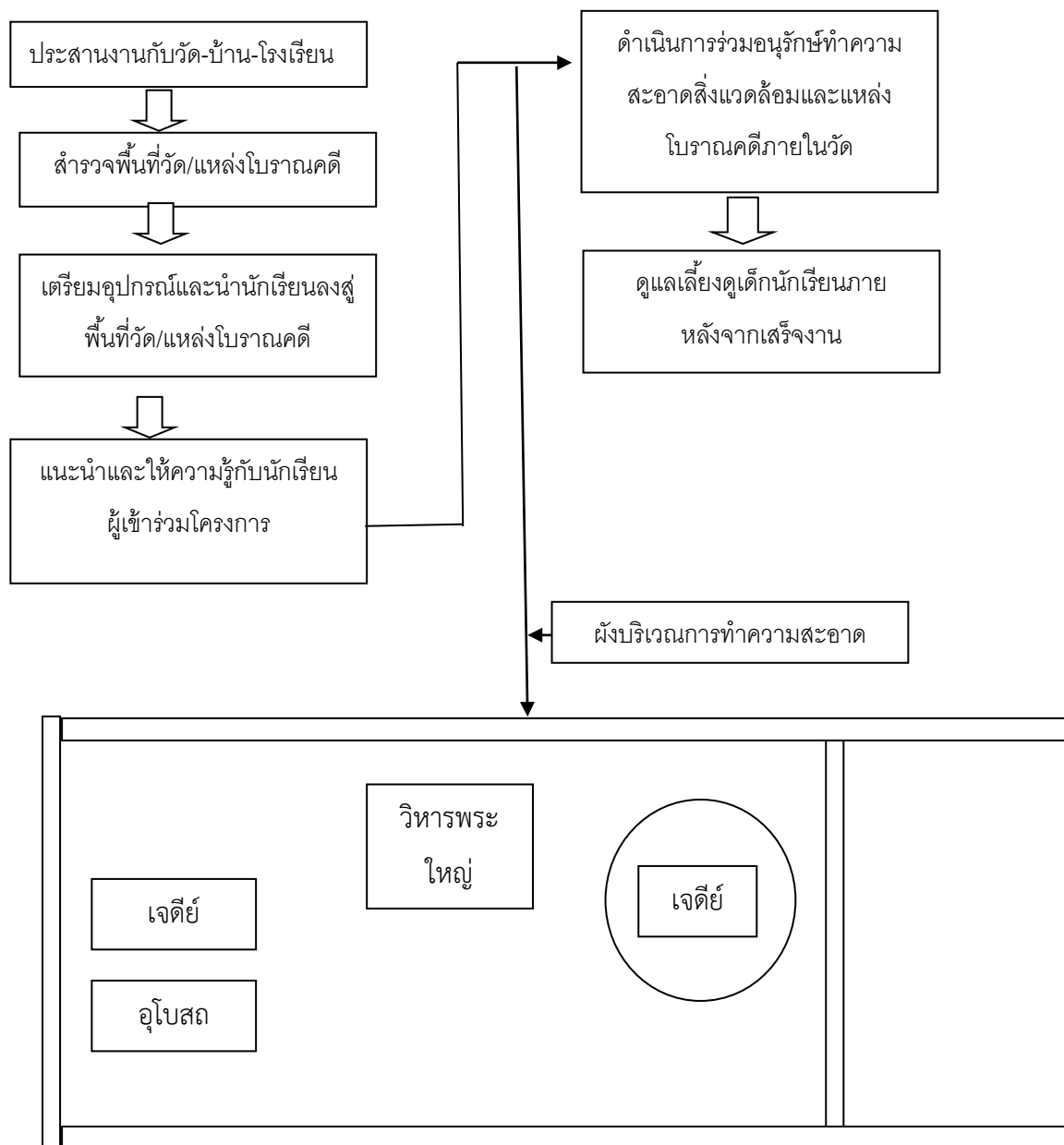
เมื่อคณะผู้วิจัยได้ทำการอ่านจารึกแล้วก็ได้ประกอบพิธีมอบให้เป็นสมบัติของวัดศรีอุบลเขต เพื่อเก็บไว้เป็นหลักในการค้นหาประวัติความเป็นมาของวัดในชุมชนของตนเองต่อไป จากการจัด กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกดังกล่าวนี้ได้ออกให้เกิดผลสำคัญก็คือทางวัดและคณะศรีทธาญาติ โยมได้ทำการขอบคุณคณะนักวิจัยที่ได้เดินทางลงมาแล้วเสียสละเวลาในการมาอ่านจารึกซึ่งทำให้ ชุมชนได้รับประโยชน์มากโดยเฉพาะการที่ทำให้ได้รู้ประวัติความเป็นมาของวัดภายในชุมชนของ ตนเอง ซึ่งถือว่าผลดังกล่าวนี้ก็คือคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านแหล่ง โบราณคดีอีกกิจกรรมหนึ่งที่มีผลต่อการรู้สำนึกและสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างคณะนักวิจัย และชุมชน รวมถึงผลของการอ่านย่อมส่งผลต่อจิตใจแก่ชุมชนและวัดเป็นอย่างมาก

๔.๓.๓ กิจกรรม “เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน ชุมชน”

สำหรับกิจกรรมโครงการจิตอาสาสร้างสรรค์ชุมชน “เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ แหล่งโบราณคดีในชุมชน” นั้นคณะนักวิจัยได้ร่วมมือกับคณะสงฆ์วัดเทพพลประดิษฐาราม , คณะครู

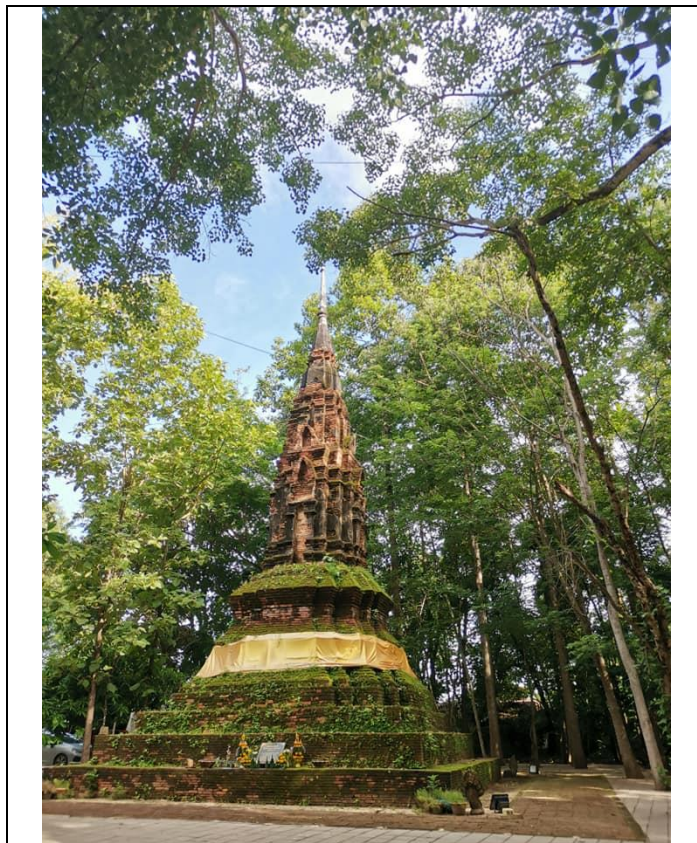
จากโรงเรียนคุรุราษฎร์รังสรรค์, และคณะกรรมการหมู่บ้านบ้านเวียงคุก ได้ร่วมกันจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์กับการปลูกฝังจิตสำนึกให้นักเรียนในชุมชนที่เป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี โดยทางคณะผู้วิจัยได้กำหนดเอาพื้นที่วัดเทพพลประดิษฐาราม เป็นหลักเนื่องจากว่าเป็นวัดที่มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญคือ เจดีย์ศิลปะล้านช้างอยู่หนึ่งคู่ และมีพื้นที่วัดที่ร่มรื่น แต่ยังขาดการดูแลเพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนทางคณะผู้วิจัยจึงได้ร่วมมือกับชุมชนและโรงเรียนในการดำเนินการจัดโครงการจิตอาสาสร้างสรรค์ชุมชน “เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชน” ขึ้นในวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๔ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการก็คือ (๑) เพื่อให้เกิดความสามัคคีกันระหว่างวัดบ้านและโรงเรียน (๒) เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนให้เกิดกับนักเรียนหรือเยาวชนภายในชุมชนนั้นๆ (๓) เพื่อให้กิจกรรมจิตอาสานี้เป็นแม่แบบของการพัฒนากิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแห่งอื่นๆต่อไป

โดยการจัดกิจกรรมโครงการจิตอาสาสร้างสรรค์ชุมชน “เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชน” ได้กำหนดเอากลุ่มเป้าหมายก็คือนักเรียนประถมศึกษาไถ่่วัดอายุระหว่าง ๘-๑๒ ปี คือนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ ซึ่งสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรมคือการทำควมสะอาดสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีได้ โดยกิจกรรมนั้นมีรูปแบบของการดำเนินการดังนี้

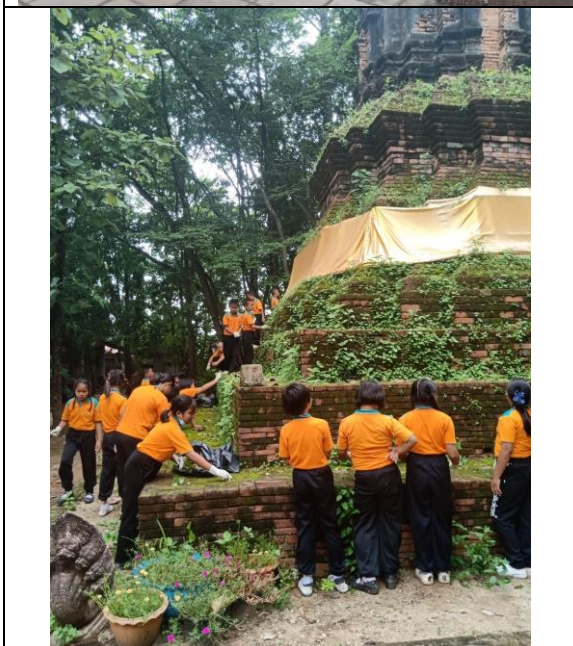

ภายหลังจากที่ได้กำหนดพื้นที่ให้กับแผนการทำงานแล้วก็ได้ชี้แจงให้นักเรียนจิตอาสาได้ทราบรายละเอียดขั้นตอนแล้วก็ได้ดำเนินการอธิบายวิธีการทำงานโดยเฉพาะการทำความสะอาดแหล่งโบราณคดีซึ่งจะต้องมีความระมัดระวังในการทำงาน จากนั้นก็ให้นักเรียนลงพื้นที่ทำงานโดยมีนักวิจัย

และคณะครูอาจารย์รวมถึงคณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลตลอดเวลา ซึ่งเมื่อทำงานเสร็จทุกคนก็เห็นผลงาน โดยภาพของการทำงานนั้นก็มีดังต่อไปนี้

สภาพขององค์พระธาตูก่อนการทำกิจกรรม

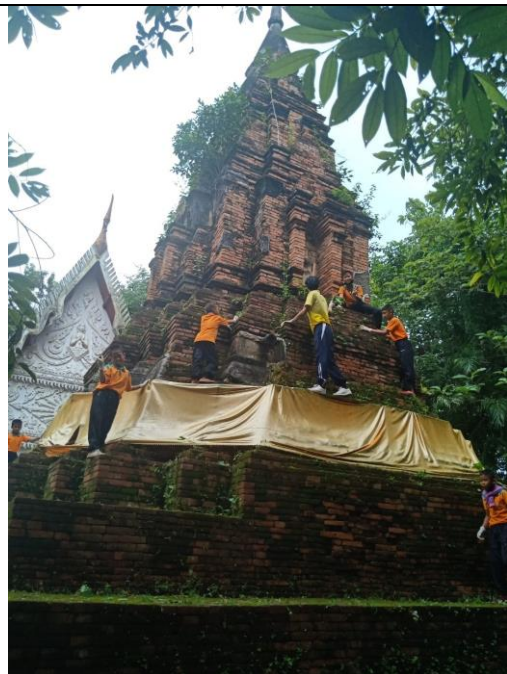

เด็กวัดก็ต้องเข้มแข็ง

เด็กวัดก็ต้องเข้มแข็ง

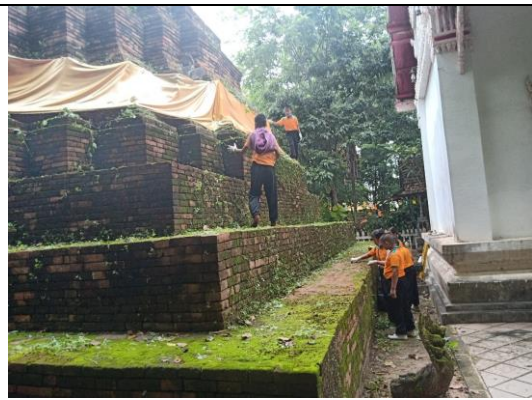
สูงแค่ไหนเราก็ไม่หวั่น

ค่อยๆทำไปงานออกมาดี

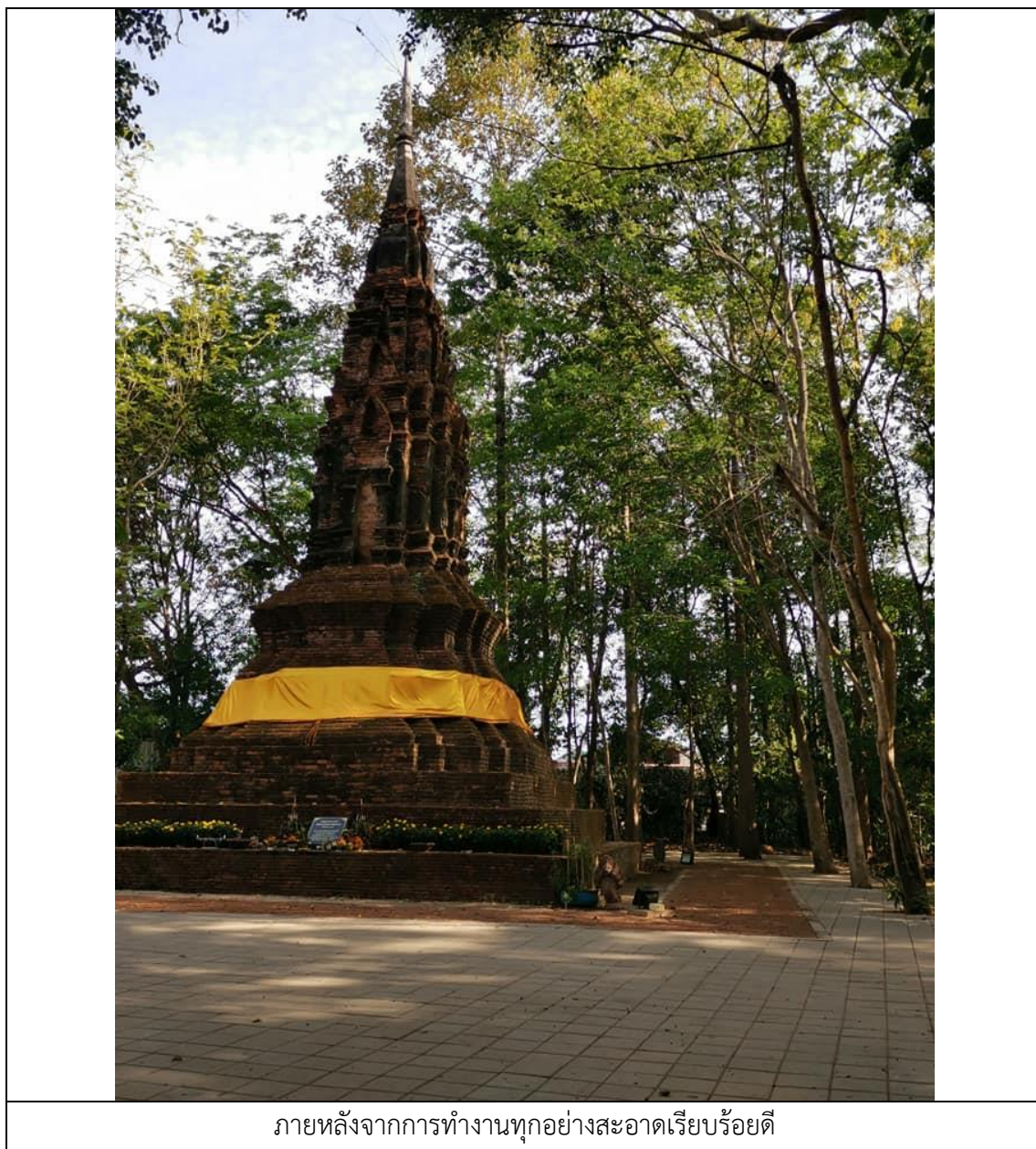
เราทุกคนสู้ๆครับ

งานหนักไม่เคยฆ่าคน

งานเสร็จแล้วก็อิมหน้าสำราญ

ภายหลังจากการทำงานทุกอย่างสะอาดเรียบร้อยดี

สำหรับกิจกรรมโครงการจิตอาสาสร้างสรรค์ชุมชน“เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชน”ถือว่าเป็นโครงการที่เป็นต้นแบบหรือโมเดลที่สามารถนำไปปรับใช้กับการสร้างสรรค์ความรู้รักษ์แหล่งโบราณคดีในชุมชนได้เพราะการทำงานของเด็กๆนั้นแม้ว่าคุณภาพการทำงานจะไม่ได้เรียบร้อยเหมือนงานผู้ใหญ่แต่ภาพของเด็กๆได้เข้ามาทำงานที่วัดนี้ถือว่าเป็นภาพที่น่าชื่นชมและเป็นภาพที่บรรดาผู้ใหญ่ทั้งหลายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นฝ่ายปกครองหรือฝ่ายการศึกษา ก็จะต้องหันมาพิจารณาเพราะการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเป็นอย่างมาก

๔.๓.๔ คุณค่าของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย

สำหรับการดำเนินการจัดกิจกรรมทั้ง ๓ ประเภทนั้นก็คือ (๑) กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึก (๓) กิจกรรม”เด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในชุมชน” ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่อการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามจะพบว่ากิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ทั้ง ๓ ประการนั้นย่อมให้คุณค่าต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในหลายประการ ดังต่อไปนี้

(๑) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว

สำหรับคุณค่าในด้านการท่องเที่ยวนั้นถือว่าเป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเพราะเหตุที่ว่า การอบรมดังกล่าวมีผลต่อการนำไปสานต่อในเรื่องของการท่องเที่ยวได้ดังจะพบว่าภายหลังจากการอบรมครบตามจำนวนวันที่กำหนดแล้วจะพบว่าโครงการอบรมฯ นั้นมีกระแสตอบรับจากประชาชนในท้องถิ่นดีมากเนื่องจากว่าจังหวัดหนองคายไม่เคยจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์น้อยเพื่อมุ่งให้เด็กมีความรู้ความสามารถในการอธิบายประวัติความเป็นมาและการอ่านฝึกล้อมและแหล่งโบราณคดีให้กับประชาชนได้อย่างละเอียดกระชับและก็สามารถสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนที่มาชมหรือมารับฟังความรู้ที่ได้จากมัคคุเทศก์น้อยมาก่อน อีกทั้งวิทยากรที่มาให้การอบรมก็เอาใจใส่กับการอบรมอย่างดีทำให้เด็กมีความรู้ความสามารถเข้าใจเนื้อหาและสามารถอธิบายเนื้อหาของเรื่องที่ตนเองสนใจได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจัดกิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ดังกล่าวจึงถือว่าเป็นการจัดกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว เนื่องจากว่าในจังหวัดหนองคายนั้นไม่เคยมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอบรมมัคคุเทศก์น้อยหรือยุวมัคคุเทศก์มาก่อน ทำให้การจัดกิจกรรมในครั้งนี้เป็นผลต่อการที่หน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายได้เห็นชอบที่จะมีการนำเอาโครงการมัคคุเทศก์น้อยนี้ไปใช้ในการดำเนินการกระตุ้นการท่องเที่ยวเมืองหรือชุมชนโบราณ เช่น ชุมชนเมืองเวียงคุก ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนที่มีแหล่งโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้น กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์จึงเป็นเหมือนกิจกรรมแม่แบบที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้เพื่อกระตุ้นหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์หรือปรากฏผลได้ ซึ่งหากทำได้ดังกล่าวจะทำให้ชุมชนเยาวชนในท้องถิ่นมีงานทำและมีรายได้เสริมจากการทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยว เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างหนึ่ง

(๒) คุณค่าด้านการอนุรักษ์

สำหรับคุณค่าอีกประการหนึ่งที่ได้มาจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็คือคุณค่าด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีอันเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมการอ่านจารึกที่วัดศรีอุบลเขต ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับผู้คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆมากโดยเฉพาะที่ชาวชุมชนได้รับคำตอบว่าวัดแห่งนั้นใครเป็นผู้สร้างและสร้างเมื่อไหร่ ดังปรากฏในคำกล่าวของนาย สัมฤทธิ์ โคธิเสนชาวบ้านกวนวัน ไวยาวัจกรของวัดว่า

“ผมรู้สึกดีใจมากเลยครับกับการได้รับความเมตตาจากคณาจารย์นักวิจัยที่ได้มาเยี่ยมชมวัดศรีอุบลเขตพร้อมกับได้ทำการคัดลอกจารึกและอ่านแปลความหมายในจารึกนั้นให้ฟังและยังเมื่อได้คำอธิบายเกี่ยวกับที่มาของการสร้างวัดแล้วก็ยังทำให้ผมเกิดความปีติยินดีมากครับ เพราะผมเป็นคนในหมู่บ้านบ้านนี้เกิดมาก็อายุ ๖๐ ปีแล้วยังไม่รู้เลยว่าใครเป็นคนสร้างวัดนี้มา แต่ความจริงของเรื่องการสร้างวัดนี้ได้รับการเปิดเผยจากคณะอาจารย์นักวิจัยทำให้ผมดีใจมากครับ”^{๑๖๔}

สอดคล้องกับความคิดเห็นของนางปุ่น ยาวไว อุบาสิกาประจำวัดศรีอุบลเขตซึ่งได้เข้าร่วมในกิจกรรมการคัดลอกจารึกของวัดศรีอุบลเขตที่เห็นว่าการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่สามารถสร้างความสำนึกหวงแหนหรือต้องการที่จะอนุรักษ์รักษาโบราณวัตถุภายในวัดเอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและโดยเฉพาะการอ่าน แปลจารึกเหล่านี้ถือว่าเป็นการให้คำตอบที่เป็นสิ่งที่ประชาชนในท้องถิ่นต้องการ ซึ่งเป็นการให้สิ่งที่มีค่ามากที่สุด^{๑๖๕} หรือสอดคล้องกับความเห็นของพระอธิการมานพ สิริบุญโญ เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลเขตที่ได้รับความรู้เรื่องของการทำฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วรู้สึกว่าเป็นโครงการที่มีประโยชน์โดยเฉพาะโครงการเกี่ยวกับการแปลจารึกท้องถิ่นนี้ถือว่าเป็นกิจกรรมที่เป็นบุญมาก เพราะเป็นกิจกรรมที่ให้คำตอบที่ชาวบ้านต้องการจริงๆ เพราะนานมาแล้วที่ไม่มีใครอ่านจารึกของวัดเลยไม่มีใครรู้ว่าวัดสร้างมาเมื่อไหร่โดยใคร เมื่อทราบเช่นนี้แล้วก็เป็นการง่ายที่จะเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวัดนี้ออกไปและจะได้มีส่วนในการทำให้สังคมได้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหรือในชุมชนของตนมากขึ้น^{๑๖๖} ซึ่งจากหลักฐานและความเห็นที่ได้ยกมานั้นแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมการคัดลอกจารึกและอ่านจารึกดังกล่าวในกรณีของวัดศรีอุบลเขตนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลคือคุณค่าในเรื่องของการอนุรักษ์ได้

^{๑๖๔} สัมภาษณ์นาย สัมฤทธิ์ โคธิเสน ไวยาวัจกรวัดศรีอุบลเขต วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖๕} สัมภาษณ์นางปุ่น ยาวไว อายุ ๖๗ ปี อุบาสิกาวัดศรีอุบลเขต วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖๖} พระอธิการมานพ สิริบุญโญ เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลเขต วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

(๓) คุณค่าด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน

สำหรับคุณค่าอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าในเรื่องของการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของการรักบ้านเกิดหรือรักสามัคคีในชุมชนด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันรักษาวัดหรือแหล่งโบราณสถานภายในชุมชนให้มีความสะอาด สงบ รื่นรมย์อยู่เสมอ ซึ่งกิจกรรมนั้นก็คือ กิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนคือโรงเรียน บ้าน และวัดนั้นต้องพึ่งพาอาศัยกันและเด็ก ๆ ในชุมชนนั้นถือว่าเป็นหน่อแก้วหรือรากแก้วที่สำคัญของชุมชนที่จะมีส่วนในการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความสำนึกในการเห็นคุณค่าของแหล่งโบราณคดีไม่เข้าไปทำลายหรือเข้าไปรบกวน ซึ่งไม่เฉพาะแหล่งโบราณคดีที่เป็นวัด แต่หมายถึงแหล่งโบราณคดีอื่นๆภายในชุมชนที่ยังไม่ได้รับการบูรณะก็ไม่ควรที่จะเข้าไปรบกวนหรือเข้าไปทำลาย แต่ควรให้การรักษานูรักษ์ไว้ให้กับลูกหลาน โดยการแสดงออกของเด็ก ๆ โรงเรียนศุภราชบุรีรังสรรค์นั้นถือเป็นการแสดงออกเพื่อให้ประชาชน ชุมชนได้รู้ได้เข้าใจถึงจิตสำนึกที่เด็ก ๆ มีต่อการอนุรักษ์หรือการรักษาแหล่งโบราณคดีด้วยการมาช่วยกันทำความสะอาดพระธาตุเจดีย์หรือถนอนภายในวัดด้วยจิตใจที่มุ่งถึงความหวงแหนรักษาในพระธาตุเจดีย์นั้น และเมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ใหญ่ประชาชนในชุมชนก็ควรที่จะหันมาใส่ใจหรือปลูกจิตสำนึกในการรักษาแหล่งโบราณคดีนั้นเช่นเดียวกัน ข้อนี้ก็คือคุณค่าของการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

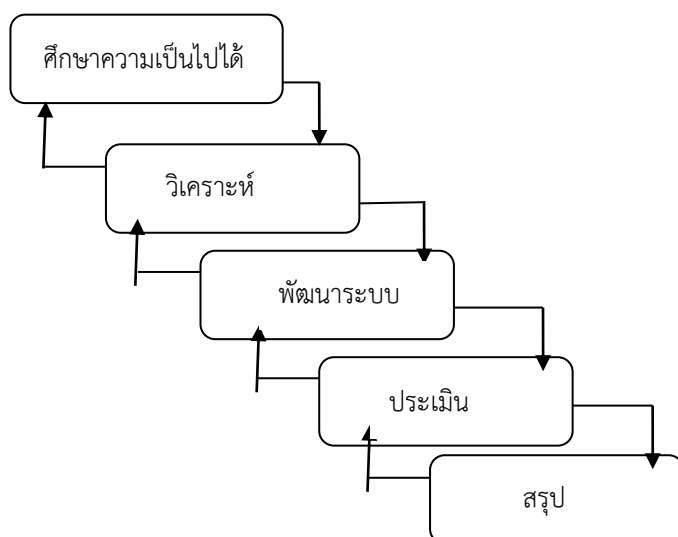
(๔) คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน

สำหรับคุณค่าที่เกิดจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน อันเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น โครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์ฯ นั้นถือว่าเป็นโครงการหนึ่งหากมีการดำเนินการอย่างจริงจังในอนาคตย่อมสามารถใช้เป็นโครงการในการกระตุ้นเศรษฐกิจได้ โดยเฉพาะหากมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองเวียงคุกเมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวโดยเฉพาะที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือเพื่อเป็นการมาท่องเที่ยวเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาหรือตำนานหรือแม้แต่การชื่นชมพุทธศิลปกรรมภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดีของเมืองเวียงคุกสิ่งหนึ่งที่ดีคิดว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวก็คือ (๑) ข้อมูล-แผนผังการท่องเที่ยวเมืองเวียงคุก (๒) ยุวมัคคุเทศก์ประจำเมืองเวียงคุก ซึ่งสิ่งสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง ๒ ประการนี้จะขาดเสียไม่ได้เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างเข้าใจ ซึ่งกิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์ย่อมเป็นคำตอบในเรื่องดังกล่าวได้เมื่อเด็ก ๆ ในชุมชนมาทำหน้าที่เป็นผู้นำเที่ยวเป็นเจ้าบ้านที่ดีย่อมส่งผลต่อการกระตุ้นเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในชุมชนได้

๔.๔ การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๔.๔.๑ แนวทางในการพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application)

สำหรับแนวทางในการพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการแหล่งโบราณคดีและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดหนองคายโดยใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดมหาสารคามโดยใช้เทคโนโลยีเสมือนจริงและใช้ System Development Life Cycle (SDLC) ในการพัฒนาดังนี้

(๑) ศึกษาความเป็นไปได้ในการสร้างแอปพลิเคชัน

สำหรับการสร้างแอปพลิเคชันจะประกอบไปด้วย ๓ ส่วนหลัก คือ ๑) ส่วนเมนูและการแสดงผลข้อมูลพื้นฐานของสถานที่ท่องเที่ยว ๒) ส่วนแสดงแผนที่การเดินทาง ๓) ส่วนแสดงผลภาพ AR โดยสามารถอธิบายดังต่อไปนี้

๑.๑ ส่วนเมนูและการแสดงผลข้อมูลพื้นฐานของสถานที่ท่องเที่ยว ส่วนนี้จะออกแบบโดยใช้ Android Studio ซึ่งเป็น IDE ที่นิยมใช้งานในปัจจุบัน สำหรับการพัฒนาแอปพลิเคชันบนระบบปฏิบัติการ Android สำหรับภาษาที่ใช้ในการพัฒนาคือ ภาษา JAVA

๑.๒ ส่วนแสดงแผนที่การเดินทาง ส่วนนี้จะใช้ Maps SDK for Android ซึ่งเป็น SDK สำหรับเรียกใช้งานของแผนที่บน Google Map ซึ่งเป็นแผนที่มาตรฐานที่ใช้กันทั่วโลก

๑.๓ ส่วนแสดงผลภาพ AR ส่วนนี้จะใช้ ARCore ที่เป็น Framework สำหรับระบบ augmented reality ซึ่งเป็นชุดพัฒนาของ Google ซึ่งระบบปฏิบัติการขั้นต่ำที่รองรับ

ARCore ในระบบปฏิบัติการ Android OS คือ Android ๗.๐ Nougat สำหรับสมาร์ทโฟนที่รองรับ ARCore แสดงดังตารางที่ ๑

Manufacturer	Model	Note
Apple	Phone X iPhone ๘ and ๘ Plus iPhone ๗ and ๗ Plus iPhone ๖S and ๖S Plus iPhone SE	ARCore requires an ARKit compatible device running iOS ๑๑.๐ or later.
Asus	Zenfone AR Zenfone ARES	
Google	Nexus ๕X Nexus ๖P Pixel, Pixel XL Pixel ๒, Pixel ๒ XL	Requires Android ๘.๐ or later
HMD Global	Nokia ๗ Plus	Also known as Nokia ๖.๑
	Nokia ๘ Sirocco Nokia ๘ Sirocco	
Huawei	P๒๐, P๒๐ Pro Porsche Design Mate RS	
LG	G๖ G๗ ThinQ V๓๐, V๓๐+, V๓๐+ JOJO V๓๕ ThinQ	Requires Android ๘.๐ or late
Motorola	Moto G๕S Plus Moto G๖ Moto G๖ Plus Moto Z๒ Force Moto Z๓ Play	

Manufacturer	Model	Note
OnePlus	OnePlus ๓T OnePlus ๕ OnePlus ๕T OnePlus ๖	Requires Android ๘.๐ or later
Samsung	Galaxy A๕ (๒๐๑๗) Galaxy A๗ (๒๐๑๗) Galaxy A๘, Galaxy A๘+ (๒๐๑๘) Galaxy Note๘ Galaxy S๗, Galaxy S๗ edge Galaxy S๘, Galaxy S๘+ Galaxy S๙, Galaxy S๙+	Samsung devices with a model number ending in ๐ or ๘ are not supported, e.g. SM-G๙๖๐๐.
Sony	Xperia XZ Premium Requires Android ๘.๐ or later	
Xiaomi	Mi ๘ Mi Mix ๒S	

(๒) วิเคราะห์และออกแบบระบบ

ในการวิเคราะห์และออกแบบระบบนั้นเป็นการดำเนินการออกแบบตามลำดับขั้นตอนดังนี้

๑) ส่วนเมนูและการแสดงผลข้อมูลพื้นฐานของสถานที่ท่องเที่ยว ส่วนนี้จะมีเมนูที่อยู่ทางซ้ายมือของแอปพลิเคชันที่เป็นข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยวให้เลือกจำนวน ๕ สถานที่ และเมนูด้านล่าง ๓ เมนู ได้แก่ หน้าแรก แผนที่ และการแสดงผลภาพ AR ดังภาพ

๒) ส่วนแสดงผลภาพ AR

คณะผู้วิจัยได้ออกแบบภาพ AR โดยใช้โปรแกรม Adobe Illustrator ในการออกแบบภาพ ๒ มิติ ของสถานที่ท่องเที่ยวทั้งหมดจำนวน ๒๐ สถานที่ ใน ๓ เขตพื้นที่ก็คือ คือ อำเภอเมืองหนองคาย, อำเภอท่าบ่อ และอำเภอโพนพิสัย โดยใช้ชื่อของแอปว่า “หนองคาย@ โบราณคดี”

(๓) ผลการพัฒนา

สำหรับผลการพัฒนาแอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายโดยใช้เทคโนโลยีเสมือนจริงคณะผู้วิจัยได้พัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อ

ส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายโดยใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง ปรากฏผลการพัฒนาโดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑) ส่วนเมนูและการแสดงผลข้อมูลพื้นฐานของสถานที่ท่องเที่ยว ๒) ส่วนแสดงแผนที่การเดินทาง ๓) ส่วนแสดงผลภาพ AR

๒) ผู้วิจัยได้ทำการดึงภาพ AR ที่ออกแบบไว้แล้วมาแสดงผลข้อมูล ซึ่งในส่วนนี้จะเป็นการเปิดกล้องหลังและจะมีภาพ AR ซ้อนขึ้นมา สำหรับในส่วนนี้ ภาพ AR ของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจะปรากฏเมื่อเดินทางเข้าใกล้สถานที่นั้นๆ เป็นระยะทางที่น้อยกว่า ๑๐ กิโลเมตรสำหรับเมนูแสดงผลภาพ AR

(๔) พัฒนาระบบ

คณะผู้วิจัยได้สร้างแอปพลิเคชันใน ๓ ส่วนหลัก โดยใช้ Android Studio ซึ่งผู้วิจัยจะขออธิบายเฉพาะส่วนที่สำคัญในการพัฒนาแอปพลิเคชันนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ SDK ของ ARCore ซึ่งเป็นการเขียนโปรแกรมเพื่อวาง object ของโมเดลที่สร้างขึ้นมาแสดงบนฉากของมุมมองกล้อง ซึ่ง source code

หลักการแสดงภาพของงานวิจัยนี้คือ เมื่อผู้ใช้เดินทางเข้าใกล้ตำแหน่ง Latitude, Longitude ของตำแหน่งแหล่งโบราณคดีในระยะ ๑๐ กิโลเมตร โปรแกรมจะแจ้งเตือนผู้ใช้ และเมื่อผู้ใช้กดเข้ามาในโปรแกรมแล้ว โปรแกรมจะเข้าสู่โหมดกล้องถ่ายรูปและจะมีภาพของแหล่งโบราณคดีดังกล่าวปรากฏในมุมมองกล้อง ในการตรวจจ็ระยะห่างของผู้ใช้กับแหล่งโบราณคดีนั้น คณะผู้วิจัยได้ใช้ haversine formula ซึ่งมีสูตรการคำนวณดังสมการที่ (๑)

$$a = \sin^2(\Delta\phi / 2) + \cos \phi_1 \cdot \cos \phi_2 \cdot \sin^2(\Delta\lambda / 2)$$

$$c = 2 \cdot \text{atan} 2(\sqrt{a}, \sqrt{1-a})$$

$$d = R \cdot c$$

โดยที่

Q เป็น ค่าละติจูด (latitude)

Q เป็น ค่าลองจิจูด (longitude)

R เป็น รัศมีของโลก (ประมาณ ๖,๓๗๑ กิโลเมตร)

ผู้วิจัยจะคำนวณตำแหน่งอ้างอิงของสถานที่ท่องเที่ยวเกี่ยวกับตำแหน่งอ้างอิงของตำแหน่งปัจจุบันของผู้ใช้ ซึ่งถ้าหากทั้ง ๒ ตำแหน่งมีระยะห่างน้อยกว่า ๑๐ กิโลเมตรแล้ว โปรแกรมจะแจ้งเตือนการเข้าใกล้แหล่งโบราณคดีและผู้ใช้สามารถดูภาพ AR ของสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าวได้

๑.๔ ประเมินประสิทธิภาพ

๑.๔.๑ การทดสอบความถูกต้องของการเลือกแหล่งโบราณคดีและการเดินทาง โดยวัดจากการกวดเลือกสถานที่ในเมนูแรกและสลับไปยังเมนูแผนที่

๑.๔.๒ การทดสอบความแม่นยำของตำแหน่งปัจจุบันกับตำแหน่งของแหล่งโบราณคดีโดยวัดจากการเปิดเมนูแผนที่และเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวที่เลือก จากนั้นสังเกตการเคลื่อนที่ของตำแหน่งปัจจุบันถ้าหากว่ามีระยะห่างจากเป้าหมายน้อยกว่า ๑๐ กิโลเมตรแล้วจะมีการแจ้งเตือนเพื่อสลับไปที่หน้าการแสดงผลภาพ AR

๑.๔.๓ การทดสอบความถูกต้องของการแสดงผลภาพ AR โดยวัดจากการแสดงผลของภาพ ซึ่งจะต้องแสดงให้เห็นตรงกับสถานที่ที่เลือกในเมนูแรก

(๕) สรุปข้อมูล

การพัฒนาแอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบประเมินความพึงพอใจตามลำดับ ดังนี้

๑. ศึกษาการสร้างแบบประเมิน จากหนังสือการวิจัยเบื้องต้น (บุญชม ศรีสะอาด. ๒๕๔๕:๖๖-๗๒)

๒. ออกแบบคำถามในการพัฒนาแอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้และการจัดการแหล่งโบราณคดีและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดหนองคายโดยใช้เทคโนโลยีเสมือนจริง

๓. จัดทำแบบประเมินความพึงพอใจ ตามแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับตามวิธีของลิเคอร์ท ดังนี้

ค่าคะแนนเท่ากับ ๕ ความหมาย มีความพึงพอใจมากที่สุด

ค่าคะแนนเท่ากับ ๔ ความหมาย มีความพึงพอใจมาก

ค่าคะแนนเท่ากับ ๓ ความหมาย มีความพึงพอใจปานกลาง

ค่าคะแนนเท่ากับ ๒ ความหมาย มีความพึงพอใจน้อย

ค่าคะแนนเท่ากับ ๑ ความหมาย มีความพึงพอใจน้อยที่สุด

โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดทำแบบประเมินทำการแจกให้กับผู้ใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@หนองคาย” ซึ่งผลการประเมินความพึงพอใจสำหรับผู้ใช้งานพัฒนาแอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ก็จะได้ผลดังปรากฏในตารางที่ ๑ ดังต่อไปนี้

รายการประเมิน	x	SD.	ระดับ
๑. เนื้อหาแอปพลิเคชัน			
๑.๑ ความถูกต้องของเนื้อหา	๔.๓๘	๐.๔๙	มาก
๑.๒ ความสมบูรณ์ของเนื้อหา	๔.๑๕	๐.๖๒	มาก
๑.๓ ความสอดคล้องของเนื้อหา	๔.๓๐	๐.๔๖	มาก
๑.๔ ปริมาณความเหมาะสมของเนื้อหา	๓.๙๐	๐.๖๓	มาก
๑.๕ ความเหมาะสมเนื้อหาที่ระดับผู้ใช้	๓.๗๓	๐.๔๕	มาก
๑.๖ ข้อมูลเป็นประโยชน์ตรงตามความต้องการใช้งาน	๔.๓๓	๐.๔๗	มาก
เนื้อหาของแอปพลิเคชันโดยรวม	๔.๑๓	๐.๕๒	มาก
๒. การนำเสนอเนื้อหา			
๒.๑ ความเหมาะสมของการนำเสนอ	๔.๐๕	๐.๗๑	มาก
๒.๒ ความชัดเจนในการนำเสนอเนื้อหา	๔.๒๕	๐.๖๓	มาก
๒.๓ ความน่าสนใจในการนำเสนอ	๔.๑๓	๐.๕๖	มาก
๒.๔ ความตรงตามเนื้อหาของภาพที่นำเสนอ	๔.๕๐	๐.๕๕	มากที่สุด
๒.๕ สีของตัวอักษรโดยภาพรวม	๔.๓๘	๐.๔๙	มาก
๒.๖ ขนาดของตัวอักษรที่ใช้ในการนำเสนอ	๔.๕๓	๐.๕๑	มากที่สุด
๒.๗ เสียงบรรยายที่ใช้ประกอบเนื้อหา	๔.๔๐	๐.๕๐	มาก
การนำเสนอเนื้อหาของแอปพลิเคชันโดยรวม	๔.๓๒	๐.๕๖	มาก
๓. การจัดการแอปพลิเคชัน			
๓.๑ ความง่ายต่อการใช้งานของระบบ	๔.๒๘	๐.๕๑	มาก
๓.๒ มีความเสถียร สามารถเข้าใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง	๔.๑๕	๐.๖๒	มาก
๓.๓ มีความรวดเร็วในการแสดงผล ภาพ ตัวอักษร และข้อมูล	๔.๒๘	๐.๔๕	มาก
๓.๔ เทคนิคการนำเสนอข้อมูล	๓.๘๘	๐.๖๑	มาก
๓.๕ ลำดับการแสดงผลข้อมูล	๓.๙๘	๐.๕๓	มาก
การจัดการแอปพลิเคชันของแอปพลิเคชันโดยรวม	๔.๑๑	๐.๕๔	มาก

จากตารางที่ ๑ สรุปได้ว่าผลการประเมินความพึงพอใจสำหรับผู้ใช้ในการพัฒนาแอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย จากผู้ใช้งาน

จำนวน ๔๐ คน คือ ประชาชน-นักท่องเที่ยว จำนวน ๓๐ คน และนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการอีก จำนวน ๑๐ คน ผลการประเมินความพึงพอใจโดยภาพรวมสำหรับผู้พัฒนาแอปพลิเคชัน อยู่ในระดับ มาก (ค่าเฉลี่ย = ๔.๑๙ , ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = ๐.๕๔) โดยพิจารณาเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยจากมาก ไปน้อยคือด้านการนำเสนอเนื้อหาของแอปพลิเคชัน อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = ๔.๓๒ , ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน = ๐.๕๖) ด้านเนื้อหา แอปพลิเคชัน อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = ๔.๑๓ , ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน = ๐.๕๒) และด้านการจัดการแอปพลิเคชันของแอปพลิเคชัน อยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย = ๔.๑๑ , ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน = ๐.๕๔) ซึ่งภาพรวมของการประเมินการใช้งานทั้งหมดนั้นถือว่าอยู่ใน เกณฑ์ที่ดี กล่าวคือผู้ใช้แอปพลิเคชันมีความพึงพอใจต่อใช้งานแอปพลิเคชันมากเนื่องจากว่าเป็น แอปพลิเคชันที่สามารถใช้งานง่ายไม่ยุ่งยากมากนัก

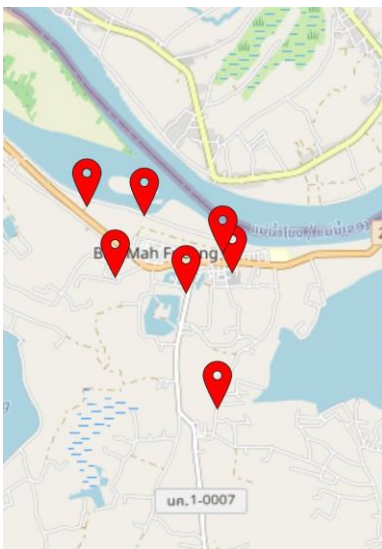
๔. จากนั้นก็ดำเนินการจัดทำแบบประเมินความพึงพอใจแบบสมบูรณ์

๔.๔.๒ การใช้แอปพลิเคชันเพื่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

สำหรับการดำเนินการพัฒนาแอปพลิเคชันนั้นภายหลังจากที่ได้ดำเนินการสร้างเสร็จแล้วก็ได้นำแอปพลิเคชันมาใช้โดยมีขั้นตอนการใช้ดังต่อไปนี้โดยเราสามารถใช้โทรศัพท์ Android ทุกยี่ห้อ โดยจะต้องเข้าไปที่โปรแกรมหรือแอป Play Store จากนั้นให้พิมพ์ค้นหาชื่อแอปว่า โบราณคดี @หนองคาย ซึ่งก็จะพบแอปมีหน้าตาดังภาพนี้

สำหรับแอปนี้ไม่มีเมนูหรือฟังก์ชันที่ยุ่งยากนั้นเมื่อกดเปิดเข้าไปแล้วก็จะเห็นเป็นเครื่องหมายสี่ แดงจากนั้นก็ให้กดแช่ที่เครื่องหมายสีแดง ๑ -๒ วินาทีภาพที่เป็นข้อมูลของแหล่งโบราณคดีก็จะปรากฏออกมาทันที ดังภาพ

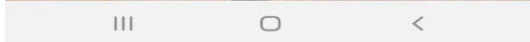

โดยเราสามารถที่จะเลือกโดยการเลื่อนเพื่อค้นหาวัดหรือแหล่งโบราณคดีแห่งใดก็ได้ โดยเอา นิ้วชี้กดแช่ไว้ที่เครื่องหมาย สีแดงสัก ๒-๓ วินาทีภาพและข้อมูลของแหล่งโบราณคดีนั้นก็จะปรากฏ ขึ้นมาทันที เราสามารถเลื่อนเพื่อหาแหล่งโบราณคดีอื่นๆก็ได้ และสามารถกดนิ้วแช่เพื่อที่จะได้อ่าน ข้อมูลที่เป็นของแหล่งโบราณคดีแห่งนั้น เช่นหากเราค้นวัดโพธิ์ชัย ข้อมูลของวัดโพธิ์ชัยก็จะปรากฏ ดัง ภาพ

คือการบูรณะองค์พระธาตุพนมเสร็จแล้วก็ได้เดินทางไปโปรดประชาชนในแคว้นของตนเองและเมื่อถึงคราว นิพพานก็ได้นำเอาพระอัฐิธาตุส่วนหนึ่งมาบรรจุรวมกันไว้ ที่องค์พระธาตุแห่งเมืองหนองคายนี้ เพราะเหตุนี้พระธาตุ องค์นี้จึงได้ชื่อว่าเป็น “ พระธาตุอรหันต์ ”

สำหรับผั่งสิ่งแวดลอมภายในวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง นั้นถือว่าเป็นการให้คำอธิบายเกี่ยวกับพื้นที่ภายในวัดซึ่ง หากพิจารณาหลักของการออกแบบผั่งหรือการจัดผั่งสิ่ง แวดลอม ในวัดนั้นก็เริ่มจากการพิจารณาถึงพื้นที่ของวัดวัด ว่าประกอบไปด้วยอะไรบ้าง และส่วนพื้นที่ไหนของวัดอยู่ ตรงจัดไหนบ้าง

สำหรับวัดทั้งหมดที่แสดงอยู่ในแผนที่จะมีทั้งหมด ๒๐ วัด ซึ่งมีการนำมาแสดงเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนี้

วัดโพธิ์ชัย

📷 📍 📶 77% 13:04

วัดโพธิ์ชัย

วัดโพธิ์ชัยเดิมเป็นวัดร้างตั้งอยู่บริเวณบ้านไผ่ มีชื่อเรียกกันว่า วัดผีผิว ไม่ปรากฏหลักฐานเมื่อแรกสร้าง สันนิษฐานว่า เป็นพระอารามสำคัญของเวียงจันทน์มาแต่เดิม จนเมื่อท้าวสุวอธรรมมา (บุญมา) ได้สร้างเมืองหนองคายขึ้นที่บ้านไผ่ มีการเชิญเชิญพระพุทธรูปสำคัญของเวียงจันทน์ที่ยึดมาได้รวบรวมกับญาติเจ้าอนุวงศ์มาไว้ที่วัดหนองกองในปี พ.ศ. 2372 แต่ต่อมาในปี พ.ศ. 2479 เกิดเหตุแผ่นดินไหวบริเวณวัดหนองกองทำให้เกิดเป็นรอยแยกขนาดใหญ่ ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรเศวตฯ เจ้าเมืองและขุนนางข้าราชการ บ้างก็ว่าเป็นอาเทศ บ้างก็ว่าเป็นนางบอกเหตุว่าพระเสริมต้องการเสด็จไปวัดอื่น บ้างก็ว่าวัดหนองกองเป็นวัดเล็กไม่เหมาะสมที่จะนำพระพุทธรูปที่พระมหาภิกษุศรีเวียงจันทน์ทรงสร้างมาประดิษฐานไว้ในที่แคบ ๆ เช่นนี้ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมการเมืองหนองคายจึงได้ปรึกษากันในที่สด ได้มีมติว่าจะต้องหาสถานที่เพื่อสร้างเป็นวัดใหม่ และ

วัดพระไชยเชษฐา

📷 📍 📶 77% 13:05

วัดพระไชยเชษฐา

วัดพระไชยเชษฐาธิราชตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลกวนวัน อำเภอเมืองหนองคาย โดยหากมาจากตัวจังหวัดหนองคายบริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 1 ให้ใช้ถนนแก้ววราวุฒิ (ทางหลวงหมายเลข 242) ซึ่งเป็นถนนเลียบแม่น้ำโขง มุ่งหน้าทางทิศตะวันตกหรือมุ่งหน้าตำบลกวนวัน ประมาณ 4.5 กิโลเมตร พบซอยเข้าสู่วัดทางซ้ายมือ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนอีกประมาณ 80 เมตร ถึงวัดพระไชยเชษฐาธิราช

วัดพระไชยเชษฐาธิราชมีประวัติที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้างโดยตรง เนื่องจากพบจารึกในพื้นที่วัดที่กล่าวถึงการที่พระองค์พระราชทานที่ดินในการสร้างวัดและวิหาร ดังนั้นภายในวัดจึงปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระองค์มากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระประธานของวิหารที่มีนามว่า หลวงพ่อพระไชยเชษฐาธิราช

วัดยอดแก้ว

📷 📍 📶 77% 13:06

วัดยอดแก้ว

วัดยอดแก้วตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก โดยหากมาจากตัวจังหวัดหนองคายบริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 1 ให้ใช้ถนนแก้ววราวุฒิ (ทางหลวงหมายเลข 242) มุ่งหน้าทางทิศตะวันตกหรือมุ่งหน้าตำบลเวียงคุก ซึ่งเป็นถนนเลียบแม่น้ำโขง ประมาณ 14.6 กิโลเมตร จะพบซอยเข้าสู่วัดทางขวามือ เลี้ยวขวาไปตามถนนประมาณ 180 เมตร ถึงวัดยอดแก้ว

วัดยอดแก้ว เดิมชื่อ วัดคงคี หรือ วัดหัวขวง ด้วยเหตุว่ามีบริเวณกว้างขวาง เวลาถึงงานบุญประเพณีสำคัญก็จะจัดงานกันที่วัดแห่งนี้ ตามประวัติระบุว่าสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1238 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2532

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญภายในวัด ได้แก่ ชาก

📷 📍 📶 77% 13:06

วัดสาวสุวรรณนาราม

วัดสาวสุวรรณนารามตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก โดยหากมาจากตัวจังหวัดหนองคายบริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 1 ให้ใช้ถนนแก้ววราวุฒิ (ทางหลวงหมายเลข 242) มุ่งหน้าทางทิศตะวันตกหรือมุ่งหน้าตำบลเวียงคุก ซึ่งเป็นถนนเลียบแม่น้ำโขง ประมาณ 13.5 กิโลเมตร จะพบวัดสาวสุวรรณนารามทางขวามือ

วัดสาวสุวรรณนารามนี้สันนิษฐานว่าแต่เดิมสร้างในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านช้าง พ.ศ. ๒๒๐๐ โดยพระองค์ได้มอบให้หมื่นนางโสมนำบริวารอพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ดมาตั้งบ้านเรือนขึ้นที่นี่แล้วให้สร้างวัดขึ้น ๒ วัด โดยทรงอนุญาตให้ใช้พระนามพระบิดาทั้ง ๒ องค์ เป็นชื่อวัด คือวัดกุศลนารี สำหรับพระบิดาองค์ใหญ่ และวัดสาวสุวรรณนารามสำหรับพระบิดาองค์เล็ก

📷 📍 📶 77% 13:06

วัดศิลาเส

วัดศิลาเส ตั้งอยู่ในชุมชนโบราณที่เรียกว่า เวียงคุก ริมแม่น้ำโขงในเขต อ.เมือง จ.หนองคาย เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญของนครเวียงจันทน์เมื่อครั้งราชวงศ์ลาวพวน

📷 📍 📶 77% 13:06

วัดเทพพลประดิษฐาราม

วัดเทพพลประดิษฐารามตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลเวียงคุก โดยหากมาจากตัวจังหวัดหนองคายบริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทย-ลาว แห่งที่ 1 ให้ใช้ถนนแก้ววราวุฒิ (ทางหลวงหมายเลข 242) มุ่งหน้าทางทิศตะวันตกหรือมุ่งหน้าตำบลเวียงคุก ซึ่งเป็นถนนเลียบแม่น้ำโขง ประมาณ 13.4 กิโลเมตร จะพบซอยเข้าสู่วัดทางซ้ายมือ เลี้ยวซ้ายไปตามถนนอีกประมาณ 100 เมตร จะพบวัดเทพพลประดิษฐาราม

วัดเทพพลประดิษฐาราม เดิมชื่อวัดสิริเทพพล หรือวัดทุ่ง ปัจจุบันเป็นวัดราษฎร์ สังกัดมหานิกาย ตามประวัติวัดระบุว่าก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2460 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2553

ส่วนประวัติดั้งเดิมกล่าวว่าวัดแห่งนี้สร้างขึ้นตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอนุรักษราช แห่งเมืองเวียงจันทน์ ต่อมาหมื่นนางโสม เจ้าเมืองเวียงคุก ได้บูรณปฏิสังขรณ์ และหลังจากเมืองเวียงคุกตกเป็นบ้านร้าง ก็ไม่มีการบูรณะอีกจน

สำหรับการนำเอาแอปพลิเคชันนี้ไปใช้ในพื้นที่ก็พบว่าสามารถเข้าไปใช้ได้โดยง่ายและสามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้โดยง่าย อนึ่ง อย่างไรก็ตามเราจะพบว่า แอปพลิเคชันนี้ยังคงต้องมีการพัฒนา อยู่อีกหลายประการ แต่สิ่งทีถือว่่าเป็นเรื่องที่ง่ายสำหรับการค้นหาหรือการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีก็คือ เรื่องของความที่เราสามารถค้นหาข้อมูลของที่ตั้งและผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ง่าย อันจะเป็นประโยชน์ในการสืบค้นข้อมูลของพื้นที่ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ต้องการสืบค้นได้

๔.๔.๓ คุณค่าจากการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้่อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือ ประเด็นเกี่ยวกับคุณค่าของการนำเอาแอปพลิเคชันไปใช้ในการเรียนรู้สิ่งแวดล้่อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายโดยพิจารณาจากคุณค่าที่เกิดมาจากการนำไปใช้โดยการจัดสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญซึ่งก็ได้ประเด็นคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าของการนำเอาแอปพลิเคชันไปใช้ โดยคุณค่าที่ได้ก็คือ

(๑) **คุณค่าในการเรียนรู้เทคโนโลยี** สำหรับคุณค่าในข้อนี้เป็นคุณค่าของแอปพลิเคชัน ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่หรือนวัตกรรมยุคใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ โดยปัจจุบันนี้มีการนำแอปพลิเคชันมาใช้ในการเชื่อมโยงหรือสื่อสารในหลากหลายกิจการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการศึกษาศาสนา และการเมืองหรือเศรษฐกิจแอปพลิเคชันได้เข้าไปมีส่วนในการทำให้ธุรกิจหรือกิจกรรมดังกล่าวสามารถเป็นไปได้ง่าย เช่น การสื่อสารแบบออนไลน์ การซื้อขายกันทางออนไลน์ผ่านแอปพลิเคชันหลากหลายระบบ ในด้านการศึกษาและวัฒนธรรมก็เช่นกันการที่เราจะสามารถเข้าถึงความรู้และพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีได้อย่างง่ายนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการนำเอาแอปพลิเคชันมาใช้ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ก็เช่นกันได้มีการนำเอาแอปพลิเคชันมาใช้ในการสืบค้นข้อมูลและที่ตั้งของสิ่งแวดล้่อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่ายภายใต้ชื่อแอปพลิเคชันว่า “โบราณคดี @ หนองคาย” ซึ่งผู้ที่ต้องการจะเข้าถึงจะต้องเรียนรู้ที่จะเข้ามาใช้แอปพลิเคชัน ดังนั้น การนำเอาแอปพลิเคชันมาใช้ในการค้นหาที่ตั้งของสิ่งแวดล้่อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับแอปพลิเคชันหรือขั้นตอนหรือการใช้แอปพลิเคชันก่อน ว่าการค้นหาหรือการเข้าถึงแอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” นั้นจะเข้าอย่างไร เพราะหากเราไม่มีองค์ความรู้เรื่องแอปพลิเคชันแล้วก็จะไม่สามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่าย ซึ่งความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแอปพลิเคชันนี้ก็คงไม่มีปัญหาสำหรับเด็กยุคให้เพราะมีความคุ้นเคยหรือเชี่ยวชาญอยู่แล้ว แต่สำหรับผู้ใหญ่ที่มีอายุก็จะมีปัญหาการใช้แอปพลิเคชันมาก เนื่องจากไม่คุ้นเคยหรือไม่มีความรู้ในเรื่องนี้มาก่อน ดังนั้น การนำเอาแอปพลิเคชันมาใช้ในการค้นหา สืบค้นหรือเข้าถึงสิ่งแวดล้่อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็จำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้และทำความเข้าใจ

เข้าใจหรือฝึกฝนเพื่อที่จะให้เกิดความคุ้นชินกับการใช้แอปพลิเคชันให้ได้ แต่เมื่อสามารถเรียนรู้และทำความเข้าใจแล้วการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” จึงเป็นเรื่องง่าย ซึ่งนั่นก็คือสิ่งที่จัดได้ว่าเป็น “คุณค่า” ที่เกิดมาจากการใช้แอปพลิเคชัน ซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับชาวบ้านโดยทั่วไป โดยเทคโนโลยีเหล่านี้ถือว่าเป็นเทคโนโลยีที่เข้ามาในชีวิตประจำวันของเรามากยิ่งขึ้น การนำแอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” มาใช้จึงถือว่ามีส่วนกระตุ้นให้คนยุคเก่าได้เกิดการเรียนรู้และศึกษาในเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น

(๒) **คุณค่าในการศึกษาสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย** สำหรับคุณค่าในเรื่องนี้ถือว่ามีความจำเป็นมาก เพราะปัจจุบันนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่สามารถที่จะย่อโลกทั้งใบมาไว้ในมือของมนุษย์เราได้ เนื่องจากปัจจุบันนี้เทคโนโลยีเป็นเสมือนปัจจัยที่ ๕ ของชีวิตมนุษย์ และเทคโนโลยีก็คืออุปกรณ์สำคัญที่ได้เข้ามาช่วยให้มนุษย์เราได้เรียนรู้ชีวิตและทำความเข้าใจชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ง่ายขึ้น ดังนั้น ในแง่ของการศึกษาการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นแผนการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” จึงถือว่าเป็นอุปกรณ์หรือปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ นักท่องเที่ยวที่ดี นิสิตนักศึกษาที่ดี หรือแม้แต่ผู้สนใจโดยทั่วไปสามารถสืบค้นองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองต้องการจะศึกษาได้ผ่านโทรศัพท์มือถือที่มีติดตัวกันอยู่ทุกคนอยู่แล้ว ซึ่งประโยชน์ของแอปพลิเคชัน ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ของการติดต่อสื่อสารหรือการใช้เล่นเกม ถ่ายรูป หรืออะไรต่างๆ จะเห็นได้เลยว่าการใช้โทรศัพท์มือถือมีประโยชน์ต่อการสื่อสารมาจริงๆ เลยทีเดียว เพราะชีวิตคนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะเห็นการใช้โทรศัพท์มือถือหรือสมาร์ตโฟนตลอด พบเห็นได้ง่ายทั่วไป สำหรับการใช้โทรศัพท์มือถือนั้น ส่วนใหญ่ที่เราเห็นกันคือ การใช้สื่อสาร การใช้ติดต่อทางไกล และอื่นๆอีกมากมาย ตีเทคโนโลยีที่ล้ำสมัยในสมัยนี้นั้นจะเห็นได้ว่ามีแอปพลิเคชันต่างๆเข้ามาให้เราเลือกดาวน์โหลดได้ โดยเฉพาะในแง่ของการเรียนการสอนหรือการศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่สำคัญๆ แอปพลิเคชันถือว่าเป็นตัวช่วยที่ทำให้การศึกษาเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ง่ายขึ้น

ในเรื่องของการศึกษาหรือค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็เช่นกัน แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นตัวช่วยที่ดีสำหรับผู้ที่มีความต้องการที่จะเรียนรู้หรือศึกษาเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายทั้งในส่วนของ (๑) ที่ตั้ง, เส้นทางการเดินทาง (๒) ประวัติความเป็นมา (๓) ภาพประกอบ (๔) แผนผังของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งองค์ความรู้หรือองค์ประกอบของการศึกษาเหล่านี้สามารถที่จะเข้าถึงได้ภายในแอปพลิเคชันเพียงแอปเดียวก็สามารถช่วยให้ท่านเข้าถึงแหล่งข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างง่ายดายเพียงที่สัมผัสกับหน้าจอมือถือของท่านก็สามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้เลย

(๓) **คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว** จะพบว่าหากจะทำกิจกรรมกระตุ้นให้มีการเดินทางมาท่องเที่ยวแล้ว ไม่มีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะทำให้นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้โดยง่าย ผ่านแอปพลิเคชันเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆแล้วก็ยากที่จะมีผู้สนใจเนื่องจากคนในยุคปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นคนในยุคที่มุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญกับการเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย ไม่ต้องการสิ่งที่เป็นปัญหาสำหรับการดำเนินชีวิต เช่น ปัจจุบันนี้ไม่ต้องยุ่งยากที่จะเดินทางไปธนาคารเพียงหยิบมือถือมาแล้วกดเปิดถอนเงินได้โดยไม่ต้องไปยุ่งวุ่นวายกับการกรอกเอกสารเพื่อขอเบิกเงินเป็นต้น ซึ่งวิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันนั้นก็เป็นที่ไปในลักษณะนี้ ในด้านการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกัน การที่จะกระตุ้นให้ผู้คนมาเที่ยวที่หนองคายโดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากก็คือ “แอปพลิเคชัน” เนื่องจากแอปพลิเคชันนั้น เป็นโปรแกรมที่พร้อมที่จะอำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้ เพื่อประกอบการตัดสินใจ การวางแผนการท่องเที่ยวจังหวัดหนองคาย และความคุ้มค่าตลอดการเดินทาง คือ ประหยัดเวลาในการเดินทาง ลดภาระค่าใช้จ่าย ได้ข้อมูลเพียงพอที่สามารถเข้าถึงความคุ้มค่าเชิงปริมาณ คือ เวลา และค่าใช้จ่ายที่จำเป็นใช้ที่ตลอดการเดินทาง สร้างความคุ้มค่าเชิงคุณภาพ มีความพึงพอใจต่อการใช้งาน ส่งเสริม สนับสนุนการท่องเที่ยวในจังหวัดหรือพื้นที่ดังกล่าวนี้ ซึ่งในการกระตุ้นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ซึ่งหนองคายมาทรัพยากรในเรื่องของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้มาอยู่แล้ว และสามารถที่จะนำมาเป็นองค์ประกอบพื้นฐานในการทำการสร้างหรือปรับปรุงเพื่อก่อให้เกิดผลต่อการกระตุ้นการท่องเที่ยวได้ ซึ่งแอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นตัวช่วยที่ดี ในการที่จะทำให้นักท่องเที่ยวที่ถือว่าเป็น “ลูกค้า หรือผู้มาเยือน” จะเกิดความสนใจที่จะมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่โดยการศึกษาข้อมูลผ่านแอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ก่อน จากนั้นก็จะตัดสินใจในการที่จะมาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคายได้เพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งจากการที่ในอดีตนั้นจะพบว่าโบราณสถานหรือวัดสำคัญของจังหวัดหนองคายนั้นไม่ได้รับความสนใจก็สืบเนื่องมาจากว่าไม่มีหน่วยงานใดเข้าไปทำการ “จัดการในเรื่องของการเตรียมข้อมูล” ให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจเมื่อผู้คนขาดข้อมูลที่เพียงพอ ก็จะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่สนใจและมองผ่านทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดไปได้ แล้วก็เดินทางไปหาพื้นที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ แทน วังที่ผ่านมาจังหวัดหนองคายนั้น “สูญเสียลูกค้าด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไปแล้วหลายล้านคนต่อปี” ดังนั้น หากจะมีการเพิ่มความสนใจให้เกิดกับผู้คนในโลกแห่งความเป็นจริงคือโลกออนไลน์นี้ได้สิ่งแรกที่จะต้องทำก็คือการเตรียมข้อมูลให้กับนักท่องเที่ยวผ่านแอปพลิเคชันอย่างแอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เป็นต้น ซึ่งเมื่อนำแอปพลิเคชันนี้ไปใช้ปรากฏว่ามีเสียงตอบรับจากผู้คนจำนวนมากที่บอกว่าไม่เคยรู้เลยว่าเมืองหนองคายนั้นมีแหล่งเรียนรู้เยอะหรือมากมายถึงขนาดนี้ อันนี้ก็ถือว่าเป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดความต้องการที่จะเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดหนองคายมากขึ้น

(๔) คุณค่าในการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น สำหรับคุณค่าที่เกิดจากการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” อีกประการหนึ่งก็คือคุณค่าด้านการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น เนื่องจากว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาจากพื้นฐานทางพระพุทธศาสนา คือแหล่งโบราณคดีทั้งหลายนั้นได้เกิดมาจากการสร้างสรรค์ผ่านความเชื่อและความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพระพุทธศาสนา เช่น พระธาตุเจดีย์ วัด พระพุทธรูป หรือแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ต่างๆที่มีอยู่ภายในจังหวัดหนองคายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาจากการสร้างสรรค์จากศาสนาและวัฒนธรรมของชาวพุทธโบราณ ดังนั้น การเผยแผ่หรือการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” จึงถือว่าเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่เป็นช่องทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือทำให้ผู้ใช้แอปพลิเคชันนี้ได้เห็นถึงภาพรวมของแหล่งโบราณคดีว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้แรงศรัทธาของผู้คนในยุคโบราณที่มีต่อพระพุทธศาสนา ดังนั้น แอปพลิเคชันนี้จึงเป็นเสมือนหน้าต่างต่างของการเรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมแบบชาวพุทธไปในตัว การเผยแพร่และการใช้แอปพลิเคชันนี้จึงทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารให้กับผู้ใช้ให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือเกิดศรัทธาในแรงสร้างสรรค์ของคนโบราณที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

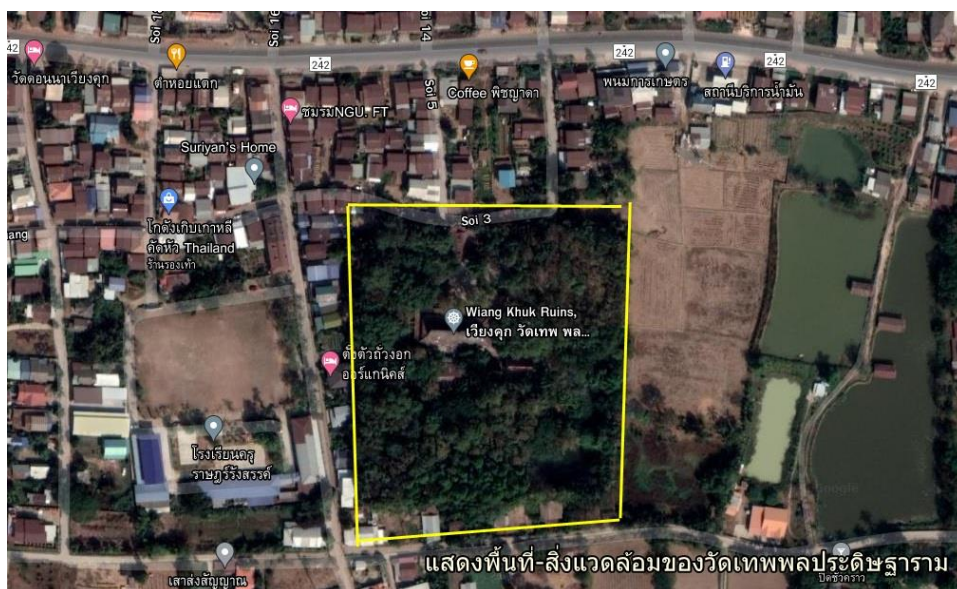
ภายหลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยมาทั้งหมดแล้วจะพบว่า การดำเนินการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๔ ประการนั้นซึ่งผลการดำเนินการวิจัยได้องค์ความรู้ที่สำคัญดังต่อไปนี้

(๑) ในเรื่องของ การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นได้องค์ความรู้คือ (๑.๑) องค์ความรู้ในเรื่องของความสำคัญของจังหวัดหนองคายในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือสมัยยุคโลหะมีอายุรุ่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจังหวัดหนองคายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีมนุษย์เคยอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คือที่บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย และสืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ที่มีมนุษย์ที่พัฒนาตนเองมาถึงยุคที่มีศาสนา โดยการรับเอาศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวัฒนธรรมอินเดียมาเป็นศาสนาประจำชุมชนของตนเอง ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยทวารวดี โดยพบหลักฐานสมัยทวารวดีที่วัดอรุณญา อำเภอโพธิ์ตาก และกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆของหนองคาย เช่น ที่วัดเวียงชัย ตำบลเวียงคุกและที่อำเภอรัตนวาปีที่พบใบเสมาสมัยทวารวดี เมื่อสมัยวารวดีเสื่อมอำนาจลงพื้นที่จังหวัดหนองคายก็ได้ถูกปกครองโดยชาวขอมหรือเขมรในยุคพระนคร ดังที่เราจะพบวัตถุโบราณหลายชิ้นที่แสดงถึงความหนาแน่นของ

อิทธิพลของในพื้นที่จังหวัดหนองคาย เช่น พบบัวแดงที่วัดเทพพลประดิษฐาราม พบปราสาทหินจำลองที่วัดพระธาตุบั้งพวน พบพระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะเขมรที่วัดสาวสุวรรณ หรือพบใบเสมาเล่าเรื่องสี่พิชิตกสมัยปาปนที่วัดสาวสุวรรณนั้น หรือพบพระพุทธรูปปรกศิลาหินทรายที่วัดพระสุกศุนย์หม่อมใหม่หนองคาย หรือพบรูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่วัดยอดแก้ว เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของขอมในภาคอีสานได้ดี นอกจากนั้น เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงแล้ว พื้นที่จังหวัดหนองคายก็ถูกปกครองโดยชาวล้านช้างมาเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งชาวล้านช้างได้รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ผ่านทางล้านนาเข้ามาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศาสนาไว้ที่จังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากและที่เหลืออยู่เป็นซากปรักหักพังที่เห็นอยู่ปัจจุบันนี้ก็คือร่องรอยของอำนาจของอาณาจักรล้านช้างนั่นเอง นอกจากนั้นพื้นที่จังหวัดหนองคายยังมีความสัมพันธ์กับอำนาจจากสยามประเทศในช่วงที่เกิดสงครามใหญ่ทั้งสองครั้ง เป็นเหตุให้จังหวัดหนองคายได้กลายเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทั้งทางด้านพระศาสนา วัฒนธรรมและการเมืองของไทยสืบมา (๑.๒) องค์ความรู้เรื่องพุทธศิลปกรรมภายใต้อิทธิพลของพระพุทธรูปนาคปรก เป็นสิ่งที่พบเห็นได้จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นเกิดมาจากการสร้างสรรค์ผ่านอิทธิพลความเชื่อของพระพุทธรูปที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรพุทธศิลปกรรมขึ้นมาทั้งในเรื่องของพระพุทธรูป และพระธาตุเจดีย์ทั้งหลายที่พบในพื้นที่ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาจากความเชื่อในพระพุทธรูปทั้งสิ้น โดยจะพบว่าคณะนักวิจัยที่ได้ลงพื้นที่แล้วได้พบว่ายังมีพระพุทธรูปและพระธาตุ/เจดีย์มากมายทั้งที่ยังสมบูรณ์อยู่หรือทั้งที่ถูกทำลายไปแล้ว พระพุทธรูปบางองค์ก็ยังคงตั้งหรือวางไว้ข้างทางเสมือนว่าไม่ได้เป็นหรือเคยเป็นวัดมาก่อน พระพุทธรูปบางองค์ถูกทำลายพระเศียรหักองค์พระถูกทุบ และถูกทิ้งไว้ อย่างไรก็ตามก็ยังมี หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมอันเป็นที่มาของการสร้างพระธาตุเจดีย์ที่ไม่ได้มาจากอิทธิพลของล้านช้างเพียงอย่างเดียวแต่มาจากล้านนาด้วยเนื่องจากว่าคนในยุคนั้นมีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่เป็นประจำ(๑.๓) องค์ความรู้เรื่องของสภาพความเป็นจริงของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ถูกทิ้งร้างและถูกรุกล้ำยึดครองจากชาวบ้าน โดยไม่ได้เห็นว่าสถานที่ยึดไปนั้นอดีตคือพื้นที่วัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน

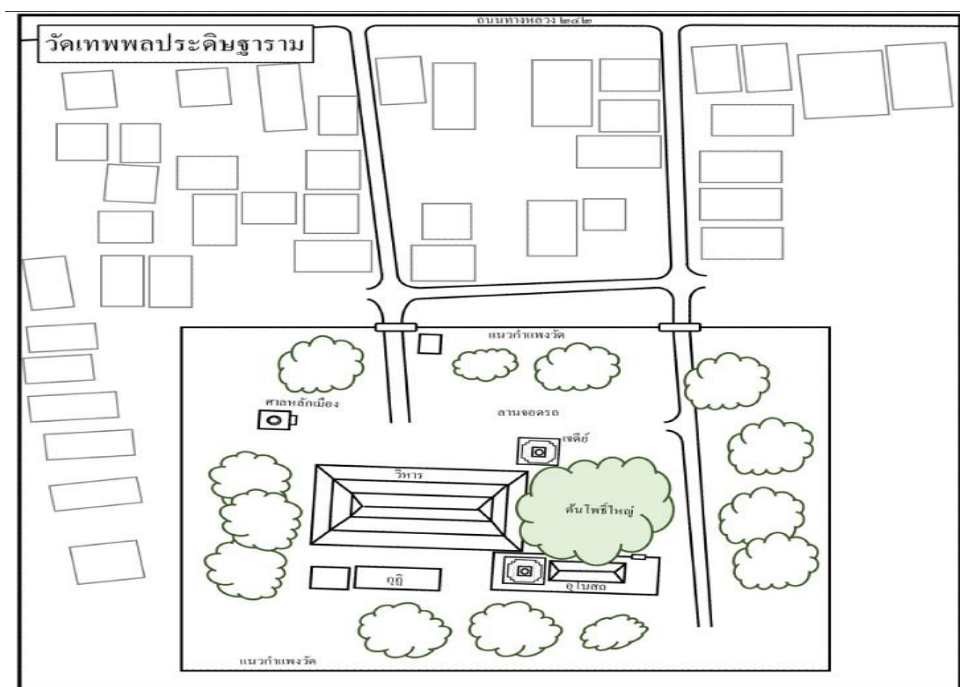
(๒) องค์ความรู้ในด้านการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี สำหรับการออกแบบผังนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ได้มาก เช่น สำหรับองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ก็อีกประการหนึ่งก็คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำผังหรือแผนผังของวัดหรือโบราณสถานที่เป็นสมบัติของชาติหรือของท้องถิ่น โดยการจัดทำผังนั้นเป็นการใช้ผังแผนผังแสดงพื้นที่หรืออาณาเขตของโบราณสถานพร้อมทั้งได้มีการกำหนดให้มีสัญลักษณ์แสดงที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีหรือที่ตั้งของจุดต่างๆที่สำคัญของวัด เช่น ผังของวัดเทพพลประดิษฐาราม ซึ่งจะนำมาแสดง

ต่อไปคือหากพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงให้เห็นถึงที่ตั้งของวัดก็จะไม่ทราบว่ามีพื้นที่ของวัดนั้นประกอบไปด้วยอาคารหรือโบราณสถานอื่นๆใดบ้าง ดังภาพ

ภาพที่ ๔.๑๓๕ แสดงภาพถ่ายทางอากาศของวัดเทพพลประดิษฐาราม ตำบลเวียงคุก

แต่เมื่อนำเอาพื้นที่ดังกล่าวมาเขียนผังหรือออกแบบผังก็จะพบว่าเราสามารถที่จะทราบจุดที่ตั้งของสถานที่และวัตถุโบราณของวัดว่าตั้งอยู่บริเวณไหนของวัดตั้งจะสามารถพิจารณาได้จากแผนผังของวัดที่ออกแบบมาได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๑๓๖ แสดงผังพื้นที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัดเทพพลประดิษฐาราม

จากแผนผังที่คณะผู้วิจัยได้ออกแบบและเขียนขึ้นมาดังกล่าวนั้นจะพบว่า พื้นที่ของวัดเทพพล เป็นพื้นที่ในรูปแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีองค์ประกอบที่เป็นกลุ่มอาคารและโบราณวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างที่ถูก ระบุเอาไว้อย่างชัดเจน ซึ่งหากเรานำผังวัดเทพพลประดิษฐานรามนี้ไปใช้เพื่อค้นหาและเข้าถึงที่ตั้งของ สิ่งก่อสร้างภายในวัดก็จะสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น และไม่ต้องเสียเวลาในการสอบถามหรือหาข้อมูล อื่นๆประกอบเพราะเมื่อพิจารณาจากแผนผังของวัดแล้วย่อมสามารถรู้ถึงจุดหมายที่เราต้องการจะไป ได้โดยง่าย นี่คือองค์ความรู้ที่ได้จากการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

นอกจากนั้นก็ยังมียังมีองค์ความรู้เรื่องของการเขียนและออกแบบผังแหล่งโบราณคดีที่จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของการออกแบบเชิงสถาปัตยกรรมหรือการเขียนแผนที่ที่จะต้องอาศัยกรอบของ การดำเนินการเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ที่จะต้องนำมาใช้ในการออกแบบหรือการกำหนดมาตราส่วน ในแผนที่ องค์ความรู้เรื่องทิศทางของพื้นที่เป็นต้น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ได้มาจากการ ดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้วก็ยังได้้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จาก ผังที่สร้างขึ้นก็คือทำให้ชุมชนได้รับความรู้และเข้าใจในเรื่องของผังพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เนื่องจาก เดิมทีนั้นก็ไม่ได้รู้เพราะว่าไม่มีแผนที่แต่เมื่อมีแผนที่แล้วย่อมทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

(๓) องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย โดยองค์ความรู้ที่ได้รับนั้นก็มิดังนี้ (๓.๑) องค์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของกิจกรรม การเรียนรู้ สำหรับองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยอีกประการหนึ่งก็คือ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ คุณค่าของกิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำว่าคุณค่า มาจากคำว่า คุณ หมายถึงความดี หรือประโยชน์^{๑๖๗} คุณที่ หมายถึง ความดีของบุคคล เรียกว่า คุณความดี คุณที่หมายถึง ประโยชน์อันมีอยู่ในบุคคล หรือ การกระทำที่เป็นประโยชน์ เราเรียกว่า คุณประโยชน์ หรืออานิสงส์ที่ประกาศประโยชน์ของตน ชื่อว่า คุณ ^{๑๖๘}ส่วนคำว่า ค่า หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินไม่ได้ เช่น ของสิ่ง นี้หาค่ามิได้ หรือ คุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณ หรือ ประเมินราคาได้ เช่น ทองคำ มี ค่ากว่าก้อนหิน ^{๑๖๙} เมื่อนำมารวมกันเป็นคำว่า “คุณค่า” จึงหมายถึงสิ่งที่ควรทำในความดี ในสิ่งที่มี ประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ ความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต เป็นต้น ส่วนคำว่า กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมที่เอื้อต่อการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้น ดังนั้นคำว่า คุณค่าของ กิจกรรมการเรียนรู้จึงหมายถึงสิ่งที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ โดย

^{๑๖๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๓.

^{๑๖๘} พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูร วงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๔๕.

^{๑๖๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๔๑.

กิจกรรมนั้นจะต้องเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้มีการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์ เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้หรือการเรียนรู้ขึ้นมาได้ สำหรับคุณค่าหรือองค์ความรู้ที่มาจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้นั้นก็ยังมีหลายประการ คือ (๑) ก่อให้เกิดการตื่นตัวของชุมชนเนื่องจากกิจกรรมนั้นเป็นกิจกรรมที่กระทบต่อความรู้สึกหรือเป็นกิจกรรมแปลกใหม่ เช่น กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์ที่นำเอานักเรียนมาเรียนรู้ ฝึกฝนเกี่ยวกับการเป็นมััคคุเทศก์และให้ลงปฏิบัติหน้าที่จริงในสถานที่จริง เป็นการพาเด็กลงพื้นที่ชุมชนที่ไม่เคยมีผู้ใดดำเนินการมาก่อน การที่ชุมชนได้เห็นกิจกรรมที่แปลกใหม่และเป็นที่น่าสนใจก็ย่อมจะมีการตื่นตัวว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนหรือปลุกจิตสำนึกของชุมชนให้เกิดความอยากลุกขึ้นมาทำหรือลุกขึ้นมาช่วยเหลือหรือสนับสนุนหรือให้มีการดำเนินกิจกรรมนั้นๆต่อไป ซึ่งการตื่นตัวของชุมชนนั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหรือการดำเนินการที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการให้คความสนใจกับแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้บางอย่างได้สร้างความภาคภูมิใจให้เกิดกับชุมชน เช่น กิจกรรมการคัดลอกจารึกที่วัดศรีอุบลเขต ตำบลกวนวัน อำเภอเมืองจังหวัดหนองคายที่คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับทางวัดศรีอุบลเขตได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น ซึ่งก็เป็นผลทำให้วัดและชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจมากที่สุดที่ได้เห็นหรือได้รู้ประวัติความเป็นมาของวัดหรือบ้านเมืองของตน ส่วนกิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีนั้นก็ก็เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความตระหนักของชุมชนที่จะต้องลุกขึ้นมาเพื่อรักษาและพัฒนาแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนต่อไป ซึ่งนั่นถือว่าเป็นคุณค่าของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากผลการดำเนินการวิจัยในครั้งนี (๓.๒) องค์ความรู้เกี่ยวกับการนำเอากิจกรรมการเรียนรู้ไปใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจัดว่าเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยก็คือ ทำให้เห็นถึงผลจากการนำเอารูปแบบของการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้ในการดำเนินการเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว เช่น กรณีของสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดหนองคายได้นำเอาโมเดลการจัดโครงการอบรมมััคคุเทศก์น้อยหรือยุวมัคคุเทศก์ไปใช้ในการดำเนินการด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองหรือชุมชนโบราณเวียงคุกโดยจะนำเอารูปแบบการจัดกิจกรรมเหล่านี้ไปใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นในเรื่องของการท่องเที่ยวหรือการให้สังคมได้เห็นคุณค่าของการท่องเที่ยวผ่านการทำงานของเยาวชนที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว หรือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้นำเอาโมเดลการจัดกิจกรรมมััคคุเทศก์น้อยไปปรับใช้ในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือชุมชนแห่งการสร้างคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมโดยมีการนำไปจัดเป็นกิจกรรมต้อนรับแขกผู้มาเยือนโดยใช้ยุวมัคคุเทศก์เป็นหลักในการดำเนินการ ซึ่งประเด็นนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดผลและเป็นองค์ความรู้ในเชิงคุณค่าที่ได้จากการดำเนินการวิจัย

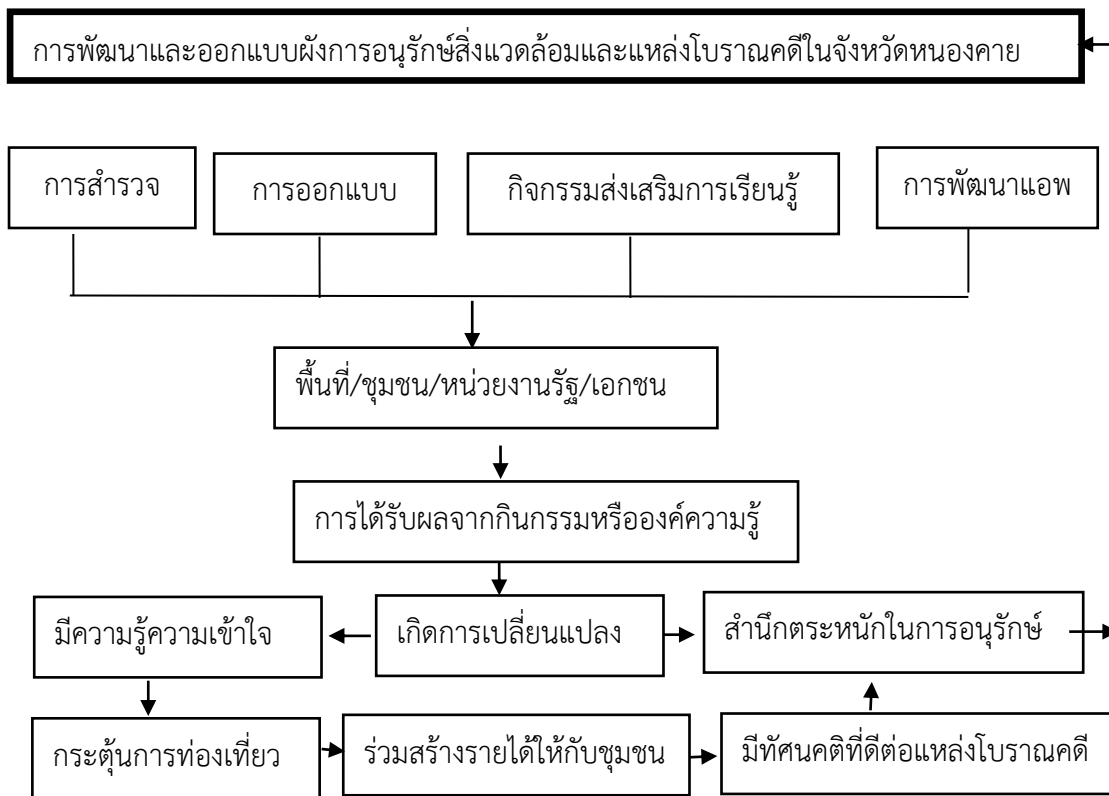
(๔) องค์ความรู้ด้านการพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งพบว่าการดำเนินการวิจัยนั้นก่อให้เกิดองค์ความรู้ดังนี้ (๔.๑) องค์ความรู้เรื่องการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการการเรียนรู้ สำหรับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยอีกประการหนึ่งก็คือองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” ในพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งก็จะพบว่าแอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” นั้นสามารถที่จะรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในทุกมิติเอาไว้ในแอปพลิเคชันเดียว ซึ่งผู้ที่ใช้แอปพลิเคชันนี้สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่หรือในชุมชนได้อย่างสะดวก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิพิมพ์ ปิ่นประยูร และคณะ ที่ทำการวิจัย เรื่องแอปพลิเคชันแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์บนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ มีผลการพัฒนา คือ ระบบจัดเก็บข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถสืบค้นข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวได้ ระบบระบุตำแหน่งเส้นทางสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้พนักงานท่องเที่ยวสามารถค้นหาเส้นทางสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์ได้^{๑๗๐} สอดคล้องกับงานวิจัยของ โสภาวดี โชติกลาง และคณะ ทำการวิจัยเรื่อง เว็บแมพเซอร์วิสสำหรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก : ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาแอปพลิเคชันด้วย Web Map Services ความสามารถของระบบ ได้แก่ การสืบค้น และแสดงผลข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน การค้นหาเส้นทาง การดาวน์โหลดไฟล์ เอกสารและพิมพ์รายงาน และการนับสถิติ การเข้าชมเว็บไซต์ได้^{๑๗๑} ซึ่งจะพบว่า การจัดการการเรียนรู้ผ่านการรวบรวมข้อมูลที่เป็นสำหรับการเรียนรู้หรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ซึ่ง การใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” สามารถทำให้เห็นถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี (๔.๒) องค์ความรู้เรื่องแอปพลิเคชันกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว สำหรับองค์ความรู้อีกประการหนึ่งที่ได้จากการวิจัยในเรื่องนี้ก็คือองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากว่า แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” ได้รวบรวมเอาองค์ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีหรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมาไว้ในแอปพลิเคชันเดียว ดังนั้นเมื่อ

^{๑๗๐} ศศิพิมพ์ ปิ่นประยูร, ศศิมาพร ภูนิลามัย, กาญจนา ผาพรหม, และสุชสันต์ พรหมบุญเรือง. (๒๕๕๘). แอปพลิเคชันแนะนำ สถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์ บนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์. การประชุมวิชาการระดับปริญญาตรีด้านคอมพิวเตอร์ ภูมิภาคอาเซียน. ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

^{๑๗๑} โสภาวดี โชติกลาง, ณรงค์ พลธิรักษ์, แก้ว นวลฉวี, และนฤมล อินทรวีเชียร. (๒๕๕๘). เว็บแมพเซอร์วิส สำหรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก : ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๑๐(๑), ๕๔-๖๓.

ได้นำไปใช้แล้วย่อมจะได้รับความรู้มากโดยเฉพาะการท่องเที่ยว กล่าวคือ นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจเข้าชมแหล่งโบราณคดีนั้นเมื่อได้รับความรู้ก็จะเข้าถึงพื้นที่ได้ง่ายและมีองค์ความรู้ในสวนรายละเอียดของสถานที่อยู่แล้วก็ย่อมเป็นการง่ายต่อการเรียนรู้และตัดสินใจที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนได้

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากภาพรวมขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยภายใต้แผนงาน เรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” ก็พบว่าการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” นั้นได้ให้องค์ความรู้ครบทั้ง ๔ ด้านก็คือ (๑) ด้านการสำรวจ (๒) ด้านการออกแบบ (๓) ด้านการจัดกิจกรรม (๔) ด้านการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ โดยผลขององค์ความรู้ทั้งหมดนั้นก็คือ ประโยชน์ที่เกิดมาจากการดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด โดยที่การสำรวจเป็นการแสวงหาข้อมูลพื้นฐาน การออกแบบก็คือการนำเอาข้อมูลพื้นที่ที่ค้นพบมาออกแบบเพื่อให้เห็นรายละเอียด การพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ก็คือ การทำเอาองค์ความรู้จากการลงพื้นที่สำรวจและการออกแบบไปขยายผล หรือส่งต่อเพื่อให้ผู้คนได้รับความรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆที่ได้จัดขึ้นมา และสุดท้ายก็คือ การนำเอาความรู้ ทั้งเชิงข้อมูลดิบ กับการออกแบบและการจัดกิจกรรมมาจัดรวมไว้ในแอปพลิเคชันเพื่อให้ผู้สนใจ สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดนั้นได้ผ่านการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันนั่นเอง ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคาย” ก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

เรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย”

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า จากการการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็พบว่าหากพิจารณาในแง่ของ (๑) พื้นที่ที่พบแหล่งโบราณคดี จะพบว่าในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายนั้นมีพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีจำนวนมากอยู่ในเขต ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมืองหนองคาย พบมากที่เขตเทศบาลเมืองหนองคาย และตำบลปะโค ตำบลกวนวัน ตำบลพระธาตุบังพวน และตำบลเวียงคุก โดยเฉพาะ ตำบลปะโค และตำบลเวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่เคยเป็น “ชุมชนเมืองโบราณ” มาก่อน โดยจากการศึกษาพบว่าตำบลปะโค และตำบลเวียงคุกนั้นเคยมีผู้คนอาศัยอยู่มาก่อนไม่ต่ำกว่า ๑๐๐๐ ปี คือมีร่องรอยของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มาถึงสมัยขอมเมืองพระนคร และสมัยล้านช้าง และสมัยสยามตามลำดับ ดังจะพบว่าเมืองปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่พบโบราณวัตถุและโบราณสถานที่บ่งถึงความเป็นมาของชุมชนเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น การพบ “ใบเสมาสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัยเมืองเวียงคุก หรือการพบพระพุทธรูปนาคปรกสมัยปาปวนภายใต้วัฒนธรรมเขมร หรือใบเสมาหินทรายแดงสมัยปาปวน เล่าเรื่องราวของ “สี่พี่ซาดก” ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามหายาน หรือการพบชิ้นส่วนบัวแฉก และนาคปักที่วัดสาวสุวรรณและที่วัดเทพพลประดิษฐารามหรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะเขมรท้องถิ่น หรือพบพระพุทธรูปนาคปรกที่วัดพระสุกที่ศูนย์หม่อนไหมที่ตำบลกวนวันอำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งก็เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงว่าพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองหนองคายนั้นอดีตเคยรับวัฒนธรรมเขมรเมืองพระนครมาก่อน (๒) อำเภอท่าบ่อ ซึ่งเป็นอำเภอติดกับอำเภอเมือง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับแม่น้ำโขงแบบเดียวกับเขตอำเภอเมืองหนองคาย ดังนั้นเราจะพบว่าหลายพื้นที่ของอำเภอท่าบ่อจึงจะพบว่ามี “ชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์” อยู่ เช่น ชุมชนเมืองโคกคอน เป็นชุมชนที่มีร่องรอยของ

การอาศัยอยู่ของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งจากการขุดค้นก็ทำให้พบโบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับชุมชนบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี และมีร่องรอยของการอยู่อาศัยของผู้คนในยุคต่อมา คือยุคทวารวดี ยุคล้านช้าง เป็นต้น โดยบริเวณชุมชนบ้านโคกกอนนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของชุมชนในตำนานอรัญธธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่ามีชุมชนเมืองโบราณชื่อว่า เมืองหรือชุมชนเวียงนกงู ซึ่งจะอยู่ติดกับห้วยโงม และในเขตกิ่งอำเภอโพธิ์ตาก มีเสมาหินยุคทวารวดี อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งชื่อปากโงมหรือห้วยโงม โดยคำว่าห้วยโงมหรือห้วยนกงูก็มีปรากฏในตำนานพระอรัญธธาตุนิทานว่า "หมื่นนนทอาราม มีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกงู หรือปากโงมก็เรียก" แสดงให้เห็นว่าบริเวณบ้านโคกกอนนี้น่าจะเป็นชุมชนห้วยปากโงมหรือห้วยนกงูดังกล่าวนั้น ซึ่งในเขตอำเภอท่าบ่อก็จะพบว่ามีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนมาก อีกทั้งยังพบวัดร้างและพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอยู่หลายแห่ง (๓) อำเภอโพธิ์ชัย เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่า มีแหล่งโบราณคดีจำนวนมาก โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีประเภทวัด พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูป ซึ่งความที่อำเภอโพธิ์ชัยมีแหล่งโบราณคดีมากนั้นก็เพราะเดิมทีเมืองนี้เป็นเมืองโบราณชื่อว่าเมืองปากห้วยหลวง เป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและเวียงจันทน์มาก่อน โบราณวัตถุที่พบมากในเมืองนี้ นอกจากพระพุทธรูปแล้วยังมี “ศิลาจารึก” ซึ่งพบมากเป็นพิเศษโดยการพบศิลาจารึกมากนั้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนหรือเมืองนี้ในอดีต กล่าวคือเมืองนี้ย่อมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอกของเมืองปากห้วยหลวงมาตั้งแต่ครั้งโบราณมา

หากพิจารณาในแง่ของ (๒) ประเภทของแหล่งโบราณคดี จะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีจำนวนมากดดยสามารถที่จะนับจำนวนของแหล่งโบราณคดีเป็นประเภทนั้นก็พบว่าสามารถจัดเป็นประเภทได้ดังนี้ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ (๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้พบข้อมูลและความจริงของแหล่งโบราณคดีแต่ละประเภทดังนี้

(๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทวัดหรือวัดร้างนั้นสามารถที่จะพบได้ในพื้นที่ทั้ง ๓ อำเภออันได้แก่ (๑) อำเภอเมือง พบว่ามีวัดหรือวัดร้างที่เป็นวัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนแล้วภายหลังถูกทิ้งร้างไปเหลือเพียงเศษอิฐหินปูนที่ยังพอสืบเค้าได้ว่าในอดีตเป็นวัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุลาหนอง (๒) วัดหอก่อง (๓) วัดโพธิ์ชัย (๒) วัดศรีบุญเรือง (๕) วัดศรีคุณเมือง (๖) วัดศรีเมือง (๗) วัดจอมมณี (๘) วัดพระสุก ศูนย์หม่อนไหมหนองคาย (๙) วัดพระไชยเชษฐากวนวัน (๑๐) วัดสัมปอ (๑๑) วัดอุดมสรรพผล (๑๒) วัดพระธาตุบุ (๑๓) วัดมะหวด (๑๔) วัดสาวสุวรรณ (๑๕) วัดเทพพลประดิษฐาราม (๑๖) วัดบัวโสม (๑๗) วัดคู้คำ (๑๘) วัดชุมช้าง (๑๙) วัดยอดแก้ว (๒๐) วัดพระอินทร์ (๒๑) วัดจอมเพชร (๒๒) วัดยาพ้อแก้ว (๒๓) วัดจอมทอง (๒๔) วัดปุมัง

ข้างไรรายาสูป (๒๕) วัดดอนช้างเผือก (๒๖) วัดพระธาตุบังพวน (๒) อำเภอท่าบ่อ สำหรับวัดหรือวัดร้างที่เป็นแหล่งโบราณคดีนั้นในอำเภอท่าบ่อมีดังนี้ (๑) วัดกัศสปมรุโรรม (๒) วัดจันทาราม (๓) วัดศิลาเลข (๓) วัดหรือวัดร้างในเขตอำเภอโพนพิสัย ได้แก่ (๑) วัดแดนเมือง (๒) วัดผดุงสุข (๓) วัดหลวงเจติยาราม (๔) วัดคงกระพันชาตรี (๕) วัดมณีโคตร

(๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดหนองคายนั้นก็มีดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุอรหันต์	(๒) พระธาตุเมืองลาหนองคาย
(๓) พระธาตุบังพวน	(๔) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว
(๕) พระธาตุวัดสาวสุวรรณ	(๖) พระธาตุวัดเวียงชัย
(๗) พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม	(๘) พระธาตุวัดศิลาเลข
(๙) พระธาตุยาพ่อแก้ว	(๑๐) พระธาตุยายคำ
(๑๑) พระธาตุวัดปุมัง	(๑๒) พระธาตุร้างข้างมินิมาร์ท (เวียงคุก)
(๑๓) พระธาตุน้อยวัดกุศลนารี	

(๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป สำหรับพระพุทธรูปที่พบในเขตจังหวัดหนองคายมีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปโบราณจำนวนมาก แต่เอาเฉพาะที่พบในพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจนั้นก็มีดังต่อไปนี้คือ

(๑) หลวงพ่อพระใส	(๒) หลวงพ่อพระเสาร์
(๓) หลวงพ่อวัดพระสุก	(๔) หลวงพ่อพระไชยเชษฐา วัดศรีเมือง
(๕) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบังพวน	(๖) หลวงพ่อพระมณีเชษฐา วัดจอมมณี
(๗) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบุ	(๘) หลวงพ่อใหญ่วัดอุดมสรรพผล ปะโค
(๙) หลวงพ่อวัดส้มป่อย ปะโค	(๑๐) หลวงพ่อวัดพระไชยเชษฐากวนวัน
(๑๑) หลวงพ่อใหญ่วัดกัศสปมรุโรรม	(๑๒) หลวงพ่อวัดจันทาราม (วัดร้าง)
(๑๓) หลวงพ่อวัดชุมช้าง	(๑๔) หลวงพ่ออินทร์
(๑๕) หลวงพ่อคุคำ	(๑๖) หลวงพ่อวัดบัวโฮม
(๑๗) หลวงพ่อวัดยอดแก้ว	(๑๘) หลวงพ่อวัดสาวสุวรรณ
(๑๙) หลวงพ่อวัดเทพพลประดิษฐาราม	

โดยพระพุทธรูปเหล่านี้ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการสร้างขึ้นมาจากช่างชาวล้านช้าง และช่างท้องถิ่น ซึ่งรูลักษณะของพระพุทธรูปโดยมากก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง โดยจะมีอยู่ ๒ แบบก็คือ (๑) เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างแท้ และ (๒) พระพุทธรูปศิลปะผสมระหว่างท้องถิ่นกับ

เขียนหรือศิลปะแบบช่างทางเหนือ เนื่องจากว่าประชาชนในสมัยล้านช้างนั้นอพยพมาจากพื้นที่ภาคเหนือก็คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เชียงแสน หรือเมืองเชียงรุ่งแสนหวี เป็นต้น ดังนั้น ศิลปะที่เกิดขึ้นมาจึงเป็นศิลปะแบบผสมระหว่างช่างในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น พุทธศิลปะของพระพุทธรูป จึงมีลักษณะผสมผสานกัน

(๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ สำหรับสิ่งที่คณะผู้วิจัยพบในระหว่างการลงพื้นที่วิจัยก็คือ แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งในจังหวัดหนองคายนั้นจะมีชุมชนโบราณอยู่ ๓ ประเภทก็คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีอยู่เพียงแห่งเดียวก็คือ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกโคคอน ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์คือตรงกับสมัยยุคเหล็กตอนต้นและตอนปลาย โดยสันนิษฐานจากวัตถุโบราณที่ขุดพบโดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรระบุได้ว่าวัตถุโบราณที่พบสมัยเดียวกับที่พบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ที่พบในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นก็ได้แก่พื้นที่ที่เป็นชุมชนของผู้คนในสมัยทวารวดี โดยการค้นพบที่อำเภอโพธิ์ตาก วัดรัฐัญญาหรือวัดดงนาคำ เป็นกลุ่มในเสมาหินสมัยทวารวดี และบริเวณเมืองเวียงคุกที่พบใบเสมาหินสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัย ที่วัดพระธาตุบังพวน หรือที่อำเภอรัตนวาปี อำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีหรือเคยมีชุมชนสมัยประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีมาก่อน นอกจากนั้นแล้วก็จะพบว่ามีชุมชนอีก ๒ ชุมชนที่ถือว่าเป็นชุมชนที่เชื่อได้ว่าเคยเป็นชุมชนของชาวขอมหรือเขมรในสมัยพระนครหรือสมัยที่ขอมมีอำนาจ ก็คือชุมชนเมืองโบราณเมืองปะโค และเมืองเวียงคุก โดยสองเมืองหรือสองชุมชนนี้พบวัตถุโบราณที่ตรงกับสมัยขอมอยู่หลายรายการ เช่น พบพระพุทธรูปนาคปรกจำนวนหนึ่งที่วัดสาวสุวรรณ พบรูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ศิลปะพื้นบ้านที่วัดยอดแก้ว หรือพบรูปปั้นพระวิษณุที่วัดยอดแก้วเช่นกันอีก ๑ ชิ้น นอกจากนั้นก็พบโบราณวัตถุประดับส่วนยอดของปราสาทหินได้แก่ บัวแฉก และนาคปัก ที่วัดเทพพลประดิษฐาราม หรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะท้องถิ่นที่วัดพระธาตุบังพวน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณเมือง ปะโค-เวียงคุกและบริเวณใกล้เคียงนี้ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของขอมเมืองพระนครมาก่อนโดยที่คนในยุคนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพระพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (๓) ชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน

นอกจากนั้น เมื่อสิ้นสุดอำนาจของขอมหรือเขมรเมืองพระนครลงไป เมืองโบราณหรือชุมชนเมืองนี้ก็ได้รับการครอบครองโดยชาวล้านช้างโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองขวาหรือเชียงดงเชียงทอง ซึ่งต่อมาก็ได้เปลี่ยนมาเป็นหลวงพระบาง โดยอิทธิพลของล้านช้างในยุคหลวงพระบางนี้ก็ได้อพยพอิทธิพลเข้ามาครอบคลุมพื้นที่เมืองโบราณสมัยเก่าแล้วได้มีการอพยพคนทางเหนือลงมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ขอม

หรือเขมรเคยมีอำนาจมาก่อน และจากนั้นชาวล้านช้างก็ได้สร้างศาสนสถานขึ้นแทนศาสนสถานของ
 ขอมโดยเน้นศาสนสถานที่เป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับอิทธิพล
 มาจากสุโขทัยและล้านนา เนื่องจากว่าล้านช้างกับล้านนาในยุคนั้นมีความสนิทสนมกันมาก ต่อมาเมื่อ
 ล้านช้างได้ย้ายเมืองจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์แล้วศูนย์กลางอำนาจของล้านช้างได้ถูกย้ายมา
 ใกล้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่จังหวัดหนองคายปัจจุบันทำให้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาเป็น
 พิเศษเป็นเหตุให้เมืองหรือชุมชนบริเวณอำเภอยาย้อย อำเภอมือง คือเมืองปะโค-เวียงคุก เขตพื้นที่
 เมืองหนองคายปัจจุบันก็ได้รับการพัฒนาขึ้นทั้งในเรื่องของวัดวาศานารวมถึงศาสนวัตถุหรือศาสน
 สถานอื่นๆของพื้นที่ก็ได้รับการพัฒนาโดยผู้ปกครองของเวียงจันทน์ ดังนั้น จึงจะพบว่ามรดกได้รับการ
 สร้างขึ้นในยุคนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะสองเมืองคือปะโค-เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่รับความเจริญ
 มากที่สุด มีการสร้างวัดสร้างพระธาตุหรือพระพุทธรูปแบบล้านช้างขึ้นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พื้นที่
 จังหวัดหนองคายในยุคล้านช้างนี้ได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษ แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่เมืองหรือชุมชน
 โบราณในเขตจังหวัดหนองคายนี้ก็ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามเป็นอย่างมากโดยเฉพาะภัยที่เกิด
 จากสงครามกับสยามทั้ง ๒ ครั้งก็คือ ครั้งที่หนึ่งสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้ให้แม่ทัพก็คือสมเด็จพระ
 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และน้องชายยกทัพลงมาปราบพระเจ้าสิริบุญสาร(องค์บุญ) ซึ่งเมื่อจบ
 สงครามก็ปรากฏว่าเมืองชายขอบคือปากห้วยหลวง(โพนพิสัย)ก็ถูกทำลายไปบางส่วน และฝ่ายสยามก็
 อัญเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงไปที่กรุงเทพฯ สงครามครั้งนี้เมืองที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดก็
 คือเมืองปะโค-เวียงคุกเพราะชาวเมืองและทหารล้านช้างต่อต้านทัพสยามอย่างเต็มที่ เมื่อฝ่ายสยามยึด
 ได้ก็จึงได้เผาทำลายเมืองบางส่วน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๔-๗๑ ก็ได้เกิดสงครามกับกองทัพสยามเป็น
 ครั้งที่สอง ในสมัยนั้นตรงกับสมัยพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์ ฝ่ายสยามอ้างว่าพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ
 เอาใจออกห่างจากการตกเป็นเมืองขึ้นของสยามด้วยการยกทัพจากเวียงจันทน์มารวบรวมนผู้คนและยึด
 เมืองนครราชสีมาไว้ก่อนจะถอนทัพกลับเวียงจันทน์ ฝ่ายกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระนั่ง
 เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงส่งกองทัพจากกรุงเทพฯมาปราบพระเจ้าอนุวงศ์และเมื่อปราบได้แล้ว
 จับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้แล้วก็ทำการเผาเมืองเวียงจันทน์และเมืองบริวารให้ราบคาบ ซึ่งในสมัยนั้นเมืองปะ
 โค-เวียงคุก พันพร้าว เป็นต้นก็ได้รับผลกระทบจากสงครามดังกล่าวโดยการถูกเผาทำลายเป็นเหตุให้
 วัดวาศานารวมถึงตัวเมืองถูกเผาทำลายไปด้วย ทำให้เมืองปะโค เวียงคุกซึ่งเป็นเมืองโบราณมาก่อน
 ถูกเผาทำลายไปด้วย และจากเหตุผลของสงครามครั้งนั้นได้มีการย้ายเมืองหลักในการปกครองจาก
 เวียงจันทน์มาที่เมืองหนองคายโดยทำการตั้งเมืองหนองคายขึ้นมาแทนเวียงจันทน์ในปี พ.ศ.๒๓๗๑
 เป็นต้นมา ดังนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของเมืองหรือชุมชนโบราณนั้นเมืองหนองคายถือว่าเป็นเมืองใหม่
 ส่วนปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นเมืองเก่า เมื่อวัดวาอารามถูกทำลายไปเมืองก็ถูกทิ้งร้างผู้คนถูกอพยพ
 ไปอยู่ที่อื่นด้วยอำนาจของสงคราม เมืองหรือชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดหนองคายก็ถูกทิ้งร้างแต่นั้น

มา (๓) ชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน สำหรับชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันนั้นก็ คือเมื่อเมืองปะโค เวียงคุกถูกทำลายไปแล้วเมืองหนองคายก็ได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองแทน ทำให้เมือง หนองคายได้กลายมาเป็นหัวเมืองสำคัญของสยามไป และพื้นที่ของเมืองหนองคายหรือจังหวัด หนองคายก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในยุคของประเทศไทยหรือสยามเรื่อยมา

จากการศึกษามาทั้งหมดก็จะพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีที่มาหรือมีบริบท ด้านประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าว ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคายหลายพื้นที่ได้รับการบูรณะหรือการดูแลเอาใจใส่ แต่ก็มีบางพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่ จากหน่วยงานของรัฐมาก เช่น พื้นที่แหล่งโบราณคดีในเขตตำบลปะโค -เวียงคุกที่หลายพื้นที่ถูก ทอดทิ้งหรือถูกทำลายไปเพราะเหตุผลของการพัฒนา เช่น การสร้างถนน การสร้างโรงเรียนหรือการ สร้างที่พักอาศัยของประชาชนเป็นต้นได้รื้อล้างพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีไปมากหลายพื้นที่เหลือเพียง ตำนานหลายพื้นที่เหลือเพียงซากและร่องรอยความเจริญที่แทบจะหาต้นเค้าของความเจริญในอดีต ไม่ได้เลย เช่น พระธาตุยาคูที่ถูกเผาไปครั้งหนึ่งเพราะเหตุคือการสร้างถนน หรือพระธาตุร้างข้าง มินิมาร์ถูกทิ้งร้างเพราะการสร้างถนน เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบควรที่จะต้องเข้ามาดูแลและ พัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

นอกจากนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า พื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคายคณะผู้วิจัยได้พบคุณค่าของการศึกษาในครั้งนี้หลายประการก็คือ (๑) คุณค่าในเชิง ประวัติศาสตร์ การลงพื้นที่สำรวจเราได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหรือชุมชน โบราณในแง่ของประวัติในเชิงลึกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้ทราบถึงที่มาของชุมชนในจังหวัด หนองคายนั้นมีหลักฐานปรากฏว่ามีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึง สมัยประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยมาจนถึงสมัยบ้านเมืองในยุคปัจจุบันที่ถึงแม้จะมีการโยกย้าย ประชาชนไปเพราะภัยสงครามหลายต่อหลายครั้งก็ตาม แต่การต่อเนื่องของผู้คนที่อพยพโยกย้ายเข้า มาอยู่ในพื้นที่หนองคายก็มีอยู่อย่างไม่ขาดสาย และในแต่ละยุคก็จะมีเรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิง ประวัติศาสตร์อยู่ในรูปของการบันทึกหลายรูปแบบทั้งเป็นเรื่องเล่าหรือเป็นเรื่องการจดบันทึกในรูป ของการสร้างสรรคศิลปะและการจดบันทึกผ่านจารึกที่ค้นพบก็ทำให้เราทราบถึงประวัติศาสตร์ของ บ้านเมืองในเขตพื้นที่ของจังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสิ่งที่หลงเหลือจากการบอกเล่าก็ คือแหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้ได้เป็นหลักฐานการบอก เล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดีอันเป็นคุณค่าเชิง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดหนองคายในอดีตได้

นอกจากนั้นคุณค่าที่คณะผู้วิจัยค้นพบอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เช่นปะเค เวียงคุก เป็นต้นนั้นจะพบว่าชุมชนรอบแหล่งโบราณคดีนั้นมีความห่วงใยตื่นตัวกับการรักษาโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านเนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเมืองหรือชุมชนโบราณในอดีตนั้นหรือพระธาตุเจดีย์หรือวัดวาที่ร้างลงไปนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน พระพุทธรูปใกล้บ้านให้มีความปลอดภัยจากการทำลายของผู้ที่ไม่หวังดีมาโดยตลอด

นอกจากนั้นการงพื้นที่สำรวจก็พบว่ามีความเชื่อเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อที่เมื่อพบแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นโดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งหมด ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนหรือชาวเมืองหนองคายในอดีตนั้นล้วนนับถือพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนานและเหนียวแน่นจึงได้พากันสร้างวัดวาศาสนาและศาสนสถานอื่นเพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนามาสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการส่งต่อวัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า การดำเนินการออกแบบนั้นดำเนินการภายหลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วจากนั้นก็ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างนักวิจัยภายในจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังโดยเป็นการออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังบริเวณและผังที่ตั้ง โดยพิจารณาหลักการออกแบบผ่านการพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังในแต่ละพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ใน ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมือง (๒)อำเภอท่าบ่อ (๓) อำเภอโพนพิสัย โดยพบว่าตอนที่ลงพื้นที่สำรวจนั้นจะมีการลงพื้นที่สำรวจจำนวนมากถึง ๒๖ วัด แต่การนำมาออกแบบผังนี้ทั้ง ๓ อำเภอจะใช้เพียง ๒๐ วัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง(๒) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๓) วัดพระธาตุบังพวน(๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว(๕) วัดยอดแก้ว (๖) วัดสาวสุวรรณ (๗) วัดเทพพลประดิษฐาราม(๘) วัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปู่มั่ง เวียงคุก (๙) ผังพระธาตุยาพ่อแก้ว(๑๐) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)(๑๑) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (๑๒) แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน(๑๓) วัดกัสสปมธุโรรม (โพนหนองกก)(๑๔) วัดศิลาเลข(๑๕) วัดจันทาราม (ร้าง) (๑๖) วัดมณีโคตร(๑๘) วัดแดนเมือง (๑๗) วัดคงกระพันชาตรี(๑๙) วัดหลวงพิสัยเจติยาราม (๒๐) วัดผดุงสุข หรือวัดถิ่นดุง โดยผังของแต่ละวัดนั้นเป็นผังแบบผังบริเวณและผังที่ตั้งเป็นหลัก

การใช้ผังในการเข้าไปศึกษานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอยู่หลายประการ คือ (๑) ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมทีพื้นที่ที่เป็นแหล่ง

โบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายอำเภอนั้นไม่มีคนให้ความสนใจทั้งที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งสามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลย เป็นเหตุให้แหล่งโบราณคดีหลายแหล่งถูกละเลย ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดการทดลองนำเอาผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้กับประชาชนในพื้นที่ของชุมชนเวียงคุกเพื่อสืบค้นหรือแสวงหาที่ตั้งหรือจุดที่ควรไปสำรวจหรือศึกษา ก็พบว่าผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีประเภทวัดนั้นก็ทำให้เกิดเป็นประโยชน์ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีได้ คือ (๑) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้เป็นแผนที่ในการค้นหาวัดหรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ (๒) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผังในการค้นหาแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ใช้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ (๓) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น กล่าวคือ แผนที่ผัง หรือผังวัดหรือผังแหล่งโบราณคดีนั้นสามารถที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ในการเดินทางท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ (๒) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้าน การอนุรักษ์ กล่าวคือ ผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการศึกษาแล้วย่อมกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยประโยชน์ของผังในด้านการอนุรักษ์นั้นก็สามารที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้(๑) ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า (๒) ด้านการรักษาและคุ้มครอง (๓) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ (๔) ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ (๓) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้ระบุถึงเรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่นบางจุดเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า เช่น เมืองประโค-เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองเก่า เมืองโบราณ หรือเขตเมืองโคกคอนซึ่งถือว่าเป็นเขตของเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเมื่อคนหรือชุมชนพิจารณาในภาพรวมก็จะมองเห็นว่าหากไปจุดนี้จะได้รู้และเข้าใจในเรื่องของเมืองประวัติศาสตร์ แต่หากไปอีกที่หนึ่งก็จะทำให้เข้าใจในเรื่องของเมืองสมัยประวัติศาสตร์ หรือไม่ว่าจะเป็นโซนเมืองหนองคาย ตัวเมืองหนองคายจะถือว่าเป็นเขตเมืองใหม่ เป็นต้น ซึ่งผังจะช่วยให้เราเข้าใจในเรื่องของภาพรวมที่เป็นองค์ความรู้ของเมืองได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้โดยการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลายเพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้เห็นคุณค่าของผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายผ่านกิจกรรม ๓ กิจกรรมคือ กิจกรรมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน

จังหวัดหนองคาย เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ความรู้กับผู้เข้าร่วมอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นยุวมัคคุเทศก์หรือเป็นเจ้าของในการต้อนรับและให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองหรือในชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไป และมุ่งที่จะสร้างให้มียุวมัคคุเทศก์ที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาการใช้ผังการท่องเที่ยว, กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกในพื้นที่ศึกษา, กิจกรรมการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเพื่อชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสังคมได้เกิดการเรียนรู้และเกิดความสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตน ส่วนกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกนั้น เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีโอกาสในการทดลองการคัดลอกและเรียนรู้ขั้นตอนการคัดลอกจารึกและเรียนรู้การอ่านจารึกจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจากการทำกิจกรรมนั้นผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและร่วมทำกิจกรรมกับนักวิจัยและรู้สึกดีใจที่ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของวัดในชุมชนของตนเอง

ส่วนการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ทั้ง ๓ กิจกรรมนั้นให้คุณค่าสำคัญ คือ (๑) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว เป็นคุณค่าจากการดำเนินการจัดกิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวหรือทำให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองจากนั้นก็เกิดการศึกษาหรือการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวหรือใช้กิจกรรมการนำเที่ยวนั้นเป็นแนวทางในการสร้างรายได้ และหน่วยงานของรัฐได้เห็นคุณค่าของกิจกรรมดังกล่าวก็นำไปใช้เพื่อการกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป (๒) คุณค่าด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมการคัดลอกจารึกและกิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ซึ่งวเป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกทำให้เกิดคุณค่าในเรื่องดังกล่าว (๓) คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมทั้ง ๓ ประเภะนั้นแล้วก่อให้เกิดการจ้างงานหรือการท่องเที่ยว เมื่อมีการท่องเที่ยวก็ย่อมมีเม็ดเงินเกิดขึ้นมาจากการท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแล้วก็ทำให้ชุมชนมีงานทำทำให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนมากขึ้น ซึ่งก็เป็นผลมาจากกิจกรรมที่ได้ทำขึ้นนั่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๔) พบว่า การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเข้าถึงข้อมูลต่างๆนั้นสามารถที่จะทำได้ง่ายและเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้โดยละเอียดในการศึกษาเกี่ยวกับผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็เช่นกันจำเป็นจะต้องใช้เทคโนโลยีในการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว แอปพลิเคชันถือว่าเป็นตัวเลือกหนึ่งของการสื่อสารการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่าย โดยแอปพลิเคชันนั้นถือว่าเป็นนวัตกรรมที่มีการพัฒนาขึ้นมาเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสังคมที่จำเป็นอย่างหนึ่งในปัจจุบัน ในการเข้าถึงพื้นที่และข้อมูลของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้น

จำเป็นจะต้องใช้แอปพลิเคชัน โดยจะต้องมีการพัฒนาและนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดคือการที่เราสามารถรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีได้ผ่านแอปพลิเคชัน โดยการดำเนินการสร้างและพัฒนาแอปพลิเคชันของคณะนักวิจัยในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มีชื่อว่า แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เป็นแอปพลิเคชันที่รวบรวมข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ได้คัดเลือกมาแล้วจำนวน ๒๐ แห่งเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาแอปพลิเคชันขึ้นมา เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้อย่างสะดวก รวดเร็วและมีข้อมูลสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอย่างพร้อมมูล

ส่วนการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้นย่อมก่อให้เกิดคุณค่าหลายประการได้แก่ (๑) คุณค่าในการเรียนรู้เทคโนโลยี กล่าวคือการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นเก่าในชุมชนได้มีโอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ และสามารถเข้าถึงข้อมูลท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น (๒) คุณค่าในการศึกษาสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากการใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” แล้วก่อให้เกิดผลที่ดีกับการศึกษากล่าวคือเร่งให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูลแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของชุมชนต่างๆที่อยู่แวดล้อมแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือว่าเป็นการศึกษาในเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น (๓) คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อมก่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากว่านักท่องเที่ยวมีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆมากขึ้นนั่นเอง (๔) คุณค่าในการจัดการการเรียนรู้ การจัดทำหรือการสร้างและพัฒนา “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเรียนรู้ข้อมูลของท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีชุมชนเอาไว้จำนวนมาก (๕) คุณค่าในการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น หมายถึงการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเนื่องจากแหล่งโบราณคดีทั้งหมดเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” มีความมุ่งหมาย (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน

จังหวัดหนองคาย โดยคณะผู้วิจัยได้ศึกษาผ่านการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆมาแล้วจะมีข้อค้นพบที่สามารถจะนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ สำหรับผลของการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย นั้นพบว่าแหล่งโบราณคดีอยู่หนาแน่นใน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมือง พบชุมชนเมืองโบราณ ๓ แหล่ง วัดร้างและวัดที่ได้รับการบูรณะแล้วจำนวน ๒๖ วัด อำเภอท่าบ่อ ๓ วัด อำเภอโพนพิสัย จำนวน ๖ วัด พบพระพุทธรูปทั้งหมดที่อยู่ในวัดหรือแหล่งโบราณคดีทั้งหมดจำนวน ๒๗ องค์ พบพระธาตุศิลปะล้านช้าง/ล้านนาอยู่ทั้งหมด ๑๔ องค์ และพบจารึกสมัยล้านช้างอีก ๑๗ หลัก โดยแหล่งโบราณคดีที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้นก็คือ (๑) วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง มีพระพุทธรูป คือ หลวงพ่อพระใส และพระธาตุโบราณศิลปะล้านช้างคือ พระธาตุนันท (๒) วัดพระธาตุลาหนอง มีพระธาตุองค์จริงอยู่ในแม่น้ำโขงและมีพระธาตุที่เป็นองค์จำลองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง (๓) พระธาตุนันท มืองค์พระธาตุนันทและพระธาตุนันท และมีพุทธสถานสำคัญก็คือ “สัตตมหาสถาน” ซึ่งมีเพียง ๓ แห่งในประเทศไทย (๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว มืองค์พระธาตุโพนจิก ๑ องค์ มีแหล่งโบราณสถานอีกภายในวัด ๓ แห่ง (๕) ชุมชนเมืองโบราณปะโค ที่มีวัดและพระพุทธรูปอยู่จำนวนมาก เช่น หลวงพ่อใหญ่วัดอุดมสรรพผล หลวงพ่อวัดส้มป่อย เป็นต้น (๖) ชุมชนเมืองโบราณเวียงคุก ที่มีวัดที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้หลายวัด ได้แก่ วัดเทพพลประดิษฐาราม วัดสาวสุวรรณ วัดยอดแก้ว วัดชุมช้าง เป็นต้น โดยเสน่ห์ของเมืองเวียงคุกก็เป็นเมืองไม่ใหญ่สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวได้ ในพื้นที่อำเภอท่าบ่อนั้นชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอนถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ นอกนั้นก็ยังมีวัดกัศสปมรุโรรม วัดศิลาเลข ซึ่งมีองค์พระธาตุที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ ส่งอำเภอโพนพิสัยนั้นมีแหล่งโบราณคดีจำนวน ๖ แห่ง หรือ ๖ วัดที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ได้เพราะมีจารึกอยู่เฉพาะในชุมชนนี้กว่า ๑๐ หลัก โดยแหล่งโบราณคดีที่ค้นพบและเป็นพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษานั้นถือว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ภายในเขตจังหวัดหนองคายซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถที่จะเข้าไปพัฒนาหรือเข้าไปบริหารจัดการเพื่อให้แหล่งโบราณคดีนั้นได้รับการยกฐานะหรือพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ สอดรับกับผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กายัญญา สุคันธสิริกุล พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้โดยมีพื้นฐานการพัฒนา ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ในงานประเพณีส่วนใหญ่เป็นทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมสืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน และมีกิจกรรมเสริมเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและน่าสนใจ และความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นการแสดงและการละเล่น ๒) ด้านศักยภาพในการรองรับด้าน

การท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมีข้อจำกัดบางประการในการพัฒนาต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นลักษณะภูมิประเทศ การวางผังเมือง และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ไม่สามารถขยายได้เป็นต้น โดยหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันให้การสนับสนุน และจัดการด้านนโยบาย งบประมาณ และบุคลากร เพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและ ๓) ด้านการบริหารจัดการ มีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี และมีหน่วยงานในการประเมินผลการดำเนินงานแต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว อาจเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่างๆ ในรูปของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่¹ ซึ่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีศักยภาพที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ติดรอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ได้ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะเข้ามาดำเนินการได้

นอกจากนั้น หน่วยงานของรัฐและเอกชน ชุมชนสามารถที่จะกระตุ้นการท่องเที่ยวได้ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรมขึ้นในแหล่งโบราณคดีนั้นๆ โดยการพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยมุ่งเน้นที่การส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น สอดคล้องกับผลการวิจัยของวัชร ชัยเขต และคณะที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน ผลการวิจัยพบว่า จุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูประเพณีสืบเนื่องมาจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มีโครงการส่งเสริมและกระตุ้นให้คนในชุมชนฟื้นฟูประเพณีที่สูญหายไปของชุมชน โดยการสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านของชุมชน ทั้งนี้ประเพณีชนหมากปทุม ชุมชนได้พร้อมรอยของประเพณีดังกล่าวว่าเป็นประเพณีพื้นบ้านของชุมชนคลองแดน โดยมีหลักฐานมาจากภาพถ่ายในอดีตของคนรุ่นเก่าที่อาศัยอยู่ในชุมชน คำบอกเล่าที่สอดคล้องกับหลักฐานที่พบ รวมถึงปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพิธีกรรมของประเพณีชนหมากปทุม ๑) ทั้งนี้ประเพณีชนหมากปทุมเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีความน่าสนใจทั้งในเรื่องของพิธีกรรมและสิ่งที่ของที่นำมาใช้ประกอบในพิธีโดยให้เหตุผลในการเลือกฟื้นฟูประเพณีชนหมากปทุมมีดังนี้ ๑) เป็นประเพณีพื้นบ้านที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ๒) เป็นประเพณีที่สามารถสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน ๓) เป็นประเพณีอ้างอิงกับเรื่องราวในสมัยพุทธกาล และ ๔) เป็นการพลิกฟื้นการทำบายศรีแบบโบราณ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา สุคันธสิริกุล รายงานการวิจัย เรื่อง การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี พ.ศ. ๒๕๕๕ , หน้า บทคัดย่อ.

ของชุมชนคลองแดน นอกจากนี้ชุมชนมีแนวทางการใช้ประเพณีชั้นหมากปทุมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวยังวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดนอยู่ ๒ แนวทาง ได้แก่ ๑) แนวทางการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และ ๒) การทำงานร่วมกับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว² ซึ่งหน่วยงานของรัฐและชุมชนในพื้นที่แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถนำแนวทางการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมนี้ไปใช้เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เกิดกับชุมชนได้ เพราะชุมชนที่อยู่โดยรอบแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแต่ละแห่งนั้นล้วนมีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอยู่แล้ว

ในส่วนของคุณค่าที่เกิดมาจากการศึกษาเชิงสำรวจนี้สามารถที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนก็คือการปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้เกิดความรักหวงแหนหรือธำรงรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชนให้มากขึ้นเพราะการปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนแหล่งโบราณคดีนั้นถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในท้องถิ่น สอดคล้องกับผลงานวิจัยของชยาภรณ์ สุขประเสริฐ, และคณะ ที่ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การทำกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเป็นการกระตุ้นการสร้างพลังชีวิตและแรงจูงใจเสริมสร้างความรู้ต่างๆ ของการเป็นเจ้าของที่ดี และยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโบราณคดี รวมทั้งเป็นการสร้างกลุ่มอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานชุมชนให้ยั่งยืนต่อไปอีกด้วย³ ซึ่งหน่วยงานของรัฐและเอกชนก็สามารถที่จะเข้าไปจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในลักษณะนี้ได้เช่นกัน เนื่องจากว่าประชาชนในท้องถิ่นหรือในชุมชนรอบๆ แหล่งโบราณคดีนั้นก็มีความสำนึกในการอนุรักษ์เป็นทุนอยู่แล้วแต่เพียงขาดการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้นเอง

นอกจากนั้นในการศึกษาเชิงสำรวจก็พบว่ามีคุณค่าที่ได้รับจากการสำรวจก็คือคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากว่าประชาชนรอบๆ แหล่งโบราณคดีนั้นไม่มีความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเลย ซึ่งคณะผู้วิจัยก็เป็นส่วนหนึ่งของความไม่รู้แต่จากการลงพื้นที่สำรวจทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี ซึ่งถือว่าองค์ความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นมีผลมากต่อการสร้างความเข้มแข็งที่ดีต่อแหล่งโบราณคดีในชุมชน

² วุฑฒิชัย ชัยเขต และคณะที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ ๑๑ The ๑๑th Hatyai National and International Conference

³ ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ, และคณะ “การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์” Journal of MCU Peace Studies Vol.๘ No.๒ (March - April ๒๐๒๐)

๕.๒.๒ ผลของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่า คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยเลือกมาจากวัดใน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย และอำเภอบ้านแพง มี ๒๐ วัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง(๒) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๓) วัดพระธาตุบังพวน(๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว(๕) วัดยอดแก้ว (๖) วัดสาวสุวรรณ (๗) วัดเทพพลประดิษฐาราม(๘) วัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือ พระธาตุปู่มั่ง เวียงคุก (๙) ผังพระธาตุยาพ่อแก้ว(๑๐) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)(๑๑) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (๑๒) แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน(๑๓) วัดกัศสพมธูโรม (โพนหนองกก)(๑๔) วัดศิลาเลข(๑๕) วัดจันทาราม(ร้าง) (๑๖) วัดมณีโคตร(๑๘) วัดแคนเมือง (๑๗) วัดคงกระพันชาตรี(๑๙) วัดหลวงพิสัย เจริญาราม(๒๐) วัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง โดยเมื่อออกแบบผังเสร็จแล้วก็ได้นำไปทดลองใช้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนสังคมในหลายๆด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ด้ายการอนุรักษ์ และด้านสังคม โดยเฉพาะเรื่องการปลูกจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดนั้นถือว่าเป็นเรื่อง ที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก อนึ่ง จากการทดลองใช้ผังแหล่งโบราณคดีนั้นได้ก่อให้เกิดประโยชน์ที่ สำคัญก็คือก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเนื่องจากชุมชนนั้นมีทรัพยากรทาง วัฒนธรรมอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้ผังประกอบการท่องเที่ยวจึงก่อให้เกิดประโยชน์มาก สอดคล้องกับการ วิจัยของสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การที่จะพัฒนาการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ความรู้และการเข้าถึงความรู้ ของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจะต้องมีก็คือคู่มือการท่องเที่ยวและแผนผังสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งหากนักท่องเที่ยวมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้ง่าย และมากขึ้น⁴ ดังนั้น แผนที่และผังแหล่งท่องเที่ยวหรือผังสถานที่ท่องเที่ยวจึงมีผลต่อการเดินทางมา ท่องเที่ยวในพื้นที่ได้

ในส่วนของประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย นั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีประเภท วัดจำนวน ๒๐ วัด โดยที่คณะผู้วิจัยได้ทำการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีไปทดลองใช้กับนักท่องเที่ยว และชุมชนแล้วก็จะพบว่าผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ (๑) ประโยชน์ของการใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในแง่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ผู้ใช้ผังแหล่งโบราณคดีสามารถที่จะ (๑) ทำให้รู้จักที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน (๒) ทำให้ทราบ

⁴ สมเกียรติ ชัยพิบูลย์ การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษา ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน นครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ๒๕๕๑ , หน้า ๒๐.

ประวัติความเป็นมา (๓) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น (๒) ประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์ และ(๓) ประโยชน์ในเชิงสังคม เป็นต้น

๕.๒.๓ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีทั้ง ๓ กิจกรรมคือ (๑) กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๑) กิจกรรมการคัดลอกจารึกและ (๓) กิจกรรมเด็กกวดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี โดยกิจกรรมทั้งสามนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการนำมาใช้เพื่อเป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ เนื่องจากว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ที่พบเห็นหรือมีส่วนได้เสียกับกิจกรรมนั้นโดยตรง กล่าวคือ ชุมชนเป็นผู้ได้เสียกับกิจกรรมหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมก็ว่าได้เห็นและได้แรงบันดาลใจในการที่จะหันมาให้ความสนใจกับแหล่งโบราณคดีใกล้บ้านตนเองมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของคุณค่าของการจัดกิจกรรมนั้นก็ยังมีหลายประการคือ คุณค่าในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน พบว่าภายหลังจากการอบรมครบตามจำนวนวันที่กำหนดแล้วจะพบว่าโครงการอบรมนั้นมีกระแสตอบรับจากประชาชนในท้องถิ่นดีมากเนื่องจากว่าจังหวัดหนองคายไม่เคยจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์น้อยเพื่อมุ่งให้เด็กมีความรู้ความสามารถในการอธิบายประวัติความเป็นมาและการอ่านฝั่งแหล่งโบราณคดีให้กับประชาชนได้อย่างละเอียดกระชับและก็สามารถสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนที่มาชมหรือมารับฟังความรู้ที่ได้จากมัคคุเทศก์น้อยมาก่อน อีกทั้งวิทยากรที่มาให้การอบรมก็เอาใจใส่กับการอบรมอย่างดีทำให้เด็กมีความรู้ความสามารถเข้าใจเนื้อหาและสามารถอธิบายเนื้อหาของเรื่องที่ตนเองสนใจได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจัดกิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ดังกล่าวจึงถือว่าการจัดกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว

๕.๒.๔ สำหรับการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการใช้แอปพลิเคชันที่เป็นการพัฒนาเพื่อให้ผู้ใช้สามารถที่จะค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างสะดวก เนื่องจากว่าแอปพลิเคชันนั้นถือว่าเป็น อุปกรณ์หรือเครื่องมือที่เข้ามาช่วยเหลือในการศึกษาแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายทั้งในส่วนของ (๑) ที่ตั้ง, เส้นทางการเดินทาง (๒) ประวัติความเป็นมา (๓) ภาพประกอบ (๔) แผนผังของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งองค์ความรู้หรือองค์ประกอบของการศึกษาเหล่านี้สามารถที่จะเข้าถึงได้ภายในแอปพลิเคชันเพียงแอปเดียวก็สามารถช่วยให้ท่านเข้าถึงแหล่งข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างง่ายดายเพียงที่สัมผัสกับหน้าจอ่มือถือของท่านก็สามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้เลย

คุณค่าที่เกิดจากการใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อมก่อให้เกิดผลที่ดีกับการศึกษากล่าวคือ เร่งให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูลแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของชุมชนต่างๆที่อยู่แวดล้อมแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือว่าเป็นการศึกษาในเชิง

ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น หรือ คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อมก่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากว่า นักท่องเที่ยวมีองค์ความรู้ในเรื่อนั้นๆมากขึ้นนั่นเอง หรือ คุณค่าในการจัดการการเรียนรู้ การจัดทำ หรือการสร้างและพัฒนา “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเรียนรู้ข้อมูลของท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็น การจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีชุมชนเอาไว้จำนวนมาก หรือ คุณค่าในการเผยแพร่ศาสนา และวัฒนธรรมในท้องถิ่น หมายถึงการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการ เข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเนื่องจากแหล่งโบราณคดีทั้งหมดเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนาโดยตรง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” พบว่า มีหลายประเด็นที่เป็นประเด็นที่น่าสนใจแต่คณะผู้วิจัยยังไม่ได้ ศึกษา ดังนั้นเพื่อให้มีการดำเนินการทำวิจัยให้เกิดองค์ความรู้อย่างสมบูรณ์มากขึ้นผู้สนใจสามารถที่ จะนำเอาข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยของคณะผู้วิจัยไปทำการวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่ยัง เหลืออยู่ได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

๑. ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การจัดการความรู้แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการมุ่งที่จะเอาแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้ในการจัดการความรู้ในเรื่องแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้มีความชัดเจนมากขึ้นเป็นการเฉพาะเรื่อง

๒. ควรวิจัยในประเด็น “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประเภทแหล่งโบราณคดีชมใน จังหวัดหนองคาย” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า หน่วยงานของรัฐและเอกชนในจังหวัด หนองคายนั้นให้ความสนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่น้อยมากทั้งๆที่จังหวัด หนองคายนั้นมีองค์ประกอบของการท่องเที่ยวค่อนข้างครบถ้วนสมบูรณ์มากกว่าจังหวัดอื่น จะขาดก็ แต่เพียงการจัดการที่ดีเท่านั้น

๓. ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการความรู้ผ่านแอปพลิเคชันเพื่อการกระตุ้นการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดหนองคาย” เนื่องจากพบว่าสังคมปัจจุบันนั้นได้พัฒนาเคลื่อนตัวไป อย่างรวดเร็วมาก เทคโนโลยีถือว่าเป็นตัวเลือกสำคัญที่จะสามารถเข้ามาช่วยในการกระตุ้นการ ท่องเที่ยวได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป

กนก จันทร์ทอง. สิ่งแวดล้อมศึกษา : ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม. ปัตตานี :

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๙.

กรมศิลปากร. คู่มือถวายความรู้แก่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสมานพันธ์ จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. พงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทน์ ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๐ เล่มที่ ๔๔.

กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒.

_____. คำอธิบายในการกรอกแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานทั่วประเทศ. กรุงเทพมหานคร:

กรมศิลปากร, ๒๕๓๑.

_____. คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร: สมาพันธ์, ๒๕๕๐.

_____. แนวการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๐.

_____. พระราชพงศาวดาร รัชการที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๒.

_____. ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี
และพิพิธภัณฑ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๕. หน้า ๓๙.

_____. อรัญคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการ
พิมพ์, ๒๕๓๗.

_____. แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๘.

- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๓๙.
- กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากร ๙ ขอนแก่น. **โครงการศึกษาแหล่งโบราณสถานเมืองโบราณเวียงคุก อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย**. ขอนแก่น: เอกสารสำเนา, ๒๕๕๓.
- เกษม จันทร์แก้ว. **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๐.
- เกษม จันทร์แก้ว. **สิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ไขแสง ศุขะวัฒนะ. **การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.
- จารุณี วงศ์ละคร. **ปรัชญาวัฒนธรรมและวัฒนธรรมไทย**. เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.
- จำนง อติวัฒนสินธุ์. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๘.
- ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. **๘๐ นวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: แดเน็กซ์ อินเทอร์เน็ตเซอร์วิส, ๒๕๕๕.
- ชา อวม,ไพ เสง และโสม อิม. **ประวัติศาสตร์กัมพูชา**. แปลโดย ศานติ ภักดีคำ. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิชเนตส์ พริ้นท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- ณรงค์ เส็งประชา. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
- ณัฐกร สงคราม. **การออกแบบและพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- ทศนา แคมมณี. **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- เที่ยง สุริยบุตร. **ครบรอบ ๙๐ ปี พระธรรมไตรโลกาจารย์ รักรักษาเสวโต**. หนองคาย: มิตรไทย, ๒๕๓๘.
- ธวัช ปุณโณทก. **ศิลาจารึกอีสาน สมัยไทย-ลาว**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗.

- บริษัทชินครอนกรุ๊ปจำกัด. รายงานแนวความคิดเบื้องต้น “กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทเมือง
ลำพูนสู่มรดกโลกกรุงเทพมหานคร: สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๒.
- เบรนต์ อาร์.เนลสัน. **ความคิดทางการเมืองตะวันตก** แปลโดย สมนึก ชูวิเชียร. กรุงเทพมหานคร:
เอ็มแอลครีเอชั่น, ๒๕๔๘.
- ประกาย จิโรจน์กุล. **ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อสุขภาพ**. กรุงเทพมหานคร: ลดาวัลย์พรีนติ้ง,
๒๕๓๘.
- ประเวศ วะสี. “พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑”. ใน **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สา
หรับศตวรรษที่ ๒๑: ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.
- พ.ท.สุพจน์ โปธิสว่าง. **ประวัติหลวงพ่อพระใส**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.
- พระครูวินัยธรใจ ธมมจาโร **หนังสืออนุสรณ์งานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต วัดจอมมณี ตำบลมีชัย
อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย**. สกลนคร ๒: วัฒนาการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. **นิตยสารแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____. “กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนสู่ประชาธิปไตย”. ใน **สาระความรู้ที่ได้จากการสัมมนา
ทางวิชาการเพื่อนำเสนอผลการวิจัย, ผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกระบวนการเรียนรู้**.
กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของครูสภา, ๒๕๔๔.
- _____. **พุทธธรรม: ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระปริยัติเวที. **ประวัติวัดมณีมาวาส จังหวัดอุดรธานี** พระนคร: กรุงเทพมหานคร, ๒๕๑๔
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต. **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธ
ธรรม, ๒๕๔๘.
- _____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิวรรณนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูร
วงศ์พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗. หน้า ๙๔๕.
- พระยาอนุমানราชชน. **เรื่องเจดีย์**. พระนคร: ม.ป.ป.

พระราชปรีชาญาณมูณี นวนเขมจารี ป.ธ.๖. พระธาตุอรหันต์. หนองคาย: โรงพิมพ์มิตรไทย,
๒๕๓๐.

พระราชวรมูณี ประยุทธ์ ปยุตโต. **ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท, ๒๕๒๘.

พระราชวรมูณี. **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

พีระพงศ์ สุขแก้ว. **ย้อนรอยเทวราชาผ่านกษัตราแห่งนครธม**. กรุงเทพมหานคร: ปราชญ์สยาม,
๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. **การศึกษาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.

_____. **บรมธรรมภาคต้น**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๘.

มหาสีลา วีระวงศ์. **พงสาวดานลาว แต่โบราณถึง ๑๙๔๖**. เวียงจันทน์: โรงพิมพ์มณฑาทูต,
๒๕๔๔.

มัทนีย์ ขมจินดา. **มนุษย์กับธรรมชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มีแชล ตราเน. **ประวัติศาสตร์ในพระราชอาณาจักรกัมพูชา จักรภพกัมพูชเทศ ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๙ -
๑๓ ในคริสต์ศกราช**. พนมเปญ: ม.ป.ส., ๒๐๐๖.

รศ. ดร.ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ,
๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นาม มีบุรี
คพลัปลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

_____. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

ราตรี ภารา. **ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิรุทธ์, ๒๕๓๘.

วัชรพล วิบูลยศรีน. **นวัตกรรมและสื่อการเรียนการสอนภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

วัดพระธาตุบังพวน. **ประวัติพระธาตุบังพวน**. อุดรธานี: บริษัทภาคอีสานการพิมพ์ ๙๙๙, ๒๕๕๐.

วัดโพธิสมภรณ์. **อนุสรณ์ ๘๐ ปี พระอุดมฐานโมลี จันททีโป**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ป., ๒๕๔๕.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. **การอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: เจริญ
วิทยการพิมพ์, ๒๕๕๒.

วินัย วีระพัฒนานัน. **วิกฤตสิ่งแวดล้อมทางตันแห่งการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย,
๒๕๓๓.

- _____ **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการ
 สาธารณสุข อาเซียน, ๒๕๔๑.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ บทบาทขององค์การในท้องถิ่น**
 ,กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕.
- ศิริชัย นฤมิตรเรขการ. **การอนุรักษ์ศิลปกรรม.** เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
 ๒๕๔๑.
- สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา. **ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือ, ๒๕๔๓.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. **จิตวิทยาการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บำรุงสาสน์, ๒๕๒๕.
- สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธเจดีย์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 บรรณาคาร, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธรูปสำคัญ**
 กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๕.
- สมพงษ์ อรพินท์. **สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ครอบคลุมและสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์บริษัททิวคตอร์เเพเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๒๗.
- สามารถ สิริเวชพันธุ์. “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น,” ในเอกสารรวมบทความประกอบการ
 ประชุมสัมมนาเรื่องเอกลักษณ์และการสืบสานสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ, ๒๕๔๐.
- สาโรช บัวศรี. **ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ในศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ภาค**
๑ ปรัชญาการศึกษา. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
 กรุงเทพมหานคร: กราฟิการ์ต, ๒๕๒๖.
- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. **การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.**
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.
- สิทธิพร ณ นครพนม และทะนงศักดิ์ หาญวงศ์ เรียบเรียง, พระธาตุบังพวน. ในการรวมบทความ
 หนองคายเพื่อคนหนองคาย รวบรวมจัดพิมพ์โดย นางสาววนิดา ส่งเสริมสวัสดิ์.
 กรุงเทพมหานคร: บริษัทมั่งกรการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาทั่วไป ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรง
 พิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๑.
- สุมน อมรวิวัฒน์. “แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม”. ใน **วิธีการ**
เรียนรู้ของคนไทย: ประมวลสาระจากกาประชุมและรวมข้อเขียนจากนักคิด.
 กรุงเทพมหานคร: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, ๒๕๔๖.

สุวิทย์ อธิธาตวัต. **ประวัติศาสตร์อีสาน ๒๓๒๒-๒๔๘๘**. ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และ
โบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓.
สุวิทย์ หิรัณยกาณท์ และคณะ. **พจนานุกรมศัพท์การศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไอ. คิว. บุ๊ค
เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐.
อำไพ หมั่นสิทธิ์. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทริปเฟิล เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓.

(๒) หนังสือแปล

โจเซฟ ดี. โนแวก และ โกวิน ดี. บ็อบ. **ศิลปะการเรียนรู้**. แปลโดย ดร.สวณิต ยมาภัย และ ดร.สวัสดี
ปทุมราช. งานแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับปีที่ ๑๓๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔. .
เจมส์ แอล เครตัน. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน**. แปลโดย วันชัย วัฒน
ศัพท์, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๓.
เบรนต์ อาร์.เนลสัน. **ความคิดทางการเมืองตะวันตก** แปลโดย สมนึก ชูวิเชียร. กรุงเทพมหานคร:
เอ็มแอลครีเอชั่น. ๒๕๔๘. หน้า ๕๕-๖๐.

(๓) วารสาร/ เอกสารอัดสำเนา

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย,” เอกสารในการ
สัมมนาเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานมหาวิทยาลัยศิลปากร ๖-๗ สิงหาคม ๒๕๓๘. อัด
สำเนา.
เดชา บุญค้ำ. “การอนุรักษ์กับการพัฒนา,” **อาษา**. ๒๕๓๗. มีนาคม. ๓๑๕๙ : ๖๘-๗๓.

(๔) วิทยานิพนธ์/รายงานการวิจัย/การค้นคว้าอิสระ

คำสิงห์ ทองโท. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนาฝาย ตำบลดงดอน อำเภอนาดูน
จังหวัดมหาสารคาม”. **การศึกษาค้นคว้าอิสระ กศ.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๔๖.
ชูชาติ พ่วงจิตร. “การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน
กับโรงเรียนประถมศึกษา ในเขตปริมลฑล กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ กศ.ม.** บัณฑิต
วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ณัฐ ลิ่มทอง. “การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมชุมชน กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงท่ากาน อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่”. **การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

เบญจจา รอดจ่าย. “ความพร้อมในการพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาลด้านแผนกพัฒนาสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาฝ่ายการพยาบาล โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่”. **การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎีและวิโรฒ ศรีสุโร. “การศึกษาเพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ลิมพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระมหานรินทร์ ทวีสิทธิ์. “การวิเคราะห์แนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยใช้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

พระมหาหนูพัฒน์ กองบาง. “การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการใน พระสูตรต้นตปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

วิศรุต เนาวสุวรรณ. “แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี”. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. .

ศิริวรรณ ทาปัญญา. “ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานกรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ วท.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙.

สมพงษ์ ทองใบ. “ความรู้และความตระหนักของข้าราชการตำรวจชั้นสัญญาบัตรในจังหวัดระยองที่มีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากโครงการนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด”. **วิทยานิพนธ์ กศ.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.

อดิศักดิ์ดวงแก้ว. “การออกแบบและพัฒนาระบบควบคุมรถต้นแบบเดินตามเส้นอัตโนมัติหรือเอจีวิต มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ”. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๔๙.

อนุกุล ศิริพันธุ์. “การจัดการโบราณสถานและสิ่งแวดล้อมโดยรัฐและชุมชนกรณีศึกษาคูเมืองและกำแพงเมืองในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านปงสนุกอำเภอเมืองจังหวัดลำปาง”. **การค้นคว้าอิสระ ศศ.ม.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

(๔) สัมภาษณ์

ดร.เผด็จ สุขเกษม. อดีตผู้อำนวยการสำนักวัฒนธรรมจังหวัดหนองคาย. สัมภาษณ์ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงกัลยวาร ปุตะโคตร. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงกานติมา ศรีภูล. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงมินตรา กวีพิชชาพัชร. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ โรงเรียนกวนวันวิทยา. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงวัลลภา ศรีสมบัติ. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบูรณ์บำรุง. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงวาสนิ เทียงมน. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนเวียงคำวิทยาคาร. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงศรีวิดา อินทรา. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนกวนวันวิทยา. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

เด็กหญิงศศิกานต์ กุศล. นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบูรณ์บำรุง. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ทรงพล โกวิทศิริกุล. อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย. สัมภาษณ์ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๓.

นางคุณ รัตนะสุข. ชาวบ้านเวียงคุก หมู่ที่ ๕ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นางปุ่น ยาวไว อายุ ๖๗ ปี. อุบลสิการวัดศรีอุบลเขต. สัมภาษณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

นางสาวมะลิวัลย์ นาคเสน. ครูชำนาญการโรงเรียนกวนวันวิทยา. สัมภาษณ์ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นายทรงพล โกวิทศิริกุล. อดีตนายกเทศมนตรีเมืองหนองคายจังหวัดหนองคาย. สัมภาษณ์ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๓.

นายเทิดพงศ์ มั่นคง. นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลเวียงคุก. สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นายธวัชชัย วงศ์อุตสาห์. ผู้อำนวยการโรงเรียนเทศบาล ๓ ยุวบูรณ์บำรุง. สัมภาษณ์ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นายพงศ์พิสุทธิ์ นาคเสน. ครูโรงเรียนกวนวันวิทยา. สัมภาษณ์ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นายไพรัตน์ พาสอน. **ปราชญ์ชาวบ้านชาวกุ่มวัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย.** สัมภาษณ์ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

นายยุทธนา ศรีตะบุตร. **อดีตนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดหนองคาย.** สัมภาษณ์ ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๔.

นายวิรัตน์ โสภากเวทย์. **ชาวบ้านเวียงคุก หมู่ที่ ๑ ต.เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย.** สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นายสัมฤทธิ์ โคธิเสน. **ไวยาวัจกรวัดศรีอุบลเขต.** สัมภาษณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

นายสาคร ปรีวิติ. สัมภาษณ์ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

นายสิทธิศักดิ์ ทำนานอก. **ครูโรงเรียนปทุมเทพวิทยาคาร.** สัมภาษณ์ ๙ ธันวาคม ๒๕๖๔.

พระครูภวนาเจติยาภิบาล ทวี มหาบุญ. **เจ้าอาวาสวัดพระธาตุบังพวน.** สัมภาษณ์ ๑๐ มีนาคม ๒๕๖๔.

พระอธิการมาณพ สิริบุญโญ. **เจ้าอาวาสวัดศรีอุบลเขต.** สัมภาษณ์ ๒๑ มีนาคม ๒๕๖๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

A. P. Sperling. **Psychology Made Simple.** Great Britain: W. H. Allen & Company. Inc., ๑๙๖๗.

C. T. Morgan. **Introduction to Psychology.** United States of America: McGRAW-Hill Book Company. Inc., ๑๙๕๖.

E. R. Hilgard. **Introduction to Psychology.** United States of America: Harcourt Brace & World. Inc., ๑๙๖๒.

Grenville. Jane. **Managing the Historic Rural Landscape.** London: Routledge, ๑๙๙๙.

J. Drever. **A Dictionary of Psychology.** Great Britain: Penguin Books Ltd., ๑๙๘๕.

J. KaGan and E. Havemann. **Psychology: An Introduction.** ๒nd edition. United States of America: Harcourt Brace Jovanovich. Inc., ๑๙๗๒.

Jia Tan. Kari Rönkkö. Cigdem Gencel **A Framework for Software Usability & User Experience Measurement in Mobile Industry,** ๒๐๑๕.

Owen. S. Oliver. **Natural Resource Conservation.** ๔th ed. New York: Macmillan, ๑๙๘๕.

Torre. Marta de la and Randy Mason. **Ghent Historic and Cultural Conservation District Design Guidelines.** Norfolk: s.n., ๒๐๐๐.

Torre. Marta de la and Randy Mason. **Economics and Heritage Conservation**. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, ๑๙๙๘.

๓. อินเทอร์เน็ต :

กรมศิลปากร. **พระธาตุโพนจิกเวียงจัว**. จาก

http://www.finearts.go.th/olddata/files/That_Phon_Chik_Wiang_Ngua.pdf.

เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๓.

กรมศิลปากร. **วัดพระธาตุบังพวน**. จาก

http://www.finearts.go.th/olddata/files/Wat_Phra_That_Bang_Phuan.pdf.

เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔ เมษายน ๒๕๖๓.

กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม,” *สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม*. ม.ป.ป. <<http://www.onep.go.th/ncecd/natural/art.html>> ๑๖ มกราคม. ๒๕๔๙.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๔**. จาก

http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=๕๑.

เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดศรีคุณเมือง วัดผ้าขาว**. จาก

<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๔๘๑>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔

เมษายน ๒๕๖๓.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดจอมมณี**. จาก

<https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๖๙>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดไชยเชษฐา**. จาก

https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/image_detail/๒๓๙๘. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดแดนเมือง ๑ จารึกวัดปัจจันตบุรี**

พุทธศักราช ๒๐๗๓. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๒>.

เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๓๓>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดผดุงสุข ๑**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๘๓>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดพระงามน้ำโมง ๑**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๔๐๑>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดพระไชยเชษฐากวนวัน**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๙๖>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดมณีโคตร พุทธศักราช ๒๑๔๔**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๗๘>

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดศรีเมือง**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๗>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดหลวง หนองคาย พุทธศักราช ๑๙๕๗**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๘๑>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดผดุงสุข ๒ ศิลาจารึกวัดถีนดุง**. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๓๘๘>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **วัดพระไชยเชษฐาธิราช**. จาก <http://www.sac.or.th/databases/archaeology/archaeology/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. **จารึกวัดไชยเชษฐา ด้านที่ ๑**. จาก http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=๒๓๙๘. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ธานี ภู่นพคุณ. ประวัติความเป็นมาของการออกแบบ. จาก

<https://www.gotoknow.org/posts/๑๕๕๒๑๘>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๔.

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. วัดสิริมหากัจจายน์. จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๙ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

ศิริรุ่ง ศรีสิทธิพิศาลภพ. บรรยายสาธารณะเรื่อง อารยธรรมชายฟอง / Say Fong Civilization มรดกประวัติศาสตร์แบบอาณานิคม. จาก <http://lek-prapai.org/home/view.php?id=๑๐๕๒>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร องค์การมหาชน ฐานข้อมูลจารึกในประเทศไทย. จารึกวัดศรีเมือง ด้านที่ ๑ พุทธศักราช ๒๑๐๙. จาก <https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๒๒๔๗>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สำนักงานจังหวัดหนองคายกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด. แผนพัฒนาจังหวัด พ.ศ. ๒๕๖๑ - ๒๕๖๕ รอบปี พ.ศ. ๒๕๖๔. จาก <http://๒๐๒.๒๘.๑๑๘.๘/nk๒๐๑๕/web/document/index?id=๒๐>. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๓.

สำนักวัฒนธรรมมหาวิทาลัยขอนแก่น วิทยาเขตหนองคาย. วัดอุดมสรพรผล. จาก shorturl.asia/NmGVZ. เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๓.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก บทความวิจัย

การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด
หนองคาย

Development and design of environmental conservation plans and
archaeological sites in Nong Khai province

พระเทพปวรเมธี,รศ.ดร. ^๑

Phratheppavamedhi Assoc.Prof.Dr.

ดร.อธิเทพ ผาธา ^๒

Dr.Athithep Phatha

ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ ^๓

Assist.Prof.Sombat Mangmeesuksiri

ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง ^๔

Dr.Sirisarn Muanphotong

ดร.ญาศุมินท์ อินทร์กรุงเก่า ^๕

Dr.Yasumin Inkrungkao

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative

^๑ รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย พระนครศรีอยุธยา

^๒ รองหัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย พระนครศรีอยุธยา

^๓ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๔ อาจารย์ประจำภาควิชาสันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

^๕ รองผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัย สำนักงานอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า

(๑) คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบของการนำเอาทฤษฎีพื้นฐานของการสำรวจแหล่งโบราณคดี ทฤษฎีการพัฒนาสังคมมนุษย์และทฤษฎีการสร้างสรรค์วัฒนธรรม นอกจากนั้นก็เป็นทฤษฎีการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีภายใต้กรอบของการออกแบบผังที่มุ่งถึงความเป็นสัดส่วน ความสงบและการจัดวางพื้นที่ ทฤษฎีการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ และทฤษฎีการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ ทฤษฎีการเผยแพร่วัฒนธรรม เป็นต้น โดยทฤษฎีเหล่านี้เป็นทฤษฎีพื้นฐานที่นำมาใช้ในการดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์นั้น

(๒) การลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นพบว่าสามารถจัดแบ่งประเภทของแหล่งโบราณคดีที่พบได้เป็น ๔ ประเภท ก็คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ชุมชนบ้านโคกคอนซึ่งมีการขุดค้นและพบว่าชุมชนนี้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยเดียวกับยุคบ้านเชียง (๒) แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คือสมัยทวารวดี ได้แก่ บริเวณบ้านโคกคอน และชุมชนเมืองเวียงคุก และสมัยขอมโบราณได้แก่ชุมชนเวียงคุก ปะโค (๓) แหล่งโบราณคดีสมัยล้านช้าง ได้แก่พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอโพธิสัย และอำเภอท่าบ่อบางส่วน (๔) แหล่งโบราณคดีสมัยราชอาณาจักรสยาม ได้แก่พื้นที่เมืองหนองคายปัจจุบันที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในสมัยราชอาณาจักรสยาม

(๓) คณะผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลจากผลการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีมาเป็นกรอบในการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีโดยหลักการออกแบบผังบริเวณได้เน้นความสงบ ความเป็นสัดส่วนและความสะดวกในการเข้าถึง และเน้นการบ่งบอกเส้นทางการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้น โดยกระบวนการออกแบบนั้นเริ่มจากการสำรวจพื้นที่จริงจากนั้นได้ดำเนินการนำเอากรอบของสถานที่จริงมาออกแบบทำการทดสอบและนำไปใช้กับประชาชนเพื่อให้แน่ใจว่าผังบริเวณนั้นเข้าได้กับพื้นที่จริงและมีความเที่ยงตรงของพื้นที่

(๔) ภายหลังจากการได้ออกแบบผังแล้วคณะผู้วิจัยได้นำเอาความรู้เรื่องผังแหล่งโบราณคดีนี้มาจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้สามารถเข้าถึงประชาชนได้ ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ใน ๓ ลักษณะ ดังนี้ คือ (๑) กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์ โดยนำนักเรียนยุวชนภายในพื้นที่มาอบรมหลักการเป็นมััคคุเทศก์และสอนการอ่านประวัติศาสตร์รวมถึงผังบริเวณของแหล่งโบราณคดีจากนั้นได้

นำยุวมัคคุเทศก์ลงพื้นที่จริง (๒) กิจกรรมการคัดลอกจารึก มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านจารึก และ (๓) กิจกรรมการเรียนรู้ “เด็กวัดร่วมใจส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมอบรมมีจิตสำนึกและมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง

Abstract

This research has four objectives: (๑) to study the design of environmental and archaeological site planning; (๒) to develop the environmental and archaeological site mapping in Nong Khai Province; (๓) to study the benefits of using environmental and archaeological sites in Nong Khai Nong Khai Province This research is a qualitative research by using the action research process as part of the research operation. Emphasis on analytical studies both in the area and the target groups. The research process was organized by extracting lessons and integrating information obtained from interviews, observations, and collaborative actions in the study area and defined target audience using the Deming Cycle Based Process (PDCA) as a tool. Conducting participatory action research at every stage The results showed that

(๑) The research team conducted research under the framework of applying the basic theory of explore archaeological sites human society development theory and cultural creation theory In addition, it is a theory of layout design of archaeological sites within the framework of layout design that focuses on proportionality. Peace and space learning activity development theory learning management Cultural propagation theories, etc. These theories are the fundamental theories used in conducting research for that purpose.

(๒) visiting the area to survey the environment and archaeological sites in Nong Khai Province found that Archaeological sites can be classified into four types, namely (๑) archaeological sites of prehistoric human communities. This is Ban Khok Khon community, which has been excavated and found that this community is a dwelling place for people in the prehistoric era in the same period as Ban Chiang era.(๒) historical archaeological sites This is in the Dvaravati period, in the area of Ban

Khok Khon. and Wiang Kuk community and the ancient Khmer period, including Wiang Kuk Pako community; (๓) Lan Xang archaeological sites. including Muang District Phon Phisai District and some districts of Tha Bo; (๔) archaeological sites in the Kingdom of Siam including the area of the present city of Nong Khai that was redeveloped during the Kingdom of Siam

(๓) The research team has used the information from the survey results of ancient crooked sites as a framework for the design of the archaeological site planning. Proportion and ease of access and highlighting the path to access that archaeological site The design process starts from surveying the actual site and then proceeds to bring the framework of the real place to design. It is tested and applied to the public to ensure that the site layout is compatible with the actual site and the accuracy of the site.

(๔) After having designed the layout, the research team has applied the knowledge of this ancient site map to organize learning activities to make it accessible to the people. by organizing activities to promote learning in ๓ types as follows: (๑) youth tour guide training activities By bringing the youth students in the area to train on the principles of being a guide and teach them to read the history as well as the site planning of the archaeological site. (๒) inscription copying activities with the aim of learning history through inscriptions; and (๓) learning activities. “Wat children join together to promote the conservation of archaeological sites. It is an activity that aims to encourage participants to have a public mind and strive to conserve archaeological sites in their own communities.

Keywords : survey, layout design, learning activities, applications, archeological sites

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘ หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๙ สายนั้น พระโสณะ และพระอุตตระเป็นสายหนึ่ง (คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถา แห่งพระวินัยปิฎกนับเป็นสายที่ ๘ แต่คัมภีร์ศาสนวงศ์นับย้อนเป็นสายที่ นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐมโดยมีโบราณสถานและ

โบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ (พม่าว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ เมืองสะเทิมในพม่าตอนใต้)

หลังจากพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิแล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้มีการเผยแผ่หรือแพร่ขยายตัวไปยังอาณาจักรโบราณต่างๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิทั้งที่รู้จักกันในนามของอาณาจักรโบราณหลายอาณาจักรทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ยุคทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรกัมพูชา และล่วงเลยมาถึงอาณาจักรในยุคประวัติศาสตร์ของไทย เช่น อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา เป็นต้น ในส่วนของอาณาจักรที่เกิดขึ้นในยุคประวัติศาสตร์นั้นอาณาจักรสุโขทัยถือว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่ดินแดนต่างๆ หลายแห่ง ซึ่งมีระบุไว้ชัดเจนในศิลาจารึกว่าอาณาจักรสุโขทัยนั้นได้แผ่ขยายอาณาเขตมาจนถึงดินแดนทางภาคอีสานของไทยก็คือเมืองเวียงจันทน์ เวียงคุก และเวียงคำ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือบริเวณจังหวัดหนองคายในปัจจุบันและผลการแผ่ขยายอำนาจมานั้นก็ทำให้เมืองที่มีชื่อและมีตัวตนตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ได้มีปรากฏร่องรอยของพระพุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนนั้นๆ

จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอันเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็นทีเคารพนับถือศรัทธา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวหนองคายและประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งโขง ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีที่อยู่เป็นจำนวนมากอันแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายนั้นเป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโบราณมาตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคก่อสร้างอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันทำให้หนองคายกลายมาเป็นเมืองที่พบแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยแหล่งโบราณคดีที่พบนั้นก็สามารถที่จะจัดแบ่งเป็นประเภทได้ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอน อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุรุ่นเดียวกับเมืองโบราณบ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยขอมเมืองพระนคร สมัยสุโขทัย สมัยอโยธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแหล่งโบราณคดีซึ่งมีพัฒนาการของเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบันก็ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณ ปะโค เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย (๓) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุและวัดเก่าโบราณที่เมือง ปะโค เวียงคุก ได้แก่ พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม พระธาตุวัดสาวสุวรรณ พระธาตุบังพวน เป็นต้น (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทพระพุทธรูปโบราณ ได้แก่ พระใส วัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง)จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อองค์ดีวัดศรีชุมพองค์ดี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย หลวงพ่อวัดกุ่มภักดิ์ประดิษฐ์ เป็นต้นและยังมีพระพุทธรูปในยุคต่างๆที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดในเขตเมืองปะโค เวียงคุกอีกจำนวนมาก (๕) แหล่งโบราณคดีประเภทศิลาจารึก ซึ่งเป็น

จารึกที่เกิดขึ้นในยุคล้านช้างซึ่งมีกระจายอยู่ตามวัดต่างๆริมฝั่งแม่น้ำโขงเริ่มมาจากอ.ศรีเชียงใหม่ อ.ท่าบ่อ อ.เมือง อ.โพนพิสัย ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีมากกว่า ๒๐ หลักนับอายุตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาราชกุมาร แห่งอาณาจักรล้านช้างเป็นต้นมา (๖) แหล่งโบราณคดีประเภทบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบจำนวนมากที่เมืองปะโค เวียงคุก และในตัวเมืองหนองคาย โดยบ่อน้ำเหล่านี้มีอายุค่อนข้างยาวนาน และมีความเป็นมาพร้อมกับเมืองและคติความเชื่อของท้องถิ่นเกี่ยวกับพญานาคในตำนานอุรังคธาตุนิทานด้วย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าจะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจากว่า ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีชุมชนที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคายนั้นได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่หรือในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งในจังหวัดโดยเฉพาะที่เมืองปะโค เวียงคุกนั้นถูกทำลาย หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณคดีชุมชนในจังหวัดหนองคายที่ไม่ได้รับความสนใจและการดูแลหรือการศึกษาที่ดีนั้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนได้” ทั้งในส่วนของข้อมูลและแผนผังของแหล่งโบราณคดีชุมชน เนื่องจากขาดการศึกษาและวิจัยอย่างเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงมีความเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งพัฒนาเรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายให้ชัดเจนไปพร้อมๆกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการเรียนรู้หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีชุมชนให้กับคนในพื้นที่และโดยเฉพาะในส่วนของหน่วยทางการศึกษาและฝ่ายปกครองของจังหวัดเพื่อให้แหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายนั้นได้รับการพัฒนาจนก้าวเข้าสู่การเป็น “ Smart City ” ด้วยการนำเอานวัตกรรมใหม่ๆเข้าไปใช้เพื่อทำให้ผู้คนและสังคมสามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายได้ อันจะนำไปสู่การที่ผู้คนทั้งในจังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียงสามารถที่จะเข้าถึงการศึกษาแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายได้โดยง่าย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” เพื่อเกิดเอกภาพในการศึกษาเรื่องแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายอันจะเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวโน้มของการพัฒนาของชาติในอันดับต่อไป

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยและคณะจึงมีความสนใจที่ทำการวิจัยเพื่อพัฒนาภายใต้ชื่อเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย” เป็น การวิจัยเชิงปฏิบัติการและเพื่อการพัฒนา ซึ่งแผนงานวิจัยนี้มีโครงการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย จำนวน ๔ โครงการ คือ (๑) การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย(๓) การพัฒนารูปแบบ กิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย(๔) การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคาย โดยแผนวิจัยชุดนี้จะได้ใช้เป็นโมเดลในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการจัดการเรียนรู้และการ จัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้ และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิง ปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิง พื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้ จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดย ใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร(Documentary Research) คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี การ ทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล

จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๓.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากรและผู้ให้ข้อมูลดังนี้

ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และ ตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีใน ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

๑) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนา	จำนวน ๑๐	รูป
๒) กลุ่มผู้นำชุมชน	จำนวน ๑๐	คน
๓) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการ	จำนวน ๑๐	คน
๔) กลุ่มนิสิตนักศึกษาและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม	๒๐	คน
	รวม ๕๐	รูป/คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

๑. แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนดพื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การวิจัย

๒. แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชนแวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation)

๓. แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย

๔. การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนาเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ ๘-๑๐ คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายรวมถึงผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและสภาพในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยเรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

(๑) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

(๒) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) ดังนี้

(๒.๑) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ชักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ

(๒.๒) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายอย่างจริงจัง

(๓) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) ดังนี้

(๓.๑) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันทีเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

(๓.๒) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว

(๓.๓) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา ๘-๑๐ คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลคือประเด็นคำตอบเกี่ยวกับสาระสำคัญของการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

๓.๕ การจัดทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ตามประเด็นหัวข้อดังนี้

- ดำเนินการศึกษาบริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย

- สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย อำเภอท่าบ่อ สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็น ๓ อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องจากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ

- วิเคราะห์สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ๓ อำเภอ จากการลงพื้นที่สำรวจโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การสร้างความเข้าใจผ่านข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน

- สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๔. ผลการวิจัย

สำหรับผลการวิจัยพบว่าวัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า จากการการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็พบว่าหากพิจารณาในแง่ของ (๑) พื้นที่ที่พบ

ล่งโบราณคดี จะพบว่าในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายนั้นมีพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีจำนวนมากอยู่ในเขต ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมืองหนองคาย พบมากที่เขตเทศบาลเมืองหนองคาย และตำบลปะโค ตำบลกวนวัน ตำบลพระธาตุบังพวน และตำบลเวียงคุก โดยเฉพาะ ตำบลปะโค และตำบลเวียงคุก นั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่เคยเป็น “ชุมชนเมืองโบราณ” มาก่อน โดยจากการศึกษาพบว่าตำบลปะโค และตำบลเวียงคุกนั้นเคยมีผู้คนอาศัยอยู่มาก่อนไม่ต่ำกว่า ๑๐๐๐ ปี คือมีร่องรอยของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มาถึงสมัยขอมเมืองพระนคร และสมัยล้านช้าง และสมัยสยามตามลำดับ ดังจะพบว่าเมืองปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่พบโบราณวัตถุและโบราณสถานที่บ่งถึงความเป็นมาของชุมชนเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น การพบ “ใบเสมาสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัยเมืองเวียงคุก หรือการพบพระพุทธรูปนาคปรกสมัยปาปวนภายใต้วัฒนธรรมเขมร หรือใบเสมาหินทรายแดงสมัยปาปวน เล่าเรื่องราวของ “สี่พีชาดก” ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาหายาน หรือการพบชิ้นส่วนบัวแถลง และนาคปักที่วัดสาวสุวรรณและที่วัดเทพพลประดิษฐารามหรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะเขมรท้องถิ่น หรือพบพระพุทธรูปนาคปรกที่วัดพระสูงที่ศูนย์หม่อนไหมที่ตำบลกวนวัน อำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งก็เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงว่าพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองหนองคายนั้นอดีตเคยรับวัฒนธรรมเขมรเมืองพระนครมาก่อน (๒) อำเภอท่าบ่อ ซึ่งเป็นอำเภอติดกับอำเภอเมือง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับแม่น้ำโขงแบบเดียวกับเขตอำเภอเมืองหนองคาย ดังนั้นเราจะพบว่าหลายพื้นที่ของอำเภอท่าบ่อจึงจะพบว่ามี “ชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์” อยู่ เช่น ชุมชนเมืองโคกคอน เป็นชุมชนที่มีร่องรอยของการอาศัยอยู่ของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งจากการขุดค้นก็ทำให้พบโบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับชุมชนบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี และมีร่องรอยของการอยู่อาศัยของผู้คนในยุคต่อมา คือยุคทวารวดี ยุคล้านช้าง เป็นต้น โดยบริเวณชุมชนบ้านโคกคอนนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของชุมชนในตำนานอูรังคราตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่ามีชุมชนเมืองโบราณชื่อว่า เมืองหรือชุมชนเวียงนกยูง ซึ่งจะอยู่ติดกับห้วยโงง และในเขตกิ่งอำเภอโพธิ์ตาก มีเสมาหินยุคทวารวดี อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งชื่อปากโงงหรือห้วยโงง โดยคำว่าห้วยโงงหรือห้วยนกยูงก็มีปรากฏในตำนานพระอูรังคราตุว่า "หมื่นนนทธาราม มีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกยูง หรือปากโงงก็เรียก" แสดงให้เห็นว่าบริเวณบ้านโคกคอนนี้น่าจะเป็นชุมชนห้วยปากโงงหรือห้วยนกยูงดังกล่าวนี้ ซึ่งในเขตอำเภอท่าบ่อก็จะพบว่ามีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนมาก อีกทั้งยังพบวัดร้างและพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอยู่หลายแห่ง (๓) อำเภอโพนพิสัย เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่ามีแหล่งโบราณคดีจำนวนมากโดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีประเภทวัด พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูป ซึ่งความที่อำเภอโพนพิสัยมีแหล่งโบราณคดีมากนั้นก็เพราะเดิมทีเมืองนี้เป็นเมืองโบราณชื่อว่าเมืองปากห้วยหลวง เป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและเวียงจันทน์มาก่อน โบราณวัตถุที่

พบมากในเมืองนี้ นอกจากพระพุทธรูปแล้วก็ยังมี “ศิลาจารึก” ซึ่งพบมากเป็นพิเศษโดยการพบศิลาจารึกมากนั้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนหรือเมืองนี้ในอดีต กล่าวคือเมืองนี้ย่อมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอกของเมืองปากห้วยหลวงมาตั้งแต่ครั้งโบราณมา

หากพิจารณาในแง่ของ (๒) ประเภทของแหล่งโบราณคดี จะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีจำนวนมากโดยสามารถที่จะนับจำนวนของแหล่งโบราณคดีเป็นประเภทนั้นก็พบว่าสามารถจัดเป็นประเภทได้ดังนี้ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ (๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้พบข้อมูลและความจริงของแหล่งโบราณคดีแต่ละประเภทดังนี้

(๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทวัดหรือวัดร้างนั้นสามารถที่จะพบได้ในพื้นที่ทั้ง ๓ อำเภออันได้แก่ (๑) อำเภอเมือง พบว่ามีวัดหรือวัดร้างที่เป็นวัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนแล้วภายหลังถูกทิ้งร้างไปเหลือเพียงเศษอิฐหินปูนที่ยังพอสืบเค้าได้ว่าในอดีตเป็นวัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุลาหนอง (๒) วัดหอก่อง (๓) วัดโพธิ์ชัย (๒) วัดศรีบุญเรือง (๕) วัดศรีคุณเมือง (๖) วัดศรีเมือง (๗) วัดจอมมณี (๘) วัดพระสุก ศูนย์หม่อนไหมหนองคาย (๙) วัดพระไชยเชษฐากวนวัน (๑๐) วัดสัมป่อย (๑๑) วัดอุดมสรรพผล (๑๒) วัดพระธาตุบุ (๑๓) วัดมะหวด (๑๔) วัดสาวสุวรรณ (๑๕) วัดเทพพลประดิษฐาราม (๑๖) วัดบัวโสม (๑๗) วัดคูกำ (๑๘) วัดชุมช้าง (๑๙) วัดยอดแก้ว (๒๐) วัดพระอินทร์ (๒๑) วัดจอมเพชร (๒๒) วัดยาพ้อแก้ว (๒๓) วัดจอมทอง (๒๔) วัดปู้มั่งช้างไร่ยาสูบ (๒๕) วัดดอนช้างเผือก (๒๖) วัดพระธาตุบังพวน (๒) อำเภอท่าบ่อ สำหรับวัดหรือวัดร้างที่เป็นแหล่งโบราณคดีนั้นในอำเภอท่าบ่อมีดังนี้ (๑) วัดกัสสปมรุโรรม (๒) วัดจันทาราม (๓) วัดศิลาเลข (๓) วัดหรือวัดร้างในเขตอำเภอโพนพิสัย ได้แก่ (๑) วัดแดนเมือง (๒) วัดผดุงสุข (๓) วัดหลวงเจติยาราม (๔) วัดคองกระพันชาตรี (๕) วัดมณีโคตร

(๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดหนองคายนั้นก็มีดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุอรหันต์	(๒) พระธาตุเมืองลาหนองคาย
(๓) พระธาตุบังพวน	(๔) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว
(๕) พระธาตุวัดสาวสุวรรณ	(๖) พระธาตุวัดเวียงชัย
(๗) พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม	(๘) พระธาตุวัดศิลาเลข
(๙) พระธาตุยาพ้อแก้ว	(๑๐) พระธาตุยายคำ
(๑๑) พระธาตุวัดปู้มั่ง	(๑๒) พระธาตุร้างช้างมินิมาร์ท (เวียงคุก)
(๑๓) พระธาตุน้อยวัดกุศลนารี	

(๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป สำหรับพระพุทธรูปที่พบในเขตจังหวัดหนองคายมีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปโบราณจำนวนมาก แต่เอาเฉพาะที่พบในพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจนั้นก็ยังมีดังต่อไปนี้คือ

(๑) หลวงพ่อพระใส	(๒) หลวงพ่อพระเสาร์
(๓) หลวงพ่อวัดพระสุก	(๔) หลวงพ่อพระไชยเชษฐา วัดศรีเมือง
(๕) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบังพวน	(๖) หลวงพ่อพระมณีเชษฐา วัดจอมมณี
(๗) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบุ	(๘) หลวงพ่อใหญ่วัดอุดมสรรพผล ปะโค
(๙) หลวงพ่อวัดส้มป่อย ปะโค	(๑๐) หลวงพ่อวัดพระไชยเชษฐากวนวัน
(๑๑) หลวงพ่อใหญ่วัดกัศสปมรุโรม	(๑๒) หลวงพ่อวัดจันทาราม (วัดร้าง)
(๑๓) หลวงพ่อวัดชุมช้าง	(๑๔) หลวงพ่ออินทร์
(๑๕) หลวงพ่อคุดำ	(๑๖) หลวงพ่อวัดบัวโฮม
(๑๗) หลวงพ่อวัดยอดแก้ว	(๑๘) หลวงพ่อวัดสาวสุวรรณ
(๑๙) หลวงพ่อวัดเทพพลประดิษฐาราม	

โดยพระพุทธรูปเหล่านี้ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการสร้างขึ้นมาจากช่างชาวล้านช้าง และช่างท้องถิ่น ซึ่งรูลักษณะของพระพุทธรูปโดยมากก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง โดยจะมีอยู่ ๒ แบบก็คือ (๑) เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างแท้ และ(๒)พระพุทธรูปศิลปะผสมระหว่างท้องถิ่นกับเชียงแสนหรือศิลปะแบบช่างทางเหนือ เนื่องมาจากว่าประชาชนในสมัยล้านช้างนั้นอพยพมาจากพื้นที่ภาคเหนือก็คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เชียงแสน หรือเมืองเชียงรุ่งแสนหวี เป็นต้น ดังนั้น ศิลปะที่เกิดขึ้นมาจึงเป็นศิลปะแบบผสมระหว่างช่างในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น พุทธศิลปะของพระพุทธรูปจึงมีลักษณะผสมผสานกัน

(๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ สำหรับสิ่งที่คณะผู้วิจัยพบในระหว่างการลงพื้นที่วิจัยก็คือ แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งในจังหวัดหนองคายนั้นจะมีชุมชนโบราณอยู่ ๓ ประเภทก็คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีอยู่เพียงแห่งเดียวก็คือ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกโคดอน ตำบลโคกคอง อำเภอน้ำโสม จังหวัดหนองคาย เป็นชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์คือตรงกับสมัยยุคเหล็กตอนต้นและตอนปลาย โดยสันนิษฐานจากวัตถุโบราณที่ขุดพบโดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรระบุได้ว่าวัตถุโบราณที่พบสมัยเดียวกับที่พบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ที่พบในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นก็ให้แก่พื้นที่ที่เป็นชุมชนของผู้คนในสมัย

ทวารวดี โดยการค้นพบที่อำเภอโพธิ์ตาก วัดอัญญาหรือวัดดงนาคำ เป็นกลุ่มในเสมานหินสมัยทวารวดี และบริเวณเมืองเวียงคุกที่พบใบเสมานหินสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัย ที่วัดพระธาตุบังพวน หรือที่อำเภอรัตนวาปี อำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีหรือเคยมีชุมชนสมัยประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีมาก่อน นอกจากนั้นแล้วก็จะพบว่ามีชุมชนอีก ๒ ชุมชนที่ถือว่าเป็นชุมชนที่เชื่อได้ว่าเคยเป็นชุมชนของชาวขอมหรือเขมรในสมัยพระนครหรือสมัยที่ขอมมีอำนาจ ก็คือชุมชนเมืองโบราณเมืองปะโค และเมืองเวียงคุก โดยสองเมืองหรือสองชุมชนนี้พบวัตถุโบราณที่ตรงกับสมัยขอมอยู่หลายรายการ เช่น พบพระพุทธรูปนาคปรกจำนวนหนึ่งที่วัดสาวสุวรรณ พบรูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ศิลปะพื้นบ้านที่วัดยอดแก้ว หรือพบรูปปั้นพระวิษณุที่วัดยอดแก้วเช่นกันอีก ๑ ชิ้น นอกจากนั้นก็พบโบราณวัตถุประดับส่วนยอดของปราสาทหินได้แก่ บัวแฉก และนาคปัก ที่วัดเทพพลประดิษฐาราม หรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะท้องถิ่นที่วัดพระธาตุบังพวน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณเมือง ปะโค-เวียงคุกและบริเวณใกล้เคียงนี้ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของขอมเมืองพระนครมาก่อนโดยที่คนในยุคนั้นนับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพระพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (๓) ชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน

นอกจากนั้น เมื่อสิ้นสุดอำนาจของขอมหรือเขมรเมืองพระนครลงไป เมืองโบราณหรือชุมชนเมืองนี้ก็ได้รับการครอบครองโดยชาวล้านช้างโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองขวาหรือเชียงดงเชียงทอง ซึ่งต่อมาก็ได้เปลี่ยนมาเป็นหลวงพระบาง โดยอิทธิพลของล้านช้างในยุคหลวงพระบางนี้ก็ได้อพยพอิทธิพลเข้ามาครอบคลุมพื้นที่เมืองโบราณสมัยเก่าแล้วได้มีการอพยพคนทางเหนือลงมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ขอมหรือเขมรเคยมีอำนาจมาก่อน และจากนั้นชาวล้านช้างก็ได้สร้างศาสนสถานขึ้นแทนศาสนสถานของขอมโดยเน้นศาสนสถานที่เป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยและล้านนา เนื่องจากว่าล้านช้างกับล้านนาในยุคนี้มีความสนิทสนมกันมาก ต่อมาเมื่อล้านช้างได้ย้ายเมืองจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์แล้วศูนย์กลางอำนาจของล้านช้างได้ถูกย้ายมาใกล้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่จังหวัดหนองคายปัจจุบันทำให้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษเป็นเหตุให้เมืองหรือชุมชนบริเวณอำเภอท่าเอน อำเภอเมือง คือเมืองปะโค-เวียงคุก เขตพื้นที่เมืองหนองคายปัจจุบันก็ได้รับการพัฒนาขึ้นทั้งในเรื่องของวัดวาอารามรวมถึงศาสนวัตถุหรือศาสนสถานอื่นๆของพื้นที่ก็ได้รับการพัฒนาโดยผู้ปกครองของเวียงจันทน์ ดังนั้น จึงจะพบว่ามรดกได้รับการสร้างขึ้นในยุคนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะสองเมืองคือปะโค-เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่รับความเจริญมากที่สุด มีการสร้างวัดสร้างพระธาตุหรือพระพุทธรูปแบบล้านช้างขึ้นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พื้นที่จังหวัดหนองคายในยุคล้านช้างนี้ได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษ แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่เมืองหรือชุมชนโบราณในเขตจังหวัดหนองคายนี้ก็ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามเป็นอย่างมากโดยเฉพาะภัยที่เกิดจากสงครามกับสยามทั้ง ๒ ครั้งก็คือ ครั้งที่หนึ่งสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้ให้แม่ทัพก็คือสมเด็จพระ

เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และน้องชายยกทัพลงมาปราบพระเจ้าสิริบุญสาร(องค์บุญ) ซึ่งเมื่อจบสงครามก็ปรากฏว่าเมืองชายขอบคือปากห้วยหลวง(โพนพิสัย)ก็ถูกทำลายไปบางส่วน และฝ่ายสยามก็อัญเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงไปที่กรุงเทพฯ สงครามครั้งนี้เมืองที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดก็คือเมืองปะโค-เวียงคุกเพราะชาวเมืองและทหารล้านช้างต่อต้านทัพสยามอย่างเต็มที่ เมื่อฝ่ายสยามยึดได้ก็จึงได้เผาทำลายเมืองบางส่วน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๙-๗๑ ก็ได้เกิดสงครามกับกองทัพสยามเป็นครั้งที่สอง ในสมัยนั้นตรงกับสมัยพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์ ฝ่ายสยามอ้างว่าพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏเอาใจออกห่างจากการตกเป็นเมืองขึ้นของสยามด้วยการยกทัพจากเวียงจันทน์มารวบรวมผู้คนและยึดเมืองนครราชสีมาไว้ก่อนจะถอนทัพกลับเวียงจันทน์ ฝ่ายกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงส่งกองทัพจากกรุงเทพฯ มาปราบพระเจ้าอนุวงศ์และเมื่อปราบได้แล้วจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้แล้วก็ทำการเผาเมืองเวียงจันทน์และเมืองบิรวารให้ราบคาบ ซึ่งในสมัยนั้นเมืองปะโค-เวียงคุก พันพร้าว เป็นต้นก็ได้รับผลกระทบจากสงครามดังกล่าวโดยการถูกเผาทำลายเป็นเหตุให้วัดวาศานารวมถึงตัวเมืองถูกเผาทำลายไปด้วย ทำให้เมืองปะโค เวียงคุกซึ่งเป็นเมืองโบราณมาก่อนถูกเผาทำลายไปด้วย และจากเหตุผลของสงครามครั้งนั้นได้มีการย้ายเมืองหลักในการปกครองจากเวียงจันทน์มาที่เมืองหนองคายโดยทำการตั้งเมืองหนองคายขึ้นมาแทนเวียงจันทน์ในปี พ.ศ.๒๓๗๑ เป็นต้นมา ดังนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของเมืองหรือชุมชนโบราณนั้นเมืองหนองคายถือว่าเป็นเมืองใหม่ ส่วนปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นเมืองเก่า เมื่อวัดวาอารามถูกทำลายไปเมืองก็ถูกทิ้งร้างผู้คนถูกอพยพไปอยู่ที่อื่นด้วยอำนาจของสงคราม เมืองหรือชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดหนองคายก็ถูกทิ้งร้างแต่นั้นมา (๓) ชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน สำหรับชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันนั้นก็คือเมื่อเมืองปะโค เวียงคุกถูกทำลายไปแล้วเมืองหนองคายก็ได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองแทน ทำให้เมืองหนองคายได้กลายมาเป็นหัวเมืองสำคัญของสยามไป และพื้นที่ของเมืองหนองคายหรือจังหวัดหนองคายก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในยุคของประเทศไทยหรือสยามเรื่อยมา

จากการศึกษามาทั้งหมดก็จะพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีที่มาหรือมีบริบทด้านประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าว ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายพื้นที่ได้รับการบูรณะหรือการดูแลเอาใจใส่ แต่ก็มีบางพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐมาก เช่น พื้นที่แหล่งโบราณคดีในเขตตำบลปะโค -เวียงคุกที่หลายพื้นที่ถูกทอดทิ้งหรือถูกทำลายไปเพราะเหตุผลของการพัฒนา เช่น การสร้างถนน การสร้างโรงเรียนหรือการสร้างที่พักอาศัยของประชาชน เป็นต้นได้รื้อล้างพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีไปมากหลายพื้นที่เหลือเพียงตำนานหลายพื้นที่เหลือเพียงซากและร่องรอยความเจริญที่แทบจะหาต้นเค้าของความเจริญในอดีตไม่ได้เลย เช่น พระธาตุยาคูที่ถูกฝ่าไปครั้งหนึ่งเพราะเหตุคือการสร้างถนน หรือพระธาตุร้างข้างมิ

มาร์ถูกทิ้งร้างเพราะการสร้างถนน เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบควรที่จะต้องเข้ามาดูแลและพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

นอกจากนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า พื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายคณะผู้วิจัยได้พบคุณค่าของการศึกษาในครั้งนี้หลายประการก็คือ (๑) คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ การลงพื้นที่สำรวจเราได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหรือชุมชนโบราณในแง่ของประวัติในเชิงลึกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้ทราบถึงที่มาของชุมชนในจังหวัดหนองคายนั้นมีหลักฐานปรากฏว่ามีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยมาจนถึงสมัยบ้านเมืองในยุคปัจจุบันที่ถึงแม้จะมีการโยกย้ายประชาชนไปเพราะภัยสงครามหลายต่อหลายครั้งก็ตาม แต่การต่อเนื่องของผู้คนที่อพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่หนองคายก็มีอยู่อย่างไม่ขาดสาย และในแต่ละยุคก็จะมีเรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์อยู่ในรูปของการบันทึกหลายรูปแบบทั้งเป็นเรื่องเล่าหรือเป็นเรื่องการจดบันทึกในรูปแบบของการสร้างสรรค์ศิลปะและการจดบันทึกผ่านจารึกที่ค้นพบก็ทำให้เราทราบถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในเขตพื้นที่ของจังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสิ่งที่หลงเหลือจากการบอกเล่าก็คือแหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้ได้เป็นหลักฐานการบอกเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดีอันเป็นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดหนองคายในอดีตได้

นอกจากนั้นคุณค่าที่คณะผู้วิจัยค้นพบอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เช่นปะโค เวียงคุก เป็นต้นนั้นจะพบว่าชุมชนรอบแหล่งโบราณคดีนั้นมีความหวงใยตื่นตัวกับการรักษาโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านเนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเมืองหรือชุมชนโบราณในอดีตนั้นหรือพระธาตุเจดีย์หรือวัดวาที่ร้างลงไปนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน พระพุทธรูปใกล้บ้านให้มีความปลอดภัยจากการทำลายของผู้ที่ไม่หวังดีมาโดยตลอด

นอกจากนั้นการลงพื้นที่สำรวจก็พบว่ามีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อที่เมื่อพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นโดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งหมด ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนหรือชาวเมืองหนองคายในอดีตนั้นล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานและเหนียวแน่นจึงได้พากันสร้างวัดวาศาสนาและศาสนสถานอื่นเพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการส่งต่อวัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า การดำเนินการออกแบบนั้นดำเนินการภายหลังจากที่ คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วจากนั้นก็ได้มีการ ประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างนักวิจัยภายในจากนั้นก็ได้นำผลการออกแบบผังโดยเป็นการ ออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังบริเวณและผังที่ตั้ง โดยพิจารณาหลักการออกแบบผ่านการ พิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนจากนั้นก็ได้นำผลการออกแบบผังในแต่ละพื้นที่ของสิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ใน ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมือง (๒)อำเภอท่าบ่อ (๓) อำเภอโพนพิสัย โดยพบว่าตอนที่ลงพื้นที่สำรวจนั้นจะมีการลงพื้นที่สำรวจจำนวนมากถึง ๒๖ วัด แต่ การนำมาออกแบบผังนี้ทั้ง ๓ อำเภอจะใช้เพียง ๒๐ วัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง(๒) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๓) วัดพระธาตุบังพวน(๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว(๕) วัดยอดแก้ว (๖) วัดสาวสุวรรณ (๗) วัดเทพพลประดิษฐาราม(๘) วัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปู่มั่ง เวียงคุก (๙) ผังพระธาตุยาพ่อแก้ว(๑๐) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)(๑๑) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (๑๒) แหล่ง โบราณคดีบ้านโคกคอน(๑๓) วัดกัศสปมธุโรรม (โพนหนองกก)(๑๔) วัดศิลาเลข(๑๕) วัดจันทาราม (ร้าง) (๑๖) วัดมณีโคตร(๑๘) วัดแคนเมือง (๑๗) วัดคงกระพันชาตรี(๑๙) วัดหลวงพิสัยเจติยาราม (๒๐) วัดผดุงสุข หรือวัดลินดุง โดยผังของแต่ละวัดนั้นเป็นผังแบบผังบริเวณและผังที่ตั้งเป็นหลัก

การใช้ผังในการเข้าไปศึกษานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอยู่หลาย ประการ คือ (๑) ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมทีพื้นที่ที่เป็นแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายอำเภอนั้นไม่มีคนให้ความสนใจทั้งที่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้แต่ก็ยังไม่มีการ ดำเนินการใดๆจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลย เป็นเหตุให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งถูกละเลย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดการล่องนำเอาผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้ กับประชาชนในพื้นที่ของชุมชนเวียงคุกเพื่อสืบค้นหรือแสวงหาที่ตั้งหรือจุดที่ควรไปสำรวจหรือศึกษา ก็พบว่าผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีประเภทวัดนั้นก็ทำให้เกิดเป็นประโยชน์ในการศึกษาแหล่ง โบราณคดีได้ คือ (๑) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้เป็นแผนที่ในการ ค้นหาวัดหรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ (๒) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผังในการ ค้นหาลแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ใช้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและปรารถนาจะ ศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ (๓) เอื้อประโยชน์ต่อ นักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น กล่าวคือ แผนที่ แผนผัง หรือผังวัดหรือผัง แหล่งโบราณคดีนั้นสามารถที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ในการเดินทางท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับ แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ (๒) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน ใน ด้านการอนุรักษ์ กล่าวคือ ผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจ

เข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องงการศึกษาแล้วย่อมกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยประโยชน์ของผังในด้านการอนุรักษ์นั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้(๑) ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า (๒) ด้านการรักษาและคุ้มครอง (๓) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ (๔) ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ (๓) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็สามารถที่จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้ระบุถึงเรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่นบางจุดเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า เช่น เมืองประโค-เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองเก่า เมืองโบราณ หรือเขตเมืองโคกคอนซึ่งถือว่าเป็นเขตของเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเมื่อคนหรือชุมชนพิจารณาในภาพรวมก็จะมองเห็นว่าหากไปจุดนี้จะได้รู้และเข้าใจในเรื่องของเมืองประวัติศาสตร์ แต่หากไปอีกที่หนึ่งก็จะทำให้เข้าใจในเรื่องของเมืองสมัยประวัติศาสตร์ หรือไม่ว่าจะป็นโซนเมืองหนองคาย ตัวเมืองหนองคายจะถือว่าเป็นเขตเมืองใหม่ เป็นต้น ซึ่งผังจะช่วยให้เราเข้าใจในเรื่องของภาพรวมที่เป็นองค์ความรู้ของเมืองได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลายเพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้เห็นคุณค่าของผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายผ่านกิจกรรม ๓ กิจกรรมคือ กิจกรรมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ความรู้กับผู้เข้าร่วมอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นยุวมัคคุเทศก์หรือเป็นเจ้าของบ้านในการต้อนรับและให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองหรือในชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไป และมุ่งที่จะสร้างให้มียุวมัคคุเทศก์ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาการใช้ผังการท่องเที่ยว, กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกในพื้นที่ศึกษา, กิจกรรมการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเพื่อชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสังคมได้เกิดการเรียนรู้และเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตน ส่วนกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกนั้น เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีโอกาสในการทดลองการคัดลอกและเรียนรู้ขั้นตอนการคัดลอกจารึกและเรียนรู้การอ่านจารึกจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจากการทำกิจกรรมนั้นผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและร่วมทำกิจกรรมกับนักวิจัยและรู้สึกดีใจที่ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของวัดในชุมชนของตนเอง

ส่วนการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ทั้ง ๓ กิจกรรมนั้นให้คุณค่าสำคัญ คือ (๑) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว เป็นคุณค่าจากการดำเนินการจัดกิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวหรือทำให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของ

สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองจากนั้นก็เกิดการศึกษาหรือการเรียนรู้ผ่าน การท่องเที่ยวหรือใช้กิจกรรมการนำเที่ยวเป็นแนวทางในการสร้างรายได้ และหน่วยงานของรัฐได้เห็นคุณค่าของกิจกรรมดังกล่าวก็นำไปใช้เพื่อการกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป (๒) คุณค่าด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมการคัดลอกจารึก และกิจกรรมเต็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกทำให้เกิดคุณค่าใน เรื่องดังกล่าว (๓) คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการ จัดกิจกรรมทั้ง ๓ ประเภทนั้นแล้วก่อให้เกิดการจ้างงานหรือการท่องเที่ยว เมื่อมีการท่องเที่ยวก็ย่อมมี เม็ดเงินเกิดขึ้นมาจากการท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแล้วก็ทำให้ชุมชนมีงานทำทำ ให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนมากขึ้น ซึ่งก็เป็นผลมาจากกิจกรรมที่ได้ทำขึ้นนั่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๔) พบว่า การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ นั้นสามารถที่จะทำ ได้ง่ายและเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้โดยละเอียดในการศึกษาเกี่ยวกับผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคายก็เช่นกันจำเป็นจะต้องใช้เทคโนโลยีในการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว แอปพลิเคชัน ถือว่าเป็นตัวเล็อกหนึ่งของการสื่อสารการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่าย โดยแอปพลิเคชันนั้นถือว่าเป็น นวัตกรรมที่มีการพัฒนาขึ้นมาเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสังคมที่จำเป็นอย่างหนึ่งใน ปัจจุบัน ในการเข้าถึงพื้นที่และข้อมูลของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้น จำเป็นจะต้องใช้แอปพลิเคชัน โดยจะต้องมีการพัฒนาและนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดคือการที่ เราสามารถรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีได้ผ่านแอปพลิเคชัน โดยการดำเนินการสร้างและ พัฒนาแอปพลิเคชันของคณะนักวิจัยในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มีชื่อว่า แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เป็นแอปพลิเคชันที่รวบรวมข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ได้คัดเลือก มาแล้วจำนวน ๒๐ แห่งเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาแอปพลิเคชันขึ้นมา เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้อย่างสะดวก รวดเร็วและมีข้อมูลสนับสนุนการเข้าถึง แหล่งโบราณคดีอย่างพร้อมมูล

ส่วนการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้นย่อม ก่อให้เกิดคุณค่าหลายประการได้แก่ (๑) คุณค่าในการเรียนรู้เทคโนโลยี กล่าวคือการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นเก่าในชุมชนได้มีโอกาสในการเรียนรู้ เทคโนโลยีใหม่ๆ และสามารถเข้าถึงข้อมูลท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น (๒) คุณค่าในการศึกษาสิ่งแวดล้อมและ แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากการใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” แล้ว ก่อให้เกิดผลที่ดีกับการศึกษา กล่าวคือเร่งให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูลแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ของชุมชนต่างๆที่อยู่แวดล้อมแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือ ว่าเป็นการศึกษาในเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น (๓) คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การใช้

“โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อมก่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากว่านักท่องเที่ยวมีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆ มากขึ้นนั่นเอง (๔) คุณค่าในการจัดการการเรียนรู้ การจัดทำหรือการสร้างและพัฒนา “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเรียนรู้ข้อมูลของท้องถิ่นนั้นถือว่าการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีชุมชนเอาไว้จำนวนมาก (๕) คุณค่าในการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น หมายถึงการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเนื่องจากแหล่งโบราณคดีทั้งหมดเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง

๕.สรุปผลการวิจัย

สำหรับการพัฒนาและออกแบบผังอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย พบว่า(๑) ในเรื่องของการสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นได้ องค์ความรู้คือ (๑.๑) องค์ความรู้ในเรื่องของความสำคัญของจังหวัดหนองคายในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ คือสมัยยุคโลหะมีอายุรุ่นเดียวกับแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจังหวัดหนองคายเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีมนุษย์เคยอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ คือที่บริเวณแหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน ตำบลโคกคอน อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย และสืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ที่มีมนุษย์ที่พัฒนาตนเองมาถึงยุคที่มีศาสนา โดยการรับเอาศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวัฒนธรรมอินเดียมาเป็นศาสนาประจำชุมชนของตนเอง ซึ่งเริ่มขึ้นในสมัยทวารวดี โดยพบหลักฐานสมัยทวารวดีที่วัดอรุณญา อำเภอโพธิ์ตาก และกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆของหนองคาย เช่น ที่วัดเวียงชัย ตำบลเวียงคุกและที่อำเภอรัตนวาปีที่พบใบเสมาสมัยทวารวดี เมื่อสมัยวารวดีเสื่อมอำนาจลงพื้นที่จังหวัดหนองคายก็ได้ถูกปกครองโดยชาวขอมหรือเขมรในยุคพระนคร ดังที่เราจะพบวัตถุโบราณหลายชิ้นที่แสดงถึงความหนาแน่นของอิทธิพลขอมในพื้นที่จังหวัดหนองคาย เช่น พบบัวแดงที่วัดเทพพลประดิษฐาราม พบปราสาทหินจำลองที่วัดพระธาตุบังพวน พบพระพุทธรูปนาคปรก ศิลปะเขมรที่วัดสาวสุวรรณ หรือพบใบเสมาเล่าเรื่องสี่ซีกขอมในภาคอีสานได้ดี นอกจากนั้น เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลงแล้ว พื้นที่จังหวัดหนองคายก็ถูกปกครองโดยชาวล้านช้างมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งชาวล้านช้างได้รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ผ่านทางล่านนาเข้ามาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศาสนาไว้ที่จังหวัดหนองคายเป็นจำนวนมากและที่เหลืออยู่เป็นซากปรักหักพังที่เห็นอยู่ปัจจุบันนี้ก็คือร่องรอยของอาณาจักรล้านช้างนั่นเอง นอกจากนั้นพื้นที่จังหวัดหนองคายยังมีความสัมพันธ์กับอำนาจจากสยามประเทศในช่วงที่เกิดสงครามใหญ่ทั้งสองครั้ง เป็นเหตุให้จังหวัดหนองคายได้กลายเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทั้ง

ทางด้านพระศาสนา วัฒนธรรมและการเมืองของไทยสืบมา (๑.๒) องค์ความรู้เรื่องพุทธศิลปกรรม ภายใต้อิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนานิกายลัทธิเถรวาท เป็นสิ่งที่พบเห็นได้จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่า แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นเกิดมาจากการสร้างสรรค์ผ่านอิทธิพลความเชื่อของพระพุทธรูปที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคพุทธศิลปกรรมขึ้นมาทั้งในเรื่องของพระพุทธรูป และพระธาตุเจดีย์ทั้งหลายที่พบในพื้นที่ล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างมาจากความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนา ทั้งสิ้น โดยจะพบว่าคณะนักวิจัยที่ได้ลงพื้นที่แล้วได้พบว่ายังมีพระพุทธรูปและพระธาตุ/เจดีย์มากมายทั้งที่ยังสมบูรณ์อยู่หรือทั้งที่ถูกทำลายไปแล้ว พระพุทธรูปบางองค์ยังถูกตั้งหรือวางไว้ข้างทางเสมือนว่าไม่ได้เป็นหรือเคยเป็นวัดมาก่อน พระพุทธรูปบางองค์ถูกทำลายพระเศียรหักองค์พระถูกทุบ และถูกทิ้งไว้อย่างไร้ค่าก็มี หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมอันเป็นที่มาของการสร้างพระธาตุเจดีย์ที่ไม่ได้มาจากอิทธิพลของล้านช้างเพียงอย่างเดียวแต่มาจากล้านนาด้วยเนื่องจากว่าคนในยุคนั้นมีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่เป็นประจำ(๑.๓) องค์ความรู้เรื่องสภาพความเป็นจริงของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ถูกทิ้งร้างและถูกรุกล้ำยึดครองจากชาวบ้าน โดยไม่ได้เห็นว่าสถานที่ยึดไปนั้นอดีตคือพื้นที่วัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน

(๒) องค์ความรู้ในด้านการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี สำหรับการออกแบบผังนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ได้มาก เช่น สำหรับองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้อีกประการหนึ่งก็คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำผังหรือแผนผังของวัดหรือโบราณสถานที่เป็นสมบัติของชาติหรือของท้องถิ่น โดยการจัดทำผังนั้นเป็นการใช้ผังแผนผังแสดงพื้นที่หรืออาณาเขตของโบราณสถานพร้อมทั้งได้มีการกำหนดให้มีสัญลักษณ์แสดงที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีหรือที่ตั้งของจุดต่างๆที่สำคัญของวัด เช่น ผังของวัดเทพพลประดิษฐาราม ซึ่งจะนำมาแสดงต่อไปคือ หากพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศที่แสดงให้เห็นถึงที่ตั้งของวัดก็จะไม่ทราบว่าเป็นพื้นที่ของวัดนั้น ประกอบไปด้วยอาคารหรือโบราณสถานอื่นๆใดบ้าง

นอกจากนั้นก็ยังมีองค์ความรู้เรื่องของการเขียนและออกแบบผังแหล่งโบราณคดีที่จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องของการออกแบบเชิงสถาปัตยกรรมหรือการเขียนแผนที่ที่จะต้องอาศัยกรอบของการดำเนินการเกี่ยวกับการใช้สัญลักษณ์ที่จะต้องนำมาใช้ในการออกแบบหรือการกำหนดมาตราส่วนในแผนที่ องค์ความรู้เรื่องทิศทางของพื้นที่เป็นต้น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ได้มาจากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนั้นแล้วก็ยังได้้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากผังที่ทำขึ้นก็คือทำให้ชุมชนได้รับความรู้และเข้าใจในเรื่องของผังพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เนื่องจากเดิมทีนั้นก็ไม่ได้รู้เพราะว่าไม่มีแผนที่แต่เมื่อมีแผนที่แล้วยอมทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

(๓) องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย โดยองค์ความรู้ที่ได้รับนั้นก็มีดังนี้ (๓.๑) องค์ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของกิจกรรม

การเรียนรู้ สำหรับองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยอีกประการหนึ่งก็คือ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของกิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำว่าคุณค่า มาจากคำว่า คุณ หมายถึงความดี หรือประโยชน์^๖ คุณที่ หมายถึง ความดีของบุคคล เรียกว่า คุณความดี คุณที่หมายถึง ประโยชน์อันมีอยู่ในบุคคล หรือ การกระทำที่เป็นประโยชน์ เราเรียกว่า คุณประโยชน์ หรืออานิสงส์ที่ประกาศประโยชน์ของตน ชื่อว่า คุณ ^๗ส่วนคำว่า ค่า หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินไม่ได้ เช่น ของสิ่งนี้ หากค่ามิได้ หรือ คุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณ หรือ ประเมินราคาได้ เช่น ทองคำ มีค่ามากกว่าก้อนหิน ^๘ เมื่อนำมารวมกันเป็นคำว่า “คุณค่า” จึงหมายถึงสิ่งที่ควรทำในความดี ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ ความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต เป็นต้น ส่วนคำว่า กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง กิจกรรมที่เอื้อต่อการสร้างองค์ความรู้ให้เกิดขึ้น ดังนั้นคำว่า คุณค่าของกิจกรรมการเรียนรู้จึงหมายถึงสิ่งที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ โดยกิจกรรมนั้นจะต้องเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้มีการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมการอบรมยุวมัคคุเทศก์ เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้หรือการเรียนรู้ขึ้นมาได้ สำหรับคุณค่าหรือองค์ความรู้ที่มาจากกิจกรรมการเรียนรู้ก็มีหลายประการ คือ (๑) ก่อให้เกิดการตื่นตัวของชุมชนเนื่องจากกิจกรรมนั้นเป็นกิจกรรมที่กระทบต่อความรู้สึกหรือเป็นกิจกรรมแปลกใหม่ เช่น กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์ที่นำเอานักเรียนมาเรียนรู้ ฝึกฝนเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์และให้ลงปฏิบัติหน้าที่จริงในสถานที่จริง เป็นการพาเด็กลงพื้นที่ชุมชนที่ไม่เคยมีผู้ใดดำเนินการมาก่อน การที่ชุมชนได้เห็นกิจกรรมที่แปลกใหม่และเป็นที่น่าสนใจก็ย่อมจะมีการตื่นตัวว่ากิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ เป็นกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนหรือปลุกจิตสำนึกของชุมชนให้เกิดความอยากลุกขึ้นมาทำหรือลุกขึ้นมาช่วยเหลือหรือสนับสนุนหรือให้มีการดำเนินกิจกรรมนั้นๆต่อไป ซึ่งการตื่นตัวของชุมชนนั้นถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหรือการดำเนินการที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการให้ความสนใจกับแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้บางอย่างได้สร้างความภาคภูมิใจให้เกิดกับชุมชน เช่น กิจกรรมการคัดลอกจารึกที่วัดศรีอุบลเขต ตำบลกวนวัน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายที่คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับทางวัดศรีอุบลเขตได้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้น ซึ่งก็เป็นผลทำให้วัดและชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจมากที่สุดที่ได้เห็นหรือได้รู้ประวัติความเป็นมาของวัดหรือบ้านเมืองของตน ส่วนกิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีนั้นก็เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความตระหนักรู้

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕๓.

^๗ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๔๕.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๔๑.

ของชุมชนที่จะต้องลุกขึ้นมาเพื่อรักษาและพัฒนาแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนต่อไป ซึ่งนั่นถือว่าเป็นคุณค่าของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากผลการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ (๓.๒) องค์ความรู้เกี่ยวกับการนำเอากิจกรรมการเรียนรู้ไปใช้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจัดว่าเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยก็คือ ทำให้เห็นถึงผลจากการนำเอารูปแบบของการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้ในการดำเนินการเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว เช่น กรณีของสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดหนองคายได้นำเอาโมเดลการจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์น้อยหรือยุวมัคคุเทศก์ไปใช้ในการดำเนินการด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในเมืองหรือชุมชนโบราณเวียงคุกโดยจะนำเอารูปแบบการจัดกิจกรรมเหล่านี้ไปใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นในเรื่องของการท่องเที่ยวหรือการให้สังคมได้เห็นคุณค่าของการท่องเที่ยวผ่านการทำงานของเยาวชนที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว หรือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้นำเอาโมเดลการจัดกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อยไปปรับใช้ในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างสรรค์ชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ หรือชุมชนแห่งการสร้างคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมโดยมีการนำไปจัดเป็นกิจกรรมต้อนรับแขกผู้มาเยือนโดยใช้ยุวมัคคุเทศก์เป็นหลักในการดำเนินการ ซึ่งประเด็นนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดผลและเป็นองค์ความรู้ในเชิงคุณค่าที่ได้จากการดำเนินการวิจัย

(๔) องค์ความรู้ด้านการพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งพบว่าการดำเนินการวิจัยนั้นก่อให้เกิดองค์ความรู้ดังนี้ (๔.๑) องค์ความรู้เรื่องการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการการเรียนรู้ สำหรับองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยอีกประการหนึ่งนั่นก็คือองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้แอปพลิเคชันในการจัดการเรียนรู้ โดยเฉพาะการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” ในพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ซึ่งก็จะพบว่าแอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” นั้นสามารถที่จะรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในทุกมิติเอาไว้ในแอปพลิเคชันเดียว ซึ่งผู้ที่ใช้ออปพลิเคชันนี้สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ในเรื่องต่างๆของแหล่งโบราณคดีในพื้นที่หรือในชุมชนได้อย่างสะดวก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิพิมพ์ ปิ่นประยูร และคณะ ที่ทำการวิจัย เรื่องแอปพลิเคชันแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์บนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์ มีผลการพัฒนา คือ ระบบจัดเก็บข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อให้ผู้ใช้งานสามารถสืบค้นข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวได้ ระบบระบุตำแหน่งเส้นทางสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้พนักงานท่องเที่ยวสามารถค้นหาเส้นทางสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์ได้^๔ สอดคล้องกับงานวิจัยของ โสภาวดี โชติกลาง และคณะ ทำการ

^๔ ศศิพิมพ์ ปิ่นประยูร, ศศิมาพร ภูนิลามัย, กาญจนา ผาพรหม, และสุขสันต์ พรหมบุญเรือง. (๒๕๕๘). แอปพลิเคชันแนะนำ สถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดกาฬสินธุ์ บนระบบปฏิบัติการแอนดรอยด์. การประชุมวิชาการระดับปริญญาตรีด้านคอมพิวเตอร์ ภูมิภาคอาเซียน. ฉะเชิงเทรา : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.

วิจัยเรื่อง เว็บแมพเซอร์วิสสำหรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก : ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาแอปพลิเคชันด้วย Web Map Services ความสามารถของระบบ ได้แก่ การสืบค้น และแสดงผลข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว ชุมชน การค้นหาเส้นทาง การดาวน์โหลดไฟล์ เอกสารและพิมพ์รายงาน และการนับสถิติ การเข้าชมเว็บไซต์ได้^{๑๐} ซึ่ง จะพบว่า การจัดการการเรียนรู้ผ่านการรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้หรือทำความเข้าใจ เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ซึ่ง การใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” สามารถทำให้เห็นถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการการเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี (๔.๒) องค์ ความรู้เรื่องแอปพลิเคชันกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว สำหรับองค์ความรู้อีกประการหนึ่งที่ได้จากการ วิจัยในเรื่องนี้ก็คือองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากว่า แอปพลิเคชัน “โบราณคดี@ หนองคาย” ได้รวบรวมเอาองค์ ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีหรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมาไว้ในแอปพลิเคชันเดียว ดังนั้นเมื่อ ได้นำไปใช้แล้วย่อมจะได้รับความรู้มากโดยเฉพาะการท่องเที่ยว กล่าวคือ นักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจเข้า ชมแหล่งโบราณคดีนั้นเมื่อได้รับความรู้ก็สามารถที่จะเข้าถึงพื้นที่ได้ง่ายและมีองค์ความรู้ในส่วน รายละเอียดของสถานที่อยู่แล้วย่อมเป็นการง่ายต่อการเรียนรู้และตัดสินใจที่เข้ามาท่องเที่ยวใน ชุมชนได้

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากภาพรวมขององค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยภายใต้แผนงาน เรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” ก็ จะ พบว่าการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” นั้น ได้ให้องค์ความรู้ครบทั้ง ๔ ด้านก็คือ (๑) ด้านการสำรวจ (๒) ด้านการออกแบบ (๓) ด้านการจัด กิจกรรม (๔) ด้านการพัฒนาแอปพลิเคชันเพื่อการเรียนรู้ โดยผลขององค์ความรู้ทั้งหมดนั้นก็คือ ประโยชน์ที่เกิดมาจากการดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด โดยที่การสำรวจเป็นการแสวงหาข้อมูลพื้นฐาน การออกแบบก็คือการนำเอาข้อมูลพื้นที่ที่ค้นพบมาออกแบบเพื่อให้เห็นรายละเอียด การพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ก็คือ การทำเอาองค์ความรู้จากการลงพื้นที่สำรวจและการออกแบบไปขยายผลหรือ ส่งต่อเพื่อให้ผู้คนได้รับความรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆที่ได้จัดขึ้นมา และสุดท้ายก็คือ การนำเอาความรู้ทั้ง เชิงข้อมูลดิบ ก็กับการออกแบบและการจัดกิจกรรมมาจัดรวมไว้ในแอปพลิเคชันเพื่อให้ผู้สนใจสามารถ ที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดนั้นได้ผ่านการสื่อสารผ่านแอปพลิเคชันนั่นเอง

^{๑๐} โสภาวดี โชติกลาง, ณรงค์ พลธิรักษ์, แก้ว นวลฉวี, และนฤมล อินทวิเชียร. (๒๕๕๘). เว็บแมพ เซอร์วิส สำหรับการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก : ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด. วารสารวิจัย ราชภัฏพระนคร สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๑๐(๑), ๕๔-๖๓.

๖. บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมศิลปากร. พงศาวดารย่อเมืองเวียงจันทน์ ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๗๐ เล่มที่ ๔๔.

กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒.

_____. อรรถกถา ตำนานพระธาตุพนม พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้ว ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

จารึกในประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, จารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๔, [อ อ น ไ ล น์], แ ห ล่ ง ขี้ อ มู ล : http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/inscribe_image_detail.php?id=๕๑ [๑ ๒ ก.พ. ๒๕๖๒].

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑. จัดทำรายละเอียดของการทำงานไปใช้บูรณาการกับการเรียนการสอนใน มคอ. ๓ ให้สอดคล้องกับข้อกำหนดในหมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรู้ของนิสิตให้สอดคล้องกับทักษะต่างๆ

๒. นำความรู้ที่ได้จากการวิจัยมาจัดทำหรือนำเนื้อหามาสอดแทรกในเอกสารประกอบการสอน โดยเฉพาะในรายวิชา ๑๐๑ ๔๐๓ พระพุทธศาสนากับสถานการณ์ปัจจุบัน ๓ (๓-๐-๖) ซึ่งมีความเกี่ยวข้อง โดยรายวิชานี้เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในปัจจุบันได้

๒. กิจกรรมพุทธบูรณาการในการสืบสารศิลปวัฒนธรรมชุมชนเมืองแบบมีส่วนร่วม

สร้างระบบและกลไกให้พระภิกษุสงฆ์เข้าถึงและเข้าใจในการพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้มากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน โดยอาศัยสถานการณ์ทางสังคมในประเด็นเรื่องการไม่สนใจในเรื่องของแหล่งโบราณคดีในชุมชน การวิจัยนี้สามารถที่จะกระตุ้นและให้คำตอบเกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ไม่มีผู้สนใจให้มีความสนใจมากขึ้นได้

๓. กิจกรรมเชิงวิชาการ

๑. การนำเอาผลงานวิจัยไปสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประเด็นข้อถกเถียงและการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในรูปแบบของแผ่นพับ หนังสือทางวิชาการให้กับองค์กรต่างๆ เช่น วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจังหวัดต่างๆ เป็นต้น

๒. นำผลที่เกิดจากการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมมาจัดทำเอกสารประกอบการสอนและเอกสารเผยแพร่การพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายให้สอดคล้องกับหลักการส่งเสริมการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมในยุคไทยแลนด์ ๔.๐

๓. การนำผลงานวิจัยไปจัดสัมมนาเชิงวิชาการระหว่างหน่วยงานการศึกษาและหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างองค์ความรู้ให้เกิดกับสังคมในวงกว้าง และเพื่อเป็นหาประเด็นที่จะเป็นคำตอบที่เหมาะสมในเรื่องของการพัฒนาและออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายแก่นักวิชาการโดยทั่วๆ ไป

ภาคผนวก ค

**ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

ตารางเปรียบเทียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ, ทุติยภูมิจากแหล่งข้อมูล	ทราบถึงที่มาของแนวคิดการ พัฒนาและออกแบบผัง สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย /กิจกรรม การเรียนรู้	ข้อที่ ๑-๒	ทำการศึกษาการพัฒนา และออกแบบผัง สิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัด หนองคาย
๒.การสำรวจข้อมูล เกี่ยวกับการพัฒนาและ ออกแบบผังสิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคาย	ทราบแนวคิดเรื่องการพัฒนาและ ออกแบบผังอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคาย	ข้อที่ ๒-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์ รากเหง้าของแนวคิดเรื่อง การพัฒนาและออกแบบ ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัด หนองคาย
การจัดสัมมนาประชุมกลุ่มย่อยจากผู้ทรงคุณวุฒิ	ทราบถึงผลการวิเคราะห์การ พัฒนาและออกแบบผัง สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย	บทที่ ๑-๒-๓-๔	ได้จัดกิจกรรมรูปแบบและ แนวทางในการพัฒนาและ ออกแบบผังสิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคาย
๔.รายงานฉบับสมบูรณ์	ตรงตามวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัย ๓ ข้อ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อ ออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรม การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการ เรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อม และแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคาย		ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่า สามารถตอบวัตถุประสงค์ ของโครงการวิจัยและ ส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนา ความคิด จิตใจและปัญญา โดยผ่านกิจกรรมบูรณา การแบบมีส่วนร่วมกับการ เรียนการสอน/แบบมีส่วนร่วม กับผสมกับจารีต ประเพณีที่เหมาะสม

ภาคผนวก ง
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถานวิจัยพุทธศาสนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ MCU RS MCU RS ๘๐๐๗๖๔๐๐๗

ชื่อโครงการวิจัย การพัฒนาและออกแบบผังอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน
จังหวัดหนองคาย

หัวหน้าโครงการวิจัย พระเทพพรเมธี รศ.ดร. โทรศัพท์ ๐๙๘-๒๙๒-๓๖๗๑

E-mail : phatha๑๒๑๔๑๕@hotmail.co.th

ความเป็นมาและความสำคัญ

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘ หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวม ๙ สายนั้น พระโสณะ และพระอุตตระเป็นสายหนึ่ง (คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎกนับเป็นสายที่ ๘ แต่คัมภีร์ศาสนวงศ์นับย้อนเป็นสายที่ นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้แก่จังหวัดนครปฐมโดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ (พม่าว่า สุวรรณภูมิได้แก่ เมืองสะเทิมในพม่าตอนใต้)

หลังจากพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิแล้ว พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ได้มีการเผยแผ่หรือแพร่ขยายตัวไปยังอาณาจักรโบราณต่างๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิทั้งที่รู้จักกันในนามของอาณาจักรโบราณหลายอาณาจักรทั้งในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ยุคทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรกัมพูชา และล่วงเลยมาถึงอาณาจักรในยุคประวัติศาสตร์ของไทย เช่น อาณาจักรสุโขทัย อโยธยา เป็นต้น ในส่วนของอาณาจักรที่เกิดขึ้นในยุคประวัติศาสตร์นั้น อาณาจักรสุโขทัยถือว่าเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้แผ่ขยายอำนาจไปสู่ดินแดนต่างๆหลายแห่ง ซึ่งมีระบุไว้ชัดเจนในศิลาจารึกว่าอาณาจักรสุโขทัยนั้นได้แผ่ขยายอาณาเขตจนถึงดินแดนทางภาคอีสานของไทยก็คือเมืองเวียงจันทน์ เวียงคุก และเวียงคำ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือบริเวณจังหวัดหนองคายในปัจจุบันและผลการแผ่ขยายอำนาจมานั้นก็ทำให้เมืองที่มีชื่อและมีตัวตนตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็ได้มีปรากฏร่องรอยของพระพุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนนั้นๆ

จังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ และมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอันเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเป็น

ที่เคารพนับถือศรัทธา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวหนองคายและประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่บริเวณสองฝั่งโขงทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีที่อยู่เป็นจำนวนมากอันแสดงให้เห็นว่าเมืองหนองคายนั้นเป็นพื้นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโบราณมาตั้งแต่ครั้งก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงยุคก่อสร้างอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันทำให้หนองคายกลายมาเป็นเมืองที่พบแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยแหล่งโบราณคดีที่พบนั้นก็สามารที่จะจัดแบ่งเป็นประเภทได้ดังต่อไปนี้ คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอน อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย เป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอายุรุ่นเดียวกับเมืองโบราณบ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ ได้แก่ สมัยทวารวดี สมัยขอมเมืองพระนคร สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยแหล่งโบราณคดีซึ่งมีพัฒนาการของเมืองที่มีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ยุคแรกจนถึงยุคปัจจุบันก็ได้แก่ ชุมชนเมืองโบราณ ปะโค เวียงคุก อ.เมือง จ.หนองคาย (๓) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุและวัดเก่าโบราณที่เมือง ปะโค เวียงคุก ได้แก่ พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม พระธาตุวัดสาวสุวรรณ พระธาตุบังพวน เป็นต้น (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทพระพุทธรูปโบราณ ได้แก่พระใส วัดโพธิ์ชัย(พระอารามหลวง) จังหวัดหนองคาย หลวงพ่อองค์ต่อวัดศรีชมพูน้องค์ต่อ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย หลวงพ่อวัดกุ่มภประดิษฐ์ เป็นต้นและยังมีพระพุทธรูปในยุคต่างๆที่กระจัดกระจายอยู่ตามวัดในเขตเมืองปะโค เวียงคุกอีกจำนวนมาก (๕) แหล่งโบราณคดีประเภทศิลาจารึก ซึ่งเป็นจารึกที่เกิดขึ้นในยุคล้านช้างซึ่งมีกระจายอยู่ตามวัดต่างๆริมฝั่งแม่น้ำโขงเริ่มมาจากอ.ศรีเชียงใหม่ อ.ท่าบ่อ อ.เมือง อ.โพนพิสัย ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีมากกว่า ๒๐ หลักนับอายุตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาราชกุมาร แห่งอาณาจักรล้านช้างเป็นต้นมา (๖) แหล่งโบราณคดีประเภทบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบจำนวนมากที่เมืองปะโค เวียงคุก และในตัวเมืองหนองคาย โดยบ่อน้ำเหล่านี้มีอายุค่อนข้างยาวนาน และมีความเป็นมาพร้อมๆกับเมืองและคติความเชื่อของท้องถิ่นเกี่ยวกับพญานาคในตำนานอุรังคธาตุนิทานด้วย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าจะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าแหล่งโบราณคดีเหล่านั้นไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจากว่า ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีชุมชนที่มีอยู่ในจังหวัดหนองคายนั้นได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่หรือในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งในจังหวัดโดยเฉพาะที่เมืองปะ

โค เวียงคุกนั้นถูกทำลาย หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นกับแหล่งโบราณคดีชุมชนในจังหวัดหนองคายที่ไม่ได้รับความสนใจและการดูแลหรือการศึกษาที่ดีนั้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนได้” ทั้งในส่วนของข้อมูลและแผนผังของแหล่งโบราณคดีชุมชน เนื่องจากขาดการศึกษาและวิจัยอย่างเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงมีความเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งพัฒนาเรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคายให้ชัดเจนไปพร้อมๆกับการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและจัดการเรียนรู้หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีชุมชนให้กับคนในพื้นที่และโดยเฉพาะในส่วนของหน่วยงานการศึกษาและฝ่ายปกครองของจังหวัดเพื่อให้แหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายนั้นได้รับการพัฒนาจนก้าวเข้าสู่การเป็น “ Smart City ” ด้วยการนำเอานวัตกรรมใหม่ๆเข้าไปใช้เพื่อทำให้ผู้คนและสังคมสามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายได้ อันจะนำไปสู่การที่ผู้คนทั้งในจังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียงสามารถที่จะเข้าถึงการศึกษาแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายได้โดยง่าย ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “ การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ” เพื่อเกิดเอกภาพในการศึกษาเรื่องแหล่งโบราณคดีชุมชนของจังหวัดหนองคายอันจะเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวโน้มของการพัฒนาของชาติในอันดับต่อไป

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยและคณะจึงมีความสนใจที่ทำการวิจัยเพื่อพัฒนาภายใต้ชื่อเรื่อง “ การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย ” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการและเพื่อการพัฒนา ซึ่งแผนงานวิจัยนี้มีโครงการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัย จำนวน ๔ โครงการ คือ (๑) การศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย(๒) การออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย(๓) การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย(๔) การพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยแผนวิจัยชุดนี้จะได้ใช้เป็นโมเดลในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายต่อไป

วัตถุประสงค์ในโครงการ

- (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย
- (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย
- (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัย**สรุปผลการวิจัย**

งานวิจัยฉบับนี้ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และการจัดการสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัยพบว่า

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๑) พบว่า จากการการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดลอมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็พบว่าหากพิจารณาในแง่ของ (๑) พื้นที่ที่พบแหล่งโบราณคดีจะพบว่าในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายนั้นมีพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดีจำนวนมากอยู่ในเขต ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมืองหนองคาย พบมากที่เขตเทศบาลเมืองหนองคาย และตำบลปะโค ตำบลกวนวัน ตำบลพระธาตุบังพวน และตำบลเวียงคุก โดยเฉพาะ ตำบลปะโค และตำบลเวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่เคยเป็น “ชุมชนเมืองโบราณ” มาก่อน โดยจากการศึกษาพบว่า ตำบลปะโค และตำบลเวียงคุกนั้นเคยมีผู้คนอาศัยอยู่มาก่อนไม่ต่ำกว่า ๑๐๐๐ ปี คือมีร่องรอยของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยทวารวดี มาถึงสมัยขอมเมืองพระนคร และสมัยล้านช้าง และสมัยสยามตามลำดับ ดังจะพบว่าเมืองปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่พบโบราณวัตถุและโบราณสถานที่บ่งถึงความเป็นมาของชุมชนเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่น การพบ “ใบเสมาสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัยเมืองเวียงคุก หรือการพบพระพุทธรูปนาคปรกสมัยปาปวนภายใต้วัฒนธรรมเขมร หรือใบเสมาหินทรายแดงสมัยปาปวน เล่าเรื่องราวของ “สี่พี่ซาดก” ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามหายาน หรือการพบชิ้นส่วนบัวแฉก และนาคปัก

ที่วัดสาวสุวรรณและที่วัดเทพพลประดิษฐารามหรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะเขมรท้องถิ่นหรือพบพระพุทธรูปนาคนครกที่วัดพระสุกที่ศูนย์หม่อนไหมที่ตำบลกวนวันอำเภอเมืองหนองคาย ซึ่งก็เป็นศิลปะที่บ่งบอกถึงว่าพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองหนองคายนั้นอดีตเคยรับวัฒนธรรมเขมรเมื่อพระนครมาก่อน (๒) อำเภอท่าบ่อ ซึ่งเป็นอำเภอติดกับอำเภอเมือง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดกับแม่น้ำโขงแบบเดียวกับเขตอำเภอเมืองหนองคาย ดังนั้นเราจะพบว่าหลายพื้นที่ของอำเภอท่าบ่อจึงจะพบว่ามี “ชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์” อยู่ เช่น ชุมชนเมืองโคกคอน เป็นชุมชนที่มีร่องรอยของการอาศัยอยู่ของมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งจากการขุดค้นก็ทำให้พบโบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์ร่วมสมัยกับชุมชนบ้านเชียงจังหวัดอุดรธานี และมีร่องรอยของการอยู่อาศัยของผู้คนในยุคต่อมา คือยุคทวารวดี ยุคล้านช้าง เป็นต้น โดยบริเวณชุมชนบ้านโคกคอนนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ตั้งของชุมชนในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ตำนานพระธาตุพนมว่ามีชุมชนเมืองโบราณชื่อว่า เมืองหรือชุมชนเวียงนกยูง ซึ่งจะอยู่ติดกับห้วยโงง และในเขตกิ่งอำเภอโพธิ์ตาก มีเสมาหินยุคทวารวดี อยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งชื่อปากโงงหรือห้วยโงง โดยคำว่าห้วยโงงหรือห้วยนกยูงก็มีปรากฏในตำนานพระอุรังคธาตุว่า "หมื่นนันทอาราม มีครัว ๕๐,๐๐๐ ครัว อพยพมาตั้งอยู่ปากห้วยนกยูง หรือปากโงงก็เรียก" แสดงให้เห็นว่าบริเวณบ้านโคกคอนนี้ก็น่าจะเป็นชุมชนห้วยปากโงงหรือห้วยนกยูงดังกล่าว นั้น ซึ่งในเขตอำเภอท่าบ่อก็จะพบว่ามีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนมาก อีกทั้งยังพบวัดร้างและพระพุทธรูปศิลปะล้านช้างอยู่หลายแห่ง (๓) อำเภอโพนพิสัย เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจแล้วพบว่ามีแหล่งโบราณคดีจำนวนมากโดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีประเภทวัด พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูป ซึ่งความที่อำเภอโพนพิสัยมีแหล่งโบราณคดีมากนั้นก็เพราะเดิมทีเมืองนี้เป็นเมืองโบราณชื่อว่าเมืองปากห้วยหลวง เป็นเมืองหน้าด่านของอาณาจักรล้านช้างหลวงพระบางและเวียงจันทน์มาก่อน โบราณวัตถุที่พบมากในเมืองนี้นอกจากพระพุทธรูปแล้วยังมี “ศิลาจารึก” ซึ่งพบมากเป็นพิเศษโดยการพบศิลาจารึกมากนั้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนหรือเมืองนี้ในอดีต กล่าวคือเมืองนี้ย่อมมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอกของเมืองปากห้วยหลวงมาตั้งแต่ครั้งโบราณมา

หากพิจารณาในแง่ของ (๒) ประเภทของแหล่งโบราณคดี จะพบว่าจังหวัดหนองคายนั้นมีแหล่งโบราณคดีจำนวนมากโดยสามารถที่จะนับจำนวนของแหล่งโบราณคดีเป็นประเภทนั้นก็จะพบว่าสามารถจัดเป็นประเภทได้ดังนี้ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ (๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป (๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้พบข้อมูลและความจริงของแหล่ง

โบราณคดีแต่ละประเภทดังนี้

(๑) แหล่งโบราณคดีประเภทวัดและวัดร้าง สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทวัดหรือวัดร้างนั้นสามารถที่จะพบได้ในพื้นที่ทั้ง ๓ อำเภออันได้แก่ (๑) อำเภอเมือง พบว่ามีวัดหรือวัดร้างที่เป็นวัดที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนแล้วภายหลังถูกทิ้งร้างไปเหลือเพียงเศษอิฐหินปูนที่ยังพอสืบเค้าได้ว่าในอดีตเป็นวัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุลาหนอง (๒) วัดหอก่อง (๓) วัดโพธิ์ชัย (๒) วัดศรีบุญเรือง (๕) วัดศรีคุณเมือง (๖) วัดศรีเมือง (๗) วัดจอมมณี (๘) วัดพระสุก ศูนย์หม่อนไหมหนองคาย (๙) วัดพระไชยเชษฐากวนวัน (๑๐) วัดส้มป่อย (๑๑) วัดอุดมสรรพผล (๑๒) วัดพระธาตุบุ (๑๓) วัดมะหวด (๑๔) วัดสาวสุวรรณ (๑๕) วัดเทพพลประดิษฐาราม (๑๖) วัดบัวโฮม (๑๗) วัดคุดำ (๑๘) วัดชุมช้าง (๑๙) วัดยอดแก้ว (๒๐) วัดพระอินทร์ (๒๑) วัดจอมเพชร (๒๒) วัดย่าพ่อแก้ว (๒๓) วัดจอมทอง (๒๔) วัดปุมังขังไริยาสูบ (๒๕) วัดดอนช้างเผือก (๒๖) วัดพระธาตุบังพวน (๒) อำเภอท่าบ่อ สำหรับวัดหรือวัดร้างที่เป็นแหล่งโบราณคดีนั้นในอำเภอท่าบ่อมีดังนี้ (๑) วัดกัศสปมรุโรรม (๒) วัดจันทาราม (๓) วัดศิลาเลข (๓) วัดหรือวัดร้างในเขตอำเภอโพนพิสัย ได้แก่ (๑) วัดแดนเมือง (๒) วัดผดุงสุข (๓) วัดหลวงเจดियาราม (๔) วัดคงกระพันชาตรี (๕) วัดมณีโคตร

(๒) แหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทพระธาตุเจดีย์ในจังหวัดหนองคายนั้นก็มีดังต่อไปนี้

(๑) พระธาตุอรหันต์	(๒) พระธาตุเมืองลาหนองคาย
(๓) พระธาตุบังพวน	(๔) พระธาตุโพนจิกเวียงงัว
(๕) พระธาตุวัดสาวสุวรรณ	(๖) พระธาตุวัดเวียงชัย
(๗) พระธาตุวัดเทพพลประดิษฐาราม	(๘) พระธาตุวัดศิลาเลข
(๙) พระธาตุย่าพ่อแก้ว	(๑๐) พระธาตุยายคำ
(๑๑) พระธาตุวัดปุมัง	(๑๒) พระธาตุร้างข้างมินิมาร์ท (เวียงคุก)
(๑๓) พระธาตุน้อยวัดกุศลนารี	

(๓) แหล่งโบราณคดีประเภท พระพุทธรูป สำหรับพระพุทธรูปที่พบในเขตจังหวัดหนองคายมีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปโบราณจำนวนมาก แต่เอาเฉพาะที่พบในพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยลงพื้นที่สำรวจนั้นก็มีดังต่อไปนี้คือ

(๑) หลวงพ่อพระใส	(๒) หลวงพ่อพระเสาร์
(๓) หลวงพ่อวัดพระสุก	(๔) หลวงพ่อพระไชยเชษฐา วัดศรีเมือง
(๕) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบังพวน	(๖) หลวงพ่อพระมณีเชษฐา วัดจอมมณี
(๗) หลวงพ่อใหญ่วัดพระธาตุบุ	(๘) หลวงพ่อใหญ่วัดอุดมสรรพผล ปะโค

(๙) หลวงพ่อวัดส้มป่อย ปะโค	(๑๐) หลวงพ่อวัดพระไชยเชษฐากวนวัน
(๑๑) หลวงพ่อใหญ่วัดกัสสปมรุโรม	(๑๒) หลวงพ่อวัดจันทาราม (วัดร้าง)
(๑๓) หลวงพ่อวัดชุมช้าง	(๑๔) หลวงพ่ออินทร์
(๑๕) หลวงพ่อคุดำ	(๑๖) หลวงพ่อวัดบัวโฮม
(๑๗) หลวงพ่อวัดยอดแก้ว	(๑๘) หลวงพ่อวัดสาวสุวรรณ
(๑๙) หลวงพ่อวัดเทพพลประดิษฐาราม	

โดยพระพุทธรูปเหล่านี้ถือว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการสร้างขึ้นมาจากช่างชาวล้านช้าง และช่างท้องถิ่น ซึ่งรูปลักษณ์ของพระพุทธรูปโดยมากก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะล้านช้าง โดยจะมีอยู่ ๒ แบบก็คือ (๑) เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบล้านช้างแท้ และ(๒)พระพุทธรูปศิลปะผสมระหว่างท้องถิ่นกับเชียงแสนหรือศิลปะแบบช่างทางเหนือ เนื่องมาจากว่าประชาชนในสมัยล้านช้างนั้นอพยพมาจากพื้นที่ภาคเหนือก็คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา เชียงแสน หรือเมืองเชียงรุ่งแสนหวี เป็นต้น ดังนั้น ศิลปะที่เกิดขึ้นมาจึงเป็นศิลปะแบบผสมระหว่างช่างในแต่ละพื้นที่ ดังนั้น พุทธศิลปะของพระพุทธรูปจึงมีลักษณะผสมผสานกัน

(๔) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ สำหรับสิ่งที่คุณจะผู้วิจัยพบในระหว่างการลงพื้นที่วิจัยก็คือ แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณ ซึ่งในจังหวัดหนองคายนั้นจะมีชุมชนโบราณอยู่ ๓ ประเภทก็คือ (๑) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้มีอยู่เพียงแห่งเดียวก็คือ ชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอง ตำบลโคกคอง อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นชุมชนเมืองโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์คือตรงกับสมัยยุคเหล็กตอนต้นและตอนปลาย โดยสันนิษฐานจากวัตถุโบราณที่ขุดพบโดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรระบุได้ว่าวัตถุโบราณที่พบสมัยเดียวกับที่พบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (๒) แหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ สำหรับแหล่งโบราณคดีประเภทชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ที่พบในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นก็ ได้แก่พื้นที่ที่เป็นชุมชนของผู้คนในสมัยทวารวดี โดยการค้นพบที่อำเภอโพธิ์ตาก วัดอรัญญาหรือวัดดงนาคำ เป็นกลุ่มในเสมานหินสมัยทวารวดี และบริเวณเมืองเวียงคุกที่พบใบเสมานหินสมัยทวารวดีที่วัดเวียงชัย ที่วัดพระธาตุบังพวน หรือที่อำเภอรัตนวาปี อำเภอโพธิ์ชัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่จังหวัดหนองคายนั้นมีหรือเคยมีชุมชนสมัยประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีมาก่อน นอกจากนั้นแล้วก็จะพบว่ามีชุมชนอีก ๒ ชุมชนที่ถือว่าเป็นชุมชนที่เชื่อได้ว่าเคยเป็นชุมชนของชาวขอมหรือเขมรในสมัยพระนครหรือสมัยที่ขอมมีอำนาจ ก็คือ ชุมชนเมืองโบราณเมืองปะโค และเมืองเวียงคุก โดยสองเมือง

หรือสองชุมชนนี้พบวัตถุโบราณที่ตรงกับสมัยขอมอยู่หลายรายการ เช่น พบพระพุทธรูปนาคปรกจำนวนหนึ่งที่วัดสาวสุวรรณ พบรูปปั้นพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ศิลปะพื้นบ้านที่วัดยอดแก้ว หรือพบรูปปั้นพระวิษณุที่วัดยอดแก้วเช่นกันอีก ๑ ชิ้น นอกจากนั้นก็พบโบราณวัตถุประดับส่วนยอดของปราสาทหินได้แก่ บัวแฉ่ง และนาคปัก ที่วัดเทพพลประดิษฐาราม หรือพบปราสาทหินจำลองศิลปะท้องถิ่นที่วัดพระธาตุบังพวน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริเวณเมืองปะโค-เวียงคุกและบริเวณใกล้เคียงนี้ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ภายใต้อิทธิพลของขอมเมืองพระนครมาก่อนโดยที่คนในยุคนี้ไม่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพระพุทธรูปนามหายาน โดยเฉพาะสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (๓) ชุมชนเมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน

นอกจากนั้น เมื่อสิ้นสุดอำนาจของขอมหรือเขมรเมืองพระนครลงไป เมืองโบราณหรือชุมชนเมืองนี้ก็ได้รับการครอบครองโดยชาวล้านช้างโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองขวาหรือเชียงคองเชียงทอง ซึ่งต่อมาก็ได้เปลี่ยนมาเป็นหลวงพระบาง โดยอิทธิพลของชาวล้านช้างในยุคหลวงพระบางนี้ได้ขยายอิทธิพลเข้ามาครอบคลุมพื้นที่เมืองโบราณสมัยเก่าแล้วได้มีการอพยพคนทางเหนือลงมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ขอมหรือเขมรเคยมีอำนาจมาก่อน และจากนั้นชาวล้านช้างก็ได้สร้างศาสนสถานขึ้นแทนศาสนสถานของขอมโดยเน้นศาสนสถานที่เป็นอิทธิพลของพระพุทธรูปเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยและล้านนา เนื่องจากว่าชาวล้านช้างกับล้านนาในยุคนี้มีความสนิทสนมกันมาก ต่อมาเมื่อชาวล้านช้างได้ย้ายเมืองจากหลวงพระบางมาที่เวียงจันทน์แล้วศูนย์กลางอำนาจของชาวล้านช้างได้ถูกย้ายมาใกล้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่จังหวัดหนองคายปัจจุบันทำให้เมืองหรือชุมชนในพื้นที่นี้ได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษเป็นเหตุให้เมืองหรือชุมชนบริเวณอำเภอท่าแร่ อำเภอเมือง คือเมืองปะโค-เวียงคุก เขตพื้นที่เมืองหนองคายปัจจุบันก็ได้รับการพัฒนาขึ้นทั้งในเรื่องของวัดวาอารามรวมถึงศาสนวัตถุหรือศาสนสถานอื่นๆของพื้นที่ก็ได้รับการพัฒนาโดยผู้ปกครองของเวียงจันทน์ฯ ดังนั้น จึงจะพบว่ามีวัดได้รับการสร้างขึ้นในยุคนี้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะสองเมืองคือปะโค-เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่รับความเจริญมากที่สุด มีการสร้างวัดสร้างพระธาตุหรือพระพุทธรูปแบบชาวล้านช้างขึ้นจำนวนมาก เป็นเหตุให้พื้นที่จังหวัดหนองคายในยุคชาวล้านช้างนี้ได้รับการพัฒนาเป็นพิเศษ แต่อย่างไรก็ตามพื้นที่เมืองหรือชุมชนโบราณในเขตจังหวัดหนองคายนี้ก็ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามเป็นอย่างมากโดยเฉพาะภัยที่เกิดจากสงครามกับสยามทั้ง ๒ ครั้งก็คือ ครั้งที่หนึ่งสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้าตากสินได้ให้แม่ทัพก็คือสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และน้องชายยกทัพลงมาปราบพระเจ้าสิริบุญสาร(องค์บุญ) ซึ่งเมื่อจบสงครามก็ปรากฏว่าเมืองชายขอบคือปากห้วยหลวง(โพนพิสัย)ก็ถูกทำลายไปบางส่วน และฝ่ายสยามก็อัญเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงไปที่กรุงเทพฯ สงครามครั้งนี้เมืองที่ได้รับ

ผลกระทบมากที่สุดก็คือเมืองปะโค-เวียงคุกเพราะชาวเมืองและทหารล้านช้างต่อต้านทัพสยามอย่างเต็มที่ เมื่อฝ่ายสยามยึดได้ก็จึงได้เผาทำลายเมืองบางส่วน ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๙-๗๑ ก็ได้เกิดสงครามกับกองทัพสยามเป็นครั้งที่สอง ในสมัยนั้นตรงกับสมัยพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกษัตริย์ ฝ่ายสยามอ้างว่าพระเจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏเอาใจออกห่างจากการตกเป็นเมืองขึ้นของสยามด้วยการยกทัพจากเวียงจันทน์มารวบรวมผู้คนและยึดเมืองนครราชสีมาไว้ก่อนจะถอนทัพกลับเวียงจันทน์ ฝ่ายกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงส่งกองทัพจากกรุงเทพฯมาปราบพระเจ้าอนุวงศ์และเมื่อปราบได้แล้วจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้แล้วก็ทำการเผาเมืองเวียงจันทน์และเมืองบิรวารให้ราบคาบ ซึ่งในสมัยนั้นเมืองปะโค-เวียงคุกพันพร้าว เป็นต้นก็ได้รับผลกระทบจากสงครามดังกล่าวโดยการถูกเผาทำลายเป็นเหตุให้วัดวา ศาสนารวมถึงตัวเมืองถูกเผาทำลายไปด้วย ทำให้เมืองปะโค เวียงคุกซึ่งเป็นเมืองโบราณมาก่อนถูกเผาทำลายไปด้วย และจากเหตุผลของสงครามครั้งนั้นได้มีการย้ายเมืองหลักในการปกครองจากเวียงจันทน์มาที่เมืองหนองคายโดยทำการตั้งเมืองหนองคายขึ้นมาแทนเวียงจันทน์ในปี พ.ศ.๒๓๗๑ เป็นต้นมา ดังนั้น เมื่อพิจารณาในแง่ของเมืองหรือชุมชนโบราณนั้นเมืองหนองคายถือว่าเป็นเมืองใหม่ส่วนปะโค เวียงคุกนั้นถือว่าเป็นเมืองเก่า เมื่อวัดวาอารามถูกทำลายไปเมืองก็ถูกทิ้งร้างผู้คนถูกอพยพไปอยู่ที่อื่นด้วยอำนาจของสงคราม เมืองหรือชุมชนโบราณในพื้นที่จังหวัดหนองคายก็ถูกทิ้งร้างแต่นั้นมา (๓) ชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ปัจจุบัน สำหรับชุมชนเมืองสมัยประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบันนั้นก็คือเมื่อเมืองปะโค เวียงคุกถูกทำลายไปแล้วเมืองหนองคายก็ได้รับการยกขึ้นเป็นเมืองแทน ทำให้เมืองหนองคายได้กลายมาเป็นหัวเมืองสำคัญของสยามไป และพื้นที่ของเมืองหนองคายหรือจังหวัดหนองคายก็ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่ในยุคของประเทศไทยหรือสยามเรื่อยมา

จากการศึกษามาทั้งหมดก็จะพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีที่มากหรือมีบริบทด้านประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าว ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายพื้นที่ได้รับการบูรณะหรือการดูแลเอาใจใส่ แต่ก็ยังมีบางพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐมาก เช่น พื้นที่แหล่งโบราณคดีในเขตตำบลปะโค -เวียงคุกที่หลายพื้นที่ถูกทอดทิ้งหรือถูกทำลายไปเพราะเหตุผลของการพัฒนา เช่น การสร้างถนน การสร้างโรงเรียนหรือการสร้างที่พักอาศัยของประชาชนเป็นต้นได้รื้อล้างพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีไปมากหลายพื้นที่เหลือเพียงตำนานหลายพื้นที่เหลือเพียงซากและร่องรอยความเจริญที่แทบจะหาต้นเค้าของความเจริญในอดีตไม่ได้เลย เช่น พระธาตุยายคำที่ถูกเผาไปครึ่งหนึ่งเพราะเหตุคือการสร้างถนน หรือพระธาตุร้างข้างมินิมาร์ทถูกทิ้งร้างเพราะการสร้างถนน เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบควรที่จะต้องเข้ามาดูแลและพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป

นอกจากนั้นจากการลงพื้นที่สำรวจพบว่า พื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายคณะผู้วิจัยได้พบคุณค่าของการศึกษาในครั้งนี้หลายประการก็คือ (๑) คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ การลงพื้นที่สำรวจเราได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหรือชุมชนโบราณในแง่ของประวัติในเชิงลึกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้ทราบถึงที่มาของชุมชนในจังหวัดหนองคายนั้นมีหลักฐานปรากฏว่ามีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยมาจนถึงสมัยบ้านเมืองในยุคปัจจุบันที่ถึงแม้จะมีการโยกย้ายประชาชนไปเพราะภัยสงครามหลายต่อหลายครั้งก็ตามแต่การต่อเนื่องของผู้คนที่อพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่หนองคายก็มีอยู่อย่างไม่ขาดสายและในแต่ละยุคก็จะมีเรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์อยู่ในรูปของการบันทึกหลายรูปแบบทั้งเป็นเรื่องเล่าหรือเป็นเรื่องการจดบันทึกในรูปของการสร้างสรรค์ศิลปะและการจดบันทึกผ่านจารึกที่ค้นพบก็ทำให้เราทราบถึงประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในเขตพื้นที่ของจังหวัดหนองคายได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสิ่งที่หลงเหลือจากการบอกเล่าก็คือแหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในทุกวันนี้ได้เป็นหลักฐานการบอกเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดีอันเป็นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดหนองคายในอดีตได้

นอกจากนั้นคุณค่าที่คณะผู้วิจัยค้นพบอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะพื้นที่ของแหล่งโบราณคดี เช่น ปะโคเวียงคูก เป็นต้นนั้นจะพบว่าชุมชนรอบแหล่งโบราณคดีนั้นมีความห่วงใยตื่นตัวกับการรักษาโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านเนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเมืองหรือชุมชนโบราณในอดีตนั้นหรือพระธาตุเจดีย์หรือวัดวาที่ร้างลงไปนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน พระพุทธรูปใกล้บ้านให้มีความปลอดภัยจากการทำลายของผู้ที่ไม่หวังดีมาโดยตลอด

นอกจากนั้นการลงพื้นที่สำรวจก็พบว่ามีคุณค่าเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะความเชื่อที่เมื่อพบว่าแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นโดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแทบทั้งหมด ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนหรือชาวเมืองหนองคายในอดีตนั้นล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานและเหนียวแน่นจึงได้พากันสร้างวัดวาอารามและศาสนสถานอื่นเพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน ซึ่งกรณีดังกล่าวนี้ถือว่าการส่งต่อวัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่

ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๒) พบว่า การดำเนินการออกแบบนั้นดำเนินการภายหลังจากที่ คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแล้วจากนั้นก็ ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างนักวิจัยภายในจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบ ผังโดยเป็นการออกแบบผังในลักษณะทั้งที่เป็นผังบริเวณและผังที่ตั้ง โดยพิจารณาหลักการ ออกแบบผ่านการพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศก่อนจากนั้นก็ดำเนินการออกแบบผังใน แต่ละพื้นที่ของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย ใน ๓ อำเภอ ได้แก่ (๑) อำเภอเมือง (๒)อำเภอท่าบ่อ (๓)อำเภอโพนพิสัย โดยพบว่าตอนที่ลงพื้นที่สำรวจนั้นจะมีการ ลงพื้นที่สำรวจจำนวนมากถึง ๒๖ วัด แต่การนำมาออกแบบผังนี้ทั้ง ๓ อำเภอจะใช้เพียง ๒๐ วัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง(๒) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๓) วัดพระธาตุ บึงพวน(๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว(๕) วัดยอดแก้ว (๖) วัดสาวสุวรรณ (๗) วัดเทพพล ประดิษฐาราม(๘) วัดป่าโรงบ่มข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปู่มิ่ง เวียงคุก (๙) ผังพระธาตุยาพ่อ แก่(๑๐) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)(๑๑) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (๑๒) แหล่งโบราณคดีบ้านโคก คอน(๑๓) วัดกัสสปมรุโรรม (โพนหนองกก)(๑๔) วัดศิลาเลข(๑๕) วัดจันทาราม(ร้าง) (๑๖) วัดมณีโคตร(๑๘) วัดแคนเมือง (๑๗) วัดคงกระพันชาตรี(๑๙) วัดหลวงพิสัยเจติยาราม(๒๐) วัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง โดยผังของแต่ละวัดนั้นเป็นผังแบบผังบริเวณและผังที่ตั้งเป็นหลัก

การใช้ผังในการเข้าไปศึกษานั้นย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการเข้าถึงแหล่งโบราณคดี อยู่หลายประการ คือ (๑) ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเดิมทีพื้นที่ที่เป็น แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายหลายอำเภอนั้นไม่มีคนให้ความสนใจทั้งๆที่เป็น ทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งสามารถนำไปจัดการท่องเที่ยวได้ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมได้แต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลย เป็นเหตุให้แหล่ง โบราณคดีหลายแหล่งถูกละเลย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงได้ทำการจัดการทดลองนำเอาผัง สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายไปใช้กับประชาชนในพื้นที่ของชุมชนเวียง คุกเพื่อสืบค้นหรือแสวงหาที่ตั้งหรือจุดที่ควรไปสำรวจหรือศึกษาก็พบว่าผังสิ่งแวดล้อมและ แหล่งโบราณคดีประเภทวัดนั้นก็ทำให้เกิดเป็นประโยชน์ในการศึกษาแหล่งโบราณคดีได้ คือ (๑) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีในชุมชน คือ สามารถใช้เป็นแผนที่ในการค้นหาวัด หรือแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการได้ (๒) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา เมื่อใช้ผังในการ ค้นหาแล้วสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ใช้เกิดความอยากรู้อยากเห็นและ ปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนสนใจได้ (๓) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น กล่าวคือ

แผนผัง หรือผังวัดหรือผังแหล่งโบราณคดีนั้นสามารถที่จะนำมาเป็นอุปกรณ์ในการเดินทางท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้ (๒) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านอนุรักษ กล่าวคือ ผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีที่ตนเองต้องการศึกษาแล้วย่อมกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ โดยประโยชน์ของผังในด้านการอนุรักษ์นั้นก็สามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้(๑) ด้านการปลูกจิตสำนึกในเรื่องของคุณค่า (๒) ด้านการรักษาและคุ้มครอง (๓) ด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ (๔) ด้านการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ (๓) ประโยชน์การใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในด้านสังคม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาผังโดยภาพรวมก็สามารถที่จะมองเห็นแต่ละพื้นที่ว่าสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในแต่ละจุดนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง และแต่ละจุดได้ระบุถึงเรื่องใดมีความสำคัญในแง่ไหนบ้าง เช่นบางจุดเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า เช่น เมืองประโค-เวียงคุก ซึ่งเป็นเมืองเก่า เมืองโบราณ หรือเขตเมืองโคกคอนซึ่งถือว่าเป็นเขตของเมืองในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเมื่อคนหรือชุมชนพิจารณาในภาพรวมก็จะมองเห็นว่าหากไปจุดนี้จะได้รู้และเข้าใจในเรื่องของเมืองประวัติศาสตร์ แต่หากไปอีกที่หนึ่งก็จะทำให้เข้าใจในเรื่องของเมืองสมัยประวัติศาสตร์ หรือไม่ว่าจะเป็นโซนเมืองหนองคาย ตัวเมืองหนองคายจะถือว่าเป็นเขตเมืองใหม่ เป็นต้น ซึ่งผังจะช่วยให้เราเข้าใจในเรื่องของภาพรวมที่เป็นองค์ความรู้ของเมืองได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๓) พบว่า การพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนาการเรียนรู้โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลายเพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้เห็นคุณค่าของผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายผ่านกิจกรรม ๓ กิจกรรมคือ กิจกรรมโครงการอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการเรียนรู้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ความรู้กับผู้เข้าร่วมอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นยุวมัคคุเทศก์หรือเป็นเจ้าบ้านในการต้อนรับและให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองหรือในชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไป และมุ่งที่จะสร้างให้มียุวมัคคุเทศก์ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาการใช้ผังการท่องเที่ยว,กิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกในพื้นที่ศึกษา,กิจกรรมการพัฒนาแหล่งโบราณคดีเพื่อชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสังคมได้เกิดการเรียนรู้และเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตน ส่วนกิจกรรมการคัดลอกและอ่านจารึกนั้น เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีโอกาสในการทดลองการคัดลอกและเรียนรู้ขั้นตอนการคัดลอกจารึกและเรียนรู้

การอ่านจารึกจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งจากการทำกิจกรรมนั้นผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและร่วมทำกิจกรรมกับนักวิจัยและรู้สึกดีใจที่ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของวัดในชุมชนของตนเอง

ส่วนการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายทั้ง ๓ กิจกรรมนั้นให้คุณค่าสำคัญ คือ (๑) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว เป็นคุณค่าจากการดำเนินการจัดกิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวหรือทำให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเองจากนั้นก็เกิดการศึกษหรือการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวหรือใช้กิจกรรมการนำเที่ยวนั้นเป็นแนวทางในการสร้างรายได้ และหน่วยงานของรัฐได้เห็นคุณค่าของกิจกรรมดังกล่าวก็นำไปใช้เพื่อการกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป (๒) คุณค่าด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมการคัดลอกจารึกและกิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกทำให้เกิดคุณค่าในเรื่องดังกล่าว (๓) คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดมาจากการจัดกิจกรรมทั้ง ๓ ประเภทนั้นแล้วก่อให้เกิดการจ้างงานหรือการท่องเที่ยว เมื่อมีการท่องเที่ยวก็ย่อมมีเม็ดเงินเกิดขึ้นมาจากการท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแล้วก็ทำให้ชุมชนมีงานทำทำให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนมากขึ้น ซึ่งก็เป็นผลมาจากกิจกรรมที่ได้ทำขึ้นนั่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ (๔) พบว่า การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ นั้นสามารถที่จะทำได้ง่ายและเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้โดยละเอียดในการศึกษาเกี่ยวกับผู้ั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายก็เช่นกันจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีในการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว แอปพลิเคชันถือว่าเป็นตัวเลือกหนึ่งของการสื่อสารการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่าย โดยแอปพลิเคชันนั้นถือว่าเป็นนวัตกรรมที่มีการพัฒนาขึ้นมาเพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสังคมที่จำเป็นอย่างหนึ่งในปัจจุบัน ในการเข้าถึงพื้นที่และข้อมูลของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นจำเป็นต้องใช้แอปพลิเคชัน โดยจะต้องมีการพัฒนาและนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดคือการที่เราสามารถรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีได้ผ่านแอปพลิเคชัน โดยการดำเนินการสร้างและพัฒนาแอปพลิเคชันของคณะนักวิจัยในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้มีชื่อว่า แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เป็นแอปพลิเคชันที่รวบรวมข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่ได้คัดเลือกมาแล้วจำนวน ๒๐ แห่งเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัย

และพัฒนาแอปพลิเคชันขึ้นมาเพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้อย่างสะดวก รวดเร็วและมีข้อมูลสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีอย่างพร้อมมูล

ส่วนการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีนั้นย่อม ก่อให้เกิดคุณค่าหลายประการได้แก่ (๑) คุณค่าในการเรียนรู้เทคโนโลยี กล่าวคือการใช้ แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้คนรุ่นเก่าในชุมชนได้มี โอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ๆ และสามารถเข้าถึงข้อมูลท้องถิ่นได้ง่ายขึ้น (๒) คุณค่าใน การศึกษาสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากการ ใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” แล้วก่อให้เกิดผลที่ดีกับการศึกษากล่าวคือเร่งให้เกิดการเรียนรู้ ข้อมูลแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของชุมชนต่างๆที่อยู่แวดล้อมแหล่งโบราณคดีได้ มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือว่าเป็นการศึกษาในเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น (๓) คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การใช้ “โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อม ก่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากว่า นักท่องเที่ยวมีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆมากขึ้นนั่นเอง (๔) คุณค่าในการจัดการการเรียนรู้ การ จัดทำหรือการสร้างและพัฒนา “โบราณคดี @ หนองคาย” เพื่อการเรียนรู้ข้อมูลของท้องถิ่นนั้น ถือว่าเป็นการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีชุมชนเอาไว้จำนวนมาก (๕) คุณค่าใน การเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น หมายถึงการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเนื่องจากแหล่งโบราณคดี ทั้งหมดเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่ง โบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” มีความมุ่งหมาย (๑) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจสิ่งแวดล้อมและ แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๒) เพื่อออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีใน จังหวัดหนองคาย (๓) เพื่อพัฒนารูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี ในจังหวัดหนองคาย (๔) เพื่อพัฒนาแอปพลิเคชัน (Application) ในการจัดการเรียนรู้และ การจัดการสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยคณะผู้วิจัยได้ศึกษาผ่าน การวิเคราะห์ประเด็นต่างๆมาแล้วจะมีข้อค้นพบที่สามารถจะนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ สำหรับผลของการลงพื้นที่สำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัด หนองคายนั้นพบว่าแหล่งโบราณคดีอยู่หนาแน่นใน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมือง พบชุมชน เมืองโบราณ ๓ แห่ง วัดร้างและวัดที่ได้รับการบูรณะแล้วจำนวน ๒๖ วัด อำเภอท่าบ่อ ๓ วัด อำเภอโพนพิสัย จำนวน ๖ วัด พบพระพุทธรูปทั้งหมดที่อยู่ในวัดหรือแหล่งโบราณคดีทั้งหมด

จำนวน ๒๗ องค์ พบพระธาตุศิลปะล้านช้าง/ล้านนาอยู่ทั้งหมด ๑๔ องค์ และพบจารึกสมัย
 ล้านช้างอีก ๑๗ หลัก โดยแหล่งโบราณคดีที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้นก็คือ (๑)
 วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง มีพระพุทธรูป คือ หลวงพ่อพระใส และพระธาตุโบราณศิลปะล้าน
 ช้างคือ พระธาตุดอว์ (๒) วัดพระธาตุน้อย มีพระธาตุดอว์จริงอยู่ในแม่น้ำโขงและมีพระ
 ธาตุที่เป็นองค์จำลองอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง (๓) พระธาตุน้อย มืองค์พระธาตุน้อยและพระ
 ธาตุบวราร และมีพุทธสถานสำคัญก็คือ “สัตตมหาสถาน” ซึ่งมีเพียง ๓ แห่งในประเทศไทย
 (๔) วัดพระธาตุโพธิ์จิกเวียงจันทน์ มืองค์พระธาตุโพธิ์จิก ๑ องค์ มีแหล่งโบราณสถานอีก ภายใน
 วัด ๓ แห่ง (๕) ชุมชนเมืองโบราณปะโค ที่มีวัดและพระพุทธรูปอยู่จำนวนมาก เช่น หลวงพ่อ
 ใหญ่วัดอุดมสมบูรณ์ หลวงพ่อวัดสัมปยุต เป็นต้น (๖) ชุมชนเมืองโบราณเวียงคุก ที่มีวัดที่
 สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้หลายวัด ได้แก่ วัดเทพพลประดิษฐาราม วัดสาวสุวรรณ
 วัดยอดแก้ว วัดชุมช้าง เป็นต้น โดยเสน่ห์ของเมืองเวียงคุกก็คือเป็นเมืองไม่ใหญ่สามารถ
 พัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวได้ ในพื้นที่อำเภอท่าบ่อนั้นชุมชนเมืองโบราณบ้านโคกคอน
 ถือว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ นอกนั้นก็มียอดกัศปมรุโรรม วัด
 ศิลาลา ซึ่งมืองค์พระธาตุที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ ส่งอำเภอโพธิ์ชัยนั้นมี
 แหล่งโบราณคดีจำนวน ๖ แห่ง หรือ ๖ วัดที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่ง
 เรียนรู้ประวัติศาสตร์ได้เพราะมีจารึกอยู่เฉพาะในชุมชนนี้กว่า ๑๐ หลัก โดยแหล่งโบราณคดีที่
 ค้นพบและเป็นพื้นที่ที่คณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษานั้นถือว่าเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ภายในเขต
 จังหวัดหนองคายซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถที่จะเข้าไปพัฒนาหรือเข้าไปบริหารจัดการ
 เพื่อให้แหล่งโบราณคดีนั้นได้รับการยกฐานะหรือพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือแหล่ง
 ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ สอดรับกับผลงานวิจัยของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา สุคันธ
 สิริกุล พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้โดยมีพื้นฐานการพัฒนา
 ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีความ
 เป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ในงานประเพณีส่วนใหญ่เป็นทางพุทธ
 ศาสนา การประกอบพิธีกรรมสืบต่อกันมาจากอดีตถึงปัจจุบัน และมีกิจกรรมเสริมเพื่อให้
 เกิดความสนุกสนานและน่าสนใจ และความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย
 ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นการแสดงและการละเล่น ๒) ด้าน
 ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก
 ขึ้นพื้นฐาน แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมีข้อจำกัดบางประการในการพัฒนาต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะ
 เป็นลักษณะภูมิประเทศ การวางผังเมืองและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่ไม่สามารถขยายได้เป็นต้น
 โดยหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันให้การสนับสนุน และจัดการด้านนโยบาย งบประมาณ และ

บุคลากร เพื่อนำมาพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและ ๓) ด้านการบริหารจัดการ มีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว การรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี และมีหน่วยงานในการประเมินผลการดำเนินงานแต่เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว อาจเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่างๆ ในรูปของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่^{๑๑} ซึ่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมีศักยภาพที่สามารถจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ได้ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถที่จะเข้ามาดำเนินการได้

นอกจากนั้น หน่วยงานของรัฐและเอกชน ชุมชนสามารถที่จะกระตุ้นการท่องเที่ยวได้ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมทางด้านวัฒนธรรมขึ้นในแหล่งโบราณคดีนั้นๆ โดยการพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยมุ่งเน้นที่การส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่น สอดคล้องกับผลการวิจัยของวัชร ชัยเขต และคณะที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน ผลการวิจัยพบว่า จุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูประเพณีสืบเนื่องมาจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม มีโครงการส่งเสริมและกระตุ้นให้คนในชุมชนฟื้นฟูประเพณีที่สูญหายไปของชุมชน โดยการสนับสนุนงบประมาณในการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านของชุมชน ทั้งนี้ประเพณีชั้นหมากปฐุม ชุมชนได้พบร่องรอยของประเพณีดังกล่าวว่าเป็นประเพณีพื้นบ้านของชุมชนคลองแดน โดยมีหลักฐานมาจากภาพถ่ายในอดีตของคนรุ่นเก่าที่อาศัยอยู่ในชุมชน ค บอกล่าที่สอดคล้องกับหลักฐานที่พบ รวมถึงปราสาทชาวบ้าน ที่มีความรู้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับพิธีกรรมของประเพณีชั้นหมากปฐุม๑ ทั้งนี้ประเพณีชั้นหมากปฐุมเป็นประเพณีเก่าแก่ที่มีความน่าสนใจทั้งในเรื่องของพิธีกรรมและสิ่งที่ของที่นำมาใช้ประกอบในพิธีโดยให้เหตุผลในการเลือกฟื้นฟูประเพณีชั้นหมากปฐุมมีดังนี้๑) เป็นประเพณีพื้นบ้านที่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ๒) เป็นประเพณีที่สามารถสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีของคนในชุมชน ๓) เป็นประเพณีอ้างอิงกับเรื่องราวในสมัยพุทธกาล และ ๔) เป็นการพลิกฟื้นการทำบายศรีแบบโบราณของชุมชนคลองแดน นอกจากนี้ชุมชนมีแนวทางการใช้ประเพณีชั้นหมากปฐุมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน

^{๑๑} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา สุคันธสิริกุล รายงานการวิจัย เรื่อง การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี พ.ศ. ๒๕๕๕ ,หน้า บทคัดย่อ.

อยู่ ๒ แนวทาง ได้แก่ ๑) แนวทางการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และ ๒) การทำงานร่วมกับผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว^{๑๒} ซึ่งหน่วยงานของรัฐและชุมชนในพื้นที่แหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถนำแนวทางการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมนี้ไปใช้เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เกิดกับชุมชนได้ เพราะชุมชนที่อยู่โดยรอบแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายแต่ละแห่งนั้นล้วนมีวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอยู่แล้ว

ในส่วนของคุณค่าที่เกิดมาจากการศึกษาเชิงสำรวจนี้สามารถที่จะนำไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนก็คือการปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้เกิดความรักหวงแหนหรือธำรงรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชนให้มากขึ้นเพราะการปลูกจิตสำนึกในการหวงแหนแหล่งโบราณคดีนั้นถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งในการนำมาใช้เพื่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในท้องถิ่น สอดคล้องกับผลงานวิจัยของชยาภรณ์ สุขประเสริฐ,และคณะ ที่ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า การทำกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเป็นการกระตุ้นการสร้างพลังชีวิตและแรงจูงใจเสริมสร้างความรู้ต่างๆ ของการเป็นเจ้าของที่ดี และยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโบราณคดี รวมทั้งเป็นการสร้างกลุ่มอาสาสมัครเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานชุมชนให้ยั่งยืนต่อไปอีกด้วย^{๑๓} ซึ่งหน่วยงานของรัฐและเอกชนก็สามารถที่จะเข้าไปจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในลักษณะนี้ได้เช่นกัน เนื่องจากว่าประชาชนในท้องถิ่นหรือในชุมชนรอบๆแหล่งโบราณคดีนั้นก็มีความสำคัญในการอนุรักษ์เป็นทุนอยู่แล้วแต่เพียงขาดการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้นเอง

นอกจากนั้นในการศึกษาเชิงสำรวจก็พบว่ามียุคคุณค่าที่ได้รับจากการสำรวจก็คือคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากว่าประชาชนรอบๆแหล่งโบราณคดีนั้นไม่มีความรู้ในเรื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเลย ซึ่งคณะผู้วิจัยก็เป็นส่วนหนึ่งของความไม่รู้แต่จากการลงพื้นที่สำรวจทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของเนื้อหาทางด้านประวัติศาสตร์ชุมชนเมืองและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี ซึ่งถือว่าองค์ความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นมีผลมากต่อการสร้างความเข้าใจที่ดีต่อแหล่งโบราณคดีในชุมชน

๕.๒.๒ ผลของการออกแบบผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

^{๑๒} วุฑฒิชัย ชัยเขต และคณะที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูประเพณีพื้นบ้านกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนคลองแดน การประชุมมหาดไทยวิชาการระดับชาติและนานาชาติครั้งที่ ๑๑ The ๑๑th Hatyai National and International Conference

^{๑๓} ชยาภรณ์ สุขประเสริฐ,และคณะ “การพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์” Journal of MCU Peace Studies Vol.๘ No.๒ (March - April ๒๐๒๐)

นั้นพบว่า คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย โดยเลือกมาจากวัดใน ๓ อำเภอ คือ อำเภอเมืองหนองคาย อำเภอโพนพิสัย และอำเภอท่าบ่อ มี ๒๐ วัดดังต่อไปนี้ (๑) วัดพระธาตุเมืองลาหนอง(๒) วัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย (๓) วัดพระธาตุบังพวน(๔) วัดพระธาตุโพนจิกเวียงจัว(๕) วัดยอดแก้ว (๖) วัดสาวสุวรรณ (๗) วัดเทพพลประดิษฐาราม(๘) วัดป่าโรงบมข้างไร่ยาสูบ หรือพระธาตุปูมึง เวียงคุก (๙) ผังพระธาตุยาพ่อแก้ว(๑๐) เจดีย์ร้างข้างทาง (ยายคำ)(๑๑) วัดชุมช้าง (วัดร้าง) (๑๒) แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน(๑๓) วัดกัศสปมธุโรม (โพนหนองกก)(๑๔) วัดศิลาเลข(๑๕) วัดจันทาราม(ร้าง) (๑๖) วัดมณีโคตร(๑๘) วัดแดนเมือง (๑๗) วัดคงกระพันชาตรี(๑๙) วัดหลวงพิสัยเจติยาราม(๒๐) วัดผดุงสุข หรือวัดถีนดุง โดยเมื่อออกแบบผังเสร็จแล้วก็ได้นำไปทดลองใช้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนสังคมในหลายๆด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด ด้าย การอนุรักษ์ และด้านสังคม โดยเฉพาะเรื่องการปลูกจิตสำนึกในการรักบ้านเกิดนั้นถือว่าได้ เป็นเรื่องที่ชุมชนให้ความสำคัญมาก อนึ่ง จากการทดลองใช้ผังแหล่งโบราณคดีนั้นได้ ก่อให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญก็คือก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากชุมชนนั้นมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว ดังนั้นการใช้ผังประกอบการท่องเที่ยว จึงก่อให้เกิดประโยชน์มาก สอดคล้องกับการวิจัยของสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร พบว่า การที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ความรู้และการเข้าถึงความรู้ของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ นักท่องเที่ยวจะต้องมีก็คือคู่มือการท่องเที่ยวและแผนผังสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งหาก นักท่องเที่ยวมีอุปกรณ์หรือเครื่องมือดังกล่าวแล้วย่อมจะสามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้ง่าย และมากขึ้น^{๑๔} ดังนั้น แผนที่และผังแหล่งท่องเที่ยวหรือผังสถานที่ท่องเที่ยวจึงมีผลต่อการเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ได้

ในส่วนของประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นสามารถที่จะพิจารณาได้จากการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบผังแหล่งโบราณคดีประเภทวัดจำนวน ๒๐ วัด โดยที่คณะผู้วิจัยได้ทำการนำเอาผังแหล่งโบราณคดีไปทดลองใช้กับนักท่องเที่ยวและชุมชนแล้วก็จะพบว่าผังแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายนั้นมี ประโยชน์ดังต่อไปนี้ คือ (๑)ประโยชน์ของการใช้ผังสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในแง่ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ผู้ใช้ผังแหล่งโบราณคดีสามารถที่จะ (๑) ทำให้รู้จุดที่ตั้งของ

^{๑๔} สมเกียรติ ชัยพิบูลย์ การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชน นครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ๒๕๕๑ , หน้า ๒๐.

แหล่งโบราณคดีในชุมชน (๒) ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา (๓) เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดมากขึ้น (๒) ประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์ และ(๓) ประโยชน์ในเชิงสังคม เป็นต้น

๕.๒.๓ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ผั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีทั้ง ๓ กิจกรรม คือ (๑) กิจกรรมอบรมยุวมัคคุเทศก์เพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ผู้ผั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย (๑) กิจกรรมการคัดลอกจารึกและ (๓) กิจกรรมเด็กวัดร่วมใจอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี โดยกิจกรรมทั้งสามนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการนำมาใช้เพื่อเป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ เนื่องจากว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ที่พบเห็นหรือมีส่วนได้เสียกับกิจกรรมนั้นโดยตรง กล่าวคือ ชุมชนเป็นผู้ได้เสียกับกิจกรรมหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมก็คือได้เห็นและได้เกิดแรงจูงใจในการที่จะหันมาให้ความสนใจกับแหล่งโบราณคดีใกล้บ้านตนเองมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของคุณค่าของการจัดกิจกรรมนั้นก็ยังมีหลายประการคือ คุณค่าในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน พบว่าภายหลังจากการอบรมครบตามจำนวนวันที่กำหนดแล้วจะพบว่าโครงการอบรมนั้นมีกระแสตอบรับจากประชาชนในท้องถิ่นดีมาก เนื่องจากว่าจังหวัดหนองคายไม่เคยจัดโครงการอบรมมัคคุเทศก์น้อยเพื่อมุ่งให้เด็กมีความรู้ความสามารถในการอธิบายประวัติความเป็นมาและการอ่านผังแหล่งโบราณคดีให้กับประชาชนได้อย่างละเอียดกระชับและก็สามารถสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนที่มาชมหรือมารับฟังความรู้ที่ได้จากมัคคุเทศก์น้อยมาก่อน อีกทั้งวิทยากรที่มาให้การอบรมก็เอาใจใส่กับการอบรมอย่างดีทำให้เด็กมีความรู้ความสามารถเข้าใจเนื้อหาและสามารถอธิบายเนื้อหาของเรื่องที่ตนเองสนใจได้เป็นอย่างดี ดังนั้น การจัดกิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ดังกล่าวจึงถือว่าเป็นการจัดกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว

๕.๒.๔ สำหรับการใช้ออปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย” ถือว่าเป็นการใช้ออปพลิเคชันที่เป็นการพัฒนาเพื่อให้ผู้ใช้สามารถที่จะค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างสะดวก เนื่องจากว่าอปพลิเคชันนั้นถือว่าเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่เข้ามาช่วยเหลือในการศึกษาแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายทั้งในส่วน (๑) ที่ตั้ง,เส้นทางเดินทาง (๒) ประวัติความเป็นมา (๓)ภาพประกอบ (๔) แผนผังของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งองค์ความรู้หรือองค์ประกอบของการศึกษาเหล่านี้สามารถที่จะเข้าถึงได้ภายในอปพลิเคชันเพียงแอปเดียวก็สามารถช่วยให้ท่านเข้าถึงแหล่งข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายได้อย่างง่ายดายเพียงที่สัมผัสกับหน้าจอมือถือของท่านก็สามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้เลย

คุณค่าที่เกิดจากการใช้“โบราณคดี @ หนองคาย” ย่อมก่อให้เกิดผลที่ดีกับการศึกษากล่าวคือเร่งให้เกิดการเรียนรู้ข้อมูลแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายของชุมชนต่างๆที่อยู่แวดล้อมแหล่งโบราณคดีได้มากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์หรือว่าเป็นการศึกษาในเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น หรือ คุณค่าในการส่งเสริมการท่องเที่ยว การใช้“โบราณคดี @ หนองคาย”ย่อมก่อให้เกิดการกระตุ้นให้มีการเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากขึ้นเนื่องจากว่านักท่องเที่ยวมีองค์ความรู้ในเรื่องนั้นๆมากขึ้นนั่นเอง หรือ คุณค่าในการจัดการการเรียนรู้ การจัดทำหรือการสร้างและพัฒนา“โบราณคดี @ หนองคาย”เพื่อการเรียนรู้ข้อมูลของท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นการจัดการความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีชุมชนเอาไว้จำนวนมาก หรือ คุณค่าในการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมในท้องถิ่น หมายถึงการใช้แอปพลิเคชัน “โบราณคดี @ หนองคาย”ถือว่าเป็นการเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเนื่องจากแหล่งโบราณคดีทั้งหมดเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

(๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายในด้านต่างๆไปสอนหรือไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องหรือการให้ความรู้กับสังคมได้

(๒) อาจารย์ นักวิชาการ นักคิดนักเขียน นิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสามารถนำข้อมูลการวิจัยไปปรับใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้

(๓) หน่วยงาน องค์กรทางด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหรือกลุ่มนักคิดที่สนใจเรื่องการพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายที่จะนำเอาองค์ความรู้ในเรื่องนี้ไปประยุกต์ใช้ในสนทนาหรือสัมมนาเพื่อการต่อยอดความคิดในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในวงกว้างได้

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต

มีการดำเนินการตีพิมพ์ผลงานวิจัยเพื่อเผยแพร่ทางวารสารทางวิชาการ

ภาคผนวก จ
หนังสือเชิญประชุมกลุ่มย่อย

ที่ อว. ๑๒๑/๒๕๖๔

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๒ ธันวาคม ๒๕๖๔

เรื่อง ขอเชิญร่วมประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group)

เจริญพร นายกเทศมนตรีตำบลพระธาตุบังพวน

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้ พระเทพพรเมธี รศ.ดร. ตำแหน่งนักวิจัย สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หัวหน้าแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาและออกแบบผังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย” ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ โดยในทำการวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากการจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการศึกษาและวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ดังนั้น สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ จึงเจริญพรมาเพื่อขอเชิญท่านเข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อย(Focus Group) ในวันที่ ๘-๙ ธันวาคม ๒๕๖๔ ณ ห้องประชุมวัดพระธาตุบังพวน ต.พระธาตุบังพวน อ.เมือง จ.หนองคาย เวลา ๑๓.๐๐น-๑๔.๐๐น. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านอย่างดี

จึงเจริญพรขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เจริญพรมาด้วยความนับถือ

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.)

ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ประสานงาน

ดร.อิทธิเทพ ผาธา โทร.๐๖๕-๓๗๘-๕๒๑๐

ภาคผนวก ฉ
การลงพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย

๑.สำรวจแหล่งโบราณคดี

๒. ออกแบบผังแหล่งโบราณคดี (ประชุมกลุ่มย่อยการออกแบบผัง)

๓. จัดกิจกรรมส่งเสริม

๔. แอปพลิเคชัน (ประชุมกลุ่มย่อย)

ประวัตินักวิจัย

พระเทพพรเมธี,รศ.ดร.

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระเทพพรเมธี,รศ.ดร. (ประสิทธิ์ พรหมรสี (อินทร์กรุงเก่า)

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrathepbavamedhi, Assoc.Prof.Dr.

(Prasit Ingrungkao)

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

- รองเจ้าคณะภาค ๑๕
- ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร (๒๕๔๓ - ปัจจุบัน)
- ประธานองค์การศึกษา/อาจารย์ใหญ่ สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร (๒๕๔๘ - ปัจจุบัน)
- ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดมหาจุฬาลงกรณราชูทิศ มจร (๒๕๖๓ - ปัจจุบัน)
- ประธานคณะกรรมการประสานงานแผนยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ของมหาเถรสมาคม (๒๕๖๐ - ปัจจุบัน)
- รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มจร (๒๕๕๙ - ปัจจุบัน)
- ประธานคณะกรรมการดำเนินการและกำกับดูแลโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ (๒๕๕๑ - ปัจจุบัน)

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

-สำนักงานอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗๙ หมู่ ๑
ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๐๓๗๐

๕. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาดุษฎีบัณฑิต (Ph.D.) สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมัทธาสา ประเทศอินเดีย โดยได้รับทุนจากรัฐบาลอินเดีย, ๒๕๓๙
- ปริญญามหาบัณฑิต (M.A.) สาขาปรัชญา มหาวิทยาลัยมัทธาสา ประเทศอินเดีย, ๒๕๓๑
- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) (เกียรตินิยม) สาขาปรัชญาศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘
- ประกาศนียบัตรประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๘
- ประกาศนียบัตรพิเศษวิชาการศึกษา (พก.ศ) กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๗

-เปรียญธรรม ๕ ประโยค (ป.ธ.๕) สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๕

-นักธรรมเอก (น.ธ.เอก) สำนักเรียนวัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม, ๒๕๑๘

๖.ประสบการณ์การทำงาน

- เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวิหาร (๒๕๒๔ - ปัจจุบัน)
- เป็นเลขานุการเจ้าคณะภาค ๒ ปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสระบุรี (๒๕๔๑ - ๒๕๖๑)
- เป็นวิทยากรบรรยายงานกิจการคณะสงฆ์และแผนยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการพระพุทธศาสนา (๒๕๔๓ - ปัจจุบัน)
- เป็นอาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๓๙ - ปัจจุบัน)
- เป็นรองคณบดี คณะพุทธศาสตร์ ปฏิบัติหน้าที่แทนคณบดี มจร (๒๕๔๐)
- เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา มจร ๒ สมัย (๒๕๔๑ - ๒๕๔๘)
- เป็นอาจารย์ผู้บรรยายวิชา ปรัชญาเบื้องต้น ปรัชญาตะวันตก, พุทธปรัชญา, ศาสนาเปรียบเทียบ, ประวัติพระพุทธศาสนา ฯลฯ คณะพุทธศาสตร์ และบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์นิสิตระดับปริญญาโทและปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เป็นประธานและกรรมการสอบประเมินผลวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาลัยอื่นๆ

ดร.อธิเทพ ผาธา

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร. อธิเทพ ผาธา

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.Athithep Phatha

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๑๓๐๑๕๐๐๐๑๙๖๐๒

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

รองหัวหน้าภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

อาคารเรียนรวมโซน ดี ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗๙/๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

๑๓๑๗๐ มือถือ ๐๖๕-๓๗๘๕๒๑๐ E-mail : phatha๒๕๑๕@hotmail.co.th

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ เปรียญธรรม ๔ ประโยค พ.ศ. ๒๕๓๖

๕.๒ พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐

๕.๓ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๓

๕.๔ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๐

๖. ประสบการณ์การทำงาน

๒๕๔๔-๒๕๔๙ อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

๒๕๕๐-ปัจจุบัน อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Assit.Prof.Dr.Sombat Mungmeesuksiri

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๖๒๐๒๐๐๑๖๓๓๙๕

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
กรุงเทพมหานคร

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

-ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ถนนหน้าพระลาน
เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๐ - ๒๒๒๑- ๗๗๗๔

โทรสาร ๐ - ๒๒๒๖- ๕๓๕๕ E-mail sombat๖๙@hotmail.com

- ๓๒/๑ หมู่ ๓ บางกอบัว อำเภอลำลูกกา จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐

โทร. ๐-๒๔๖๑- ๐๗๔๔ มือถือ ๐-๘๙๕๒-๖๘๗๔๐

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ เปรียญธรรม ๙ ประโยค พ.ศ. ๒๕๓๔

๕.๒ พุทธศาสตรบัณฑิต วิชาเอกปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.
๒๕๓๔

๕.๓ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(สาขาภาษาสันสกฤต) มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๓๗

๕.๔ ดุษฎีบัณฑิต(สาขาภาษาสันสกฤต) จากมหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๔

๖. ประสบการณ์การทำงาน

๑. เป็นรองหัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (๒๕๔๔ -
๒๕๔๕)

๒. เป็นรองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (๒๕๔๗ -๒๕๕๑)

๓. เป็นผู้อำนวยการศูนย์สันสกฤตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร (๒๕๕๒ - ๒๕๕๔)

๔. เป็นผู้จัดการศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (๒๕๖๒ -
ปัจจุบัน)

๗. ผลงานวิชาการ

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ, ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย และปรมัตต์ คำเอก. (2561). การศึกษาวิเคราะห์คำยืมภาษา
บาลี-สันสกฤตในหนังสือวรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษา
ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมูลนิธิ

สันสกฤตศึกษาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ.2561.
337 หน้า. (25 กรกฎาคม 2561)

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ./2562./ไวยากรณ์สันสกฤต 1./ศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดีจัดพิมพ์โดยการ
สนับสนุนทุนจากมูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระนิษฐาธิราชเจ้า กรม
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี./นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ./2562./คู่มือการผันสันสกฤตเล่ม 1 คำนาม สรรพนาม คำขยายและจำนวนนับ./
ศูนย์สันสกฤตศึกษา คณะโบราณคดีจัดพิมพ์โดยการสนับสนุนทุนจากมูลนิธิสันสกฤตศึกษา ใน
พระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช
กุมารี./นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

นิพัทธ์ แยมเดช และสมบัติ มั่งมีสุขศิริ. (2561). “โฉมงามสำคัญไฉน?:อลังการกับคติความเชื่อ
กามเทพในจารึกภาษาสันสกฤตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7.” ในเอกสารสืบเนื่องจากการประชุม
(Proceedings) การประชุมสัมมนาวิชาการระดับชาติ “ศิลปะและวัฒนธรรม: พลวัตในสังคมร่วม
สมัย.” 73-85. การนำเสนอบทความทางวิชาการ 25 กรกฎาคม 2561.มหาสารคาม:
สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (25 กรกฎาคม 2561)

นิพัทธ์ แยมเดช และสมบัติ มั่งมีสุขศิริ. (2560). “โรคภัย และจิตใจ ภูมิปัญญาการแพทย์ในสมัย
พระเจ้าชัยวรมันที่ 7: ศึกษาจากจารึกประจำอารคยศาลา.” ใน รายงานสืบเนื่องจากการ
ประชุมวิชาการ (Proceedings) ระดับชาติและนานาชาติ ราชภัฏสุราษฎร์ธานีวิจัย ครั้งที่ 13 “
งานวิจัยและนวัตกรรมอย่างสร้างสรรค์ตามศาสตร์พระราชา” (Creative and Innovative
Research Applying The Philosophy of King Rama 9). 375-382. การนำเสนอบทความ
วิชาการ, 14-15 ธันวาคม 2560. สุราษฎร์ธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. (15
ธันวาคม 2560)

ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.Sirisarn Meunphotong

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๕๗๑๐๐๐๒๘๐๔๔๖

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำภาควิชาจารึกภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

เลขที่ ๓๑ ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

Tel: +๖๖-๒๑๐๕-๕๖๘๖

Fax: +๖๖-๒๑๒๕-๗๒๕๘

๕. ประวัติการศึกษา

๕.๑ ปริญญาตรี (ไทยศึกษา) มหาวิทยาลัยบูรพา (๒๕๕๙)

๕.๒ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย) มหาวิทยาลัยศิลปากร (๒๕๕๙)

๕.๓ ศศ.บ. (ภาษาไทย) มหาวิทยาลัยบูรพา (๒๕๕๓)

๖. ผลงานวิชาการ

กรรณิการ์ วิมลเกษม, ทศนีย์ พิกุล, ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, ณัฐพล จันทร์งาม และพอล สุกใส. การสำรวจและปริวรรตเบื้องต้นคัมภีร์ใบลานตำรายาของวัดพัทธสีมา.

(2555), งบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช. (งานวิจัยร่วม)

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, ประยูร ทรงศิลป์. (2561). “สถานภาพการวิจัยด้านเขมรศึกษาใน

ประเทศไทย”. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนวิจัยและสร้างสรรค์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

232 หน้า. (งานวิจัยร่วม)

โครงการวิจัย “การศึกษาเอกสารโบราณวัดแก่งขนุน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”. (2564) กรุงเทพฯ :

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย

จากภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. ประจำปีงบประมาณ

2564. 417 หน้า.

งานวิจัยร่วม/โครงการอนุรักษ์เอกสารโบราณของชาวไทยวนในเขตภาคกลาง ทุนสนับสนุนจากเงินรายได้

สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล, 2564. (งานวิจัยร่วม)

ผู้ร่วมวิจัย โครงการสำรวจ ทำสำเนาดิจิทัล และปริวรรตเอกสารโบราณตำรับยาและตำราการแพทย์แผนไทย ในเขตจังหวัดภาคกลาง ภาคตะวันตก และภาคตะวันออกของประเทศไทย สนับสนุนโดย กองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2563-2564. ดำเนินงานโดย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร(องค์การมหาชน)

ผู้ร่วมวิจัย การสำรวจด้านเอกสารโบราณในจังหวัดระยอง ระยะที่ 2 “โครงการคลังข้อมูลสารสนเทศ (งานวิจัยร่วม)

ศิลปวัฒนธรรมระยอง ระยะที่ 2” จัดทำโดย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ด้วยความร่วมมือกับ บริษัท พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2562. (งานวิจัยร่วม)

ดร.ญาศุมินท์ อินทร์กรุงเก่า

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.ญาศุมินท์ อินทร์กรุงเก่า

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.Yasumin Inkrungkao

๒. เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๑ ๗๓๐๕ ๐๐๐๖๑ ๓๗ ๐

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้ช่วยนักวิจัย และรองผู้อำนวยการสำนักงานสภามหาวิทยาลัย สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗๙/๑ ต.ลำไทร อ.วังน้อย

จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

๕. ประวัติการศึกษา

-บริหารธุรกิจบัณฑิต (คอมพิวเตอร์ธุรกิจ) เกียรตินิยมอันดับที่หนึ่ง มหาวิทยาลัยศรีปทุม ๒๕๕๒

-บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต(การเงินการธนาคาร) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๕๔

-Doctor of Public Administration degree (Public Administration)

International Program มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๒

๖.ผลงานวิชาการ

6.1 ผลงานวิจัย / วิทยานิพนธ์

Yasumin Inkrungkao. (2 018). *LEADERSHIP DEVELOPMENT FOR NEW GENERATION EXECUTIVES OF MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY. A Dissertation* Submitted of Doctor of Public Administration Degree, Graduate School in Mahachulalongkomrajavidyalaya University.

6.2 สิ่งตีพิมพ์/บทความทางวิชาการ/Scopus

Inkrungkao, Y., (2018), *Leadership Development According to Buddhist Integration 7's*. Buddhacakra, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Vol.72 No.1 (2018) page 103-112.

Inkrungkao, Y., (2018), *Enhancement of Modern Public Administration as Reflected in Buddhis: An Exposition*. Buddhacakra, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Vol.73 No.2 (2018) page 92-111.

Inkrungkao, Y., (2018), *Buddhist Teaching for Modern Public Administration: Analysis and Application*. Buddhacakra, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Vol.74 No.3 (2018) page 89-101.

Phra Theppavaramethi, Kamalas Phoowachanathipong Yasumin Inkrungkao, Lampong klmkul., (2020), *A Movement Model of Buddhist Reform for Peaceful Society Development*. 1st International Conference on Multidisciplinary and Current Education Research (ICMCER-2020) Scopus on 30th – 31th July 2020 at Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Ayutthaya, Thailand <http://solidstatetechnology.us/index.php/JSST/article/view/1841>.

อนันต์ อุปสอด, ญาศุภินท์ อินทร์กรูงเก่า, (2563). *สภาพพัฒนาองค์กรชุมชน : นวัตกรรมหลักสูตรการอบรมพัฒนาขีดความสามารถผู้นำ ชุมชนระดับตำบลจังหวัดลำปาง ปี 2563 ภายใต้สถานการณ์โควิด-19*. ในการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 4 MUC Nan Congress III ณ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วันที่ 9 กันยายน 2563

Phra Theppavaramethi, Yasumin Inkrungkao, Lampong klmkul., (2021), *An Innovation Prototype Model of Management to Confront with Coronavirus Disease*

2019 (COVID-19): A Case Study of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. 2nd International Conference on Multidisciplinary and Current Education Research (ICMCER-2021) Scopus on 23rd - 24th January 2021 at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ayutthaya, Thailand
<https://youtu.be/rScWC2fLPrk>.

ญาศุภินท์ อินทร์กรุงเก่า, อนันต์ อุปสอด, (2564). *การจัดการศึกษาในยุค “ดิจิทัล ดิสรัปชัน” ตามแนวพุทธศาสตร์*. ในการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 12 “สังคมไทยหลัง New Normal: การเรียนรู้ การวิจัย และการสร้างสรรค์” ณ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ 3 เมษายน 2564.